

Spolok slovenských knihovníkov

**Zborník z 36. medzinárodného informatického sympózia
o nových výzvach 21. storočia pre pamäťové inštitúcie**

Nové rozmery informačného univerza

**9. – 12. máj 2011
Stará Lesná – Vysoké Tatry**

Bratislava 2011

INFOS 2011 : Zborník z 36. medzinárodného infromatického sympózia o postavení a úlohách pamäťových inštitúcií v oblasti rozvoja kultúry, vedy, techniky a vzdelávania.
Stará Lesná – Vysoké Tatry, 9.-12. máj 2011

Ústredná téma:

Nové rozmery informačného univerza

Nové výzvy 21. storočia pre pamäťové inštitúcie

Medzinárodné sympóziu sa konalo pod záštitou ministra kultúry Slovenskej republiky

POD ZÁŠTITOU MINISTRA KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Zostavila: Kopáčiková, Judita

Zodpovedná redaktorka: Stasselová, Silvia

Recenzovali: Rankov, Pavol
Katuščáková, Marcela

Texty neprešli jazykovou úpravou.

© Spolok slovenských knihovníkov 2011, Bratislava

ISBN 978-80-970693-0-8

EAN 9788097069308

ÚVOD

Spolok slovenských knihovníkov si v tomto roku pripomína 65. výročie aktívneho pôsobenia v slovenskej knihovníckej komunite i v medzinárodnom knihovníckom dianí, kde má svoje zastúpenie v orgánoch Medzinárodnej federácie knižničných asociácií a inštitúcií (*International Federation of Library Associations and Institutions*, IFLA).

V roku 1978 sa vo Vysokých Tatrách konala výročná konferencia IFLA a tu sa pravidelne konajú aj medzinárodné sympóziá INFOS. Táto udalosť sa zapísala do dejín slovenského knihovníctva hlavne tým, že sa na nej zúčastnili najvýznamnejší predstavitelia svetového knihovníctva, ktorí určovali trendy ďalšieho rozvoja knihovníctva a knihovníckej profesie.

V roku 65. výročia spolkovej činnosti na Slovensku a takmer 33 rokov po tejto významnej medzinárodnej udalosti sa spoločne stretávame na medzinárodnom sympóziu INFOS 2011, na ktorom môžeme opäť privítať význačných predstaviteľov vplyvných a progresívnych knihovníckych združení. Na 36. medzinárodnom knihovníckom sympóziu sa stretávajú spolu šiesti prezidenti, predsedovia a predsedníčky knihovníckych združení, medzi nimi prezidenti Americkej asociácie knižníc (*American Library Association*, ALA) a Európskej kancelárie knižničných, informačných a dokumentačných združení (*European Bureau of Library, Information and Documentation Associations*, EBLIDA), ako aj zástupcovia medzinárodnej organizácie IFLA.

Tohtoročná účasť Roberty Stevens, prezidentky ALA, a Geralda Leitnera, prezidenta EBLIDA, dodáva sympóziu INFOS 2011 osobitný medzinárodný rozmer. Medzinárodnú organizáciu IFLA zastupujú na sympóziu INFOS 2011 Sebastian Wilke, predseda IFLA New Professionals Interest Group, a Silvia Stasselová, tajomníčka Sekcie IFLA MLAS s pozíciou IFLA Officer.

ALA je najstarším a najvplyvnejším knihovníckym združením na svete, ktoré zásadným spôsobom ovplyvňuje medzinárodné trendy v knihovníctve a informačnej vede už od roku 1876.

EBLIDA je najvýznamnejším európskym združením knižníc, ktoré sa od svojho založenia v roku 1992 sústreďuje na otázky európskej informačnej politiky vrátane autorského práva, slobodného prístupu k informáciám a posilňovania postavenia knižníc a archívov na dosahovanie týchto cieľov.

IFLA je medzinárodná organizácia, ktorá zastrešuje knihovnícke združenia, spolky, knižnice a informačné inštitúcie v rámci celého sveta už od svojho založenia v roku 1927. Je globálnym hovorcom knihovníckej a informačnej profesie. V súčasnosti združuje viac ako 1 600 knižničných asociácií a inštitúcií zo 151 krajín. Spolok slovenských knihovníkov je národným asociovaným členom IFLA od roku 1969.

Naše najstaršie slovenské knihovnícke profesijné združenie prešlo od svojho založenia v roku 1946 dlhú cestu, ktorú sprevádzali mnohé zmeny. Napriek nevyhnutnosti prispôbiť sa dynamickým podmienkam súčasnosti si Spolok slovenských knihovníkov dokázal zachovať bez zmeny to najdôležitejšie – **tradíciu odborných podujatí**. V tejto súvislosti je pojem INFOS synonymom zachovania tradície najvýznamnejšieho a najprogresívnejšieho odborného podujatia Spolku slovenských knihovníkov, orientovaného na problematiku informačných technológií v knižniciach, ktorého prvý ročník sa viaže k roku 1972.

Rovnako ako Spolok slovenských knihovníkov aj podujatie INFOS prešlo mnohými zmenami a od svojich počiatkov sa etablovalo na významné medzinárodné informatické sympóziu. Tradíciu sympózií INFOS ako významného odborného fóra knižničných a informačných špecialistov chceme zachovávať aj naďalej.

Od roku 2001 sa sympóziu INFOS koná každý druhý rok. Táto zmena v periodicite jeho konania určite nebude poslednou zmenou pri organizácii ďalších ročníkov sympózia, pretože vonkajšie vplyvy si vyžadujú dynamické zmeny aj v odbornom a organizačnom prístupe.

Ústredné témy sympózia INFOS už tradične ilustrujú hlavné trendy informačnej spoločnosti a informačného priemyslu. V pulzujúcom 21. storočí, teda od roku 2000 sme sa posunuli cez témy *Kultúra informačného veku*, *Kultúrna pamäť spoločnosti*, *Knižnice – mosty informačnej spoločnosti*, *Elektronický svet informácií*,

Knižnice – piliere vedomostnej spoločnosti a Pamäťové inštitúcie v digitálnom prostredí až k 36. ústrednej téme sympózia INFOS 2011:

NOVÉ ROZMERY INFORMAČNÉHO UNIVERZA.

Knižnice sú **majákmi informačnej spoločnosti**. Je prioritnou úlohou knižníc a všetkých typov pamäťových inštitúcií, aby v digitálnom prostredí nielen využívali informačné technológie, ale aj sami prinášali nové trendy v oblasti uchovávanía kultúrneho dedičstva a budovania znalostnej spoločnosti na Slovensku a v medzinárodnom kontexte.

Je pre nás cťou, že sa 36. medzinárodné informatické sympóziu INFOS 2011 koná pod záštitou Ministra kultúry Slovenskej republiky.

Všetkým 170 účastníkom medzinárodného sympózia INFOS 2011 želim obohatenie o nové odborné informácie, kreatívne nápady a inšpirácie, ktoré uplatnia vo svojich knižniciach a inštitúciách, pri úspešnom presadzovaní našich záujmov a cieľov v slovenskom aj medzinárodnom „informačnom univerze“. 21. storočie prináša všetkým knižniciam a pamäťovým inštitúciám na svete nové výzvy.

Za kvalitnú prípravu sympózia INFOS 2011 patrí **poďakovanie** predovšetkým PhDr. Judite Kopáčikovej, podpredsedníčke Spolku slovenských knihovníkov, ako aj všetkým členom organizačného výboru – Ing. Alojzovi Androvičovi, PhD., PhDr. Daniele Birovej, PhDr. Daniele Džuganovej, Mgr. Tomášovi Fialovi, PhDr. Jaroslave Lesayovej, Janke Némethyovej, Mgr. Norbertovi Véghovi a Marte Weissovej, tajomníčke Spolku slovenských knihovníkov.

Pod'akovanie patrí aj všetkým vystavovateľom, ktorí svojou účasťou na sprievodnej odbornej výstave sympózia INFOS pravidelne obohacujú jeho priebeh. Najväčšie poďakovanie patrí spoluorganizátorom a knižniciam, ktoré významne podporili prípravu sympózia INFOS 2011: Ústredná knižnica SAV, CVTI SR a Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebandu v Levoči, Goethe-Institut Bratislava a najmä Veľvyslanectvu USA na Slovensku. Ďakujeme Paule Holotňákovej z Veľvyslanectva USA v Bratislave a jej kolegom za nadštandardnú podporu, bez ktorej by účasť prezidentky ALA na Slovensku pravdepodobne nebola možná.

Rada Európskej únie vyhlásila rok 2011 za *Európsky rok dobrovoľníctva*, a preto je vhodné zdôrazniť, že bez dobrovoľnej práce mnohých knihovníkov by sa nekonali mnohé kvalitné odborné podujatia a neexistovali by ani mnohé knihovnícke združenia na svete, ktoré predstavujú nezávislé platformy spolupráce knihovníkov a informačných špecialistov z rôznych typov knižníc a ktoré v mnohých prípadoch posúvajú dopredu odborné trendy v knihovníctve v príslušnej krajine i na Slovensku. Preto ďakujem všetkým, ktorí aktívne podporujú našu spoločnú odbornú spoluprácu!

Ing. Silvia Stasselová
organizačný garant sympózia INFOS 2011
predsedníčka Spolku slovenských knihovníkov

OBSAH

PRÍSPEVKY

KNIŽNICA – VITÁLNA SILA KOMUNITY

Antolíková, Emília

7

DIGITÁLNA GALÉRIA

Bahurinská, Jana – Billová, Mária

13

VĚCNÉ AUTORITY V ČESKU: VÝZNAM, APLIKACE, BUDOUCÍ VÝVOJ...

Balíková, Marie

25

ČESKÉ NÁRODNÍ AUTORITY JUBILUJÍCÍ.

Soubory národních jmenných autorit jako výsledek kooperace českých knihoven

Bartl, Zdeněk

37

KNIŽNICE V PAMĚŤOVÝCH INŠTITÚCIÁCH V 21. STOROČÍ

Faklová, Anna

41

TVORIVOSŤ V PRÍPRAVE NOVEJ GENERÁCIE KNIŽNIČNÝCH PROFESIONÁLOV

Germušková, Marta

60

DATA Z WEB OF KNOWLEDGE A JEJICH VYUŽITÍ V HODNOCENÍ VĚDY A SVĚTOVÝCH RANKINGŮ

Horký, David

68

PORTÁLY PODPŮRNÝCH SLUŽEB SE ZAMĚŘENÍM NA PORTÁL MUNIPOINT

Husáková, Eva - Lorenz, Michal

74

KNIŽNÉ PIRÁTSTVO: MINULOSŤ A SÚČASNOSŤ

Chudý, Andrej

84

ČTENÁŘ, JEHO ELEKTRONICKÁ IDENTITA A SLUŽBY KNIHOVNY

Jansa, Václav

89

KRAMERIUS 4 – NOVÉ ŘEŠENÍ PRO DIGITÁLNÍ KNIHOVNU

Jansová, Linda – Lhoták, Martin

100

DIGITALIZACE JINAK A MOŽNOST ROZŠÍŘENÍ EVROPSKÉ KNIHOVNÍ SÍTĚ

Kamrádková, Kateřina

109

DALŠÍ GENERACE E-SLUŽEB NÁRODNÍ KNIHOVNY ČR

Košťálová, Karolína - Pospíšilová, Jindřiška

113

TAG CLOUDS - VYUŽITÍ TEZAUROU MEDICAL SUBJECT HEADINGS V PORTÁLU MEDVIK

Kříž, Filip - Horsák, Ondřej - Maixnerová, Lenka

124

OPEN ACCESS IN EASTERN EUROPE: REMOVING BARRIERS TO KNOWLEDGE SHARING

Kuchma, Iryna

131

LIBRARY POLICY FOR EUROPE. KNIŽNIČNÁ POLITIKA PRE EURÓPU Leitner, Gerald	143
KOMU AUTORITY NESTAČÍ? Lenhart, Zdeněk – Podolníková, Jarmila	147
NOVÉ DIMENZE VYHLEDÁVÁNÍ: VÝZVY INTEGRACE A RELEVANCE ZÁZNAMŮ Luprich, Jan – Milovanovic, Marina – Milovanovic, Vojislav	158
RDA – KATALOGIZAČNÉ PRAVIDLÁ 3. TISÍCROČIA Majerová, Jarmila	163
ANALÝZA VZOROV NÁVRHOV INTERFEJSU VYHĽADÁVANIA Makulová, Soňa - Buzová, Katarína	172
JAK MŮŽE KVALITNÍ A INTERAKTIVNÍ WEBOVÁ STRÁNKA KNIHOVNY ZVÝŠIT KVALITU A INTERAKTIVITU JEJÍCH SLUŽEB Málková, Lenka	187
CROATIAN LIBRARY ASSOCIATION AND LIBRARY ADVOCACY Mišetić, Marijana - Bačić, Edita - Belan-Simić, Alemka	192
REALITA INFORMAČNÉHO VZDELÁVANIA, ALEBO ČO ZISTILA ANALÝZA PRIESKUMOV INFORMAČNEJ GRAMOTNOSTI NA SLOVENSKU Matušovičová, Eva - Gondová, Daniela	196
SLOVENSKÉ KNIŽNICE V SOCIÁLNYCH SIEŤACH: POČET KNIŽNÍC NA FACEBOOKU RASTIE Ondriašová, Helena	207
„OPEN ACCESS“ – PRINCIPY, PROBLÉMY A VÝCHODISKA Planková, Jindra	216
INTERNET PRE SENIOROV – NOVÁ METODIKA VO VÝUČBE ZÁKLADNÝCH IT ZRUČNOSTÍ PRE ĽUDÍ V SENIORSKOM VEKU Regec, Milan	227
BUDOU CHODIT DO KNIHOVEN? Richter, Vít	239
S KNIHOU MA BAVÍ SVET ALEBO KNIHA BAVÍ SVET? Skalková, Marta	250
VIŠEGRÁDSKÁ DIGITÁLNI PARLAMENTNÍ KNIHOVNA+ Sosna, Karel	256
EKOLOGICKÉ RIADENIE INFORMAČNÉHO PROSTREDIA A VZDELÁVANIE INFORMAČNÝCH PROFESIONÁLOV Steinerová, Jela	260

**21ST CENTURY LIBRARIES INTERNATIONALLY: THE CHALLENGES
AND OPPORTUNITIES**

Stevens, Roberta A. 269

**INOVACE, KREATIVITA A KONKURENCESCHOPNOST U INFORMAČNÍCH
PROFESIONÁLŮ: TVORBA PORTÁLU KNIHOVNA.CZ**

Škyřík, Petr 276

SME NEODDELITELNOU SÚČASŤOU ROZVOJA VEDY

Turňa, Ján 285

POMÁHAJME SI NAVZÁJOM

Végh, Norbert - Krištof, Ján 293

AKO OVPLYVNILA SÚŤAŽ TOP WEBLIB WEBOVÉ STRÁNKY KNIŽNÍC?

Végh, Norbert 298

**MŮŽE BÝT KNIHOVNA LEPŠÍ NEŽ GOOGLE? ANEB JAK ZAJISTIT PŘEŽITÍ
KNIHOVNY V PROSTŘEDÍ WEBU**

Vojnar, Martin 300

**NOVÉ TRENDY VO VZDELÁVANÍ KNIHOVNÍKOV V KONTEXTE NOVÝCH
SLUŽIEB VEREJNÝCH KNIŽNÍC**

Vozníková, Jana 306

**KDE JE PLNÝ TEXT? ELEKTRONICKÁ PONUKA NEMECKEJ VEĽKOMESTSKEJ
KNIŽNICE**

Wirtz, Hans-Christian 312

**PROBLEMATIKA DOKUMENTOVANIA A SPRÍSTUPNENIA RÓMSKEJ KULTÚRY V
ŠTÁTNEJ VEDECKEJ KNIŽNICI V PREŠOVE**

Závadská, Valéria - Godlová, Erika 317

NISPEZ – DVA ROKY SÚ ZA NAMI, ČO ĎALEJ...?

NISPEZ – príloha
Žitňanská, Mária - Králiková, Eva - Sliacky, Michal - Vaňo, Marián 324

PREZENTÁCIE

SLOVENSKÝ FILMOVÝ ÚSTAV A DIGITALIZÁCIA FILMOVÝCH OBJEKTOV

Csordás, Peter 351

**INFORMAČNÝ SYSTÉM SK CINEMA: MAPOVANIE
AUDIOVIZUÁLNEHO DEDIČSTVA**

Hausner, Marián 361

**PLÁN NÁRODNÉHO PROJEKTU DIGITÁLNA KNIŽNICA
A DIGITÁLNY ARCHÍV (DIKDA)**

Katuščák, Dušan - Dzivák, Jozef - Katuščák, Martin - Ragač, Radoslav 363

SÚŤAŽ O NAJLEPŠIE WEBOVÉ SÍDLO KNIŽNICE. TOP WEBLIB 2010

Krištof, Ján

368

AKO OVPLYVNIĽA SÚŤAŽ TOPWEBLIB WEBOVÉ STRÁNKY KNIŽNÍC?

Végh, Norbert

371

**LET'S GET INVOLVED! - NEW PROFESSIONALS AND THEIR PLACE
IN THE LIS PROFESSION**

Wilke, Sebastian

374

LIS NEW PROFESSIONALS IN 2011. A GLOBAL VIEWPOINT

Wilke, Sebastian

376

KNIŽNICA – VITÁLNA SILA KOMUNITY

Antolíková, Emília

Hornozemplínska knižnica vo Vranove nad Topľou

Abstrakt

Verejné knižnice radikálne menia svoju úlohu. Aj keď tradičné tlačené dokumenty sú stále žiadané, verejné knižnice musia vytvárať v meniacej sa dobe nové hodnoty. V posledných rokoch sa vďaka politike informačnej spoločnosti dostáva aj do verejných knižníc kvalitná technika a z tradičných inštitúcií zameraných na knižničné výpožičné služby sa stávajú moderné multifunkčné strediská, ktoré pod jednou strechou poskytujú bohatý komplex vzdelávacích a aktivizačných programov, ktoré podporujú rozvoj počítačových zručností a zvyšovanie duševnej aktivity účastníkov. Knižnica, ktorá citlivo vníma potreby svojho regiónu, riadi sa nimi a vo svojej činnosti predpokladá budúci spoločenský vývoj sa stáva hodnotným a nenahraditeľným sociálnym centrom, prispievajúcim k súdržnosti miestneho spoločenstva a k zlepšovaniu kvality života používateľov.

Autorka ponúka praktický pohľad na túto novú situáciu a načrtáva možnosti, ktoré z nej vyplývajú pre verejné knižnice.

Abstract

The role of public libraries has currently radically changed. Although the traditional printed documents are still required and in this time when everything has been changing the public libraries have to form and develop new values. In the period of last years thank to information society and effort to receive into public libraries a high-quality technology, the traditional libraries aimed at lending books are becoming modern multifunctional centers, which under one roof provide a rich complex of activation and training programs that promote the development of computer skills and increasing mental activities of participants. Library which is responsive to the needs of its region and is managed by them in the activities is assumed in future social development and becomes valuable and indispensable social center contributing to a local community cohesion and improving quality of its users.

Author offers practical point of view on this new situation and outlines the new possibilities arising from it for public libraries too.

Kľúčové slová

Verejné knižnice, vzdelávacia funkcia knižníc, celoživotné vzdelávanie, aktivizačné programy, spolupráca so školami, elektronické zdroje, knižničné služby

Keywords

Public libraries, educational function of libraries, lifelong learning, activation programs, cooperation with schools, electronic resources, library services

Prostredie verejných knižníc sa radikálne mení. Tradičné výpožičné služby zaznamenávajú v posledných rokoch výrazný pokles a stúpa pozícia internetu. Zároveň stúpa počet ľudí, ktorí majú doma počítač a pripojenie na internet. Verejné knižnice získali vďaka dotáciám MK SR kvalitnú techniku, ktorú používajú nielen zamestnanci na skvalitnenie knižničných činností, ale aj čitatelia a návštevníci knižníc. Zaujímavé je, že kým počet výpožičiek v knižniciach každým rokom klesá, počet návštevníkov stúpa. Knižnice však musia držať krok s dobou a nestačí internet len sprístupňovať, je nevyhnutné neustále sa vzdelávať a vzdelávanie ponúkať aj čitateľom a návštevníkom.

Vzdelávame deti a mládež

Celoživotné vzdelávanie začína zavčas. Vďaka knižnici sa deti zoznamujú s čítaním. Knižnica uzatvára partnerstvo so školami. Deti trávajú v knižnici čas nielen čítaním, účasťou na podujatiach a hrami, ale aj hrami na internete, chatovaním a používaním facebooku. V roku 2007 sa na oddelení špeciálnych služieb Hornozemplínskej knižnice vo Vranove nad Topľou sformoval kolektív detí a mládeže – Klub priateľov internetu (ďalej len KPI), ktorého členmi sa stali deti využívajúce internet ako informačný zdroj rozvíjajúci ich myslenie, poznanie a vzdelanie. Klub uskutočnil zaujímavé aktivity napríklad: "Poznáš svoje mesto?" – vedomostný kvíz s vyhľadávaním na internete, Stretnutie s motoristickým pretekárom a konštruktérom p. Andrejom Ivančom, Literárne hry na internete, "Som Európan?" - kvíz na PC o tom, ako funguje EÚ, "Na slovíčko, pán redaktor!" - návšteva v redakcii Vranovských noviniek ako sa robia noviny, Internet - priateľ človeka?, Putovanie po Európe - surfovanie a vyhľadávanie zaujímavostí na internete, Poznaj a chráň - stretnutie s ochrancami prírody, Deň detí v KPI, "Ktorý je naj...???" - súťaž vo vyhľadávaní - Ja, umenie a internet, ale aj ďalšie.

Cieľom klubu priateľov internetu je umožniť deťom (nielen tým, ktoré majú obmedzený prístup k PC a internetu) aktívne a zmysluplne tráviť voľný čas pri počítači a v príjemnom detskom kolektíve mimo školy ho využívať na spoznávanie nových osobností, vyhľadávanie udalostí a zisťovanie a organizovanie zaujímavých podujatí. KPI združuje deti a mládež z nášho mesta a blízkeho okolia. V príjemnom prostredí môžu deti a mládež aktívne a cieľavedome tráviť svoj voľný čas počas celého roka, intenzívnejšie v čase prázdnin.

S prácou v kluboch máme v knižnici veľmi dobré skúsenosti. V knižnici majú klub milovníci písaného slova aj divadelníci a recitátori – deti, mládež aj dospelí. Naším cieľom je nielen poskytnúť deťom internet na hry a rozhovory na facebooku, ale naučiť ich využívať ho podobne ako tradičné informačné zdroje, napríklad slovníky alebo encyklopédie. Klub sa stretáva pravidelne posledný štvrtok v mesiaci. V roku 2010 bola činnosť klubu z dôvodu rekonštrukcie budovy v ktorej knižnica sídli, utlmená. Tohto roku sa snažíme činnosť klubu obnoviť a rozšíriť. Vieme totiž, že je nevyhnutné poskytnúť deťom prístup k informáciám, ale zároveň dbať o to, aby bol tento prístup využitý na rozvoj duchovného, morálneho aj duševného zdravia. Deti aj rodičia si musia byť vedomí, že vo využívaní internetu platia jasné pravidlá. Najdôležitejším článkom v činnosti klubu priateľov internetu je knihovník, ktorý je odborníkom na vyhľadávanie informácií a pravidelné aktivity klubu.

Vzdelávame dospelých

Ďalšou dôležitou skupinou, ktorú sa snaží knižnica neustále oslovovať, sú dospelí čitatelia. V roku 2002 sme začali v Hornozemplínskej knižnici vo Vranove nad Topľou so vzdelávaním nezamestnaných. Po čase sme sa pustili do vzdelávania zdravotne znevýhodnených a seniorov. V súčasnosti školíme aj tých, ktorí nie sú zdravotne či sociálne postihnutí - ľudí, ktorí pociťujú medzery vo svojom vzdelaní. Hornozemplínska knižnica sa pomaly, ale isto stáva vzdelávacou organizáciou. Napomáhajú nám projekty, vďaka ktorým sme získali technické vybavenie knižnice – počítače, notebooky, interaktívnu tabuľu, zveľadili sme vzdelávaciu miestnosť. Záujem o tieto vzdelávania v našej knižnici stúpa. Jeho základom je kvalita vyučujúcich a pravidelnosť stretnutí. Projekty Nebojte sa internetu, Zelená pre seniorov, Vzdelávanie dospelých, ktorý realizujeme vďaka podpore Nadačného fondu Slovak Telekom pri Nadácii Intenda a záujem vranovskej verejnosti nás utvrdzujú v tom, že vývoj bude postupne smerovať k tomu, že aj verejné knižnice sa začlenia do komplexného vzdelávacieho systému ako rovnoprávni partneri formálnych vzdelávacích inštitúcií. Základom posledného spomínaného projektu, ktorý realizujeme v tomto roku v našej knižnici, sú základné zručnosti na internete, ale zahŕňa aj pamäťové tréningy, fyzioterapeutické cvičenia a tvorivé dielne pre dospelých. Cieľom je poskytnúť dospelým priestor pre užitočné trávenie voľného času. Knižnica pritom vychádza z analýzy vzdelávacích potrieb miestnej komunity a zameriava sa naozaj na tie cieľové skupiny, ktoré v meste a regióne reálne existujú.

V knižnici majú dlhodobú tradíciu besedy a kultúrno-vzdelávacie akcie, literárne večery, autorské čítania. Niektoré jednorazové aktivity sa nám združujú a vytvárajú pásma na pokračovanie, alebo cykly na spôsob už systematicky realizovaných aktivít. Vzdelávanie realizujeme podľa svojich možností, Základné počítačové kurzy trvajú jeden mesiac, dvakrát týždenne. Spolu absolvuje dospelý účastník 16 hodín základov PC a k tomu dostáva bonus – každý deň vyhradené dve hodiny môže využívať internet na vypracovanie „domácich úloh“ za pomoci školiteľa. Hovoríme tomu – individuálna výuka.

Našou snahou je, aby sa celoživotné vzdelávanie stalo skutočnosťou pre všetkých. Radi by sme sa dopracovali k vytvoreniu vzdelávacieho centra, ktoré bude fungovať nielen na jednorazovej, prípadne opakovanej úspešnosti projektov, ale na dlhodobom systematickom vzdelávaní. Máme na mysli vzdelávanie, ktoré bude nielen kvantitatívne, ale aj kvalitatívne na úrovni a prinesie úspech nielen pre osobné perspektívy účastníkov, ale pre mesto a vranovský región. Je potrebné pripomenúť, že vzdelávanie si vyžaduje dynamiku, ktorá sa prejavuje v neustálom prispôbovaní sa novo vznikajúcim potrebám. Nevyhnutnou podmienkou tejto aktivity je odborne pripravený knihovník.

Hovoríme stále o vzdelávacích službách, ktoré sú tradičné, osvedčené a majú niekoľkoročnú tradíciu.

Naši používatelia sú však čím ďalej tým informačne zdatnejší a pomáhame tomu aj my sami. Menia sa nároky našich zákazníkov a musíme si uvedomiť, že táto skupina bude čím ďalej tým početnejšia. Samozrejme, že nemožno všetky vzdelávacie aktivity transformovať do elektronickej podoby a každá knižnica si musí nájsť vyvážený pomer s klasickými službami. Prvým krokom, ktorý môže knižnica urobiť v rámci modernejšej podoby informačného vzdelávania, sú materiály alebo jednoduché kurzy, ktoré vystaví na vlastnej webovej stránke. Kurz sa stáva zaujímavým vtedy, keď študujúci môže komunikovať s knihovníkom a radiť sa s ním, či postupuje správne. Možno tento prvý krok by mohol byť základom budúceho e-learningu – metodicky vedených e-learningových kurzoch. Sme presvedčení, že to je cesta pre

verejné knižnice. Veľkou výhodou by bolo prispôsobenie sa časovým možnostiam študujúceho, odpadá doprava do knižnice a účastník si sám určuje akým tempom sa chce vzdelávať. Určite by tieto kurzy využívali znevýhodnení ľudia a seniori. Mnohí už prešli základnými školeniami, majú doma zakúpený PC alebo NB ale pri práci s ním potrebujú neustále opakovať nacvičené zručnosti a konzultovať s odborníkom. Pri komunikácii by bolo užitočné využívať chat, prípadne by mohlo fungovať diskusné fórum, kde by mohli účastníci riešiť prípadné problémy.

Z našich skúseností vyplynulo, že účastníci kurzov by uvítali video záznam zo školenia, ktorého sa zúčastnili, pretože by si videné a počuté dokázali prepojiť s kurzom, ktorý absolvovali. Zaujímavé by bolo aj vytvorenie virtuálneho výukového prostredia – podobne ako sa deti hrajú hry – bola by simulácia konkrétneho problému a priame zapojenie študenta do jeho riešenia. Nevieme presne aké sú súčasné trendy e-learningového vzdelávania a nepredpokladáme, že budeme schopní držať krok s vývojom, napriek tomu sme presvedčení, že tento spôsob vzdelávania by bol užitočný nielen našim používateľom, ale aj nám, knihovníkom. Netvrdíme, že musíme všetky svoje sily sústrediť na vzdelávanie, ale hľadať vyváženosť v tomto smere je nevyhnutné, pretože pri správnej kombinácii tradičného a elektronického vzdelávania by sme mohli dosiahnuť potrebnú efektívnosť, kvalitu, finančné aj časové úspory.

Ďalšou výnimočnou skupinou pre vzdelávanie v knižnici sú učitelia. Aj tu je pre verejné knižnice nové pole pôsobenia. Popri vzdelávaní mládeže k vyhľadávaniu informácií na internete sme si uvedomili, že učiteľom v tomto smere v našej knižnici venujeme minimálnu pozornosť. Učitelia sa na pracoviskách zaoberajú tým, ako uplatniť internet v konkrétnych vyučovacích predmetoch. Knižnice vysokých škôl majú systém vzdelávania učiteľov prepracovaný, čo sa o verejných knižniciach povedať nedá. Primárnou skupinou, ktorú vzdelávame vo vyhľadávaní informácií sú žiaci. Bolo by dobre uvažovať o učiteľoch stredných a základných škôl ako o primárnej skupine a za sekundárnu potom samotných študentov. Prax ukázala, že študenti majú prehľad o tom, ako vyhľadávať informácie na internete, poznajú Google aj Wikipediú, nemajú však vedomosti o existencii odborných zdrojov typu databáz, tápu v pojmoch ako je plnotextové vyhľadávanie alebo katalóg. Učitelia zohrávajú dôležitú úlohu sprostredkovateľa informácií smerom k študentom. Práve oni by mali mať zvládnuté základy rešeršnej techniky a citovania dokumentov. Teda všetko potrebné k tomu, aby mohli využívať elektronické zdroje. Zároveň si uvedomujeme, akí sú učitelia časovo vyťažení a ťažko od nich očakávať aby sa vo voľnom čase venovali vzdelávaniu. Učitelia by určite uvítali viac samostatnosti zo strany študentov. Myslíme si, že by bolo užitočné urobiť prieskum zameraný na podporu práce učiteľov s elektronickými zdrojmi a na záujem o orientáciu v informáciách dostupných cez internet.

Vzdelávame sa?

Základné ukazovatele Hornozemplínskej knižnice jasne ukazujú, že napriek systematickému dopĺňaniu knižničného fondu, základné ukazovatele – čitatelia a výpožičky klesajú, pričom počet návštevníkov v knižnici každým rokom stúpa. Rovnaká situácia je v ostatných verejných knižniciach na Slovensku. Znamená to, že knižnice zameriavajú svoju činnosť nielen na svojich čitateľov, ale organizujú podujatia na podporu komunity. Počet pracovníkov knižnice má tlakom zriaďovateľa klesajúcu tendenciu, ale nároky na knihovníkov každoročne stúpajú. Na pracovníkov knižnice kladieme množstvo nárokov. Musí vedieť pracovať s počítačom nielen na bežnej užívateľskej úrovni, ale vyžadujeme, aby ovládal niekoľko špeciálnych programov. Veľmi dobre sa musí orientovať na webe. Možno sa to zdá ako samozrejmosť, ale nie vždy je to samozrejmosťou. Musí rozumieť knihovníckemu systému práce, čo tiež nie je samozrejmosťou. Je dobré, ak pozná región a komunity, ktoré využívajú služby knižnice, musí mať komunikačné zručnosti....musí vedieť zakladať knihy do regálov aj papier do kopírky, musí mať fyzickú zdatnosť a ideálne by bolo, keby ovládal angličtinu, pretože len tak sa môže orientovať v e-zdrojoch a v spôsobe vyhľadávania. Celoživotné vzdelávanie sa dotýka aj knihovníkov. Pred desiatimi rokmi som absolvovala dištančné vzdelávanie Zmeny v knižniciach a nevyhnutnosť riadenia zmien a priekopnícky vzdelávací program Digitálne knižnice. Každý, kto sa zapojil do projektov dištančného vzdelávacieho programu ProLIB vie, že program naplnil všetky zámery a ciele a prevýšil očakávania. Škoda, že pilotný vzdelávací program pracovníkov knižníc nemá pokračovanie. Určite by bol obohatením v knihovníckej práci. Dnes by to išlo možno ešte jednoduchšie, pretože by vzdelávanie mohlo prebiehať videorozhovorom. Knihovníci verejných knižníc medzi sebou bežne komunikujú prostredníctvom ICQ, programom Skype, ktorého ovládanie je veľmi jednoduché, alebo rozhovorom prostredníctvom služby Gmail. Kolegovia majú vynikajúce skúsenosti s využívaním Facebooku. Ako nedostatok vnímame, že si knihovníci málo vymieňajú skúsenosti s organizovaním kultúrnych a vzdelávacích podujatí a úspešných projektov. Chýba nám na Slovensku elektronická konferencia knihovníkov verejných knižníc, ktorá by umožnila vymieňať si fakty a kontakty ale tiež skúsenosti a rady, prípadne ich vyjadriť vzájomnou podporou. Na jednej strane potrebujú

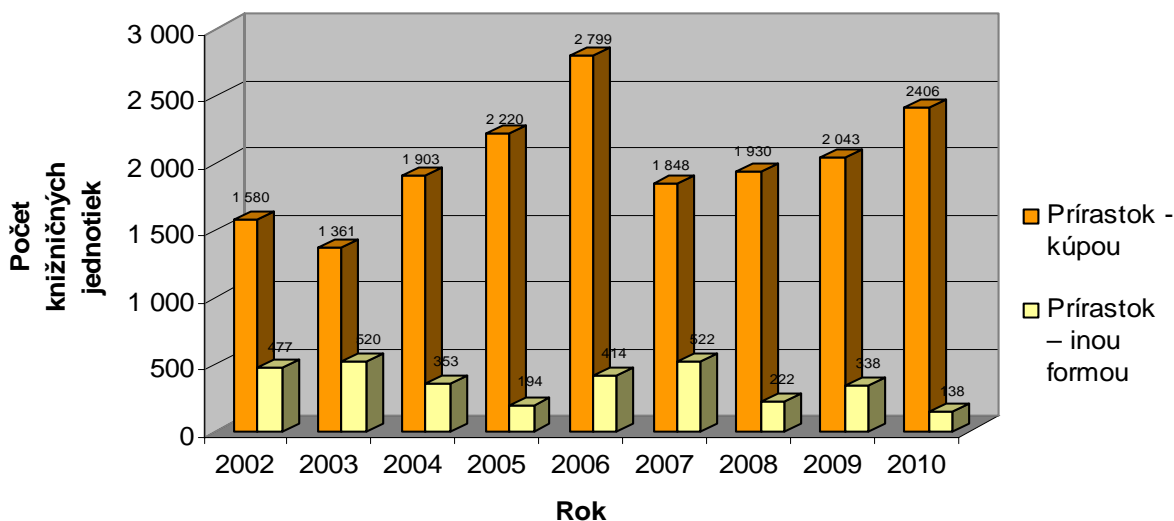
knihovníci podeliť sa so skúsenosťami a zároveň potrebujú informácie tí, ktorí majú o služby takéhoto charakteru potenciálny záujem. Určite by sa o aktivitách verejných knižníc dozvedelo viac inštitúcií.

Hornozemplínska knižnica vo Vranove nad Topľou

Stav knižničného fondu, nákup knižničného fondu – prírastky kúpou a inou formou

Počet zväzkov	Rok								
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Prírastok KÚPOU	1 580	1 361	1 903	2 220	2 799	1 848	1 930	2 043	2406
Prírastok INÝ	477	520	353	194	414	522	222	338	138
Stav fondu	65 070	66 731	66 305	67 781	70 983	70 616	72 062	73 898	73480

Prírastky knižničného fondu

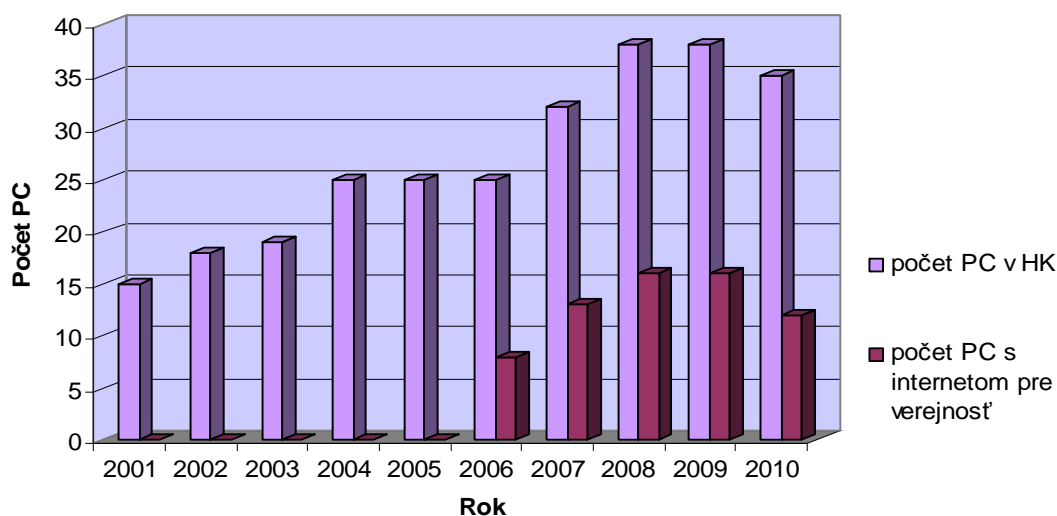
Počet výpožičiek v porovnaní s počtom PC

Počet PC a výpožičiek

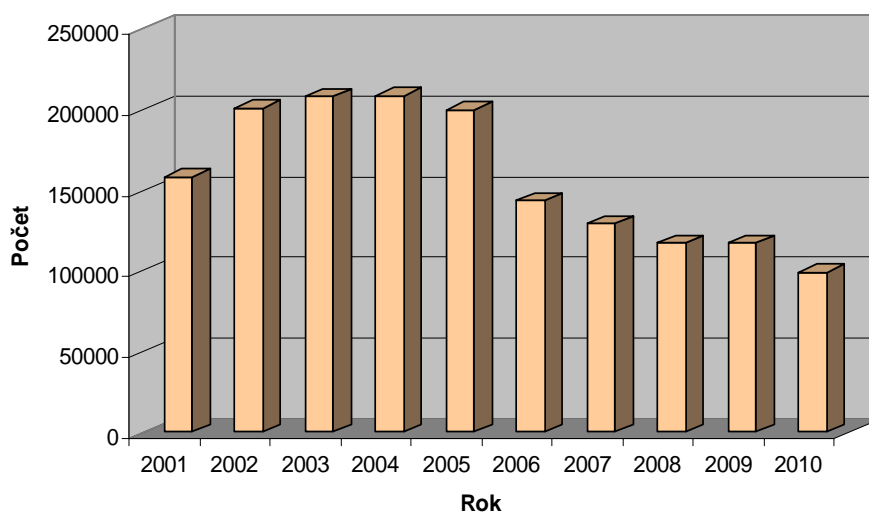
Počítačové stanice	Počet PC v HK	Počet PC s internetom pre verejnú v HK	Počet výpožičiek v HK
2001	15	0	158266
2002	18	0	201000
2003	19	0	208539
2004	25	0	208643
2005	25	0	200000
2006	25	8	143746
2007	32	13	129603
2008	38	16	117246
2009	38	16	117241
2010	35	20	99116

Počítačové stanice v HK

Počet výpožičiek v HK

Elektronické knihy

Aj do verejných knižníc prenikol termín E-kniha. Pod týmto pojmom si niektorí predstavujú čítačku elektronických kníh. Elektronická kniha je obsah, ktorý je fyzicky neuchopiteľný, je to počítačový balík, ktorý je možné využiť prostredníctvom nejakého zariadenia. Albertina Icome umožnila knižniciam skúšobný prístup World Public Library. On-line služba World Public Library (WPL) sprístupňuje takmer 2 milióny elektronických kníh, ktoré vznikli digitalizáciou rozsiahlych svetových kolekcí napríklad v projekte Gutenberg a mnohých ďalších. World Public Library ponúka e-knihy vo WPL, ktoré boli kompletne prevedené do textovej podoby (OCR) a tak je možné s nimi pracovať omnoho efektívnejšie a to vrátane vyhľadávania v úplných textoch. Väčšina kníh je v angličtine, ale nájdu sa aj tituly v nemčine, francúzštine, španielčine a ďalších jazykoch. E-knihy si môžu používatelia stiahnuť vo formáte PDF, veľké množstvo audio-kníh dostupných vo formáte MP3. Naša knižnica požiadala o skúšobný prístup do databázy, zakúpila čítačku elektronických kníh a spropagovala databázu, ktorá je prístupná zdarma od marca do júna 2011. Otázkou zostáva, či sú naše verejné knižnice pripravené na využívanie e-kníh. Čítačka kníh, ktorú sme do knižnice zakúpili v sebe mala automaticky natiagnúť celý Zlatý fond SME a niektoré zahraničné tituly. Aj keď už máme prvú skúsenosť s elektronickými knihami, ich využívanie je zatiaľ veľmi slabé. Napriek tomu si myslíme, že teraz na

začiatku nie je možné robiť závery a sme presvedčení, že záujem o elektronické knihy vzrastie množstvom pribúdajúcich titulov a poklesom cien čítačiek.

Záver

Svet verejných knižníc sa rozhodne zmenil, o tom nemožno pochybovať. Kríza sa podpísala pod stav verejných knižníc svojim spôsobom a preto sú občas nazývané chátrajúcimi knižnicami. Napriek tomu sa knihovníci snažia poskytovať služby, ktoré čitatelia a návštevníci očakávajú, na úrovni a realizovať zaujímavé projekty, ktoré sú na prospech komunity, v ktorej knižnice pôsobia. Našou snahou je prepájať klasické knihovnícke a informačné služby s činnosťami podporujúcimi rozvoj komunity. To znamená popri tradičnom požičiavaní kníh, poskytovaní informačných služieb a internetu ponúkať v spolupráci s miestnymi organizáciami, školami vzdelávacie a voľnočasové programy všetkým skupinám obyvateľov. Zároveň si uvedomujeme dôležitosť prepájania generácií, a jednotlivých komunít v meste. Hornozemplínska knižnica vo Vranove nad Topľou spolupracuje s inštitúciami v meste a ponúka svojim používateľom maximálny možný komfort v podobe univerzálnych služieb. Knižnica nielen poskytuje informácie o kultúrnych aktivitách, ale sama ich organizuje pre rozsiahlu skupinu čitateľov a návštevníkov. Nielenže sa zapája do celoslovenských a medzinárodných aktivít, ktoré majú nárazový charakter, ale knihovníčky sú schopné zorganizovať pravidelné školenia, činnosť v kluboch, divadelné vystúpenia pre deti a iné, ktoré majú cyklický charakter, pravidelnosť, metodiku a pracujú podľa pevného plánu. Možno aj to je jedným z dôvodov veľkého záujmu vranovskej verejnosti o tieto aktivity. Pracovníci knižníc nemajú ľahký osud, majú veľa úloh a povinností. Na druhej strane majú títo ľudia jedinečnú príležitosť pomáhať ostatným a poskytovať im radosť, zábavu, vedomosti aj poznanie.

DIGITÁLNA GALÉRIA

Bahurinská, Jana – Billová, Mária
Slovenská národná galéria

Abstrakt

V prvej časti príspevku Mária Billová popisuje miesto Slovenskej národnej galérie v Operačnom programe Informatizácia spoločnosti (OPIS) ako žiadateľa pre národný projekt Digitálna galéria ako aj systém riadenia a kontroly OPIS, nastavenie hlavných indikátorov a popis partnerov projektu. Prezentuje zámer vybudovať špecializované digitalizačné pracovisko na Zvolenskom zámku (pracovisko SNG) a zdôvodňuje výber technológií na digitalizáciu zbierkových predmetov galérií zotriedených podľa relevantných kategórií. V druhej časti príspevku Jana Bahurinská charakterizuje Informačný systém pre galérie ISG – CEDVU ako nezastupiteľný softvérový nástroj na realizáciu projektu Digitálna galéria: príručky, smernice, nové funkcie systému potrebné na realizáciu procesov digitalizácie, použité technológie, tezaury, autority, súčasný stav centrálnej databázy diel výtvarného umenia, skúsenosti s digitalizáciou výtvarných diel a so správou digitálneho obsahu v ISG – CEDVU ako aj s online prezentáciou cez portál Web umenia.

Kľúčové slová

OPIS; Národný projekt Digitálna galéria; Informačný systém pre galérie – ISG – CEDVU; centrálna evidencia diel výtvarného umenia; digitalizácia zbierkových predmetov

Národný projekt Digitálna galéria ako súčasť OPIS a jeho národných a infraštruktúrnych projektov

Slovenská národná galéria sa v rámci veľkého celku prioritnej osi 2 operačného programu Informatizácia spoločnosti (ďalej len OPIS PO2) stala žiadateľom pre národný projekt označený číslom dva, s názvom Digitálna galéria (ďalej len NP2). Celkovo figuruje v OPIS PO2 deväť národných projektov a jeden dopytovo orientovaný projekt. Prioritná os 2 je zameraná na Rozvoj pamäťových a fondových inštitúcií a obnovu ich národnej infraštruktúry. Okrem Digitálnej galérie tvoria prioritnú os 2 nasledovné národné projekty:

Názov projektu:

Digitálna knižnica a digitálny archív
Digitálne múzeum
Digitálny pamiatkový fond
Digitálna audiovízia
Centrálna aplikačná
infraštruktúra a registratúra
Centrálny dátový archív
Harmonizácia informačných
systémov
Dokumentačno-informačné
centrum rómskej kultúry

Žiadateľ:

Slovenská národná knižnica
Múzeum SNP
Pamiatkový úrad SR
Slovenský filmový ústav
Národné osvetové centrum

Univerzitná knižnica v BA
Národné osvetové centrum

Štátna vedecká knižnica v
Prešove

Vývoj filozofie NP 2, indikátorov, výšky príspevku, žiadateľov, partnerov

28. marca 2011 minister kultúry SR oficiálne poveril Slovenskú národnú galériu prípravou a implementáciou národného projektu 2 – Digitálna galéria. Hoci OPIS PO2 bol formálne spustený v roku 2007, Slovenská národná galéria pôvodne nefigurovala ako žiadateľ, ale len ako partner. Po voľbách v júni 2010 prešiel OPIS PO2 celkovým prehodnotením a aktualizáciou, vrátane niekoľkých podstatných zmien v porovnaní s pôvodným konceptom OPIS PO2. Medzi hlavnými zmenami treba spomenúť zlúčenie niektorých projektov, a tým zníženie počtu a zaktualizovanie žiadateľov národných projektov, vrátane zaradenia SNG ako žiadateľa národného projektu Digitálna galéria. Ďalej bol pozmenený celkový zámer prioritnej osi 2 smerom k väčšej ústretovosti voči potrebám samotných pamäťových a fondových inštitúcií; asi najväčším ukazovateľom tejto zmeny je možnosť vlastnej réžie procesu digitalizácie, zatiaľ čo pôvodný koncept bol z väčšej časti zameraný na outsourcing a riešenia prostredníctvom externých dodávateľov. Poslednou

markantnou zmenou, ktorá napomôže rozvoju inštitúcií, je zrušenie dvoch pôvodných opatrení, ktoré obmedzovali žiadateľov zaradením buď do jedného alebo druhého opatrenia, a tak umožňovali buď obnovu inštitúcie alebo digitalizáciu. Zrušením týchto opatrení môžu žiadatelia využiť v rámci digitalizácie aj čiastočnú obnovu zariadenia súvisiaceho s digitalizáciou.

Dôležitú súčasť jednotlivých projektov tvoria partneri žiadateľov. Žiadateľa môžeme brať ako garanta, administrátora, mentora a pod. No bez partnerov by samotná prioritná os 2 nikdy nenaplnila svoj cieľ, to jest zdigitalizovanie kultúrneho dedičstva v čo najväčšej možnej miere. Medzi partnerov sú zaradené múzea, galérie, knižnice, archívy z celého Slovenska. Každý národný projekt musí v rámci svojej realizácie naplniť určité indikátory, ktoré svojím spojením tvoria spoločné indikátory pre celú prioritnú os 2. Ide hlavne o počet zdigitalizovaných objektov, počet novovytvorených pracovných miest a vytvorenie špecializovaných digitalizačných pracovísk. Všetky projekty musia byť ukončené do konca roka 2015.

V prípade Digitálnej galérie musí SNG ako žiadateľ zdigitalizovať 110 000 kultúrnych objektov, vytvoriť 12 nových pracovných miest, ktoré budú musieť byť udržiavané ďalších 5 rokov po ukončení projektu, a vytvoriť digitalizačné pracovisko vo Zvolene.

Riadiace a sprostredkujúce orgány a inštitúcie – kooperácia: ÚV, MK SR, SORK, NOC – KCSF, SNG

Všetci žiadatelia aj so svojimi partnermi sú až tzv. posledným očkom v reťazi kontrolných a nadriadených orgánov. Riadiacim orgánom pre celý operačný program Informatizácia spoločnosti je Úrad vlády. Sprostredkovateľský orgán pod riadiacim orgánom v prípade prioritnej osi 2 je Ministerstvo kultúry SR. Sprostredkovateľský orgán v rámci MK SR je SORK (sprostredkovateľský orgán rezortu kultúry), na ktorý sa žiadatelia obracajú so svojimi požiadavkami. Digitalizačné národné projekty sú centrálné naviazané na projekty, ktoré sú zamerané na centralizované riešenia komunikačnej infraštruktúry a dátových skladov, kde by mali byť zdigitalizované objekty archivované. V tejto oblasti hrá dôležitú úlohu Národné osvetové centrum, kde sídli aj Koordinačné centrum štrukturálnych fondov. Všetky tieto orgány určitým spôsobom participujú na príprave a realizácii OPIS PO2.

Stručný zámer projektu Digitálna galéria, partneri projektu, digitalizačné pracovisko – Zvolenský zámok

Ako už bolo vyššie spomenuté, partneri tvoria neoddeliteľnú súčasť projektov. SNG v procese identifikovania kultúrnych objektov oslovila galérie, ktoré sú prispievateľmi do centrálnej evidencie galerijných zbierkových predmetov (projekt CEDVU). V prípade Digitálnej galérie bude participovať na projekte 18 ďalších galérií zo Slovenska (viď tabuľka).

Por. č.	Organizácia celý názov	Zriadovateľ
1	Galéria Miloša Alexandra Bazovského v Trenčíne	Trenčiansky samosprávny kraj
2	Galéria Jána Koniarka v Trnave	Trnavský samosprávny kraj
3	Galéria mesta Bratislavy	Hlavné mesto SR
4	Galéria umenia v Nových Zámkoch	Nitriansky samosprávny kraj
5	Liptovská galéria Petra Michala Bohúňa	Žilinský samosprávny kraj
6	Galéria umelcov Spiša	Košický samosprávny kraj
7	Kysucká galéria v Čadci	Žilinský samosprávny kraj
8	Múzeum moderného umenia Andyho Warhola	Prešovský samosprávny kraj
9	Múzeum Vojtecha Löfflera Košice	Mestská časť Košice - Staré Mesto
10	Nitrianska galéria	Nitriansky samosprávny kraj
11	Oravská galéria v Dolnom Kubíne	Žilinský samosprávny kraj
12	Považská galéria umenia v Žiline	Žilinský samosprávny kraj
13	Stredoslovenská galéria v Banskej Bystrici	Banskobystrický samosprávny kraj
14	Šarišská galéria v Prešove	Prešovský samosprávny kraj
15	Turčianska galéria	Žilinský samosprávny kraj
16	Tatranská galéria	Prešovský samosprávny kraj
17	Východoslovenská galéria	Košický samosprávny kraj
18	Záhorská galéria v Senici	Trnavský samosprávny kraj

Spomenuté galérie vybrali zo svojich zbierok tie kultúrne objekty, ktoré chceli mať zdigitalizované v čo najlepšej kvalite, na akú sa práve OPIS zameriava. SNG ako žiadateľ podloží svoju spoluprácu s partnermi podpísaním tzv. zmluvy o partnerstve v zmysle platného znenia Systému riadenia štrukturálnych fondov a Kohézneho fondu na programové obdobie 2007-2013. Keďže galérie majú rôznych zriaďovateľov, napr. VÚC, musia byť aj títo zriaďovatelia informovaní o partnerskej spolupráci medzi SNG a danou galériou. MK SR ako odborný garant pre prioritnú os 2 sa podujal plniť úlohu informátora v tejto záležitosti.

Pri plánovaní zámerov projektu Digitálna galéria brala SNG do úvahy využitie zakúpenej technológie pre potreby SNG ako aj ostatných galérií, prípadne iných kultúrnych inštitúcií na Slovensku, nielen počas trvania projektu, ale aj po jeho ukončení. S týmto úmyslom zvolila SNG svoje vysunuté pracovisko v Banskobystrickom kraji, konkrétne Zvolenský zámok za centrum diania. Táto lokalita je na území stredného Slovenska, má vhodný prístup a dostatočné kapacitné priestory. Všetky zbierkové predmety (okrem tých, ktoré nie sú schopné prevozu) sa budú zväzť do tohto digitalizačného pracoviska a tu postupne prejdú celým procesom digitalizácie.

Digitalizáciu ako takú chápeme ako proces, kedy sa analógový objekt transformuje do svojej digitálnej kópie, ktorá je určená na používanie a prácu prostredníctvom počítačov. Avšak proces digitalizácie v ponímaní projektu Digitálna galéria je oveľa rozsiahlejší. Predstavuje komplex aktivít počnúc výberom kultúrneho objektu, jeho prípravou, t.j. ošetrovanie, prípadné reštaurovanie, transport, správne osvetlenie a manipulácia, návrat objektu na miesto, skompletizovanie a verifikovanie popisných údajov k danému kultúrnemu objektu, prepojenie popisných údajov s digitálnymi objektmi, kontrola kvality digitálnej snímky a kontrola úplnosti metadát k digitálnym objektom, spracovanie finálnych verzií a ich presun do dátových skladov, príprava a úprava užívateľských práv, sprístupnenie, končiac samotným dlhodobým uchovávaním zdigitalizovaných súborov.

Princípom digitalizačného pracoviska je saturácia jadra procesu digitalizácie na jedno miesto. SNG zvolila na tento účel objekt nazývaný Kapitánsky dom, ktorý sa nachádza priamo v areáli Zvolenského zámku. Je to samostatne stojaca budova, ktorá po každej stránke vyhovuje na tento účel. SNG plánuje svoje digitalizačné pracovisko vybaviť komorou na fumigáciu pre potreby ošetrovania zaplesnených zbierkových predmetov. V súčasnosti je na Slovensku len jedna takáto komora, do ktorej sa zmestia zbierkové predmety s takými rozmermi, aké majú zbierkové predmety spravované galériami. Jedna komora ani zďaleka kapacitne nestačí pokryť všetky potreby, navyše pri zaplesnených objektoch je čas jeden z kľúčových faktorov. Ďalším obrovským prínosom by malo byť vybudovanie moderne zariadeného reštaurátorského ateliéru špecializovaného na papier. Samozrejmosťou každého digitalizačného pracoviska bude miestnosť so skenovacou technológiou, priestor pre postprocessing, a fotoateliér. Zvyšné priestory budú slúžiť na administratívne a úložné účely.

Technológie digitalizovania

Výsledkom projektu Digitálna galéria by malo 110 000 zdigitalizovaných kultúrnych objektov. Po analýze zbierkových predmetov (podľa výtvarných druhov a rozmerov) vybraných galériami na digitalizáciu dospela SNG k záveru, že proces by mal prebiehať dvoma spôsobmi:

1. Skenovaním – maľby, kresby, grafiky, fotografie
2. Fotografovaním – sochy, úžitkové umenie, maľby veľkých rozmerov a iné zbierkové predmety, ktoré nie sú schopné prevozu, či už z inštalačných, rozmerových alebo materiálových dôvodov

Digitálna galéria plánuje realizovať skenovanie použitím špeciálnych skenerov s vysokokvalitným osvetlením, vyrobených na skenovanie diel výtvarného umenia. Pre porovnanie kvality výstupu: 1. časť maľby nafotená digitálnym fotoaparátom; 2. tá istá časť maľby naskenovaná špeciálnym skenerom

Obr. 1.

Obr. 2.

(E. Fulla / zbierka SNG)

Z ukážky sú úplne evidentné výhody profesionálnych skenerov, a teda aj dôvody, prečo sa SNG rozhodla zvoliť túto metódu pre projekt Digitálna galéria. Naskenované reprodukcie sú porovnateľné s originálom, čo sa týka farby, rozmeru, aj detailov. Takto kvalitné výstupy sú vhodné na výskum, dokumentáciu, porovnanie a evidenciu pri vypožičiavaní alebo pohybe diel, na reprodukovanie vo vysokej kvalite a vernosti voči originálu, využívajú sa aj pri reštaurovaní atď. , a to bez toho, aby sa musel použiť originál.

Najideálnejšie by bolo, keby všetky zbierkové predmety mohli prejsť týmto skenovaním, no nie v každom prípade je to možné, či už z rozmerových alebo materiálových dôvodov. Skenery, ktoré plánuje SNG zaradiť do projektu Digitálna galéria, sú ideálne pre skenovanie 2D objektov a v niektorých prípadoch aj malých 3D objektov.

Pri naplňaní indikátora počtu zdigitalizovaných objektov boli zo zbierok galérii vybrané aj sochy a úžitkové umenie. Zbierkové predmety týchto výtvarných druhov sa budú fotografovať vysokokvalitným digitálnym fotoaparátom. Do tejto kategórie sú zaradené aj tie predmety, ktoré sa nebudú dať previezť a ktoré sa, čo sa týka rozmerov, nezmestia na skenovanie.

SNG navrhla projekt Digitálna galéria tak, aby podstatnú časť digitalizácie zvládla vo vlastnej réžii. Práve vďaka tomu bude umožnené vytvorenie spomínaných 12 nových pracovných miest, z čoho veľkú časť SNG zamýšľa pokryť z regionálnych ľudských zdrojov. Pôjde napríklad o pozície ako technik, kurátor, reštaurátor, dokumentátor, počítačový odborník, kontrolór kvality atď. Do procesu digitalizácie budú samozrejme zaangażovaní aj súčasní zamestnanci SNG, vzhľadom na časovú náročnosť projektu sa ráta s každou rukou. Napriek tomu SNG plánuje na určité percento zbierkových predmetov najatť externú firmu, ktorá by prevzala proces digitalizácie použitím takých skenerov, ktoré SNG nebude mať k dispozícii.

Kategórie zbierkových predmetov navrhnutých na digitalizovanie – galerijné zbierky

Hoci je projekt Digitálnej galérie len vo svojej prípravnej fáze, SNG má jasnú predstavu, ako by mal celý proces vyzeráť. Celá logistika je podložená komplexnými tabuľkami, ktoré zoraďujú navrhnuté zbierkové predmety podľa jednotlivých galérií do kategórií, výtvarných druhov, a rozmerových skupín.

Každý výtvarný druh je rozdelený do troch kategórií, pričom sa brala do úvahy umelecká hodnota, národný prípadne regionálny význam, výnimočnosť, stav zbierkového predmetu a pod.:

1. = kategória s najvyššou prioritou
- 1.R = kategória s najvyššou prioritou s potrebou reštaurovania diel
2. = kategória so strednou prioritou
- 2.R = kategória so strednou prioritou s potrebou reštaurovania diel
3. = kategória s najnižšou prioritou

Primárnym záujmom je spracovanie a zdigitalizovanie kategórií 1, 1R, 2 a 2R. V prípade časovej aj finančnej rezervy sa naplánuje aj časť kategórie 3.

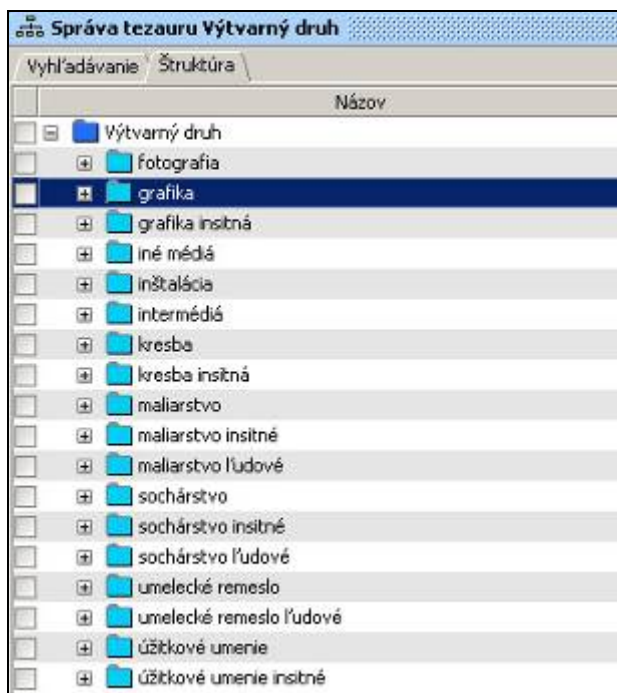
Ďalšou etapou príprav je kontrola už existujúcich popisných údajov. Keďže informačný systém centrálnej evidencie diel výtvarného umenia (CEDVU) tvorí informačný základ pre celý projekt Digitálna galéria, jednotlivé galérie začali s revíziou popisných údajov k dielam evidovaným v CEDVU. Vyššie spomínané skenovanie alebo fotografovanie je veľmi dôležité, no bolo by nanič bez údajov, funkcií a služieb CEDVU. Viac k tejto téme popisuje v ďalšej časti príspevku kolegyňa J. Bahurinská.

Informačný systém pre galérie ISG - CEDVU - nezastupiteľný softvérový nástroj na realizáciu projektu Digitálna galéria

Od roku 2006 je Slovenská národná galéria (SNG) garantom vývoja a implementácie nového softvérového riešenia projektu CEDVU – **Centrálne evidencie diel výtvarného umenia**. Systém zabezpečuje v zmysle platnej legislatívy budovanie centrálnej databázy údajov o dielach výtvarného umenia nachádzajúcich sa v zbierkach galérií na Slovensku, ktoré sú zapísane do registra galérií. Informačný systém na tvorbu centrálnej databázy bol do roku 2006 budovaný internými kapacitami SNG v off-line aplikácii databázového systému CDS/ISIS, pričom naň neboli použité účelovo viazané finančné prostriedky. Od roku 2006 na vývoj systému MK SR pridelovalo SNG účelovo viazané prostriedky, čo umožnilo dodávateľsky realizovať moderné profesionálne riešenie. Vývoj systému bol teda financovaný cez SNG, SNG na základe uzavretej zmluvy s jednotlivými galériami bezplatne sprístupnila tento systém na on-line používanie. Základný katalogizačný modul je v „ostrejšej“ on-line prevádzke od roku 2009, aktívne s ním pracujú zaškolení odborní pracovníci SNG i zbierkotvorných galérií. Systém je na základe pridelenia špecifických prístupových práv prístupný pre prispievateľov (galérie) do centrálnej databázy. Práca zahrňuje aktualizáciu popisných údajov o výtvarných dielach využívajúc štandardizované číselníky, slovníky, tezaury, ktoré sú implementované v systéme. Každý dokumentačný záznam o diele obsahuje (bude obsahovať) digitálnu reprodukciu diela. A práve údaje sústredené v tomto module CEDVU budú využívané aktérmi zapojenými do projektu Digitálna galéria.

Príručky, manuály, číselníky, tezaury, záznamy autorít

Na úvodnej stránke aplikácie CEDVU sú všetkým používateľom systému prístupné príručky, manuály a smernice, spracované riešiteľmi v SNG i dodávateľmi: CEDVU – Príručka pre používateľa; CEDVU – Spôsob vyplňania položiek v katalogizačnom module; Manuál pre spracovanie digitálnych snímok výtvarných diel. Tieto materiály sa priebežne podľa potreby aktualizujú. Pri zápise údajov o dielach je zabezpečená unifikácia odbornej terminológie a administratívnych údajov prostredníctvom slovníkov, tezaurov a číselníkov implementovaných do katalogizačného modulu.

Údaje o výtvarných dielach v zbierkach galérií v ISG – CEDVU

Katalogizačný modul obsahuje všetky povinné údaje definované pre centrálnu evidenciu galerijných zbierkových predmetov príslušnou legislatívou (Zákon č. 206/2009 Z. z. z 28. apríla 2009 o múzeách a galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty a o zmenách zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov; Vyhláška č. 523 Ministerstva kultúry Slovenskej republiky z 9. novembra 2009, ktorou sa ustanovujú podrobnosti o základných odborných činnostiach v múzeu alebo v galérii a o evidencii predmetov kultúrnej hodnoty) a ďalšie odborné údaje popisujúce výtvarné diela, ktoré sú pre odborných pracovníkov galérií relevantné. Používateľská funkcionálnosť modulu sa postupne vyvíjala a dnešný stav predstavuje relatívne komplexné a užívateľsky príjemné prostredie: zápis údajov výberom hodnôt z číselníkov, tezaurov a autoritných záznamov (menné autority); základné a rozšírené vyhľadávanie, triedenie výsledkov vyhľadávania, prezeranie náhľadových digitálnych reprodukcí vyhladaných diel; export záznamov do iných prostredí, zobrazenie základných údajov s malou digitálnou reprodukciou diela, zväčšenie reprodukcie, tlač štandardizovaných dokumentačných kariet; možnosť vytvárania kolekcí výtvarných diel pre rôzne účely (napr. kolekcia diel galérie plánovaná na proces digitalizácie); priradovanie súvisiacich diel.

Pozrieť kolekciu: SNG 2D nad 180x300 cm (Počet diel v kolekci: 61, Označených objektov: 0)					
Názov	SNG 2D nad 180x300 cm			Typ	Digitalizácia - prípravný zoznam
Udalosť				Oai Set	
Popis	Rozmery 2D diel zo SNG nad 180x300 cm				
Kurátor	---			Organizácia	Slovenská národná galéria, SNG
☐ Verejná				Vytvorená	Hergott, Vladimír (19.5.2010)
Diela					
Organizácia	Inv. číslo	Autor	Názov	Datovanie	
SNG	O 4657	Baron, Karol	V kúte izby priateľ' Vznášadlo	1969	Bajcurová, Katarína
SNG	O 4653	Baron, Karol	Jeden zo succubov	1969	Bajcurová, Katarína
SNG	O 4655	Baron, Karol	Virtuóz	1969	Bajcurová, Katarína
SNG	O 4164	Baron, Karol	Mutant - návrh na gobelín	1971	Bajcurová, Katarína
SNG	O 4656	Baron, Karol	GOLEM - časť triptychu	1969	Bajcurová, Katarína
SNG	O 4017	Bartošíková, Oľga	Päť desaťročí	1971	Bajcurová, Katarína
SNG	O 6583	Bartusz, Juraj	Z Danteho kruhov	1988	Bajcurová, Katarína
SNG	O 6688	Bartusz, Juraj	Gestá s rastlinou - obraz pre Etiópčana Asefu	1987	Bajcurová, Katarína
SNG	O 6624	Bartusz, Juraj	Zlomy	1990	Bajcurová, Katarína
SNG	O 6582	Bartusz, Juraj	Stroskotanie	1988	Bajcurová, Katarína
SNG	O 5152	Bauernfreund, Jakub	Zátišie	1959	Bajcurová, Katarína
SNG	G 7280	Brunovský, Albín	Fantas pána Redouxa V.	1968	Gregorová-Stachová, Lucia
SNG	O 6522	Bubánová, Simona	Vták	1988	Bajcurová, Katarína
SNG	O 6937	Czinege, Michal	Veľká hlava	2005	Bajcurová, Katarína
SNG	G 11259	Doboš, Andrej	NP 4	1974	Gregorová-Stachová, Lucia
SNG	G 23	Dürer, Albrecht	Jazdec a žoldnier	1496 - 1497	Čičo, Martin
SNG	O 6615	Filko, Stanislav	Spirit I.	1978 - 1979	Bajcurová, Katarína
SNG	O 6690	Filko, Stanislav	Architráv	1985 - 1993	Bajcurová, Katarína
SNG	O 6616	Filko, Stanislav	Roztrhnutá realita	1978 - 1990	Bajcurová, Katarína

Technológie použité pri vývoji ISG – CEDVU

Podmienkou SNG ako objednávateľa aplikácie bolo použitie relevantných **open-source** komponentov, vlastníctvo softvérovej aplikácie, vlastníctvo zdrojového kódu a poskytnutie možnosti využívania aplikácie pre druhé strany (partnerské galérie) bezplatne. Všetky požiadavky sú zmluvne zakotvené a realizované. ISG CEDVU je vystavané na open-source komponentoch ako napríklad: Fedora Commons, Liferay. Celý systém má architektúru klient-server.

Skúsenosti s realizáciou digitálnych reprodukcí výtvarných diel (skenovanie, fotografovanie)

SNG má viacročné skúsenosti s realizáciou procesov súvisiacich s vyhotovovaním, uchovávaním a prezentovaním digitálnych reprodukcí výtvarných diel, jednotlivín z archívnych fondov a zbierok. V oddelení digitálnych zbierok a služieb (jeho predchodcom do konca roku 2010 bolo galerijné informačné centrum) je budovaný archív digitálneho obsahu inštitúcie ako celku (nielen reprodukcie diel, ale aj publikačné výstupy, edičné výstupy inštitúcie v digitálnej podobe). **Manuál pre spracovanie digitálnych snímok výtvarných diel** je základným metodickým materiálom, ktorý spracovali odborní pracovníci oddelenia a ktorý definuje typy digitálnych snímok, typy úprav, pomenovanie digitálnych snímok a vloženie digitálnych snímok do záznamov diel v ISG-CEDVU.

Obsah manuálu:

1. Typy digitálnych snímok

- 1.1 Archívna kópia
- 1.2 Optimalizovaná kópia
- 1.3 Primárny obrázok

2. Typy úprav

- 2.1 Natočenie
- 2.2 Spájanie
- 2.3 Orežanie
- 2.4 Farebné úpravy
- 2.5 Retuš
- 2.6 Zmenšenie
- 2.7 Ostrenie
- 2.8 Vloženie metadát
- 2.9 Vloženie vodoznaku

3. Pomenovanie digitálnych snímok

3.1 Schéma pre pomenovanie súborov so snímkami

3.2 Skratky galérií

4. Digitálne záznamy diela v CEDVU

4.1 Popisné údaje

4.1.1 Základné údaje

4.1.2 Aktivity

4.1.3 Autorské práva

4.1.4 Technické údaje

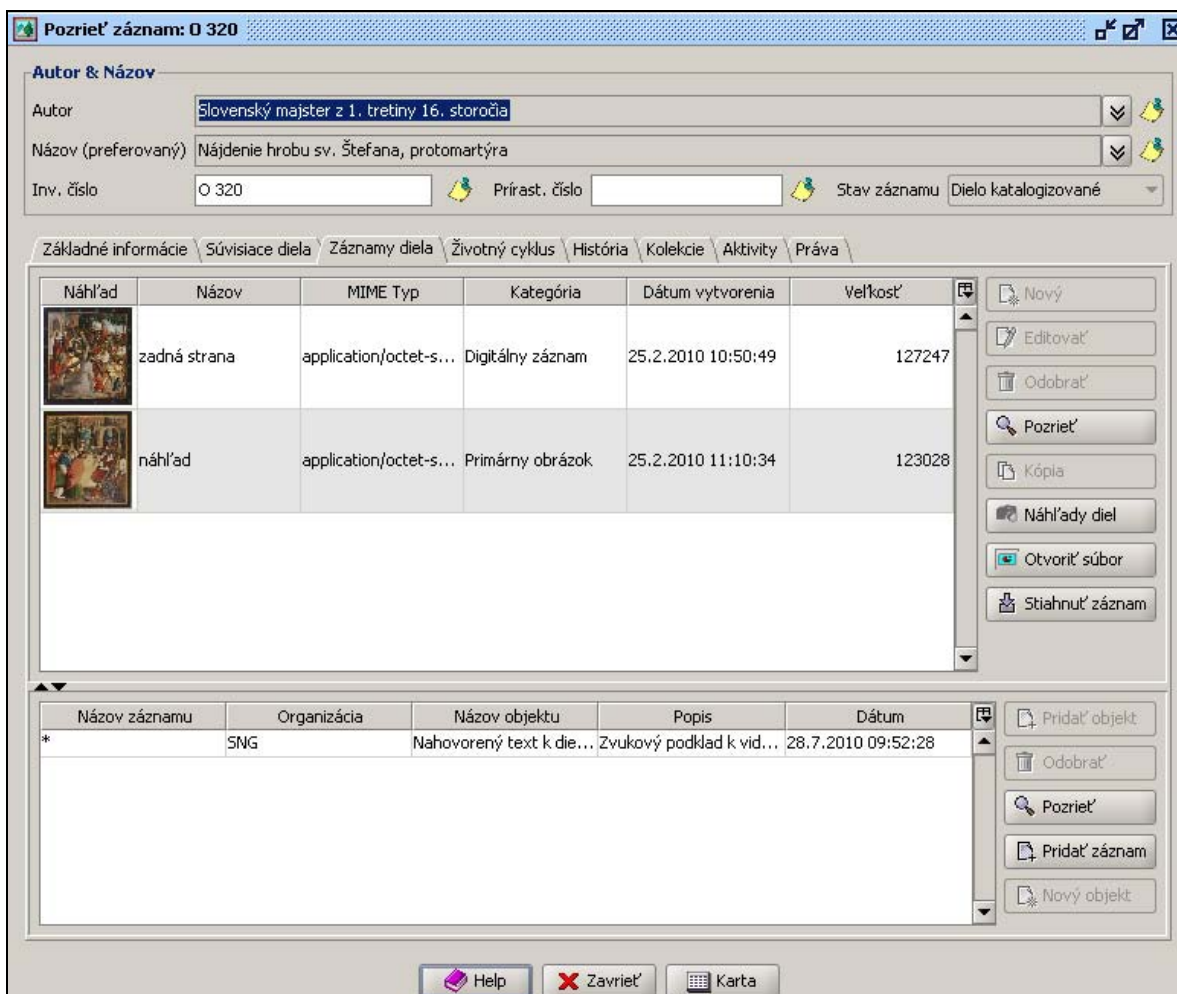
4.2 Správa digitálnych záznamov

Od roku 2008 je v SNG v platnosti **Smernica o odovzdávaní a uchovávaní digitálneho obsahu**, ktorá nastavila pravidlá pri procesoch súvisiacich so spravovaním digitálneho obsahu vyprodukovaného inštitúciou alebo získaného z externého prostredia: odovzdávanie digitálnych dokumentov, uchovávanie a sprístupňovanie obsahu v digitálnom úložisku, povinnosť pracovníkov Oddelenia digitálnych zbierok a služieb. V prílohe smernice Súpis digitálneho obsahu sú vymenované relevantné oddelenia inštitúcie, zodpovední pracovníci, typ digitálnych dokumentov a ich formát. V prílohe Metodika práce s digitálnym obsahom SNG je popísaný spôsob odovzdania obsahu a systém pomenovania súborov.

Správa digitálneho obsahu v ISG – CEDVU

K popisným údajom o výtvarných dielach je možné pridať digitálne záznamy (v kontexte Digitálnej galérie sú to najmä digitálne reprodukcie diel.) Digitálne záznamy sa delia na tri kategórie: archívna kópia (pôvodná snímka bez akýchkoľvek úprav), optimalizovaná kópia (snímka upravená pre tlač) a primárny obrázok (náhľady diela vo veľkosti 800 pixlov na výšku/šírku, určené pre záznam na dokumentačnú kartu a pod.).

Súbory so zobrazením diel sú dostupné v záložke Záznamy diela a prístupné podľa prístupových práv používateľa. Ak má používateľ potrebné práva, môže si stiahnuť okrem náhľadu aj obrázok vo vyššej kvalite.

Tvorba kolekcii a správa aktivít v ISG - CEDVU – funkcie na prípravu procesu digitalizácie

System ISG-CEDVU má v sebe zabudované ďalšie dôležité funkcie, ktoré sú a budú využívané pri realizovaní projektu Digitálna galéria. Textové popisné údaje výtvarných diel možno po vyhľadaní v stĺpcových zostavách triediť podľa základných popisných položiek (inventárne číslo, autor, názov diela, výtvarný druh, datovanie, materiál, technika, kurátor), jednoducho exportovať do iných formátov a tak využívať pre procesy v rámci digitalizácie, hlavne zoznamy diel na digitalizovanie.

System CEDVU umožňuje vytvárať tzv. kolekcie. V prípade využitia pre projekt digitalizácie sa vytvoria kolekcie, ktoré obsahujú záznamy o dielach určených na digitalizáciu, alebo kolekcie diel podľa plánovaného termínu digitalizácie. Diela zahrnuté do kolekcii možno následne využívať na vytváranie potrebných výstupov bez toho, aby bolo treba predmetné diela opakovane samostatne vyhľadávať v celej centrálnej databáze.

Pre sledovanie procesov digitalizácie bude dôležitá funkcia zaznamenávania a vyhľadávania aktivít vykonaných na digitálnom zázname. Záznam o aktivite obsahuje údaje ako napríklad typ aktivity (vytvorenie digitálneho záznamu, úprava digitálneho záznamu, archivácia), PID (identifikátor digitálneho záznamu, na ktorom bola aktivita vykonaná), osoba (autor záznamu, autor úpravy záznamu), datovanie, pričom mnohé zo zaznamenaných údajov sú generované automaticky (napríklad zariadenie a softvér použitý pre zhotovenie snímky)

Správa aktivít (Nájdenných objektov: 704)

Typ aktivít: Vytvorenie záznamu   PID:

Poznámka: Ext. atribút:

Osoba

Fotoateliér SNG, FOTO   Rola: ---

Datovanie

Zobrazenie:

Najskôr: *2000   Najneskôr:

Celý interval

Osoba	Typ aktivít	Datovanie	Objekty	Ext. atribúty
Fotoateliér SNG, FOTO	Vytvorenie záznamu	2010-06-02T13:47:5...	SVK:SNG.UP-P_1506;...	Primárny obrázok; orezanie, ostrenie,...
Fotoateliér SNG, FOTO	Vytvorenie záznamu	2010-06-02T13:47:5...	SVK:SNG.UP-P_1506;...	Primárny obrázok; orezanie, ostrenie,...
Fotoateliér SNG, FOTO	Vytvorenie záznamu	2010-06-02T15:50:4...	SVK:SNG.UP-P_1507;...	Primárny obrázok; orezanie, ostrenie,...
Fotoateliér SNG, FOTO	Vytvorenie záznamu	2010-06-02T15:50:4...	SVK:SNG.UP-P_1507;...	Primárny obrázok; orezanie, ostrenie,...
Fotoateliér SNG, FOTO	Vytvorenie záznamu	2010-06-02T15:58:4...	SVK:SNG.UP-P_1508;...	Primárny obrázok; orezanie, ostrenie,...
Fotoateliér SNG, FOTO	Vytvorenie záznamu	2010-06-02T15:58:4...	SVK:SNG.UP-P_1508;...	Primárny obrázok; orezanie, ostrenie,...
Fotoateliér SNG, FOTO	Vytvorenie záznamu	2010-06-02T16:01:0...	SVK:SNG.UP-P_1509;...	Primárny obrázok; orezanie, ostrenie,...
Fotoateliér SNG, FOTO	Vytvorenie záznamu	2010-06-02T16:01:0...	SVK:SNG.UP-P_1509;...	Primárny obrázok; orezanie, ostrenie,...
Fotoateliér SNG, FOTO	Vytvorenie záznamu	2010-06-02T16:04:0...	SVK:SNG.UP-P_1511;...	Primárny obrázok; orezanie, ostrenie,...
Fotoateliér SNG, FOTO	Vytvorenie záznamu	2010-06-02T16:04:0...	SVK:SNG.UP-P_1511;...	Primárny obrázok; orezanie, ostrenie,...
Fotoateliér SNG, FOTO	Vytvorenie záznamu	2010-06-02T16:06:3...	SVK:SNG.UP-P_1513;...	Primárny obrázok; orezanie, ostrenie,...
Fotoateliér SNG, FOTO	Vytvorenie záznamu	2010-06-02T16:08:3...	SVK:SNG.UP-P_1515;...	Primárny obrázok; orezanie, ostrenie,...
Fotoateliér SNG, FOTO	Vytvorenie záznamu	2010-06-02T16:10:3...	SVK:SNG.UP-P_1514;...	Primárny obrázok; orezanie, ostrenie,...
Fotoateliér SNG, FOTO	Vytvorenie záznamu	2010-06-02T16:14:0...	SVK:SNG.UP-P_1517;...	Primárny obrázok; orezanie, ostrenie,...
Fotoateliér SNG, FOTO	Vytvorenie záznamu	2010-06-02T16:15:3...	SVK:SNG.UP-P_1516;...	Primárny obrázok; orezanie, ostrenie,...

Súčasný stav centrálnej databázy projektu ISG – CEDVU

V apríli 2009, čiže pred 2 rokmi sa realizovala migrácia údajov o výtvarných dielach z pôvodnej aplikácie (CDS/ISIS) do katalogizačného modulu novej aplikácie ISG-CEDVU. Životaschopnosť on-line prevádzkovaného systému a dobrú adaptáciu pracovníkov SNG a galérií na Slovensku na prácu v systéme ilustruje nasledovná tabuľka.

Štatistika prírastkov nových záznamov a digitálnych reprodukcií diel do CEDVU podľa jednotlivých organizácií od 15.4.2009 do 20.4.2011

Organizácia	počet záznamov po migrácii 15.4.2009	počet záznamov k 20.4.2011	počet nových záznamov	počet digitálnych reprodukcií diel
Galéria Miloša Alexandra Bazovského Trenčín, GBT	4749	4776	27	374
Galéria Jána Koniarka Trnava, GJK	4652	4683	31	0
Galéria mesta Bratislavy, GMB	32652	33096	444	1280
Galéria mesta Humenné, GMH	0	322	322	0
Galéria umenia Nové Zámky, GNZ	3544	3596	52	77
Liptovská galéria Petra Michala Bohúňa Liptovský Mikuláš, GPB	4277	4384	107	65
Galéria umelcov Spiša, Spišská Nová Ves, GUS	1276	1789	513	0
Kysucká galéria Cadca, KGC	2389	2559	170	0
Múzeum moderného umenia A. Warhola Medzilaborce, MAW	132	225	93	0
Novohradské múzeum a galéria Lučenec, NGL	1448	1448	0	0
Nitrianska galéria Nitra, NGN	4462	4852	390	3
Oravská galéria Dolný Kubín, OGD	6086	6254	168	5681
Považská galéria umenia Zilina, PGU	3534	4069	535	998
Stredoslovenská galéria Banská Bystrica, SGB	13411	13577	166	2788
Sarišská galéria Prešov, SGP	4041	4125	84	55
Slovenská národná galéria, SNG	53182	54762	1580	6981
Turčianska galéria Martin, TGM	2910	3712	802	0
Tatranská galéria Poprad, TGP	2008	2030	22	0
Východoslovenská galéria Košice, VSG	7657	7680	23	792
Záhorská galéria Senica, ZGS	2266	2266	0	0
spolu	154676	160205	5529	19094

Prezentačná vrstva CEDVU – Web umenia

V októbri 2010 sprístupnila SNG časť svojich zbierok širokej verejnosti cez online katalóg Web umenia. Na adrese www.webumenia.sk sú sprístupnené základné popisné údaje a digitálne reprodukcie výtvarných diel (automaticky preberané a aktualizované z CEDVU), kde je možné ich jednoducho vyhľadávať a prezerať. Predstavujú „virtuálnu“ výstavu zo zbierok uložených v depozitároch inštitúcie. Od 13. októbra do 19. apríla 2011 navštívilo portál 3893 návštevníkov, priemerný čas strávený na Webe umenia bol 6 minút 54 sekúnd.

Hlavné zdroje návštevnosti sú v tomto poradí zoradené podľa počtu návštev:

Google - kľúčové slová s menami autorov, názvami diel ap.

en.wikipedia.org - odkazy na diela autorov v heslách

Facebook - odkazy na vybrané diela s komentárom

sk.wikipedia.org - odkazy na diela autorov v heslách

slovakia.culturalprofiles.net - odkazy na diela autorov v heslách o slovenskom výtvarnom umení

Twitter - odkazy na vybrané diela s komentárom

Spetrením je, že každý návštevník má možnosť obrázky „tagovať“ – k reprodukovanému dielu priradiť tag – výraz vyjadrujúci tému, asociáciu, popis detailu...Nástroj sa osvedčil ako vynikajúca propagácia zbierok SNG s pozitívnymi ohlasmi verejnosti. Grafická podoba a obohatenie o audio-video prezentáciu špičkových diel s ich digitálnymi reprodukciami zachytávajúcejmi detaily obrazu výrazne zatriktívnila portál.

W
U
N
E
M
I
A

tatry

🔍 HĽADAŤ
ROZŠÍRENÉ VYHĽADÁVANIE

● odborné údaje
● používateľské tagy
?

FOTOGRAFIA
GRAFIKA
KRESBA
MALIARSTVO
SOCHÁRSTVO
GRAFICKÝ DIZAJN

názov: Tatranská krajina

autor: Medňanský, Ladislav

datovanie: 1900 - 1930

stupeň spracovania: DEF

výtvarný druh: maliarstvo

značenie: vpravo dole: Medňanský

materiál: plátno

inventárne číslo: O 2449

technika: olej

galéria: SNG

miery: výška 39.8 cm, šírka 55.4 cm

žáner: krajina

stupeň pôvodnosti: originál

stupeň integrity:

diela od tohto autora

PRIDAŤ TAG

Používateľské tagy

tatry

jazero

📄

Záujem prezentovať svoje zbierky už prejavila aj Galéria mesta Bratislavy a Oravská galéria v Dolnom Kubíne.

Prezentačný modul Web umenia, ktorý je nadstavbou katalogizačného modulu ISG – CEDVU, je takisto ako katalogizačný modul bezplatne k dispozícii zbierkotvorným galériám, ktoré sú partnermi OPIS – Národný projekt Digitálna galéria na prezentáciu ich zbierok.

VĚCNÉ AUTORITY V ČESKU: VÝZNAM, APLIKACE, BUDOUCÍ VÝVOJ...

Balíková, Marie
Národní knihovna ČR

Abstrakt

Dílčí soubory věcných autorit tvoří důležitou součást systému Národních autorit ČR. Tvorba a aplikace souborů věcných autorit jsou předmětem mnohých diskusí, které v současné době významně přesahují rámec knihovnické komunity. Příspěvek prezentuje aktuální problémy při tvorbě věcných autorit a jejich aplikaci v současném informačním prostředí. Možná řešení jsou naznačena na příkladu geografických autorit.

Abstract

Subject authorities files form very important part of Czech National Authorities system. The creation and application of subject authorities are discussed even behind the framework of librarians community. The contribution presents actual problems dealing with the creation of subject authorities and their application in current on-line environment. Possible solutions are demonstrated by the examples of geographical authorities.

Klíčová slova

Věcné autority, geografické autority, MDT, Konspektové schéma, paměťové instituce, sémantický web, projekt Geolink, projekt INTERPI

Key words

Subject authorities, geographical authorities, UDC, Conspectus Categorization Scheme, memory institutions, semantic web, Geolink project, project INTERPI

Vznik souboru věcných autorit

V roce 1998 byla v Národní knihovně ČR publikována útlá příručka „Změna koncepce věcného zpracování“, která nastínila vizi změn potřebných k tomu, aby věcné pořádky dokumentů plně odpovídalo současným trendům a potřebám uživatelů. Realizace jednotlivých kroků nově navržené koncepce, např. respektování formy a celistvosti termínu (odstranění priority substantiva, tj. substantivní inverze, nerozkládání víceslovných lexikálních jednotek na jednotlivé komponenty), zavedení minimální syntaxe v doposud používaných rozsáhlých řetězcích předmětových hesel a především zahájení tvorby souboru věcných autorit (zprístupněn v r. 2000) znamenaly převratnou změnu v dosavadní dlouholeté praxi věcného zpřístupnění dokumentů a informací v nich obsažených nejenom v NK ČR.

V roce 2002 hovoříme již o rutinní tvorbě dílčích souborů národních věcných autorit¹, tj. souborů ověřených a unifikovaných věcných (tematických, geografických, formálních) selekčních prvků určených pro zpracování a vyhledávání dokumentů, obsahujících adekvátní odkazový a poznámkový aparát.² V současné době soubor národních věcných autorit (SNVA, CZENAS³) obsahuje 33640 tematických termínů, 19730 geografických termínů, 1600 označení forem/žánrů a 650 chronologických termínů⁴. Jednotlivé soubory jsou dostupné na www NK ČR. V r. 2007 byl zveřejněn portál Národní autority, který soustřeďuje informace o jednotlivých typech národních autorit na jednom místě⁵.

Pro uživatele je však mnohem důležitější, že soubory věcných řízených termínů včetně odkazovaných, nepreferovaných forem jsou již od počátku své existence plně integrovány do procesu vyhledávání ve všech databázích NK ČR. Uživatel po zadání i variantní (odkazové) formy termínu získá záznamy

¹ http://www.nkp.cz/vyrocní_zpravy/2002/hl_cin.htm#Katal

² Vodičková, Hana. soubor autorit. In KTD : Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) [online]. Praha : Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2011-04-03]. Dostupné z WWW: <http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000001371&local_base=KTD>.

³ Akronym pro Czech Subject Authorities

⁴ Instrukce pro aplikaci chronologických údajů je dostupná na adrese http://www.nkp.cz/pages/page.php3?page=fond_chronoludaje_10.htm

⁵ <http://authority.nkp.cz/>

relevantních dokumentů. V následující ukázce byl jako selekční termín zvolen termín „lesní moudrost“, který je v autoritním záznamu uveden jako nepreferovaná forma termínu „woodcraft“.

NKC - Výsledky dotazu: Klíčová slova= lesní moudrost	
Jde poutník Božím lesem : [úvahy Lesní moudrosti] / Ladislav Rusek. -- Praha : Občanské sdružení Čin, 1995. -- 18 s. : il. ; 21 cm	
Číslo nár.bibl.	cnb001305786
ISBN	80-239-2740-X (v knize neuvedeno : brož.)
Předmět. heslo	<ul style="list-style-type: none"> • skautská výchova • skauting -- náboženské aspekty • woodcraft
Forma, žánr	* úvahy
Skupina Konspektu	• 37 - Výchova a vzdělávání
MDT	<ul style="list-style-type: none"> • 379.8.03-061.2 • 2-1 • 379.84.03 • (0.82-4)
Předm. hesla-angl.	* scouting -- religious aspects * scout education * woodcraft
Forma, žánr-angl.	* essays
Autoritní záznam: woodcraft Pro otevření rejstříku " Předmět. hesla " klepněte na podtržené heslo.	
Ident. číslo	ph127500
Záhlaví	• woodcraft
Odkaz. forma	lesní moudrost
Asoc. termín	• skauting
MDT	379.84.03
Angl.ekvivalent	woodcraft
Skupina Konspektu	37 - Výchova a vzdělávání

Obr. 1: Ukázka vyhledávání pomocí variantní (nepreferované) formy tematického termínu v bázi NKC

Struktura záznamu věcných autorit

Ve srovnání se jmennými autoritami je struktura záznamu věcné autority rozsáhlejší, protože jednotlivé lexikální jednotky SNVA vstupují do sémantických vztahů typických pro řízené slovníky a tezaury, tedy do vztahů ekvivalence, hierarchie a asociace. Součástí autoritního záznamu věcné autority je také notační znak systematického selekčního jazyka MDT související s autoritním záhlavím a nezbytný poznámkový aparát. Od roku 2003 je autoritní záznam tematických autorit rozšířen i o základní znak Konspektového schématu, tzv. skupinu Konspektu.

Ident. číslo	ph121057
Záhlaví	• incest
Odkaz. forma	krvesmilstvo
Nadřazený termín	psychosexuální poruchy sexuální trestné činy trestné činy proti lidské důstojnosti
Asoc. termín	psychopatologie sexuální morálka
MDT	<ul style="list-style-type: none"> • 316.835.2 (sociologie) • 343.542.5 (trestní právo) • 616.89-008.442.38 (psychiatrie)
Angl. ekvivalent	incest
Skupina Konspektu	<ul style="list-style-type: none"> • 316.8 - Manželství a rodina. Sexuální vztahy [18] • 343 - Trestní právo [16] • 616.89 - Psychiatrie [14]

Obr. 2: Ukázka bohaté struktury záznamu tematické autority

Klasifikační znak MDT v záznamech tematických autorit

Základní funkcí notačního symbolu MDT v souboru tematických autorit je určení dominantního oboru daného termínu, posouzení jeho pozice v univerzu lidského poznání, posouzení jednoznačnosti a systémovosti daného termínu v pojmové struktuře oboru/oborů. Neméně důležitou funkcí je podpora při tvorbě hierarchické struktury univerzálního souboru a podíl na mezinárodní srozumitelnosti selekčního jazyka. Jako referenční jazyk napomáhá při tvorbě vícejazyčného nástroje. V neposlední řadě, především ve fázi vzniku autoritního souboru, slouží jako kontrola kvality přidělovaných údajů. Pro snadnou orientaci uživatele jsou jednotlivé notace MDT použité v AUT termínech publikovány v přístupovém rejstříku spolu se slovním termínem v češtině a angličtině

Browse List: UDC

No. of rec.	Entry
1	608.34:663/664 -- geneticky modifikované potraviny / genetically modified foods
1	61 -- lékařství / medicine
1	61 -- zdravotní výchova / health education
1	61:001.4 -- lékařská terminologie / medical terminology
1	61:001.891 -- lékařský výzkum / medical research
1	61:001.894 -- lékařské objevy / medical discoveries
1	61:004.7 -- elektronické zdravotnictví / eHealth
1	61:004.93 -- digitální zobrazování v lékařství / digital imaging in medicine
1	61:007 -- lékařská informatika / medical informatics
1	61:007 -- lékařská kybernetika / medical cybernetics

Obr. 3: Ukázka přístupového rejstříku MDT

Údaj skupiny Konspektu v záznamech tematických autorit

Součástí autoritního záznamu tematické autority je i údaj skupiny Konspektu. Tento údaj je nepovinný. Slouží indexátorům k usnadnění rozhodování, do které skupiny Konspektu lze dokument zařadit, např. kam umístit ve volném výběru dokument, při jehož obsahové analýze jsme použili daný tematický termín jako základní, tedy který je z hlediska obsahu dokumentu nejdůležitější.

Funkce souboru věcných autorit

Soubor věcných autorit představuje národní standard pro věcné pořádkání a vyhledávání informací, který respektuje mezinárodní standardy a je určen zejména pro databáze s rozsáhlým univerzálním fondem. Soubor věcných autorit slouží jako

- nástroj standardizace a unifikace věcných selekčních údajů na národní úrovni
- nástroj pro sdílenou katalogizaci
- nástroj integrace a unifikace věcných selekčních jazyků různých typů
- podpora vzniku vícejazyčného pořádacího systému
- uživatelsky vstřícný rešeršní nástroj pokrývající heterogenní prostředí

Aplikace souboru věcných autorit prostředí knihoven

Termíny souboru tematických autorit jsou důležitou součástí dalších aplikací, např. představují poslední hierarchickou úroveň Konspektového kategorizačního schématu.

Konspektové schéma

Kategorizační schéma pro potřeby Konspektu je součástí metody Konspektu, mezinárodního standardu, jehož primárním cílem je koordinované budování knihovních fondů a jejich zpřístupnění prostřednictvím obsahových charakteristik. Této vlastnosti Konspektového schématu bylo využito také při tvorbě a rozvoji předmětově orientovaných informačních bran univerzálních (Jednotné informační brány, JIB) i oborových (KIV, MUS, TECH, ART).

Konspektové schéma aplikované při tvorbě informačních bran se skládá ze tří hierarchických úrovní, jimiž jsou:

- 24 základních skupin, tzv. Předmětové kategorie
- 584 podřízených podkategorií, tzv. skupiny/kategorie Konspektu
- tematické termíny souboru věcných autorit (Czenas)

Nejvyšší hierarchická úroveň tohoto schématu - 24 předmětových kategorií spolu s dalšími připojenými kategoriemi - slouží v Jednotné informační bráně jako tematický rozcestník. Předpokládáme, že na základě tohoto tematického rozcestníku pod záštitou Jednotné informační brány vznikne postupně 24 specializovaných oborových informačních bran, ve kterých se tu ve větší, tu v menší míře uplatní i další hierarchické úrovně Konspektového schématu.

Obr. 4: Ukázka tematického rozcestníku JIB a navazujících oborových bran

Tematická mapa fondů

Kategorizační schéma pro potřeby Konspektu je použito také při organizaci Tematické mapy fondů NK ČR. Tematická mapa fondů poskytuje tematický profil fondů a je určena všem zájemcům z řad čtenářů, knihovníků a nakladatelů, kteří chtějí získat rychlou informaci o tematickém profilu fondů NK ČR bez podrobných bibliografických informací. V současné době je takto zpřístupněna část knihovních fondů NK ČR, a to převážně knihy zpracované od roku 1995 do současnosti.

Základní kategorizační schéma pro potřeby Konspektu aplikované v tomto portálu stejně jako v případě dalšího portálu „Tematické autority online“ bylo rozšířeno o dvě Předmětové kategorie: 25. Beletrie a 26. Literatura pro děti a mládež.

Tematická mapa fondů NK ČR je určena všem zájemcům z řad čtenářů, knihovníků a nakladatelů, kteří chtějí získat rychlou informaci o tematickém profilu fondů NK ČR bez podrobných bibliografických informací... [\(další informace\)](#)

☐ 1 - Antropologie, etnografie	☐ 14 - Lékařství
☐ 2 - Biologické vědy	☐ 15 - Politické vědy (Politologie, politika, veřejná správa, vojenství)
☐ 3 - Divadlo, film, tanec	☐ 16 - Právo
☐ 4 - Ekonomické vědy, obchod	☐ 17 - Psychologie
☐ 5 - Filozofie a náboženství	☐ 18 - Sociologie
☐ 6 - Fyzika a příbuzné vědy	☐ 19 - Technika, technologie, inženýrství
☐ 7 - Geografie, Geologie, Vědy o Zemi	☐ 20 - Tělesná výchova a sport. Recreace
☐ 8 - Historie a pomocné historické vědy, Biografické studie	☐ 21 - Umění, architektura
☐ 9 - Hudba	☐ 22 - Výchova a vzdělávání
☐ 10 - Chemie, Krystalografie, Mineralogické vědy	☐ 23 - Výpočetní technika
☐ 11 - Jazyk, lingvistika a literární věda	☐ 24 - Zemědělství
☐ 12 - Knihovnictví, informatika, všeobecné, referenční literatura	☐ 25 - Beletrie
☐ 13 - Matematika	☐ 26 - Literatura pro děti a mládež

Obr. 5: Ukázka tematické mapy fondů

Praktické poznatky získané při aplikaci Konspektového schématu v českých knihovnách, vedly k dílčím úpravám i na druhé hierarchické úrovni, tedy na úrovni skupin Konspektu, viz obrázky 5. Uvedené změny reflektují oprávněné požadavky knihoven všech typů, integrace těchto změn do Konspektového schématu odpovídá současným potřebám uživatelů.⁶

7 - *Geografie, Geologie, Vědy o Zemi		
	913(437) - Geografie Česka a Slovenska, reálie, cestování	připojení nové skupiny Konspektu
8 - *Hudba		
78.03 - Vývojová období v dějinách hudby	Hudební styly, epochy	připojení poznámky
11 – Jazyk, lingvistika, literární věda		
821.14.09 - Řecká antická literatura (o ní)	821.14'02.09 - Řecká antická literatura (o ní)	oprava MDT
821.14'06.09 - Moderní řecká literatura (o ní)	821.14.09 - Řecká literatura (středověká, novodobá) (o ní)	oprava MDT, oprava slovního vyjádření

Obr. 6: Ukázka úprav Konspektového schématu v portálu Tematická mapa fondů

Tematické autority online

Soubor tematických autorit tvořený podle mezinárodních standardů, jednotlivé autoritní záznamy obohacené o anglické ekvivalenty a o odpovídající skupiny Konspektu jsou základním předpokladem pro jejich multikriteriální využití, např. v projektu Tematické autority online.

Cílem projektu Tematické autority online je poskytnout uživatelům, v tomto případě katalogizátorům, uživatelsky vlnidné prostředí pro získávání informací o autoritních tematických termínech používaných v daném oboru, v dané sémantické doméně. Speciální portál týkající se souboru tematických autorit nabízí nyní možnost výběru termínů v konkrétních a individuálně zvolených skupinách Konspektu.

V následujících ukázkách je nastíněn možný scénář získání informací o autoritních termínech potřebných při zpřístupnění dokumentů v dané doméně. Katalogizátor zvolí předmětové kategorie psychologie a sociologie, v rámci těchto kategorií požadované skupiny Konspektu obsahující témata, která jsou předmětem jeho zájmu.

⁶ http://www.nkp.cz/pages/page.php3?page=fond_akualizKonspektu_10.htm

☐ 1 - Antropologie, etnografie	☐ 14 - Lékařství
☐ 2 - Biologické vědy	☐ 15 - Politické vědy (Politologie, politika, veřejná správa, vojenství)
☐ 3 - Divadlo, film, tanec	☐ 16 - Právo
☐ 4 - Ekonomické vědy, obchod	☒ 17 - Psychologie
☐ 5 - Filozofie a náboženství	☒ 18 - Sociologie
☐ 6 - Fyzika a příbuzné vědy	☐ 19 - Technika, technologie, inženýrství
☐ 7 - Geografie. Geologie. Vědy o Zemi	☐ 20 - Tělesná výchova a sport. Recreace
☐ 8 - Historie a pomocné historické vědy. Biografické studie	☐ 21 - Umění, architektura
☐ 9 - Hudba	☐ 22 - Výchova a vzdělávání
☐ 10 - Chemie. Krystalografie. Mineralogické vědy	☐ 23 - Výpočetní technika
☐ 11 - Jazyk, lingvistika a literární věda	☐ 24 - Zemědělství
☐ 12 - Knihovnictví, informatika, všeobecné, referenční literatura	☐ 25 - Beletrie
☐ 13 - Matematika	☐ 26 - Literatura pro děti a mládež

 Vybrat **všechny** kategorie

Skupiny Konspektu ve vybraných kategoriích seřadit:

 podle abecedy (bez notací MDT) podle notací MDT

Obr. 7: Ukázka portálu tematické autority online

Výsledný soubor obsahuje požadované tematické autoritní termíny v české i anglické verzi.

Hesla 1 - 99 z celkového počtu 123

[adaptace \(psychologie\) / adaptation \(psychology\)](#)
[adiktologie / adictology](#)
[body image / body image](#)
[citlivost na počasí / weather sensitivity](#)
[dějiny mentalit / history of mentalities](#)
[dějiny vězeňství / history of prisons](#)
[deprivace \(psychologie\) / deprivation \(psychology\)](#)
[dětství / childhood](#)
[diferenciální psychologie / differential psychology](#)
[dospělost / adulthood](#)
[dospívání / maturation](#)

[charisma / charisma](#)
[identita / identity](#)
[individuace \(psychologie\) / individuation \(psychology\)](#)
[individualita / individuality](#)
[internální tábory / internation camps](#)
[intimita / intimacy](#)
[introverze / introversion](#)
[komplex méněcennosti / inferiority complex](#)
[koncentrační tábory / concentration camps](#)
[kriminologie / criminology](#)
[krize středního věku / midlife crisis](#)
[lidská přirozenost / human naturalness](#)

[psychická krize / psychic crisis](#)
[psychická traumata / psychic trauma](#)
[psychické bariéry / mental barriers](#)
[psychodrama / psychodrama](#)
[psychografie / psychography](#)
[psychologie adolescentů / adolescent psychology](#)
[psychologie dítěte / child psychology](#)
[psychologie dospělých / adult psychology](#)
[psychologie osobnosti / psychology of personality](#)
[psychologie pohlaví / sex psychology](#)
[psychologie životní cesty / lifespan psychology](#)

Obr. 8: Ukázka autoritních termínů zpřístupněných v rámci vybraných skupin Konspektu

V další fázi projektu se zaměříme na posílání a zpracování návrhů tematických termínů online. V současné době se návrhy tematických termínů posílají pomocí speciální tabulky a celý proces probíhá dávkově, tedy offline. Naší snahou je, aby vybrané kooperující instituce měly možnost, po důkladném zaškolení a seznámení se všemi záležitostmi tvorby tematických termínů online, posílat návrhy tematických autorit online do autoritní databáze. Plně si uvědomujeme obtížnost a náročnost tohoto úkolu. Ukazují to i zkušenosti zahraničních kooperačních programů v oblasti věcných autorit, např. postup tvorby návrhů nových termínů v Kongresové knihovně (program SACO), kdy spolupracující instituce používají k posílání jednotlivých termínů individuální formuláře.⁷ Portál je dostupný na adrese http://sigma.nkp.cz/F?func=file&file_name=portal-auv.

⁷ <http://www.loc.gov/catdir/pcc/prop/proposal.html>

Systém.č.	Záhlaví	MDT	Odkaz. tvar	Viz též	Anglický ekv.
000548878	Omahové	(=816.4)		BT Indiáni Severní Ameriky	Omaha Indians
000549016	masáže horkými kameny	615.821- 026.651		BT masáže	hot stone massages

Obr. 9: Ukázka tabulky poslaných návrhů v databázi NKC určených ke zpracování v oddělení národních věcných autorit a věcného zpracování.

Předpokládáme, že v průběhu tohoto roku bude proces tvorby tematických termínů s vybranými institucemi probíhat plně v režimu online.

Potenciální aplikace souboru věcných autorit v dalších paměťových institucích

V současné době slouží soubor věcných autorit pro věcné zpřístupnění informačních zdrojů v knihovnách s univerzálním fondem, dále jako nástroj pro sdílenou katalogizaci v projektu Cluster a jako nástroj pro autoritní kontrolu. Naší snahou je v brzké budoucnosti nabídnout soubor věcných autorit jako

- nástroj pro integraci a unifikaci věcných selekčních jazyků různých typů
- nástroj pro standardizaci a unifikaci věcných selekčních údajů v paměťových institucích (na národní úrovni).

Cílem této snahy je zajistit integrovaný přístup ke sbírkám a materiálům uchovávaným v knihovnách, archivech, muzeích a galeriích pomocí nástroje, který odpovídá současným informačním potřebám uživatelů všech paměťových institucí. Základní funkcí paměťových institucí je trvalá ochrana, zpracování a zpřístupnění sbírek/fondů. Knihovny se zaměřují převážně na sbírky publikovaných dokumentů (analogových i elektronických), muzea a galerie na sbírky objektů/artefaktů, předmětem zájmu archivů jsou převážně sbírky archiválií. Zpracování i zpřístupnění má být efektivní, rychlé, komfortní a uživatelsky vstřícné. Efektivitu, rychlost a komfortní přístup zajišťují standardizované selekční prvky/přístupové body, tj. atributy, podle kterých můžeme informaci vyhledat; garantem standardizace jsou soubory autorit. Uživatelská vstřícnost je dána kvalitou poskytovaných informačních služeb, tj. cíleného poskytování informací, které mohou sloužit uživatelům k podpoře jejich čtenářských či badatelských aktivit. Archivy, muzea a galerie (i další paměťové instituce jako např. památkové ústavy) se v budoucnu musejí více věnovat standardizaci selekčních prvků, tj. napojení selekčních prvků na soubory národních autorit, protože nesourodost používaných selekčních prvků znesnadňuje uživateli proces vyhledávání.

Příklad souboru geografických autorit

Má-li však soubor věcných autorit spravovaný NK ČR plně odpovídat potřebám uživatelů všech paměťových institucí, musí být rozšířen jak počet autoritních záznamů, tak rozsah informací obsažených v jednotlivých autoritních záznamech. Jako příklad nám poslouží soubor geografických autorit, konkrétně termín „Rakousko“. Tento termín dosud plně pokrýval potřeby uživatelů univerzálních knihoven a nemusel být dále specifikován a rozlišen. Již počáteční testy aplikace souboru geografických autorit v dalších paměťových institucích prokázaly, že tato praxe je dále neudržitelná a že do souboru geografických autorit musejí být připojeny další termíny rozlišené pomocí chronologických údajů a ve všech geografických termínech týkajících se Rakouska – stávajících i nově připojených - musejí být uvedeny potřebné poznámky.

Rakouské Nizozemí	ge487180
Rakousko	• Rakousko (1526-1804)
Rakousko (1526-1804)	Habsburská monarchie (1526-1804)
Rakousko (1804-1867)	Rakouská monarchie (1526-1804)
Rakousko (1867-1918)	Rakousko
Rakousko (1867-1918)	Rakousko (1804-1867)
Rakousko (1867-1918)	Rakousko (1867-1918)
Rakousko, americká okupační zóna, 1945-1955	Rakousko-Uhersko
Rakousko severní	Austrian monarchy (1526–1804)
Rakousko-Uhersko	Používá se pouze pro korporace zapsané pod správním celkem s působností pro území Rakouska v letech 1526-1804.
Rakousko západní	Označuje historický státní útvar, jenž vládla rakouská větev habsburské dynastie a jejich následnická habsbursko-lohrnská dynastie v letech 1526-1804; známé také pod neoficiálními názvy Habsburská monarchie, popř. Rakouská monarchie.
Rakov (Bernartice, Písek, Česko)	správní celek
	Evropa v proměnách staletí

Obr. 10: Ukázka rejstříku geografických autorit a rozšířeného záznamu

Řízené termíny souboru věcných autorit je možné integrovat do procesu zpřístupňování informací při popisu na úrovni sbírky i na úrovni jednotlivých informačních objektů; tím je možno zefektivnit proces vyhledávání pro uživatele sbírek v paměťových institucích.

The screenshot shows the 'centrální evidence sbírek' (Central Collection Registry) website. The main header includes the logo of the Ministry of Culture (MINISTERSTVO KULTURY) and the text 'centrální evidence sbírek'. Below the header is a navigation menu with options like 'Úvod', 'Co je CES', 'O sbírkách', 'Vyhledávání', 'Sbírka dne', and 'Kontakt'. The main content area is titled 'Sbírka Regionálního muzea v Litomyšli'. On the left, there is a list of sub-collections (Podsbírky) including Archaeological, Architecture, Sports, etc. The main part of the page displays a search result for 'Sbírka Regionálního muzea v Litomyšli'. It includes a search bar with the text 'Ověřte část sbírky - podsbírkou:' and a dropdown menu showing 'Zbraň'. Below this, there is a detailed description of the collection, including its location (Litomyšl, Jiráskova č.p. 9, 570 01 Litomyšl), website (http://www.rml.cz), and a list of items. A small image of a 'Pásková zbraň' (belted weapon) is shown, along with its details: 'Předmět: pásková zbraň', 'Datum: 19. století', 'Autor: BUCHV, František', and 'Inv. číslo: 150-45'.

Obr. 11: Ukázka popisu a zpřístupnění v muzeích

ARCHIVNÍ FONDY ČR

Úvodní strana / Archivní fondy ČR / Archivní fondy ČR

Archivní fondy a sbírky v České republice

Policie ČR

Hasiči ČR

Dokumenty, které jsou uloženy v archívech (archívěch), tvoří archivní fondy a archivní sbírky (souhrně nazývané také archivní soubory). Ty jsou základem evidování jednotou v archivnictví. V případě, že by se Vám nepodařilo hledaný archivní soubor najít, zašleme dotaz na adresu archiv@nkp.cz (například „nemůžu najít nic o Lidových mláči. Jaká slova mám hledat?“). Odpověď obdržíte podle množství zpracovávaných dotazů přibližně do 15 dnů. Dotazy na obsah stránek můžete zaslat na adresu webmaster@nkp.cz.

Rodinný archiv toskánských Habsburků (1766 - 1915)

Název fondu/sbírký:	Rodinný archiv toskánských Habsburků
Uloženo v archívu:	Národní archiv
Místo vzniku fondu/sbírký:	Würzburg
Časový rozsah:	1766-1915
Metráž:	30,9 km zpracováno (z toho 30,8 km inventarizováno), 69,7 km nezpracováno
Přístupnost:	Archivní soubor je částečně přístupný pro návštěvu
Původce fondu/sbírký:	Habsburkové toskáňští (1737-1915) - Petr Leopold, Ferdinand II., Leopold I., Ferdinand M., Ludvík Salvátor, Josef Ferdinand, Jan Ors; Toskánské zastupitelské úřady (1814-1873); Toskánské perspijektivatura v Paříži (1814-1821); Administrace toskánských statků (1852-1872)
Tematický popis:	Rodinné archivy, šlechta, rody šlechtické, monarchie, osvícenský absolutismus, konstituční monarchie, panovníci, vlády novověku, vlády jiných zemí, zahraniční politika, zastupitelské úřady, zákon, rodinné právo, příměstí osobní povahy, demografie, ekonomika, francie, církevní organizace, církevní správa, cířev a státi, zemědělství a lesnictví, vodní hospodářství a meliorace, vojní síly, zahraniční vztahy, vláda, kultura, učební zařízení, správa, veřejná správa

Výsledek vyhledávání

Počet nalezených záznamů: 623

- [Rodinný archiv Tadrů \(1799 - 1870\)](#)
- [Rodinný archiv Tauerů \(1718 - 1981\)](#)
- [Rodinný archiv Tebeřů, Kachov Varů \(1629 - 1919\)](#)
- [Rodinný archiv Thun - Hohenstejnů Kvasice \(1482 - 1945\)](#)
- [Rodinný archiv Thun - Hohenstejnů, Děčín \(1262 - 1947\)](#)
- [Rodinný archiv Thun - Hohenstejnů, Klášterec nad J.](#)
- [Rodinný archiv Thunů Chotčice \(1619 - 1945\)](#)
- [Rodinný archiv Thurn Taxisů Loučeň \(1926 - 1942\)](#)
- [Rodinný archiv Thurn-Taxisů Biskupice \(1809 - 1944\)](#)
- [Rodinný archiv Thurn-Taxisů, Loučeň \(1553 - 1943\)](#)
- [Rodinný archiv Tichých \(1880 - 1949\)](#)
- [Rodinný archiv Tschelchů \(1852 - 1981\)](#)
- [Rodinný archiv toskánských Habsburků \(1766 - 1915\)](#)

Název fondu/sbírký: Rodinný archiv toskánských Habsburků
Uloženo v archívu: Národní archiv
Místo vzniku fondu/sbírký: Würzburg
Časový rozsah: 1766-1915
Původce: Habsburkové toskáňští (1737-1915); Petr Leopold; Ferdinand II.; Leopold I.; Toskánské zastupitelské úřady (1814-1873)
Tematický popis: rodinné archivy, šlechta, rody šlechtické, monarchie, osvícenský absolutismus, konstituční monarchie, dějiny novověku...

Obr. 12: Ukázka popisu a zpřístupnění v archivech

Geolink.nkp.cz⁸

Geolink.nkp.cz je prototyp aplikace obohacení geografických autorit o údaje souřadnic s následným zobrazením dané lokality na mapě, tj. o kartografické matematické údaje v záznamech geografických autorit

Cílem aplikace je obohacení autoritních geografických termínů o konkrétní lokalizaci geografické entity na mapě a doplnění poznámkového aparátu o informace požadované uživateli; jednotlivé geografické entity jsou propojeny s veřejně dostupnými mapovými službami. V další fázi budou takto obohaceny i autoritní záznamy dalších entit, např. termínů označujících bitvy, války, budovy, sídla organizací, tedy všech entit, u kterých lokalizace na mapě podpoří jejich identifikaci a přinese uživatelům prospěch.

Pro zápis geografických informací v bibliografických a autoritních záznamech existuje několik možností. Geografické informace můžeme zapsat jako kód v poli 043. Tyto kódy jsou mezinárodně platné – označují státy, všeobecně známé zeměpisné oblasti a entity; jejich správou je pověřena Kongresová knihovna. Dále můžeme geografické informace vyjádřit i pomocí mezinárodně srozumitelné notace klasifikačního systému, např. MDT, kde (437.3) představuje kód pro Česko, (437.6) kód pro Slovensko, řeka Dunaj je označena kódem (282.243.7). I tyto informace se vyznačují značnou uživatelskou nevstřícností, a proto jejich používání není rozšířeno. Nejčastěji se geografické informace vyjadřují pomocí geografických termínů označujících jednotlivé entity. V systému NK ČR se za geografickou autoritu považují vlastní geografická jména i geografické názvy různého typu. Podle zásad katalogizační politiky Kongresové knihovny, od nichž se odvíjejí principy katalogizační politiky NK ČR v oblasti věcného zpracování dokumentů, se za geografickou entitu považují i názvy přírodních památek, turistických tras, názvy ulic, mostů, atd. Toto vyjádření geografických informací bývá považováno za uživatelsky vstřícné, slovní označení lokalit se však vyznačuje velkou mírou nejednoznačnosti, např. vyhledáváme-li na serveru Ministerstva vnitra v oddíle Adresy v České republice GEO termín Lhota, získáme více než 100 výskytů a jsme vyzváni ke zpřesnění dotazu. Všechny uvedené způsoby v současné době nepokrývají plně potřeby uživatelů; identifikují totiž jednotlivé geografické entity tu s větší, tu s menší přesností, ale především neumožňují vizualizaci na interaktivní mapě, což je jeden ze základních požadavků současného uživatele. Aplikace zeměpisných souřadnic v autoritních záznamech s následným propojením s vhodnou mapovou službou tuto vizualizaci

⁸ <http://authority.nkp.cz/geolink-nkp.cz>

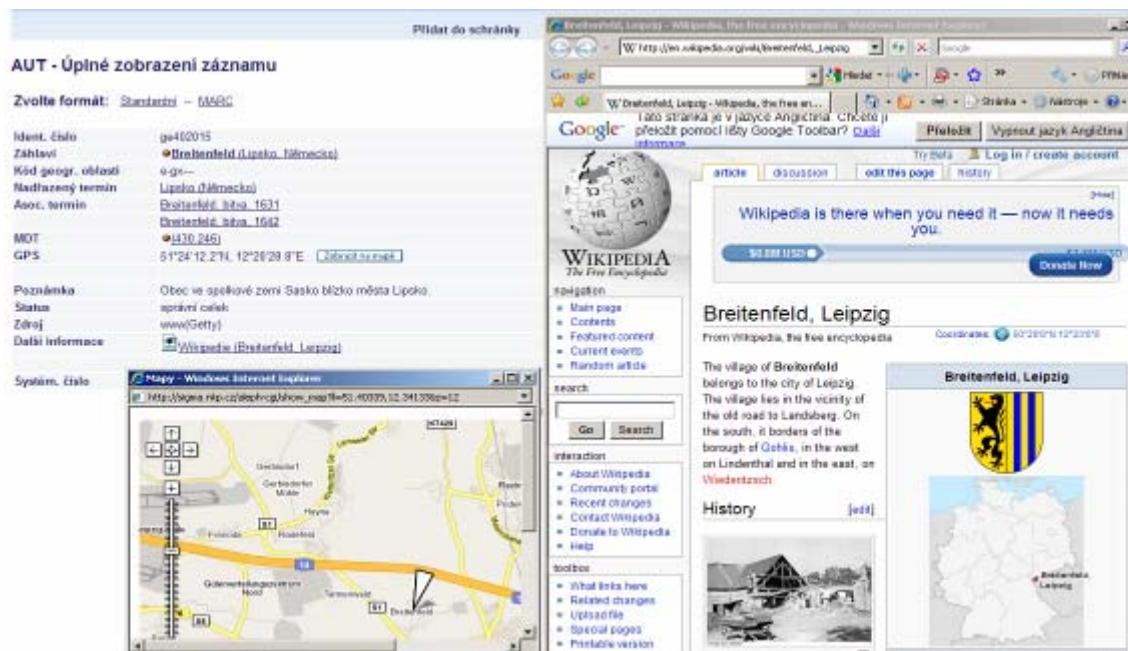

umožňuje. Integrace textové a prostorové informace spolu s geografickou vizualizací představují také jeden ze základních pilířů digitálních knihoven.

Práci na vývoji aplikace předcházela analýza dostupných mapových služeb. Byly zkoumány licenční podmínky, technologické možnosti nabízené služby, nabízené mapové podklady, rozsah a dostupnost dokumentace dané služby. Na základě těchto kritérií byly vybrány dvě mapové internetové služby: Mapy Google (Google Maps) pro lokalizaci a zpřístupnění oblastí, měst, obcí a jejich částí. Mapový portál Google Maps byl vybrán zejména pro svou univerzální platnost, protože se nezaměřuje jenom na Evropu, ale pokrývá celý svět. Tato služba také zveřejnila API a umožnila tak vývoj vlastního webového rozhraní: Google Maps API podporuje vlastní mapové podklady, ovládací prvky a značky. Navíc stránka používající Google Maps API nemá prakticky žádné omezení týkající se počtu zobrazení této stránky za den (umožňuje půl milionu zobrazení stránky denně); stránky musejí používat nejnovější verzi API. Dostupná dokumentace je komplexní a obsahuje všechny potřebné informace. K nedostatkům portálu Google Maps patří především prozatím nízké pokrytí území Česka; portál také nenabízí všechny verze mapových podkladů, např. turistickou mapu, satelitní mapu poskytuje v menším rozlišení. Mapový portál Mapy.cz je využit pro lokalizaci a zpřístupnění přírodních, geomorfologických i umělých útvarů, např. pohoří, hor, rybníků, přehrad apod. Internetová mapová služba Mapy.cz se zaměřuje jenom na Evropu, funkčnost mapového řešení je ve srovnání s portálem Google Maps méně dokonalé, tvorba složitějších aplikací není umožněna. Maximální počet zobrazení stránky za den je 1000, API je možné využívat pouze pro nekomerční účely. K výhodám portálu Mapy.cz patří kvalita satelitních map a detailní mapy měst, obcí a jejich částí, ulic (i popisných čísel).

Byly definovány základní cíle aplikace: uvádět souřadnice v tvaru požadovaném formátem MARC 21 (zapsání hodnot zeměpisné šířky a délky v desetinném formátu, což vyžadují všechny API pro práci s mapami) a zároveň ve formě vstřícné i pro uživatele, tedy pomocí obvyklých jednotek – stupňů, minut a vteřin; generovat link do mapy umožňující zobrazení lokality na mapě; zachovat základní funkčnost map, tj. podporovat možnost přibližování a vzdalování se, neomezený pohyb po mapě. Pro tyto účely byla pro katalogizátory vyvinuta speciální pomůcka, u jednoznačných geografických názvů byl generován link do mapy, 4000 nejednoznačných geografických názvů bylo propojeno individuálně.

Prototyp aplikace obohacení geografických autorit o údaje souřadnic s následným zobrazením dané lokality na mapě umožňuje snadné určení geografických souřadnic daných entit a jejich vložení do autoritního záznamu, a dále vizualizaci těchto entit na mapě. Je ukázkou efektivní integrace textových a prostorových informací do procesu jejich zpřístupnění a výrazně se podílí na tvorbě informací s přidanou hodnotou.

Obr. 13: Ukázka lokalizace GEO termínu a propojení s dalšími online zdroji

Věcné autority a sémantický web

Sémantický web je ve své podstatě rozšířením WWW; cílem sémantického webu jsou informace interpretovatelné a zpracovatelné softwarovými agenty. Základem sémantického webu je ontologie, která bývá definována jako "explicitní specifikace konceptualizace" tj. specifikace systému pojmů modelující určitou část světa. Ontologie podporují porozumění mezi lidmi, komunikaci mezi počítačovými systémy a tvorbu znalostně orientovaných systémů.⁹ „Většinou nelze pro sémantický web vytvářet ontologie na zelené louce, nutno využít existující zdroje“¹⁰, tezaury a další řízené slovníky, které jsou často nekonzistentní a musejí být i zásadně upraveny a předzpracovány. V odborné literatuře však bývají tezaury a ontologie často zaměňovány. Společným rysem ontologií a tezurů je pokrytí určité předmětné oblasti a definování vztahů, v případě ontologií mezi koncepty, v případě tezurů mezi jednotlivými termíny. „Charakteristickým rysem tezurů je ústřední role termínů, které již nejsou dále (formálně) definovány. Používané vztahy mají z velké části taxonomický charakter (vymezení vztahu obecnějšího a speciálnějšího termínu), vedle toho bývá vyjádřena synonymie, meronymie (vztah termínů označujících celek a jeho část) a další vztahy obecného charakteru“¹¹. V ontologiích jsou koncepty reprezentovány ve formě nezávislé na termínech přirozeného jazyka, i když termíny přirozeného jazyka jsou používány k jejich pojmenování, a proto ontologie musí zahrnovat i mapování mezi termíny a koncepty. Rozdíl je patrný především v procesu vyhledávání.

„Protože ontologie obsahuje strojově interpretovatelnou definici konceptu, může podporovat terminologické odvozování. Tím se myslí, že dotaz uživatele může být analyzován z hlediska významu použitých termínů, a proto může být přesněji mapován vzhledem k informačním zdrojům. Pomocí ontologie lze např. odvodit, že jeden koncept je speciálním případem jiného, a to díky porovnání jejich logických definic. Je-li koncept B speciálním případem konceptu A, pak může být automaticky klasifikován jako podřízený konceptu A. To dává širší možnosti pro zpracování dotazu a vyhledávání.“¹²

Mezi termíny souboru věcných autorit, zvláště souboru tematických autorit, jejichž příbuznost je implicitní a vyplývá z určitého společného a obecně sdíleného referenčního rámce, lze definovat apriorní (paradigmatické) vztahy; tyto vztahy jsou obecně uznávány, jsou nezávislé na dokumentu a mohou být ověřeny ve standardních příručkách, např. slovnících a encyklopediích. Autoritní termíny a vztahy mezi nimi jsou však z pohledu potenciálního strojového zpracování dat co do významu nejednoznačné, jejich sémantika je implicitní, případně explicitní, ale není automaticky zpracovatelná (není možné ji označit za formální sémantiku pro strojové zpracování). Z tohoto důvodu je sice možné využít soubor věcných autorit jako výchozí terminologickou platformu pro tvorbu ontologie, ale sémantika termínů a stávajících paradigmatických vztahů musí být upravena do podoby zpracovatelné softwarovými agenty.

Národní autority a zpřístupnění kulturního dědictví - projekt „Interoperabilita v paměťových institucích (INTERPI)“

INTERPI je konsorciální pětiletý projekt NK ČR, která je koordinátorem projektu, a Národního archivu, který je spoluřešitelem projektu, a byl schválen v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI).

Digitalizované fondy a sbírky paměťových institucí (archivů, galerií, knihoven, muzeí, památkových ústavů a dalších) tvoří jádro národního kulturního, industriálního a přírodního dědictví. Zásadním úkolem, který je nutné řešit nyní, v období mohutné digitalizace fondů a sbírek paměťových institucí, je uživatelsky vlněné zpřístupnění jednotlivých informačních objektů obsažených v těchto fondech a sbírkách, i celých jejich souborů.

Projekt INTERPI nabízí jedno z možných řešení: tvorbu společné znalostní databáze paměťových institucí na bázi národních autorit odpovídajících potřebám všech paměťových institucí a obohacených o potřebné sémantické informace umožňující i strojové zpracování dat. Přináší také nové paradigma zpracování dat, tj. objektové, zaměřující se na obsahovou stránku zpřístupňovaných objektů, tedy na zpracování entit (tříd) a komplexních vztahů mezi nimi, a jehož cílem je zabezpečení sémantické interoperability jednotlivých fondů, sbírek a souborů archiválií.

⁹ <http://digiweb.ihned.cz/c1-13121190-semanticke-web-ontologie>

¹⁰ http://www.datakon.cz/datakon08/d02_svatek.pdf

¹¹ <http://nb.vse.cz/~svatek/onto-www.doc>

¹² http://www.inforum.cz/inforum2003/prispevky/Sklenak_Vilem.pdf

Cílem projektu je připravit vědeckou a technologickou infrastrukturu pro podporu zpracování, sdílení a využívání kulturního obsahu ve formě metadatových informací o informačních objektech zpřístupňovaných v paměťových institucích. Informační objekty představují objekty reálného světa, např. osobnosti, instituce, akce, trojrozměrné předměty (umělecké a technické předměty, objekty neživé přírody), události, umělecké a jiné výkony i jejich textové, obrazové, zvukové reprezentace (včetně digitálních), které jsou předmětem odborných činností v paměťových institucích. Základním předpokladem identifikace informačních objektů jsou věcné i jmenné autority v rozsahu vymezeném pro potřeby knihoven. Funkce autorit jako unifikovaných selekčních prvků bude však doplněna o související informační objekty a jejich informační a dokumentační hodnota rozšířena tak, aby splňovaly nejenom požadavky na ně kladené z pohledu jednotlivých typů paměťových institucí, ale aby vytvářely mnohem širší základ pro sémantickou interoperabilitu kulturního obsahu všech paměťových institucí.

Jedním z hlavních výsledků projektu bude nástroj pro uživatelsky vlídné a diferencované pořizování a zpřístupnění informací o těchto informačních objektech, který bude zároveň vytvářet základní předpoklady pro nástroje umožňující zpřístupnění a sdílení kulturního obsahu napříč paměťovými institucemi se zabezpečením sémantické interoperability na konceptuální úrovni. Uživatelem systému se stanou všechny paměťové instituce a především veřejnost. Projekt je komplementární k připravovaným projektům Národní digitální knihovna, Národní digitální archiv aj. Projekt navazuje na dřívější výzkumné záměry, ale na rozdíl od nich si klade za cíl komplexní vybudování infrastruktury pro budování znalostního modelu kulturního dědictví a zahájení jejího využívání formou poloprovozu.

Závěr

Kvalitně koncipované soubory autoritních termínů jsou přínosné i v současném informačním prostředí. Lze je po nezbytných úpravách využít i v rámci sémantického webu.

V příspěvku jsou zveřejněny informace o projektu MK ČR DF11P01OVV023 „Interoperabilita v paměťových institucích (INTERPI)“, který byl schválen v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI).

Bibliografické odkazy

1. ANDREJČÍKOVÁ, Naděžda. Dotknú sa nás ontológie? [online]. Dostupný z [www: http://sldk.tuzvo.sk/cosmo/foto/seminar/zbornik/pdf/Andrejcikova_Nadezda.pdf](http://sldk.tuzvo.sk/cosmo/foto/seminar/zbornik/pdf/Andrejcikova_Nadezda.pdf)
2. BERNERS-LEE, T. – Hendler, J. – Lassila, O. 2001. The Semantic Web : A new form of Web content that is meaningful to computers will unleash a revolution of new possibilities [online]. In Scientific American. New York: Verlagsgruppe Georg von Holtzbrinck, May 2001 [cit. 2007-08-27]. Dostupný z [www: <http://www.sciam.com/article.cfm?articleID=00048144-10D2-1C70-84A9809EC588EF21>](http://www.sciam.com/article.cfm?articleID=00048144-10D2-1C70-84A9809EC588EF21).
3. KATUŠČÁK, Dušan – MATTHAEIDESOVÁ, Marta – NOVÁKOVÁ, Marta. Informačná výchova : terminologický a výkladový slovník. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1998.
4. KNOLL, Adolf. Achvivy, knihovny a muzea v digitálnom veku . In Archivy, knihovny, muzea v digitálnom svete 2000 [online]. Dostupný z [www: <http://www.nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/skip/AKMKnoll.ppt>](http://www.nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/skip/AKMKnoll.ppt).
5. KTD : Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) [online]. Praha : Národní knihovna České republiky, 2003. Dostupné na [www: <http://aleph.nkp.cz/cze/ktid>](http://aleph.nkp.cz/cze/ktid).
6. SKLENÁK, Vilém. Sémantický web [online]. INFORUM 2003. Dostupný z [WWW: http://www.inforum.cz/inforum2003/prispevky/Sklenak_Vilem.pdf](http://www.inforum.cz/inforum2003/prispevky/Sklenak_Vilem.pdf).
7. SKLENÁK, Vilém. Vyhledávací nástroje v prostředí Internetu – co bude dál? Automatizace knihovnických procesů 2003. Dostupný z [www: <http://platan.vc.cvut.cz/akp2003/sbornik/03_sklenak.pdf>](http://platan.vc.cvut.cz/akp2003/sbornik/03_sklenak.pdf).
8. STOKLASOVÁ, Bohdana. NDK : Národní digitální knihovna. In Archivy knihovny, muzea v digitálnom svete 2009 [online]. Dostupné na [www: <http://skip.nkp.cz/KeStazeni/Archivy09/Stoklasova.ppt>](http://skip.nkp.cz/KeStazeni/Archivy09/Stoklasova.ppt).
9. SVÁTEK, Vojtěch. Ontologie a WWW [online]. Datakon 2002. Dostupný z [www: <http://nb.vse.cz/~svatek/onto-www.pdf>](http://nb.vse.cz/~svatek/onto-www.pdf).

ČESKÉ NÁRODNÍ AUTORITY JUBILUJÍCÍ

Soubory národních jmenných autorit jako výsledek kooperace českých knihoven

Bartl, Zdeněk

Národní knihovna České republiky

Abstrakt

Před deseti lety bylo ustanoveno jádro kooperujících knihoven v projektu „Kooperativní tvorba a využívání souborů národních autorit“. Usnadnění každodenní katalogizační praxe v českých knihovnách se stalo realitou a ve vazbě na složení fondu se pohybuje od 50 do 95% užitečnosti. Od prvních kroků ve formátu UNIMARC a základu báze autorit vzniklých v Národní knihovně ČR v řádu několika desítek tisíc záznamů se kooperace dostala v dnešní době k formátu MARC 21, k počtu kooperujících knihoven přibližujícího se ke 100 knihovnám všech typů, k překročení hranice půl milionu autorit a k aktivní účasti v mezinárodních projektech (VIAF). Důležitým mezníkem se stala skutečnost, že i další paměťové instituce (muzea, galerie, archivy) projeví zájem participovat na projektu využívání autorit.

Abstract

The core of cooperating libraries within the project „Cooperative production and usage of the National Authority Files“ was established ten years ago. Facilitation of daily practice of cataloging in Czech libraries became reality and in relation to the composition of the library collections varies from 50 to 95% its utility. The cooperation began in the UNIMARC format and with the database of the authority files originated in the National Library of the Czech Republic, which contained several tens of thousands records. Nowadays this cooperation uses the MARC 21 format and the number of the cooperating libraries is approaching one hundred libraries of all types. Moreover the National Authority Files counts over five hundred thousand authority records and the participation in international projects (VIAF) is taking place. An important milestone was the fact that also other memory institutions (museums, galleries, archives) expressed their interest to participate in the use of the mentioned project.

Klíčová slova

Kooperace, národní autority, paměťové instituce,

Keywords

Cooperation, cultural memory institutions, national authority files

Úvod

Soubory národních autorit, které spravuje Národní knihovna ČR, již deset let usnadňují katalogizaci fondů knihovnám. Jubileum bývá příležitostí k rekapitulaci. Pokusme se o ni. Zhodnoňme uplynulou etapu tvorby a využívání autorit i jejich užitečnost pro každodenní katalogizační praxi českých knihoven. Nastíháme i další možnosti směřování autoritní báze směrem k uplatnění autorit v dalších paměťových institucích.

Soubory autorit jako nástroj unifikace

Soubory autorit jsou obecně chápány jako prostředek k unifikaci selekčních údajů. Soubory národních jmenných autorit mapují a zachycují v národním měřítku, ve standardizované, mezinárodně srozumitelné a využitelné podobě informace (zejména) o podobě autoritního záhlaví. Přičemž v záhlaví se mohou vyskytovat jména personálních autorů, korporací, akcí, rodů a rodin, geografická jména, unifikované názvy, kombinace autor/název apod. Všechny jmenované údaje se objevují na titulních, popř. dalších stranách, publikací v nejrůznějších podobách a právě jejich rozmanitost a nejednotnost velmi komplikuje vyhledávání informací v katalozích. Další, doplňující informace, jako např. životní data, obory působení a publikační obory se pak vyskytují v příslušných polích autoritního záznamu..

Soubory autorit přinášejí řád, pohodlí pro uživatele a usnadnění spolupráce knihovníkům v národním i mezinárodním měřítku. Autoritní záhlaví konkrétního autora by mělo být shodné v katalogu Národní knihovny ČR stejně jako v katalogu kterékoliv knihovny v naší republice. Vytvořením vazby mezi autoritním (preferovaným) a nepreferovaným záhlavím (pseudonymy apod.) se vylučuje možnost „bloudění“ uživatele katalogu při neznalosti preferovaného tvaru jména autora.

Zároveň jsou soubory autorit důležitým racionalizačním prvkem. Zkušenosti nejen ze zahraničí, ale i naše vlastní v kooperujících knihovnách ukazují, že se důsledným používáním souborů autorit poměrně výrazně zkracuje doba zpracování a tím i zvyšuje výkonnost katalogizátorů. A to je jistě navýsost žádoucí.

Určitě nebude uspokojen, kdo od souborů autorit očekává vyřešení všech problémů se stanovováním autoritního záhlaví. Ani sebedokonalejší soubory autorit (a takové nejsou k dispozici nikde na světě) nezabrání tomu, aby se vedle rozlišených záhlaví autorů nevyskytovaly v rejstřících katalogů bibliografické záznamy navázané na „obecná“, tzv. nerozlišená záhlaví. O takových autorech se nepodařilo zjistit nic bližšího, jsou známi pouze příjmením a většinou jen iniciálou jména. Autoritní záznamy pak nemohou nabídnout dostatek informací k jejich bližší a nebo přesné identifikaci/individualizaci. Naštěstí se takových nerozlišených záhlaví nevyskytuje v katalogích/rejstřících našich knihoven příliš.

Usnadnění práce katalogizátorů a možnost identifikace autora podle dostatečného množství biografických údajů - to je tedy konkrétní příklad užitku souborů autorit.

Pro možnost vůbec stanovovat autoritní podobu záhlaví, bylo třeba vytvořit české interpretace Anglo-amerických katalogizačních pravidel (dále jen AACR2). Od okamžiku vydání českého překladu AACR2 probíhá v rámci pracovních skupin pro jmennou i věcnou katalogizaci za účasti odborníků z různých českých knihoven v podstatě permanentní proces tvorby českých interpretací těchto katalogizačních pravidel (aktuální verze interpretací schválených jednotlivými pracovními skupinami jsou vystaveny na domovské stránce NK ČR (http://www.nkp.cz/pages/page.php3?page=fond_standard1.htm ; zde jsou v jednotlivých oddílech publikovány dosud všechny projednávané a schválené materiály).

Projekt „Kooperativní tvorba a využívání souborů národních autorit“

Budování souborů národních autorit je permanentní a vlastně nikdy nekončící proces. Pracoviště pro národní jmenné autority v NK ČR hraje základní a rozhodující úlohu v projektu budování souborů národních jmenných autorit. Tento kooperativní projekt je realizován již od roku 2001 (díky grantovému programu MK ČR „Veřejné informační služby knihoven“, zkráceně VISK). Hlavním úkolem oddělení národních jmenných autorit (dále jen ONJA NK ČR) je zastávat pozici koordinačně-kooperačního centra celé spolupráce, být metodickým centrem a v neposlední řadě spravovat a řídit údržbu souborů národních jmenných autorit v intencích národních interpretací přijatých standardů (AACR2, MARC21, resp. UNIMARC, MARC21/Autority, resp. UNIMARC/Autority). Věnuje se však samozřejmě i samotné tvorbě autorit, protože je servisním pracovištěm odboru zpracování novodobých fondů NK ČR.

Bez aktivní spolupráce ostatních českých knihoven by však osamocená Národní knihovna ČR nezmohla v tomto projektu vůbec nic. Obecný model vytváření, správy a využívání souborů autorit je ve své podstatě velmi jednoduchý. Kolem koordinačně-kooperačního centra, je soustředěn „hrozen“ kooperujících knihoven. Konkrétní pracovník/katalogizátor z kooperující knihovny se při zpracovávání konkrétního titulu knihy nejdříve v bázi autorit přesvědčí, zda již neexistuje stanovené autoritní záhlaví. Najde-li jej, převezme a použije v konkrétním bibliografickém záznamu. Neuspěl-li, pak nejprve vytvoří návrh autoritního záznamu, odešle jej po síti do centrální databáze, kde je posouzena správnost a poté je záznam k dispozici všem ostatním zájemcům/katalogizátorům v knihovnách k praktickému využití.

Soubory národních autorit usnadňují každodenní katalogizační praxi desítkám zpracovatelů v našich knihovnách tím, že jim nabízejí již hotová záhlaví a další důležité a potřebné informace uložené v autoritních heslech. Tvůrcům a správcům katalogů mohou nabídnout usnadnění prací při sjednocování záhlaví bibliografických záznamů, resp. odstraňování duplicit v přístupových rejstřících bází a katalogů.

V současné době je v projektu aktivně (t.j. vytváří návrhy autorit) zapojeno již téměř sto knihoven nejrozličnějšího typu a zaměření (vedle všech centrálních knihoven krajů, je to množství veřejných městských knihoven, celá řada vysokoškolských a v neposlední řadě i centrálních odborných knihoven). Seznam kooperujících knihoven je vystaven na portále českých národních autorit (viz: <http://authority.nkp.cz/jmenne-autority/prehled-ucastniku-zapojenych-do-kooperace/>). Knihoven, které jen využívají autoritní záhlaví (tj. nespolupracují aktivně) ve své každodenní katalogizační praxi, je podle střízlivých odhadů více jak třikrát tolik, co aktivních.

V závěru roku 2007 spustila NK ČR portál Národní autority ČR (více přímo na stránkách portálu zde: <http://authority.nkp.cz/>). Portál v sobě integruje informace, které se problematiky autorit (nejen jmenných) týkají v nejširším smyslu slova.

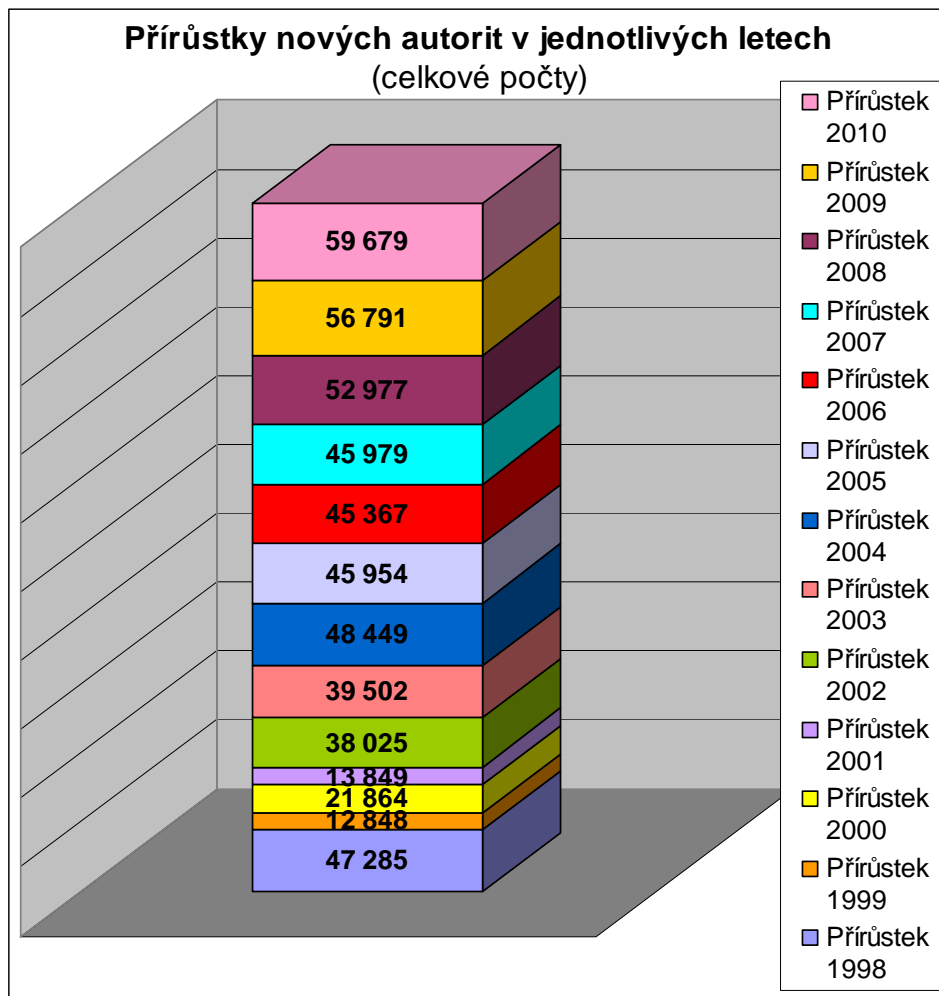
Počty autoritních záznamů

V bázi národních autorit, kterou spravuje NK ČR, je v současné době k využití více jak 613 tisíc jmenných, názvových a věcných autorit. Jmenných autorit je v bázi k dispozici více jak 536 tisíc.

Prospěšnost a užitečnost účasti v projektu „Kooperativní tvorba a využívání souborů národních autorit“ pro české knihovny je naprosto nezpochybnitelná. Konkrétními statistickými údaji je možné doložit tvrzení o užitečnosti/prospěšnosti využívání báze národních autorit pro každodenní katalogizační praxi v českých knihovnách. Kooperující knihovny sledují a evidují statistiku prospěšnosti autoritní báze od roku 2004 a

pravidelně (v měsíčních intervalech) získaná data zasílají do koordinačně-kooperačního centra projektu (ONJA NK ČR) k archivaci a dalšímu zpracování.

Následující graf dokumentuje roční přírůstky v bázi národních jmenných autorit od roku 1998.

Projekt VIAF

Od roku 2009 se součástí postupně se rozrůstajícího virtuálního mezinárodního souboru autorit VIAF (Virtual International Authority File; více na: <http://viaf.org/>) staly i české personální autority. Autoritám NK ČR se dostalo velkého mezinárodního uznání v podobě přizvání do projektu, jehož zakládajícími institucemi byly takové veličiny, jako je Kongresová knihovna, Německá národní knihovna, Francouzská národní knihovna a OCLC. NK ČR byla jako druhá v pořadí (po Švédské národní knihovně) přijata do tohoto „exkluzivního“ klubu světových knihoven. V současnosti je do projektu zapojeno celkem 19 (většinou národních) knihoven, které prošly náročným testováním ze strany správců projektu.

VIAF funguje jako mezinárodní služba, která zdarma umožňuje přístup k velkým světovým souborům autorit, zaznamenávající standardizované a variantní formy jmen osob. Vizí VIAF je stát se jedním ze stavebních kamenů sémantického webu.

Národní autority a ostatní paměťové instituce

Knihovny, muzea, galerie, archivy (dále jen paměťové instituce) tvoří jádro paměti (každého) národa. V dnešním informačním věku, kdy se budují rozsáhlé digitální knihovny nejen knihovních fondů v samotných knihovnách, ale i uměleckých sbírek galerií a muzeí a archivních fondů v archívech, se stává téměř každodenní nezbytností vzájemná spolupráce – interoperabilita. Výstižně to vyjádřil J. B. Østby,

ředitel agentury pro archivy, knihovny a muzea v Norsku (Director General, Norwegian Archive, Library and Museum Authority), když formuloval nezbytnost změn postojů paměťových institucí vůči uživatelům¹. Zapojením českých muzeí, galerií i archivů do kooperativní spolupráce na tvorbě a využívání souborů národních autorit se významným způsobem protnou jinak povětšinou izolované cesty paměťových institucí směrem k větší otevřenosti odborným i laickým uživatelům.

Digitalizace a autority

Poněkud nečekaného využití autoritní báze se správci autorit dočkali ze strany digitalizačních projektů. Jak známo autorská práva chrání dokumenty ochrannou lhůtou a je-li, či nikoliv, tato lhůta překročena si ověřují správci digitálních knihoven právě v bázi národních autorit. Žádný jiný, veřejně dostupný zdroj totiž není schopen nabídnout takové množství biografických informací, jako soubory autorit. Čím více budou autoritní záznamy osobností doplňovány údaji o životních datech (zejména o úmrtí), tím přesněji bude moci báze autorit odpovídat na dotazy ohledně ochrany/volnosti konkrétních děl z pohledu autorského práva.

Závěr

Jistě lze souhlasit s konstatováním, že katalogizace a tvorba autorit jsou spojené nádoby, jedno bez druhého postrádá smysl. Tvorba bibliografických záznamů bez kontroly záhlaví v bázi národních autorit je katalogizační „nonsens“. Projekt „Kooperativní tvorba a využívání souborů národních autorit“ zásadním způsobem přispěl k výše zmíněnému pojetí katalogizace v českých knihovnách.

---

¹ Archivy, knihovny a muzea nejsou zřizovány samy pro sebe, ale k tomu, aby sloužily svým uživatelům a celé společnosti. Pokud chceme hodnotit význam našich institucí, hodnocení se musí opírat především o jejich význam pro veřejnost a vliv na společnost.

Pro uživatele není podstatné, zda jsou zdroje poznání a zkušeností uloženy v archivech, knihovnách nebo muzeích. Chtějí především získat přístup ke zdrojům, které hledají a využít je bez ohledu na to, do které kategorie institucí spadají.

KNIŽNICE V PAMÄŤOVÝCH INŠTITÚCIÁCH V 21. STOROČÍ

Faklová, Anna
Slovenské centrum dizajnu

Abstrakt

Príspevok popisuje knižnice verejnej správy v kultúre – 8 základných špecializovaných knižníc pamäťových inštitúcií za jednotlivé oblasti kultúry a umenia – divadlo, dizajn, film, výtvarné umenie, hudbu, literatúru, múzeá a pamiatky ich podstatu, vývin, rozvoj a informatizáciu.

Kľúčové slová

kultúra, knižnice, pamäťové inštitúcie, divadlo, film, pamiatky, dizajn, výtvarné umenie, hudba

Abstract

Library of memory institution in culture. Basic eight library of memory institution for individual spheres of culture including music, theater, film, design, historic monuments, literature, galleries and museums, their substance, development and informatization.

Keywords

culture, special library, systems, informatization, memory institution

Kultúrne dedičstvo predstavuje mimoriadne bohatý potenciál každej krajiny, je jej dôstojným reprezentantom, zhmotnenou, dochovanou podobou histórie a snažení uplynulých generácií, úspechov, ktoré dosiahla, a obrazom jej vkladu do pokladnice svetovej kultúry. Kultúrne dedičstvo, hmotné i nehmotné, je súčasťou materiálneho a duchovného bohatstva Slovenskej republiky. Starostlivosť o kultúrne dedičstvo je prejavom úcty k vlastným dejinám a k hodnotám, ktoré vytvorili naši predkovia a prispeli tak k podobe našej súčasnosti.

Právo prístupu ku kultúrnemu dedičstvu je základným ľudským právom, ktoré zaručuje Ústava Slovenskej republiky. Úlohou štátu teda je nielen chrániť kultúrne dedičstvo, ale aj vytvárať podmienky, aby každý občan mal k nemu prístup.

Kultúra je fenomén založený na znalostiach a zručnostiach, v ktorých práve pamäťové a fondové inštitúcie zohrávajú významnú úlohu v procese budovania znalostnej spoločnosti. Je preto potrebné v oblasti kultúry zabezpečiť prístup občanov ku kultúre, ako aj ich aktívnu účasť na kultúrnej a umeleckej tvorbe, a to prostredníctvom podpory kultúrnych aktivít a kultúrnych projektov, účinnej ochrany hmotného a nehmotného kultúrneho a prírodného dedičstva, jeho sprístupňovania a využívania, využitia kultúrnej infraštruktúry v Slovenskej republike a efektívnej a tvorivej činnosti kultúrnych inštitúcií a podpory slobodnej umeleckej tvorby.

PFI by mali napĺňať verejný záujem tak, aby sa spoločenským uplatnením kultúry prehlboval pozitívny vzťah spoločnosti k hmotnému a nehmotnému kultúrnemu dedičstvu s cieľom upevňovať jej historické povedomie. Ich úlohou je aj vytvárať podmienky pre rozvoj prezentácie slovenskej kultúry v zahraničí, rozvoj medzinárodnej kultúrnej spolupráce a výmeny skúseností, participácia na významnej časti cestovného ruchu.

Pamäťové a fondové inštitúcie (Repository institutions): inštitúcie zaoberajúce sa uchovávaním, ochranou a sprístupňovaním spoločenského poznania, poznatkov o kultúrnom dedičstve, umení a kultúre, jedinečných informácií a predmetov odbornej a laickej verejnosti. Medzi pamäťové a fondové inštitúcie patria archívy, knižnice, múzeá, galérie, pracoviská pre ochranu pamiatkového fondu, špecializované ústavy, špecializované odborné pracoviská v oblasti kultúry, vysoké školy, Slovenská akadémia vied, organizácie pre správu a ochranu autorských práv a organizácie na ochranu duševného a priemyselného vlastníctva.

V rezorte kultúry je sústredené množstvo organizácií, ktorým patrí označenie pamäťové a fondové inštitúcie. V zriaďovateľskej pôsobnosti ministerstva je v súčasnosti (2011) 31 rozpočtových a príspevkových organizácií, ktoré plnia úlohy v súlade so svojou zriaďovacou listinou a príslušnými zákonmi.

BIBIANA, medzinárodný dom umenia pre deti, sídli v srdci hlavného mesta Slovenskej republiky v historickom centre Bratislavy. Samostatnú zriaďovaciu listinu získala síce o tri roky neskôr, ale už od roku 1987 pripravovala prvé výstavy a programy inšpirované ilustráciami detských kníh. Formovala sa ako samostatný priestor pre veľmi bohaté a široké aktivity, ktoré súviseli s vtedy už svetoznámych podujatím Bienále ilustrácií Bratislava, ktoré všade vo svete poznajú ako BIB. Keď toto nové centrum umenia krstili, stali sa tieto tri známe písmená základom mena – BIBIANA.

Za dve desaťročia sa činnosť rozširovala a vyprofilovala. BIBIANA sa stala modernou európskou inštitúciou, centrom, ktoré podporuje rozvoj profesionálneho umenia pre deti. Okrem unikátnych interaktívnych výstavných projektov, ktorých súčasťou sú tvorivé dielne a divadelné programy, venuje sa aj projektom pre širšiu verejnosť. Pripravuje Medzinárodnú súťažnú prehliadku originálov ilustrácií detských kníh [Bienále ilustrácií Bratislava](#), Medzinárodný festival animovaného filmu pre deti [Bienále animácie Bratislava](#) a Medzinárodnú prehliadku alternatívnych a bábkových divadiel pre deti [Hráme pre vás](#). Od vzniku BIBIANY je jej súčasťou Slovenská sekcia IBBY (Medzinárodná únia pre detskú knihu pri UNESCO), organizujú sa tu národné súťaže *Najkrajšie knihy Slovenska* a *Najkrajšie a najlepšie detské knihy na Slovensku*, vychádza odborný časopis *Revue BIBIANA*. Inštitúcia sa podieľa na udeľovaní národných cien za ilustrátorskú, literárnu a prekladovú tvorbu, neustále rozširuje unikátne knižničné fondy a realizuje aj projekt Digitálna BIBIANA.

Centrum zastáva niekoľko špecializovaných funkcií, vďaka ktorým sa zaraďuje k organizáciám s jedinečným poľom pôsobenia. Sú to predovšetkým jeho vedecko-výskumné aktivity, na ktorých spolupracuje s partnerskými inštitúciami v oblasti kultúry pre deti na Slovensku a v zahraničí, významne sa angažuje v organizovaní odborných sympózií, seminárov, skúma a hodnotí slovenskú umeleckú produkciu pre deti.

So spomínanými aktivitami súvisia prezentácie ilustračných a knižných výstav i animovaných filmov doma a v zahraničí. Okrem tradičných a overených európskych knižných veľtrhov, filmových a divadelných festivalov, na ktorých sa BIBIANA zúčastňuje, organizuje aj reprezentatívne prezentácie ilustrácií a animovanej tvorby po vlastnej línii. Medzi najúspešnejšie patrili v posledných rokoch výstavy v Japonsku, Indonézii, Južnej Kórei, Kanade, Južnej Afrike, tradične v Českej republike, vo Francúzsku, Nemecku, Fínsku, Nórsku, Taliansku, Belgicku, Rakúsku, Rusku, Chorvátsku, Slovinsku, Srbsku a inde, a tiež filmové prehliadky po metropolách Európy.

BIBIANA sa aktívne zapája do siete medzinárodných a mimovládnych organizácií zaoberajúcich sa problematikou detí, rozvíja tiež bohaté bilaterálne kontakty. Je to inštitúcia jedinečná rozsahom svojho záujmu a rozmanitosťou pripravovaných podujatí a za dve desaťročia si získala množstvo priaznivcov doma i v zahraničí, vybudovala si skvelú reputáciu aj u odbornej verejnosti vo svete.

Divadelný ústav je celoslovenskou špecializovanou organizáciou a zaoberá sa dokumentáciou divadelnej kultúry od vzniku prvej divadelnej scény v roku 1921. Jednou z prioritných funkcií Divadelného ústavu je jeho dokumentačná činnosť – systematické zhromažďovanie, spracovávanie, ochraňovanie a sprístupňovanie zbierok a fondov, ktoré sú klasifikované do štyroch skupín: dokumentačné fondy, archívne fondy a zbierky, knižničné, audiovizuálne a multimediálne fondy, zbierky galerijnej a muzeálnej hodnoty. V súčasnosti sa akcent kladie na kompletnú elektronizáciu a on-line digitalizáciu fondov a zbierok. Neodmysliteľnou funkciou Divadelného ústavu je jeho informačno-prezentačná aktivita a systematické informovanie verejnosti o vlastných aktivitách, ako i ďalších podujatiach organizovaných na území Slovenska či v zahraničí. Divadelný ústav ponúka služby knižnice, videotéky, fonotéky, prezentačné štúdium fondov a zbierok, rešeršné služby, reprografické služby, výstrižkovú službu, predaj domácej a zahraničnej divadelnej literatúry v informačnom centre PROSPERO. V súčasnosti plní Divadelný ústav služby zviazané s jeho špeciálnym statusom Verejného špecializovaného archívu (od roku 2002) a Múzea Divadelného ústavu (od roku 2006). Informačný systém IS THEATRE.SK umožňuje používateľom jednoduchú orientáciu v oblasti slovenského profesionálneho divadla i vo fondoch a zbierkach Divadelného ústavu. Informačný systém vznikol z dvoch pôvodne samostatných častí – informačného systému THEISA (kompletná databáza údajov o osobnostiach, divadlách, inscenáciách a

podujatiach od vzniku slovenského profesionálneho divadla v roku 1920) a informačného systému THEISYDO (katalógy fondov a zbierok Divadelného ústavu). Cieľom projektu IS THEATRE.SK je vytvorenie a sprístupnenie používateľského rozhrania pre širšiu a odbornú verejnosť s možnosťami základných tlačových výstupov, a tým aj skvalitnenie služieb verejnosti. www.theatre.sk

Divadelný inštitút je inštitucionálnym členom Medzinárodnej asociácie hudobných knižníc, archívov a dokumentačných centier (IAML). Jednou z prioritných funkcií Divadelného ústavu je jeho dokumentačná činnosť – systematické zhromažďovanie, spracovávanie, ochraňovanie a sprístupňovanie zbierok a fondov, ktoré sú klasifikované do štyroch skupín: Dokumentačné fondy, Archívne fondy a zbierky, Knižničné, audiovizuálne a multimediálne fondy, Zbierky galerijnej a muzeálnej hodnoty. V súčasnosti sa akcent kladie na kompletnú elektronizáciu a on-line digitalizáciu fondov a zbierok.

Knižnica DÚ poskytuje informačné a konzultačné služby a ponúka možnosť absenčných výpožičiek a prezenčného štúdia literatúry z oblasti teatrologie. Jej fondy tvoria:

- divadelné hry (dramatické texty slovenských aj zahraničných autorov, najmä v slovenskom a českom jazyku, prípadne v ruštine, nemčine, angličtine, maďarčine a iných)
- monografie (z oblasti teórie divadla a dejín, tiež monografie o osobnostiach slovenského a zahraničného divadla)
- periodiká (týždenníky, dvojtýždenníky a ďalšie časopisy s teatrologickou, resp. kultúrnou tematikou, najmä slovenské a české, ale tiež vybrané tituly nemeckých, anglických, amerických, poľských, maďarských, ruských a iných periodík)
- sekundárne pramene (bibliografie a katalógy)

Na základe osobitej dohody poskytuje aj rešeršné služby:

- z informačných databáz DÚ (on-line databáza)
- z elektronických databáz Slovenskej a Českej národnej bibliografie

V elektronickej forme sú dostupné:

- on-line katalóg knižného fondu
- on-line databáza výberovej bibliografie
- informačné a konzultačné služby.

Poslaním **Hudobného centra** je podporovať slovenskú hudobnú kultúru organizovaním a sprostredkovaním koncertov a umeleckých programov, vybraných medzinárodných hudobných festivalov, propagáciou slovenskej hudobnej kultúry doma i v zahraničí, vydávaním hudobnín a kníh o hudbe, dokumentáciou hudobného života na Slovensku, koordináciou informácií o hudobných projektoch. Databázový systém Hudobného centra má názov SNORKA a jeho prevádzkovateľom je Hudobné centrum – oddelenie dokumentácie a informatiky. Cieľom je vytvárať, aktualizovať a spravovať centrálnu databázu informácií o živej hudobnej kultúre na Slovensku. Zameriava sa na informácie o hudobných podujatiach, slovenských skladateľoch, interpretoch, osobnostiach a organizáciách, vydáva časopis Hudobný život, rieši fotogalériu umelcov, kontakty aj CD-téku. www.hc.sk

Literárne informačné centrum je príspevkovou organizáciou, koncepčným dokumentačným pracoviskom v oblasti pôvodnej literárnej tvorby a podpory slovenskej literatúry. Prevádzkovateľom informačného systému je oddelenie informatiky LIC. V systéme LINDA (Literárnej informačnej databáze) sa zhromažďujú informácie najmä o súčasnej slovenskej literatúre, základné informácie o vydaných dielach, informácie o autoroch (Album spisovateľov) a osobnostiach slovenského literárneho života (významné jubileá), o šírení slovenskej literatúry v zahraničí (napr. na medzinárodných knižných veľtrhoch), o literárnom dianí a literárnom živote na Slovensku a tvorivých aktivitách a ohlasoch doma i v zahraničí. (aktuality LIC, literárne podujatia, literárne súťaže).

Databáza ďalej obsahuje adresár organizácií, ktoré sa zaoberajú slovenskou literatúrou (katedry slovenskej literatúry, literárne kluby, vydavateľstvá...).

Súčasťou systému sú aj elektronické verzie materiálov z periodických (Knižná Revue, Slovák Literary Review) a neperiodických (elektronické knihy) publikácií vydávaných Literárnym informačným centrom. LINDA je verejnosti dostupná prostredníctvom internetových stránok Literárneho informačného centra www.litcentrum.sk

Pamiatkový úrad SR je orgánom štátnej správy na ochranu pamiatkového fondu, riadi a kontroluje výkon štátnej správy na úseku ochrany pamiatkového fondu, rieši a koordinuje výskumné úlohy, buduje informačný systém, vykonáva a koordinuje dokumentačnú, vzdelávaciu, výchovnú, edičnú a propagačnú činnosť. AIS OP – Automatizovaný informačný systém ochrany pamiatkového fondu tvoria: databáza ochrany pamiatok buduje automatizovaný register nehnuteľných a hnutel'ných pamiatok, dokumentografický informačný systém, faktografický systém a obnovu kultúrnych pamiatok. Buduje sa aj register pamiatkových území s priemetom do grafického informačného systému. Informačný systém sa buduje od roku 1985 a patrí k najstarším informačným systémom v rezorte kultúry. Evidenciu pamiatkového fondu členia aj podľa ďalších hľadísk, napr.: územia, druhu, typu územné rozdelenie (kraje, okresy, mesta, obce a katastre), druhové členenie (architektúra, zvlášť ľudová architektúra, archeológia, historická zeleň, technické pamiatky, pamiatky histórie a výtvarné pamiatky), členenie podľa typu (kostoly, meštianske domy, kaštiele, hrady a pod.)

Okrem prehľadov podľa určitého rozdelenia dlhodobo sleduje aj tieto údaje: stavebno – technický stav pamiatok, vlastníctvo - vlastnícku formu, nárast, resp. úbytok pamiatkového fondu. Druhové členenie národných nehnuteľných kultúrnych pamiatok:

Okrem ochrany pamiatok - objektov ako solitérov je pamiatkový fond chránený aj plošne v pamiatkových územiach - pamiatkových rezerváciách a pamiatkových zónach: Mestské pamiatkové rezervácie - 18, pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry - 10, pamiatkové zóny mestské, vidiecke a špeciálneho typu - 85, 559 kaštieľov a kúrií, chránime 109 hradov ako pamiatky z toho sú niektoré hrady chránené už len ako pamiatky archeológie, 82 kláštorov, 1598 kostolov, 1823 ľudovej architektúry, z toho 1310 ľudových domov, 2459 meštianskych domov, 198 palácov a víl, 1382 pamiatok histórie, 484 pamiatok techniky, 341 parkov, záhrad a inej historickej zelene, 368 archeologických lokalít, 611 prístenných plastiek a krížov, 553 pamätných tabúľ a pamätných miest. Počet hnutel'ných pamiatkových predmetov k 1. 1. 2007 je 30 410. Z pomedzi hnutel'ných pamiatok (14 437) je 98% sakrálneho charakteru.

Knižnica Pamiatkového úradu SR je odborná knižnica, ktorej fondy zodpovedajú kultúrnemu, vedeckému, spoločenskému a štátosprávnemu poslaniu Pamiatkového úradu SR a jeho právnych predchodcov. Od svojho vzniku v roku 1919 sa zameriava na literatúru o ochrane pamiatok, pričom si všima všetky príbuzné disciplíny - históriu, dejiny umenia, architektúru, archeológiu, archívniectvo a pomocné vedy historické, etnológiu, reštaurovanie atď. V jej fondoch sa nachádza aj právnická literatúra, zbierky zákonov, slovníková a encyklopedická literatúra. Najväčšie zastúpenie má literatúra slovenskej proveniencie, ale veľmi početný je aj fond cudzojazyčnej literatúry, najmä českej, maďarskej, poľskej, nemeckej, anglickej a francúzskej

Rozdelenie knižničných fondov: fond všeobecnej odbornej literatúry - 20 000 ks, fond reštaurátorskej literatúry - 2 000 ks, fond encyklopedickej a slovníkovej literatúry - 2 000 ks, fond periodík - 7 000 ks (kompletné ročníky odborných slovenských a zahraničných časopisov), fond kníh veľkých formátov - 1 000 ks.

Slovenská národná galéria je štátnou zberateľskou, vedeckovýskumnou, metodickou a kultúrno-výchovnou inštitúciou v oblasti galerijnej činnosti v SR. SNG zabezpečuje koordinačné, odbornoporadenské, metodické a informačné úlohy pre galérie na Slovensku. Informačný systém (IS) CEDVU plní zákonom danú úlohu elektronickej centrálnej evidencie diel výtvarného umenia, v zmysle §11 ods.3 písm. c) Zákona č. 387/2001 o múzeách a galériách a o ochrane predmetov múzejnej hodnoty a galerijnej hodnoty a v zmysle Vyhlášky MK SR č. 557/2004 Z. z. o odbornej správe múzejných zbierkových predmetov a galerijných zbierkových predmetov. Prevádzkovateľom a garantom IS je SNG, prispievateľmi sú zbierkotvorné galérie SR (14). Koncom roka 2007 obsahoval IS CEDVU viac ako 220.000 záznamov o výtvarných dielach, vrátane výtvarných diel z múzeí SR, aktualizácia údajov prebiehala dávkovým spôsobom v prostredí CDS ISIS. V roku 2008 bol uvedený do prevádzky nový systém na prevádzku CEDVU, postavený na open-source technológiách. Okrem funkcionalít pôvodného systému (katalogizácia, komplexné vyhľadávanie, ukladanie výsledkov vyhľadávania) umožňuje používateľom pracovať v online režime, spravovať autority a tezaury, ukladať a popisovať digitálne záznamy, elektronicke spracovávať proces akvizície. Informačný systém pre galérie (ISG) CEDVU sa bude v ďalších verziách rozširovať o funkcionalitu v línii informatizácie štandardných galerijných procesov - správa zbierok a depozitárov, výpožičky, zápožičky, revízie, reštaurátorské práce. Bude

naďalej rozvíjaná katalogizácia, správa digitálneho obsahu, procesy kontroly spracovávania záznamov, dlhodobej archivácie (za pomoci Digitálneho informačného systému MK SR). Pre obohatenie kontextu záznamov o výtvarných dielach pribudnú ďalšie typy zapisovaných údajov (o autoroch, výstavách, organizáciách). Integrácia s inými lokálnymi, národnými a medzinárodnými informačnými systémami (MK DIS, Europeana) a službami (Ústredný Portál Verejnej Správy) bude rozvíjaná pomocou štandardných technológií, alebo zdieľaných tezaurov, slovníkov a autorít. Širšia verejnosť bude mať k údajom a digitálnemu obsahu prístup cez webové rozhranie umožňujúce interakciu na úrovni vytvárania vlastných kolekcí, priradovania kľúčových slov a pod.

Činnosť SNG sa pôvodne zameriavala na akvizíciu, výskum, ochranu a prezentáciu kultúrneho dedičstva vo všetkých výtvarných disciplínach, najmä v maliarstve, sochárstve, kresbe a grafike. Od toho času sa k nim postupne pripájali i ďalšie oblasti tvorby. V roku 1960 galéria rozšírila svoje činnosti a začala získavať artefakty úžitkového umenia a priemyselného výtvarníctva. Od roku 1965 sa do zbierok galérie začleňujú aj diela insitného umenia, získavané vďaka medzinárodným výstavám Triennale insitného umenia. Najnovšie akvizície sú z oblasti scénografie, návrhu kostýmov, z oblasti umeleckej fotografie, architektúry (štúdie, projekty, modely) a intermediálnych diel. Celý fond SNG pozostáva z približne 55.000 diel. Politika zbierok je založená na myšlienke získavania diel, ktoré pripomínajú históriu Slovenska a jeho kultúrne dedičstvo. I keď osobitný dôraz kladie na oblasť slovenského umenia a umenia na Slovensku, neoddeliteľnú časť galérie tvoria zbierky európskeho umenia.

Základným poslaním **Slovenského národného múzea (SNM)** je na základe prieskumu a výskumu cieľavedome zhromažďovať, ochraňovať, odborne spracovávať a vedeckými metódami zhodnocovať zbierkové predmety, dokumentujúce predovšetkým územie Slovenska, slovenský národ a etniká žijúce na tomto území. Pod pojmom zbierkový predmet sa rozumie hmotný alebo duchovný doklad, ktorý má schopnosť priamo alebo sprostredkovane vypovedať o vývoji prírody a spoločnosti a je pre svoju historickú, vedeckú, kultúrnu a umeleckú hodnotu uchovávaný v múzeu a využívaný na rozličné prezentačné aktivity. SNM tvoria tieto múzeá: 1. Riaditeľstvo SNM, 2. SNM-Historické múzeum Bratislava, 3. SNM-Múzeum Ludovíta Štúra Modra, 4. SNM-Archeologické múzeum Bratislava, 5. SNM-Prírodovedné múzeum Bratislava, 6. SNM- Slovenských národných rád Myjava, 7. SNM-Hudobné múzeum Bratislava, 8. SNM-Múzeá v Martine: a) Múzeum kultúry Čechov na Slovensku, b) Múzeum kultúry Rómov na Slovensku, 9. SNM-Múzeum Červený Kameň, Častá, 10. SNM-Múzeum Bojnice, 11. SNM-Múzeum Betliar, 12. SNM-Múzeum Levoča, 13. SNM-Múzeum Modrý Kameň, 14. SNM-Múzeum židovskej kultúry Bratislava, 15. SNM-Múzeum kultúry Karpatských Nemcov Bratislava, 16. SNM-Múzeum kultúry Maďarov na Slovensku Bratislava, 17. SNM-Múzeum ukrajinskej kultúry Svidník, 18. SNM-Múzeum rusínskej kultúry Prešov, 19. SNM- Múzeum kultúry Chorvátov na Slovensku Bratislava. CEMUZ – centrálna evidencia múzejných zbierok (múzeá SR) – plánovaný rozvoj projektov vychádza zo Stratégie rozvoja múzeí a galérií na Slovensku do roku 2011, ktorá bola schválená vládou SR v decembri 2006. Cieľom je zabezpečenie prístupu k informáciám o múzejných a galerijných predmetoch, ako súčasť a ochrana kultúrneho dedičstva, pre odborné účely – využitie informácií pre vedu, pre vzdelávacie účely – využitie informácií v oblasti výchovy, pre propagačné účely – prezentácia kultúrneho dedičstva. Sprístupňovanie informácií a poznatkov odbornej laickej verejnosti – skvalitňovanie poradensko-informačných služieb podpora ďalšieho spracovania a využitia dát a poznatkov pamäťových a fondových inštitúcií v praxi, pri výskume a tvorbe inovatívnych projektov, zlepšenie kontextovosti informácií. Zlepšenie ochrany hnutel'ného kultúrneho dedičstva napojením databáz na systémy polície, colníc ako aj Interpolu.

Knižnica Slovenského národného múzea je ústrednou knižnicou siete múzeí a galérií SR. Patrí do siete špecializovaných knižníc v knižničnom systéme SR. Riadi sa Zákonom č. 183 z 12. mája 2000 o knižniciach, o doplnení zákona Slovenskej národnej rady č. 27/1987 Zb. O štátnej pamiatkovej starostlivosti a o zmene a doplnení zákona č. 68/1997 Z.z. o Matici slovenskej, Knižničným a výpožičným poriadkom, Knižovníckym kódexom a štandardami vydanými IFLA, vládnymi uzneseniami týkajúcimi sa knihovníctva a Občianskym zákonníkom. Knižnica je členom profesijných knihovníckych združení Slovenskej asociácie knižníc a Spolku slovenských knihovníkov, členom Konzorcia KIS3G a členom šiestich pracovných skupín Konzorcia, kde zastupuje knižnice múzeí SR navonok.

Slovenské centrum dizajnu je príspevkovou organizáciou MK SR. Jej poslaním je získavanie, uchovávanie a šírenie informácií o dizajne ako trvalá informačná podpora rozvoja dizajnu v SR. Venuje sa propagácii dizajnu, publikačnej, vzdelávacej a výstavnej činnosti, organizovaniu súťaží dizajnu,

odbornému poradenstvu a tvorbe špecializovaného informačného systému. Informačný systém DIZAJN je rezortný informačný systém pre oblasť dizajnu. Projekt sa skladá z knižničnej, dokumentačnej a informačnej časti a je prepojený jednotným softvérom. Cieľom projektu je získať, spracovávať, uchovávať a poskytovať informácie o knižničnom fonde, slovenskom dizajne, dizajnéroch, dizajnerských firmách, odborných aktivitách, vzdelávacích inštitúciách na Slovensku. Projekt sa začal realizovať v roku 2004.

Kvantitatívne parametre

Knižnica SCD svojim informačným fondom, knihovníckymi, bibliografickými, dokumentačnými, rešeršnými, faktografickými, konzultačnými, on line a ďalšími službami pomáha plniť úlohy odborným, vedeckovýskumným, pedagogickým pracovníkom a študentom všetkých foriem štúdia.

Zabezpečuje akvizíciu a katalogizáciu dokumentov, budovanie dialógového katalógu a kartotéky CD-ROMov, poskytuje absenčné a prezenčné výpožičky používateľom knižnice.

Knižnica poskytuje rešeršné služby bezplatne. Pri spracovávaní rešerší využíva najmä databázu kníh a časopiseckých článkov domácej produkcie a zahraničnú bázu na CD-ROMe.

Spracováva anotácie noviniek knižničného fondu pre webovú stránku SCD.

Zabezpečuje predaj publikácií SCD v priestoroch knižnice, na veľtrhoch v stánku SCD a na školách dizajnerskeho vzdelávania.

Kvalitatívne parametre

Knižnica SCD je jediné knižnično-informačné pracovisko na Slovensku zamerané na dizajn, slúžiace na šírenie osvetu v oblasti dizajnu, na vedeckovýskumný a pedagogický proces.

Knižničný fond je digitalizovaný, a to podľa knižnično-informačného systému LIBRIS. V roku 2003 bude fond prostredníctvom počítačovej siete sprístupnený najširšej verejnosti.

Výmenná spolupráca je súčasne nezastupiteľným prostriedkom na získavanie osobných skúseností, nadväzovanie osobných kontaktov, propagovanie výsledkov v oblasti priemyselného, grafického dizajnu... Knižnica realizuje výmenu s 9 slovenskými a 20 zahraničnými odbornými inštitúciami.

Ciele knižnice:

počet používateľov knižnice - 280 (zvýšenie o 15 % ročne),

návštevnosť knižnice - 2800 (zvýšenie o 28 % ročne),

počet výpožičiek - 18400 dokumentov (zvýšenie o 12% ročne),

príjmy za služby knižnice – 21000.00 Sk (31 % ročne).

Výkonnostné parametre

1 odborný pracovník

Spôsob financovania

Transfer zo ŠR, vlastné príjmy knižnice

Kľúčoví užívatelia:

Dizajnéri, pedagógovia a študenti z oblasti dizajnerskeho vzdelávania, študenti architektúry, muzických umení a filozofickej fakulty, teoretici dizajnu, výtvarníci, žurnalisti, odborníci z oblasti marketingu a reklamy.

Slovenský filmový ústav je v oblasti kinematografie jedinou inštitúciou na Slovensku, ktorá sa komplexne zaoberá filmom a kinematografiou. Sústreďuje, uchováva, ochraňuje a verejnosti sprístupňuje filmové a iné audiovizuálne diela a dokumentačné materiály. SK CINEMA – integrovaný automatizovaný audiovizuálny systém prepájajúci všetky typy informácií zhromažďované jednotlivými oddeleniami SFÚ. Informačný systém pre kinematografiu obsahuje informácie o každom slovenskom filmovom diele uchovávanom v archíve, filmografické údaje, odkazy na písomné pramene k dielu, bibliografický súpis článkov, odkazy na zbierky dokumentácie – fotografie, plagáty, videosekvencie z filmov. Buduje sa od roku 2002.

Knižnica SFÚ je jedinou knižnicou filmologickej literatúry na Slovensku. Nachádza sa v nej knižničný fond 8 700 kníh, 1573 filmových scenárov a zatiaľ čiastočne sprírastkovaný fond slovenských filmových

scenárov prevzatých zo Štúdia Koliba a.s. Návštevníci tu tiež nájdu diplomové práce, skriptá, sprírástkovany fond knižničnej povahy na CD nosičoch (30 ks) a 1515 zviazaných ročníkov filmových časopisov a periodík.

Oddelenie dokumentácie a knižničných služieb SFÚ je vysoko špecializované teoreticko-výskumné, archívne a dokumentačné pracovisko, ktoré získava, uchováva, odborne archivuje, spracováva a sprístupňuje materiály listinnej, fotografickej, grafickej a výtvarnej povahy – archívne a dokumentačné zbierky a fondy zo slovenských a zahraničných hraných, dokumentárnych, animovaných filmov, filmových festivalov a podujatí a o filmových tvorcach.

Odborní referenti spracovávajú:

- personálne dokumentačné zložky filmových tvorcov,
- dokumentačné zložky k hraným, dokumentárnym a animovaným filmom,
- dokumentačné zložky k filmovým festivalom, podujatiam a udalostiam,
- fotografie, fotosky, fotonegativy, diapozitivy, kinofilmy, fotoalbumy,
- plagáty, diplomy, kalendáre, filmové ocenenia, pohľadnice, propagačné materiály,
- archívne zložky – pozostalostné a osobné fondy tvorcov zo slovenského kinematografického prostredia,
- archívne zložky – písomné archiválie filmových inštitúcií, najmä archívne dokumenty Slovenskej filmovej tvorby bývalého filmového štúdia Koliba.

V záujme komplexného a systémového spracovania, sprístupňovania a výmeny filmografických informácií aj v medzinárodnom kontexte prostredníctvom globálnych sietí, SFÚ vypracoval v roku 2001 projekt integrovaného automatizovaného audiovizuálneho systému s názvom SKCINEMA, v ktorom boli pri spracovaní archívnych materiálov uplatnené unifikované metódy a postupy v súlade s existujúcimi medzinárodnými normami a odporúčaniami.

Cieľom projektu je zabezpečiť zber, spracovanie, uchovávanie, celkové sprístupnenie archívnych audiovizuálnych dokumentov a informácií, súvisiacich s filmom pre odborného používateľa, a napokon i prezentáciu filmografických informácií v elektronickej podobe.

Tento systém by mal prepájať všetky typy informácií využívaných pri práci jednotlivých oddelení SFÚ. Informačný systém pre kinematografiu by mal obsahovať komplexné informácie o každom filmovom diele uchovávanom v archíve, filmografické údaje, odkazy na písomné pramene k dielu, bibliografický súpis článkov, ktoré sa venovali danému filmu, odkazy na zbierky a fondy dokumentácie a zároveň multimediálne aplikácie, ako sú zdigitalizované fotografie, plagáty a videosekvencie z filmov. Spracovaním všetkých informácií o národnej a kinematografickej tvorbe do elektronickej podoby sa dosiahne prezentácia filmového kultúrneho dedičstva a medzinárodná výmena filmografických informácií v elektronickej podobe.

Od roku 2002 ODKS realizuje externú i vnútornú digitalizáciu zbierok – plagátov, fotonegativov, diapozitivov, kinofilmov, fotoalbumov, ako i dokumentačných a archívnych zložiek zo slovenských hraných, dokumentárnych, animovaných filmov, filmových festivalov a podujatí, ako i filmových tvorcov.

Dokumentačné pracovisko archivuje, spracováva a sprístupňuje sprievodné filmové materiály listinnej povahy o slovenskom a zahraničnom filme, o filmových tvorcach, filmových festivaloch a prehliadkach a o všetkom čo súvisí s filmom. Získava, resp. zo starších fondov spracováva distribučné, výrobné listy, dialógové a montážno – technické listiny a výstrižky z dobovej tlače k slovenským, českým a ostatným zahraničným filmom distribuovaným v SR, katalógy a bulletiný z rôznych filmových festivalov a prehliadok, karty z Filmového prehľadu. Pre potreby rôznych filmových spoločností, festivalov a prehliadok spracováva kompletné filmografie slovenských filmových tvorcov. Profily niektorých slovenských filmových tvorcov možno doplniť o bohatý informačný a dokumentačný zdroj listinných a fotografických materiálov z osobných a pozostalotných fondov, do ktorých možno po ich archívnom spracovaní nahliadnuť. Súčasne poskytuje konzultačné a informačné služby pre odbornú verejnosť.

Dokumentačné a katalogizačné pracovisko SFÚ vlastní:

- zbierky sprievodných listinných materiálov a výstrižkov k slovenským hraným, dokumentárnym, spravodajským, animovaným a niektorým televíznym filmom,
- zbierky sprievodných listinných materiálov a výstrižkov k zahraničným hraným filmom,
- zbierky výstrižkov o jednotlivých filmových tvorcach,
- zbierky dokumentačných a propagačných materiálov k slovenským a zahraničným filmovým podujatiam a festivalom,

- pozostalostné a osobné fondy slovenských filmových tvorcov.

Svoje rekordné čísla má aj knižnica SFÚ, jediná špecializovaná knižnica filmovej a filmologickej literatúry na Slovensku. Celkovo vlastní 10 014 kníh. V roku 2005 sa po prvýkrát samostatne začali evidovať scenáre, ich počet sa ku koncu roka 2007 vyšplhal na 1 699. Knižnica vlastní tiež 124 CD nosičov a 1 940 archivovaných periodík. V roku 2007 bolo v knižnici objednaných 8 denníkov (z toho 5 slovenských a 3 české) a 51 periodík. Knižnica v súčasnosti eviduje 1 227 čitateľov. ODKS SFÚ vlastní cca 700 000 fotografických a cca 30 000 grafických materiálov.

ÚĽUV- Ústredie ľudovej umeleckej výroby je v zmysle platného zákona (zák. SNR č. 4/1958 Zb.) inštitucionálnym vykonávateľom ochrany a propagácie ľudovej umeleckej výroby ako zložky kultúrneho dedičstva Ministerstva kultúry, založená v roku 1945 s cieľom ochraňovať a propagovať ľudovú umeleckú výrobu ako zložku kultúrneho dedičstva. Medzi hlavné činnosti patria: dokumentovanie výskytu tradičných remesiel a ľudových výrob; starostlivosť o zbierky a dokumentačné fondy; vydávanie odborných publikácií a časopisu o remeslách; organizovanie výstav, festivalov a prezentácií remesiel; organizovanie záujmových kurzov remesiel; propagácia ľudovej umeleckej výroby a poradenstvo; knižničné a informačné služby; vedenie internetovej encyklopédie o tradičných remeslách dnes – Virtuálna galéria; medzinárodná spolupráca s partnerskými inštitúciami.

Špecializovaná knižnica ÚĽUV vznikala od roku 1945, spočiatku z darovaných publikácií z rôznych spolkov a z Obchodnej komory. V tom čase budovanie knižnice nebolo cielené, knihy sa nenakupovali a neevidovali. O budovaní odbornej knižnice možno hovoriť až od roku 1954, kedy bola organizácia začlenená do rezortu kultúry. V súlade so stanoveným poslaním sústreďuje knižnica Ústredia ľudovej umeleckej výroby literatúru z oblasti tradičnej hmotnej kultúry, umenia, výroby, remesiel a dizajnu, ale aj záujmového vzdelávania detí i dospelých, doplnenú titulmi z príbuzných oblastí etnológie, histórie a kultúry všeobecne. Jej poslaním je v súlade so zameraním činnosti materskej organizácie napomáhať rozširovaniu praktických a teoretických znalostí medzi odborníkmi i širokou verejnosťou prostredníctvom informačných, poradenských, rešeršných a ďalších služieb.

Funkcia knižnice so svojim špecifickým zameraním na ľudovú výrobu, remeslá, ľudové a užité umenie má nepostrádateľný význam pre organizáciu. Význam knižnice potvrdil svoje opodstatnenie najmä po otvorení Dvora remesiel v súvislosti s kultúrnymi a výchovno-vzdelávacími aktivitami, najmä s kurzovou činnosťou v rámci Školy remesiel v Bratislave a Banskej Bystrici. Oboznámenie sa s odbornou literatúrou a orientácia v danom remeselnom odvetví je východiskovou bázou pre jednotlivé kurzy. Knižničný fond sa dopĺňa s plným rešpektovaním tematického plánu dopĺňovania, hoci je otvorený a flexibilne reflektuje vznik nových rozvíjajúcich sa oblastí činnosti ÚĽUV a svetových a európskych trendov. Priorita sa kladie na publikácie z oblasti: ľudové umenie, ľudové remeslá, dizajn na báze ľudových tradícií, vzdelávacia činnosť v oblasti ľudového umenia a výroby, vývoj nových výrobkov, zbierkotvorná činnosť. Z ďalších oblastí záujmu ÚĽUV: etnografia a etnológia, pomocné vedy historické, marketing ľudoumeleckých výrobkov, hobby na báze tradičných i nových techník.

Funkcia knižnice so svojim špecifickým zameraním na ľudovú výrobu, remeslá, ľudové a užité umenie má nepostrádateľný význam pre uchovanie kultúrneho a hmotného dedičstva slovenského ľudu pre súčasné generácie.

Medzi používateľov služieb knižnice patria nielen zamestnanci ÚĽUV, ale aj odborníci a študenti z oblasti etnológie, dizajnu a príbuzných odvetví, výrobcovia i laická verejnosť.

Knižnica je so svojim projektom súčasťou systému manažérstva podľa normy STN EN ISO 9001:2009/EN ISO 9001:2008.

číslo	Rok vzniku	Zaradenie knižnice	Organizácia MK SR	Skratka
1.	1985		Pamiatkový úrad SR	AIS OP
2.	1991		Slovenská národná galéria	CEDVU
3.	1992		Slovenské národné múzeum	CEMUZ
4.	1999		Divadelný ústav	THEISA
5.	2000	Oddelenie dokumentácie a informatiky	Hudobné centrum	SNORKA

6.	2002	Oddelenie dokumentácie a knižničných služieb	Slovenský filmový ústav	SK CINEMA
7.	2002		Literárne centrum	LINDA
8.	2004	Oddelenie Infobanky	Slovenské centrum dizajnu	IS DIZAJN
9.	2004	Centrum informatiky, dokumentácie a knižnice	Bibiana	BIB
			UEUV	

Uznesenie vlády SR číslo 192/2011 16.3. 2011 k Návrhu stratégie rozvoja pamäťových a fondových inštitúcií a ich národnej infraštruktúry v rezorte kultúry. materiál sa predkladal na rokovanie vlády Slovenskej republiky ako iniciatívny materiál v súvislosti s potrebou sprehľadniť a aktualizovať prijaté strategické a koncepcné materiály, jasne definovať kľúčové ciele a priority rozvoja pamäťových a fondových inštitúcií, zdôrazniť ich vzájomné súvislosti a vytvoriť rámec pre ďalšie čiastkové strategické a koncepcné dokumenty aj v nadväznosti na Operačný program Informatizácia spoločnosti, prioritná os 2. Z dôvodu zmeny systému riadenia, koordinácie a implementácie národných projektov v rámci Operačného programu Informatizácia spoločnosti, prioritná os 2 musia byť na báze princípu PRO RATA financované aktivity na území cieľa Regionálna konkurencieschopnosť a zamestnanosť výlučne z národných zdrojov, čo predstavuje 24 756 053,- EUR. Financovanie z Európskeho fondu.

Stratégia rozvoja pamäťových a fondových inštitúcií a ich národnej infraštruktúry v rezorte kultúry predstavuje aktualizovaný dokument „Stratégia rozvoja fondových a pamäťových inštitúcií a obnova ich národnej infraštruktúry v rezorte kultúry (Stratégia na realizáciu prioritnej osi OPIS 2)“.

Potreba vypracovať strategický dokument pre túto oblasť nebola iniciovaná len snahou zohľadniť nové oblasti a smery rozvoja a dobudovania PFI, ale aj potrebou sprehľadniť a aktualizovať prijaté strategické a koncepcné materiály, pričom bolo nevyhnutné jasne definovať kľúčové priority rozvoja PFI, zdôrazniť ich vzájomné súvislosti a vytvoriť rámec pre ďalšie čiastkové strategické a koncepcné dokumenty.

Ostatná dekáda sa v rámci celosvetového vývoja dá charakterizovať ako obdobie globálnej informačnej revolúcie. Táto mení nielen spôsoby sprostredkovania informácií, ale aj samotné princípy fungovania spoločnosti a spôsob života jednotlivcov. Je preto nevyhnutné, aby sa v reakcii na tento vývoj zmenili aj princípy fungovania PFI na Slovensku, ktorých základným kapitálom sú práve zhromaždené informácie a s tým súvisiace metódy ich práce. V súčasnosti ich program činnosti iba čiastkovo reaguje na realitu spoločenského vývoja, čoho dôsledkom je ich anachronický vývoj a posun čoraz ďalej od centra záujmu spoločnosti. Je preto nevyhnutné v čo najkratšom časovom rámci uskutočniť také kroky, ktoré by tento trend zvrátili a dokázali by zabezpečiť prerod pamäťových a fondových inštitúcií z „pred informačných“ inštitúcií na informačné.

Mnohé zmeny vo forme i obsahu práce PFI sa už začali, no premeny prebiehajúce týmto smerom sú asynchrónne so všeobecným vývojom i vývojom v odvetví kultúry vo svete, nekoordinované a teda aj nevyvážené. Dôsledkom doterajšieho vývoja je značná disproporcía medzi jednotlivými segmentmi kultúry a kultúrneho dedičstva. Absentuje jednoznačná koncepcia, ktorá by zabezpečila cieľavedomú, vyrovnanú a celoplošnú premenu PFI na informačné fondové segmenty.

Formovanie stratégie vyžadovalo spoluprácu všetkých zainteresovaných strán, pričom táto spolupráca bude nemenej dôležitá aj pri jej samotnej implementácii.

Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky ako ústredný orgán štátnej správy pre oblasť ochrany všetkých súčastí kultúrneho dedičstva bude koordinovať úlohy a opatrenia vedúce k naplneniu cieľov stratégie s využitím dostupných relevantných možností a príležitostí ponúkaných pre úspešný rozvoj kultúrnej spoločnosti.

Sústavu pamäťových a fondových inštitúcií na Slovensku tvorí: 106 múzeí, 25 galérií, 6 485 knižníc, štátne archívy a špecializované archívy PFI, špecializované odborné štátne archívy a špecializované archívy PFI, 14 577 pamiatkových objektov, ktoré tvoria 9 647 nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok, 85 pamiatkových zón, 28 pamiatkových rezervácií, 5 lokalít zapísaných v „Zozname svetového dedičstva“.

V zriaďovateľskej pôsobnosti MK SR pôsobia tieto národné PFI: Slovenské národné múzeum, Múzeum Slovenského národného povstania, Slovenské technické múzeum, Slovenská národná galéria, Slovenská národná knižnica, Univerzitná knižnica v Bratislave, Štátna vedecká knižnica v Prešove, Štátna vedecká knižnica v Košiciach, Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, Pamiatkový úrad SR, Národné

osvetové centrum, Ústredie ľudovoumeleckej výroby, Slovenská ústredná hvezdáreň, Lúčnica, Slovenský ľudovo – umelecký súbor, Slovenský filmový ústav, Divadelný ústav.

V oblasti múzeí a galérií sa v súčasnosti realizuje „Stratégia rozvoja múzeí a galérií v Slovenskej republike do roku 2011“, ktorá bola schválená uznesením vlády SR č. 1078/2006 dňa 20. decembra 2006. Jej cieľom bolo prioritne nasmerovať ľudské a materiálne zdroje, odborné procesy a technológie na efektívne plnenie stanovených prioritných strategických cieľov:

- zlepšenie stavu odbornej správy a ochrany hnutelného kultúrneho dedičstva,
- implementácia nových informačných technológií do základných činností múzeí a galérií,
- rozvoj ľudských zdrojov,
- revitalizácia prezentačných činností s dôrazom na výchovno-vzdelávaciu činnosť.

Uvedené ciele vyplynuli z analýzy stavu, ktorá identifikovala ako najzávažnejšie problémy:

- stav ochrany a odbornej správy zbierkových fondov,
- značné zaostávanie inštitúcií v informatizácii a digitalizácii,
- nepripravenosť odborného i ostatného personálu reagovať na zmenené spoločenské podmienky ako aj generovať také kultúrne produkty (najmä expozície, výstavy, publikácie a pod.), ktoré by náležite uspokojovali potreby a očakávania vyplývajúce zo spoločenskej objednávky.

Vyhodnotenie plnenia strategických cieľov: „Stratégie rozvoja múzeí a galérií v Slovenskej republike do roku 2011“ vyplýva, že v Slovenskej republike ešte stále pretrváva nesprávny názor, že oblasť rozvoja múzeí a galérií je len vecou rezortu kultúry. Ciele sa naplňajú len čiastočne. Ich naplňaniu bráni najmä finančná poddimenzovanosť rezortu a meškanie realizácie projektov financovaných zo štrukturálnych fondov EÚ a iných finančných mechanizmov. Napriek tomuto konštatovaniu dosahujú PFI pomerne dobré výsledky hlavne v oblastiach, ktoré sú závislé na vysokej odbornej úrovni ich zamestnancov. Tieto výsledky sú porovnateľné s výsledkami obdobných európskych inštitúcií a v niektorých prípadoch dosahujú aj vyššie parametre.

V oblasti knižníc sa v súčasnosti realizuje „**Stratégia rozvoja slovenského knihovníctva na roky 2008-2013**“ (ďalej len „**stratégia rozvoja knižníc**“), ktorá bola schválená uznesením vlády SR č. 943/2007 dňa 7. novembra 2007. Materiál je strednodobým dokumentom definujúcim prioritné oblasti smerovania štátnej kultúrnej politiky v oblasti knižníc na roky 2008 – 2013. Zámerom stratégie rozvoja knižníc je nasmerovať knižničný systém k maximálnej kooperácii tak, aby sa na vytypované úlohy mohli koncentrovať pracovné kapacity i disponibilné finančné zdroje.

Strategické ciele boli stanovené s ohľadom na potreby kontinuálneho rozvoja knižničného systému SR, a to:

- informatizácia knižníc,
- zabezpečovanie informačných zdrojov pre knižnice,
- knižnično-informačné služby,
- tvorba, ochrana a sprístupňovanie digitalizovaného kultúrneho a vedeckého dedičstva,
- pasportizácia a ochrana historických knižničných fondov,
- rozvoj ľudských zdrojov a súvislé vzdelávanie zamestnancov knižníc,
- podpora celoživotného vzdelávania a zvyšovania informačnej gramotnosti používateľov,
- výstavba a rekonštrukcia knižníc, ochrana knižničného fondu.

Vyhodnotenie plnenia strategických cieľov:

Realizácia stratégie rozvoja knižníc si vynútila prijatie ďalších samostatných materiálov.

a) „Návrh programu komplexnej ochrany historických knižničných dokumentov, historických knižničných fondov a knižničného písomného dedičstva Slovenska“, ktorý bol schválený uznesením vlády SR č. 177/2010 dňa 10. marca 2010. Hlavným zámerom programu je vytvoriť optimálne podmienky na pasportizáciu, odborné spracovanie, uloženie, ochranu, digitalizáciu a sprístupňovanie historických knižničných dokumentov, historických knižničných fondov a knižničného písomného dedičstva uchovávaných najmä v knižniciach a tvoriacich najvýznamnejšiu súčasť národného písomného kultúrneho dedičstva Slovenskej republiky. MK SR sa usiluje dosiahnuť systémom opatrení zlepšenie situácie nielen v oblasti ochrany, ale najmä v oblasti sprístupnenia knižničného písomného kultúrneho dedičstva odbornej aj laickej verejnosti.

b) „Vecný, časový a finančný harmonogram prevádzky technologického zariadenia na masovú deacidifikáciu ohrozených dokumentov v knižniciach a archívoch“, ktorý bol schválený uznesením vlády

SR č. 178/2010 dňa 10. marca 2010. Materiál bol spracovaný v súlade s bodom D. 1 uznesenia vlády SR č. 766/2002 k „Programu záchrany, stabilizácie a konzervovania tradičných nosičov informácií v SR“ a nadväzuje na stratégiu rozvoja knižníc.

V súlade s prijatým uznesením sa predpokladá, že MK SR v spolupráci s Ministerstvom vnútra SR vypracuje a predloží do 30. júna 2011 na rokovanie vlády Implementačný plán realizácie procesu masovej deacidifikácie ohrozených dokumentov v knižniciach a archívoch vrátane návrhu na vybudovanie Integrovaného konzervačného centra pri SNK. Hlavným zámerom materiálu bude komplexná realizácia návrhov riešení štátneho medzirezortného výskumného programu (výskumná úloha č. 2003 SP č. 200280301 – *Záchrana, stabilizácia a konzervovanie tradičných nosičov informácií v Slovenskej republike – KNIHA SK*) v oblasti ochrany historických kníh a archívnych dokumentov a návrhu optimálneho technologického riešenia záchrany historických nosičov informácií na tzv. kyslom papieri, čím sa predĺži životnosť ohrozených papierových nosičov informácií.

c) „Návrh na dobudovanie digitalizačného pracoviska Slovenskej digitálnej knižnice – detašovaného pracoviska Slovenskej národnej knižnice vo Vrútkach s vecným, časovým a finančným harmonogramom“, ktorý bol schválený uznesením vlády SR č. 401/2010 dňa

9. júna 2010. Materiál nadväzuje na individuálny projekt SNK v Martine „Slovenská digitálna knižnica – detašované pracovisko SNK, Vrútky“, ktorý je implementovaný od decembra 2007 a je spolufinancovaný z prostriedkov Finančného mechanizmu Európskeho hospodárskeho priestoru a Nórskeho finančného mechanizmu, ktorého cieľom je vybudovať kompetenčné centrum a centrum excelentnosti EÚ pre oblasť digitalizácie. Cieľom materiálu je dofinancovanie individuálneho projektu v roku 2011 tak, aby mohlo byť vydané kolaudačné rozhodnutie pre časť stavby schopnú samostatného užívania, v ktorej bude umiestnená prevádzka digitalizačného pracoviska s technológiami na digitalizáciu materiálov písomného kultúrneho a vedeckého dedičstva Slovenska ako realizačný výstup projektu. Zároveň vláda SR rozhodla o dobudovaní celého objektu digitalizačného pracoviska SNK vo Vrútkach v rokoch 2012 – 2013 tak, aby v ňom mohli byť umiestnené ďalšie pracoviská SNK súvisiace s digitalizáciou textových dokumentov.

Dva roky od schválenia stratégie ukázali, že napriek čiastkovým pozitívam pri napĺňaní jednotlivých úloh, najmä nedostatok finančných prostriedkov neumožnil knižniciam a ich zriaďovateľom plniť vytýčené strategické úlohy.

Problémom takmer všetkých veľkých knižníc (väčšina z nich je rezortných), no predovšetkým SNK, je kritický nedostatok priestorov na uloženie knižničného fondu. SNK ako depozitná a konzervačná knižnica naliehavo potrebuje nový depozit.

Knižnice sú v rámci PFI veľmi iniciatívne v procese zavádzania informačných technológií, digitalizácie, konzervovania, výskumu a vzdelávania. SNK systematicky pracuje s vedeckými a akademickými inštitúciami na Slovensku a v zahraničí, rieši štátne úlohy základného a aplikovaného výskumu v oblasti informatizácie, digitalizácie a konzervovania písomného dedičstva. V poslednom období sa však nastúpené tempo elektronizácie knižníc spomalilo aj z dôvodu poruchovosti základných prvkov knižničného informačného systému KIS 3G. Práve preto sa postupné čerpanie finančných prostriedkov zo štrukturálnych fondov EÚ, ktoré ovplyvnia v ďalšom období plnenie strategických úloh v oblasti knižničného systému, stáva veľkou výzvou na riešenie problémov knižníc.

Oblasť ochrany pamiatkového fondu

V súčasnej dobe nemá oblasť ochrany pamiatkového fondu spracovanú ucelenú koncepciu rozvoja a svoje strategické ciele. Táto úloha je však zadaná v aktuálnom rozpracovaní programového vyhlásenia vlády SR pre 5. volebné obdobie. Napriek absencii aktuálneho analytického materiálu je však možné, na základe súčasného poznania vývoja tejto oblasti, pomenovať základné problematiké miesta. Súčasný model zabezpečenia ochrany pamiatkového fondu v SR je zabezpečovaný prostredníctvom PÚ SR a siete jeho krajských úradov.

Súčasná inštitucionálna schéma orgánov je ustanovená zákonom č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov (ďalej len „pamiatkový zákon“) a pre jeho realizáciu určuje výkonné orgány štátnej správy (MK SR, PÚ SR a krajské pamiatkové úrady), samosprávy (obce, mestá a vyššie územné celky – samosprávne kraje) a samosprávy s prenesenou kompetenciou štátnej správy (stavebné úrady).

Zásadným problémom inštitúcie je jeho systém odbornej práce v mnohom naviazaný na zastarané pamiatkové metódy, v malej miere využívajúce najmodernejšie technológie.

V rámci inštitucionálneho rozvoja PÚ SR a digitalizácie nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok vo vzťahu k zriadeniu špecializačného digitalizačného pracoviska a následnej realizácie digitalizácie kultúrnych objektov je potrebné v PÚ SR zabezpečiť technicko-technologické dobudovanie dnes už existujúcich jednotlivých špecializovaných pracovísk. Nezanedbateľným pre proces digitalizácie archívnych dokumentov v správe PÚ SR je rovnako dobudovanie pracoviska špecializovaného archívu. Žiaduca je modernizácia tak vo väzbe na budovanie geografického informačného systému GIS 3G, ako aj prepojenie databáz s európskou sieťou budovanou v rámci projektov Rady Európy a EÚ.

Problematickým miestom PÚ SR je aj personálna oblasť. Terajšia prax poukazuje na potrebu intenzívnejšie sa venovať aj výskumnej činnosti v oblasti základného výskumu a aplikovaného výskumu. Situácia je naliehavá tiež z dôvodu, že v Slovenskej republike, na rozdiel od iných štátov, výskumy zabezpečované inými inštitúciami (Slovenská akadémia vied, vysoké školy) nepokrývajú potreby kvalitnej ochrany a obnovy pamiatkového fondu najmä v oblasti technických pamiatok, industriálnej architektúry, pamiatok odboja a pod.

Odstránenie týchto disproporcií sa bude riešiť prostredníctvom implementácie projektov smerujúcich k rozvoju ľudských zdrojov a ich ďalšej odbornej príprave, ako aj akreditácie PÚ SR ako vedecko-výskumného pracoviska.

V oblasti prípravy a realizácie obnovy a reštaurovania pamiatkového fondu pretrvávajú nedostatky najmä v územnej ochrane. Podmienky a zásady ochrany pamiatkových rezervácií a pamiatkových zón nie sú vždy včas a dostatočne zapracované do územných podkladov, územnoplánovacej dokumentácie, obce a mestá nemajú najmä z finančných dôvodov aktualizované alebo platné územné dokumenty, chýbajú najmä plány zón, ktoré by dostatočne v predstihu stanovili podmienky výstavby aj s ohľadom na kultúrne hodnoty častí miest a obcí a vytvorili mechanizmus proti svojvôli stavebníkov.

Riešením v tejto oblasti je posilnenie kapacity PÚ SR v oblasti prípravy podkladov na spracovanie zásad, návrhov ochranných pásiem a ďalších nevyhnutných grafických podkladov (implementácia informačných technológií). Podľa pamiatkového zákona by mal PÚ SR zabezpečiť reštaurovanie vybraných národných kultúrnych pamiatok v havarijnom stave ako účelovú pomoc štátu.

Súčasťou ochrany je prevencia pre prípad krízových situácií (napr. požiare a povodne). Dôležitú úlohu v tomto ohľade môžu zohrávať aj reštaurátorské ateliéry, ktoré disponujú priestorovou kapacitou a odbornou silou pre realizáciu záchrany hnutel'ných národných kultúrnych pamiatok v prípade ich ohrozenia a ich následného dočasného uskladnenia. Vykrádaniu objektov je nutné zabrániť postupnou aplikáciou bezpečnostných systémov, ochranného identifikačného značenia hnutel'ných pamiatok, prísnou evidenciou predmetov a súčinnosťou cirkví, PÚ a všetkých ďalších dotknutých orgánov štátnej správy a samosprávy. Včasná príprava znamená zahrnutie pamiatok do krízovej plánovacej dokumentácie, vypracovávanie plánov ochrany, stanovenie miesta dočasnej úschovy, atď.

Oblasť nehmotného kultúrneho dedičstva - táto oblasť je zabezpečená prostredníctvom organizácií pôsobiacich v oblasti kultúrno-osvetovej činnosti a miestnej a regionálnej kultúry a organizácií vykonávajúcich činnosť v rámci tradičnej ľudovej kultúry.

Národné inštitúcie zabezpečujúce činnosť v rámci tejto oblasti sú NOC, SÚH, ÚEUV, Lúčnica, SEUK. Pre danú oblasť boli v priebehu rokov 2007 – 2010 spracované tieto materiály:

a) „**Koncepcia rozvoja miestnej a regionálnej kultúry**“ ktorá bola schválená uznesením vlády SR č. 160 dňa 12. marca 2008.

Koncepcia definuje hlavné problémy a potreby rozvoja miestnej a regionálnej kultúry a zároveň naznačuje možné riešenia podpory rozvoja kultúry prostredníctvom škály štandardných a inovačných nástrojov. Vymedzuje jednotlivé úrovne rozvoja kultúry od celoštátnej cez regionálnu až po miestnu, opisuje základnú sieť kultúrnych inštitúcií a kultúrnej infraštruktúry v území, pomenúva kompetencie a úlohy verejnej správy, ako aj ďalších aktérov miestnej a regionálnej kultúry a definuje ich vzájomné väzby a prepojenia. Poskytuje odporúčania vedúce k rozvoju miestnej a regionálnej kultúry pre jednotlivé úrovne verejnej správy, pomenúva optimálne modely a systémy na rozvoj miestnej a regionálnej kultúry a skúma možnosti efektívnejšieho riešenia podpory rozvoja miestnej a regionálnej kultúry na systémovej báze. Z koncepcie vyplynuli úlohy pripraviť „Stratégiu rozvoja osvetovej činnosti“ a „Stratégiu rozvoja miestnej a regionálnej kultúry“.

b) **„Stratégia rozvoja osvetovej činnosti“** bola schválená uznesením vlády SR č. 284 dňa 15. apríla 2009.

Materiál navrhuje komplexné riešenie problematiky osvetovej činnosti v záujme zabezpečenia jej udržania a ďalšieho pozitívneho rozvoja. Prioritou je definovanie cieľov, priorít a nástrojov účinnej podpory rozvoja kultúrno-osvetovej činnosti, podnietenie a rozvíjanie vzájomnej spolupráce na miestnej, regionálnej i celoštátnej úrovni, ako aj medzirezortnej spolupráce, docielenie efektívneho a cieleného prerozdelenia financií a zintenzívnenie čerpania financií z ďalších dostupných finančných zdrojov. Plnenie úloh z predmetnej stratégie prispieva k zlepšeniu podmienok pri realizácii jednotlivých aktivít v danej oblasti, k zberu komplexných informácií o kultúrno-osvetovej činnosti a súčasne aj k zvyšovaniu informovanosti verejnosti o prebiehajúcich aktivitách, a v neposlednom rade k rozširovaniu alternatív vzdelávania aktérov a zamestnancov z oblasti kultúrno-osvetovej činnosti a tým aj k zlepšeniu ich postavenia a príležitostí seberealizácie.

Predmetná stratégia definovala strategické ciele, ktoré sú ďalej špecificky rozpracované konkrétnymi opatreniami:

- zachovanie a rozvoj kultúrno-osvetových činností a siete kultúrno-osvetových zariadení,
- rozvoj plnohodnotného a bezpečného trávenia voľného času detí, mládeže, jednotlivcov a komúnit prostredníctvom kultúrno-osvetových činností,
- skvalitnenie systému vzdelávania a metodickej práce v kultúrno-osvetovej činnosti a rozvoja ľudských zdrojov.

c) **„Stratégia rozvoja miestnej a regionálnej kultúry“** bola schválená uznesením vlády SR č. 67 dňa 27. januára 2010.

Cieľom uvedenej stratégie je poukázať na prierezový a medzirezortný charakter miestnej a regionálnej kultúry, ako aj na skutočnosť, že na jej zabezpečovaní sa podieľajú všetky úrovne verejnej správy. Hlavnou víziou stratégie je dosiahnuť lepšie podmienky pre dostupnosť kultúry a kultúrnych služieb v území (mestá, obce, regióny) a efektívnejšie uplatnenie kultúry vo výchovno-vzdelávacom procese (rodina, škola, mimoškolské aktivity, záujmové vzdelávanie, celoživotné vzdelávanie), ako aj v procesoch územného plánovania, miestneho a regionálneho rozvoja. Stratégia formuluje návrh špecifických cieľov podľa jednotlivých nástrojov rozvoja miestnej a regionálnej kultúry s odporúčaniami na ich realizáciu. Predkladá konkrétny súbor úloh a odporúčaní, ktorý umožní zlepšiť podmienky pre rozvoj miestnej a regionálnej kultúry, pričom túto kultúru presadzuje ako rozhodujúci predpoklad komplexného miestneho a regionálneho rozvoja a inovačného rastu.

Predmetná stratégia definovala nasledovné strategické ciele s výhľadom do roku 2015, a to: vytvoríť udržateľný systém spolufinancovania kultúry z verejných zdrojov s cieľom zvýšiť efektívnosť financovania a územného zabezpečenia kultúry prostredníctvom zlepšenia medzirezortnej a medzi sektorovej spolupráce a komunikácie pri využití prierezového charakteru a prínosov kultúry pre spoločnosť, regióny a obce, skvalitniť materiálno-technické podmienky na rozvoj miestnej a regionálnej kultúry, podporiť rozvoj miestnej a regionálnej kultúry vo forme realizácie a implementácie strategických úloh a formulovania odporúčaní v rámci jednotlivých nástrojov miestnej a regionálnej kultúry s výhľadom do roku 2015.

d) **„Konceptia starostlivosti o tradičnú ľudovú kultúru“** bola schválená uznesením vlády SR č. 666 dňa 8. augusta 2007, ktorým Slovenská republika prispieva k napĺňaniu záväzkov vyplývajúcich z dokumentov UNESCO – Dohovoru na ochranu nemotného kultúrneho dedičstva, Dohovoru o ochrane a podpore rozmanitosti kultúrnych prejavov a Odporúčania na ochranu tradičnej kultúry a folklóru. Realizáciu úloh z koncepcie bude zabezpečovať MK SR do roku 2013. Ide najmä o dokumentáciu, inventarizáciu, identifikáciu, sprístupňovanie tradičnej ľudovej kultúry, jej systémovú ochranu, starostlivosť a ich finančné zabezpečenie.

Koncepcia identifikovala nasledovné strategické úlohy:

- identifikácia a inventarizácia tradičnej ľudovej kultúry (ďalej len „TEK“),
- dokumentácia a archivácia TEK,
- centrálna databáza TEK,
- uchovávanie TEK,
- výchova a vzdelávanie,

- šírenie informácií,
- metodické pôsobenie,
- vytvorenie národného zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva,
- medzinárodná spolupráca,
- legislatíva,
- finančné a organizačné zabezpečenie.

Realizáciou „*Koncepcie starostlivosti o tradičnú ľudovú kultúru*“ je poverené Koordinačné centrum TLK. Plní funkciu kompetenčného centra vo vzťahu k napĺňaniu koncepcie starostlivosti o TLK pre organizácie v zriaďovateľskej pôsobnosti MK SR, iné štátne organizácie, ako aj neštátne subjekty zaoberajúce sa TLK a v súčinnosti s nimi koordinuje činnosť zameranú na starostlivosť o TLK Slovenska.

Národnou erbovou PFI, ktorá taktiež významne napĺňa ciele spomínanej koncepcie, najmä v oblasti svojej pôsobnosti, t. z. systematickej, komplexnej ochrany a rozvíjania tradičných remesiel, starostlivosti o nehmotné kultúrne dedičstvo Slovenskej republiky, je ÚĽUV. ÚĽUV zabezpečuje dokumentáciu, popularizáciu, výučbu a oživovanie tradičných remeselných techník a tradičných zručností a ako jediný v rezorte kultúry v plnom rozsahu aplikuje systém projektového riadenia ako v oblasti finančnej, tak odbornej v nadväznosti na uplatňovanie riadenia organizácie prostredníctvom systému manažérstva kvality ISO 9001:2001.

Oblasť audiovizie

Štátnu správu v oblasti ochrany audiovizuálneho dedičstva vykonáva SFÚ. Jeho úlohou je uchovávať, ochraňovať, obnovovať a spracovávať audiovizuálne dedičstvo Slovenskej republiky. SFÚ súčasne metodicky usmerňuje ostatné inštitúcie, ktoré realizujú ochranu a obnovu fondu audiovizuálneho dedičstva Slovenskej republiky.

Do budúceho obdobia stoja pred SFÚ nasledovné strategické ciele:

- pokračovanie v projekte záchrany, obnovy a rozširovania archívneho fondu slovenských filmov, výroba nových kópií a prepis na digitálne a magnetické nosiče, nové akvizície archívnych materiálov, prevzatie a archívne spracovanie písomností zrušenej štátnej organizácie Slovenská filmová tvorba;
- pokračovanie v projekte digitalizácie dokumentačných materiálov o slovenskej kinematografii;
- pokračovanie v projekte informačného systému o slovenskej kinematografii SK CINEMA;
- ďalšie zlepšovanie podmienok pre uchovávanie audiovizuálneho dedičstva SR s prioritným zameraním na vybudovanie technologicky vybavených archívnych priestorov a odborných pracovísk na spracovávanie a ošetrovanie filmového materiálu a na spracovanie a uloženie digitalizovaných audiovizuálnych obsahov;
- vydávanie slovenských filmov na digitálnych nosičoch (DVD) v zmysle prijatej koncepcie;
- sprístupňovanie audiovizuálneho dedičstva SR verejnosti a propagácia slovenskej kinematografie a audiovizuálnej kultúry na podujatiach v SR aj v zahraničí, zastupovanie a koordinácia členstva SR v medzinárodných organizáciách v oblasti kinematografie a audiovizie;
- digitalizácia audiovizuálnych zbierok za účelom ich dlhodobého uloženia a vytváranie špecializovaných informačných databáz;
- personálny a organizačný rozvoj inštitúcie a jej ľudských zdrojov, posilnenie odborného zázemia pre hlavné činnosti formou ďalšieho vzdelávania pracovníkov a externej spolupráce;
- skvalitňovanie poskytovaných služieb a zdokonaľovanie spätnej väzby pri jednotlivých aktivitách SFÚ a jeho prioritných projektoch (spolupráca s Radou SFÚ a s komisiou pre audiovizuálne dedičstvo).

Oblasť špecializovaných archívov v rezorte kultúry a Slovenský národný archív v rámci rezortu kultúry plnia úlohu špecializovaných archívov osobitného významu viaceré inštitúcie (napr. PÚ SR, SNM, SNG, SNK, SFÚ, ÚĽUV a ďalšie), ktoré uchovávajú archívne dokumenty mimoriadneho významu bezprostredne sa viažuce k jednotlivým segmentom kultúrneho dedičstva a s tým súvisiacimi kultúrnymi objektmi. Tieto dokumenty spolu s informáciami o uchovávaných súčiastiach kultúrneho dedičstva vytvárajú v rámci týchto oblastí (múzeí, galérií, knižníc, pamiatkového fondu atď.) ucelený vedomostný systém v danom segmente. Ich prevod z analógovej formy do digitálnej je významným cieľom celej transformácie a ďalšieho rozvoja PFI. Najvýznamnejšou verejnou inštitúciou v oblasti archívnictva na Slovensku je Slovenský národný archív (ďalej len „SNA“). Ide o inštitúciu bez právnej subjektivity

v rámci sekcie verejnej správy Ministerstva vnútra SR (ďalej len „MV SR“), ktorá patrí už viac ako polstoročie do skupiny celonárodných pamäťových inštitúcií. Spravuje viac ako 34 000 bežných metrov archívnych dokumentov, prioritne s národným a celoštátnym významom. Okrem prirodzeného komplexného pôsobenia na poli archívneho kultúrneho dedičstva je aj pracoviskom celonárodného významu v oblasti konzervačnej vedy. SNA je významným partnerom pri rôznych projektoch v oblasti ochrany a digitalizácie kultúrneho dedičstva, ktoré bude práve rezort kultúry realizovať.

SWOT analýza

Silné stránky

- Právo na ochranu kultúrneho dedičstva je zakotvené v Ústave SR (čl. 44); štát sa v celej sústave právnych predpisov a medzinárodných dohovorov zaviazal k ochrane kultúrneho dedičstva (zákon o ochrane pamiatkového fondu, audiovizuálny zákon, zákon o múzeách a galériách, knižničný zákon a iné),
- stratégia je v súlade s Programovým vyhlásením vlády SR, v ktorom sa vláda zaviazala realizovať digitalizáciu kultúrneho dedičstva za pomoci efektívneho využitia prostriedkov zo štrukturálnych fondov; programové vyhlásenie zároveň upozorňuje na nevyužívanie potenciálu kultúry a kultúrneho dedičstva ako súčasť kreatívneho priemyslu, ktorý je jedným z najdynamickejších priemyslov súčasnosti,
- veľký potenciál nesmierne bohatého a rozmanitého kultúrneho dedičstva (hmotného a nehmotného) Slovenska,
- zaangažovanosť kreatívnych ľudí, v mnohých prípadoch so skúsenosťami s realizáciou rôznorodých kultúrnych projektov, vrstva skúsených kľúčových odborných zamestnancov,
- pretrvávajúci intenzívny záujem ľudí o napĺňanie svojich kultúrnych potrieb, informačných, vzdelávacích a rekreačných,
- dobrá finančná perspektíva pre oblasť kultúry v oblasti štrukturálnych fondov EÚ,
- široko etablovaný inštitucionálny systém – inštitúcie, infraštruktúra a odborné zázemie.

Slabé stránky

- Nevyhovujúci stav časti nehnuteľností a ich zariadení, v ktorých sídlia a vykonávajú činnosť PFI (najmä nevyhovujúci interiér a mobiliár, zastarané a neadekvátne materiálno-technické vybavenie odborného i prezentačného zázemia, vysoká energetická náročnosť nehnuteľností, nevyhovujúca štruktúra priestorov, často potreba celkovej rekonštrukcie nehnuteľnosti ako takej),
- nevyhovujúce podmienky uchovávanía súčastí kultúrneho dedičstva a súvisiacej starostlivosti (najmä stav klimatických a bezpečnostných podmienok v priestoroch určených pre dlhodobé skladovanie súčastí kultúrneho dedičstva),
- nevyhovujúci stav vybavenia všetkých odborných pracovísk starajúcich sa o uchovanie hmotnej podstaty kultúrneho dedičstva (reštaurátorské, konzervátorské a preparátorské pracoviská), ako aj ďalšie odborné činnosti,
- nízka miera digitalizácie jednotlivých súčastí kultúrneho dedičstva, tiež pomalé tempo zavádzania najnovších informačných technológií,
- nedostatočná ponuka kultúrnych produktov a služieb vytvorených na báze uchovávaných súčastí kultúrneho dedičstva pre vedu a výskum, cestovný ruch, výchovu a vzdelávanie, ako aj prezentáciu kultúrneho dedičstva,
- vysoká miera nespracovaných informácií o spravovanom kultúrnom dedičstve v existujúcich databázových systémoch popisujúcich jednotlivé jeho súčasti,
- zastarané, nedostatočné a užívateľsky neatraktívne priestory a kultúrne produkty určené pre prezentáciu kultúrneho dedičstva (expozičné, výstavy, zhromažďovacie priestory pre múzejnú a galerijnú pedagogiku a predajné priestory) alebo jeho využívania obyvateľstvom (výpožičné služby, kultúrne produkty),
- nedostatočná infraštruktúra i personálne slabá základňa pre vedu a výskum v oblasti kultúrneho dedičstva, veľmi nízka miera akreditácie PFI ako vedecko-výskumných pracovísk,
- takmer úplná závislosť od dotácií z verejných zdrojov, ktoré nezohľadňujú rozsah a kvalitu spravovaného kultúrneho dedičstva, čoho dôsledkom sú limitované možnosti vo zvyšovaní dosahovania vlastných výnosov ako zdrojov financovania,

- nedostatočne diferencované dotácie inštitúcií z verejných zdrojov s prihliadnutím na rozsah a kvalitu ich služieb, úspešnosť v získavaní mimorozpočtových zdrojov a realizované inovácie,
- nedostatočné mzdové, nedostatočná motivácia zamestnania sa a ďalšieho vzdelávania nielen najkvalifikovanejších a najschopnejších odborníkov, ale aj novej generácie záujem o možnosť uplatniť sa práve v tomto segmente kultúry (odchod do súkromného sektora),
- pokračujúce znižovanie stavov odborných zamestnancov nie na báze zvyšovania produktivity práce, ale nedostatočných zdrojov pre ich udržanie, čo má za následok obmedzovanie alebo úplnú rezignáciu na vybrané druhy odborných činností a s tým súvisiace strácanie odbornej a inštitucionálnej kredibility na medzinárodných fórach,
- v mnohom nedostatočné zručnosti a vzdelanie zamestnancov, ktoré sú potrebné pre manažment, odbornú správu a prezentáciu súčastí kultúrneho dedičstva, ako aj schopnosť získavať zdroje z inej ako verejnej časti rozpočtu (jazyková nepripravenosť, schopnosť využívať a obsluhovať informačné technológie alebo v tejto oblasti hi-tech zariadenia), ale aj pre adekvátny výkon odborných činností,
- nedostatočné využívanie možností, ktoré poskytujú zdroje EÚ, štrukturálnych fondov a ostatných medzinárodných programov.

Ohrozenia

- Odchod kvalifikovaných zamestnancov a nezáujem mladých ľudí spôsobený nízkym mzdovým ohodnotením,
- neprimeraný dôraz na finančnú efektívnosť PFI,
- neschopnosť reagovať na zmeny v informačnej oblasti a neschopnosť využívať vedomosti,
- potreba finančných prostriedkov z verejných zdrojov na udržanie projektov PFI,
- neschopnosť PFI zareagovať na tempo vytvorenia digitálneho obsahu a práce s ním,
- nedostatočná ochrana dát, ich trvalá správa a dopĺňanie.

Príležitosti

- Uplatnenie kultúry ako rozvojového impulzu pre Slovensko v oblasti kreatívneho priemyslu, ktorého je zásadnou súčasťou, ale i v oblastiach cestovného ruchu, regionálneho rozvoja, vzdelávania, vedy, výskumu a pod.,
- využitie poznatkov a nových služieb PFI pri formovaní vedomostnej spoločnosti, pri podpore rozvoja vedy, výskumu, vzdelania a zvyšovania konkurencieschopnosti Slovenska,
- prezentovanie Slovenskej republiky ako kultúrnej európskej krajiny,
- rýchly rozvoj informačných a komunikačných technológií,
- efektívne využitie štrukturálnych fondov pre kultúru ako významného finančného nástroja a využívanie fondov EÚ najmä v oblasti rozvoja ľudských zdrojov, informatizácie a obnovy kultúrnej infraštruktúry,
- zásadné zlepšenie ochrany a stavu najdôležitejších súčastí hmotného i nehmotného kultúrneho dedičstva,
- zlepšenie odborných zručností a znalostí v oblasti kultúrneho dedičstva,
- jedinečná šanca na masovú digitalizáciu fondov PFI a vytvorenie potrebnej infraštruktúry na pokračovanie v tejto činnosti,
- rýchle naštartovanie zmien v oblasti vytvárania digitálneho obsahu v PFI,
- vytvorenie, distribúcia a používanie digitalizovaného obsahu a informácií vo všetkých oblastiach spoločenského života (v kultúre, školstve, vede, cestovnom ruchu a pod.),
- vytvorenie dynamickej informačnej infraštruktúry s vysokou mierou prepojenia a sprístupnenia dát, informácií a poznatkov v digitálnej podobe,
- vyškolenie odborného personálu na spracovanie a sprístupňovanie digitálneho obsahu,
- vytváranie partnerstiev pri spracovaní, riadení a udržateľnosti projektov PFI,
- spolupráca s inými rezortmi (Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, Ministerstvo vnútra SR),
- postupná generačná výmena pracovníkov a ich cyklické vzdelávanie,
- zvýšenie záujmu verejnosti popularizovaním činnosti PFI,
- vypracovanie koncepcie ochrany pamiatkového fondu,
- zjednotený systém tvorby databáz PFI a jeho prepojenie na medzinárodné systémy,
- akreditácia PFI ako vedecko-výskumných pracovísk,

- moderné metódy prezentácie kultúrneho dedičstva,
- participácia na budovaní vedomostnej spoločnosti.

Na základe analýzy súčasného stavu a SWOT analýzy možno definovať nasledovné okruhy problémov.

Nevyhovujúci stav inštitucionálnej infraštruktúry v oblasti správy hnutel'ného kultúrneho dedičstva – depozity, sklady a archívy.

Nedostatočné technické, finančné a odborné zázemie ochrany hmotného a nehmotného kultúrneho dedičstva v zmysle uchovania ich hmotnej podstaty – obnova, reštaurovanie, konzervovanie a preparovanie.

Nízka miera digitalizácie uchovávaného kultúrneho dedičstva a súvisiacej infraštruktúry nevyhnutnej na následné sprístupňovanie dedičstva verejnosti.

Stav ľudských zdrojov spravujúcich kultúrne dedičstvo.

Prezentácia kultúrneho dedičstva – stav jeho implementovania do rozmanitých spoločenských činností a využitie v iných oblastiach spoločnosti (cestovný ruch, školstvo, sociálna prevencia, veda a výskum, obchod a iné).

Strategickými cieľmi rozvoja a budovania PFI sú:

- obnova najvýznamnejších pracovísk a zariadení PFI s celonárodným významom
- dobudovanie chýbajúcich špecializovaných pracovísk priamo i nepriamo súvisiacich s informačno-komunikačnou infraštruktúrou, nadobúdaním, spracovaním a ochranou uchovávaných súčastí kultúrneho dedičstva a ich obsahu,
- zlepšenia stavu protipožiarnej ochrany, elektronickej ochrany a vnútorných podmienok (klimatické, ostrahové a úložné systémy zbierkových predmetov, knižných a archívnych dokumentov a podobných chránených fondov) v PFI,
- zlepšenie technologického a technického vybavenia laboratórií, reštaurátorských, konzervátorských a preparátorských pracovísk,
- pre odborné ošetrovanie, konzervovanie, reštaurovanie a preparovanie hnutel'ných súčastí uchovávaného kultúrneho a prírodného dedičstva alebo nosičov audiovizuálnych diel a nosičov zaznamenávajúcich prejavy nehmotného kultúrneho dedičstva,
- na realizáciu výsledkov výskumov v oblasti masovej deacidifikácie lignocelulóзовých nosičov informácií v PFI,
- elektronizácia PFI,
- vybavenie inštitúcií informačnými a komunikačnými technológiami,
- zlepšenie spoľahlivosti prevádzky informačných a komunikačných systémov,
- zlepšovanie databázových systémov PFI,
- informatizácia PFI s cieľom vytvoriť z nich multifunkčné kultúrne a informačné centrá, poskytujúce informácie z budovaných a spravovaných vedomostných systémov v jednotlivých segmentoch kultúry,
- dokumentácia a uchovanie dokumentov zaznamenávajúcich prejavy nehmotného kultúrneho dedičstva,
- vrátane dokumentácie tradičných zručností a digitalizácia týchto informácií,
- nákup informačných zdrojov (databáz, práv na zverejňovanie informácií a pod.),
- podpora ďalšieho spracovania, sprístupňovania a využívania dát a poznatkov,
- PFI v praxi,
- výskum a tvorba inovatívnych projektov, vo formálnom i neformálnom výchovno-vzdelávacom procese, na akademických pracoviskách vedy a výskumu, úradoch, podnikateľským sektorom a verejnosťou,
- reінštálácia starších a vytvorenie nových stálych expozícií múzeí a galérií národného významu – inovatívne prezentovanie obsahu,
- podpora manažmentu súvisiaceho s riadením systémov získavania, ochrany, spracovania informácií o hnutel'ných a nehmotných súčastiach kultúrneho a prírodného dedičstva Slovenska,
- podpora zvyšovania spoločenského povedomia o kultúrnom, vedeckom a intelektuálnom dedičstve Slovenska,
- podpora vzdelávacích, osvetových, informačných a odborných aktivít PFI,

- vybudovanie digitálnych fondov (digitálna knižnica, digitálne múzeum, digitálna galéria, digitálny pamiatkový fond, digitálny archív a digitálna audiovizia) a vyváženej infraštruktúry a technologickej bázy PFI,
- tvorba digitálneho obsahu,
- konverzia vedomostí a obsahu uchovávaných dokumentov z analógovej do digitálnej podoby,
- vizualizácie originálnych artefaktov – huteľných súčastí kultúrneho a prírodného dedičstva,
- vedomostné zhodnocovanie kultúrneho dedičstva prostredníctvom vedomostných systémov jednotlivých segmentov kultúrneho dedičstva,
- správa a dlhodobé uchovanie digitálneho obsahu,
- správa digitálneho obsahu na úrovni fondových segmentov,
- centrálné zabezpečenie trvalého uchovania,
- digitálna rekonštrukcia filmových materiálov, audio a audiovizuálnych záznamov,
- využívanie digitálneho obsahu,
- sprístupňovanie digitálneho obsahu jednotlivých fondových segmentov,
- vytváranie obsahu a integrácie systémov na národnej a medzinárodnej úrovni,
- správa a sprístupňovanie digitálneho obsahu PFI,
- systematická odborná metodická podpora procesu z hľadiska autorských práv a práv súvisiacich s autorským právom,
- príprava a realizácia projektov v oblasti rozvoja ľudských zdrojov najmä v národných PFI s dosahom na celé siete obdobných inštitúcií existujúcich v Slovenskej republike,
- zlepšenie oblasti prezentačnej činnosti prostredníctvom prípravy výstav, nových expozícií a iných foriem sprístupňovania kultúrneho dedičstva,
- širšie zapojenie PFI do projektov v oblasti vedy a výskumu a vzdelávania a dosiahnutie ich akreditácie.

Prerod PFI na moderné organizácie, ktoré dokážu reagovať na potreby a požiadavky spoločnosti bez ohľadu na ich zameranie, sa spája predovšetkým s komplexnou digitalizáciou spravovaných fondov, hmotných artefaktov, či na rozmanitých nosičoch zachytených nehmotných súčastí kultúrneho dedičstva a znalostí o tomto bohatstve nadobudnutom počas existencie inštitúcií. Digitalizácia prináša zásadné zmeny v chápaní zbierok, metód a pracovných postupov a v samotnej filozofii prístupu k spravovaným súčastiam kultúrneho dedičstva, podmieňuje vzdelávanie, vedu a výskum, vedomostné zhodnocovanie fondov. Toto následne prehľbuje a rozširuje ich know - how a zvyšuje ich autoritu a hodnotu ako inštitúcií pre spoločnosť a obyvateľov krajiny. Vyžaduje generálnu fyzickú a obsahovú revíziu, vnáša poriadok do fondov a umožňuje precízne on - line sledovanie stavu a pohybu zbierok.

Digitalizácia je teda prostriedok, pomocou ktorého inštitucionalizovaná kultúra dokáže:

- získať lepšiu kontrolu nad kultúrnym dedičstvom – dosiahnuť 100 % spracovanosť zbierkových fondov z hľadiska ich evidencie a základných informácií o ňom,
- zabezpečiť integráciu a eskaláciu vedomostného potenciálu spravovaných súčastí kultúrneho dedičstva – získať odborne relevantné a komplexné údaje o spravovaných fondoch a zabezpečiť ich sústavné vedomostné zhodnocovanie,
- zabezpečiť digitálne zastupovanie hmotných dokladov – čo umožní vo väčšej miere chrániť nenahraditeľný originál (znemožní zámenu, minimalizuje riziko poškodenia manipuláciou),
- zabezpečiť kontrolované on-line sprístupnenie – globálne kontrolované on-line sprístupnenie (časovo, lokálne, počtom, obsahom neobmedzené výchovné/komerčné sprostredkovanie).

Kľúčovou úlohou PFI je fyzické uchovanie kultúrneho dedičstva – autentických hmotných dokladov. Ďalší odborný program takejto inštitúcie je však nevyhnutne potrebné začať prispôbovať súčasným nárokom a požiadavkám spoločnosti. Dnes v centre spoločenského záujmu už nie je iba časovo a priestorovo obmedzené vystavovanie hmotných, či poznatkových fragmentov, ale globálne sprístupnenie komplexných vedomostí a vizuálnych informácií, a to na rovnocennej úrovni s inými prezentačnými činnosťami či tvorbou kultúrnych produktov PFI. Tieto je nevyhnutné prioritne orientovať na vedomostné zhodnocovanie evidovaného a uchovávaného kultúrneho dedičstva a na vedomostnú integráciu izolovaných fondov, čo im v dohľadnej budúcnosti zabezpečí ešte vyššiu spoločenskú potrebnosť a opodstatnenosť.

Zdroje financovania projektov riešených v súlade s vyššie uvedenými strategickými cieľmi budú zabezpečované v rámci limitov štátneho rozpočtu, pričom významným zdrojom financovania budú prostriedky zo štrukturálnych fondov EÚ. Referenčným dokumentom vytvárajúcim rámec pre čerpanie prostriedkov EÚ je Národný strategický referenčný rámec Slovenskej republiky na roky 2007 – 2013.

K disponibilným zdrojom financovania perspektívne patria finančné prostriedky alokované v rámci:

- Regionálneho operačného programu,
- Operačného programu Výskum a vývoj,
- Operačného programu Konkurencieschopnosť a hospodársky rast,
- Operačného programu Zamestnanosť a sociálna inklúzia,
- Operačného programu Vzdelávanie,
- Operačného programu INTERREG,
- Finančného mechanizmu Európsky hospodársky priestor a Nórskeho finančného mechanizmu,
- Medzinárodného Vyšehradského fondu,
- Operačného programu Informatizácia spoločnosti, prioritná os 2.

Úlohou MK SR v nastávajúcom období bude koordinovať plnenie cieľov vyplývajúcich z tejto stratégie a pri koncipovaní ďalších čiastkových strategických a koncepčných dokumentov bude postupovať v súlade s jej prioritami. Pri príprave návrhu rozpočtu verejnej správy zaradí medzi priority rozpočtovej kapitoly rezortu kultúry v rokoch 2012 – 2014 výdavky súvisiace s plnením cieľov vyplývajúcich zo stratégie. V nadväznosti na uvedené vykoná hodnotenie implementácie stratégie, ktoré predloží na rokovanie vlády SR.

Použité webové sídla:

www.culture.gov.sk/informatika

www.informatizacia.sk

<https://interoperabilita.kultury.sk/drupal/>

TVORIVOSŤ V PRÍPRAVE NOVEJ GENERÁCIE KNIŽNIČNÝCH PROFESIONÁLOV

Germušková, Marta

Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, Katedra knižničných a informačných štúdií

Začiatkom 21. storočia sa skloňuje slovo tvorivosť ešte intenzívnejšie v porovnaní s predchádzajúcim obdobím, a to vo všetkých sférach ľudskej činnosti, pretože prináša pridanú hodnotu. Forsírovanie fenoménu tvorivosti však často zostáva viac v deklaratívnej podobe a menej sa už uplatňuje v praxi.

Zvlášť 21. storočie prinieslo „výchrové“ zmeny v oblasti napredovania informačno-komunikačných technológií i v oblasti životného štýlu, a to nielen u človeka ako jednotlivca, ale aj ľudstva ako celku (globalizácia, internetizácia, telesvet, kríza hodnôt, autorít, čítania, kríza morálky, duchovnosti, ekonomiky, politiky atď.).

V posledných dvoch decéniách z prelomu storočí „vniklo“ do slovníka každého človeka množstvo pojmov a skratiek, ktoré sú odrazom nových trendov vo vývoji ľudstva. Operuje sa pojmami znalostná ekonomika a vedomostná spoločnosť. Práve uvedené slovné spojenia indikujú, že človek v spoločnosti s atribútom vedomostná by mal veľa čítať, študovať, teda celoživotne sa vzdelávať, ak bude chcieť prežiť v podmienkach tvrdej intelektuálnej i ekonomickej súťaže, pretože štát nemá šancu bez špičkových odborníkov presadiť sa a zveľadiť v silnej medzinárodnej konkurencii.

Napriek pokroku dosiahnutému ustavičným zdokonaľovaním techniky a technológií treba akcentovať fakt, že najväčšou „ozdobou“ zeme a prínosom pre svet je predsa len kultúrny človek – altruista. Každodenne sa však presvedčame o tom, že vládne kult materiality, kult tela, počítača a internetu, pričom tieto fenomény spolu s patologickým konzumizmom nivelizujú človeka, udúšajú v ňom etiku i estetiku, ignorujú ekológiu duše, teda znehodnocujú v človekovi všetko, čo dostal v porovnaní s ostatnými tvormi ako pridanú hodnotu, pričom anticipácie ďalšieho vývinu našej spoločnosti po roku 1989 boli pozitívnejšie v porovnaní s realitou a vytunelovanou demokraciou.

A práve na procese intelektuálneho rastu človeka sa istým percentom podieľajú aj knihovníci a knižnice, a to od školských, cez verejné, štátne, akademické až po národnú knižnicu. Každá svojím dielom prispieva k tomu, aby človek, prípadne inštitúcie (najmä školské a vedecké) uspokojovali svoj „smäd“ po vecných i estetických informáciách, či svojich záujmoch a potrebách.

Aj Katedra knižničných a informačných štúdií na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove sa usiluje tvorivo participovať na výchove a vzdelávaní novej generácie knižničných pracovníkov, aby sa dokázali efektívne a tvorivo uplatniť v súčasnom trhovom prostredí.

Napriek tomu, že syndróm technicity a technologizácie prenikol do všetkých sfér spoločenského, kultúrneho i hospodárskeho života, som presvedčená o tom, že nová generácia knižničných pracovníkov nemôže fungovať iba neosobne, pretože knižnice sú inštitúcie, ktoré by sa mali prostredníctvom svojho tvorivého personálu čoraz výraznejšie vkladať do rôznych projektov a stimulatívnej komunitnej komunikácie. Mali by sa čoraz intenzívnejšie usilovať o to, aby sa stali kultúrnotvornými a komunitnými centrami, kde ich čitatelia a používatelia môžu dostať okrem bežne poskytovaných služieb aj pozvánky na atraktívne akcie, ktoré obohatia nielen ich poznanie prostredníctvom stretnutí s osobnosťami a odborníkmi z rôznych sfér nášho kultúrneho, spoločenského, politického i vedeckého života, ale aj oni sami (prostredníctvom kvalifikovaného a nadšeného tímu) dokážu zorganizovať tvorivé podujatia, dokonca s nevídanou celoslovenskou rezponziou. Dôkazom toho je unikátne podujatie Prešov číta rád, ktoré organizuje verejná knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešove. Toto podujatie už má svoju tradíciu a participujú na ňom významné osobnosti zo sveta spisovateľov, ilustrátorov, rozhlasových či televíznych pracovníkov, o knižničných pracovníkoch nehovoriac, pričom chcem podčiarknuť tú skutočnosť, že aj naši študenti nášho študijného odboru sa zapájajú do prípravy uvedeného podujatia, a tak získavajú úžasné skúsenosti, motiváciu a zároveň aj námety

na vlastnú tvorivú prácu vo fáze, keď už budú autonómnymi knižničnými pracovníkmi. I takým účinným spôsobom môžu potom motivovať detských či mládežníckych čitateľov k čítaniu kníh a získaniu ocenenia „kráľ/kráľovná“ čitateľov.

Výsledkom pozitívneho a synergického pôsobenia školy, rodiny a knižníc by mal byť vzdelaný a kultivovaný človek, ktorý disponuje emocionálnou inteligenciou, empatiou, širším poznaním, kritickým myslením, teda má charizmu humanistu.

Posledné výskumy v oblasti humanitných vied a humanitného poznávania totiž prinášajú informácie o tom, že dochádza k negovaniu tradičného humanitného vzdelávania, že človek funguje ako stroj a sú evidentné pokusy nahrádzať učiteľa prostredníctvom istých metód výučby (e-learning), pritom sa však zabúda podľa môjho názoru na to, že učiteľ je bytosť, ktorá má svoju jedinečnosť, motivačné dimenzie a zväčša i tvorivý potenciál, vie sa osobnostne zaangažovať pri komunikácii so študentom. Pre nemožnosť suplovať jeho sociálnu dimenziu, charizmu a interaktívnosť ho počítač a informačné databázy nikdy nebudú môcť plnohodnotne nahradiť a vytlačiť z vyučovacieho procesu. Čaro medziosobnej komunikácie a „živého“ (interaktívneho) poznania sa podľa môjho názoru dlhodobo nedá suplovať ničím iným, hoci nemožno odmietať ani alternatívne možnosti. Všetko sa však dá využiť len komplementárne, aby vzdelávanie študentov nebolo apersonálne ladené. Dôkazom toho je aj výrazná redukcia aplikovania powerpointových prezentácií v takej technicky vyspelej a technologicky špičkovej krajine ako je Japonsko.

Odbor knižnično-informačné štúdiá figuruje v zozname humanitných vied (II.) Ministerstva školstva Slovenskej republiky. V podmienkach Katedry knižničných a informačných štúdií na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove je kombináciou klasického knižničného odboru a informačných vied. Táto dvojkombinácia predstavuje symetrický model vzdelávania, ktorý vyvažuje mieru technizácie primeranou mierou humanizácie. V tom spočíva podľa mojej mienky šťastný základ nášho vedného odboru. Šťastný najmä preto, lebo presilovka techniky a procesu technologizácie vo všetkých sférach spoločnosti dehumanizuje človeka, ako na to poukazujú rôzne výskumy, ktoré okrem výhod uvádzajú aj mnoho zdravotných dôsledkov kontinuálnej prílnutosti k počítačom. V súčasnej dobe sa dá jednoznačne hovoriť o počítačovej, či skôr multimedialnej závislosti, ktorá v USA už nadobudla podobu vyjadrenia v konkrétnej číselnej diagnóze (syndróm počítačovej agresivity). Na tento fakt upozorňujeme aj našich študentov odboru knižničných a informačných štúdií, pretože akákoľvek závislosť od technických vymožeností odvádza mladého človeka od rozvíjania vlastnej tvorivosti, čo je veľkou ujmu nielen pre jeho ďalší ľudský, odborný i intelektuálny rast, ale neskôr aj pre celú spoločnosť. Človek musí vo všetkom aplikovať primeranú mieru. Na podporu svojho tvrdenia uvediem príklad z knihy amerického profesora angličtiny Marka Bauerleina na Emorskej univerzite v Georgii. Názov knihy Najhlúpejšia generácia má podtitul Ako digitálna éra ohlupuje mladých Američanov a ohrozuje našu budúcnosť. Názov publikácie je príznakový a vydáva „účet“ za roky nadvlády počítačovej techniky nad človekom a s týmto faktom súvisiacou neprírodnosťou (umelosťou) ľudského života v posledných dvoch desaťročiach. Daniel Šmihula v reakcii na túto podľa môjho názoru kľúčovú knihu súčasnosti, ktorej americký autor konečne poukázal na negatívne dôsledky uvedeného trendu, v kongruencii s M. Bauerleinom tvrdí, že: „...mladá generácia trávi príliš veľa času prácou a zábavou s počítačom, najmä prostredníctvom internetu, čo ju odpútava od skutočného vzdelávania, ktoré sa dá získať len štúdiom kníh z oblasti histórie, občianskej náuky, literatúry a podobne. Najväčšiu hrozbu vidí v počítačových sieťach, ktoré umožňujú ustavičný kontakt teenagerov medzi sebou, čo bráni tomu, aby boli aspoň príležitostne vystavení vplyvu učiteľov a iných dospelých. Medzi sebou si len utvrdzujú „teenagerské hodnoty“ a prakticky nikdy sociálne nedospejú a neprevezmú zodpovednosť za spoločnosť. Nedostávajú príležitosť si v kritickom období 15 – 25 rokov života, keď ešte nie sú pohltení starosťami každodenného života, osvojiť základy tradičnej vzdelanosti v oblasti vied o spoločnosti. Nemôžu sa tak nikdy stať plnohodnotnými občanmi moderného demokratického štátu. Zdanlivo bohaté sociálne prostredie internetových sietí je v skutočnosti chudobné na vyjadrovacie prostriedky a skutočné informácie (Šmihula, Literárny týždenník, 2011, s. 1). Medzi logické negativizmy zaradil americký autor M. Bauerlein napríklad aj to, že študenti sú odborne tak úzko špecializovaní, že sa nedostávajú k poznatkom z klasických humanitných odborov. Zameriavajú sa len na biznis, priateľov, autá, oblečenie, priateľov a facebook, či sitkomy. Následkom toho vzniká model „večného adolescenta“. Ako konštatuje M. Bauerlein (2010): „Táto tzv. najhlúpejšia generácia mrhanie časom povýšila na životný štýl. Všetky príležitosti na vzdelávanie má k dispozícii, ale využíva ich na iné účely“. Znepokojujúcim je podľa neho aj úpadok vedomostí z matematiky a prírodných vied, ktoré si vyžadujú seriózne štúdium a ktoré pomáhajú rozvoju technickej a ekonomickej úrovne národa, nehovoriac o hrozbách, ktoré vidí v sociálnych sieťach. Študenti podľa neho

málo čítajú, nevedia analyzovať, kompilujú, sú povrchní. Vynikajúce osobnosti predtým mnoho času trávili čítaním.

Súčasná mladá generácia je podľa D. Šmihulu (2011, s. 1): „... väčšinu dňa prilepená na obrazovku a výsledkom toho sú aj poruchy koncentrácie a učenia. Zdanlivo paradoxne rastie IQ, ale klesá vzdelanosť“. D. Šmihula sa s americkým autorom vo všetkom nestotožňuje, operuje pritom dobou, zmenami v nej a novou kultúrou vzdelanosti. Jedno je však podľa jeho mienky isté: „Dnes však formálne gymnázium a vysoké školy ukončujú oveľa širšie masy študentov. Aj takých, ktorí by pred pár desaťročiami o tom nemohli ani snívať. Je pochopiteľné, že celkový vzdelanostný a kultúrny priemer študentov sa musel zhoršiť“ (2011, s. 1).

V súvislosti s odborom knižnično-informačné štúdiá chcem upozorniť na to, čo konštatuje F. Lyotard: „Postmoderní škola již není založena na tradici, ale je součástí performativního systému. Deligitimizace tradičního humanitního vzdělávání se tak děje především preferencí co nejefektivněji zužitkovaných postupů. Můžeme však vzdělání posuzovat jen z hlediska této ekonomie? (Krámek, 2008, s. 161)

Podľa J. F. Lyotarda príprava ľudí na vykonávanie pragmatických rolí bude znamenať koniec výchovy elít, teda osobností, ktoré by boli schopné emancipovať konzumnú spoločnosť. Ak sa bude vzdelávanie uberať iba cestou pragmatizmu a spoločenskej objednávky, školstvo bude pripravovať pre prax výsostne pragmatických ľudí. D. Krámek (2008, s. 161) tvrdí, že sa v procese výchovy a vzdelávania mladých ľudí stratí osobnostná zaangažovanosť učiteľa. To bude najväčšia prehra človeka, spoločnosti i našej civilizácie. Apersonálnosť výchovy a vzdelávania totiž nikdy nemôže priniesť výsledky, ktoré by rozvíjali človeka komplexne, teda jeho rozum, cit i vôľu. Okyptenosť výchovy a vzdelávania o emocionalitu a zážitkovosť podľa môjho názoru nikdy nemôže uspokojiť nijakého človeka, mladého zvlášť, napriek tomu, že v istom veku sa cíti veľmi dobre v „kazajke“ multimediálnych prostriedkov. K uvedenému poznaniu dospeje postupne každý človek v procese osobnostného dozrievania. K takému záveru dospeli aj naši študenti v rámci prieskumu, ktorý som s nimi realizovala.

Dôležitým fenoménom v procese humanizácie študentov na rôznych stupňoch škôl je kniha. Prognostici tvrdia, že kniha ako klasické textové médium má šancu na prežitie aj v 3. tisícročí, hoci sa už hovorí o tom, že posledná papierová verzia knihy vyjde v roku 2025 (Konvit, 2010, s. 59). Práve klasické knižné médium v konfrontácii s najnovšími technickými výtvarnými, ktoré veľmi rýchlo zastarávajú, má obrovskú prednosť v tom, že je spoľahlivejšia v porovnaní s nízkou bezpečnosťou informácií zverejňovaných na internete. Aj preto sa v súčasnosti veľmi často hovorí o nedostatočnej spoľahlivosti informácií na internete a o potrebe informačných filtrov, či zavádzania informačnej ekológie a o odstraňovaní informačného internetového „smogu“, pretože pri „agonizácii“ súčasného stavu hrozí podľa môjho názoru stav informačného „babylonizmu“. Kniha má navyše obrovskú prednosť v tom, že je prenosná a nemusí sa napájať na nijaké zdroje energie, tak ako na to upozorňuje uznávaná svetová kapacita – taliansky semiotik a spisovateľ U. Eco v dialógu so svetoznámy filmovým scenáristom J. C. Carriérom v publikácii Kniha se jen tak nezabavíme (2010, s. 55).

V spojitosti s kritickým postojom U. Eca k internetu tento svetoznámy spisovateľ hovorí aj o potrebe novej funkcie internetu, a to o funkcii overovateľa údajov na internete, pretože je tam mnoho protirečivých či vylučujúcich sa informácií. Z uvedeného dôvodu pôsobí klasická kniha aj ako istá „autorita“. Preto kult knihy u mnohých jej čitateľov naďalej pretrváva. Netýka sa to len bežných čitateľov, ale aj samotných spisovateľov, U. Eca nevynímajúc. Svedčia o tom svetové aukcie vzácných kníh a posadnutosť zberateľov získať za akúkoľvek cenu inkunábule, či iné cenné tlače a staré knihy. „Lovci“ vzácných kníh sú schopní precestovať kus sveta a podstúpiť rôzne tortúry a dobrodružstvá, len aby získali originály hodnotných diel. Bibliofili teda ešte stále žijú, čo je dobré znamenie pre knihu a jej budúcnosť, a sú schopní urobiť všetko preto, aby svoju zbierku vzácných kníh rozširovali aj naďalej, pretože knihu považujú doslova za niečo posvätné. Myslím si, že úlohou novej generácie knižničných profesionálov je viesť čitateľov k úcte ku knihe a motivovať ich k čítaniu, pretože mediálny svet, či „televet“, „tekutá modernita“ (Bauman, 2001), v ktorom žijeme, myšlienkovito spásivňuje ľudí, deti a mládež zvlášť.

Za posvätné knihy človek považuje po istom časovom odstupe najmä knihy svojho detstva, pretože sú väčšinovo reminiscenciami na najkrajšie a najpoetickejšie obdobie života človeka. Svetoznámy scenárista J. C. Carriére (2010, s. 207) o tom napísal: „Něco ve mně hlboce zakořeněného mě vedlo k tomu, že jsem pak

videl miesto knihy jako privilegované, nebo dokonce posvätné, více-méně vždy trúnící na oltáři z mého detství. Kniha proto, že je knihou, obsahuje pravdu, která lidem uniká.“

Čítanie umeleckých textov na internete v porovnaní s čítaním klasickej knihy nemá svoje čaro, ak sa týka napríklad lyrických básnických textov. Percepcia básnických komunikátov si totiž vyžaduje intímne prostredie a komornú atmosféru, čo apersonálna komunikácia s počítačom nikdy nemôže poskytnúť. Atmosférotvornosť prostredia pri čítaní básnických „konštruktov“ má veľký význam aj z hľadiska „množenia sa“ asociácií, ktoré prispievajú k prehĺbenej interpretácii textov lyrickej proveniencie a k tvorbe osobitého interpretačného jazyka. Navyše elitný čitateľ a interpret si často robí v knihe vzácne marginálne poznámky, čo má veľký význam pri zachytávaní prvých dojmov z literárneho diela, či kreovaní kritických minikomentárov, interpretačných postrehov, súvislostného kontextu, paralel, alúzií a podobne.

Jazyk interpretácie literárneho textu (interpretolekt), ktorý je výsledkom čitateľskej aktivity a spôsobu individuálneho nazerania na múzický text, vždy odhaľuje mieru kognície a zážitkovosti čitateľa a interpreta. Každému je jasné, že nikdy nemôže byť interpretačný metatext adekvátnou náhradou za umelecký text. Hovorí o tom aj uznávaný slovenský literárny vedec a prozaik S. Rakús (1988, s. 53): „Umelecký text sa nedá rovnocenne preložiť do metajazyka, a teda ani do jazyka výkladu alebo „odpovede“. Ak by k tomu došlo, bolo by umelecké stvárnenie sveta nahraditeľné jeho odbornou interpretáciou. Tento triviálne známy fakt nadobúda skrytú, no zato výrazne dilematickú, ba konfliktnú podobu najmä v inštitúcii s takým vedomostným programom, akým je škola.“

Napriek problematickosti „prekladu“ napr. jazyka poézie do interpretačného jazyka, je potrebné cibriť jazyk a myslenie interpreta aj v rámci reflexívnych a interpersonálnych dialógov o umeleckom texte pri tvorivej práci so študentmi odboru knižnično-informačné štúdiá. Znáročňovanie jazyka „prekladu“ z múzickej sféry do sféry emocionálno-rationálnej môže byť v centre úsilí interpretov a knižničných pracovníkov, ak je prostredie knižníc atmosférotvorné a zo strany knihovníkov je vytvorených dost' stimulov na to, aby sa v interpretolekte odrážala atmosféra textu, jeho emocionálny náboj, účinok literárneho diela na interpreta, kognitívne „portfólio“ interpreta, cit pre literárny text, identifikáciu jeho hodnototvorných komponentov i múzickosť jeho čítania. Interpretolekt recipienta umeleckého diela by mal byť výsledkom analýzy, syntézy a porovnávania (kontextový aspekt v interpretácii), teda jeho individuálnych emocionálno-rationálnych procesov, ktoré prebiehajú v jeho vedomí pod vplyvom múzického textového stimulu.

Jazyk interpretácie možno v rámci tvorivej prípravy študentov odboru skvalitňovať systematickými literárnymi diskurzmi rôznych účastníkov literárnej a knižničnej komunikácie. V tejto spojitosti chcem zvýrazniť skutočnosť, že výchova kultivovaného čitateľa a interpreta je náročný proces, s ktorým treba začať už v detskom veku. Preto treba mimoriadne oceniť prácu knihovníkov najmä v knižniciach zameraných na prácu s detským čitateľom. Knihovníci môžu svojimi tvorivými programami formovať pozitívny vzťah dieťaťa ku knihe a podnecovať v dieťati radosť z čítania. To je prioritné pre detský vek a „zrod“ kontinuálneho čitateľa, ktorý číta systematicky a s čítaným sa kriticky vyrovnáva. Aj preto v našom študijnom programe máme zahrnuté disciplíny, v ktorých sa naši učitelia zameriavajú na problematiku analýzy a systémovej interpretácie umeleckých textov rôznej žánrovej proveniencie (lyrika, epika, dráma), pretože študenti musia najprv sami veľmi dobre ovládať to, čomu sa potom budú venovať v interakcii s čitateľmi v podmienkach knižnice. Okrem disciplíny interpretácia umeleckého textu v podmienkach knižnice máme v našom „katalógu“ študijných predmetov zaradené disciplíny slovenská a svetová literatúra, literatúra pre deti a mládež, čitateľ a knižnica, literárna regionalistika, literárna kultúra a komunikácia a iné. Som presvedčená, že literárne disciplíny spolu s jazykovo-komunikačnými disciplínami (psychológia komunikácie, rétorika a prezentácia, slovenský jazyk a iné) tvorivo kreované učiteľmi participujú na realizácii komunikačného modelu práce budúceho knižničného pracovníka s čitateľmi a používateľmi knižníc. Naši učitelia sa usilujú pripravovať študentov odboru knižnično-informačné štúdiá komunikačne a zážitkovo. Odborníci na literatúru sa usilujú ukázať študentom literárny text ako východisko tvorivej literárnej a knižničnej komunikácie, cieľom ktorej je naučiť vnímať umelecký text ako osobitý jazykový, znakový, estetický, myšlienkový a autokreačný fenomén.

O tvorivý prístup v príprave sa usilujú aj učitelia, ktorí sa venujú „jadrovým“ disciplínam (knihoveda a informačná veda), čo v komplementarite všetkých vyučovacích predmetov skreatívňuje aj prístup študentov k vlastnému odboru.

Odborník na problematiku výchovy detského čitateľa V. Obert (1986, s. 53) upozorňuje na to, že: „Čitateľský záujem dieťaťa vyrastá z jeho subjektívnych motivácií, ktoré sú určené jednak celkovým stupňom rozvoja psychiky dieťaťa, jednak jeho životnou skúsenosťou, včlenením sa do spoločnosti a v neposlednom rade aj jeho dovtedajšou čitateľskou skúsenosťou a vzťahom k literatúre vôbec.“

Podľa V. Oberta (1986, s. 53) existujú 3 úrovne pretvárania alebo formovania detského čitateľa:

1. príjemca – predčitateľ (dieťa v období predškolského veku),
2. príjemca – introjekčný čitateľ, teda čitateľ „vciťujúci sa“ do sveta a života literatúry (dieťa v období mladšieho školského veku),
3. príjemca – „sformovaný“ alebo „optimálny detský čitateľ“ (dieťa v období stredného školského veku – v 5.- 6. ročníku ZŠ).

Knihovníci môžu využívať pri práci s detskými čitateľmi aj metódy tvorivej dramatiky, najmä rôzne metódy a techniky, ktoré počítajú so vstupom dieťaťa do roly (role play – hranie roly spisovateľa, rôznych literárnych postáv, roly čitateľa a interpreta, roly kritika literárneho textu, či ilustrátora atď.). Aplikácia týchto metód na hodinách literatúry, či už národnej, svetovej a hlavne na literatúre pre deti a mládež, má evidentne motivačný charakter a budúcich knihovníkov posúva k možnostiam kreovania vlastnej tvorivej práce s detskými, mládežníckymi alebo seniorskými čitateľmi.

Pre dieťa v predškolskom a v mladšom či strednom veku je dôležité motivovať čitateľa najmä prostredníctvom zábavných metód a foriem práce v knižnici. Okrem toho môžu byť budúci knihovníci aj iniciátormi tvorivého písania rozprávok, príbehov, básní (individuálnych alebo kolektívnych), či reklamných sloganov na nové knihy, pretože čítanie umeleckých kníh vedie často deti k chuti písať, tvoriť texty, čo je nesporným prínosom pre ich osobnostný rast a kultiváciu reči, myslenia a kultúru diskusie s rovesníkmi.

Nespornou výhodou pri rozširovaní čitateľských možností a ponúk je internet. Vďaka nemu sa čitatelia dostanú aj k literárnym textom, ktoré by pre nich neboli nikdy dostupné. Internet je preto veľkým pomocníkom človeka túžiaceho po čítaní, podobne je aj pomocníkom učiteľov v školskej literárnej a odbornej komunikácii so žiakmi. Je jasné, že digitalizácia knižníc určite prispeje k tomu, že čitateľ sa z tepla svojho príbytku dostane jednoduchým spôsobom k tomu, čo potrebuje. Internet šetrí čas a energiu človeka. To je jeho nesporný prínos, hoci zdravotné dôsledky pripútanosti človeka (dieťaťa zvlášť) k internetu sú, ako som už naznačila vyššie, značné (očné diagnózy, redukcia pohybu, obezita, choroby chrbtice, počítačová závislosť, poruchy koncentrácie, dištancia od pohybu v prírode a podobne).

Práve multimédiá radikálne vytláčajú klasickú knihu na perifériu. Najmarkantnejšie to evidujeme v prvom decéniu 21. storočia. V roku 2009 uskutočnili v Bratislavskom kraji (P. Rankov, J. Kopáčiková, Ľ. Hrdináková a A. Gašparovičová) výskum, týkajúci sa čítania mládeže, jej vzťahu k technológiám, ku knihe a knižnici, a to na vzorke vyše 1500 respondentov z 8. a 9. ročníka základných škôl a z druhého ročníka stredných škôl. Výskum odhalil mnohé rezervy v práci verejných knižníc na Slovensku. Ich návštevnosť zo strany skúmaných používateľov za posledné roky významne klesla, čo môže súvisieť aj s tým, že vybavenosť slovenských domácností informačno-komunikačnými technológiami sa výrazne zlepšila. Okrem toho z výsledkov analýz skúmanej vzorky respondentov Bratislavského kraja vyplynulo, že: „Problémom nie je prestíž či imidž knihy a čítania, ale problém je v samotnej schopnosti (zručnosti) čítať. Mladí ľudia (podľa realizovaného výskumu) čítajú málo najmä preto, že čítať nevedia a nie sú naučení nájsť si zaujímavý materiál na čítanie“ (2010, s. 95). Aj s tým by si mali vedieť poradiť verejné knižnice, a to organizovaním odborných panelových diskusií (spisovatelia, editori, učitelia literatúry, pedagógovia, psychológovia, knihovníci) s mladými čitateľmi o kvalitnej literárnej produkcii, o fenoméne komercionalizmu a pseudoliteratúre. Kým sa odborníci nezačnú hlbšie zaoberať krízou čítania a problematikou čitateľskej a komunikačnej gramotnosti (čítanie s porozumením ako kardinálny problém žiakov a súčasného školstva), výsledky našich žiakov budú v medzinárodnom kontexte (PIRLS a PISA) vyznievať aj naďalej veľmi problematicky. Aj preto treba oceniť iniciatívy Slovenského rozhlasu a televízie, ktoré sa usilujú motivovať detského čitateľa a prispieť k jeho čitateľskému rozvoju (Noc s Andersenom, Moja naj kniha, Kráľ čitateľov, Noc v knižnici, Z rozprávky do rozprávky s Rádiom Slovensko a iné).

Knižnice v mnohých kútoch Slovenska sa usilujú aktivizovať hlavne v mesiaci marec, ktorý je mesiacom kníh. Čitateľská výchova však nesmie byť kampaňovitá, ale kontinuálna (Rozprávkový večer, Ríša snov, Rozprávkovník, Rozprávkový deň a noc, Čarovná noc, Noc na cintoríne pri hrobách spisovateľov, Rozprávková škola a iné). Cieľom uvedených aktivít je renesancia poctivého čítania, pretože práve ono je

najúžasnejším fenoménom nášho života, obohacuje nás informačne, citovo, intelektuálne, rozvíja reflexivitu človeka, jeho tvorivosť, fantáziu, imaginatívnosť, kritickosť, komunikačnú flexibilitu, kontextovosť myslenia i myšlienkovú operatívnosť. Aj preto členovia tímu, ktorí sa venovali výskumu čítania mládeže v Bratislavskom kraji, navrhli vypracovať stratégie na podporu čítania prostredníctvom osobných a záujmových stránok života mladého človeka, akými sú záľuby, záujmy, koníčky, organizované záujmové skupiny a podobne. Ich záver je jednoznačný: „Čítanie aj napriek prieniku moderných informačných technológií ostáva základnou stratégiou nadobúdania vedomostí, odborných znalostí, rozširovania a prehľbovania poznatkovej bázy človeka, ale i získavania rozličných praktických a profesijných zručností. Práve z tohto dôvodu považujeme vzťah mládeže k čítaniu za kritický“ (2009, s. 95).

Literatúra predstavuje sociálny jav, pretože autor prostredníctvom literárneho diela nadväzuje kontakt so svojimi čitateľmi a čitatelia môžu ďalej kreovať čitateľský kontext a vytvárať čitateľské i interpretačné komunity. Tým umelecká literatúra plní okrem estetickéj, poznávacej, formatívnej i spoločenskú misiu.

Súčasnosť čoraz viac potvrdzuje, že čítanie je najdôležitejšou aktivitou v živote človeka, pretože z neho vyrastá poznatkové „portfólium“ človeka a možnosť funkčne ho využiť v prospech seba a spoločnosti. Navyše čítanie umeleckej literatúry poskytuje i pridanú hodnotu, pretože vplýva na rozum, cit a vôľu človeka, teda umelecká literatúra vplýva na človeka komplexne, čo nemožno tvrdiť o čítaní každého textu (odborného, náučného, publicistického atď.).

Na prahu 21. storočia všetci cítime, že akékoľvek kvalitné technológie nepretransformujú človeka na lepšieho, emocionálnejšieho či etickejšieho. To je výsostným poslaním kvalitnej umeleckej knihy a jej komornej múzickej komunikácie s človekom, ktorého formuje slovom, obrazotvornosťou, fantáziou, mystikou i mysterióznosťou a hlavne emocionálnym a myšlienkovým fluidom. O tejto skutočnosti niet pochýb. Daný fakt zdôrazňuje aj významný slovenský estetik V. Šabík (1982, s. 333): „Nič nenahradí tiché chvíle pozorného sústredenia nad stránkami dobrej knihy v pokoji našich zmodernizovaných príbytkov, nič z nich nevytlačí toto čo aké staré médium tichých posolstiev človeka k človeku. Práve hlboké zmeny a premeny vecí v nás a okolo nás ukázali a potvrdili, že patrí k „základnej zásobe“ foriem ľudskej komunikácie.“

Osobná ľudská komunikácia má mať primárnu váhu v spoločnosti, pretože inak sa ľudstvo dostane vďaka presilovke bezduchej technologizácie do stavu totálnej desenzibilizácie, ľahostajnosti, dekadencie a nihilizmu, čo vedie napokon k rezignácii na potrebu tvorenia a uznávania skutočných hodnôt. Príklady na nihilizmus, dezilúziu a iné patologické záležitosti (kanibalizmus ako výraz absolútneho odľudštenia) sú v centre každodennej pozornosti médií a stávajú sa etickými výkričníkmi pomýleného a absolútne devalvovaného rebríčka „hodnôt“ postmoderného sveta.

Knihy ako umelecký artefakt má výnimočný „dar“ emocionalizovať, humanizovať a skultúrňovať človeka v každom veku, ak ju prijme do svojho duchovného „interiéru“. Môže ho ponárať do rôznych hladín empatie, rozmyšľania o sebe samom i o druhých. Čítanie vedie človeka k sebazdokonaľovaniu, čo je napokon veľkým prínosom aj pre axiologizáciu modernej spoločnosti, ktorá sa pod vplyvom vytunelovanej demokracie prepadla do stavu apatie, ulpievania na podenkovitosti (carpe diem), povrchnosti a atakovania morálnych a duchovných hodnôt.

Vyspelá spoločnosť nemôže prenechať ťarchu vyrovnávania sa s procesmi čítania a skultúrňovania mladej generácie iba na školu. Nepochybne dôležité miesto pri zdokonaľovaní a zorientovaní čitateľa v umeleckej literatúre má mať literárna kritika. Zatiaľ však kontakty knižníc a čitateľov s literárnymi kritikmi sú pomerne slabé. A práve literárni kritici by mali byť mienkotvornými autoritami a ambicióznymi vkusotvorcami. Žiaľ, súčasný stav literárnej kritiky je nelichotivý, pretože literárna kritika stratila svoje ostrie a stala sa alibistickou (priateľská kritika, kritika sympatií). Dlhodobo jej chýba kritická priereznosť najvyspelejšej literárnokritickej osobnosti na Slovensku – Alexandra Matušku, ktorý bol „šľukou“ v slovenskom literárnom „rybníku“ a svojou pravdou kritika radikálne odstraňoval „odpadovú“ literatúru. Teraz funkcia literárnej kritiky ako hodnotového „filtra“ je slabá, čo si evidentne vyžaduje zmenu stavu.

Práca s knihou – ako som už naznačila vyššie – si vyžaduje komplexnosť. Už aj preto nemôže byť iba vecou školskej výchovy, ale treba ju chápať ako súčasť globálneho výchovného procesu. Na tomto procese by sa mali s novou vervou podieľať aj knihovníci. Knižnice participujú na kultivácii súčasných čitateľov, ale

úroveň knižničnej kultúry sa dá ešte zvýšiť tým, že knižnice by mali bezpodmienečne zatriktívniť systém svojej práce s čitateľmi a používateľmi. Je nevyhnutné zlepšiť najmä systém propagácie hodnotných kníh, organizovať prieskum čitateľských záujmov a potrieb, aby sa dali lepšie uspokojiť diferencované záujmy čitateľov (žánrovosť a vekovosť v recepcii, polytematickosť v literatúre a tematická intencia v recepcii), pripravovať viac zaujímavých besied so spisovateľmi s aktívnou predprípravou čitateľov, viac besied samotných žiakov pod vedením knihovníkov o príťažlivých knihách a ich posolstvách pre život detí a mladých ľudí, prípadne je potrebné pozývať si do knižníc osobnosti (hercov, učiteľov, recitátorov, ilustrátorov, kritikov, vedcov, odborníkov), pre ktorých je kvalitná umelecká či odborná literatúra dôležitou súputníčkou ich života a kreovala ich osobnostný i profesionálny rast. Osobnosti sú totiž najpresvedčivejším príkladom toho, kam človeka privedie pozitívny vzťah ku knihám a k umeniu vôbec (M. Rúfus a jeho vzťah k rozprávkam prostredníctvom rodinného čítania v detstve, P. Dvořák a jeho vzťah k čítaniu a histórii, I. Vaško a jeho vzťah k čítaniu a M. Rúfusovi atď.).

Poslanie knihovníka v kontexte súčasnej doby a v ére digitalizácie sa výrazne zmenilo. Nie je to len servisný či kontaktný pracovník, ale oveľa väčší význam sa pripisuje jeho tvorivej disponovanosti a tvorivému manažovaniu rôznych procesov s čitateľmi a používateľmi knižníc. Kompetentnosť, kvalifikovanosť a tvorivosť knižničných pracovníkov je v súčasnosti pridanou hodnotou, ktorá robí z pamäťovej inštitúcie inštitúciu kultúrnotvornú a predovšetkým humanizačnú.

Výsledkom pozitívneho a synergického pôsobenia školy, rodiny a knižníc by mal byť vzdelaný, empatický a kultivovaný človek. A o to v súčasnosti v prvom rade ide aj našej katedre pri príprave novej generácie knižničných profesionálov.

Literatúra

1. BALOGOVÁ, Beáta. 2002. *Rozvoj hodnotovej orientácie mládeže*. In: Theologos, roč. IV., 2002, č. 2, s. 54-61. ISBN 1335- 5570.
2. BAUERLEIN, Mark. 2010. *Najhlúpejšia generácia*. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 2010. ISBN 978-80-80614-31-7.
3. BAUMAN, Zygmund. 2001. *Globalizácia*. Praha : Mladá fronta, 2001. ISBN 80-204-81-7-7.
4. BAYARD, Pierre. 2010. *Jak mluvit o knihách, které jsme nečetli*. Brno : Host, 2010. ISBN 978-80-7294-367-8.
5. CARRIÈRE, Jean, Claude. – ECO, Umberto. 2010. *Knih se jen tak nezbavíme*. Praha : ARGO, 2010. ISBN 978-80-257-0266-6.
6. ČÍTANIE mládeže v Bratislavskom kraji. Interpretácia výsledkov výskumu. 2009. Bratislava : Centrum vedecko-technických informácií SR, 2009, s. 94-97. ISBN 978-80-89354-03-0.
7. HNÍK, Ondřej. 2007. *Hravá interpretace*. Jinočany : Nakladatelství H a H, 2007. 157 s. ISBN 80-7319-067-2.
8. HNÍK, Ondřej. 2008. *Tvořivá interpretace jako literárně výchovný program na bázi artefaktiky*. In Zborník Jazyk a literatúra v škole – zážitok a poznanie. Ed. Jana Kesselová. Prešov : Fakulta humanitných a prírodných vied PU, 2008. 317 s. ISBN 978-80-80-68-788-5.
9. HREHOVÁ, Daniela. 2003. Humanizačná sila literárneho umenia. In: Humanizácia a životné prostredie. Bratislava : SvT STU, 2003, 290 s. ISBN 80-227-1920-X.
10. KONVIT, Milan. 2010. *K 21*. In ITlib. ISSN 1335-793X. 2010, č. 1, s. 59.
11. KRÁMSKÝ, David. 2008. *O povaze humanitních věd*. K etickým a metodologickým východiskům humanitněvědního poznávání. Liberec : Nakladatelství Bor, 2008, s. 160. ISBN 978-80-86807-75-1.

12. KREJČÍ, Karel. 2008. *Sociologie literatury*. Praha : Grada Publishing, a. s., 2008. 160 s. ISBN 978-80-247-2623.
13. KUCIANOVÁ, Anna. 2008. Problémy s technikami citovania podľa ISO 690 a ISO 690-2. In *Knižnica*. ISSN 1335-7026, 2009, roč. 9, č. 3, s. 14-18.
14. OBERT, Viliam. 1986. *Cesty výchovy detského čitateľa*. Bratislava : Mladé letá, 1986, s. 52.
15. PAVERA, Libor. 2007. *Cestami textů*. Brno : Slavistická společnost Franka Wollmana, o. s., 2007, 329 s. ISBN 978-80-239-8295-4.
16. PERĐOCHOVÁ-SKLÁROVÁ, Anna. 2004. Nonverbálna komunikácia v audiovizuálnej reklame a v bežnom spoločenskom styku. In *Filologické teórie, praktická aplikácia a evalvácia vedomostí*. Red. S. Benčíč. Trnava : Univerzita Sv. Cyrila a Metoda, 2004. ISBN 80-89034-89.
17. PETRÍKOVÁ, Martina. 2007. *K problematike recepcie umeleckého textu*. In *Literárni výchova jako cesta k četbě*. Zborník materiálov z medzinárodného seminára, ktorý sa konal 4. a 5. októbra 2007 v Ústí nad Labem. Ústí nad Labem : Katedra bohemistiky Pedagogickej fakulty UJEP v Ústí nad Labem, 2008, s. 87 – 92.
18. RAKÚS, Stanislav.: *Literatúra a škola*. In *Slovenské pohľady*. 1988, roč. 104 č. 9, s. 53.
19. ŠABÍK, Vincent. 1982. *Čítajúci Titus*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1982, s. 333-336.
20. ŠMIHULA, Daniel. 2011. *Zaujímavé a podnetné čítanie*. In *Literárny (dvoj)tyždenník*. 2011, roč. XXIV, č. 17-18, s. 1.
21. ŽEMBEROVÁ, Viera. 2003. *Mravné hodnoty a noetika postmoderného príbehu*. In *Prieniky do literatúry pre deti a mládež*. Prešov : Náuka, 2003, s. 29.

DATA Z WEB OF KNOWLEDGE A JEJICH VYUŽITÍ V HODNOCENÍ VĚDY A SVĚTOVÝCH RANKINZÍCH

Horký, David
Thomson Reuters

Abstrakt

Databáze na platformě Thomson Reuters Web of Knowledge^{SM} (dříve ISI Web of Knowledge), již několik desetiletí poskytují vědcům, informačním profesionálům, studentům a dalším uživatelům zejména z akademické sféry přístup k těm nejrelevantnějším informacím v oblasti vědy a výzkumu. Nejpopulárnějšími a zároveň vědecké práci nejpřínosnějšími jsou nástroje pracující s citacemi, jako jsou Web of Science, Conference Proceedings Citation Index a Journal Citation Reports. V posledních letech můžeme sledovat stále větší příklon k využití citačních databází a jejich dat pro účely hodnocení vědy a výzkumu a světových rankingů akademických institucí ať již v jednotlivých státech, tak na úrovni mezinárodní. Na tato témata se tento příspěvek zaměřuje.

Abstract

The Thomson Reuters Web of Knowledge^{SM} (formerly ISI Web of Knowledge) databases have for many decades provided researchers, information professionals, students and other users predominantly from academic institutions access to the most relevant information from research. The most popular and at the same time most beneficial for scientific work are tools working with citations, such as the Web of Science, Conference Proceedings Citation Index and Journal Citation Reports. In the past few years we have seen ever greater inclination to the use of citation databases and their data for research evaluation as well as their utilization in world academic rankings in individual countries, as well as internationally. This material would like to concentrate on these topics.

Klíčová slova

Academic Reputational Survey, ARWU ranking, citační rejstříky, InCites, normalizovaná data, Times Higher Education World University Ranking, Web of Science

Keywords

Academic Reputational Survey, ARWU Ranking, citation indices, InCites, normalised data, Times Higher Education World University Ranking, Web of Science

V současnosti můžeme pozorovat stále větší použití scientometrických a bibliometrických údajů v hodnocení vědy a výzkumu a to jak na úrovni jednotlivých institucí a zemí, tak na poli mezinárodním, kdy se jedná především o porovnávání univerzit a dalších akademických institucí na základě rankingů. Nejdříve se zaměříme na světové akademické rankingy a jejich metodiky a následně přejdeme k problematice hodnocení vědy na úrovni zemí a institucí.

Jistě se shodneme na tom, že akademické rankingy a vůle měřit a porovnávat kvalitu, výkonnost a statut akademických institucí v dnešní době zažívají obrovský rozkvět. S ohledem na boom rankingů odborníci hovoří o tzv. Sezóně rankingů (Ranking season). Dva zřejmě nejznámější a nejvlivnější rankingy jsou Academic Ranking of Academic Institutions, zpracovávaný čínskou Shanghai Jiao Tong University (někdy známější pod názvem Shangajský ranking) a Times Higher Education World University Ranking, který vytváří britský časopis Times Higher Education. Podívejme se nyní na data a metodologie, na jejichž základě jsou tyto rankingy zpracovávány.

Ranking ARWU

Academic Ranking of Academic Institutions (dále jen ARWU), který se zaměřuje výlučně na univerzity, hodnotí tyto instituce podle laureátů Nobelovy ceny, ocenění v oboru, citovanosti jejich vědců na základě dat ve Web of Science a článků publikovaných v časopisech Nature nebo Science. Je zde hodnoceno více než 1 000 institucí a ranking je zpracováván pro prvních 500.

Ranking je tvořen na základě stanovených kritérií, kterým jsou přiděleny různé váhy. Informace o způsobu stanovení nejnovějších rankingů, tj. těch za rok 2010, jsou zobrazeny v následující tabulce:

Kritérium	Indikátor	Kód	Váha
Kvalita vzdělávání	Absolventi univerzity, kteří obdrželi Nobelovu cenu nebo ocenění ve svém oboru (Fields Medal)	Alumni	10%
Kvalita vědeckých pracovníků	Pracovníci univerzity, kteří obdrželi Nobelovu cenu nebo ocenění ve svém oboru (Fields Medal)	Award	20%
	Vysoce citovaní vědci ve 21 oborových kategoriích	HiCi	20%
Vědecké výstupy	Články publikované v časopisech Nature a Science*	N&S	20%
	Články indexované v Science Citation Index Expanded a Social Science Citation Index	PUB	20%
Výkonnost na jednotlivce	Akademická výkonnost instituce na jednotlivce	PCP	10%

* U institucí specializujících se na humanitní a společenské vědy není kritérium N&S bráno do úvahy a váha N&S se přerozděluje ostatním indikátorům.

Tabulka 1: Kritéria rankingu ARWU

Jak napovídají www stránky rankingu ARWU, jednotlivé indikátory jsou blíže definovány následovně:

Alumni

Celkový počet absolventů instituce, kteří obdrželi Nobelovu cenu nebo ocenění ve svém oboru. Absolventi jsou definováni jako ti, kdo na dané instituci dovršili bakalářské, magisterské nebo doktorské studium. Dle doby absolvování jsou tomuto kritériu přidělovány různé váhy. Váha 100% je přidělena za absolventy, kteří svá studia dokončili po roce 1991, 90% za absolventy z let 1981-1990 a tak dále po desetiletích až do roku 1901.

Award

Celkový počet zaměstnanců instituce, kteří obdrželi Nobelovu cenu za fyziku, chemii, medicínu a ekonomii a oborové ocenění (Fields Medal) za matematiku. Podobně jako u výše uvedeného kritéria jsou přidělovány váhy a to dle roku, kdy byly ceny obdrženy. Zde je to 100%, pokud cena byla udělena po roce 2001, 90% pro ocenění v letech 1991 – 2000 atd. až po 10% za ocenění udělená v letech 1911 – 1920. Pokud má oceněný vědec více než jednu afilaci, jsou body přiděleny všem institucím. Pokud je v případě Nobelovy ceny tato udělena více než jedné osobě, jsou uplatněny váhy dle podílu na zásluze, která k získání ceny vedla.

HiCi

Počet vysoce citovaných vědců ve 21 oborových kategoriích. Jedná se o nejcitovanější autory v každé kategorii. Kategorie vycházejí z nástroje Thomson Reuters s názvem Essential Science Indicators.

N&S

Počet článků publikovaných v časopisech Nature a Science v letech 2005 – 2009. Pokud je článek napsán více autory, jsou jim přiřazovány váhy. Ve výpočtu jsou zohledněny pouze typy dokumentů 'článek' a 'příspěvek z konference'.

PUB

Celkový počet článků indexovaných v roce 2009 v citačních rejstřících Science Citation Index Expanded a Social Science Citation Index. Jsou zohledněny pouze typy dokumentů 'článek' a 'příspěvek z konference'. Článcům ze Social Science Citation Index je přidělena dvojnásobná váha.

PCP

Jedná se o váženou hodnotu pěti výše zmíněných ukazatelů vydělených počtem akademických pracovníků na plný úvazek. Pokud nelze pro danou instituci získat počet akademických pracovníků, používá se vážená hodnota pěti výše uvedených ukazatelů.

Jak je vidět, ranking ARWU se zaměřuje téměř výhradně na 'tvrdá data' o institucích, jejich vědcích a absolventech. V oblasti bibliometrických a bibliografických dat se spoléhá na ty nejspolehlivější a nejověřenější zdroje, jako jsou časopisy Nature, Science a citační rejstříky Web of Science.

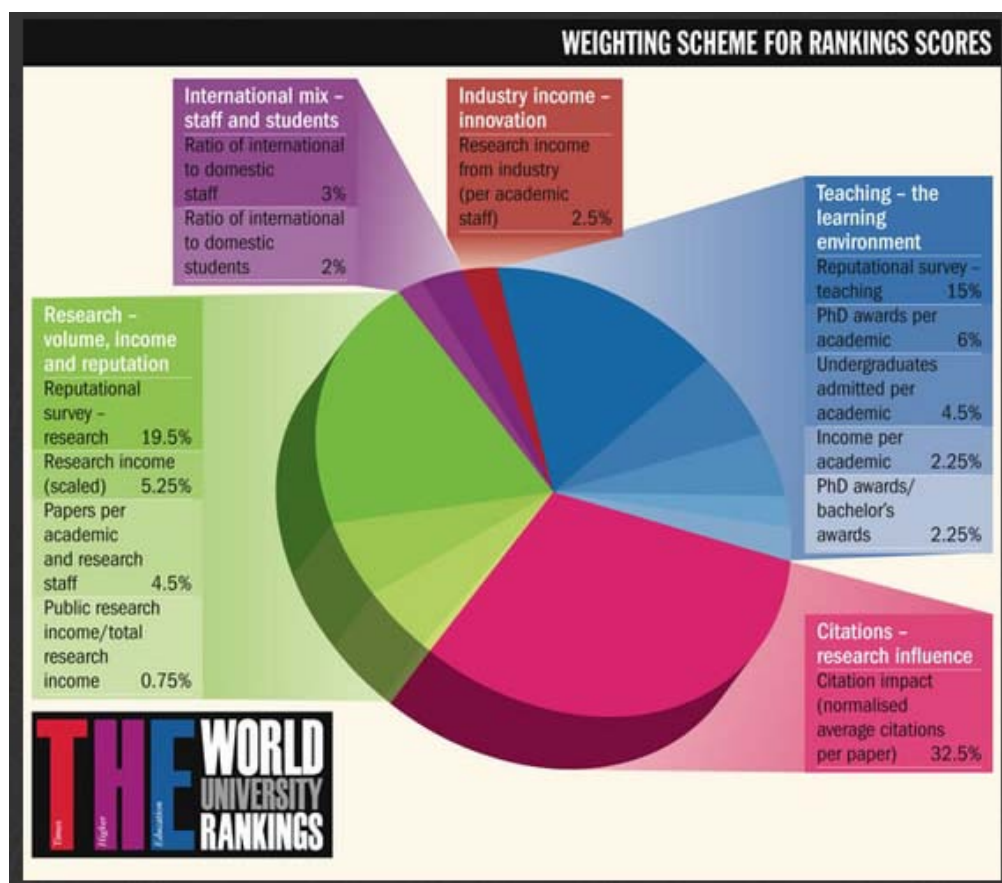
Times Higher Education World University Ranking

V metodice rankingu Times Higher Education World University Ranking (dále jen THE Ranking), který se zaměřuje rovněž výhradně na univerzity a vysoké školy a ukazuje nejlepších 200 z nich, můžeme vidět některé shodné rysy s rankingem ARWU, ale rovněž nejednu rozdílnost.

Předtím, než se jednotlivými kritérii budeme zabývat, stojí za zmínku to, že veškerá data pro tento ranking jsou pro Times Higher Education zpracována společností Thomson Reuters a to nejen jejich bibliometrická část. Výklad těchto údajů a vlastní ranking samozřejmě přísluší časopisu Times Higher Education.

THE Ranking z roku 2010 používá 13 indikátorů, rozdělených do pěti širších kategorií:

- Prostředí pro vzdělávání (váha 30%)
- Výzkum (váha 30%)
- Citace (32,5%)
- Příjmy z průmyslové sféry (2,5%)
- Mezinárodní složení akademických pracovníků a studentů (váha 5%)

Obrázek 1: Kritéria rankingu Times Higher Education World University Ranking

Výuka - prostředí pro vzdělávání

Tato kategorie, která reaguje na fenomén potřeby hodnocení nejen výzkumu, ale i procesu vzdělávání, zahrnuje pět indikátorů, které analyzují prostředí pro výuku a vzdělávání jak z pohledu akademických pracovníků, tak studentů. Těmito ukazateli jsou:

- Academic Reputational Survey (váha 15% v rankingu celkově)
- Počet přijatých studentů bakalářského studia a jejich poměr k počtu akademických pracovníků (váha 4,5% v rankingu celkově)
- Poměr udělených titulů PhD. a Bc. (váha 2,25% v rankingu celkově)
- Poměr udělených titulů PhD. vůči velikosti instituce měřenou počtem akademických pracovníků (váha 2,25% v rankingu celkově)

Vzhledem k tomu, že většina těchto ukazatelů je vysvětlena již svým názvem, dovolím si zmínit se v krátkosti o té, která má největší váhu, tedy Academic Reputational Survey (Výzkum akademické reputace). Ten byl pro Times Higher Education World University Ranking 2010 proveden společností Thomson Reuters na jaře roku 2010 a jednalo se zřejmě o největší výzkumné šetření svého druhu, kterého se zúčastnilo na 13 388 respondentů z celého světa. Jak název napovídá, jednalo se o zjišťování názoru na instituce s nejlepším renomé ve svých oborech.

Výzkum – objem, příjem a reputace

Stejně jako u kategorie zabývající se prostředím pro výuku a vzdělávání, se i zde nejdůležitější indikátor zakládá na výsledku Academic Reputational Survey. Jejím výsledkům týkajícím se výzkumu je přidělena 19,5%-ní váha v celém rankingu.

Váha 5,25% je přidělena hodnocení příjmu univerzity z výzkumu v porovnání s počtem pracovníků a normalizovaná paritou kupní síly. Tento indikátor je zohledněn proto, že příjem z výzkumu má zásadní vliv na špičkový výzkum.

Tato kategorie rovněž obsahuje poměr objemu výzkumu v porovnání s počtem akademických pracovníků. Zde je v úvahu brán průměrný počet článků publikovaných v časopisech indexovaných Thomson Reuters na pracovníka.

Kategorie zabývající se výzkumem rovněž zahrnuje ukazatel poměru příjmů z veřejných zdrojů vůči celkovým příjmům z výzkumu.

Citace — vliv výzkumu

Tato kategorie, která se zaměřuje na vliv výzkumu univerzity jak měřeno počtem citací, které články jejich akademiků získaly, je největší ze sledovaných kategorií s téměř třetinovou váhou v celém rankingu. Je tomu proto, že se ukazuje silná korelace mezi počtem citací a výkonností výzkumu.

Použitá data byla získána z téměř 12 000 časopisů indexovaných v databázi Web of Science a to pro roky 2004 až 2008. Citační údaje jsou normalizovány, aby zohledňovaly rozdíly v citačním chování mezi jednotlivými obory.

Příjmy z průmyslové sféry — inovace

Tato kategorie zachycuje transfer znalostí univerzit a je měřena prostřednictvím jediného indikátoru – příjmu instituce z privátní (většinou průmyslové) sféry v poměru k počtu akademických pracovníků. Jakkoliv se do budoucna uvažuje o jejím zvýšení, pro rok 2010 byla tomuto kritériu přidělena váha 2,5%.

Mezinárodní složení akademických pracovníků a studentů

Důvodem začlenění tohoto hlediska je porovnání, jak globální je daná univerzita v celkovém pohledu. Schopnost univerzity přilákat nejlepší vědecké pracovníky z celého světa má zásadní důležitost pro její globální úspěch. Tři procenta z celkových pěti přidělených této kategorii je proto přiděleno poměru zahraničních a domácích akademických pracovníků, zbývající dvě se týkají studentů.

Jak předesláno, některé datové zdroje jsou u Times Higher Education World University Ranking shodné s rankingem ARWU, u THE Rankingu ale můžeme kromě 'tvrdých dat' vidět i zapojení názorů expertů na danou problematiku, které velice vhodně tato hodnocení doplňují. Bibliometrická část se ovšem ukazuje jako nejvýznamnější a tvoří základ nejen těchto dvou, ale velké většiny rankingů po celém světě.

S ohledem na bibliometrické části obou zmíněných nejvýznamnějších světových rankingů, není bez zajímavosti, že jsou v nich používána data z Web of Science a nástrojů tato data využívající, jako je Essential Science Indicators. Rovněž je zajímavé sledovat, jak se jednotlivá kritéria v letech mění, jsou přidávána další, od některých se ustupuje. Rozdíl je možné sledovat i v přidělování procentuální váhy těmto ukazatelům. Tento trend jasně ukazuje snahu co nejlépe reagovat na změny ve sféře hodnocení vědy a výzkumu a podávat co nejvěrnější obraz o akademických institucích. Dalším významným trendem je snaha o používání normalizovaných metrik a ukazatelů.

InCites

Pokud odhlédneme od problematiky rankingů a budeme mít zájem sledovat hodnocení vědy a výzkumu na úrovni jednotlivých zemí a institucí, nelze opět nenarazit na téma využití bibliometrie.

Je zajímavé sledovat, jak se vlády, ministerstva i jednotlivé akademické instituce odklánějí od nákladného a často nepříliš objektivního hodnocení odbornými komisemi, které jsou obecným problémem po celém světě, ale snad ještě větší nesnáze působí v zemích s nepříliš vysokým počtem obyvatel.

Velkou výhodou pro instituce zabývající se hodnocením vědy a výzkumu je to, že k dispozici jsou bibliometrické nástroje, které umožňují efektivní a důvěryhodné posouzení akademických institucí. Kromě již několikrát zmiňované Web of Science se můžeme setkat i s InCites, nástrojem přímo určeným expertům na hodnocení vědy, který nejenže umožňuje vytvoření datových sad dle představ koncového uživatele, ale poskytuje metriky normalizované na daný časopis a obor. Pojdme se nyní na tento bibliometrický nástroj podívat blíže.

InCites svým uživatelům mimo jiné přináší:

- Uživatelsky příjemné webové rozhraní
- Metriky zakládající se na objektivních a respektovaných datech z *Web of Science*
- Analytická data a benchmarky (standardy)
- Datové soubory a metriky (analytické ukazatele) vytvářené pro specifické potřeby zákazníka
- Funkce umožňující vytváření zpráv, reportů, souhrnů a vizualizací
- Přímé odkazy k záznamům ve Web of Science
- Možnost exportovat data a grafy
- Vytváření PDF souborů

Obrovskou výhodou nástroje InCites je možnost úpravy datové sady předtím, než je dodána uživatelům, čímž je umožněno například provedení unifikace názvů institucí.

Nástroj InCites se stává velice populárním také proto, že umožňuje sledovat vědecké a výzkumné výstupy daných institucí a jejich vliv na základě ověřených dat z Web of Science. Za jeho využití je rovněž možno porovnávat vědeckou a výzkumnou výkonnost s dalšími institucemi a benchmarky za obor nebo za celý svět, vyhledávat a nalézat významné a prosazující se nové vědce a výzkumné trendy, stanovovat měřitelné cíle, objektivně a erudovaně přidělovat finanční prostředky, monitorovat spolupráce a sledovat nové možnosti spolupráce, podporovat akreditační činnost, grantové návrhy, plánovat výzkumné strategie a provádět mnohé další analýzy, vizualizace apod.

Závěrem je třeba říci, že tento příspěvek nemá ambici vyčerpávajícím způsobem podchytit problematiku rankingů a hodnocení vědy a výzkumu. Snažil se pouze ukázat několik příkladů a postupů, jak k těmto tématům přistoupit a hrubě načrtnout kritéria a ukazatele, jež jsou v dnešní době, která je velice koncentrovaná na měření výkonnosti akademických institucí ve stále větší míře i v zemích střední Evropy, používány předními institucemi, které se hodnocením vědy a výzkumu zabývají a přinášejí nové a inspirující přístupy a trendy.

Bibliografické odkazy

1. Webové stránky ARWU www.arwu.org
2. Webové stránky Times Higher Education World University Rankings www.timeshighereducation.co.uk
3. Webové stránky Thomson Reuters (Science) science.thomsonreuters.com

References

1. ARWU websites www.arwu.org
2. Times Higher Education World University Rankings websites www.timeshighereducation.co.uk
3. Thomson Reuters (Science) websites science.thomsonreuters.com

PORTÁLY PODPŮRNÝCH SLUŽEB SE ZAMĚŘENÍM NA PORTÁL MUNIPOINT

Husáková, Eva - Lorenz, Michal

Ústav české literatury a knihovnictví
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity

Abstrakt

Portál podpůrných služeb Muniport je jednotné rozhraní, které poskytuje přístup k veškerým službám Masarykovy univerzity. Je platformou zvyšující komfort studentů a vyučujících při plnění jejich povinností a každodenních úkolů. Význam podpůrných služeb na univerzitách výrazně stoupá, jak naznačuje popis současné situace na zahraničních univerzitách. Celá situace je srovnána se stavem na univerzitách českých. Pozornost je věnována hlavně struktuře systémů podpory studentů a spektru služeb, které zahrnují. Zvyšování užitečnosti podpůrných služeb je doloženo na příkladu portálu Muniport, jehož intuitivní design je výsledkem aplikace metod uživatelského testování.

Abstract

Support services portal Muniport is integrated interface providing access to all Masaryk university services. It is designed to increase comfort of students and educators when they meet their obligations and everyday tasks. Nowadays the importance of support services is sharply rising as can be seen from the description of current situation of foreign universities. Authors compare this situation with conditions of Czech universities. Their attention is mainly devoted to the structure and provided services of student support systems. Intuitive search supporting design of Muniport is used as an instance of increasing usefulness in support services systems.

Klíčová slova

portál podpůrných služeb, studentská podpora, online podpora, podpůrné služby, terciární vzdělávání

Keywords

portal of support services, student support, online support, support services, tertiary education

1. Úvod

Mezi první povinnosti studenta nastupujícího ke studiu na Masarykovu univerzitu patří registrace předmětů prvního semestru v Informačním systému Masarykovy univerzity. Informační systém, ověřený cenami za svoji kvalitu, umožňuje využívat řadu funkcí a provádět komplexní operace, které významně usnadňují zaměstnancům univerzity práci a studentům plnění studijních povinností. Pro svoji komplexnost a mohutnost však působí na nové uživatele systém nepřehledně a zmateně. Hned na začátku studijní kariéry tak na studenta čeká past v podobě bludiště informačního systému, v němž musí strávit značnou část svého času. Řada výhod a možností je před studentem skryta a je třeba vynaložit velké úsilí, aby byly objeveny. Proto se studenti magisterského studia při Kabinetu informačních studií a knihovnictví rozhodli vytvořit v rámci Aplikačního semináře (APLS) portál, který shromáždí a zprostředkuje v přehledném a intuitivním balení přístup ke všem službám, které na svých sedmi fakultách univerzita studentům i zaměstnancům nabízí. Výsledkem je PORTál podpůrných služeb Masarykovy UNiverzity (MUNIPOINT) reprezentující nový trend v poskytování informačních služeb s přidanou hodnotou.

V úvodu článku se autoři věnují vymezení podpůrných služeb a zdůraznění jejich významu v univerzitním prostředí, přehledu projektů, které na podporu univerzitních služeb poskytují zahraniční instituce a procesu tvorby a testování portálu podpůrných služeb Masarykovy univerzity. V závěru nabízejí autoři inspiraci v podobě směrů, jimiž by se mohli knihovny a knihovníci zapojit do tvorby podpůrných portálů pro "své internetové" uživatele.

2. Podpůrné služby

2.1. Co to jsou podpůrné služby

Podpůrné služby jsou základní kámen neakademické podpory studentů univerzity. Podpůrné služby jsou služby pro podporu studentských potřeb, učení, výuky a výzkumu. Příklady podpůrných služeb jsou integrovaná virtuální výuková prostředí (VLE); systémy pro zaznamenávání známek, úkolů apod.; systémy managementu knihovních sbírek; finanční systémy; integrovaná prostředí pro podporu zaměstnanců; volně dostupné počítačové učebny a další elektronické podpory, podpory pro zahraniční studenty a studenty se zájmem o stáž; podpory absolventů, podpory výzkumu atd.¹

Čtyři základní oblasti podpůrných služeb uvádí B. K. Somayajulu a Tata Ramakrishna²:

- 1) Organizace a údržba oblastních a studijních center (Establishment & Maintenance of Regional/Study Centers)
- 2) Informační služby (Information Services)
- 3) Služby před přijetím (Pre-admission services)
- 4) Služby po přijetí (Post-admission services)

V zásadě se dá říci, že jak rozsáhlé je spektrum individuálních požadavků studentů, tak rozsáhlé by mělo být spektrum služeb, jenž tyto požadavky budou uspokojovat, samozřejmě v jistých reálně proveditelných mezích.

2.2. Vznik podpůrných služeb

V poslední době lze, zvláště na západoevropských a amerických univerzitách, sledovat určitý posun v přístupu ke vzdělávání studentů. Počet studentů se velkou měrou v posledních několika letech zvyšuje a ze vzdělávání zaměřeného na úzkou elitu se stává vzdělávání dostupné takřka pro všechny potenciální zájemce. Přitom však existuje vůle a potřeba jednat s každým studentem zvlášť, přistupovat ke každému jako k individuální bytosti, která má specifické nároky. Dochází také k zvyšování požadavků studentů, kteří očekávají při svém studiu od univerzity plnou podporu a flexibilitu. Studenti často neshledávají akademické prostředí jako uživatelsky přívětivé. Podle Les Watsona je potřeba „založit přístup raději na sjednocování do jednoho celku, který hledá součinnost a propojování jednotlivých aktivit, a který spojuje zdroje (a majitele zdrojů) v běžný zájem o transformaci zkušeností studenta.“³ V oblasti podpory studentů jsou dle Watsona základem přístupu založeného na slučování služeb v jeden celek tři významné složky:

- Personál pracující ve službách;
- Technologie;
- Fyzické a virtuální prostředí, které vytváříme.⁴

Cíleným propojením těchto tří složek by mělo vzniknout multifunkční centrum, které slouží k podpoře studentům a zaměstnancům dané univerzity a disponuje rozsáhlým souborem služeb – od přístupu k informačním a komunikačním technologiím až po pořádání přednášek a konferencí.

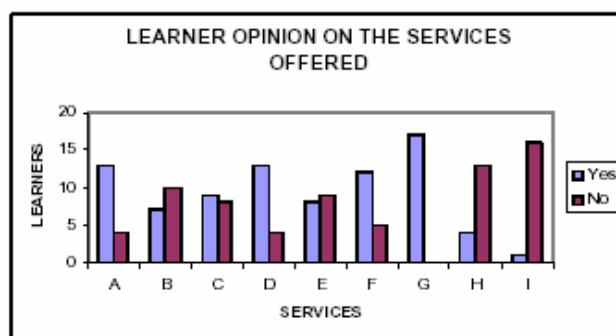
---

¹ Podle WEAVER, Margaret (ed.). *Transformative learning support models in higher education : educating the whole student*. 1st pub. London : Facet Publishing, 2008. 222 s. ISBN 9781856046442.

² SOMAYAJULU, B. K.; GANDHI, Indira. Distance Learners and Support Service: Current Trends and Prospects. In *Access to Learning for Development : The Fifth Pan-Commonwealth Forum on Open Learning* [online]. London : Commonwealth of Learning, 2008 [cit. 2011-03-31]. Dostupné z WWW: <http://wikieducator.org/images/0/08/PID_25.pdf>.

³ WATSON, Les. It's not about us: it's about them. In WEAVER, Margaret (ed.). *Transformative learning support models in higher education : educating the whole student*. 1st pub. London : Facet Publishing, 2008. 222 s. ISBN 9781856046442., s. 7.

⁴ WATSON, Les. It's not about us: it's about them. In WEAVER, Margaret (ed.). *Transformative learning support models in higher education : educating the whole student*. 1st pub. London : Facet Publishing, 2008. 222 s. ISBN 9781856046442., s. 7

Obrázek 1: Výzkum z univerzity v New Delhi

- A) spokojenost při přijetí
- B) správné odpovědi na otázky studentů
- C) nabídka aktivit po přijetí
- D) služby pracovního nasazení (problémy)
- E) služby spojené se zkouškami
- F) nároky na podporu informačních technologií
- G) zlepšení existujícího systému
- H) přístup personálu ke studentům
- I) dostupnost mediálního vybavení

Na západních univerzitách je v posledních letech trendem zakládat nejrůznějších centra podpůrných služeb v reakci na rostoucí potřeby studentů. Ať už se centra nazývají Student Support Service, Student based Service nebo Learner Support Service, mají vždy za úkol nabízet studentům plnou podporu při jejich působení na univerzitě.

2.3. Význam podpůrných služeb

Vznik a rozvoj podpůrných služeb začíná na univerzitách nabývat na významu s postupující masifikací až univerzalizací vzdělání. Studující čerstvě přicházející na univerzity jsou často prvními z rodiny, kdo navštěvuje vysokou školu. Vstupují do komplexního prostředí, v kterém si mohou připadat ztraceni, zmateni nebo se cítit nepříjemně. V podobné situaci se ocitají i zahraniční studenti, přijíždějící na stáže. Podpůrné služby jim mohou pomoci v orientaci či v pohotovém uspokojení jejich informačních potřeb. S rostoucí komercializací vzdělávání dochází ke změně role studenta. Již není pouhý produkt vzdělávání, ale stává se zákazníkem či klientem, který požaduje kvalitní vzdělání v odpovídajícím prostředí. Zpoplatněním vzdělávání začínají podle poznatků ze zahraničních univerzit hrát v hodnocení škol mezi studujícími i mezi potencionálními uchazeči zásadní roli studentské zkušenosti. Ve Spojeném království změnilo zavedení školního postoje a chování studentů. Zvýšila se očekávání studentů. Studenti začali projevovat kritičtější a tržně orientované postoje k poskytovaným službám. Svým chováním se studenti stali studenti konzumenty. Podpůrné služby pomáhají studentům najít rychle všechny možnosti, které jim pomohou řešit jejich problémy, seznamují studenty se všemi výhodami poskytovanými školou, přispívají k pocitu starostlivosti a zájmu ze strany instituce. Podpůrné služby jsou nástrojem zvyšování kvality studentských zkušeností a uspokojování očekávání studentů.⁵ Studentské zkušenosti mohou být publikovány samotnými studenty nebo mohou být poměřovány a výsledky zveřejňovány na základě dotazníků a průzkumů mezi studenty. Potencionální uchazeči o studium tak dostávají nový nástroj pro selekci kvalitní univerzity⁶, od níž se očekává podpora rozmanitých zkušeností, služeb a mimoškolních aktivit.

⁵ Podle WEAVER, Margaret (ed.). *Transformative learning support models in higher education : educating the whole student*. 1st pub. London : Facet Publishing, 2008. 222 s. ISBN 9781856046442.

⁶ JACKSON, Norman; LUND, Helen. *Benchmarking for higher education*. 1. ed. Ballmoor : The society for research into higher education, 2000. 258 s. ISBN 0-335-20453-8.

2.4. Podpůrné služby on-line

Podpůrné služby nemusí být studentům nabízeny pouze prostřednictvím tzv. komunikace tváří-v-tvář.⁷ Univerzitní web může pokrývat řadu požadavků, kvůli kterým není nutná diskuze studenta s odborným personálem. Vzhledem k počtu studentů nejsou dnes osobní konzultace kvůli drobným, každodenním problémům možné. Webový portál nabízí východisko, kdy neúnosný interpersonální přístup (one-to-one) nahrazuje mediální vztah masový (one-to-many). Mezi další nesporné výhody patří mimo množství oslovených studentů také čas (student si sám vyhledá informaci kdykoliv) a objem nabízených informací.

3. Portály podpůrných služeb v zahraničí

V České republice zatím nelze pozorovat vznik ucelených systémů podpůrných služeb tak, jak je známe např. z britských univerzit. Složku jednotného místa do určité míry suplují univerzitní knihovny, personální složka je zastoupena nejrůznějšími skupinami studentských poradců a studijních oddělení. Virtuální podpora v takové míře, jaká je poskytována přímo na stránkách zahraničních univerzit, neexistuje v tuzemsku vůbec.

Mezi významné průkopníky v poskytování podpůrných služeb patří zejména Vzdělávací brána Cumbrijské univerzity (Learning Gateway Cumbria), která je charakteristická propojením technologiemi obohaceného fyzického prostoru se specializovaným personálem, který je určitou obdobou studentských poradců. Univerzita je známá především díky propracovanému systému poskytovaných on-line služeb. Stránky Learning, information and student services, které jsou integrální součástí webu Cumbrijské univerzity, poskytují velmi inspirativní příklad portálu, který se snaží plně uspokojit možné nároky studenta.

Obrázek 2: University Of Cumbria.⁸

Na první pohled vyniká poměrně stručným, přehledným a jasným rozdělením. V horní liště se v několika úrovních nachází celá síť nabízených služeb a odkazů.

⁷ FAZIO, Teresa De, GILDING, Anthony, ZORZENON, Guido. Student Learning Support in an Online Learning Environment [online]. [200?] [cit. 2009-11-17]. Dostupný z WWW: <http://www.ascilite.org.au/conferences/coffs00/papers/teresa_defazio.pdf>.

⁸ University of Cumbria [online]. 2010 [cit. 2011-03-31]. Learning, Information and Student Services. Dostupné z WWW: <<http://www.cumbria.ac.uk/Services/LISS/home.aspx>>.

Obrázek 3: The University Of Sheffield.⁹

Další univerzity, které mají vymezený prostor pro podpůrné služby:

Lancaster University (UK) - <http://www.lancs.ac.uk/sbs/>

University of Strathclyde (UK) - <http://www.strath.ac.uk/student/>

Northern Kentucky University (US) - <http://sss.nku.edu/services/index.php>

University of Bath (UK) - <http://www.bath.ac.uk/students/support/>

University of Auckland (NZ) - <http://www.studentservices.auckland.ac.nz/uo/>

Qatar University (QA) - <http://www.qu.edu.qa/students/services/slsc/index.php>

Massachusetts Institute of Technology (US) - <http://web.mit.edu/uaap/s3/index.html>

Bond University (AU) - <http://www.bond.edu.au/student-resources/student-support/index.htm>

Rhode Island College (US) - <http://www.ric.edu/campuslife/index.php>

4. Muniport – portál podpůrných služeb Masarykovy univerzity

Projekt Muniport (<http://www.muniport.cz>) vznikl na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. Vznikal jako studentský projekt na Kabinetě informačních studií a knihovnictví v rámci Aplikačního semináře pod oficiálním názvem „Portál podpůrných služeb na Masarykově univerzitě“.

Muniport se snaží následovat současný trend vytváření podpůrných vzdělávacích služeb, který můžeme pozorovat na zahraničních univerzitách. Portál zahrnuje odkazy na rozmanité spektrum služeb od projektů vznikajících na jednotlivých katedrách přes akce pro studenty prvních ročníků až po návody, jak žádat o stipendia.

Portál je přehledně uspořádaný a rozdělený do 9 kategorií: Studium – IT podpora - Knihovny - Ubytování a stravování – Poradenství a podpora – Finanční záležitosti – Pravidla a předpisy – Studentský život – Služby pro... Každá kategorie je barevně odlišená a obsahuje odkazy i podkategorie. U každého odkazu je ikonka označující, o jaký typ odkazu se jedná (webová stránka, zabezpečený dokument, email, pdf soubor). Právě jednoduché rozhraní portálu by mělo studentům rychle pomoci najít požadovanou službu. Studenti mohou též využít políčko pro fulltextové vyhledávání. Ani zahraniční studenti nejsou na portálu opomenuti – celý portál je k dispozici i v anglické verzi. U odkazů je pro studenty upozornění, zda jsou požadované webové stránky či dokumenty dostupné v angličtině nebo pouze v češtině.

⁹The University of Sheffield [online]. 2011 [cit. 2011-03-31]. Information for Students -. Dostupné z WWW: <<http://www.sheffield.ac.uk/infocommons/students>>.

4.1. Tým Muniport

Realizace portálu nebyla práce pro jednoho, dva nadšence, ale pro široký tým lidí s různou expertízou. Za jádrem projektu Muniport stojí pětice magisterských studentů oboru Informační studia a knihovnictví Filozofické fakulty MU, kteří se projektem začali zabývat již během výjezdní části Aplikačního semináře, která byla současně projektovou fází. Realizační tým Muniportu tvoří: Bc. Lenka Šatavová (manažerka projektu), Bc. Miroslav Blažek (analýza a sběr dat), Bc. Petr Hloušek (marketing a PR), Bc. Eva Husáková (udržitelnost), Mgr. Jan Punčochář (klasifikace a informační architektura webu).

K dalším spolupracovníkům týmu, bez kterých by projekt nemohl existovat, patří: Ing. Pavel Kochman (vývojář, tester), Radim Novotný (CMS Plone – expert), Bc. Pavel Maček (návrh designu).

A členové Kabinetu Informačních studií a knihovnictví, kteří měli v projektu funkci poradní, funkci dozoru a kontroly: PhDr. Michal Lorenz (garant projektu), Ing. Zdeněk Kadlec, Dr. (supervizor), Mgr. Věra Jurmanová Volemanova (konzultant).

4.2. Tvorba portálu

Tým Muniport se zformoval na konci září 2009. Až do konce roku 2009 se tým zabýval studiem nezbytných podkladů a vyjednávání s potenciálními partnery. Tyto aktivity byly časově náročné, jelikož se podobný typ služeb v České republice nevyskytuje. Bylo třeba získat a prostudovat zahraniční literaturu. V důsledku absence obdobných služeb u nás měl tým problém s nalezením silného partnera, protože osloveným subjektům chyběla jasná představa o charakteru prováděných aktivit a užitečnosti projektu, a tak se často nedostávalo ani ochoty začít pracovat na projektu v neznámé oblasti.

Jako partner z řad Masarykovy univerzity bylo vytipováno Centrum informačních technologií FF MU (CIT), které má bohaté zkušenosti s poskytováním technické podpory pro projekty podobného charakteru. Tým byl postaven před hotovou věc – vytvořit projekt v prostředí CMS Plone nebo si najít jiného partnera. Tým předložený návrh akceptoval a kontaktoval Radima Novotného, který má jakožto zástupce české Plone komunity bohaté zkušenosti s vývojem aplikací pod tímto systémem a byl ochotný vytvořit instanci na Muniport. Situaci zkomplikovalo oznámení CIT, že mohou poskytnout pouze starší verzi Plone – Verzi 2.1.4 z roku 2006, jehož instalace již nebyla v ten moment ani na oficiálních stránkách Plone projektu k dispozici. Důvodem požadavku nasazení staré verze byl již CITem vytvořený portál fakulty, u nějž nebyl myslitelný přechod na novější verzi. Přijetí tohoto návrhu by však znamenalo zbytečné úpravy již rozpracovaného řešení portálu MUNIPOINT, které bylo koncipováno na Plone verzi 3.3, která opravuje řadu chyb starších verzí a umožňuje daleko kvalitnější a efektivnější přístup k vytváření nového portálu. Z obav ze zatížení serveru nebylo ani myslitelné vytvořit na CITu novou instalaci Plone 3.3. Tým proto musel hledat jiného technického partnera, kterého získal v Ústavu výpočetní techniky. Na ÚVT již, především díky velké ochotě RNDr. Davida Antoše, Ph.D. a RNDr. Lukáše Hejtmánka, Ph.D. ze Superpočítačového centra ÚVT, probíhalo jednání velice věcně a zanedlouho byl spuštěn testovací server portálu Muniport. Jelikož se technické řešení protáhlo, měl tým více času na sběr rozptýlených dat pro portál. V dubnu 2010 byly doladěny technické drobnosti a testovací portál se naplňoval daty. Překlad a kontrola anglické verze byly předány k realizaci studentce angličtiny.

Portál Muniport byl spuštěn 1. 5. 2010. Návštěvnost byla sledována pomocí služby Google Analytics (<http://www.google.com/analytics>), která umožňuje jednoduchým a přehledným způsobem filtrovat a analyzovat statistiky návštěvnosti na portále. K 30. 3. 2011 byla návštěvnost portálu Muniport 4 308 unikátních návštěv a 24 803 zobrazení stránek.

4.3. Partneři projektu

Hlavním partnerem projektu byl v průběhu tvorby portálu Kabinet informačních studií a knihovnictví FF MU, který zajišťoval podporu týmu konzultacemi dozorujících členů (garant, supervizor, konzultant). Těž poskytl finance k realizaci projektu. Nejvýraznějším partnerem se stal Ústav výpočetní techniky (ÚVT), konkrétně metodický tým W3W, který se stará o univerzitní stránky. ÚVT převzalo technické řešení projektu Muniport. Významným neuniverzitním partnerem je TyfloCentrum Brno, o.p.s., které provedlo komplexní

testování přístupnosti portálu. TyfloCentrum „[...] poskytuje sociální služby, aktivizační a motivační programy a vzdělávací kurzy pro zrakově postižené především z Brna a Jihomoravského kraje.“¹⁰

Jeden ze stanovených monitorovacích indikátorů studentského týmu byl zisk alespoň 5 aktivních partnerů z Masarykovy univerzity, kteří budou na Muniport odkazovat. Mimo Ústav výpočetní techniky, který chtěl dokonce celý projekt Muniport převzít a zaintegrovat ho do stránek muni.cz, se jednalo o 3 knihovny Masarykovy univerzity (knihovnu Filozofické fakulty, knihovnu Fakulty sociálních studií a knihovnu Pedagogické fakulty), které zařadily do menu nebo multimediálního infoboxu na svých stránkách banner Muniportu. Muniport také navázal spolupráci se studentskými poradci (<http://poradci.muni.cz/odkazy>), kteří organizují například setkání "Prvákoviny" pro studenty prvních ročníků a přispívají tak k propagaci portálu mezi nově přichozími studenty. V neposlední řadě byla navázána i spolupráce se studenty, kteří se podílejí přímo na setkáních "Prvákoviny" a dodávají týmu Muniport aktuální informace, které jsou určeny k distribuci mezi studenty, aby mohly být včas integrovány do portálu.

4.4. Testování

Přidanou hodnotu portálu Muniport vytvořil pracovní tým uživatelským testováním, které probíhá dodnes. Vedle testování technické funkčnosti je totiž nutno portál otestovat i z uživatelského hlediska. Po každé vlně testování se sešel celý tým, aby testování vyhodnotil a podle výsledků portál modifikoval.

4.4.1 Testování přístupnosti pomocí analýzy zdrojového kódu

Analýza zdrojového kódu stránky byla provedena pomocí služby SEO Servis (<http://seo-servis.cz>). Analýza prověřuje: informace v hlavičce, chyby v HTML kódu, sémantiku obsahu, přístupnost. Portál po posledních úpravách v HTML kódu (24. 6.2010) dosáhl výsledku 94 % (<http://seo-servis.cz/source-zdrojovy-kod/3734866>). Některé vytýkané chyby však nelze opravit vzhledem k charakteru portálu. Jedná se o části analýzy, které se týkají sémantiky a přístupnosti (stránka obsahuje málo odstavců) a dále obsahové části (bylo by lepší text více strukturovat).

4.4.2 Testování na přístupnost

Portál byl též testován na přístupnost prostřednictvím Tyflocentra Brno (<http://blindfriendly.cz/testovani>). Web byl hodnocen jako přístupný bez větších obtíží. Orientaci na webu ohodnotili odborníci na přístupnost jako rychlou díky ustálené struktuře, která koresponduje s typem prezentovaného obsahu.

4.4.3 Uživatelské testování

Uživatelské testování portálu Muniport probíhalo ve dvou vlnách. První testování se uskutečnilo v březnu 2010 ještě před vznikem portálu pomocí metody card sorting (třídění karet), na konci května 2010 následovalo druhé testování již přímo na portálu.

4.4.4 Testování pomocí metody Card sorting

V březnu 2010 proběhlo "formální testování použitelnosti"¹¹ pomocí metody card sorting, při kterém uživatelé-testeři navrhuje kategorizaci obsahu na stránkách. „Metoda slouží k vytvoření optimální struktury webu či obsahu digitálního zařízení samotnými uživateli a může být koncipována jako kvalitativní nebo semi-kvalitativní. Je založena na hledání stejných nebo podobných kategorií, schopných tvořit intuitivně vnímaný celek.“¹² Metoda pomáhá zjistit, zda design plní svoji funkci v souladu s našimi záměry a pracuje tak, jak jsme chtěli.

---

¹⁰ TyfloCentrum Brno, o.p.s. [online]. © 2002-10 [cit. 2011-03-31]. Úvodní stránka. Dostupné z WWW: <<http://www.centrumpronevidome.cz>>.

¹¹ CHISNELL, Dana. Usability Testing Demystified. *A List Apart Magazine* [online]. October 6, 2009, 293, [cit. 2011-03-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.alistapart.com/articles/usability-testing-demystified>>. ISSN 1534-0295.

¹² JEDNOTA, Ondřej. Uživatelský prožitek (User Experience) : Jakou hodnotu má, co to vlastně znamená a proč se o něm tolik mluví?. *Brands & stories : odborný časopis o značkách, konceptech obchodu a in-store komunikaci*. 2010, 5, s. 15. Dostupný také z WWW: <<http://www.brandsandstories.cz/img/archiv/2010/05-2010-Stories.pdf>>., s. 15.

Card sorting má 2 varianty¹³:

Klasická varianta – na kartičky se napíše název a případně popis hlavních položek. Karty zamíchají a položí před testované uživatele. Uživatel seřadí kartičky do kategorií tak, jak si myslí, že k sobě patří. Navíc můžeme karty v kategoriích dále řadit, pojmenovávat a přejmenovávat jednotlivé kategorie a položky. Komentáře uživatelů mohou být velice přínosné.

Otevřené řazení - jména a počet kategorií je předem daný. Uživatelé pouze rozdělují karty do daných kategorií. Tuto variantu používáme, zda námi navrhovaná struktura odpovídá cílové skupině.

Výsledky se zapisují do tabulky, kde jsou všechny kategorie vepsány do prvního řádku i sloupce. Výsledkem je tabulka hodnot pro různé dvojice. Dvojice, které mají největší skóry, byly největším počtem uživatelů vyhodnoceny tak, že patří k sobě.

Účelem testování byl pohled na návrh portálu zvenčí, korekce nesrovnalostí v kategoriích a příp. upravení grafiky. Testování proběhlo v Ústřední knihovně Filozofické fakulty MU se třemi uživateli. Uživatelé nedali souhlas k nahrávání testování, proto byla použita klasická verze metody. Uživatelé dostali kartičky nadepsané hlavními kategoriemi a podkategoriemi a 2 typy otázek: první typ otázek se dotazoval na specifické věci (např. Kde bys hledal/a lístky na představení fakultního divadla?) druhý typ se zaměřoval na kombinace několika faktorů (Jsi cizinec a hledáš práci).

Podle Dana Chisnell je 80 % hodnoty celého testování založeno na dobrém pozorování a naslouchání, jak lidé návrh používají. Zbývajících 20 % se získává jednak z předběžných diskuzí členů týmu před samotným testováním, kdy si ujasňují, jaké otázky chtějí zodpovědět, a dále z diskuzí probíhajících po testování, kdy členové mluví o tom, co mají podniknout na základě zjištěných skutečností.¹⁴ Po testování proto proběhl s uživateli malý pohovor, kdy měli možnost říct, co jim nejvíce na návrhu vadilo a jakou změnu by uvítali. Po testování proběhla reflexe týmu, na které se probraly výsledky testování.

Výsledkem tohoto testování byl popis obsahu, kterým byly opatřeny všechny kategorie a některé skupiny. Některé odkazy byly přesunuty v rámci kategorií, některé dokonce i do jiné kategorie. Několik odkazů bylo zduplikováno do více kategorií (např. SUPO). Bylo rozhodnuto, že každý odkaz bude mít svoji ikonku, která bude informovat uživatele, o který typ dokumentu se jedná (internetová adresa, PDF dokument, zaheslovaný dokument).

4.4.5 Testování použitelnosti

1. 5. 2010 byl spuštěn portál Muniport. V prvních dnech nám pomocí kontaktního formuláře přišlo několik zpráv s údaji a odkazy doplňujícími portál. Dne 26. 5. 2010 jsme učinili druhé testování již hotového portálu. Testování proběhlo v jedné z učeben na Filozofické fakultě, která je dostatečně odhlučňená a vybavena počítači. Všichni testovaní dali souhlas s nahráváním testování na video. Videozáznam zachycující obličej testera se hodí ke sledování uživatelových pocitů při testování jednotlivých prvků portálu.

Do počítače byl nainstalován doplněk Capture Fox, jenž zachytává buďto jenom okno Firefoxu nebo celou obrazovku jako video. V dolní liště pak běží čas, zobrazující dobu nahrávání. V našem případě tak lze zjistit, jak tester postupuje k cíli při plnění jednotlivých úkolů, na které kategorie, objekty webu se zaměřuje nejvíce jeho pozornost a jak dlouho mu to trvá.

S. Krug píše: „Protože jsou srovnávané servery ‚živé‘, můžete provádět dva druhy testování : Testování typu ‚Já na to přijdu‘ a klíčové úkoly.“¹⁵ Testování ‚Já na to přijdu‘ probíhá přesně tak, jak zní: ukážete testerům web a sledujete, jestli pochopí účel webu, hodnotu nabízených funkcí, způsob organizace, fungování atd. Pro testování byli vybráni 3 studenti. Tento počet uvádí i Steve Krug jako ideální počet – „První tři uživatelé s největší pravděpodobností odhalí skoro všechny podstatné problémy“¹⁶. Vzhledem k nízkému počtu procesů a struktuře stránek portálu Muniport jsou i podle nás tři testování uživatelé dostačující. S. Krug

¹³ KUBINA, Tomáš. *FG Forrest* [online]. 12. 2. 2010 [cit. 2011-03-31]. Card Sorting. Dostupné z WWW: <<http://www.fg.cz/cs/prectete-si/clanky/66.shtml>>.

¹⁴ CHISNELL, Dana. *Usability Testing Demystified. A List Apart Magazine* [online]. October 6, 2009, 293, [cit. 2011-03-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.alistapart.com/articles/usability-testing-demystified>>. ISSN 1534-0295.

¹⁵ KRUG, Steve. *Web design : nenuťte uživatele přemýšlet!*. 2. aktualiz. vyd. Brno : Computer Press, 2006. ISBN 80-7226-892-9, s. 123.

¹⁶ KRUG, Steve. *Web design : nenuťte uživatele přemýšlet!*. 2. aktualiz. vyd. Brno : Computer Press, 2006. ISBN 80-7226-892-9, s. 118.

uvádí i praktický přínos nižšího počtu testerů – „Testování jenom tří nebo čtyř uživatelů také umožní ve stejný den provést test i vypracovat hlášení, takže se můžete hned těžit z toho, co jste se naučili. Budete-li testovat více než čtyři uživatele najednou, budete mít na závěr víc poznámek, než budete schopni zpracovat – mnohé z nich se budou týkat věcí, které jsou ve skutečnosti nepodstatné a pro stromy tak možná nebudete vidět les.“¹⁷

„Testování klíčových úkolů znamená, že požádáte uživatele, aby něco udělali, a pak sledujete, jak dobře si vedou.“¹⁸ Na základě tohoto doporučení jsme i my testovali ve dvou fázích. Steve Krug uvádí, že „je přeceňovaná důležitost výběru reprezentativních uživatelů. Testy je dobré provádět s lidmi, kteří jsou podobní těm, kteří budou váš server používat...“¹⁹

Při tomto testování byl uživatelům ukázán portál. Uživatelé dostali čas, aby si portál mohli prohlédnout a proklikat. Poté dostali několik otázek, které se týkaly toho, jak na ně portál na první pohled působí. Při testování klíčových úkolů jsme uživatele požádali, aby na portále vyhledali určitou informaci. Jejich činnost jsme přitom sledovali. Uživatelé byli sledováni průvodcem testování, jejich grimasy kamerou a pohyb na obrazovce doplňkem Capture Fox.

Na základě testování byly některé odkazy přesunuty v rámci kategorií, některé dokonce i do jiné kategorie. Několik odkazů bylo opět duplikováno do více kategorií. Kategorie, které mají více podkategorií (Studium, Knihovny), mají také více odkazů, které je potřeba prohlédnout. Jejich další členění by však způsobilo, že by se uživatelé museli složitěji proklikávat portálem, což by mělo za výsledek snížení uživatelského komfortu a naopak zvýšení určité nepřehlednosti

5. Monitorovací indikátory projektu

Jednou z podmínek ukončení projektu bylo splnění monitorovacích indikátorů. Monitorovací indikátory byly stanoveny v prvních týdnech existence týmu v projektové fázi portálu. Při kontrolní obhajobě v polovině realizace projektu byly indikátory upraveny tak, aby odpovídaly reálným možnostem projektu. Níže jsou uvedeny výsledné a definitivní monitorovací indikátory. Všechny monitorovací indikátory byly naplněny k 22. září 2010, kdy se konala obhajoba projektu před komisí odborníků z Kabinetu informačních studií a knihovnictví FF MU.

- Počet návštěv portálu: alespoň 600 návštěv k 1. 9. 2010. Tento indikátor byl naplněn již 20. 5. 2010. Návštěvnost portálu: 1. 5. 2010 – 30. 3. 2011: 6 402 návštěvy.
- Online testování přístupnosti pomocí analýzy zdrojového kódu: úspěšnost 90 – 100% k 31.5 2010 zaručující eliminaci chyb ve zdrojovém kódu portálu i dodržení základních pravidel přístupnosti.
- Získání alespoň pěti aktivních partnerů z Masarykovy univerzity, kteří na Muniport odkazují. Jak již bylo výše uvedeno, partnery se staly: Ústav výpočetní techniky, Ústřední knihovny Filozofické fakulty MU Fakulty sociálních studií MU a Pedagogické fakulty MU, Studentští poradci
- Vypracování výzkumné zprávy o uživatelském testování portálu. Výzkumná práce byla vypracována a byla přílohou závěrečné zprávy pro hodnotící komisi. Průběh a výsledky testování jsou uvedeny výše.

6. Budoucnost projektu

Technická udržitelnost portálu je zajištěna prostřednictvím Ústavu výpočetní techniky Masarykovy univerzity, který převzal správu serveru (záloha dat, zajištění provozu serveru apod.). Aktualizace webu bude probíhat na základě práce studentů předmětu „Informační a komunikační technologie ve vzdělávání“ na Ústavu pedagogických věd, FF MU. Autorka článku se bude nadále věnovat projektu jako tutor.

---

¹⁷ KRUG, Steve. *Web design : nenutíte uživatele přemýšlet!*. 2. aktualiz. vyd. Brno : Computer Press, 2006. ISBN 80-7226-892-9, s. 119.

¹⁸ KRUG, Steve. *Web design : nenutíte uživatele přemýšlet!*. 2. aktualiz. vyd. Brno : Computer Press, 2006. ISBN 80-7226-892-9, s. 123.

¹⁹ KRUG, Steve. *Web design : nenutíte uživatele přemýšlet!*. 2. aktualiz. vyd. Brno : Computer Press, 2006. ISBN 80-7226-892-9, s. 116.

7. Portál podpůrných služeb a Vy

Náš příspěvek se zabývá portály podpůrných služeb na univerzitách. Univerzity ale nemusí být jedinými subjekty, které mohou poskytovat své podpůrné služby touto cestou. Pomineme-li vědecké instituce, které svým charakterem odpovídají univerzitám, mohou je poskytovat i paměťové instituce. Nás samozřejmě v první řadě napadají knihovny. Právě knihovny a knihovníci mají všechny znalosti k tvorbě portálů podpůrných služeb. Dokážou organizovat znalosti, testovat, jak se v nich uživatelé orientují, mají potřebné technické znalosti.

Portál Muniport je jasným příkladem, že se do podobných aktivit mohou knihovníci pustit. Čtenářské online portály²⁰ jsou podpůrnou službou nejen pro čtenáře knihoven, slouží k podpoře a propagaci čtenářství mezi širokou veřejností. Mnohé úřady a jejich portály se orientují na občana, který nemá možnost se dostavit na úřad. V současnosti přibývá lidí s podobnými potřebami. Zde mohou pracovníci informační center a knihoven poskytnout své zkušenosti k tvorbě portálů, které zprostředkují vhodně organizované poznatky. Portály tohoto typu mohou nalézt uplatnění u uživatelů, potřebují poradit s vyřizováním svých potřeb na úřadech, potřebují poradit při vyplňování daňových přiznání či potřebují radu, jak si pořídit živnostenský list a začít podnikat. Podpůrné portály mohou pomoci lidem orientovat se v nabídce politických stran před volbami, se stavěním domu apod. Podobné portály však nejsou pouhými rozcestníky na webu, přidanou hodnotou jim dodávají odborníci, kteří přispívají svými zkušenostmi ke koncentraci tipů a praktických postupů, které mohou uživatelé hned využít bez nutnosti prohledávat velkého množství internetových zdrojů, mnohdy různé kvality a důvěryhodnosti.

Bibliografické odkazy

1. FAZIO, Teresa De, GILDING, Anthony, ZORZENON, Guido. Student Learning Support in an Online Learning Environment [online]. [200?] [cit. 2009-11-17]. Dostupný z WWW: <http://www.ascilite.org.au/conferences/coffs00/papers/teresa_defazio.pdf>.
2. CHISNELL, Dana. Usability Testing Demystified. *A List Apart Magazine* [online]. October 6, 2009, 293, [cit. 2011-03-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.alistapart.com/articles/usability-testing-demystified>>. ISSN 1534-0295.
3. JACKSON, Norman; LUND, Helen. *Benchmarking for higher education*. 1. ed. Ballmoor : The society for research into higher education, 2000. 258 s. ISBN 0335204538.
4. JEDNOTA, Ondřej. Uživatelský prožitek (User Experience) : Jakou hodnotu má, co to vlastně znamená a proč se o něm tolik mluví?. *Brands & stories : odborný časopis o značkách, konceptech obchodů a in-store komunikaci*. 2010, 5, s. 15. Dostupný také z WWW: <<http://www.brandsandstories.cz/img/archiv/2010/05-2010-Stories.pdf>>.
5. KRUG, Steve. *Web design : nenuťte uživatele přemýšlet!*. 2. aktualiz. vyd. Brno : Computer Press, 2006. 167 s. ISBN 8025112918.
6. KUBINA, Tomáš. *FG Forrest* [online]. 12. 2. 2010 [cit. 2011-03-31]. Card Sorting. Dostupné z WWW: <<http://www.fg.cz/cs/prectete-si/clanky/66.shtml>>.
7. SOMAYAJULU, B. K.; GANDHI, Indira. Distance Learners and Support Service: Current Trends and Prospects. In *Access to Learning for Development : The Fifth Pan-Commonwealth Forum on Open Learning* [online]. London : Commonwealth of Learning, 2008 [cit. 2011-03-31]. Dostupné z WWW: <http://wikieducator.org/images/0/08/PID_25.pdf>.
8. *The University of Sheffield* [online]. 2011 [cit. 2011-03-31]. Information for Students -. Dostupné z WWW: <<http://www.sheffield.ac.uk/infocommons/students>>.
9. *TyfloCentrum Brno, o.p.s.* [online]. © 2002-10 [cit. 2011-03-31]. Dostupné z WWW: <<http://www.centrumpronevidome.cz>>.
10. *University of Cumbria* [online]. 2010 [cit. 2011-03-31]. Learning, Information and Student Services. Dostupné z WWW: <<http://www.cumbria.ac.uk/Services/LISS/home.aspx>>.
11. WEAVER, Margaret (ed.). *Transformative learning support models in higher education : educating the whole student*. 1st pub. London : Facet Publishing, 2008. 222 s. ISBN 9781856046442.

²⁰ Například Čte-SY-rád: Čtenářův Sympatický Rádce (<http://www.ctesyrad.cz/#squeeze>), BiblioHelp - léčba knihou (www.bibliohelp.cz), Audioknihy.net (<http://www.audioknihy.net/>).

KNIŽNÉ PIRÁTSTVO: MINULOSŤ A SÚČASNOSŤ

Chudý, Andrej

Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra knižničnej a informačnej vedy

Abstrakt

Príspevok poukazuje na meniacu sa povahu knižného pirátstva, ktorého význam a atribúty charakterizuje na základe konkrétnych príkladov z histórie. Popisuje fenomén zdieľania súborov a vysvetľuje, ktoré aspekty digitálnej sieťovej doby s týmto fenoménom súvisia a akým spôsobom tento fenomén konkuruje tradičným modelom distribúcie kultúrnej produkcie. Mapuje základné internetové platformy, kde prebieha zdieľanie knižnej produkcie.

Abstract

The article shows the changing nature of book piracy. It's meaning and attributes are characterized through specific examples from history. It describes the phenomenon of file-sharing and explains which aspects of digital network era are related to it and how does this phenomenon compete with traditional models of book distribution. It maps out basic internet platforms, where the sharing of book production takes place.

Kľúčové slová

Autorské právo, knižné pirátstvo, zdieľanie

Keywords

Book piracy, copyright law, sharing

Úvod

Aj keď knihy v elektronickej podobe existujú desiatky rokov, ich popularita rastie oveľa pomalšie ako by sa dalo čakať od nového média, ktoré v rôznych ohľadoch vylepšuje vlastnosti a použiteľnosť média pôvodného. Symbolické preklopenie neviditeľnej hranice popularity čítania elektronických kníh môžeme badať v roku 2010, keď jeden z najväčších obchodov s knihami, Amazon, ohlásil, že počet predaných elektronických kníh je väčší ako počet predaných kníh v pevnej väzbe (Amazon, 2010). Elektronické knihy sú si veľmi blízke s knihami papierovými, ale sú novým médiom - síce preberajú od kníh určité vlastnosti, ale zároveň prinášajú vlastné osobitosti. Okrem meniacej sa povahy toho, čo vlastne chápeme pod pojmom (elektronická) kniha, sú rozdiely aj v ich produkcii a distribúcii. Za základné spôsoby distribúcie knižnej produkcie môžeme považovať: predaj, darovanie, požičiavanie si, kopírovanie. Sieťové a digitálne prostredie, v ktorom elektronické knihy existujú, fundamentálne znížilo náklady na kopírovanie a tak posilnilo jeho význam pri distribúcii.

Od počiatkov knižného priemyslu nad ním existovali regulačné mechanizmy, ktoré stanovovali pravidlá pre vydavateľov a zároveň existovali vydavatelia, ktorí tieto pravidlá nerespektovali. Za knižné pirátstvo môžeme považovať v rôznych obdobiach rôzne aktivity - vydávanie zakázanej literatúry, neautorizované pretláč - konkurujúce oprávneným vydavateľom. S meniacimi sa koncepciami duševného vlastníctva a globalizáciou autorského práva sa mení i dobové chápanie pirátstva - to, čo bolo prijateľné v 19. storočí, je v 20. storočí odsudzované.

Jadrom knižného priemyslu je kniha a predaj jej kópií. Digitálne prostredie internetu je charakteristické ľahkosťou reprodukcie a distribúcie, ale aj demokratizáciou. Tam, kde pôvodne kópie vytváral tlačiar, v súčasnosti ich môže vytvárať ako autor, tak aj čitateľ. Pričom pre všetky zúčastnené strany sú dostupné nástroje na distribúciu. Spolu s nárastom záujmu o elektronické knihy tak vzniká bohaté heterogénne prostredie, v ktorom sa dielo môže šíriť rôznymi distribučnými kanálmi. Pričom tradičné regulačné mechanizmy tu majú len obmedzený dosah.

Náš príspevok k téme ako sa vyvíja knižné pirátstvo je rozdelený do dvoch častí. V prvej pojednávame o minulosti knižného pirátstva a jeho charakteristických vlastnostiach. V druhej časti sledujeme kam sa tematika pirátstva rozvíja v súčasnosti pod vplyvom nových médií.

História knižného pirátstva

Moderné autorské právo vzniká v 18. storočí a pozostáva z osobnostných a majetkových práv pre autora diela. Potenciál vedúci k jeho vzniku, ale existoval v spoločnosti už od staroveku (LICHNEROVÁ, 2009). História ukazuje rôzne dobové príklady kopírovania textov. Čo sa týka osobnostných práv už v antike existujú nepísané pravidlá ohľadom priznania autorstva autorovi jeho diela (stadial'to pochádza i pojem "plagiori", použitý v konflikte básnikov Martiala a Fidentiusa). S majetkovými právami je to komplikovanejšie - za dva hraničné príklady by sa dali považovať Alexandrijská knižnica a žaltár Svätého Finniana. V Alexandrii bolo bežné kopírovať pre knižnicu texty ľudí, ktorí mesto navštívili, čo bolo aj jedným s faktorov, že sa z Alexandrie stalo významné kultúrne a vedecké centrum. Svätý Kolumba si nedovolené opísal žaltár, ktorý bol vo vlastníctve jeho učiteľa Svätého Finniana (DUHAIME, 2009), čo v dôsledku vyvolalo prvý autorskoprávny spor a neskôr i vojnový konflikt. Kopírovanie textov zohráva významnú rolu pri šírení kultúry, ale zároveň okolo neho dokážu vznikáť konflikty.

Prvé predformy autorského práva prichádzajú spolu s kníhtlačou a konzekventne s nárastom knižnej produkcie. Na reguláciu knižného trhu slúžia privilégia, patenty a licencie pre tlačiarov vydávané panovníkmi. Tieto nástroje majú dvojaký význam - dávajú monopolné právo určitým tlačiarom tlačiť vybrané diela na vybranom území, ale zároveň sú nástrojom cenzúry toho, čo môže byť vydávané. Spolu s rozvojom kníhtlače a jej regulačných mechanizmov začínajú pôsobiť aj pirátski tlačiar, ktorí nerešpektujú privilégia ani licencie. Majú dve základné role - vydávajú cenzurované knihy a konkurujú oprávneným tlačiarom nižšími cenami. Privilégia boli udeľované aj na základné diela ako Biblia, učebnice gramatiky, zákonníky a ceny autorizovaných kópií boli vyššie. Oba aspekty pirátskej aktivity tak podporujú rozvoj verejnej sféry a prenos poznania medzi viac a menej privilegovanými sociálnymi vrstvami a regiónmi (BALASZ, 2011, s. 399). Kritika pirátskych tlačiarov prichádza nielen od privilegovaných tlačiarov, ktorí ich obviňujú z ušlých ziskov, ale aj od autorov samotných, kde je kritika viac založená na ich osobnostných právach. Martin Luther v roku 1525 vysloví, že mu viac ako existencia pretlačí jeho diel vadí ich kvalita spracovania: "táto škoda by sa dala vytrpieť, keby moje knihy neboli tak nesprávne a hanebne upravené" (LICHNEROVÁ, 2009, s. 169).

Zásadná zmena prichádza v Anglicku, keď parlament v roku 1695 nepredložil Výnos o licenciách. V dobových esejach používajú autori na označenie neautorizovaných tlačiarov spojenia ako "pyritical Bookselers," "the Pirate Printers," ale aj "Privateers" (BOND, 1963, s. 257-260). Metafora pirátstva plynie z prirovaní, v ktorých sa činnosť vydavateľov stáva prípravou lode na dlhú a nebezpečnú cestu, na ktorej ju okrem prírodných pohrôm ohrozujú i piráti, snažiaci sa ukradnúť jej duševný náklad (ST. CLAIR, 2004, s. 89-90). Reakciou na chvíľkové bezprávie je prvý moderný autorský zákon - Statute of Anne z roku 1709, ktorý stavia do svojho centra práva autora na jeho dielo. Týmto sa premieňajú vzťahy autora s vydavateľom (právo sa presúva od vydavateľov k autorom), ale zároveň je aj odrazom spoločenskej zmeny vo vzťahu k cenzúre, ktorá stráca na význame. Anglický autorský zákon je inšpiráciou pre vznik podobných zákonov v iných krajinách Európy i v USA, pričom existujú rôzne prístupy a odchýlky. Francúzsky droit d'auteur priznáva autorské práva aj zahraničným autorom a je zárodkom globalizácie autorského práva. V USA neuznávajú autorské práva anglickým autorom, čo umožňuje lacné pretlače, ľahšie šírenie kultúry, ale zároveň obmedzuje vydávanie „drahších“ diel domácich spisovateľov. V nemeckej oblasti je vývoj autorského práva oneskorený, najmä vplyvom orientácie na rímske právo, ktoré pripisovalo vlastníctvo len materiálnym veciam (LICHNEROVÁ, 2009, s. 171). K zmene chápania duševného vlastníctva prispeli filozofické pojednania od významných osobností (napríklad Kant a Fichte na tému nespravodlivosti pretlače (WOODMANSEE, 1984)). Globalizáciou autorských práv (cez bilaterálne a multilaterálne dohovory) sa tak mení a rozširuje i chápanie knižného pirátstva.

Knižné pirátstvo sa vyskytuje aj v 20. storočí vo všetkých svojich rozmeroch - či už je to vydávanie režimom cenzurovanej literatúry, tak aj neautorizované pretlače (napríklad encyklopédie Britannica (ELLIOTT, 1963)). Bodo Balasz (2011, s. 400) identifikuje päť zákonov pirátstva na kultúrnych trhoch: Pirátski výrobcovia podľa neho len zaplňajú medzery medzi dopytom a ponukou. Pri konfrontácii s pirátstvom sa priemysel obracia na štát aby obhájiť jeho pozíciu na trhu, svoje obchodné modely prispôbuje, až keď zlyhajú ostatné možnosti. Pirátski výrobcovia majú tendenciu pracovať na okraji sféry vplyvu, kde rozdiely v zákonoch a ťažkosť ich presadzovania vytvárajú priestor nejednoznačnej legálnosti. Pirátstvo na týchto ekonomických a politických perifériách má strategickú rolu pri cirkulácii kultúrnych tovarov. V niektorých z týchto kontextov hrá pirátstvo tiež politickú rolu ako protiváha k centralizovanej kontrole informácií.

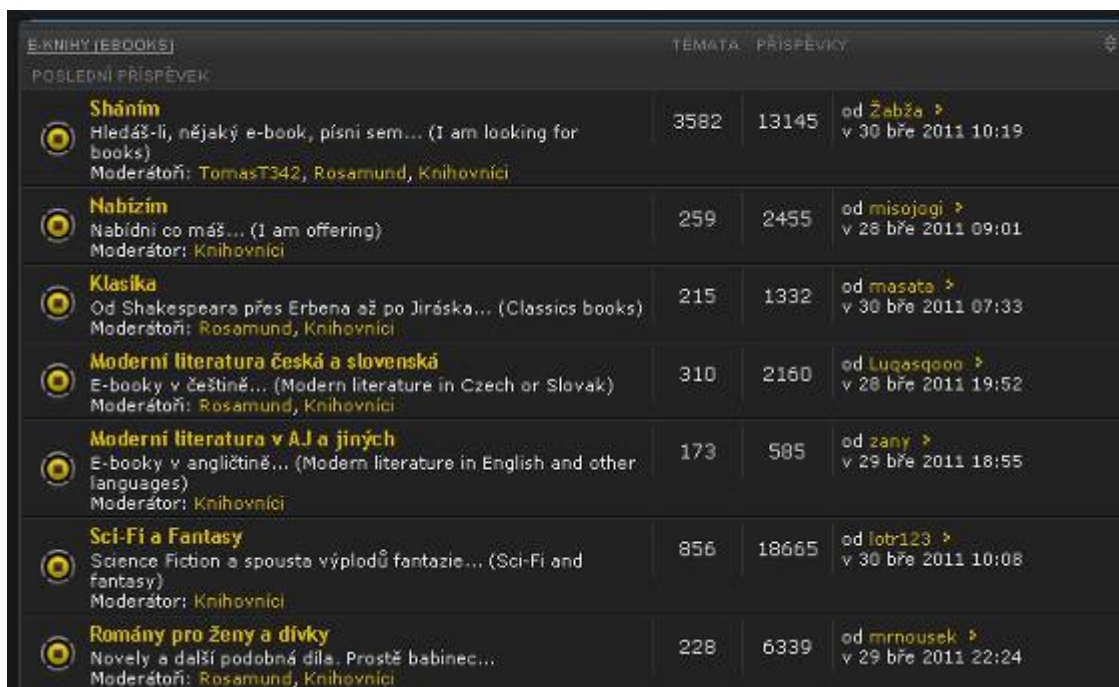
Súčasnosť knižného pirátstva

Druhá polovica dvadsiateho storočia prináša technologický rozvoj, ktorý zjednodušil kopírovanie textov a iných médií pre koncových používateľov. Technológie ako kazety a xerox umožnili lacné a rýchle kopírovanie. Prechod od mechanických metód reprodukcie k digitálnym postupne znížil cenu za kópiu takmer k nule a rozvojom počítačových sietí sa podobne znížila cena za distribúciu. V digitálnom a sieťovom prostredí vzniká zdieľanie - koncoví používatelia internetu môžu bez námahy pristupovať k súborom a zároveň ich sprístupňovať cez rôzne aplikácie internetu. Kultúrny priemysel reaguje na nové technológie a definícia pirátstva sa tak rozširuje aj o nekomerčné kopírovanie.

Postupne vznikajú formáty digitálnych súborov, prostredníctvom ktorých sa dá šíriť text, zvuk i obraz. Okrem prirodzene digitálnych foriem - softvéru a počítačových hier - má vo význame digitálneho šírenia prvenstvo hudba. Digitalizácia hudby je časovo najmenej náročná (na rozdiel od kníh), súbory nie sú veľké (na rozdiel od filmov), a tak sa práve táto oblasť zdieľania rozvíja najrýchlejšie. Zároveň to súvisí s rozšírením prenosných prehrávačov digitálnej hudby a postupnou premenou toho cez aké zariadenia ľudia hudbu počúvajú. Dopyt po hudbe v digitálnej podobe vyústí vo vznik softvéru Napster v roku 1999, fungujúcom na báze peer-to-peer (používateľ zdieľa svoje súbory priamo s ďalším používateľom). Okrem p2p aplikácií sa rozvíja aj zdieľanie na webe prostredníctvom služieb typu Rapidshare, ktoré poskytujú priestor na nahrávanie väčších súborov.

Zdieľanie všetkých foriem kultúrnej produkcie a softvéru sa vyvíja a existuje na rôznych platformách internetu súčasne. Moderná história knižného pirátstva by začínala pri prvých systémoch BBS, ktoré umožňovali nahrávať súbory, a ďalej by viedla cez newsgroups a IRC kanály, pričom často krát je história hmlistá, pretože bola vecou uzavretých skupín používateľov. Ekosystém zdieľania kníh je bohatý a prepletený, miestami je ťažké rozpoznať, kde sú najvýznamnejšie zdroje kultúrnej produkcie v digitálnej podobe. Okrem jednotlivých a samostatne konajúcich používateľov, ktorí skenujú publikácie a sprístupňujú ich ostatným, existujú aj organizované skupiny, spoločne označované ako "scéna" (Ronin, 2004; ANCTIL, 2002).

V súčasnosti sa dá knižné pirátstvo sledovať oveľa podrobnejšie, keďže transparentnosť zdieľania narastá s p2p aplikáciami, webovými službami a počtom používateľov. Tradičným zdrojom ako sú IRC kanály a newsgroups konkurujú rozmanité webové služby - veľké diskusné fóra, portály, blogy, osobné webové stránky - a p2p aplikácie (torrentové trackery).

E-KNIHY (EBOOKS)		TEMATA		PRÍSPĚVKY
POSLEDNÍ PRÍSPĚVEK				
	Sháním Hledáš-li, nějaký e-book, písni sem... (I am looking for books) Moderátoři: TomasT342, Rosamund, Knihovnici	3582	13145	od Zabza > v 30 bře 2011 10:19
	Nabízím Nabídni co máš... (I am offering) Moderátor: Knihovnici	259	2455	od misojagi > v 26 bře 2011 09:01
	Klasika Od Shakespeara přes Erbena až po Jiráska... (Classics books) Moderátoři: Rosamund, Knihovnici	215	1332	od masata > v 30 bře 2011 07:33
	Moderní literatura Česká a slovenská E-booky v češtině... (Modern literature in Czech or Slovak) Moderátoři: Rosamund, Knihovnici	310	2160	od Luqasqoo > v 28 bře 2011 19:52
	Moderní literatura v AJ a jiných E-booky v angličtině... (Modern literature in English and other languages) Moderátor: Knihovnici	173	585	od zany > v 29 bře 2011 18:55
	Sci-Fi a Fantasy Science Fiction a spousta výplodů fantazie... (Sci-Fi and fantasy) Moderátor: Knihovnici	856	18665	od Iob123 > v 30 bře 2011 10:08
	Romány pro ženy a dívky Novely a další podobná díla. Prostě babinec... Moderátoři: Rosamund, Knihovnici	228	6339	od mrnousek > v 29 bře 2011 22:24

Obrázok 1: Diskusné fórum zamerané na zdieľanie kníh

CATEGORIES	TAGS
• artist book	activism aesthetics
• audio archive	anthropology architecture
• augmented book	art art history artificial
• book	intelligence capitalism
• brochure	cinema commons
• catalogue	computing copyright
• e-zine	critical theory critique
• journal	culture cybernetics
• magazine	cyberspace democracy
• manual	ecology economy education
• pamphlet	electronic music facebook
• paper	film floss history history of
• report	cinema history of
• thesis	computing history of music
• Uncategorized	history of technology
• wiki book	information society
	intellectual property

Obrázok 2: Kategórie a tagy použité na organizáciu blogu

Na nové podoby knižného pirátstva reagujú vydavateľstvá aj autori. Vzhľadom na obchodný model, v ktorého centre stojí predaj kópií sú reakcie negatívne. Hraničná reakcia je odmietanie vydávať svoje dielo v digitálnej podobe z obavy pred pirátstvom (čo paradoxne vedie k situácii, keď sú v digitálnej podobe prístupné len pirátske kópie). Na druhej strane stojí rozrastajúci sa počet vydavateľov a autorov, ktorí preberajú pirátske taktiky a využívajú dostupné digitálne distribučné kanály na voľné šírenie kníh (za čím sú rôzne motivácie, pričom jedna z hlavných je rozširovanie povedomia o tituloch a získanie nových kupcov pre tlačene verzie).

Záver

Chápanie pirátstva a toho čo zahŕňa sa postupom času mení a rozširuje. Ak sa spätne pozrieme na pirátstvo v 18. storočí, tak môžeme badať paralelu so súčasnosťou. Predaj lacných neoprávnených pretlačí ich prístupnil širšej verejnosti - čo transformovalo knižný priemysel, ktorý sa v dôsledku musel prispôbiť tejto konkurencii. Zdieľanie súborov síce ignoruje práva autorov, ale rozširuje prístup ku kultúre aj pre tých, ktorí by k nej mali väčšie bariéry. V digitálnom prostredí získava na význame nekomerčné pirátstvo. Za pirátstvom, rovnako ako za nakupovaním a požičiavaním si, stojí dopyt po textoch. Pirátstvo je potrebné chápať ako jeden z konkurenčných distribučných modelov, ktorým čitatelia nasycujú svoje potreby a ako taký by malo slúžiť ako inšpirácia pre vydavateľov, autorov a pamäťové inštitúcie. Knižní piráti vytvárajú samoorganizujúce sa platformy aktívnych používateľov, využívajú moderné spôsoby organizácie zbierok a vyhľadávania, sprístupňujú diela jednoduchým spôsobom. Čo sú všetko aspekty, ktoré by mali patriť k cieľom tradičných inštitúcií.

Jadrom týchto aktivít je kniha v elektronickej podobe, tá síce odráža v sebe knihu papierovú, ale má široký priestor na vlastné formálne i obsahové vyjadrenia. Nové médiá ovplyvňujú nielen reprodukciu a distribúciu, ale aj produkciu a recepciu - a konkurenčný boj sa odohráva vo všetkých týchto aspektoch. Pirátstvo z nich využíva len jednoduchosť s akou sa môže kniha šíriť, pričom táto vlastnosť je dostupná aj pre ostatných

aktérov. Konkurenčný súboj pri nových médiách sa nebude odohrávať len v distribúcii – zatiaľ nevelmi využitý potenciál na konkurovanie sa nachádza práve v produkcii. Elektronické knihy prinášajú a prinesú nové spôsoby spracovania obsahu a nové modely ich distribúcie by mali okolo nich budovať služby s pridanou hodnotou.

Bibliografické odkazy

1. Amazon. 2010. Amazon.com Now Selling More Kindle Books Than Hardcover Books [online]. 2010-07-19 [cit. 2011-03-25]. Dostupné na internete: <<http://phx.corporate-ir.net/phoenix.zhtml?c=176060&p=irol-newsArticle&ID=1449176>>.
2. ANCTIL, Eric. 2002. Copyright and Book Piracy: The #bookwarez Phenomenon and Beyond. In Marginal Librarian [online]. 2002, vol. 9, no. 2 [cit. 2011-03-25]. Dostupné na internete: <<http://sis-webspace.mcgill.ca/marginal/mar9-2/bookwarez.htm>>.
3. BALÁZS, Bodó. 2011. Coda : a short history of book piracy. In Media piracy in emerging economies [online]. Edited by Joe Karaganis. New York : The Social Science Research Council, 2011 [cit. 2011-03-25]. s. 399-413. Dostupné na internete: <<http://piracy.ssrc.org>>.
4. BOND, Richmond P. 1963. The Pirate and the Tatler [online]. In The Library, vol. 18, no. 4 (December 1963) [cit. 2011-03-12]. Dostupné na internete: <<http://library.oxfordjournals.org/content/s5-XVIII/4/257.extract>>.
5. DUHAIME, Lloyd. 2009. 561 : The Copyright War [online]. 2009-02-21. Updated 2010-01-20 [cit. 2011-03-11]. Dostupné na internete: <<http://www.duhaime.org/LegalResources/IntellectualProperty/LawArticle-535/561-The-Copyright-War.aspx>>
6. ELLIOTT, Charles. 1963. Taiwan's best selling pirates. In Life [online]. Vol. 50, no. 20 (November 15, 1963) [cit. 2011-03-25], p. 8. Dostupné na internete: <http://books.google.com/books?id=RIIEAAAAMBAJ&pg=PA8&source=gbs_toc_r&cad=2#v=onepage&q&f=false>.
7. LICHNEROVÁ, Lucia. 2009. Manifestovanie autorského práva v dejinách knižnej kultúry 15. – 18. storočia v európskom kontexte. In Studia Bibliographica Posoniensia [online]. 2009, č. 1 [cit. 2011-03-25]. Bratislava : Univerzitná knižnica, 2009. s. 162-174. Dostupné na internete: <http://www.ulib.sk/files/Publikacie/SBP/sbp_I_2009.pdf>. ISBN 978-80-89303-19-9.
8. Ronin. 2004. A brief history of the e-book scene. October 2004 [cit. 2011-03-25]. Dostupné na internete: <http://www.searchlores.org/h_ebook.htm>.
9. ST. CLAIR, William. 2004. The Reading Nation in the Romantic Period. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 796 s. ISBN 0-521-81006-X.
10. WOODMANSEE, Martha. 1984. The Genius and the Copyright. In Eighteenth-Century Studies [online]. Vol. 17, No. 4 (Summer 1984) [cit. 2008-04-05], pp. 425-448. Dostupné na internete: <<http://www.jstor.org/pss/2738129>>.

ČTENÁŘ, JEHO ELEKTRONICKÁ IDENTITA A SLUŽBY KNIHOVNY

Jansa, Václav

Národní technická knihovna

Abstrakt

Ve své nové budově v Praze 6 se Národní technická knihovna snaží svým uživatelům nabízet širokou škálu služeb. Všechny nabízené služby jsou spojeny s elektronickými identitami uživatelů knihovny. Příspěvek představuje klíčové prvky správy identit a jejich vztah k jednotlivým elektronickým službám. Jsou také zmíněny požadavky na ochranu osobních údajů. Poznatky prezentované v příspěvku mohou využít zejména ty knihovny, které nyní přechod k centrální správě identit teprve plánují.

Abstract

In its new building in Prague 6 the National Technical Library tries to offer its users a wide range of services. All services offered are related to electronic identities of the library users. The paper presents key elements of identity management and their relations to individual services. The requirements of the private data protection are also mentioned. Findings presented in the paper can be used especially by the libraries which are now planning the transition to central identity management.

Klíčová slova

elektronická identita, elektronické zdroje, LDAP, Národní technická knihovna, ochrana osobních údajů, služby, správa identit, uživatelé

Keywords

electronic identity, electronic resources, identity management, National Technical Library, LDAP, private data protection, services, users

Úvod

Na podzim roku 2009 zahájila Národní (dříve Státní) technická knihovna (NTK) svůj provoz v nově postavené budově nacházející se v těsném sousedství vysokých škol v Praze 6 – Dejvicích. Ve spolupráci se svými partnery, jimiž jsou Ústřední knihovna Českého vysokého učení technického (ÚK ČVUT) a Ústřední knihovna Vysoké školy chemicko-technologické (ÚK VŠCHT), usiluje o vybudování moderní knihovny 21. století, která není pouhou půjčovnou knih, ale poskytuje hlavně elektronické služby a nabízí prostředí pro studium a setkávání.

NTK spolupracuje s knihovnami ČVUT a VŠCHT na smluvní bázi. K plánovanému sloučení těchto tří knihoven vzhledem k neexistenci vládou přislíbeného zákona zatím nedošlo. Jedná se tedy o tři samostatné knihovny, přičemž NTK je největší z nich a zároveň je provozovatelem budovy a souvisejících elektronických služeb. ÚK ČVUT sídlí v pronajatých prostorách v budově NTK a část fondu ÚK VŠCHT je zařazena do volně přístupného fondu NTK.

Za účelem bezproblémového zpřístupnění prostor knihovny svým studentům a zaměstnancům předávají ČVUT a VŠCHT NTK elektronické identity těchto osob. V současné době jsou tímto způsobem předávány desítky tisíc identit. I proto NTK musí disponovat komplexním řešením správy elektronických identit (identity management, IDM). Na jeho implementaci spolupracovala NTK s HP jako systémovým integrátorem v letech 2008 až 2011.

Z hlediska správy identit NTK existují tedy **dva autoritativní zdroje dat**. Jedním autoritativním zdrojem jsou **data předávaná vysokými školami** v podobě výměnného souboru, druhým zdrojem dat je potom vlastní **centrální databáze identit (CDB)** NTK. Při stěhování NTK do nové budovy došlo k migraci všech identit z knihovního softwaru Aleph právě do databáze CDB. Dnes CDB plní zaměstnanci NTK pomocí registrační aplikace.

V úvodu je nutno ještě zmínit názvosloví využívané v NTK k rozlišení jednotlivých skupin identit, konkrétně výrazy uživatel, návštěvník a zákazník (čtenář). **Uživatelem** je osoba, která je schopna se prokázat průkazem a může se na základě přiložení tohoto průkazu ke čtečce u vstupních turniketů volně pohybovat po knihovně (jsou to zákazníci, návštěvníci i studenti a zaměstnanci vysokých škol ČVUT a VŠCHT). **Návštěvníkem** je potom osoba, která si zapůjčila anonymní kartu a může se volně pohybovat po knihovně. **Zákazníkem (čtenářem)** je osoba (fyzická osoba či zástupce právnické osoby), která podepsala zákaznickou (čtenářskou) smlouvu a může využívat všech služeb knihovny, pro něž je nutné přihlášení (například absenční výpůjčky, internet, tisk a kopírování).

Identita, její obsah a ochrana

Z pohledu moderních informačních technologií a autorizovaných služeb je elektronická identita klíčovým prvkem odlišujícím stav mezi bytím a nebytím. **Elektronická identita je množina údajů o fyzické nebo právnické osobě**, které tuto osobu jednoznačně identifikují a tím umožňují propojení elektronického a fyzického světa.

Vlastnictví a prokázání elektronické identity opravňuje fyzickou osobu k čerpání různých služeb poskytovaných na základě atributů identity. Nejtriviálnější identita, která je v NTK využívána, je sériové číslo plastové identifikační karty studentů a zaměstnanců ČVUT a VŠCHT. Velmi složitou identitou je naopak identita zaměstnance, který je zároveň čtenářem a ještě k tomu studentem některé z uvedených škol.

Elektronické identity již z principu mohou obsahovat data, která jsou Úřadem pro ochranu osobních údajů klasifikována jako **data citlivá a osobní**. Proto vnikají různé úrovně identit, které využívají minimální možnou množinu atributů nutnou pro zajištění požadované služby, ale přitom nevyžadující nadměrné zpracovávání osobních údajů a řešení s tím spojených právních otázek.

Při implementaci centralizované správy identit je tedy nejdůležitější si **jasně určit, komu a co budeme poskytovat, a přesně definovat množinu informací, které potřebují koncové systémy pro poskytování služeb**. Je potřeba definovat kategorie uživatelů podle jim dostupných koncových systémů a následně zpracovat celkovou mapu atributů, které jsou využívány systémy, a vyhledat si v ní zjednodušení a závislosti. Jinými slovy je nutné zmapovat atributy a zpracovat jejich logické závislosti. Výstupem jsou potom **kategorie uživatelů a jim odpovídající uživatelské profily pro jednotlivé koncové systémy**. Každé takové pročištění dat zjednoduší a zrychlí organizaci a správu dat. Rada dat nutných pro běh vlastních systémů se pak odvodí od těchto profilů. Kompletní záznam identity si tak zachovává značnou jednoduchost a nezávislost na změnách koncových systémů.

V NTK je využíváno **pět druhů identit**, které plně pokrývají současné požadavky knihovny a jejichž návrh umožňuje další rozšiřování (konkrétně prostřednictvím přidávání dalších rolí a kombinací identit). Jedná se o anonymní kartu, identitu zaměstnance, identitu zákazníka, identitu zákazníka (organizace) a identitu hosta. Tyto identity jsou v následujícím textu přiblíženy podrobněji.

Anonymní karta

Anonymní karta je nejčtenější druh identity nacházející se v systému správy identit NTK.

Tato identita vznikla na základě požadavku na spolupráci NTK, s ČVUT a VŠCHT. NTK, do níž se měly integrovat knihovny těchto vysokých škol, měla být nepřístupná pro neautorizované osoby, tedy pro příchozí veřejnost. Zároveň však měla být zachována přístupnost interiéru knihovny pro všechny studenty a zaměstnance vysokých škol. To vše bylo třeba vyřešit ve velmi krátké době a bez nutnosti rozsáhlých právních úkonů týkajících se ochrany osobních údajů.

Výsledným řešením je **předávání minimálního záznamu dat ze zdrojových systémů správy identit vysokých škol**. Data se omezují na sériové číslo karty MIFARE (ve nešifrovaném provedení Classic i v modernějším šifrovaném provedení DESFire), čísla přístupového oprávnění a příznaku „student“. Data jsou předávána v pravidelných intervalech (ČVUT je předává jedenkrát za hodinu, VŠCHT jedenkrát za den) prostřednictvím šifrovaného a vzájemně ověřovaného spojení na úrovni protokolu HTTP.

Jediný koncový systém, do něhož jsou anonymní identity propagovány, je **přístupový systém elektronické kontroly vstupu (EKV)**.

U anonymních karet je třeba řešit možné kolize s kartami registrovanými u zákazníků NTK, uživatel totiž může využívat tutéž kartu k poskytování zákaznických služeb knihovny.

Identita zaměstnance

Identita zaměstnance slouží k zajištění přístupu zaměstnanců k základním pracovním nástrojům, které přibyly do IT prostředí NTK při zprovoznění nových systémů v nové budově.

Do **registrační aplikace systému pro správu identit** zadávají zaměstnanci osobního oddělení následující údaje o zaměstnancích:

- jméno,
- příjmení,
- osobní číslo,
- e-mailová adresa,
- pracovní zařazení,
- skupina přístupových práv EKV,
- uživatelské jméno,
- uživatelské heslo,
- číslo karty,
- PIN karty.

Jedná se tedy o technicky dané minimální množství údajů potřebných pro běh napojených systémů. Ostatní (tj. zatím nenapojené) systémy se ovládají ručně na základě vnitřních předpisů a postupů.

V současnosti není jednotná identita distribuována do následujících systémů:

- síťový operační systém Novell Netware,
- software pro spolupráci (včetně práci s e-mailem) Novell GroupWise,
- služební klient knihovního softwaru Aleph.

Toto omezení bylo zvoleno s ohledem na rozsáhlost oprávnění a finanční náročnost, kdy se implementace správy identit pro cca 200 zaměstnanců nevyplácí.

Identita zákazníka

Údaje této identity jsou nejrozsáhlejší. Jediným vstupním bodem pro všechny zákaznické systémy NTK je **registrační aplikace**, do které zadávají data pracovníci ve službách a v níž probíhá **veškerá manipulace s daty zákazníků**.

Zadávají se následující údaje:

- titul, jméno a příjmení,
- datum narození,
- uživatelské jméno a heslo,
- heslo pro službu RADIUS,
- číslo karty a její PIN,
- číslo osobního dokladu, jeho typ a platnost,
- kontaktní adresa,
- trvalé bydliště,
- korespondenční adresa,
- kategorie a typ zákazníka,
- pro typ zákazníka „student“ či „vysokoškolský profesor“ jeho fakulta,
- obecné poznámky.

Dále jsou pracovníkům ve službách k dispozici blokační příznaky pro zákaz karty, zákaz uživatelského účtu nebo zákaz smazání konta po uplynutí doby platnosti.

Identita zákazníka (organizace)

Identita zákazníka (organizace) obsahuje obdobné údaje jako identita zákazníka. V některých položkách se však liší. Jedná se například o název organizace, její identifikační číslo, o údaje o kontaktních a oprávněných osobách (osobou vystupující za organizaci je jednatel). Adresy a komunikační kanály potom směřují na danou organizaci, potažmo jejího oprávněného zástupce.

Identita hosta

Identita hosta je **minimální záznam neanonymní identity**. Obsahuje jen minimální možné množství údajů pro návštěvu:

- jméno a příjmení, titul,
- číslo karty a její PIN,
- platnost karty do,
- přístupovou skupinu EKV.

Identita hosta se vydává převážně návštěvníkům, kde se jim zapůjčuje karta oproti finanční záloze. Je možné ji použít jako kartu pro externí spolupracovníky a návštěvy (včetně možnosti vstupu do zaměstnanecké zóny, skladů a dalších oddělených úseků).

Systémy využívající identity

Lze konstatovat, že **většina služeb** poskytovaných v NTK přímo či nepřímo **využívá centrálně spravované elektronické identity**. Bez elektronických identit lze pouze:

- navštívit veřejný parter (místo k posezení s nástěnkami, výstavními panely a toaletami),
- uložit si svršky do šatny a zavazadla do skříněk,
- vstoupit do přednáškového a výstavního sálu,
- navštívit pobočku Městské knihovny v Praze, prodejnu technické literatury, prodejnu počítačového příslušenství, kavárnu či veřejné garáže.

Jednotlivé systémy využívající identity jsou charakterizovány v následující části příspěvku.

Elektronická kontrola vstupu

Budova NTK je plná dveří, přičemž desítky dveří oddělující jednotlivé úseky knihovny jsou vybaveny elektronickým zámekem ovládaným přístupovou kartou. Mezi **prostory s omezeným přístupem** patří:

- veřejná část NTK s volně přístupným fondem (u vchodu do knihovny i u východu z ní se nacházejí turnikety se čtečkami karet, pro tělesně postižené jsou k dispozici samostatné dveře se čtečkou karet),
- výtahy ve veřejné části, jsou-li využity zaměstnanci knihovny pro vstup do podzemních skladů,
- noční studovna,
- týmové studovny,
- individuální studovny,
- recepce mimo běžnou pracovní dobu,
- zaměstnanecké schodiště a výtahy,
- podzemní patra (včetně zásobovací rampy, skladů knih, archivu a serverovny, zaměstnaneckých šaten a sprch; přestože se mezi údaji o identitách nevyskytují údaje o pohlaví, zatím nejsou známy případy záměrného vstupu do „špatné“ šatny),
- halové kanceláře,

- speciální úseky (prostory ředitelny, reprografie, oddělení styku s veřejností, zázemí přednáškového sálu, prostory s historickým fondem a prostory vzdělávacího centra),
- kanceláře ÚK ČVUT.

Návštěvníci i zaměstnanci knihovny jsou tedy v takové situaci, kdy jejich **pohyb po budově plně závisí na fyzické přítomnosti průkazu s čipem RFID a u vstupu do chráněné neveřejné části i na zadání kódu PIN.**

Tato jistá míra nsvobody ale umožňuje dynamické řízení přístupových práv, monitoring pohybu osob a spolupráci s elektronickým zabezpečovacím systémem.

Systém EKV se skládá z čteček RFID průkazek a čipů standardu MIFARE (ve verzi Classic a DESFire), z nichž některé jsou vybaveny klávesnicí pro sekundární ověření kódem PIN. Řídící jednotky čteček ovládají jednotlivá elektrodynamická zámková kování dveří.

Řídící jednotky čteček jsou ovládány po sériové sběrnici hlavní a záložní řídicí jednotkou EKV, které zajišťují bezvýpadkový autonomní provoz základních přístupových funkcí. Celý systém je potom řízen specializovanou aplikací, která využívá databázi MS SQL, komunikuje se systémem IDM a s rezervačním systémem. Do databáze je rovněž ukládána historie přístupu (včetně neúspěšných pokusů).

Systém EKV má i vlastní uživatelské rozhraní, které ovládají pracovníci ochranky a správy budovy. Slouží k definicím skupin oprávnění (skupin dveří a časů) a k blokování uživatelských účtů, pokud uživatel nahlásí bezpečnostní službě ztrátu identifikační karty.

Adresářová služba LDAP

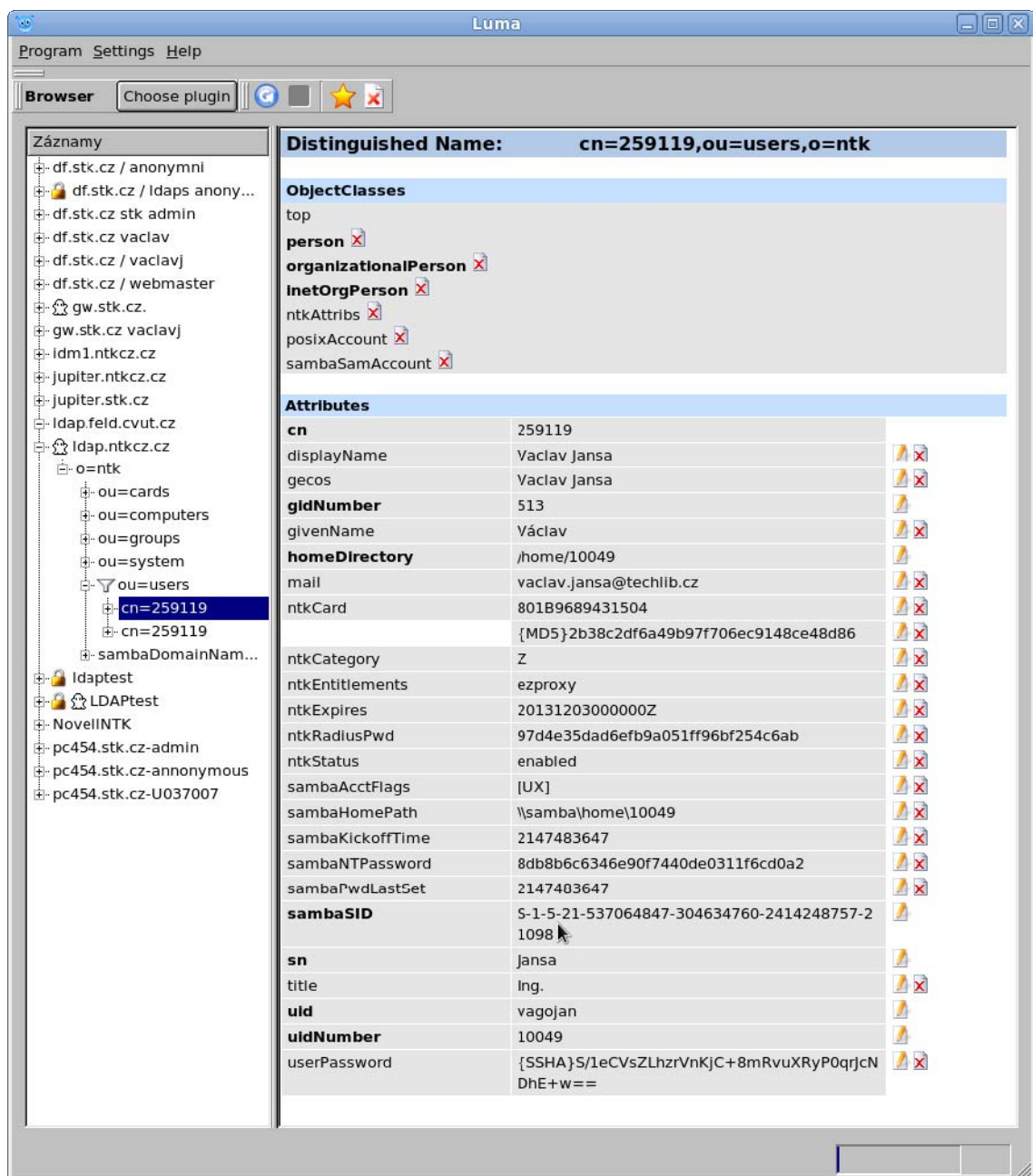
Adresářová služba LDAP (Lightweight Directory Access Protocol [OpenLDAP], [TERPSTRA, 2006]) je klíčová pro **procesy autorizace a autentizace uživatelů**. Tato služba běží na více serverech, aby bylo možné zajistit její vysokou dostupnost.

Jsou v ní uloženy veškeré údaje pro přihlášení, zařazení do skupin oprávnění i kontaktní údaje. Do služby LDAP jsou údaje přenášeny z databáze CDB pomocí systému IDM. Čtení z něj provádějí přímo či prostřednictvím dalších služeb všechny elektronické služby knihovny.

Využívání optimálně navrženého adresářového systému umožňuje zjednodušení implementace vlastní správy identit. Řada systémů je proto stavěna pro využití adresářových služeb. Tím se zjednodušuje implementace a správa systémů a zlepšuje se dlouhodobá dostupnost služeb závislých na identitách.

Identita uživatele se nachází ve **dvou stromech adresáře LDAP** – v jednom stromě jako identita osoby a ve druhém stromě jako identita karty. Tyto identity jsou spojeny jednotným příznakem společného jména (Common Name, CN), což je jedinečné číslo zákazníka v databázi identit NTK.

Na obrázku 1 je uveden příklad identity autora příspěvku, který je zaměstnancem NTK a zároveň jejím čtenářem, v adresářové službě LDAP.

Obrázek 1: Zobrazení identity v hierarchickém systému adresářové služby LDAP

Adresářová služba LDAP je klíčová pro běh všech všech služeb knihovny, u nichž dochází k autorizaci a autentizaci. Je proto vícenásobně jištěna.

Službami, které využívají LDAP přímo, jsou:

- systém jednotného přihlášení (Single Sign-On, SSO) Shibboleth,
- knihovní software Aleph,
- WWW portál www.techlib.cz,
- doménový řadič, souborový a tiskový server SAMBA, který zajišťuje přihlašování k terminálovému řešení a tiskovým frontám a umožňuje přihlášení pomocí SSO pro proxy terminálového řešení,
- proxy server pro kiosky,
- reverzní server EZproxy pro vzdálený přístup k elektronickým zdrojům,
- tiskový systém SafeQ,

- registrační aplikace,
- server RADIUS pro přístup do bezdrátové a do budoucna i drátové sítě.

Tyto služby jsou popsány dále v textu.

System jednotného přihlášení Shibboleth

System Shibboleth je moderní (a stále rozvíjený) system jednotného přihlášení. V případě NTK využívá system Shibboleth data z adresářové služby LDAP.

Snahou NTK je **sjednotit přihlašování pro všechny poskytované služby**. V současné době jsou všechny interně poskytované služby tzv. shibboletizovány. Je také plánováno připojení knihovny k federaci eduID.cz a tím i ke zpřístupnění elektronických zdrojů pro zákazníky bez nutnosti využití proxy serveru NTK.

Knihovní software Aleph

Správa zákaznických účtů probíhá pomocí **systemu IDM**. Blokace účtu v softwaru Aleph vynutí blokaci celého účtu zákazníka (za nezaplacené zpoždění je možné zákazníka potrestat odepřením elektronických služeb).

Komunikace se systemem IDM probíhá přes X-Server, a to prostřednictvím datových struktur XML [Introduction]. Tento přístup umožňuje zápis, změny i čtení. V zájmu zrychlení komunikace má system IDM přístup i přímo do tabulek s údaji o zákaznících v softwaru Aleph. Tím se podstatně zvyšuje rychlost operací spojených se čtením.

Autentizační modul PDS ověřuje údaje o uživateli v systémech LDAP a Shibboleth. Tím je zajištěno jednotné přihlašování pro celý system služeb.

Aleph **komunikuje rovněž s platebním systemem** (jedná se především o blokace za zpoždění a hrazení pokut a náhrad) a umožňuje volání externích služeb elektronických plateb, které provádí komunikaci s platebním systemem. V případě problémů s platebním systemem je možné zadat platbu ručně na základě pokladního dokladu.

WWW portál www.techlib.cz

WWW portál používá system Shibboleth k autentizaci a službu LDAP ke stažení údajů o zákazníkovi, a to včetně jména, kontaktních údajů a uživatelských oprávnění.

Přihlášením do portálu se prostřednictvím jednotného přihlášení Shibboleth zajistí **volný průchod všemi veřejnými službami knihovny bez nutnosti dalšího přihlašování**.

Doménový řadič a souborový a tiskový server SAMBA

SAMBA je svobodnou implementací protokolu SMB (CIFS). Na jeho základě pracovaly klasické domény Windows NT 4. Vzhledem ke klíčové důležitosti je SAMBA provozována jako aplikační cluster zajišťující vysokou dostupnost.

V NTK slouží jako doménový řadič, datové úložiště pro terminálový a tiskový system i jako vstupní bod tiskových front.

Veškeré údaje potřebné pro běh získává ze systemu LDAP.

Terminálová proxy

Terminálová proxy je proxy server SQUID, který využívá SSO autentizace prostřednictvím jmenné služby WINBIND napojené na doménu SAMBA. Za normálních podmínek tedy pracuje system přihlášení prostřednictvím domény. Pro případ výpadku této funkce je proxy server připojen ještě na službu LDAP. Toto přímé napojení umožňuje přihlášení pomocí uživatelského jména a hesla.

Proxy server pro kiosky

Jako proxy server pro kiosky je využíván server SQUID. Uživatelé mohou prostřednictvím kiosku využívat katalogy knihovny. Zákazníci potom mohou po přihlášení využívat volný přístup na internet (pokud jim nevádí práce „na stojáka“). Přihlášení probíhá programovými prostředky kiosku, přičemž je zároveň provedeno přihlášení do webového portálu a k tiskovému systemu na službě SAMBA.

Reverzní server EZproxy pro vzdálený přístup k elektronickým zdrojům

Reverzní server EZproxy dodávaný Kongresovou knihovnou slouží k přístupu k elektronickým zdrojům mimo budovu knihovny. Dříve byla v NTK využívána autorizace pomocí služby LDAP, současná implementace využívá systému jednotného přihlášení Shibboleth.

Tiskový systém SafeQ

Tiskový systém SafeQ [SafeQ] využívá NTK v režimu vysoké dostupnosti. Tiskový systém přebírá úlohy ze služby SAMBA, na kterou rovněž ukládá úlohy naskenované na multifunkčních zařízeních.

Ke správě uživatelských úloh jsou využívána data z kompletního adresáře LDAP.

Do uživatelského rozhraní se uživatelé přihlašují pomocí systému jednotného přihlášení Shibboleth. Na terminálech připojených k multifunkčním zařízením probíhá autentizace uživatelů prostřednictvím karty a PIN, přičemž tato data jsou ověřována ve službě LDAP.

Tiskový systém spolupracuje s platebním systémem. Ten slouží k realizaci plateb za tiskové úlohy a kopírování.

Tiskový systém obhospodařuje cca 30 multifunkčních zařízení (lze tisknout, kopírovat nebo skenovat barevně nebo černobíle až do formátu A3).

Rezervační systém

Rezervační systém slouží k **rezervaci místností** (počítačových učeben, týmových studoven, individuálních studoven, přednáškového sálu, výstavního sálu a vzdělávacího centra), může rovněž sloužit k rezervacím technického vybavení (projektorů a elektronických tabulí), služeb (referenční služby), případně exkurzí. V současné době jsou poskytovány pouze rezervace místností.

Rezervační systém využívá **vlastní uživatelskou databázi**, která je plněna systémem IDM. Má široké možnosti nastavení práv a parametrů pro jednotlivé skupiny uživatelů.

Autentizace probíhá prostřednictvím služby Shibboleth, která se vyvolává jako speciální funkce při přihlašování do systému.

Rezervační systém umožňuje odečítat částky za zpoplatněné služby z finančního konta zákazníka v platebním systému.

Rezervační systém zasílá jednotlivé tikety rezervací do systému elektronické kontroly vstupu. Tím umožňuje automatické vstupy zákazníků do jimi zarezervovaných místností.

Platební systém

Platební systém slouží ke **správě zákaznického konta** NTK. Jedná se o **systém kreditní**, tj. služby jsou poskytovány maximálně do rozsahu disponibilního zůstatku zákaznického účtu.

Platební systém se prolíná s účetním systémem iFIS. Získává identity uživatelů přímo ze systému IDM. Připojení k systému Shibboleth slouží pouze k vstupu do přehledu účtu.

Veškeré úhrady za služby a pokuty jsou prováděny přes tento platební systém. V případě knihovního softwaru Aleph stále existuje možnost využití starého způsobu účtování. Tiskový systém je na platebním systému plně závislý.

Do budoucna se plánuje zprovoznění kiosků s reverzním bankomatem, které by umožňovaly bezobslužné vkládání hotovosti na účet. Rovněž se řeší automatizovaná akceptace platebních karet a přijímání bankovních převodů. Vylepšení budou realizována v návaznosti na požadavky uživatelů a zkušenosti s provozem.

Registrační aplikace

Registrační aplikace je webová aplikace, kterou pověřeni pracovníci využívají **v režimu čtení. Práva k zápisu** jsou potom rozdělena podle pole působnosti:

- údaje o zaměstnancích smí zapisovat smí pouze pracovníci osobního oddělení,
- údaje o zákaznících mohou zapisovat pouze pracovníci registračního pracoviště služeb,
- údaje o návštěvnících mohou zapisovat pracovníci registračního pracoviště služeb a oddělení marketingu

a vzdělávání.

Registrační aplikace generuje tisková data pro tisk zákaznické smlouvy a potisk uživatelské karty.

V rámci registrační aplikace dochází i k platbám registračních poplatků, a to díky propojení s platebním systémem.

Server RADIUS

Server (resp. servery) RADIUS server slouží k **zpřístupnění sítí NTK síťovým zařízením**.

Pomocí serverů RADIUS dochází k ověřování jak počítačů pevně zadaných pomocí MAC adresy (u pevně registrovaných počítačů), tak i k ověřování uživatelů knihovny, kteří se přihlašují prostřednictvím webového autorizačního portálu bez drátové sítě.

Servery RADIUS rovněž umožňují přístup k mezinárodní síti Eduroam, která je přístupná studentům a zaměstnancům školských a výzkumných organizací nejenom v Evropě. Kterýkoliv návštěvník s platným kontem Eduroam se tedy může připojit k bezdrátové síti bez změny konfigurace svého počítače a bez zadávání jména a hesla.

Připravuje se rovněž připojení pomocí protokolu 802.1x k drátové síti, a to jak pro uživatele sítě Eduroam, tak i pro zákazníky knihovny.

Manipulace s identitami a jejich životní cyklus

Veškerá manipulace s identitami je prováděna systémem správy identit. V případě NTK je používán Sun Identity Management verze 8. Ten není společností Oracle, novým vlastníkem firmy Sun Microsystems, dále vyvíjen a po ukončení podpory tohoto softwaru jej bude nutno nahradit novým řešením, pravděpodobně systémem Oracle Identity Manager [Oracle Waveset].

Založení a existence identity

Z uživatelského hlediska se veškerá správa identit odehrává v registrační aplikaci. V ní identity vznikají (registrace nového zákazníka), provádí se jejich změny (prodloužení smlouvy, změny údajů) a můžou zde i vznikat požadavky na zánik (pokud si zákazník nepřeje, aby NTK o něm dále uchovávala údaje).

Zároveň s tím probíhá neustálý přísun dat anonymních identit z vysokých škol. Tyto změny jsou okamžitě zpracovávány.

Vzhledem k využívání více zdrojů identit je třeba řešit vznikající kolize, k tomu slouží kolizní matice řešící zejména stupeň důležitosti jednotlivých parametrů v závislosti na dalších podmínkách (platnost, blokáce).

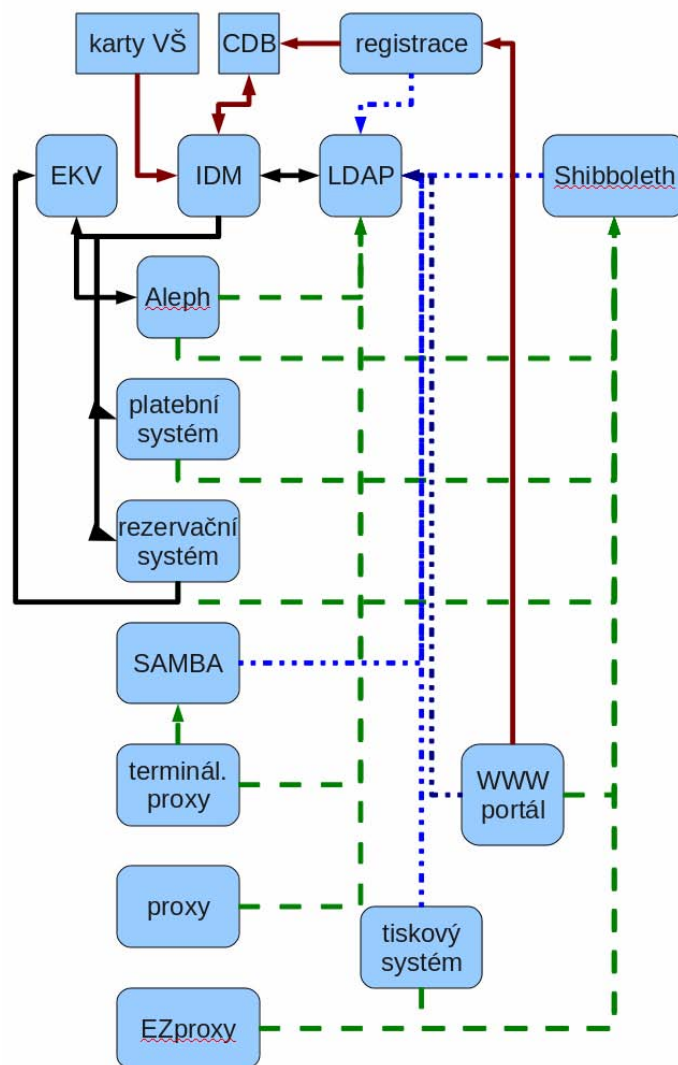
Přenos identity

Přenos identit v systémech NTK názorně ukazuje obrázek 2. Jednotlivé části jsou popsány následovně:

- hranaté objekty jsou **směrodatné zdroje dat**,
- zaoblené objekty jsou **jednotlivé systémy**,
- červené plné čáry ukazují **směr přenosu dat identity**, ten může být jednosměrný, nebo obousměrný (viz případ vazby databáze identit CDB a systému IDM),
- černé plné čáry ukazují **směr přenosu dat ze systému IDM do cílových systémů** (proti systémům LDAP, Aleph a EKV provádí systém IDM i kontrolu změn a ty případně přepíše; v EKV a Alephu kontroluje i příznak blokáce karty a účtu),
- zelené čárkované čáry ukazují **směr dotazu na autentizaci uživatele** (směřuje od jednotlivých systémů, které se ptají adresáře LDAP a systému jednotného přihlášení Shibboleth),
- modré čerchované čáry ukazují **směr dotazu na údaje z adresáře**, jako například skupiny oprávnění, další kontaktní údaje, zařazení do skupin ve službě LDAP atd.

Ve schématu není zobrazen server RADIUS, který se připojuje ke službě LDAP, národním serverům RADIUS a vlastnímu databázovému clusteru. RADIUS sám potom slouží jako zdrojový pro velmi velké množství prvků síťové infrastruktury a vnější servery RADIUS služby Eduroam.

Obrázek 2: Schéma přenosu dat identit a autorizace uživatelů

Zánik identity

Stejně důležitý jako bezchybný proces založení a dlouhodobé existence identity je také proces jejího zániku. Identitu nesmíme uchovávat ze zákonných důvodů po neomezeně dlouhou dobu. Identita v systémech zaniká ze dvou důvodů, a to z důvodu **vypršení času životnosti** a z důvodu **požadavku na smazání**.

Vypršení životnosti identity nastává buď **po pěti letech od konce platnosti registrace** (v případě plně registrovaného uživatele – zákazníka), nebo **po 30 dnech od předregistrace** (v případě čtenáře předregistrovaného, který nedokončil registrační proces).

Při vypršení životnosti identity označí systém IDM tuto identitu příznakem „ke smazání“ a na základě tohoto příznaku se jí pokusí smazat. Dochází přitom ke kontrole případných nevyřešených závazků či pohledávek uživatele v knihovním softwaru Aleph a v platebním systému (může se jednat o nevrácené knihy, nezaplacené zpozděné, zůstatek na finančním účtu či jiné pohledávky zabraňující smazání). Stejným způsobem probíhá vynucené smazání, jen s tím rozdílem, že první požadavek ke smazání (označení identity příznakem „ke smazání“) dává obsluha registrační aplikace. Poté proběhne celý proces ve stejném rozsahu jako u automatického mazání.

Mazání anonymních identit nastává v okamžiku, kdy neprijdou ve výměnném souboru z vysokých škol, tedy prakticky okamžitě (s omezením rychlostí práce jednotlivých systémů, tedy cca tři identity za pět sekund).

Součástí mazání identit je i kontrola podle kolizní matice, kdy se při každé změně složené identity aktualizují práva podle nového stavu.

Závěr

System správy identit je nezbytný pro poskytování rozsáhlých a sofistikovaných služeb závislých na elektronických identitách.

V rámci možností je vyžadována jedinečnost identity, její jednoduchá dostupnost a vysoké zabezpečení. Rovněž je třeba si uvědomit, že systém správy identit je vysoce citlivý na vstupní data.

Správa identit je tedy velmi důležitým prvkem moderní knihovny, který bude zcela nezbytný při větších projektech a postupující integraci služeb. Poskytuje mnoho služeb, chyby v návrhu však mohou poskytnout mnohá překvapení. Chyby ve vstupních datech potom často poskytnou příležitost pro němý údiv, kdy systém pracuje přesně podle požadavků, ale přesně obráceně, než jak by lidé chtěli.

Automatizace ulehčuje a zrychluje práci, ale nesmí se zapomínat, že kontrola a postupné úpravy automatických procesů jsou také práce, která vyžaduje poměrně dost zkušeností a času.

Bibliografické odkazy

1. *Introduction to Aleph X-Services* [online]. Ex Libris [cit. 2011-04-18]. 9 s. Pro zákazníky firmy Ex Libris dostupné na v rámci EL Commons: <<http://www.exlibrisgroup.org/display/ElCommons/Home>>.
2. *OpenLDAP Software 2.4 Administrator's Guide LDAP* [online]. Minden (NV, USA) : The OpenLDAP Foundation, 25 March 2011 [cit. 2011-04-18]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.openldap.org/doc/admin24/1>>.
3. *Oracle Waveset to Oracle Identity Manager Migration Guidelines : A White Paper SUN IDM* [online]. Oracle, February 2011 [cit. 2011-04-18]. 20 s. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.oracle.com/us/products/middleware/identity-management/ow-to-oim-migration-333065.pdf>>.
4. *SafeQ* [online]. Y Soft Corporation, c2011 [cit. 2011-04-18]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.safeq.eu/safeq/safeq-enterprise-edition/1>>.
5. TERPSTRA, John H. 2006. *Samba-3 by Example : Practical Exercises in Successful Samba Deployment* [online]. July, 2006 [cit. 2011-04-18]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.samba.org/samba/docs/man/Samba-Guide/index.html>>.

KRAMERIUS 4 – NOVÉ ŘEŠENÍ PRO DIGITÁLNÍ KNIHOVNU

Jansová, Linda – Lhoták, Martin

Knihovna AV ČR, v. v. i.

Abstrakt

Příspěvek je zaměřen na novou generaci systému Kramerius, která nese název Kramerius 4 a je založena na využití systému Fedora Repository. Z hlediska funkčnosti navazuje na první generaci systému, kterou využívá řada knihoven v České republice zejména pro zveřejňování digitalizovaných dokumentů z fondů knihoven. Kramerius 4 mj. otevírá cesty i pro nové typy dokumentů (včetně dokumentů vzniklých přímo v digitální podobě) a nabízí nové rozhraní pro uživatele i administrátory.

Abstract

The paper focuses on the new generation of the Kramerius System. It is called Kramerius 4 and it is based on the use of Fedora Repository. In terms of functions it is a successor of the first generation of the system which is used by a number of libraries in the Czech Republic mainly to make digitized documents from the libraries' collections available to the public. Kramerius 4 makes it possible to include new document types (such as digital born ones) and offers new interface both for users and for administrators.

Klíčová slova

digitální knihovny, Fedora Repository, Kramerius 4

Keywords

digital libraries, Fedora Repository, Kramerius 4

Úvod

V předkládaném příspěvku je představena nová generace systému Kramerius, tj. Kramerius 4. Jedná se o software s otevřeným zdrojovým kódem určený pro provoz digitálních knihoven. Systém je také možné charakterizovat jako specializovaný systém pro správu obsahu (content management system, CMS) [Foltýn, 2011].

Kramerius 4 je následníkem první generace systému, jehož funkcionalitu zachovává, zároveň však zahrnuje řadu nových funkcí. První generaci systému využívá řada českých knihoven, například Národní knihovna ČR [Kramerius : Národní knihovna ČR], Městská knihovna v Praze [Systém Kramerius : Digitální knihovna] či Krajská knihovna Františka Bartoše, příspěvková organizace [Digitální knihovna : Krajská knihovna]. Uživatelem první generace systému je také Univerzitní knihovna v Bratislavě.

Systém Kramerius 4 společně vyvíjejí Knihovna AV ČR, v. v. i., Národní knihovna České republiky a Moravská zemská knihovna. Programátorské práce realizuje firma INCAD, spol. s r. o., a to na základě vítězství ve výběrovém řízení na veřejnou zakázku *Rozvoj open source systému pro zpřístupnění digitálních objektů – Kramerius* v roce 2009.

Vývoj vychází z praktického ověření možností možnosti vyvíjet systém jako nadstavbu nad softwarem Fedora Repository. Toto ověření (tzv. proof of concept) bylo provedeno v roce 2008, přičemž v jeho rámci byl vytvořen konverzní nástroj pro převod dat v souladu se schématem DTD Periodika a Monografie používaného v systému Kramerius do jeho třetí verze do formátu FOXML, s nímž pracuje software Fedora Repository [Proof of Concept].

Pro úplnost je potřeba poznamenat, že samotný výraz *Kramerius* je v českém knihovnictví používán ještě v dalším významu. Kromě softwarového řešení, o kterém pojednává tento příspěvek, je to také o zkrácené pojmenování *Národního programu mikrofilmování a digitálního zpřístupňování dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru – Kramerius*. Jedná se o sedmý podprogram programu Veřejné informační služby knihoven (VISK), jehož cílem je záchrana a zpřístupnění bohemikálních dokumentů tištěných na kyselém papíru, a tudíž ohrožených rozpadem svého nosiče [VISK], [Vítejte na informačním portálu]. Této problematice byl věnován podrobný příspěvek na sympoziu INFOS 2005 [Vrbenská, 2005].

Po této terminologické odbočce se vraťme k vlastnímu tématu příspěvku. V následujícím textu jsou nejprve popsány komponenty systému Kramerius 4, dále jsou představeny technologie a nástroje používané při jeho vývoji, je rovněž charakterizován způsob práce s daty. Pozornost je věnována také instalaci a nastavení systému, správě digitálních objektů a přístupovým právům uživatelů, podporovaným formátům a typům dokumentů, rozhraní systému, komunitě uživatelů a vývojářů, způsobu financování a konečně také plánovanému rozvoji systému.

Komponenty systému

Systém Kramerius 4 tvoří celkem čtyři základní komponenty, jimiž jsou Fedora Repository, Apache Solr/Lucene, PostgreSQL a vlastní aplikace Kramerius 4. Mezi volitelné komponenty patří server IIPImage.

Fedora Repository

Klíčovou komponentou systému Kramerius je software Fedora Repository [Fedora Commons Repository Software], který je implementací abstraktní architektury Fedora (Flexible Extensible Digital Object Repository Architecture, tj. Flexibilní rozšiřitelná architektura pro úložiště digitálních objektů). Tuto architekturu, jež je inspirována rámcem Kahna a Wilenského [Kahn, 1995], vyvinuli výzkumní pracovníci z Cornellovy univerzity (Cornell University) [Fedora Commons Repository Software, About].

Software Fedora Repository k březnu 2011 využívalo minimálně 173 projektů [Fedora Commons Registry]. Protože se ovšem jedná o svobodný software dostupný pod licencí Apache ve verzi 2.0 [Apache License], může jej kdokoli použít pro jakýkoliv účel, může ho šířit, upravovat a rozšiřovat upravené verze softwaru. Licence Apache nepožaduje, aby byly upravené verze softwaru distribuované pod stejnou licencí.

Apache Solr/Lucene

Pro účely vyhledávání je použit vyhledávač Apache Solr/Lucene. Původně se jednalo o dva projekty (Solr a Lucene), ty však byly v roce 2010 spojeny do jednoho společného projektu. Vyhledávač umožňuje mj. plnotextové vyhledávání (včetně například vyhledávání v souborech ve formátech PDF), zvýrazňování výsledků, fasetové vyhledávání a dynamické vytváření shluků. Jedná se o svobodný software, který je napsán v programovacím jazyce Java a je dostupný pod licencí Apache ve verzi 2.0 [Apache Solr].

PostgreSQL

Jako databázový systém je použit PostgreSQL, který je aktivně vyvíjen více než patnáct let [PostgreSQL]. Mezi jeho silné stránky patří například striktní dodržování standardního jazyka SQL či neomezená maximální velikost databáze. Jedná se opět o software s otevřeným zdrojovým kódem, konkrétně je dostupný pod licencí PostgreSQL License, která je podobná například licenci MIT či BSD [PostgreSQL, License], [PostgreSQL, About].

Vlastní aplikace Kramerius 4

Vlastní aplikace Kramerius 4 je napsána v programovacím jazyce Java a je spouštěna interpretačním serverem (obvykle je používán Apache Tomcat). V rámci konfigurace při instalaci aplikace jsou nastavovány cesty do databáze PostgreSQL 4 a do repozitáře Fedora. Je rovněž potřeba definovat port, na němž aplikace poběží. Aplikace je dostupná pod licencí GPL General Public License ve verzi 3 [kramerius], [kramerius, Instalace], [GNU General Public License]. Ta je založena na tzv. copyleftu, což znamená, že v případě vzniku a šíření upravených děl (v tomto případě softwaru) je vždy nutné, aby i upravené dílo bylo šířeno pod stejnou licencí [Copyleft].

IIPImage

Server IIPImage je možné použít v případě, kdy je žádoucí zajistit podporu protokolu Deep Zoom a nevyužít ke generování souborů přímo interní image server systému Kramerius 4. Server je určen pro streamované zobrazování a přibližování obrázků ve velmi vysokém rozlišení. Je k dispozici pod licencí GNU General Public Licence ve verzi 3 [IIPImage], [IIPImage, Download].

Technologie a nástroje používané při vývoji

Hlavními technologiemi a nástroji, které jsou využívány při vývoji systému, jsou jQuery a Java Development Kit.

jQuery

jQuery je v současné době nejpoužívanější javascriptová knihovna. Jejím smyslem je zjednodušit skriptování HTML na straně klienta [jQuery], [jQuery Project]. Je k dispozici pod duální licenci GNU General Public License a MIT [jQuery Project, License]. Zatímco první zmíněná licence obsahuje doložku o copyleftu, druhá licence nikoliv. Z toho vyplývá, že software, v němž je knihovna použita, může být šířen i pod jinou licenci – tj. obdobně, jako je tomu u softwaru Fedora Repository.

Java Development Kit

Java Development Kit (JDK) je nejrozšířenější soubor nástrojů používaný vývojáři pracujícími s programovacím jazykem Java. JDK je dostupný pod licenci Sun, resp. od roku 2007 z větší části také pod licenci GNU General Public License [Java SE at a Glance], [Java Development Kit].

Práce s daty

Pokud se týká práce s daty, klíčovou roli hrají identifikátory UUID, formát FOXML a datové proudy.

Identifikátory UUID

Identifikátory UUID (Universally Unique Identifiers, tj. univerzálně unikátní identifikátory) jsou 128-bitové identifikátory, které jsou standardně používány při tvorbě softwaru. Jejich použití je standardizováno Nadací pro otevřený software (Open Software Foundation, OSF). Smyslem identifikátorů UUID je umožnit distribuovaným systémům unikátně identifikovat informace bez nutnosti centrální koordinace [Universally unique identifier], [UUID Generator].

Formát FOXML

FOXML (Fedora Object XML, tj. XML pro objekty Fedora) je jednoduchý XML formát, který je vyjádřením modelu digitálních objektů v repozitáři Fedora. Může být použit pro import digitálních objektů do repozitáře Fedora nebo naopak pro export těchto objektů z repozitáře [Introduction to Fedora Object XML (FOXML)].

Datové proudy

Datový proud (datastream) je prvek digitálního objektu, který v repozitáři Fedora reprezentuje obsahovou položku. K digitálnímu objektu může patřit jeden nebo více datových proudů, přičemž každý datový proud zaznamenává užitečné vlastnosti reprezentovaného obsahu. S ním je následně nakládáno jako s proudem bitů (bit stream) a je na uživateli, aby určil, jak bude příslušný obsah interpretován [Fedora Digital Object Model].

Instalace a nastavení systému

Návod na instalaci a nastavení systému je k dispozici na oficiálním webu systému. Na tomto místě proto pouze shrneme, že systém Kramerius 4 je možné provozovat na libovolném operačním systému, který umožňuje provoz jeho jednotlivých komponent (vlastní aplikace Kramerius 4 nemá žádné speciální požadavky na systém). Kromě výše zmíněných čtyř základních komponent systému je nutné mít nainstalován Java Development Kit ve verzi 1.6 a vhodný aplikační server, například Apache Tomcat.

Pokud se týká hardwarových požadavků, lze doporučit, aby server, na kterém bude systém provozován, měl disk s minimálně dvojnásobnou velikostí, než je předpokládaná velikost obrazových dat. Z hlediska paměti jsou i při minimálním provozu potřeba minimálně 4 GB RAM.

Nastavení systému je realizováno prostřednictvím konfiguračních souborů uspořádaných v dvoustupňové hierarchii [kramerius, Instalace].

Správa digitálních objektů a přístupová práva uživatelů

Od verze 4.2.1 z února 2011 disponuje systém Kramerius 4 novým systémem správy uživatelských účtů a přístupových práv, který nabízí řadu možností nastavení a jejich kombinací.

Údaje o přístupových právech uživatelů jsou ukládána v databázi PostgreSQL. Jsou vyjádřeny formou vazby mezi uživatelem (nebo skupinou uživatelů), akcí a digitálním objektem. Jednotlivý uživatel může být součástí více skupin uživatelů.

Z pohledu přístupnosti digitálních objektů pro uživatele patří mezi důležité podmínky mj. tzv. pohyblivá zeď. Právě díky pohyblivé zdi je možné například omezit přístup uživatelů s určitými přiřazenými právy ke konkrétnímu digitálnímu objektu nebo ke skupině digitálních objektů, a to na základě metadat.

System umožňuje také například omezit přístup k určitým úlohám pouze z předem definovaného rozsahu IP adres nebo na základě uživatelských účtů [kramerius, Prava].

Podporované formáty a typy dokumentů

V systému Kramerius 4 je možné ukládat obsah v několika různých formátech, mezi něž patří formáty JPEG 2000, dvouvrstvé PDF, DjVu a JPEG. V první generaci systému Kramerius používán převážně formát DjVu. Nicméně ten již není příliš rozvíjen a navíc vyžaduje instalaci zásuvného modulu do internetového prohlížeče, což je z pohledu uživatelského komfortu nevyhovující. Po přechodu na systém Kramerius 4 se například Knihovna AV ČR, v. v. i., chystá používat pro zobrazení formát JPEG, Národní knihovna ČR pak formát JPEG 2000.

Z hlediska typů dokumentů je podstatné, že na rozdíl od první generace systému Kramerius je v Krameriovi 4 počítáno s ukládáním a zpřístupňováním širšího spektra typů dokumentů. Dnešní praxe již mj. vyžaduje, aby do systému bylo možné ukládat nejenom digitalizované dokumenty, ale také dokumenty, které vznikly přímo v digitální podobě (born digital).

Pro zajištění vyšší interoperability a možnosti komunikace s projektem Europeana systém Kramerius 4 podporuje metadatové schéma ESE (Europeana Semantic Elements), a to prostřednictvím protokolu OAI-PMH (Open Archives Initiative – Protocol for Metadata Harvesting).

Webové rozhraní pro koncové uživatele

Webové rozhraní pro koncové uživatele na příkladu uživatelského rozhraní veřejné testovací implementace na serveru Moravské zemské knihovny je podrobně popsáno v [Lhoták, 2011] a částečně bylo představeno i v [Kocourek, 2010], proto jej v tomto příspěvku představíme pouze stručně.

Rozhraní umožňuje uživateli využívat jak režim prohlížení, tak režim vyhledávání, resp. tyto dva způsoby hledání informací vzájemně kombinovat. Výhodou je použití tzv. našeptávání při zadávání vyhledávacího dotazu. Zpestřením uživatelského rozhraní je interaktivní časová osa.

Příklad rozhraní pro koncové uživatele, tentokrát z neveřejného testovacího serveru Knihovny AV ČR, v. v. i., je k dispozici na obrázku 1.

Obrázek 1: Ukázka rozhraní testovací implementace systému Kramerius 4 v Knihovně AV ČR, v. v. i., - zobrazení titulní stránky jednoho z digitalizovaných čísel časopisu Informace s metadaty (interně dostupná adresa, výřez ze snímku obrazovky pořízen 11. 4. 2011)

Z důvodu možnosti srovnání s první generací systému Kramerius uvádíme ještě obrázek 2, na němž je snímek části obrazovky produkční implementace systému Kramerius v téže knihovně.

Obrázek 2: Ukázka rozhraní produkční implementace první generace systému Kramerius v Knihovně AV ČR, v. v. i., - zobrazení titulní stránky jednoho z digitalizovaných čísel časopisu Informace s metadaty (<http://kramerius.lib.cas.cz/kramerius/PShowPageDoc.do?it=0&id=1807312&picp=&idpi=3552220>, výřez ze snímku obrazovky pořízen 11. 4. 2011)

Rozhraní pro administrátory

V rozhraní pro administrátory lze realizovat úlohy na dvou základních úrovních, a to na úrovni celého systému a na úrovni jednotlivých digitálních objektů nebo jejich skupin. Například u periodik se může jednat o celé periodikum, ale také mj. o jednotlivý obrázek. Je však třeba počítat s tím, že čím je zvolená úroveň vyšší, tím úlohy trvají déle a kladou vyšší nároky na výkon.

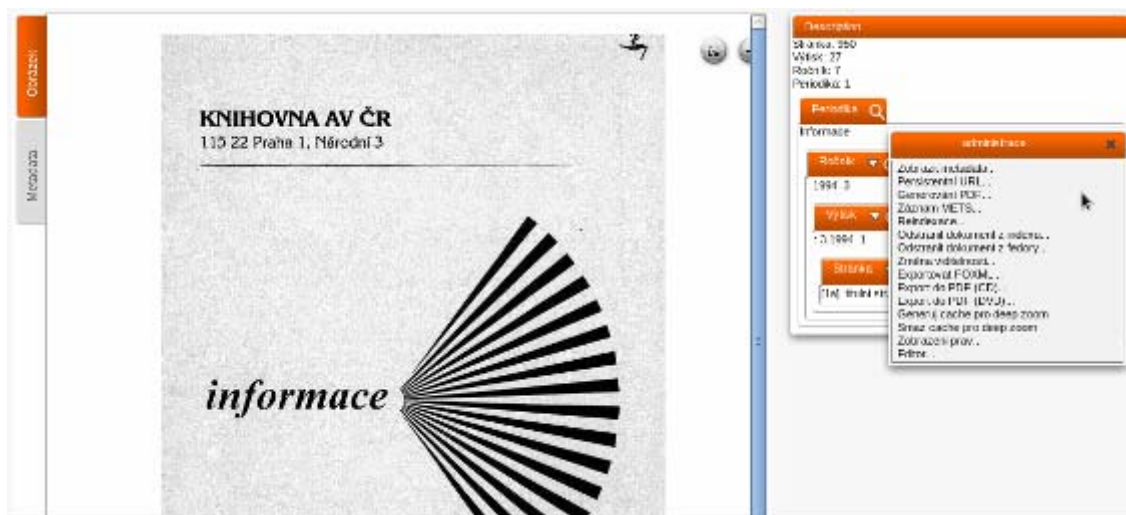
Mezi typické úlohy realizované prostřednictvím rozhraní pro administrátory patří import dat. Ten je možné provádět třemi hlavními způsoby, a to importem z první generace Krameria, přímým vložením například z digitalizační linky (ve formátu v souladu se schématem DTD pro Krameria) nebo importem ve formátu FOXML.

Ukázku rozhraní pro administrátory přinášejí obrázky 3 a 4.

Obrázek 3: Ukázka rozhraní pro administraci celého systému v testovací implementaci systému Kramerius 4 v Knihovně AV ČR, v. v. i. (interně dostupná adresa, výřez ze snímku obrazovky pořízen 11. 4. 2011)

Obrázek 4: Ukázka rozhraní pro správu jednotlivých digitálních objektů (v tomto případě na úrovni celého periodika) v testovací implementaci systému Kramerius 4 v Knihovně AV ČR, v. v. i. (interně dostupná adresa, výřez ze snímku obrazovky pořízen 11. 4. 2011)

Komunita uživatelů a vývojářů

Uživatelé systému Kramerius spolu mohou komunikovat prostřednictvím elektronické konference Kramerius [Kramerius – diskusní list uživatelů systému Kramerius] V říjnu 2010 se také uskutečnil seminář uživatelů a vývojářů, který byl zaměřen právě na systém Kramerius 4 [Jansová, 2010].

Pro komunikaci týkající se vlastního vývoje, oprav chyb apod. je primárně používán systém pro správu požadavků (od jejich vložení až po jeho uzavření) dostupný na platformě Google Code [kramerius, Issues]. Znamená to, že na rozdíl od vývoje první generace systému probíhá vývoj veřejně. Postupně je také (na platformě wiki) doplňována dokumentace.

Financování

Do roku 2011 je vývoj systému financován zejména z programu výzkumu a vývoje Ministerstva kultury. Dalšími zdroji financování jsou projekty Národní knihovny ČR a Moravské zemské knihovny. Mezi nové zdroje financování se řadí dotace z již zmiňovaného programu VISK, mezi zatím potenciální zdroje potom patří dotace z Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI).

Plánovaný rozvoj

V blízké budoucnosti se počítá s rozšířením systému Kramerius mj. o následující funkce či možnosti:

zviditelnění technických a administrativních metadat pro autorizovaného uživatele;

odkazy na primární dokumenty nacházející se mimo repozitář Fedora;

získávání zpětné vazby od uživatelů;

vytváření vlastních virtuálních sbírek;

vytváření uživatelských profilů s nastavením vlastních preferencí (například vyhledávání);

zapojení jako poskytovatele služeb pro systém jednotného přihlášení Shibboleth (tj. rozšíření autentizačních mechanismů).

Závěr

Systém Kramerius 4 je postaven na využití technologií s otevřeným zdrojovým kódem. Samotná aplikace Kramerius 4 je konkrétně dostupná pod licencí GNU General Public License ve verzi 3. Díky tomu ji mohou bez placení licenčních poplatků využívat jak instituce, tak v případě zájmu jednotlivci.

Systém Kramerius 4 je následníkem první generace stejnojmenného systému, který v České republice využívá řada významných knihoven ke zpřístupňování digitalizovaného obsahu. Funkcionalita první generace systému je v systému Kramerius 4 zachována, systém Kramerius 4 však zároveň nabízí řadu nových funkcí.

V současné době probíhá intenzivní vývoj systému Kramerius 4, o němž svědčí i aktivita na webu projektu na platformě Google Code [kramerius]. Zájemci o využití systému se s ním zároveň mohou seznámit na oficiální demonstrační instalaci na serveru Moravské zemské knihovny [Kramerius 4 : digitální knihovna].

Bibliografické odkazy

1. *Apache License, Version 2.0 (current)* [online]. Apache Software Foundation, c2011 [cit. 2011-04-10]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.apache.org/licenses/>>.
2. *Apache Solr* [online]. The Apache Software Foundation, c2007, Last Published: 03/31/2011 23:32:03 [cit. 2011-04-10]. Dostupné na World Wide Web: <<http://lucene.apache.org/solr/>>.
3. Copyleft. In *Wikipedia, the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA, USA) : Wikimedia Foundation, This page was last modified on 1 April 2011 at 21:14 [cit. 2011-04-10]. Dostupné na World Wide Web: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Copyleft>>.
4. *Digitální knihovna : Krajská knihovna Františka Bartoše* [online]. Zlín : Krajská knihovna Františka Bartoše, c2003-2008 [cit. 2011-04-10]. Dostupné na World Wide Web: <<http://dlib.kfbz.cz/kramerius/>>.
5. *Fedora Commons Registry* [online]. Added by Carissa Smith, last edited by Valorie Hollister. Fedora Commons, Mar 17, 2011 [cit. 2011-04-10]. Dostupné na World Wide Web: <<https://wiki.duraspace.org/display/FCCommReg/Fedora+Commons+Registry>>.
6. *Fedora Commons Repository Software* [online]. Fedora Commons [cit. 2011-04-10]. About. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.fedora-commons.org/about>>.
7. *Fedora Commons Repository Software* [online]. Fedora Commons [cit. 2011-04-10]. Dostupné na World Wide Web: <<http://fedora-commons.org/>>.
8. Fedora Digital Object Model. In *Fedora Repository 3.4.2 Documentation* [online]. Added by Daniel Davis, last edited by Kai Strnad. Fedora Commons, Dec 15, 2009 [cit. 2011-04-10]. Dostupné na World Wide Web: <<https://wiki.duraspace.org/display/FCR30/Fedora+Digital+Object+Model>>.
9. FOLTYN, Tomas; LHOTAK, Martin. 2011. *The Kramerius System – An Open Source Solution for Digital Libraries*. 2011. 13 s. Rukopis připravený k publikaci ve sborníku příspěvků z konference European Conference on Digital Libraries 2011 (ECDL 2011).
10. *GNU General Public License* [online]. Boston (MA, USA) : FSF, Updated: \$Date: 2010/12/06 21:59:46 \$ [cit. 2011-04-11]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.gnu.org/licenses/gpl.html>>.
11. *IPIImage* [online]. Ruven Pillay, Denis Pitzalis, c2000-2010 [cit. 2011-04-10]. Dostupné na World Wide Web: <<http://iipimage.sourceforge.net/>>.
12. *IPIImage* [online]. Ruven Pillay, Denis Pitzalis, c2000-2010 [cit. 2011-04-10]. Download. Dostupné na World Wide Web: <<http://iipimage.sourceforge.net/download/>>.
13. Introduction to Fedora Object XML (FOXML) : Fedora Release 2.0. In *Fedora System Documentation : Fedora Release 2.0* [online]. Fedora Project, c2005 [cit. 2011-04-10]. Dostupné na World Wide Web: <<http://fedora-commons.org/download/2.0/userdocs/digitalobjects/introFOXML.html>>.
14. JANSOVÁ, Linda. 2010. Zpráva ze semináře Kramerius 4. *Ikaros* [online]. 2010, roč. 14, č. 10 [cit. 2011-04-11]. Dostupný na World Wide Web: <<http://www.ikaros.cz/node/6420>>. URN-NBN:cz-ik6420. ISSN 1212-5075
15. Java Development Kit. In *Wikipedia, the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA, USA) : Wikimedia Foundation, This page was last modified on 25 February 2011 at 13:35 [cit. 2011-04-10]. Dostupné na World Wide Web: <http://en.wikipedia.org/wiki/Java_Development_Kit>.
16. *Java SE at a Glance* [online]. Redwood Shores (CA, USA) : Oracle [cit. 2011-04-10]. Java SE Downloads. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.oracle.com/technetwork/java/javase/downloads/index.html>>.

17. *jQuery Project* [online]. The jQuery Project, c2010 [cit. 2011-04-11]. Dostupné na World Wide Web: <<http://jquery.org/>>.
18. *jQuery Project* [online]. The jQuery Project, c2010 [cit. 2011-04-11]. License. Dostupné na World Wide Web: <<http://jquery.org/license>>.
19. jQuery. In *Wikipedia, the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA, USA) : Wikimedia Foundation, This page was last modified on 5 April 2011 at 13:09 [cit. 2011-04-10]. Dostupné na World Wide Web: <<http://en.wikipedia.org/wiki/JQuery>>.
20. KAHN, Robert; WILENSKY, Robert. 1995. *A Framework for Distributed Digital Object Services* [online]. May 13, 1995 [cit. 2011-04-11]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.cnri.reston.va.us/k-w.html>>.
21. KOCOUREK, Pavel. 2010. Pohled pod pokličku – Kramerius 4. In *Inforum 2010 : 16. ročník konference o profesionálních informačních zdrojích* [online]. Praha : Albertina icome Praha, 2010 [cit. 2011-04-10]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.inforum.cz/sbornik/2010/108/>>.
22. *Kramerius – diskusní list uživatelů systému Kramerius* [online]. Praha : Knihovna AV ČR [cit. 2011-04-10]. Dostupné na World Wide Web: <<https://mail.lib.cas.cz/mailman/listinfo/kramerius>>.
23. *Kramerius : Národní knihovna ČR* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, c2003-2010 [cit. 2011-04-10]. Dostupné na World Wide Web: <<http://kramerius.nkp.cz/>>.
24. *kramerius* [online]. [cit. 2011-04-10]. Instalace. Dostupné na World Wide Web: <<http://code.google.com/p/kramerius/wiki/Instalace>>.
25. *kramerius* [online]. [cit. 2011-04-10]. Issues. Dostupné na World Wide Web: <<http://code.google.com/p/kramerius/issues/>>.
26. *kramerius* [online]. [cit. 2011-04-10]. Prava. Dostupné na World Wide Web: <<http://code.google.com/p/kramerius/wiki/Prava>>.
27. *kramerius* [online]. [cit. 2011-04-11]. Dostupné na World Wide Web: <<http://code.google.com/p/kramerius/>>.
28. *Kramerius 4 : digitální knihovna* [online]. [cit. 2011-04-10]. Oficiální demonstrační instalace systému Kramerius 4 na serveru Moravské zemské knihovny. Dostupné na World Wide Web: <<http://krameriusdemo.mzk.cz:8080/search/>>.
29. LHOTÁK, Martin; JANSOVÁ, Linda. 2011. *Uživatelské rozhraní systému Kramerius 4 na příkladu testovací implementace Moravské zemské knihovny*. 2011. 3 s. Rukopis připravený k publikaci ve 4. čísle časopisu Čtenář v roce 2011.
30. *PostgreSQL* [online]. PostgreSQL Global Development Group, c1996 – 2011 [cit. 2011-04-10]. About. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.postgresql.org/about/>>.
31. *PostgreSQL* [online]. PostgreSQL Global Development Group, c1996 – 2011 [cit. 2011-04-10]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.postgresql.org/>>.
32. *PostgreSQL* [online]. PostgreSQL Global Development Group, c1996 – 2011 [cit. 2011-04-10]. License. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.postgresql.org/about/licence>>.
33. *Proof of Concept – využití systému FEDORA pro uložení digitálních objektů DTD Periodika a Monografie* [online]. Praha : Knihovna AV ČR, [2008] [cit. 2011-04-10]. Dostupné na World Wide Web: <<http://digit.lib.cas.cz/index.php?cat=fedora>>.
34. *System Kramerius : Digitální knihovna Městské knihovny v Praze* [online]. Praha : Městská knihovna v Praze, c2003-2009 [cit. 2011-04-10]. Dostupné na World Wide Web: <<http://kramerius.mlp.cz/kramerius/>>.
35. Universally unique identifier. In *Wikipedia, the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA, USA) : Wikimedia Foundation, This page was last modified on 9 April 2011 at 14:00 [cit. 2011-04-10]. Dostupné na World Wide Web: <http://en.wikipedia.org/wiki/Universally_unique_identifier>.

36. *UUID Generator* [online]. [cit. 2011-04-10]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.uuidgenerator.com/>>.
37. *VISK : veřejné informační služby knihoven : Program Ministerstva kultury* [online]. Praha, 31.3.2011 [cit. 2011-04-10]. *VISK 7 : Národní program mikrofilmování a digitálního zpřístupňování dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru – Kramerius*. Dostupné na World Wide Web: <<http://visk.nkp.cz/VISK7.htm>>.
38. *Vítejte na informačním portálu systému Kramerius* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, Informační portál Kramerius, 2008-11 [cit. 2011-04-10]. Dostupné na World Wide Web: <<http://kramerius-info.nkp.cz/>>.
39. VRBENSKÁ, Františka. 2005. Spolupráce na programu ochranného reformátování Kramerius – zkušenosti a perspektivy . In *INFOS 2005 INFOS 2005 : zborník z 33. medzinárodného informatického sympózia, ktoré sa konalo v dňoch 25.-28. apríla 2005 v Starej Lesnej*. [Zostavila Judita Kopáčiková] . Vyd. 1. Bratislava : Centrum vedecko-technických informácií SR, 2005, s. 187–196. Dostupné také na World Wide Web: <http://www.infolib.sk/index/open_file.php?file=INFOS2005/32.pdf>. ISBN 80-85165-91-0.

DIGITALIZACE JINAK A MOŽNOST ROZŠÍŘENÍ EVROPSKÉ KNIHOVNÍ SÍTĚ

Kamrádková, Kateřina
Národní technická knihovna

Abstrakt

V první části příspěvek představuje historický fond Národní technické knihovny (NTK) jako výchozí prvek pro poskytování služeb digitalizace na objednávku. V článku je prezentován evropský projekt *eBooks on Demand – A European Library Network* a návazná služba *Elektronické knihy na objednávku (EOD)*. V druhé části se příspěvek věnuje dvěma projektovým aktivitám (rozšíření Evropské knihovní sítě a propagace EOD), které popisuje na příkladech realizace v České republice, konkrétně v NTK.

Abstract

The first part of this paper focuses on the National technical library's (NTK) rare book collection which is an initial element in providing the digitization on demand services. Furthermore, it presents the European project *eBooks on Demand – A European Library Network* and its consecutive service *eBooks on Demand*. Second part highlights two project activities (European Library Network enlargement and Dissemination plan) in general and their implementation in the Czech Republic, specifically in the NTK in particular.

Klíčová slova

digitální knihovny, digitalizace, e-knihy, EOD, evropské projekty, historické fondy, marketing, spolupráce, technické knihovny

Keywords

digital libraries, digitization, e-books, EOD, European projects, rare book collections, marketing, cooperation, technical libraries

Historický fond NTK

Historický fond Národní technické knihovny obsahuje dokumenty vydávané od 1. poloviny 16. století do roku 1920. Jádru fondu představuje asi 2000 svazků starých tisků z let 1500-1800, vzácné tisky vydané v období 1801-1920 jsou ve fondu zastoupeny přibližně 100 000 svazky. Zhruba 80% dokumentů je psáno německy, 8% francouzsky, 4% česky a 4% anglicky.

Historický fond NTK zahrnuje dokumenty z oblasti přírodních věd a technických oborů, svým obsahem však může být zajímavý i pro ty, jež se věnují dějinám architektury, umění, dějinám filozofie a sociologie techniky či jazykovědě. Se změnou Státní technické knihovny na Národní technickou knihovnu v roce 2009 vyvstala otázka, jak historický fond zviditelnit. Fond neobsahuje rukopisy ve smyslu knih zhotovených před vynálezem knihtisku, jsou v něm však některé zajímavé rukopisy pozdější. NTK vlastní i další cenné dokumenty s kulturně-historickou hodnotou, avšak kromě zainteresovaných badatelů o nich veřejnost většinou neví.

Staré a vzácné tisky je možné studovat prezenčně v prostorách badatelny, která je otevřena patnáct hodin týdně. V únoru 2010 byla spuštěna služba *eBooks on Demand*, čímž se dostupnost historického fondu mnohonásobně zvýšila. Současně se službou je prezentován historický fond NTK jako celek.

Elektronické knihy na objednávku

Služba *eBooks on Demand* (Elektronické knihy na objednávku) vzešla ze snahy přiblížit se zájmům a potřebám uživatelů. Digitalizace „on demand“ (na objednávku zákazníka) je v případě EOD nabízena u knih, na něž se již nevztahuje autorský zákon, v ČR jsou to knihy vydané v letech 1500-1910. Obecně jsou staré a vzácné tisky v NTK z důvodu ochrany a lepšího zpřístupnění postupně digitalizovány a následně ukládány do systému [Kramerius NTK](#). Se službou EOD mají zákazníci možnost vybrat si, která z knih bude digitalizována nejdříve, a to bez nutnosti navštívit knihovnu nebo být registrovaným uživatelem NTK.

V krátké době od objednávky, kterou lze zahájit v online katalogu knihovny, obdrží zákazník dvouvrstvé PDF s obrazem knihy naskenovaným ve vysoké kvalitě a s plným textem. V takto zhotovené e-knize pak

může fulltextově vyhledávat, kopírovat text, vkládat jej do textových editorů apod. Díky OCR je zajištěn také např. převod novogotického písma do latinky.

E-knihy EOD jsou po dvou měsících od digitalizace přístupné zdarma v síti Internet prostřednictvím Systému Kramerius NTK, možnost prohlížet je nebo stahovat mají tedy i ostatní zájemci.

Projekt eBooks on Demand – A European Library Network

Služba EOD je poskytována v rámci projektu [eBooks on Demand – A European Library Network](#) (EOD – Evropská knihovní síť). Do projektu je nyní zapojeno na třicet evropských knihoven, z nichž dvacet je příjemcem dotace Evropské komise v *Programu Kultura 2007-2013*. V České republice jsou součástí Evropské knihovní sítě kromě Národní technické knihovny také Moravská zemská knihovna v Brně (MZK), Vědecká knihovna v Olomouci a Knihovna Akademie věd ČR, na Slovensku pak Univerzitní knihovna v Bratislavě, nově též Ústřední knihovna Slovenské Akademie věd.

K hlavním cílům projektu patří podpora kulturního dialogu mezi badateli s přispěním technologií Webu 2.0, vytvoření modelu dobré digitalizační praxe na evropské úrovni a zejména rozšíření sítě institucí, jež službu EOD nabízejí. K naplnění cílů projektu je postupováno v šesti dílčích aktivitách (A1-A6). Úkolem A1 je rozšíření Evropské knihovní sítě, obsahem A2 je pořádání projektových a technických workshopů pro sdílení zkušeností ve zúčastněných knihovnách, aktivita A3 zajišťuje konání alespoň jednoho Open day (Dne otevřených dveří se službou EOD) ročně, A4 a A5 se zabývají využitím technologií Webu 2.0 v rámci zpřístupňování e-knih EOD a naplní A6 je šíření povědomí o službě EOD a její marketing.

Rozšíření Evropské knihovní sítě (A1)

Možnost zapojení se do Evropské knihovní sítě byla loni prezentována prakticky na všech knihovnických a některých muzejních konferencích v ČR. Na podzim 2010 proběhla na konferenci Knihovny současnosti v Seči krátká anketa, zda by měly knihovny o přistoupení k projektu EOD zájem. Z 41 vyplněných anketních lístků mimo jiné vyplývá, že se dotazované knihovny nemohou stát nebo nemají z různých důvodů zájem stát se řádnými členy sítě EOD s povinností platit 1000 EUR ročně, naopak třetinu z nich zaujala možnost zapojit se nepřímo přes instituci, která již členem sítě EOD je (konkrétně NTK, MZK).

Způsob zprostředkovaného zapojení se do Evropské knihovní sítě byl nabízen zejména institucím, které vlastní historický fond, ale nedisponují prostředky nezbytnými pro realizaci digitalizace (nedostatek finančních a lidských zdrojů, absence skeneru nebo úložiště pro digitalizovaná data apod.). Z následných jednání s pěti zainteresovanými knihovnami byla v Národní technické knihovně zahájena spolupráce s Knihovnou Divadelního ústavu, Národní lékařskou knihovnou a jednorázově s Knihovnou Univerzity Palackého v Olomouci. Jiná forma spolupráce vznikla později s Budějovickým měšťanským pivovarem, další jednání s paměťovými institucemi budou probíhat i v roce 2011.

Kooperující knihovny při podepsání dohody vyzdvihly další výhody, které pro ně ze spolupráce plynou, např. skutečnost, že digitalizují „živou“ část historického fondu podle reálných potřeb uživatelů; finanční rozpočet knihovny je snížen na minimum, nicméně digitalizace není nákladná (manipulační poplatek - 200 CZK/kniha + 4 CZK/stránka), navíc ji většinou platí zákazník; z dotačních programů skenují jen dokumenty české provenience, díky EOD tedy mohou uživatelům nabídnout i digitalizaci zahraničních knih; digitalizaci je možné objednat online, což je vhodné zejména pro zahraniční badatele.

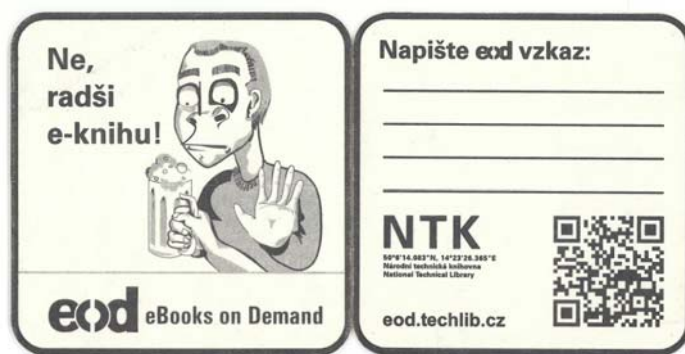
Univerzitní a krajská knihovna v Innsbrucku, koordinátor Evropské knihovní sítě, s touto formou spolupráce souhlasila, bezplatné připojení k síti pro spolupracující knihovny bylo ovlivněno tím, že nebyla nutná instalace software Order Data Manager (ODM) používaného ke zpracování objednávek EOD. Technicky tato spolupráce s NTK probíhá následovně: knihovny uzavřou *Dohodu o spolupráci v rámci služby EOD*, v příloze dohody specifikují vstupní a výstupní data tvorby e-knihy. Zákazník objedná knihu vybranou k digitalizaci v knihovně, která dokument vlastní, ta doručí NTK osobní údaje zákazníka, originál knihy a její bibliografický záznam. Pracovníci v NTK tato data zadají manuálně do systému ODM a potom už následuje standardní proces zpracování objednávky prostřednictvím EOD, kdy v případě potřeby NTK komunikuje přímo se zákazníkem. Po vyřízení objednávky knihovna dostane zpět originál knihy a zvolené digitální objekty, hotová e-kniha může být uložena také na serveru NTK. Je předmětem dohody, jaká výstupní data knihovna vlastníci originál knihy požaduje. Obdržet může např. jednotné PDF s OCR, OCR v XML (dodávané ze systému ODM, vhodné pro ty, co vlastní software Abbyy FineReader), fulltext v RTF, jednotlivé skenované strany v TIFF pro archivaci, komplexní řešení pro Systém Kramerius, tzn. jednotlivé strany v PDF, metadata a jednotlivé strany OCR v TXT (automaticky vytvořené OCR v NTK).

Marketingové aktivity (A6)

Náplní další z projektových aktivit je šíření informací o službě EOD a její propagace. Jelikož NTK od února do října 2010 zdigitalizovala v rámci EOD pouze tři dokumenty, rozhodli jsme se nabídnout zajímavé knihy z historického fondu sponzorům. Připravili jsme kampaň nazvanou *Dejte starým knihám nový život!*, jejímž záměrem bylo vyzvat firmy ke sponzorování digitalizace knih z oboru jejich podnikání. V souvislosti s chystanou výstavou o pivovarnictví jsme vytvořili nabídkové seznamy s přehledem knih určených k digitalizaci. Každý seznam obsahoval asi třicet obrázků titulních strany knihy, popisné údaje, krátkou anotaci obsahu a konečnou cenu e-knihy. Přehled knih jsme spolu s průvodním dopisem předali třem pivovarům. Hlavním sponzorem digitalizace se stal Pivovar Kynšperk, který objednal přes službu EOD digitalizaci 22 knih z oblasti pivovarnictví a kvasné chemie. Tyto e-knihy jsou od února 2011 volně přístupné v Systému Kramerius NTK.

Pozornost široké veřejnosti i zájmových skupin zaznamenala nejen výstava *Roztočte pípy!*, jež byla zároveň první výstavou historického fondu NTK, ale i Den otevřených dveří se službou EOD (aktivita A3), který doprovodil vernisáž 10. prosince 2010. Na programu bylo představení služby eBooks on Demand a historického fondu NTK (M. Janata), přednáška o historii pivovaru Kynšperk nad Ohří (P. Jákl), autorské čtení Ivana Wernische z knihy *Byl jednou jeden svět* a vystoupení sólistky Státní opery Praha Simony Procházkové. Na závěr proběhla ochutnávka piva Sv. Norbert z Klášterního pivovaru Strahov. U příležitosti výstavy byly vydány pivní tácky EOD, jež si získaly své příznivce jak mezi návštěvníky NTK, tak mezi sběrateli pivních suvenýrů. Na rubové straně tácku je umístěn 2D čárový kód, který směřuje na webové stránky [EOD v NTK](#) (viz Obrázek 1).

Obrázek 1: Pivní tácek EOD

Informace o výstavě a službě EOD byly šířeny zejména prostřednictvím webových stránek, veřejnost byla informována také v médiích. Zajímavostí je, že zprávy o e-knihách byly zveřejněny účastníky výstavy na několika pivních webech, zájemci o problematiku pivovarnictví si dokonce vyžádali prodloužení výstavy. Současně byly distribuovány knižní záložky a představen plakát EOD a jako vizuální doprovod výstavy vzniklo [video](#) pojednávající o pivovarnických titulech z fondu NTK. Šestnáct panelů výstavy *Roztočte pípy!* je možno si prohlédnout na [stránkách NTK](#). Důležitou součástí celé akce byla spolupráce s Knihovnou Národního muzea, externími odborníky a umělci. Soubor aktivit realizovaných v souvislosti s výstavou *Roztočte pípy!* a sponzorskou kampaní byl nominován na [Cenu PARTSIP 2010](#) jako inovativní projekt.

Kampaň *Dejte starým knihám nový život!* se osvědčila jako netradiční způsob, jak získat finanční podporu digitalizace volných děl bez nutnosti uzavírání sponzorských nebo darovacích smluv. Primárně se však jedná o „adopci“ digitálních historických knih, kdy má dárcé příležitost uveřejnit své jméno, firmu, nebo krátký text (věnování) na jednu z úvodních stran e-knihy. Kampaň *Dejte starým knihám nový život!* se liší oproti klasické objednávce služby EOD tím, že jsou potenciálnímu zákazníkovi v podobě předem připravených nabídkových seznamů nabízeny poutavou formou ty nejzajímavější knihy z historického fondu NTK. Zákazník si jednoduše vybere knihu, která ho zaujme a vlastní objednávku digitalizace za něj provede pracovník EOD.

K marketingové činnosti EOD v NTK můžeme zařadit také zveřejňování informací o aktivitách EOD či digitalizovaných knihách na [Facebooku EOD](#), příležitostně jsou pak přidávány odkazy na e-knihy k relevantním článkům na české Wikipedii (např. článek o chemikovi [Antonínu Bělohoubkovi](#), který lze

v projektu zařadit do aktivity A4). Uživatelé Internetu, kteří si prohlíží článek o dané problematice se tak mohou dozvědět o dostupných e-knihách, potažmo o službě EOD.

Další součástí marketingové komunikace je vystavování prezentací o službě eBooks on Demand a historickém fondu NTK na [Slideshare.net](http://slideshare.net), vydávání tiskových zpráv, psaní článků a prezentace EOD v NTK i mimo ni. V roce 2011 řešitelský tým EOD plánuje oslovit vyučující technických vysokých škol, zahájit spolupráci s dalšími paměťovými institucemi a realizovat marketingové aktivity, které se v NTK doposud neuskutečnily.

Projekt eBooks on Demand je realizován za finanční podpory Evropské unie. Za obsah článku odpovídá výlučně autorka. Článek nereprezentuje názory Evropské komise a Evropská komise neodpovídá za použití informací, jež jsou jeho obsahem.

Bibliografické odkazy

1. KAMRÁDKOVÁ, Kateřina. eBooks on Demand aneb Dejte starým knihám nový život. *Inflow : information journal* [online]. 2010, roč. 3, no. 7, [cit. 2011-03-21]. Dostupný z WWW: <<http://www.inflow.cz/ebooks-demand-aneb-dejte-starym-kniham-novy-zivot>>. ISSN 1802-9736.

DALŠÍ GENERACE E-SLUŽEB NÁRODNÍ KNIHOVNY ČR

Košťálová, Karolína - Pospíšilová, Jindřiška
Národní knihovna ČR

Abstrakt

Projekt VZ09006 NK ČR zajistil pro období 2009-2011, respektive 2012, formou konsorcií přístup k řadě EIZ. V roce 2010 byl v NK ČR řešen vzdálený přístup k EIZ prostřednictvím platformy Shibboleth, která byla implementována i v Jednotné informační bráně, výsledkem shibbolethizace je mimo jiné i Centrální autentizační portál NK ČR.

Abstract

VZ09006 project managed by the National Library has provided access to a wide range of licenced electronic information sources for the NL CR and other Czech libraries by means of several consortiums. Last year NL CR gave its consideration to a Shibboleth which led to a creation of Central Authentication Service and implementation of Shibboleth in a Uniform Information Gateway as well .

Klíčové slová

elektronické informační zdroje, INFOZ, Jednotná informační brána, Primo Central, Ptejte se knihovny, vzdálený přístup

Keywords

Ask your library, electronic information sources, remote access, Uniform Information Gateway, Primo Central

INFOZ - projekt VZ09006

Přístup k elektronickým informačním zdrojům (EIZ) byl v minulých letech v NK ČR zajišťován především díky infrastrukturním programům LI2000 (2000-2003) a 1N (2004-2008) Ministerstva mládeže, školství a tělovýchovy (MŠMT). NK ČR byla v těchto programech nositelem několika projektů a u řady dalších projektů členem neformálních konsorcií.

Nový program „Informační zdroje pro výzkum“ (INFOZ) vyhlásilo MŠMT 1. července 2009. Cílem toho programu je zabezpečit českým výzkumným pracovníkům kontinuitu v získávání, zpřístupňování a poskytování informací prostřednictvím informačních zdrojů pro výzkum (databází, periodik, elektronických i klasických dokumentů) s důrazem na jejich náležitou aktualizaci, dále zabezpečit moderní komplexní služby, nezbytné pro zprostředkování a využívání informačních zdrojů pro výzkum moderní technické a technologické infrastruktury a zabezpečit racionální, efektivní a hospodárné využívání veřejných prostředků na podporu VaVal.

Veřejná soutěž vyhlášená Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR umožnila připravit projekty na léta 2009 až 2011 s možností úhrady předplatného EIZ i na rok 2012. Novinkou byla povinná spoluúčast na financování projektu v minimální výši 25% nákladů, která ukázala opravdovou potřebnost EIZ pro jednotlivé knihovny - členy konsorcií. Požadovaná finanční spoluúčast a také vyhodnocení statistik využívání jednotlivých EIZ za předchozí období do určité míry pozitivně ovlivnily kvalitu podaných projektů.

NK ČR se v rámci programu INFOZ stala nositelem projektu „Národní knihovna ČR – zabezpečení elektronických informačních zdrojů pro výzkum, vývoj a inovace“ (VZ09006)¹. Tento projekt garantuje přístup k širokému spektru EIZ (EBSCO, OCLC FirstSearch, ebrary, OmniFile Full Text Select H.W.Wilson a vybrané databáze pro oblast hudební vědy a KIV), většina ze zajištěných licencovaných zdrojů je dostupná nejen pro registrované uživatele NK ČR, ale také pro uživatele knihoven, jež se staly členy dílčích konsorcií.

Rozpočet celého projektu VZ09006 je téměř 46 milionů Kč, z toho je z programu INFOZ podpořen více než 29 milionů Kč, dalších cca 900 tisíc Kč je rovněž z veřejných zdrojů. Vklad NK ČR a jednotlivých členů

---

¹ http://www.nkp.cz/pages/sluz_vz09006.htm

konsorcií je bezmála 16 milionů Kč, které jsou doloženy z neveřejných zdrojů. V rámci schvalovacího procesu prošel projekt několikerou redukcí rozpočtu v celkové výši minus 760 tisíc Kč z dotace, což se dotkne zejména redukce podpory center mezinárodních meziknihovnických služeb na rok 2012 a redukce provozních nákladů projektu (cestovné, webové stránky). Přímá spoluúčast NK ČR a dalších knihoven dosahuje výše cca 34% uznaných nákladů projektu. Rovněž vysoká je nepřímá spoluúčast zejména NK ČR v rámci dalších projektů a aktivit knihovny zejména na zkvalitnění zpřístupnění jednotlivých zdrojů v rámci oborových bran atd.

Za jádro VZ09006 je možné označit zpřístupnění databází EBSCO², u kterého VZ09006 navazuje na úspěšné předchozí projekty, do neformálního konsorcia se v nynějším projektu přihlásilo 60 knihoven. Všem zúčastněným knihovnám jsou z nabídky EBSCO dostupné databáze Academic Search Complete a Business Source Complete a databáze LISTA Abstracts a GreenFILE, které firma EBSCO Publishing poskytla zdarma. Pro NK ČR a část knihoven je dále zajištěn přístup i k databázím SocINDEX with FullText a Environment Complete. Od roku 2009 je rozhraní EBSCO lokalizováno do českého jazyka, čím se zajistí práce s jednotlivými databázemi v této platformě stává pro řadu uživatelů snazší a příjemnější. Součástí řešení projektu je i propojení databází EBSCO na Souborný katalog ČR u těch článků, pro které není v nabízených databázích obsažen plný text. V EBSCO databázích je také možné nalézt česká odborná periodika, k březnu 2011 to bylo přibližně 100 titulů.

	přístupy	dotazy	požadavky na plné texty
Academic Search Complete, Business Source Complete (včetně LISTA a GreenFILE)	549 158	3 382 085	608 471
Environment Complete	28 555	89 353	7 662
SocIndex with Full Text	44 296	168 441	21 717

Tabulka 1: Statistika využívání databází EBSCO v konsorciu za rok 2010

Na dřívější projekty navazuje ve VZ09006 i zpřístupnění čtyř databází OCLC FirstSearch³ (ArticleFirst, PapersFirst, ProceedingsFirst a WorldCat) konsorciu 12 vědeckých a odborných knihoven. Projekt vedle zajištění kontinuity dostupnosti těchto zdrojů na území ČR podporuje také centra mezinárodních meziknihovnických služeb nákupem tzv. IFLA Vouchers, které slouží jako standardizované platidlo mezi knihovnami při zabezpečení primárních tištěných zdrojů, případně kopií zejména ze zahraniční. Tato podpora je zaměřena na pět ze šesti knihoven povinných ze zákona č. 257/2001 Sb. a je rozdělována podle jejich podílu na realizovaných mezinárodních meziknihovnických službách v předchozích letech.

	přístupy	dotazy	
ArticleFirst	16723	586	19701
PapersFirst		1733	
ProceedingsFirst		65	
WorldCat		17137	

Tabulka 2: Statistika využívání databází OCLC FirstSearch v konsorciu za rok 2010

² <http://ineb.nkp.cz>

³ http://www.nkp.cz/pages/sluz_oclcfs.htm

V rámci VZ09006 také vznikla dvě oborově vyhraněná konsorcia, a to Konsorcium pro knihovnictví a informační vědu⁴ a konsorcium Plnotextové informační zdroje pro hudbu a hudební vědu⁵. Konsorcium pro knihovnictví a informační vědu zabezpečuje přístup k databázím LISA, LISTA with Full Text a Computers & Applied Sciences Complete pro tři vysoké školy se studijními programy z oblasti knihovnictví a informační vědy a odborné pracovníky prostřednictvím Knihovny knihovnické literatury. Konsorcia Plnotextové informační zdroje pro hudbu a hudební vědu se v různé míře účastní sedm knihoven, vedle NK ČR a Městské knihovny v Praze to jsou knihovny nejvýznamnějších vysokých škol poskytujících vzdělání v oboru hudební vědy a hudební interpretace. V rámci tohoto konsorcia je zajištěn přístup k databázím Music Online (nahrávky, partitury, referenční hudební literatura), International Index to Music Periodicals Full Text, JSTOR Music Collection a RIPM. V případě obou zmíněných oborově specializovaných konsorcií jsou důležitou platformou pro zpřístupnění EIZ oborové brány KIV⁶ a MUS⁷. Uživatelé tak mohou přistupovat k jednotlivým zdrojům individuálně či v kontextu s dalšími oborovými zdroji, a to jak z počítačů účastnických knihoven, tak pomocí vzdáleného přístupu NK ČR.

	přístupy	dotazy	požadavky na plné texty
Computers & Applied Sciences Complete	9754	44218	1539
LISTA with Full Text	11305	57166	3749
LISA	-	12188	-

Tabulka 3: Statistika využívání v Konsorciu pro knihovnictví a informační vědu za rok 2010

	přístupy	dotazy
Music Online: Listening Plus	51 233	252 989
Music Online: Reference	40 656	201 499
IIMP	717	1 041
JSTOR Music Collection	1 816	1 563
RIPM	3 817	1 756

Tabulka 4: Statistika využívání databází v konsorciu Plnotextové informační zdroje pro hudbu a hudební vědu za rok 2010

Pro uživatele NK ČR byl prostřednictvím projektu VZ09006 zajištěn přístup k multidisciplinární plnotextové článkové databázi OmniFile Full Text Select firmy H.W.Wilson, kterou již dříve některé knihovny včetně NK ČR využívaly v rozhraní OCLC FirstSearch. Významnou součástí zdrojů získaných z tohoto projektu se stala elektronická knihovna ebrary Academic Complete⁸, poprvé v historii Národní knihovny ČR byla díky VZ09006 zakoupen tak rozsáhlá ucelená databáze e-knih. K 25.3.2011 ebrary obsahuje více než 51600 titulů z 16 klíčových oblastí, její obsah je průběžně aktualizován a doplňován.

⁴ <http://www.nkp.cz/project/start.html>

⁵ <http://mus.jib.cz/o-projektu/info-z-mus>

⁶ <http://kiv.jib.cz>

⁷ <http://mus.jib.cz>

⁸ http://www.nkp.cz/pages/page.php3?page=sluz_ebrary.htm

	přístupy	dotazy	požadavky na plné texty
OmniFile Full Text Select	553	1711	984 (HTML) 299 (PDF)
ebrary Academic Complete	2834	18 946	233 416 (zobrazené stránky) 7819 (zkopírované stránky) 38774 (vytištěné stránky)

Tabulka 5: Statistika využívání databází OmniFile Full Text Select a ebrary Academic Complete v NK ČR za rok 2010

Všechny EIZ získané z projektu VZ09006 jsou pro registrované uživatele dostupné prostřednictvím vzdáleného přístupu, jedinou výjimkou je databáze RIPM. Licencované databáze byly také v maximální možné míře integrovány do portálů a služeb, které NK ČR buduje. Pokud to technické parametry jednotlivých zdrojů dovolily, byly tyto databáze zapojeny do Jednotné informační brány (JIB) a již zmíněných oborových bran KIV a MUS. Zde v nich mohou uživatelé vyhledávat a kombinovat je s dalšími zapojenými zdroji. Součástí JIB a oborových bran je i poskytování přidaných služeb SFX. Z pohledu uživatelů patří jistě k nejatraktivnějším přidaným službám získání plného textu článku. Zapojením všech dostupných plnotextových databází do služby SFX se tak snažíme optimálně využít potenciál získaný díky projektu VZ09006.

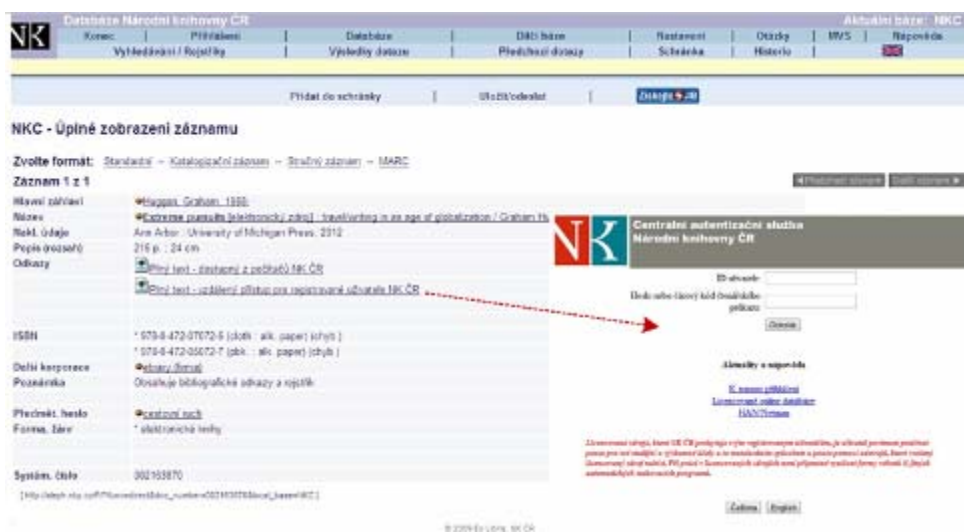
Elektronický katalog NK ČR – obohacení o záznamy e-knih a e-časopisů

Důležitým místem, kde se pro uživatele sbíhá řada informací o fondu NK ČR, je Elektronický katalog NK ČR – báze NKC⁹. E-časopisy a e-knihy jsou běžnou součástí fondu knihovny a je tedy samozřejmé, že informace o těchto dokumentech naleznou uživatelé i ve zmíněné bázi NKC. Záznamy plnotextových e-časopisů jsou do Elektronického katalogu NK ČR dodávány prostřednictvím znalostní báze SFX, ve spolupráci s Ústavem výpočetní techniky Univerzity Karlovy, který je partnerem NK ČR při provozování Jednotné informační brány, probíhají měsíční aktualizace. Záznamy e-časopisů získané pomocí SFX jsou pro potřeby báze NKC dále upravovány, obohaceny službou MARCIt!, automaticky jsou doplňována předmětová hesla, uživatelé mohou v bázi NKC vyhledávat plnotextové e-časopisy i prostřednictvím speciální dílčí báze Elektronické časopisy.

Od března 2010 jsou součástí Elektronického katalogu NK ČR i záznamy e-knihy z ebrary Academic Complete. Předplatitelé elektronické knihovny ebrary mohou prostřednictvím administrace systému získat záznamy e-knih ve formátu MARC. Tyto záznamy procházejí před vložením do báze NKC (pomocí ftp serveru) speciálním algoritmem, jehož součástí je i program na formální kontrolu záznamů, automaticky jsou doplňována předmětová hesla v českém jazyce a vyřazovány určité typy dokumentů. Jak jsme již uvedli, obsah ebrary není statický a do určité míry se obměňuje, tj. některé tituly jsou z nabídky ebrary staženy a další e-knihy naopak do obsahu přibývají. Vzhledem k těmto změnám je nutné udržovat v aktuálním stavu i informace o e-knihách v bázi NKC. V pravidelných měsíčních intervalech jsou z ebrary získávány MARC záznamy smazaných a nově přidaných dokumentů a ve spolupráci s Oddělením knihovního systému NK ČR a Oddělením doplňování zahraničních dokumentů jsou tyto údaje aktualizovány i v bázi NKC. S integrací e-knih do Elektronického katalogu NK ČR využívání ebrary podle statistických údajů výrazně stoupl, např. počet prohlédnutých stran se v březnu 2010 oproti předchozímu měsíci trojnásobně zvýšil. Vedle ebrary získává NK ČR formou trvalého nákupu také některé vybrané tituly e-knih, především encyklopedického

⁹ <http://aleph.nkp.cz/cze/nkc>

charakteru. Tyto dokumenty procházejí v NK ČR odlišným zpracováním, a to jako běžná součást katalogizační linky.

Obrázek 1: Přístup k e-časopisům a e-knihám prostřednictvím báze NKC

Záznamy e-časopisů a e-knih jsou v bázi NKC doplněny o odkazy, které umožňují jednoduchý přístup k obsahu příslušného titulu, a to buď uvnitř knihovny, nebo pomocí vzdáleného přístupu.

Komfortní přístup k EIZ

Využívání licencovaných zdrojů i mimo NK ČR prostřednictvím vzdáleného přístupu nabídla Národní knihovna ČR svým uživatelům v létě 2007. Tento vzdálený přístup je založen na systému HAN (Hidden Automatic Navigator). Rozvoj vzdáleného přístupu pokračoval v roce 2009 integrací technologie EZproxy, která je využívána pro kvalitnější přístup k části EIZ. Dalším logickým krokem se stala implementace platformy Shibboleth, jíž se Národní knihovna ČR věnovala v roce 2010. Jejím cílem bylo zajistit komfortnější vzdálený přístup k licencovaným zdrojům NK ČR. V souvislosti s tímto úkolem se NK ČR stala členem české federace eduID.cz¹⁰, ve spolupráci s Univerzitou Karlovou se stala poskytovatelem identit (IdP) a iniciovala shibbolethizaci vybraných EIZ. Federativní autentizaci pro českou federaci eduID.cz jako první umožnila společnost EBSCO Publishing, databáze na platformě EBSCO se tak v NK ČR staly prvními shibbolethizovanými EIZ. Po provedení interních testů byl Shibboleth koncem roku 2010 uveden v Národní knihovně ČR do zkušebního provozu.

Shibboleth je provozován souběžně s již dříve využívanými systémy HAN a EZproxy, které zůstaly zachovány. Naprostá většina EIZ poskytovaných registrovaným uživatelům NK ČR tak nabízí dvojí možnost vzdáleného přístupu, a to buď pomocí systému HAN, kdy si uživatel vybírá konkrétní zdroj z abecedního nebo tematicky strukturovaného seznamu, nebo pomocí Shibboleth¹¹. Výhodou Shibboleth je samozřejmě okamžitý přístup ke zvolenému EIZ. U některých EIZ jsou pro přihlášení pomocí Shibboleth již používány tzv. WAYFless linky, u zdrojů, které tuto možnost zatím nenabízejí, je využita kombinace EZproxy a Shibboleth.

Pro uživatelský komfort je významným přínosem implementace dynamického LDAP serveru. Pro EZproxy, Shibboleth a jiné LDAP kompatibilní služby lze využít výhod spočívajících v přístupu k aktuálním datům – čtenářský účet je aktivní ihned po vystavení průkazky (vytvoření záznamu v USR bázi), čtenářský účet je odblokován okamžitě po uhrazení pokuty (v ADM bázi), služby jsou odepřeny okamžitě po vymazání

¹⁰ <http://www.eduid.cz>

¹¹ http://www.nkp.cz/pages/page.php3?page=sluz_infodr.php3

čtenáře z báze/bází (buď pouze ADM nebo ADM i USR báze) apod. Univerzální dynamický LDAP server pro svou činnost vyžaduje X-server. X-server (ALEPH X-services) lze popsat jako webovou službu, která přijímá požadavky obsahující např. metadata formou URL a výsledek vrací formou XML souboru. Této funkce lze využít k získání relevantních dat obsažených v bázích ALEPHu (ADM, USR, BIB, AUT) a flexibilně tak vytvářet nadstavbová řešení.

Pro snadnější orientaci uživatelů také vznikl Centrální autentizační portál¹², který zmíněné způsoby vzdáleného přístupu k EIZ sjednocuje. Bez ohledu na to, zda uživatel preferuje vzdálený přístup pomocí systému HAN nebo prostřednictvím Shibboleth, v prvním kroku je veden na zmíněný Centrální autentizační portál. Po přihlášení je pak automaticky směrován do zvoleného systému, tj. HAN nebo Shibboleth. V roce 2011 by se tento Centrální autentizační portál měl začít využívat i pro poskytování dalších e-slужeb NK ČR.

Jednotná informační brána a Shibboleth

Shibbolethizace SFX

Zprovozněním Shibboleth v NK ČR došlo také ke zkvalitnění služeb poskytovaných národním projektem Jednotná informační brána¹³ (JIB) a oborovými branami KIV a MUS, které jsou založené na MetaLib, SFX, produktů firmy ExLibris a redakčním systému Plone. Do Jednotné informační brány a oborových bran je zapojena řada licencovaných zdrojů, ať již pro vyhledávání pomocí MetaLib nebo pro poskytování přidávaných služeb SFX. Z tohoto důvodu byl plný přístup k licencovaným zdrojům v JIB a oborových branách vázán na jejich využívání z oprávněných IP adres, uživatel tedy musel přijít do knihovny. Ke značnému zvýšení komfortu při využívání JIB, KIV a MUS došlo v NK ČR po jejich začlenění do vzdáleného přístupu v systému HAN. Registrovaní uživatelé NK ČR tedy již práci se zvolenou branou nebyli limitováni svou IP adresou a po přihlášení do vzdáleného přístupu mohli ve zmíněných branách pracovat se všemi dostupnými EIZ.

V návaznosti na implementaci Shibboleth v NK ČR probíhala i shibbolethizace vybraných EIZ pro poskytování SFX služeb Jednotné informační brány. Upravena byla konfigurace licencovaných databází, které nativně podporují autentizaci pomocí Shibboleth, konkrétně u databází na platformě EBSCO, WilsonWeb, Elsevier ScienceDirect, Web of Knowledge, ebrary, Gale a Oxford Reference Online. Pro část ze zmíněných EIZ je k dispozici linkování s výběrem autentizace uživatele u domovské organizace (EBSCO, Elsevier ScienceDirect, WilsonWeb a Web of Knowledge). Podporováno je také linkování přes proxy servery organizací, které zatím nedisponují autentizací uživatelů v prostředí Shibboleth. Zdroje s takto upravenou konfigurací jsou v Jednotné informační bráně zpřístupněny pro uživatele všech oprávněných knihoven. Databáze, které dosud nenabízejí linkování s výběrem autentizace uživatele u domovské organizace (ebrary, Gale a Oxford Reference Online), jsou prostřednictvím SFX nabízeny pouze registrovaným uživatelům NK ČR. S ohledem na technické parametry bude shibbolethizace dalších EIZ v Jednotné informační bráně (a potažmo také v oborových branách KIV a MUS) probíhat i v roce 2011.

Odras shibbolethizace SFX v dalších službách a zdrojích NK ČR

Z pohledu uživatelů se implementace Shibboleth v SFX Jednotné informační brány pozitivně projevila např. v seznamech e-časopisů¹⁴. Tyto seznamy e-časopisů jsou pro jednotlivé knihovny zapojené do JIB generovány ze znalostní báze SFX. Jejich obsah vychází vždy z licencovaných EIZ aktivovaných pro danou knihovnu v SFX a obsahuje kombinaci licencovaných plnotextových e-časopisů aktivovaných v SFX pro danou knihovnu a volně přístupných e-časopisů.

Před shibbolethizací SFX byl přístup k plnému textu předplaceného e-časopisu možný pouze z oprávněné IP adresy, tj. uživatel musel do tohoto seznamu vstupovat z počítače své knihovny nebo prostřednictvím

---

¹² <http://han.nkp.cz>

¹³ <http://www.jib.cz>

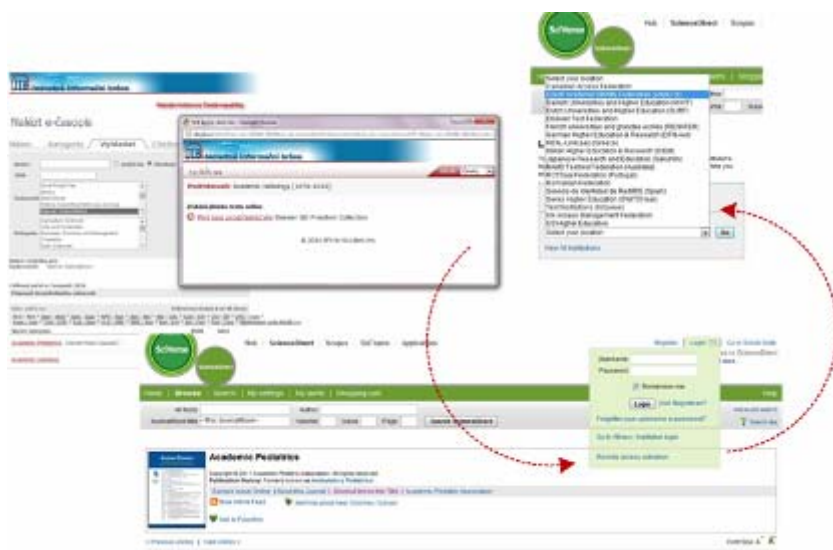
¹⁴ <http://info.jib.cz/dokumenty/seznamy-e-casopisu/>

vzdáleného přístupu. U titulů, které pocházejí z databází podporujících linkování s výběrem autentizace uživatele u domovské organizace, nyní nabízejí seznamy e-časopisů nový způsob identifikace uživatele. Po kliknutí na název zvoleného e-časopisu nebo ikonu se zobrazí nabídka SFX služeb s přehledem databází nabízejících plný text příslušného e-časopisu. Uživateli, který se seznamem e-časopisů pracuje např. ze svého domácího počítače, se následně zobrazí nativní přihlašovací obrazovka konkrétního EIZ.

Pro přihlášení je u platformy EBSCOhost nutné kliknout na odkaz Shibboleth Login, v dalším kroku vybrat z nabídky českou federaci Czech academic identity federation eduID.cz a ze zobrazeného seznamu pak již konkrétní knihovnu. Tento poslední krok vede na speciální stránku knihovny, která slouží pro autentizaci uživatelů.

Po prvním přihlášení do Shibboleth je možné v SFX Jednotné informační brány využívat výše zmíněné licencované zdroje tak, jak jsou uživatelé běžně zvyklí z knihovny, tj. z nabídky SFX se již zobrazí přímo licencovaný plný text. Přihlášení pomocí Shibboleth je platné po celou dobu trvání session.

Obrázek 2: Seznamy e-časopisů – zpřístupnění časopisů z plně shibbolethizovaných EIZ

S obdobným postupem se uživatelé mohou setkat i v bázi NKC, kde jsou SFX služby využívány pro komfortní přístup k plným textům e-knih a e-časopisů. U e-časopisů z plně shibbolethizovaných EIZ se uživateli, který k Elektronickému katalogu NK ČR přistupuje z počítače mimo IP rozsah Národní knihovny, po kliknutí na odkaz „Plný text - dostupný z počítačů NK ČR“ zobrazí nabídka SFX služeb a následně je odkázán k nativní přihlašovací stránce konkrétního EIZ. Zde již postupuje obdobně, jako ve výše popsáném příkladu u seznamů e-časopisů.

Shibbolethizace MetaLib

V letošním roce je naplánována i shibbolethizace MetaLib Jednotné informační brány a následně oborových bran, která se, obdobně jako u SFX, dotkne konfigurací zpřístupňovaných licencovaných databází. Své licencované zdroje zapojila do Jednotné informační brány a potažmo i oborových bran KIV a MUS kromě NK ČR i řada dalších knihoven a přístup k licencovaným EIZ v MetaLib je vázán na IP adresu, alternativní cestou je začlenění JIB a oborových bran do vzdáleného přístupu knihovny. Tento způsob se však řadě uživatelů může jevit jako komplikovaný a uživatelsky méně přívětivý.

Cílem shibbolethizace MetaLib je nabídnout v Jednotné informační bráně a oborových branách KIV a MUS skutečně komfortní a také intuitivnější přístup k licencovaným zdrojům. U JIB bude využita federativní autentizace České akademické federace identit eduID.cz, kterou již nyní používá přes 200 000 uživatelů z 21 univerzit a knihoven v ČR. Po dokončení shibbolethizace je plánováno zrušení dosavadního přístupu k licencovaným EIZ na principu IP adres a licencované databáze bude možné v JIB a oborových branách

využívat na základě autentizace uživatelé v domovské instituci v prostředí Shibboleth. Knihovny, které své licencované EIZ do JIB a oborových bran zapojily a mají zájem je i nadále tímto způsobem využívat, tedy budou muset ve svém prostředí implementovat technologii Shibboleth. Věříme, že tato změna bude přes určité komplikace pro knihovny a hlavně jejich uživatele přínosná.

Do současné doby zapojilo do JIB své licencované EIZ 27 knihoven, převážně univerzitních a krajských. Téměř polovina těchto knihoven je již členem federace eduID.cz, stala se poskytovatelem identit a implementovala Shibboleth ve svém prostředí. Dalších 5 knihoven zapojení do eduID.cz zvažuje nebo přímo realizuje.

Souběžně s přípravou shibbolethizace MetaLib probíhá také jednání o alternativní variantě, která by i po shibbolethizaci MetaLib umožnila pracovat v JIB a oborových branách s licencovanými EIZ i uživatelům těch knihoven, které nechtějí či nemohou Shibboleth implementovat.

bX

Od června 2010 mají všichni uživatelé pracující s Jednotnou informační bránou v rámci nabídky přidanych služeb SFX k dispozici službu bX, která byla dříve dostupná pouze pro čtenáře a pracovníky Národní knihovny ČR. Jedná se o moderní referenční službu, která dokáže pro nalezený článek vygenerovat přehled další relevantní literatury na základě využití ostatními uživateli. Nástroj bX při doporučování dalších vhodných dokumentů vychází z analýzy využití odborných článků uživateli v akademické sféře po celém světě. Služba tak nabízí obsah, který ovlivňují sami uživatelé podle principů technologií Web 3.0.

Primo Central

Jedním z cílů národního projektu JIB byla od počátku integrace heterogenních zdrojů a poskytnutí paralelního vyhledávání v těchto zdrojích, které v současnosti probíhá převážně na základě protokolu z39.50. Snad žádná technologie nemá navěky zajištěné své místo na slunci, u každého technického řešení je možné nalézt slabší místa. Při paralelním vyhledávání např. může působit komplikace, pokud poskytovatel některého zapojeného zdroje změní jeho konfiguraci, přístupová práva, adresu nebo pokud je jeho z-server pravidelně přetížen. Tyto všechny drobné nepříjemnosti mohou u uživatelů zvyklých na vždy dokonalý a vše znalý Google vyvolávat nechuť potýkat se s takovým zdrojem opakovaně. Alternativou k systémům získávajícím data na základě paralelního vyhledávání se v poslední době stala řešení označovaná jako "discovery system", která jsou uživatelsky přívětivá, respektují požadavky Webu 3.0 a především v jednom rozhraní integrují pokud možno všechny zdroje knihovny. Jejich výše zmíněná alternativnost je založena na skutečnosti, že hledání zde, oproti systémům s paralelním vyhledáváním, probíhá v jednotném indexu či rejstříku, do kterého jsou shromažďována data z licencovaných i volně dostupných EIZ získávaná ať již přímo od vydavatelů elektronického obsahu nebo od poskytovatelů jednotlivých licencovaných zdrojů. Tyto informace z EIZ pak bývají doplněny i údaji získanými z lokálních zdrojů (katalogy, digitální knihovny, repozitáře atd.). Na principu vyhledávání v jednotném indexu dnes funguje např. Primo¹⁵ (ExLibris, jednotný index je zde nazýván Primo Central), Summon¹⁶ (Serials Solutions) nebo EBSCO¹⁷ Discovery Service (EBSCO Publishing).

Začátkem roku 2011 uvolnila firma ExLibris pro knihovny využívající MetaLib, dlouho očekávanou službu Primo Central, která, jak již bylo zmíněno, je využívána jako centrální index pro vyhledávání v systému Primo.. Primo Central je souhrnný index obsahující data (záznamy, abstrakty, plné texty) získaná z licencovaných i volně dostupných zdrojů a představuje tak další stupeň integrace různorodých zdrojů v jednom rozhraní MetaLib. NK ČR byla první institucí, která požádala ExLibris o aktivaci služby Primo

---

¹⁵ <http://www.multidata.cz/produkty/primo>

¹⁶ <http://www.aip.cz/produkt.php?produkt=3920>

¹⁷ <http://www.ebscohost.com/discovery/eds-about>

Central, a uživatelé Jednotné informační brány mohou od 21. února 2011 v prostředí JIB využívat dvě konfigurace Primo Central.

Obrázek 3: Jednotná informační brána – zapojení Primo Central Free

Konfigurace Primo Central Free nabízí informace z řady volných (např. arXiv.org, DOAJ, ERIC, PubMed, PubMed Central) i licencovaných článkových databází (např. od vydavatelů Alexander Street Press, Cambridge University Press, Gale, JSTOR, Oxford University Press, Thomson Reuters).. Pro vyhledávání je obsah Primo Central Free volně přístupný, v JIB se zdarma zobrazují i bibliografické informace o nalezených článcích. Plný text je možné získat pouze v případě, že originální databáze tento plný text nabízí zdarma nebo knihovna, z níž uživatel do JIB přistupuje, plný text předplácí.

Druhá konfigurace nazvaná Primo Central NK ČR obsahuje metadata z několika licencovaných článkových databází předplácených Národní knihovnou ČR. V současné době jsou v Primo Central NK ČR obsaženy údaje z databází Web of Science, JSTOR Music Collection, Music Online (Garland Encyclopedia, Classical Music Reference Library) a Emerald Journals.

V obou konfiguracích Primo Central je možné vyhledávat ve Snadném hledání prostřednictvím přednastavených skupin zdrojů (tzv. QuickSets), a to Zahraniční články (Primo Central Free) a Zahraniční články – licencované (Primo Central NK ČR a další prohledatelné licencované databáze, např. EBSCO). Primo Central Free i Primo Central NK ČR je uživatelům k dispozici také v Profi hledání, kde je při vyhledávání mohou kombinovat s dalšími zdroji, např. knihovními katalogy nebo volně dostupnými článkovými databázemi.

Primo Central Free je zahrnuto v každé z předmětových kategorií Konspektu mezi obecnými zdroji, Primo Central NK ČR pak mezi oborovými zdroji v kategoriích zaměřených na knihovnictví a informační vědu (Všeobecnosti, Informatika) a hudbu.

Národní digitální knihovna

Všechny výše uvedené aktivity a získané zkušenosti by NK ČR chtěla využít i v projektu Národní digitální knihovna, v jehož rámci NK ČR ve spolupráci s Moravskou zemskou knihovnou v Brně zdigitalizují, dlouhodobě ochrání a zpřístupní významnou část svých fondů. Jedním z cílů projektu Národní digitální knihovna je také zpřístupnit takto vytvořené digitální dokumenty společně s informacemi z databází obou knihoven a licencovaných zdrojů v jednotném, uživatelsky vřídlném rozhraní.

Statistika využívání EIZ

Jak se zpívá v oblíbené české pohádce, statistika nuda je, má však cenné údaje. Při vyhodnocování úspěšnosti databáze či služby se značný důraz klade také na analýzu využitelnosti. Poskytovatelé jednotlivých EIZ samozřejmě zcela standardně nabízejí svým klientům informace tohoto charakteru, dalším

krokem však bývá ono srovnání a rozbor výsledků, které již leží na bedrech knihovny. Národní knihovna ČR v roce 2010 dosáhla sjednocení statistických dat o využívání EIZ a to díky využití služby UStat¹⁸, kterou firma ExLibris svým zákazníkům nyní nabízí jako součást služby SFX. UStat je nástroj pro analýzu statistik licencovaných EIZ, jenž umožňuje jednoduše porovnávat základní parametry využívání těchto zdrojů (počty přístupů a dotazů provedených ve sledovaných EIZ, srovnání využitelnosti e-časopisů bez ohledu na databázi či platformu, v níž jsou uživatelé zpřístupňovány, statistiky podle vydavatelů, možnost sestavit podle aktuální potřeby skupiny EIZ, které jsou pak sledovány a porovnávány v rámci této skupiny).

Podkladem pro analýzy prováděné systémem UStat jsou statistiky získávané od producentů EIZ v mezinárodním standardu COUNTER (Database Report 1, Journal Report 1), a to buď automaticky prostřednictvím protokolu SUSHI nebo manuálně. Pomocí UStat je nyní možné analyzovat statistiky článkových databází, zpracování statistik e-knih zatím není nepodporováno, ExLibris však rozšíření možností UStat v tomto směru již dříve avizoval.

Téměř naprostá většina licencovaných článkových databází, které NK ČR v současnosti svým uživatelům zprostředkovává, již nabízí výše zmíněné statistiky ve formátu COUNTER a údaje o těchto EIZ za rok 2010 jsou zahrnuty ve službě UStat. U některých EIZ dostupných v NK ČR producenti statistiky ve formátu COUNTER dosud nezpracovávají, případně tento typ statistik zatím není službou UStat podporován (např. u e-knih, v případě NK ČR se jedná hlavně o databázi ebrary). Pro potřeby projektu VZ09006 jsou statistiky rozděleny tak, aby mohly být individuálně sledovány údaje o databázích z oblasti knihovnictví a hudby.

Obrázek 4: UStat – ukázky výstupů

Noviny v dalších službách NK ČR

Výrazným rozvojem v roce 2010 prošla i služba Ptejte se knihovny¹⁹. Této kooperační referenční služby, která v roce 2010 odpověděla na 3349 dotazů zaslaných prostřednictvím online formuláře, se aktivně účastní již 66 českých knihoven. Vedle vyhledávání v archivu zodpovězených dotazů nabízí Ptejte se knihovny od září 2010 na svých stránkách i RSS kanály pro odebrání odpovědí aktuálně přidaných do archivu Ptejte se knihovny, nově také najdou naši uživatelé na stránkách Ptejte se knihovny i rubriku „Dotaz týdne“. Letos poprvé také mohli návštěvníci webu Ptejte se knihovny zvolit dotaz roku 2010. Pro tuto anketu jsme ze všech dotazů zodpovězených v loňském roce a uložených do archivu Ptejte se knihovny vybrali deset nejlepších, ze kterých byl anketou určen ten opravdu nejlepší dotaz roku 2010. V loňském roce vzniklo o Ptejte se knihovny heslo ve Wikipedii a v červenci 2010 jsme založili i vlastní facebookový profil, který zveřejňuje zajímavé dotazy z archivu Ptejte se knihovny. Dalším krokem vstříc našim tazatelům je chat, který by NK ČR chtěla zprovoznit v průběhu dubna 2011.

¹⁸ http://www.multidata.cz/produkty/sfx/copy_of_ustat

¹⁹ <http://www.ptejteseknihovny.cz>

Od února 2011 se do sociální sítě Facebook svým oficiálním profilem znovu zapojila i Národní knihovna ČR. Kromě pravidelných informací o dění v NK ČR nebo událostech souvisejících s knihami a čtením se snažíme prostřednictvím Facebooku propagovat i různé služby a zdroje NK ČR.

Obrázek 5: Ptejte se knihovny – anketa Dotaz roku, Facebook - profil NK ČR

Bibliografické odkazy

1. HEMOLA, Hanuš. INFOZ – EIZ v NK ČR. In *Knihovny současnosti 2010 : sborník z 18. konference, konané ve dnech 14.-16. září 2010 v Seči u Chrudimi*. Ostrava : Sdružení knihoven ČR, 2010. s. 81-86. ISBN 978-80-86249-59-9.
2. *Informační zpravodaj Jednotné informační brány* [online]. Zima 2010/11. [Praha]: [Národní knihovna ČR a Ústav výpočetní techniky Univerzity Karlovy v Praze], 2011. Vychází nepravidelně [cit. 2011-03-29]. Dostupné z: <http://info.jib.cz/informace-pro-uzivatele/zpravodaj-jib/zima-2011/at_download/file>.
3. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Vyhlášení programu „Informační zdroje pro výzkum : zadávací dokumentace ...* [online]. 1.červenec 2009 [cit. 2011-03-29]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/uploads/soubory/vyzkum_a_vyvoj/odbor31/13070319_INFOZ_ZD_web.pdf>.

TAG CLOUDS - VYUŽITÍ TEZAUURU MEDICAL SUBJECT HEADINGS V PORTÁLU MEDVIK

Kříž, Filip - Horsák, Ondřej - Maixnerová, Lenka

Národní lékařská knihovna

Abstrakt

Národní lékařská knihovna vyvíjí a provozuje portál Medvik (www.medvik.cz), který zajišťuje uživatelům přístup k bibliografickým a autoritním databázím provozovaným v systému MEDVIK (Medicínská virtuální knihovna). Řešení předchozí verze portálu Medvik nebylo optimální pro rychlé a uživatelsky přívětivé vyhledávání odpovídající očekáváním uživatelů ve 21. století. Bylo proto vytvořeno nové řešení, které automaticky agreguje záznamy z uvedených bází do jedné společné databáze a umožňuje plnotextově prohledávat všechny báze z jednoho místa. Nový portál využívá tezauru Medical Subject Headings ve formě seznamu vážených hesel („tag cloud“) založený na počtu jejich výskytu v celé databázi nebo v bibliografických záznamech výsledku dotazu s možnostmi fasetové navigace. Uživatelé mohou zužovat nebo rozšiřovat výsledky hledání pomocí dynamicky generovaného seznamu hesel MeSH. Uživatelům je k dispozici řada funkcí umožňujících rychlý a pohodlný přístup k poskytovaným informačním zdrojům a navazujícím službám.

Abstract

National Medical Library develops and operates the Portal Medvik (www.medvik.cz), which provides users with access to bibliographic databases and authority files maintained in the MEDVIK system (Virtual Medical Library). The design of the previous version of the portal was not optimal for fast and user-friendly search corresponding expectations of users in the 21st century. It was therefore created a new solution that automatically aggregates the records from these databases into one common database and provides full-text search from one place. The new portal uses Medical Subject Headings in the form of a tag cloud - a list of weighted MeSH headings - based on the number of their occurrence in the whole database or in the bibliographic records retrieved in a query results with the possibilities of facet navigation. Users can narrow or expand query results using dynamically generated list of MeSH headings. There are many features for users that enable quick and convenient access to information sources and provided follow-up services.

Klíčová slova

informační služby, informační portály, fasetová navigace, tag clouds, Medical Subject Headings, bibliografie, federativní vyhledávání, Národní lékařská knihovna

Keywords

information services, information portals, facet navigation, tag clouds, Medical Subject Headings, bibliographies, federated search, National Medical Library

1. Úvod

Informační služby knihovny se musí vyvíjet v závislosti na očekávání uživatelů zvyklých na jednoduché vyhledávací postupy stávajících webových vyhledávačů. Pro řadu uživatelů je také problémem orientace v nabídce elektronických informačních zdrojů poskytovaných knihovnou a zvládnutí postupů práce v různých uživatelských rozhraních těchto zdrojů. Proto Národní lékařská knihovna (NLK) v roce 2010 započala vývoj nové verze portálu Medvik a pro registrované uživatele pořídila nástroj pro centralizované federativní vyhledávání v externích online zdrojích.

2. Nová verze Portálu Medvik

NLK vyvíjí a provozuje portál Medvik (www.medvik.cz), který zajišťuje uživatelům přístup k bibliografickým a autoritním databázím provozovaným v systému MEDVIK (Medicínská virtuální knihovna). Hlavními bibliografickými databázemi spravovanými NLK jsou Katalog Medvik a Bibliographia medica Čechoslovaca, autoritní báze představují soubory českých lékařských autorit (jména osob a korporací) a tezaurus Medical Subject Headings. Počet bibliografických a autoritních záznamů dosahuje

téměř 900 tisíc. Architektura řešení ani design předchozí verze portálu Medvik nebyl optimální pro rychlé a efektivní vyhledávání. Bylo proto vytvořeno nové řešení, které automaticky agreguje záznamy z uvedených bází do jedné společné databáze.

Nová verze portálu pracuje již nad společnou bází a umožňuje tak efektivní přístup k uloženým informacím a navazujícím službám z jednoho místa. Základní hledání, dostupné vždy na všech stránkách portálu, je založené na plnotextovém přístupu a neklade tak na uživatele vysoké nároky při jednoduchém vyhledávání. Uživatel typicky pomocí hlavního formuláře zadá nespécifikovaný dotaz, na základě kterého systém vrátí obvykle větší počet výsledků. Pomocí fasetové navigace (klastřů výsledků na základě různých kritérií) může uživatel seznam výsledků snadno dále zužovat a dostat se tak k relevantnímu výsledku. Zvolené fasety může uživatel z dotazu odstraňovat a má možnost vybrat více hledisek najednou pomocí lokálních filtrů. Součástí úvodní stránky portálu je také blok rychlého hledání, který umožňuje rychlé zadání přesněji specifikovaných dotazů pro konkrétní potřeby - vyhledání časopisů, předmětů, autorů a odborných akcí. Zároveň však portál poskytuje nástroje pro pokročilé vyhledávání, které umožňuje provádět komplexní rešeršní postupy kombinováním dotazů s pomocí logických operátorů.

Seznam výsledků lze zobrazovat v různých formátech a řadit podle relevance, data vydání, názvu a autora. Důraz byl kladen na zobrazení nejdůležitějších údajů a využití vazeb mezi bibliografickými a autoritními záznamy. U každého zobrazeného záznamu je lišta s dostupnými navazujícími službami - odkazy na plné texty, objednání kopie, zobrazení detailu a abstraktu, objednání digitální kopie - služba E-books On Demand atd. Ukázka zobrazení výsledků hledání je uvedena na Obr. 1. Náhled záznamu konkrétního titulu obsahuje persistentní odkaz na zobrazení záznamu a uživatel má pomocí AddThis pluginu možnost sdílet záznamy v sociálních sítích a odkazových službách. Zobrazení dostupných exemplářů pro objednání výpůjčky nebo rezervace bude zapracováno v další etapě vývoje portálu, aktuálně je pouze zobrazen odkaz na katalog ve staré verzi portálu. Výsledky lze snadno ukládat do schránky a exportovat záznamy ve zvolených formátech nebo pouze vybrané údaje z těchto záznamů. Další funkce budou postupně doplňovány, připravuje se možnost štítkování - zařazování výsledků ve schránce do uživatelem definovaných skupin, autentifikace uživatele a možnost uložení některých nastavení, exporty v citačních formátech, zobrazení obálek publikací, speciální kolekce dokumentů atd.

Úvod **Výsledky** Rozšířené hledání Autoři Témata Schránka

Hledat

Hledej v: Katalogy BMČ-články vše

Portál E-Zdrojů
Digitální archiv Kramerius
Centrální vyhledávání MedGate

Upravit výsledky

Vydáno

Loňský rok	4
Poslední dva roky	4
Posledních pět let	18
2000-2010	19

[filtrovat](#)

Jazyk

čeština	15
angličtina	4

[filtrovat](#)

Země

Česko	15
Finsko	1
Irsko	1
Rumunsko	1

[filtrovat](#)

Výsledky dotazu:

Událost čas počet výsledků
bond: 0.09 19
Kříž, Filip, 1977- [publikace autora]

[zpět k výchozímu dotazu](#) [o krok zpět](#)

Zobrazení: řadit dle: Výsledků:

Označ: vše stránka do schránky << < 1-10 z 19 >>

1 **Improvement of search experience based on MeSH semantics** : recent innovations in MEDVIK Portal
Kříž, Filip, 1977- [i](#) Bouzková, Helena, 1962- [i](#) Maixnerová, Lenka, 1972- [i](#) Lesenková, Eva, 1946- [i](#) Horská, Ondřej, 1980- [i](#)
Discovering new seas of knowledge. Lisbon : European Association for Health Information and Libraries, 2010. 2010, s. 12-13.
[schránka](#): [přidat](#) [abstrakt](#) [detail](#) [kopie](#)

2 **Propojení článků v BMČ na plné texty v Digitálním archivu NLK**
Kříž, Filip, 1977- [i](#) Maixnerová, Lenka, 1972- [i](#)
Lékařská knihovna. 2010, č. 1-2. ISSN: 1211-3255; 1804-2031 (elektronická verze).
[schránka](#): [přidat](#) [detail](#) [kopie](#)

3 **Dlouhodobá ochrana dat v Národní lékařské knihovně - aktuální stav a problémy**
Maixnerová, Lenka, 1972- [i](#) Kříž, Filip, 1977- [i](#) Horská, Ondřej, 1980- [i](#) Bouzková, Helena, 1962- [i](#)
MEDSOFT .... Praha : Dům techniky ČSVTS, 1989-. ISSN: 1803-8115. 2010, s. 117-125. ISSN: 1803-8115.
[schránka](#): [přidat](#) [abstrakt](#) [detail](#) [Digitální archiv](#) [kopie](#)

4 **Zpřístupnění a archivace plných textů českých lékařských a zdravotnických časopisů**
Maixnerová, Lenka, 1972- [i](#) Kříž, Filip, 1977- [i](#) Horská, Ondřej, 1980- [i](#)
Knihovny současnosti. Brno : Sdružení knihoven ČR, [1993]-. 2010, roč. 18, s. 102-107.
[schránka](#): [přidat](#) [abstrakt](#) [detail](#) [kopie](#)

Omezit výsledky

Databáze

bibliomedica	18
katalogy Medvik	1

[filtrovat](#)

Vlastník

Národní lékařská knihovna	19
---------------------------	----

[filtrovat](#)

Typ dokumentu

články	15
abstrakta	3
monografie	1
grantové zprávy	1

[filtrovat](#)

Autoři [seřadit](#)

Kříž, Filip, 1977- Maixnerová, Lenka, 1972- Bouzková, Helena, 1962- Horská, Ondřej, 1980- Lesenková, Eva, 1946- Zeman, Martin	19
Vojáčková, Zuzana Šimová, Alena, 1960- Jarošimková, Adéla Univerzita Karlova. Filozofická fakulta Hendl, Jan, 1947- Votípková, Marie, 1944- Horská, Ondřej Chárová, Eva Rabhi, Blanka	14
méně...	13

[filtrovat](#)

Obrázek 1: Ukázka zobrazení výsledků hledání

2.1 Využití tezauru Medical Subject Headings

NLK překládá do češtiny a zpřístupňuje americký tezaurus Medical Subject Headings (MeSH) pro indexaci bibliografických záznamů [1]. Většina záznamů v bázích Medvik je indexována s využitím hesel (deskriptorů) a podhesel (kvalifikátorů) tohoto tezauru. Význam používání hesel MeSH pro vyhledávání informací je dobře znám [2]. Uživatelé však často o existenci tohoto nástroje z různých důvodů nevědí nebo ho neumí při vyhledávání efektivně využívat. Proto byl při vývoji kladen důraz na zviditelnění a uživatelsky přívětivé využití tezauru MeSH při vyhledávání.

V novém portálu je MeSH prezentován více způsoby. Na úvodní stránce portálu má uživatel možnost procházet stromovou strukturu tezauru a následně si zobrazit bibliografické záznamy indexované příslušným heslem včetně použitých podhesel. Může také procházet celou společnou databázi pomocí oblaku hesel MeSH (tzv. tag cloud) a prohlížet a dále filtrovat seznamy souvisejících výsledků. Po zadání dotazu se pod seznamem výsledků zobrazuje dynamicky generovaný oblak hesel, který vždy odpovídá zadanému dotazu a který se aktualizuje při každé další úpravě dotazu. Implementace "tag cloud" byla inspirována řešením LigerCat [3]. Samotné zobrazení oblaku bylo vylepšeno o sémantické rozdělení jednotlivých hesel do souvisejících kategorií podle 16 hlavních větví stromové struktury MeSH, podobné řešení sémantického řazení tagů je navrhováno zde [4]. Velikost písma jednotlivých hesel je založena na statistickém výskytu daného hesla v aktuálním výsledku - množině bibliografických záznamů a je relativní pro každou kategorii. Portál pracuje jak s českou tak anglickou verzí tezauru a je možno při vyhledávání používat oba jazyky a libovolně kdykoli zobrazení přepínat. Po kliknutí na konkrétní heslo MeSH je vždy termín přidán do dotazu a dojde k aktualizaci seznamu výsledků a všech souvisejících klastrů fasetové navigace. V případě, že uživatel zadá obecný dotaz, na který je plnotextovým vyhledáváním nalezeno málo výsledků, je mu nabídnuto použití konkrétních hesel MeSH s automatickým rozšířením dotazu. Uživatel se tak dostane k

relevantním výsledkům pouhým klikáním aniž by se musel zabývat identifikací a zápisem konkrétních hesel MeSH do vyhledávacího formuláře. Ukázka zobrazení oblaku MeSH hesel je uvedena na Obr. 2.

Obrázek 2: Ukázka zobrazení oblaku MeSH hesel - kategorie C, D, E

2.2 Využití souborů lékařských autorit

NLK od roku 2000 buduje databázi autoritních záznamů personálních jmen a korporací. U každé osoby/korporace je vytvořeno preferované záhlaví, odkazy typu viz a viz též, biografické poznámky, odkazy na domovské a osobní stránky, portréty apod. Databáze obsahuje cca 77 600 jmen osob a cca 15 500 názvů korporací. V bibliografických záznamech monografií a článků se do selekčních autorských údajů uvádí pouze preferované záhlaví. Cílem je, aby každému pišícímu autorovi byly přiřazeny jeho publikace. Propojení bibliografických záznamů s autoritními záznamy umožňuje odlišit díla autorů stejného jména nebo naopak spojit díla pod rodným a získaným jménem u vdaných žen. Nová verze portálu Medvik umožňuje efektivním způsobem vyhledat publikace nebo články konkrétního autora/korporace a publikace nebo články pojednávající o určité osobě/korporaci. Ukázka rozlišení dvou autorů stejného jména viz Obr. 3.

Autoři

Autor   (příjmení, jméno; název korporace)

Událost author: komárek, stanislav	čas počet výsledků 0.12 3
---------------------------------------	------------------------------

<< < 1-3 z 3 > >>

Komárek, Stanislav
Osoba [neautoritní forma] - Zdroj: bibliografické databáze
publikace autora: 1 [prohlédnout](#) | [použít](#)

Komárek, Stanislav, 1958 srp. 6.-
Narozen 6.8.1958 v Jindřichově Hradci. Profesor filosofie a dějin přírodních věd, RNDr. et Dr., Ph.D. Biolog - dějiny biologie, vztahy přírody a kultury a biologickou estetikou. V letech 1983-90 působil v emigraci ve Vídni v Naturhistorickém muzeu, na ministerstvu zemědělství a posléze na Zoologickém ústavu Vídeňské univerzity Publikace o poměrech mezi věděním a mocí, o psychologii a o specifikách jednotl. kultur.
Osoba [autoritní forma] - Zdroj: autority Medvik
o autorovi: 1 [prohlédnout](#)
publikace autora: 28 [prohlédnout](#) | [použít](#)

Komárek, Stanislav, 1958 srp. 20.-
Nar. 20.8.1958 v Hradci Králové. MUDr., CSc. Stomatolog. Práce a překlady v oboru.
Osoba [autoritní forma] - Zdroj: autority Medvik
publikace autora: 66 [prohlédnout](#) | [použít](#)

Obrázek 3: Ukázka rozlišení autorů se jménem *Stanislav Komárek*

3. Centrální vyhledávání - služba MedGate

Pro řadu uživatelů je také problémem orientace v nabídce elektronických informačních zdrojů poskytovaných knihovnou a zvládnutí postupů práce v různých uživatelských rozhraních těchto zdrojů. Částečným řešením tohoto problému jsou systémy federativního vyhledávání, které umožňují přes jednotné rozhraní paralelně vyhledávat v těchto informačních zdrojích a dále pracovat s nalezenými výsledky. Jednotné rozhraní zároveň slouží uživatelům jako rozcestník pro orientaci v poskytovaných zdrojích. Uživatelé tak mohou snadno identifikovat konkrétní databáze, které obsahují informace relevantní k jejich požadavkům a případně mohou dále pokračovat ve vyhledávání již v rozhraní konkrétní databáze. V případě plnotextových zdrojů mohou z jednoho místa snadno zjistit, kde se nachází plný text požadovaného článku a rovnou se k plnému textu dostat bez nutnosti procházet jednotlivé databáze. NLK proto implementovala další produkt SerialsSolutions zvaný *360 Search*, který doplňuje stávající službu Portálu elektronických zdrojů NLK [5].

Nová služba se jmenuje *MedGate - centrální vyhledávání v e-zdrojích NLK* a je dostupná zde [6]. Protože však tato služba prohledává i licencované zdroje, je přístupná pouze pro registrované čtenáře NLK a to buď lokálně z počítačové sítě NLK nebo vzdáleně. Vzdálený přístup ke službě MedGate je možný přes URL adresu: <http://web.medvik.cz/han/medgate>. Aktuálně je prohledávacích cca 40 licencovaných i volných online zdrojů. Dostupné zdroje jsou pro lepší orientaci rozdělené podle zaměření obsahu databází do skupin, pro vyhledávání plných textů je k dispozici samostatná skupina *Plné texty*. Uživatel má možnost před započítím samotného hledání vybrat buď konkrétní skupiny databází nebo konkrétní zdroje, případně může vyhledávat ve všech zapojených zdrojích. MedGate nabízí dva způsoby hledání - základní a rozšířené, které umožňuje kombinovat více podmínek hledání pomocí logických operátorů. Podmínky hledání jsou

následující: název, autor, plnotextové hledání, klíčové slovo, předmět, abstrakt, ISSN, ISBN a libovolné (ve všech polích).

Výsledky vyhledávání se zobrazují průběžně, jsou řazeny podle data publikování, lze je však řadit i podle názvu, autora či zdroje záznamu. Výsledky je dále možno omezit pouze na ty, u nichž je dostupný fulltext, či na peer-reviewed zdroje pomocí filtru. Výsledky jsou řazeny do skupin - klastrů podle tématu, data vydání, zdrojového časopisu a autora, je možno také procházet výsledky po jednotlivých zdrojích. Výsledky jsou automaticky deduplikovány v případech, kdy se obsahy zdrojů překrývají. Uživatelé mají možnost zobrazit abstrakt, přejít na dostupný plný text a exportovat (nebo si zaslat e-mailem) vybrané výsledky v různých citačních formátech (EndNote, ProCite). Ukázka zobrazení výsledků viz Obr. 4.

MedGate
Centrální vyhledávání v e-zdrojích NLK

Upřesnit hledání | Nové hledání Nápověda

Filtrovat dle:

- plný text
- peer-reviewed

Řadit výsledky dle: Datum | Název | Autor | Zdroj

1 až 25 výsledků z 190 dostupných (včetně 42 zdvojených) pro "název obsahuje Dermatitis and Atopic and adults" (celkem 561)

1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7 - 8

Vybrat veškeré záznamy: 4 vybraných záznamů: E-mail nebo Exportovat/Uložit

Exportovat vybrané záznamy

- Přímou do **RefWorks**
- Ve formátu kompatibilním s EndNote, ProCite atp.
- Jako HTML
- Jako prostý text

Výsledky dle zdroje

- American Association for the Advancement of Science
  - Science Magazine (0)
- Bentham Science Publishers (11)
  - Bentham Science Publishers OA (11)
- Bioline International (1)
  - Bioline International (1)
- BioMedCentral
  - BioMedCentral (0)
- Cell Press
  - Cell Press (0)
- Directory of Open Access Journals
  - Directory of Open Access Journals (1)
- EBSCOhost (56)
  - CINAHL with Full Text (Ovid) (5)
  - EBSCOhost - Academic Search Complete (51)
  - Library, Information Science & Technology Abstracts (LISTA) with Full Text (1)
- EDP (125)
  - EDP Sciences (125)
- Elsevier (21)
  - ScienceDirect Journals (21)

1. Cost-effectiveness of tacrolimus ointment in adults and children with moderate and severe atopic dermatitis: twice-weekly maintenance treatment vs. standard twice-daily reactive treatment of exacerbations from a third party payer (U.K. National...
Healy, E.; Bentley, A.; Fidler, C.; Chambers, C.; Healy, E.
British Journal of Dermatology (0007-0963)
2/1/2011. Vol.164,Vyd.2;str.387-395
Zdroj: EBSCOhost - Academic Search Complete
Zobrazit abstrakt | Zobrazit ve skupinách

2. Cost-effectiveness of tacrolimus ointment in adults and children with moderate and severe atopic dermatitis: twice-weekly maintenance treatment vs. standard twice-daily reactive treatment of exacerbations from a third party payer (U.K. National Health Service) perspective
Healy, E.; Bentley, A.; Fidler, C.; Chambers, C.
British Journal of Dermatology
February 2011. Vol.164,Vyd.2;str.387-395(9)
Zdroj: IngentaConnect
Zobrazit ve skupinách

3. Cost-effectiveness of tacrolimus ointment in adults and children with moderate and severe atopic dermatitis: twice-weekly maintenance treatment vs. standard twice-daily reactive treatment of exacerbations from a third party payer (U.K. National Health Service) perspective.
Healy, E. 1; Bentley, A. 2; Fidler, C. 2; Chambers, C. 3.
British Journal of Dermatology (0007-0963)
February 2011. Vol.164,Vyd.2;str.387-395
Zdroj: Journals@Ovid Full Text
Zobrazit ve skupinách

4. Sensory processing patterns of adults with atopic dermatitis
Fozal-Yaser, B.; Mimouni, D.; Bozeman, D.; Shariq, A.

Obrázek 4: Ukázka zobrazení výsledků MedGate - dotaz: *dermatitis atopica adults* (Název)

Závěr

Domníváme se, že implementace nových vyhledávacích služeb, které odpovídají soudobým návykům uživatelů, a které zároveň poskytují možnosti snadného a efektivního využití tradičních rešeršních nástrojů - tezaurů, kombinovaného hledání a souborů autorit, je správnou cestou pro zpřístupnění informačních zdrojů a navazujících služeb. Nové rozhraní portálu Medvik tak může dobře sloužit jak uživatelům, kteří neovládají rešeršní postupy tak uživatelům pokročilým a školeným s jasnou vyhledávací strategií. Nabídka funkcí a služeb portálu Medvik se bude i nadále rozvíjet v reakci na zpětnou vazbu uživatelů. Plánujeme též integraci portálu Medvik do centrálního vyhledávání. Po dokončení integrace výpůjčních funkcí do nového rozhraní portálu Medvik bude stará verze portálu odstavena z provozu. Věříme, že díky novému rozhraní portálu Medvik dojde ke zviditelnění poskytovaných informačních zdrojů a zvýšení využívání informačních služeb NLK.

Bibliografické odkazy

1. Národní lékařská knihovna. Tezaurus Medical Subject Headings [online]. Praha : NLK, 2011 [cit. 2011-02-10]. Dostupné z WWW: <http://www.nlk.cz/informace-o-nlk/odborne-cinnosti/tezaurus-medical-subject-headings>
2. Chang AA, Heskett KM, Davidson TM. Searching the literature using Medical Subject Headings versus text word with PubMed. *Laryngoscope*. 2006;116:336–240
3. Sarkar IN, Schenk R, Miller H, Norton CN. LigerCat: using "MeSH Clouds" from journal, article, or gene citations to facilitate the identification of relevant biomedical literature. *AMIA Annu Symp Proc*. 2009 Nov 14;2009:563-7 [cit. 2011-02-10]. Dostupné z WWW: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2815376>
4. Hassan-Montero Y, Herrero-Solana V. Improving tag-clouds as visual information retrieval interfaces. *International Conference on Multidisciplinary Information Sciences and Technologies, InSciT2006*. Merida, Spain. October 25-28, 2006 [cit. 2011-02-10]. Dostupné z WWW: http://www.nosolousabilidad.com/hassan/improving_tagclouds.pdf
5. Národní lékařská knihovna. Portál elektronických zdrojů [online]. Dostupné z WWW: <http://rx4jt8nl5k.search.serialssolutions.com>
6. Národní lékařská knihovna. MedGate: centrální vyhledávání v e-zdrojích NLK [online]. Dostupné z WWW: <http://rx4jt8nl5k.cs.serialssolutions.com> [pouze pro registrované čtenáře NLK]

OPEN ACCESS IN EASTERN EUROPE: REMOVING BARRIERS TO KNOWLEDGE SHARING

Kuchma, Iryna

EIFL Open Access Programme manager

Abstract

The paper covers open access benefits for researchers, research institutions, and publishers as well as highlights the changing role of libraries in evolving scholarly communication environment. Information about Eastern European open access journals and open access repositories is presented to encourage open access developments in Slovakia. The paper also highlights open access policies in the European Union and presents the OpenAIRE (Open Access Infrastructure for Research in Europe) project e-infrastructure and a network of experts to support the researchers towards meeting the demands of the EC open access policies. Some observations about linking research publications and research data are also presented as this issue is getting high priorities on the European science policy agenda. The presentation also provides some background information about Invenio – CERN's Integrated Digital Library software used for building open access repositories.

Key words

open access, open access journals, open access repositories, open access policies, libraries, researchers, research institutions, Eastern Europe, OpenAIRE, Invenio.

There are significant economic, social and educational benefits to making research outputs available without financial, legal and technical barriers to access. Researchers benefit from increased visibility, usage and impact for their works. Open access publicises institutions' research strengths, providing maximum return on research investment and new tools to manage institutions' impact. For publishers open access brings increased readership and maximum visibility and impact for a journal's contents. It means that the best possible dissemination service is being provided for research. Open access has changed the profile of academic and research libraries – they partner with scientists and research managers to set up open repositories, to curate research data and to develop open access policies, with scholarly publishers – to publish open access journals and books, and with educators – to produce open educational resources, ensuring the quality of digital content, its reuse and sharing.

Open access to research literature

Open access seeks to remove price and permission barriers that prevent knowledge from being shared. Open access literature is digital, online, free of charge, and free of most copyright and licensing restrictions. Open access is compatible with copyright, peer review, revenue (and profit), print, preservation, prestige, career-advancement, indexing, and other features and supportive services associated with conventional scholarly literature. [1] Open access benefits researchers, institutions, nations and society as a whole.

By 'open access' to literature, we mean its permanent free availability on the public internet, permitting any users to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of these articles, crawl them for indexing, pass them as data to software, or use them for any other lawful purpose, without financial, legal, or technical barriers other than those inseparable from gaining access to the internet itself. The only constraint on reproduction and distribution, and the only role for copyright in this domain, should be to give authors control over the integrity of their work and the right to be properly acknowledged and cited. [2]

To achieve open access to scholarly literature, there are two complementary strategies.

I. Open access Journals use a funding model that does not charge readers or their institutions for access (subscription or access fees). Users can read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of the journal articles. These journals do no longer invoke copyright to restrict access to and use of the material they publish. Instead they use copyright and other tools to ensure permanent open access to all the articles they publish. The Directory of Open Access Journals (DOAJ) lists 6397 open access scientific and scholarly journals (<http://www.doaj.org>) – free, full text and quality controlled. PLoS ONE

(<http://www.plosone.org>) – an interactive open access journal for the communication of peer-reviewed scientific and medical research – became the world's largest journal (published 6,749 articles in 2010) [3]. According to the DOAJ there are 16 open journals published in Slovakia¹ and 213 open access journals published in the neighbouring countries: 48 journals in Czech Republic², 37 journals in Austria³, 92 journals in Poland⁴ (including the journals of Polish Academy of Sciences), 18 journals in Ukraine and 18 journals in Hungary.

Dr. Bertalan Meskó, from the Department of Biochemistry and Molecular Biology, University of Debrecen, Hungary, shared his experience with publishing his first paper in PhD ([Peripheral blood gene expression patterns discriminate among chronic inflammatory diseases and healthy controls and identify novel targets](#)) [4]:

“... publishing in an open access journal was a real priority for us because we really wanted to get feedback from the scientific communities. So let's see where I shared that paper:

1. *Sciencereoll.com and also my Hungarian medical blog (MedIQ.blog.hu)*
2. *Twitter and Friendfeed*
3. *ResearchGATE*

And let's see what happened after that:

- *The paper now was the most viewed one in the last 30 days in BMC Medical Genomics.*
- *It received the “Highly accessed” badge.*
- *I received many e-mails with relevant questions and I had interesting discussions on Twitter (actually found some colleagues who work in the same field).*
- *I got invitations for collaboration from several international labs.*

Before you'd ask, yes, I think it's because we chose an open access journal...”

II. Open access repositories (archives/digital repositories) contain research output, not only refereed journal articles, but also theses and dissertations, unpublished reports and working papers, conference and workshop papers, books, chapters and sections, multi-media and audio-visual material, learning objects, datasets, software, patents, etc. They might be institutional or thematic. When these repositories conform to standards created by the Open Archives Initiative [5] they are interoperable, forming a global research facility. Common metadata protocol allows other web applications, such as text and data mining. Scholars and students deposit their research outputs in open repositories – a practice commonly called self-archiving. The Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR: <http://www.opendoar.org>) lists 1934 open access repositories and there are 2250 open access repositories in the Registry of Open Access Repositories (ROAR: <http://roar.eprints.org>). See more information: What are Institutional Repositories? A Briefing Paper written by Alma Swan for OASIS [6].

The OpenDOAR and ROAR do not have any Slovak repositories registered, but there are 120 open access repositories and digital libraries in the neighbouring countries: seven in Czech Republic, nine in Austria, seven repositories and 60 digital libraries in Poland, 28 in Ukraine and nine in Hungary.

Visibility, access, and preservation were the most important motivations to establish a repository cited by institutions participating in a study “Open Repository Development in Developing and Transition countries” conducted by EIFL and the University of Kansas Libraries with the support from the DRIVER project and Key Perspectives Ltd [7]. Other motivations included the need to evaluate researchers and departments, and as a response to requests from faculty.

Institutions can mandate open repositories, speeding development. Free and open source software is used to set up the repositories and institutions benefit from free technical support for installation and use. There are low installation and maintenance costs, repositories are quick to set up and gain benefits. Open repositories increase impact and usage of institute's research, providing new contacts and research partnerships for authors. And repositories provide usage statistics showing global interest and value of institutional research. Research institutions benefit from open access in the following ways: increased visibility and presence on the

---

¹ <http://www.doaj.org/doaj?func=findJournals&uiLanguage=en&hybrid=&query=slovakia>

² <http://www.doaj.org/doaj?func=findJournals&uiLanguage=en&hybrid=&query=czech+republic>

³ <http://www.doaj.org/doaj?func=findJournals&uiLanguage=en&hybrid=&query=austria>

⁴ <http://www.doaj.org/doaj?func=findJournals&uiLanguage=en&hybrid=&query=poland>

Web; increased impact for research; the open access collection in the repository forms a complete record of the research output of the institution in easily accessible form, provides the means for the institution to manage its research programmes more effectively and to measure and assess its research programmes.

A number of studies have now been carried out on the effect of open access on citations to articles, showing the increased citation impact that open access can bring [8]. Open access repositories also provide an excellent means for researchers to boost their online presence and raise their profile.

A recent JISC report authored by Alma Swan called “Modelling scholarly communication options: costs and benefits for universities” [9] shows that a single large university could contribute around £3 million each year to the research community as a whole simply by sharing knowledge through a more open route. The study applied open access models to a representative group of universities, and reviewed the costs and benefits of each scenario. In terms of modelling, the work does two things: it identifies the costs and benefits of different scholarly communication scenarios; and it quantifies them, that is, it attaches actual values to cost elements in the processes involved and measures what economic outcomes emerge from modelling various scenarios. The outcomes of this modelling vary (e.g. by university) but, in all cases, open access options have the potential to save universities money.

Open repository can be a useful tool in day-to-day research management activities. Once research outputs are stored in the repository, departmental research managers can use them as the definitive source of information for promotion panels and appraisals. It is part of a network, both formal and informal. Repositories could be linked to the institutional research management system (IRMS): e.g. data from the finance office for research income, information on staffing from the human resources database and details of postgraduate numbers from the student records system. Using open access institutional repository in this way can lead to resource efficiencies across the institution. Without this arrangement the information about research outputs may otherwise need to be gathered from several individual departments or research groups [10].

Open access provides access to the world’s research output, free of financial and other restrictions – a level playing field. It incorporates local research into interoperable network of global knowledge, increases impact of local research, providing new contacts and research partnerships for authors, and removes professional isolation. Open access strengthens economies through developing a strong and independent national science base. There is growing evidence to show that countries also benefit because open access increases the impact of the research in which they invest public money and therefore there is a better return on investment [11]. Society as a whole benefits because research is more efficient and more effective, delivering better and faster outcomes for us all.

Open access policies in the European Union and their implementation

Chapter 2.5.2 of the **Digital Agenda for Europe** – Driving ICT innovation by exploiting the single market – refers to effectively managed knowledge transfer activities and states that publicly funded research should be widely disseminated through Open Access publication of scientific data and papers. **Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union** has a similar open access clause: the Commission will promote open access to the results of publicly funded research; and it will aim to make open access to publications the general principle for projects funded by the EU research Framework Programmes.

The European Commission is conducting a pilot initiative on open access to peer reviewed research articles in its Seventh Research Framework Programme (FP7): grant recipients in seven research areas are required to deposit peer reviewed research articles or final manuscripts resulting from their FP7 projects into an online repository and make their best efforts to ensure open access to these articles.⁵ The European Commission wants to ensure that the results of the research it funds are disseminated as widely and effectively as possible to guarantee maximum exploitation and impact in the world of researchers and beyond. Open access to research articles helps to increase the impact of the European Union’s investment in research and development and to avoid wasting time and valuable resources on duplicative research. With

---

⁵ The seven areas are: Energy; Environment (including Climate Change); Health; Information and Communication Technologies (Cognitive Systems, Interaction, Robotics); Research Infrastructures (e-infrastructures); Science in society; and Socio-economic sciences and the humanities. Open access to these publications is to be ensured within six months after publication in the first five areas listed; and twelve months in the last two areas listed.

access to a wider selection of literature, researchers can build upon this knowledge to further their own work. Small and medium sized businesses and entrepreneurs can also benefit from improved access to the latest research developments to speed up commercialisation and innovation.

The ERC Scientific Council's Statement on Open Access of December 2006 stressed the fundamental importance of peer-review in ensuring the certification and dissemination of high-quality scientific research, as well as the importance of wide access and efficient dissemination of research results and followed this up with the Guidelines for Open Access⁶ in December 2007.

Since December 1, 2009, EIFL has participated in the OpenAIRE project (Open Access Infrastructure for Research in Europe: <http://www.openaire.eu/>) along with 37 other partners (including the University Library in Bratislava) covering almost all 27 European Union member states and one associated state (Norway). This EC-funded 3-year project launched an e-infrastructure and created a network of experts to support the researchers towards meeting the demands of the EC open access policies. EIFL coordinates activities in 10 Eastern European countries: Bulgaria, Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Romania, Slovakia and Slovenia.

A survey of existing open access regulations, initiated among the **European Heads of Research Councils (EUROHORCs)** member organizations (MOs) in December 2007, demonstrated the great variety of open access policies among the EUROHORCs MOs: two thirds have introduced an open access policy. ERC and the European Research Advisory Board (EURAB) have both issued their own open access policy: ERC has a mandatory rule and EURAB issued a recommendation [12].

The European University Association that represents and supports higher education institutions in 48 countries provided in March 2008 general open access recommendations and explicitly stated that university institutional policies should require that their researchers deposit (self-archive) their scientific publications in their institutional repository upon acceptance for publication⁷.

National Policies

Governments have begun to take an interest in open access out of a desire to ensure that the research which they fund reaches the largest possible audience, as well as out of a recognition of the waste of public resources which results from the old system in which taxpayers pay once for research and a second time for access to its results. For example, the **U.S. National Institutes of Health (NIH)**, the largest funder of medical research in the U.S, implemented a policy requiring that its grant recipients make articles resulting from NIH funding publicly available within twelve months of publication in a peer-reviewed journal⁸. In 2009 the **Danish Ministry for Science** appointed a committee with participants from universities, agencies and ministries with the primary task of finding out how Denmark might comply with the European Council Conclusions on access to scientific knowledge in the digital age [13]. In the beginning of May 2010 the committee issued their report [14] and a hearing process that took place from May to July 2010 resulted in 48 answers. Generally there is support behind the principle that there should be unhindered and free access to the results of publicly financed research. The arguments are that open access is important for research as well as the democratic principle of free access for the public when the public pays for the research. Another central point is that it is vital for a small country like Denmark that research results are made visible

---

⁶ These Guidelines state that:

- The ERC requires that all peer-reviewed publications from ERC-funded research projects be deposited on publication into an appropriate research repository where available, such as PubMed Central, ArXiv or an institutional repository, and subsequently made Open Access within 6 months of publication.
- The ERC considers essential that primary data - which in the life sciences for example could comprise data such as nucleotide/protein sequences, macromolecular atomic coordinates and anonymized epidemiological data - are deposited to the relevant databases as soon as possible, preferably immediately after publication and in any case not later than 6 months after the date of publication.
- The ERC is keenly aware of the desirability to shorten the period between publication and open access beyond the currently accepted standard of 6 months.

⁷ http://www.eua.be/fileadmin/user_upload/files/Policy_Positions/Recommendations_Open_Access_adopted_by_the_EUA_Council_on_26th_of_March_2008_final.pdf

⁸ This policy, passed by the U.S. Congress and signed into law by the President, went into effect in April 2008. The open access mandate at the NIH was made permanent by a bill passed by both houses of Congress signed by President Obama.

nationally and internationally. Barriers to access should be broken down and contribute to Denmark remaining an attractive cooperation partner internationally [15].

In Eastern Europe the government of **Poland** (the Chancellery of the Prime Minister and the Ministry of Science and Higher Education) is working on a legislation to make the results of publicly funded research open access: deposited in open access repositories and/or published in open access journals. The legislation will help small and medium size enterprises to have access to knowledge and innovations. The Ministry of Higher Education, Science and Technology in **Slovenia** presented the Research Infrastructure Development Plan 2011-2020⁹. Chapter 3.4.7 of the Plan anticipates the establishment of a national open data and open publication infrastructure (connected with SICRIS) and suggests mandatory deposition of publicly funded data and publications when the infrastructure is established. In **Ukraine** the open access policy is described in the Law of Ukraine “On the principles of Developing Information Society in Ukraine in 2007-2015”. In **Hungary** according to a Government mandate on the open availability of PhD theses (March 2007), universities are responsible for providing open access to the full text of theses. The Hungarian Scientific Research Fund (OTKA), the major funding agency of basic science and scholarship since 1986, introduced mandatory open access policy in 2008 and launched a Repository of the Library of the Hungarian Academy of Sciences – REAL. The issue of public access to the results of publicly funded research has become part of the national law in **Lithuania**: Article 45 of the Law on Higher Education and Research of the Republic of Lithuania¹⁰ requires that the results of scientific activity be made publicly available:

In order to ensure the quality of research conducted with funds of the state budget, the transparency of the use of funds of the state budget, to enhance scientific progress, the results of all research works carried out in state higher education and research institutions must be announced publicly (in the Internet or any other way), to the extent this is in compliance with the legal acts regulating the protection of intellectual property, commercial or state and official secrets.

The results of research conducted in non-state higher education and research institutions with funds of the state budget shall be announced publicly (in the Internet or any other way), to the extent this is in compliance with the legal acts regulating the protection of intellectual property, commercial or state secrets.

A list of open access policies developed by universities, research institutes and research funding agencies is maintained at the University of Southampton [16]. As this is a self-registering service, supplemented by the list owners adding policies that they have discovered serendipitously, this list under-represents the actual number of policies in existence. Now it lists 117 institutional open access mandates, 30 sub-institutional mandates, one multi-institutional mandate, 47 funder mandates and 76 thesis mandates.

If you are interested in introducing open access policy in your institution here are some of the recommendations (based on Peter Suber’s Open access policy options for funding agencies and universities [17]):

- If you're serious about achieving open access for the research you fund, you must require it.
- If the institution decides to request and encourage open access, rather than a mandate it, then it can encourage submission to an open access journal and encourage deposit in an open access repository as well.
- But if it decides to mandate open access, then it should require deposit in an open access repository and not require submission to an open access journal, even if it also encourages submission to an open access journal.
- The institutions should require the deposit of the final version of the author’s peer-reviewed manuscript, not the published version. For publishers who worry about circulation of multiple versions of the peer-reviewed text, it could offer the option to replace the author’s manuscript in the repository with the published edition. It should require the deposit of data generated by the funded research project (in medicine and the social sciences, where privacy is an issue, open access data should be anonymised). A peer-reviewed manuscript in an open access repository should include a citation and link to the published edition. The University should also allow the deposit of unrefereed

⁹ <http://www.mvzt.gov.si/fileadmin/mvzt.gov.si/pageuploads/pdf/znanost/nactr-RI.pdf>

¹⁰ http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=343430&p_query=&p_tr2=SafariHTML\Shell\Open\Command

preprints, previous journal articles, conference presentations (slides, text, audio, video), book manuscripts, book metadata (especially when the author cannot or will not deposit the full-text), and the contents of journals edited or published on campus. The university itself could consider other categories as well, such as open courseware, administrative records, and digitisation projects from the library, theses and dissertations. For simplicity and enforceability, it's better to follow the example of most funding agencies: to apply the open access policy to research the institution funds "in whole or in part". Any embargo is a compromise with the public interest. The shorter they are, the better (no more than six months). Private notes and records not intended for publication, classified research and royalty-producing books should be exempted. Patentable discoveries should be either exempted or embargo long enough could be used to allow the researcher apply for a patent.

EIFL has just provided financial support to six projects in Eastern Europe: national and institutional open access advocacy campaigns to reach out to research communities: five projects are national advocacy campaigns (Estonia, Lithuania, Poland, Slovenia and Ukraine) and a project in Latvia is an institutional advocacy campaign (Latvia):

- Estonia: Institutional repository as the basis of the promotion and implementation of Open Access principles implemented by University of Tartu (UT) Library with the partners: Estonian Ministry of Education and Research, Estonian Ministry of culture, Estonian institutions that have OA repositories (The University of Tartu Library, Arhiivikeskus, Estonian National Library Archive, Academic Library of Tallinn University, and Digital Collection of Tallinn University of Technology Library), OA Journals in Estonia, UT colleges, faculties and institutes and other UT institutions (museums, open university) and Estonian E-University.
- Lithuania: Promoting Open Access in Lithuania implemented by Lithuanian Research Library Consortium with the partners: Lithuanian Academic Libraries Consortium for Maintenance and Development of Information Infrastructure for Science and Studies (LABIIMSPP), The Research Council of Lithuania, Lithuanian Scientific Society and The Association of Lithuanian Serials.
- Poland: Open Access e-learning course for Polish scientific community (acronym: OAeL) implemented by Nicolaus Copernicus University and Akademia Gorniczo-Hutnicza – University of Science and Technology.
- Slovenia: OPENACCESS.SI – Slovenian National Open Access Web Site implemented by Jožef Stefan Institute with the partners: University of Ljubljana, University of Maribor, University of Primorska, University of Nova Gorica, Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, National Institute of Chemistry, Institute of Oncology, Agricultural Institute of Slovenia, National and University Library, Central Technological Library of the University of Ljubljana, Library of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, The Ministry of Higher Education, Science and Technology and the Slovenian Research Agency.
- Ukraine: OA in Ukraine: from islands to global village implemented by Association “Information Consortium” with the partners: Ukrainian Library Association, ELibUkr Consortium (15 Ukrainian universities), The Mohyla School of Journalism (National University of Kyiv Mohyla Academy).
- Latvia: Information about Open Access movement and resources in the University of Latvia implemented by The Library of the University of Latvia.

Invenio – CERN's Integrated Digital Library software for setting up open access repositories

Invenio (<http://cdsware.cern.ch/invenio/>) – CERN's Integrated Digital Library software, which is already used to serve the CERN Document Server, the soon to be released INSPIRE, the EPFL InfoScience Portal and others, and will soon power the SAO/NASA Astrophysics Data System. Invenio is an integrated repository designed to allow the depositing, harvesting, organization and dissemination of knowledge in the form of documents and their metadata (e.g. title, authorship information, abstract, keywords, etc). It offers an enhanced search engine and collaborative tools, such as baskets (to share the findings with colleagues), alerts (to stay up to date with recent publications in the area of interest), comments/review (for collaborative production) and much more. There are a lot of advanced features, such as automatic reference extraction from publications, optical character recognition of scanned documents, metadata curating tools, automatic keyword/classification management tools. Invenio software is used to set up the first repository in Slovakia.

Open access to research data

Apart from open access to research literature it is important to have open access to research data. In February 2010 the Panton Principles for Open Data in Science were launched:

Science is based on building on, reusing and openly criticizing the published body of scientific knowledge. For science to effectively function, and for society to reap the full benefits from scientific endeavours, it is crucial that science data be made open. By open data in science we mean that it is freely available on the public internet permitting any user to download, copy, analyse, re-process, pass them to software or use them for any other purpose without financial, legal, or technical barriers other than those inseparable from gaining access to the internet itself. To this end data related to published science should be explicitly placed in the public domain [18].

The benefits of open data, says Peter Murray-Rust, a chemist, are clear: Opening up data allows others to validate or disprove experiments, leads to new scientific insights and gives individuals who created the science new recognition.

“It's commonplace that we advance by building on the work of colleagues and predecessors – standing on the shoulders of giants,” says Pollock, co-founder of the Open Knowledge Foundation and Mead Fellow in Economics, Emmanuel College, University of Cambridge. “In a digital age, to build on the work of others we need something very concrete: access to the data of others and the freedom to use and reuse it.

The authors' vision is that data needs to be used and reused for the maximum benefit, says Neylon, who also serves on the Science and Technology Facility Council. In most cases, scientists are taking public money or money from charity to conduct their research and those entities want to generate meaningful outputs.

“They want to make investments that get the biggest possible return,” says Neylon. “Funders are under pressure to make sure funding outputs are being fully exploited. The public is not impressed with hearing data is not available... people are appalled when data is not available.” [19].

Recommendations to the national governments and international organizations:

1. Require open access to publicly funded scientific research (funders mandates).
2. Commit to public domain status for publicly funded data.
3. Consider a patent policy that does not hinder the process of open innovations.
4. Start tracking and rewarding sharing via citations to open articles, data sets, materials, tools.
5. Increase funding for library resources and new training for librarians to support data curation.

Some recommendations to researchers, research managers, research funders and libraries:

- Researchers could publish articles in open access journals, self-archive in open access repositories and spread a word about open access;
- Research managers could introduce open access policies, transform subscription based journals into open access journals, set up open access repositories, spread a word about open access;
- Research funders could mandate that publicly funded research is available in open access and develop national open access policies;
- Libraries could set up open access repositories, help researchers and students to self-archive, help to publish open access journals and create open educational resources, help in data curation and sharing, spread a word about open access.

For more details please see Appendix 1: What researchers can do to promote open access?, Appendix 2: What librarians can do to promote open access?, Appendix 3: How to set up an open repository in 23 steps and Appendix 4: Copyright management in open access projects

References

1. Peter Suber: Open Access Overview: <http://www.earlham.edu/~peters/fos/overview.htm>
2. Open access definition from the Budapest Open Access Initiative: <http://www.soros.org/openaccess/read.shtml>
3. Heather Morrison: PLoS ONE: now the world's largest journal? <http://poeticeconomics.blogspot.com/2011/01/plos-one-now-worlds-largest-journal.html>
4. Dr. Bertalan Meskó: How Science 2.0 and Open Access Really Work: <http://sciencerooll.com/2010/05/25/how-science-2-0-and-open-access-really-work>

5. The Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting:
<http://www.openarchives.org/OAI/openarchivesprotocol.html>
6. What are Institutional Repositories? A Briefing Paper written by Alma Swan for OASIS
http://www.openoasis.org/images/stories/briefing_papers/Institutional_repositories.pdf
7. Open Repository Development in Developing and Transition countries:
http://www.eifl.net/cps/sections/services/eifl-oa/oa-news/2010_07_05_report-on-open
8. Swan, A. (2010) The Open Access citation advantage: Studies and results to date. Technical Report ,
School of Electronics & Computer Science, University of Southampton:
<http://eprints.ecs.soton.ac.uk/18516/>
9. Swan, A (2010) Modelling Scholarly Communication Options: Costs and benefits for universities.
Project Report: <http://ie-repository.jisc.ac.uk/442/>
10. The Briefing Paper written by Wendy White, University of Southampton Library, and edited by Alma
Swan for OASIS:
http://www.openoasis.org/images/stories/briefing_papers/IRs_for_research_management_and_assessment.pdf
11. John Houghton, Centre for Strategic Economic Studies, Victoria University, Melbourne (2009): Open
Access – What are the economic benefits? A comparison of the United Kingdom, Netherlands and
Denmark: <http://www.knowledge-exchange.info/Default.aspx?ID=316>
12. EUROHORCs' Recommendations on Open Access (OA):
http://www.eurohorcs.org/SiteCollectionDocuments/EUROHORCs_Recommendations_OpenAccess_200805.pdf
13. Council of the European Union: Council conclusions on scientific information in the digital age: access,
dissemination and preservation:
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/intm/97236.pdf
14. Recommendations for implementation of Open Access in Denmark: <http://www.fi.dk/viden-og-politik/strategier-og-handlingsplaner/open-access/recommendations-for-implementation-of-open-access-in-denmark-pdf>
15. From Recommendations for implementation of Open Access in Denmark – extraction of comments from
the hearing process by Lise Mikkelsen, Sciecom Info 4 (2010):
<http://www.sciecom.org/ojs/index.php/sciecominfo/article/view/4759>
16. ROARMAP (Registry of Open Access Repository Material Archiving Policies):
<http://www.eprints.org/openaccess/policysignup>
17. The SPARC Open Access Newsletter, issue #130 and The SPARC Open Access Newsletter, issue #127,
by Peter Suber: <http://www.earlham.edu/~peters/fos/newsletter/02-02-09.htm> and
<http://www.earlham.edu/~peters/fos/newsletter/11-02-08.htm>
18. The Panton Principles for Open Data in Science: <http://pantonprinciples.org>
19. SPARC Innovator: Authors of the Panton Principles – A Call for Open Data in Science (June 2010):
<http://www.arl.org/sparc/innovator/panton.shtml>

Appendix 1: What researchers can do to promote open access?

- Submit your research articles to open access journals, when there are appropriate open access journals in your field.
- Deposit your preprints in an open access, OAI-compliant repository. It could be a disciplinary or institutional repository. If you have questions about archiving your eprints, then see Stevan Harnad's Self-Archiving FAQ <http://www.eprints.org/openaccess/self-faq/>.
- Deposit your postprints in an open access repository. The “postprint” is the version accepted by the peer-review process of a journal, often after some revision. If you transferred copyright to your publisher, then postprint archiving requires the journal's permission. However, many journals have already consented in advance to postprint archiving by authors. Some will consent when asked. Some will not consent. For publisher policies about copyright and author archiving, see the searchable database maintained by Project SHERPA (<http://www.sherpa.ac.uk/romeo/>). If you have not yet transferred copyright to a publisher, then ask to retain copyright (<http://www.earlham.edu/~peters/fos/do.htm#retaincopyright>). If the journal does not let you retain copyright, then ask at least for the right of postprint archiving. If it does not let you retain the right to archive your postprint, then ask for permission to put the postprint on your personal web site. The chief benefit of postprint archiving is reaching a much larger audience than you could reach with any priced publication (in print or online). Reaching a larger audience increases your impact, including

your citation count. Many studies confirm that OA articles are cited significantly more often (on the order of 50-300% more often) than non-OA articles from the same journal and year (<http://opcit.eprints.org/oacitation-biblio.html>).

- Deposit your data files in an open access repository along with the articles built on them. Whenever possible, link to the data files from the articles, and vice versa, so that readers of one know where to find the other.
- When asked to referee a paper or serve on the editorial board for an open access journal, accept the invitation.
- If you are an editor of a toll-access journal, then start an in-house discussion about converting to open access, experimenting with open access, letting authors retain copyright, abolishing the Ingelfinger rule, or declaring independence (quitting and launching an OA journal to serve the same research niche).
- Volunteer to serve on your university's committee to evaluate faculty for promotion and tenure. Make sure the committee is using criteria that, at the very least, do not penalize faculty for publishing in peer-reviewed open access journals. At best, adjust the criteria to give faculty an incentive to provide open access to their peer-reviewed research articles and preprints, either through open access journals or open access archives. Work with your professional societies to make sure they understand open access. Persuade the organization to make its own journals open access, endorse open access for other journals in the field, and support open access self-archiving by all scholars in the field. Write opinion pieces (articles, journal editorials, newspapers op-eds, letters to the editor, discussion forum postings) advancing the cause of open access.
- Educate the next generation of scientists and scholars about open access.

(From What you can do to promote open access written by Peter Suber <http://www.earlham.edu/~peters/fos/do.htm>)

Appendix 2: What librarians can do to promote open access?

- Launch an open access, OAI-compliant institutional repository, for both texts and data.
- Help faculty deposit their research articles in the institutional archive.
- Help to publish open access journals and create open educational resources.
- Help in data curation and sharing.
- Spread a word about open access.
- Undertake digitisation, access, and preservation projects not only for faculty, but for local groups, e.g. non-profits, community organizations, museums, galleries. Show the benefits of open access to the non-academic community surrounding the university, especially the non-profit community.

(Based on What you can do to promote open access written by Peter Suber <http://www.earlham.edu/~peters/fos/do.htm>)

Appendix 3: How to set up an open institutional repository (IR) in 23 steps

Making a Case: Explaining the need for a repository & the expected benefits; Strategic Planning and Business Cases; Defining Scope and Planning Checklists (based on the Proposed checklist for the implementation of an Institutional Repository Developed by the Department of Library Services in the University of Pretoria, South Africa).

Assumptions:

1. Management has approved the implementation of an institutional repository (IR) (Proposal).
2. A server is in place to host the IR.
3. An IR Manager (project leader) has been identified to manage the project – and will have to do most of the work initially.

Steps 1 - 10

Step 1. Start with a repository Steering Group (or Project Board, Management Committee, Working Group, etc.) that undertakes the high level management of a repository on behalf of the Institution. Involve key stakeholders: senior management and policy makers, academic staff, library staff, technical support staff, other support staff. **Step 2.** Assign a project leader (IR Manager), and identify members to form part of the implementation team (e.g. external consultant, copyright officer, metadata specialist/ head cataloguer,

digitization specialist, 2-3 subject librarians, IT etc.). **Step 3.** Identify 1 to 4 champions at the faculty to work with initially. Involve them in your meetings and make them part of the implementation team.

Step 4. Conduct a needs analysis and compile a needs analysis report. **Step 5.** Evaluate available software and decide on which software to use. **Step 6.** Join existing mailing lists.

Step 7. Start thinking of a name for the IR.

Step 8. Decide on how communities and collections will be structured within the IR.

Step 9. Define the workflows.

Step 10. Discuss licensing & copyright issues with the legal department.

The planning checklist

(adaptation from the Repository Support Project, the UK: <http://www.rsp.ac.uk/>)

1. What is an institutional repository and what does it mean to you? Have you outlined and documented the purpose and drivers for institutional repository establishment in your institution?
3. Have you defined your vision and initial goals?
4. Have you decided how to position your institutional repository within your wider information environment?
5. What is the target content of the repository?
6. Do you have an institution wide intellectual property rights policy? Do any of your Departments already have other digital stores of publications? How will you manage duplication, transfer of resources and metadata, etc.?
8. Does your institution have an information management strategy?
9. Have you defined roles and responsibilities for your institutional repository development?
10. What sort of statistics and management reports will you want from your institutional repository? Have you decided if and how you will collect usage and item download statistics for your repository? Will you use a tool built into your chosen repository, or an external tool or repository add-on?

Step 11. Compile a business plan and present to management.

Step 12. Register project with IT department and establish a service level agreement.

Step 13. Incorporate IR as part of role description for cataloguers & subject librarians.

Step 14. Start working on IR policy, and continue to document all important decisions taken. Also address service definition, open access, copyright, preservation, metadata standards, digitization, selection criteria etc.

Step 15. Identify faculty members, which will participate in the evaluation, and present a training session on how to use the software.

Step 16. IT staff deploys software on developmental server and implementation team and other role players evaluate, then moving to the quality assurance server and then to the production server.

Step 17. Create Communities & Collections for faculty champions and populate in order to demonstrate to library staff and community.

Step 18. Register IR with international harvesters, search engines, have it listed on web pages etc (for recommendations use <http://www.jiscinfonet.ac.uk/infokits/repositories/technical-framework/registering> and <http://www.jiscinfonet.ac.uk/infokits/repositories/technical-framework/search>).

Step 19. Start developing a marketing presentation (which can be customized for specific subject areas), marketing leaflets, training material, online help e.g. copyright clearance process.

Step 20. Introduce IR to rest of community e.g. departments, individuals, etc. Host open sessions over lunch hour, use organisational newsletters, present at meetings & conferences.

Step 21. Invite all to register new collections. Communicate procedure on e.g. IR home page. Frequently communicate e.g. via e-mail, monthly newsletter, etc. Frequently communicate statistics

Step 22. Launch IR when ready. Invite administration, heads of faculties & departments, other key-players, etc.

Step 23. Budget each year and plan for the following year. Keep monitoring server capacity, stay updated through mailing lists and reading articles, attending conferences etc.

Staffing requirements:

- **Repository Manager** - who manages the 'human' side of the repository including content policies, advocacy, user training and a liaison with a wide range of institutional departments and external contacts.

- **Repository Administrator** - who manages the technical implementation, customisation and management of repository software, manages metadata fields and quality, creates usage reports and tracks the preservation issues

Some recommendations: http://www.sherpa.ac.uk/documents/Staff_and_Skills_Set_2009.pdf
<http://www.sherpa.ac.uk/documents/GenericTechJobDescriptionAug09.pdf>

Sustainability

(Resourcing repositories for sustainability, adaptation from the Repository Support Project, the UK: <http://www.rsp.ac.uk/>)

1. Have you properly and fully specified the requirements of your repository?
2. What is the anticipated growth of your repository?
3. Are you running a pilot project or a production service? If the former, who, when, if and how will it transfer to a production service?
4. Who will answer support/help desk queries relating to the repository?
5. Have you considered how your repository may grow over the next year, 3 years, 5 years, 10 years?
6. Which digital formats can the repository commit to preserve in the longer-term?
7. Is the repository collecting author source formats? Is there a viable action plan for monitoring the formats stored in the repository and the preservation risks associated with those formats? Do you know which tools are available to do this?

Useful reading

The Digital Repositories infoKit: http://www.jiscinfonet.ac.uk/infokits/repositories/index_html Open Access Scholarly Information Sourcebook by Alma Swan and Leslie Chan: <http://www.openoasis.org> SPARC Institutional Repository Checklist & Resource Guide: www.arl.org/sparc/bm~doc/IR_Guide_&_Checklist_v1.pdf

Creating an Institutional Repository: LEADIRS Workbook: <http://dspace.mit.edu/handle/1721.1/26698>

A Guide to Developing Open Access Through Your Digital Repository by Kylie Pappalardo and Dr Anne Fitzgerald with the assistance of Professor Brian Fitzgerald, Scott Kiel-Chisholm, Damien O'Brien and Anthony Austin, Open Access to Knowledge Law Project: <http://www.oaklaw.qut.edu.au/node/32> **Appendix**

4: Copyright management in open access projects

Practical guidance for authors when submitting journal articles:

- In order to maximize the value of the research you produce in digital environment, it is important for you to take an active role in managing the copyrights to your work.
- Copyright protection is automatic (at the moment the copyrighted work has been “fixed in a tangible medium,” such as when a written work has been saved on a computer's hard drive or printed). (More information in the SPARC Introduction to Copyright Resources: <http://www.arl.org/sparc/author/copyrightintro.shtml>)
- When you publish in a journal you are typically asked by the publisher to sign a copyright transfer agreement, or contract, that describes the assignment of various rights to the publisher.
- Assigning your rights matters.
- The copyright holder controls the work.
- Transferring copyright doesn't have to be all or nothing. (More information in the Author Rights: Using the SPARC Author Addendum to secure your rights as the author of a journal article <http://www.arl.org/sparc/author/addendum.shtml>).

A balanced approach:

- Authors: Retain the rights you want. Use and develop your own work without restriction. Increase access for education and research. Receive proper attribution when your work is used. If you choose, deposit your work in an open online archive where it will be permanently and openly accessible.
- Publishers: Obtain a non-exclusive right to publish and distribute a work and receive a financial return. Receive proper attribution and citation as journal of first publication. Migrate the work to future formats and include it in collections.

(From <http://www.arl.org/sparc/author/addendum.shtml>)

Securing your rights:

1. The SPARC Author's Addendum preserves rights for broader use of your research: <http://scholars.sciencecommons.org>
2. If your research is funded by the donor with an open access mandate, the donor usually offers language that modifies a publisher's copyright agreement to give you the rights to follow donor's open access policy.

Useful resources:

- [Copyright and authors' rights: A Briefing Paper](#) written by Kevin L. Smith, J.D. & David R. Hansen, J.D., Duke University for OASIS
- [SPARC Author Addendum](#) to secure your rights as the author of a journal article
- [Science Commons Scholar's Copyright Project](#)
- [Copyright Toolbox](#) (by SURF and the JISC funded research and activities and based upon the Zwolle conferences on Copyright management in higher education and the RoMEO research)
- [Advocacy 'Know Your Rights' Toolkit](#)
- [Report on the implementation of open content licenses in developing and transition countries](#)
- [Copyright Information](#) compiled by Denise Nicholson, Copyright Services Librarian, University of the Witwatersrand
- [Managing IPR in Digital Learning Materials: A Development Pack for Institutional Repositories](#)

LIBRARY POLICY FOR EUROPE

KNIŽNIČNÁ POLITIKA PRE EURÓPU

Leitner, Gerald

prezident EBLIDA, Rakúsko

Honored Guests
Ladies and Gentlemen,

it is a great pleasure and an honour for me to speak at this conference on a „Library Policy for Europe“. I wish to thank the organizers of this conference – and especially Silvia Stasselova – most cordially for the invitation.

However, I don't want to hide the fact that my joy over the invitation and my curiosity to attend the conference were overshadowed and suppressed by the quite unbelievable catastrophe in Japan. In view of the suffering of the Japanese people after the terrible earthquake and tsunami and the growing threat of a nuclear disaster, a lot of things became less important. Concerned – and even obsessed – I followed the daily reports on the brave fight of the Japanese and read magazines and books about the subject. Among other things, I came across an interview with the German author, director and filmmaker Alexander Kluge. In 1996, ten years after the Chernobyl disaster, he published a book that collected witness reports from the reactor accident and stories in which the people affected deal with the incredible events. In this interview, Alexander Kluge was asked about the parallels between Chernobyl and Fukushima. And then, in this interview, I was struck by a sentence, an image, that I can't get out of my head and that has unsettled me more than the whole news coverage of Chernobyl and Fukushima. It is a dreadful image whose horrors brought me back to my speech. What you need to know is that the Russian government closed off the area around the former reactor and declared it as death zone, because a remaining there still has fatal consequences. But Alexander Kluge reports that refugees from Kyrgyzstan and Tadzhikistan have settled illegally in this seriously contaminated zone.

Their living conditions and the risk of death in the civil war at home seem to them more threatening and dangerous than the invisible and undetermined death in the death zone. That somebody may perceive even this death zone as shelter reflects a crying injustice. This horrifying image of people who move into the death zone and regard this area as their small paradise brings me back to my topic of my speech: the enforcement of human rights and the contribution of the libraries to this purpose.

For many people, Europe is a continent of wealth and freedom. In the last 20 years, the European countries have moved closer together. This is a good thing – but have all problems been solved? I have my doubts. The OECD, the Organization for Economic Co-operation and Development, published a comparative study about the skills of pupils at the end of primary school in 34 countries a few months ago.

The literacy of 15-year-olds in reading, mathematics, and science was tested. The survey is generally known as the PISA study and causes alarm and concern in many European countries. The reason is that the OECD study shows fatal gaps in education in European countries as well as significant differences between the countries. Finland had the best European results in this survey. I believe this is not a coincidence, since Finland has one of the best, if not the best library system in Europe. But even in Finland, 8% of the pupils belong to a risk group. Their reading skills are inadequate. At the end of the scale in Europe is Romania, where, according to the OECD, an unimaginable 40 % belong to the risk group. This is a shattering result. As per the OECD, 19 % of the pupils Europe are not able to read or can read only insufficiently. Thus almost 20 % of young Europeans run the risk of being substantially affected in their private and social life. Europe is saddled with a veritable time bomb – which poses a threat not just to education but also to economic and democratic development. If we take this study serious, it means first that 20% of young Europeans cannot qualify for a number of professions because of their poor or non-existent reading skills and cannot play an active role in the economy. Secondly, that there is a large group which can no longer be reached with written information and can hardly take part in a serious political discussion and thus is vulnerable to radical political positions. There is a lot to do in Europe. It is a question of winning or losing a generation!

And without well-developed, attractive libraries, we won't win this battle.

Another big challenge we have to face is financial crisis.

Dear Colleagues, the most dominating, most overshadowing and most relevant event for all libraries in Europe is the economic crisis. And it is by far not over yet. In this last year dramatic changes have occurred: It is the biggest conversion of debts of all times. Many European states have, in order to save their banks, taken over their debts. That means instead of speculators the states are the debtors now.

With that, the scope of action of the European states got considerably smaller. This money is now missing for other urgently needed measures in the fields of education, science and culture. In many European countries the economic crisis has also become a crisis for libraries. I have spoken with many colleagues from different European countries. They tell me that libraries are being closed, budgets are cut down drastically and many other services are being reduced. Moaning makes no sense.

In this situation, it is our task and duty as representatives of library associations and national authorities, to make politicians aware of the possibilities that libraries have to offer, and furthermore to try everything, to set "Libraries on the Agenda" – in every single country as well as throughout Europe.

We have to convince politicians throughout Europe that libraries are a vital ingredient in counter-acting some of the most demoralizing aspects of the current financial crisis and that public investment in libraries shows a sense of civic responsibility.

Finland in the nineties gave us an excellent example. The economic recession in the 1990s hit Finland very hard. During the recession book loans and library visits increased tremendously. The large group of unemployed people used libraries more than ever to read books, newspapers and magazines, to continue studying and to keep up with new developments and trends – and to get a positive perspective for the future.

The current crisis is more than just an economic crisis. It is more than a shock to our economic system. It is profoundly traumatic for the whole social fabric of our modern society.

Government answers and actions intent on repairing our economic system are – without a doubt – necessary, but will not be enough. We will need a strong vision for our future – for the development of our whole society. Education, knowledge, and culture are important resources for our future and the key factors for the positive development of our society. Libraries guarantee free access to knowledge, cultural activities and creative thinking, regardless of education, gender, age, race, and religion to all our citizens.

As local providers of information, libraries offer different types of media to their community, function as centres of communication, and provide access to global and networked knowledge. In a world where so many aspects of our professional and daily life are currently changing, libraries in every community are essential service providers for the supply of information and education. National Libraries create identity, they are becoming the digital memory of their nations. And, to put it quite plainly: without Research Libraries, research in Europe would not be possible. Our society is in a state of radical change.

Libraries can make an important contribution to overcoming this crisis. Public investment in libraries shows a sense of civic responsibility and vision. I think many of us here today share this opinion.

However, when I look around this hall, I think there are only few countries represented here, where the politicians are aware of the importance that libraries can play as an active force for improving the situation and the challenges that we face in the foreseeable future. On the contrary, in many European countries the economic crisis also becomes a crisis for the libraries, where budgets become ever tighter as the recession hits harder.

What I greatly miss in this situation, is that the European Commission does not give any impetus for an increased and more efficient use of libraries as a tool to overcome this massive economic and social crisis. In this respect, I believe that a "Library Policy for Europe" is now not only an optional choice for us today. It is in this situation our collective duty to work for it. Lobbying for European libraries is one of the main goals of

EBLIDA which we perform at various levels. It is, essentially, the whole rationale for the establishment of our organization.

Establishing trust through the quality of our actions, representing the interests of European libraries and utilizing our networks effectively are the qualities that define our work. Not every initiative was crowned by instant success, but by persevering, we have succeeded in strengthening the position of all European libraries in effecting positive changes for the libraries and their users with every Copyright Directive since the founding of EBLIDA. Our organization has accomplished a lot, especially in the area of intellectual property rights. There is no doubt in my mind that without EBLIDA copyright legislation in Europe would be more restrictive, less user-friendly and provide less scope for libraries to promote and give access to knowledge and information.

However, I think we have to be honest and admit that all our activities have always been reactive, reactive against policies which would be detrimental to libraries and in fact to almost all European citizens.

I think it is time for a change. I think it is time to change our strategy. I think we should be on the offensive rather than the defensive – more proactive than reactive.

In the future, we need two combined strategies. First, we need a short-term strategy in order to change directives that were not initiated by us and that might harm the library. Second, we urgently need a long-term strategy that is more pro-active and broader in scope.

Instead of waiting for the next hindering directive we should offer to the European Commission a positive and convincing vision for Libraries of the Future. The last years have seen the European Commission partially renewing its focus on the importance of libraries and other cultural institutions. This is evidenced by the recommendations of the 2010 initiative and the launch of the European Digital Library, or Europeana, as it is now called, which actively promotes digitization activities and access to knowledge and information.

However, we should be aware that digitization activities are only a small part of what libraries can and should offer the European citizen and end user. Not least in the public library sector the digitization of collections will be of much less importance than in national and university libraries. Public libraries are primarily concerned with giving access to materials and it will be the major challenge in the coming years to develop and ensure vibrant library services in a digital age. We need to be actively involved in issues such as lifelong learning, education, the promotion of culture, services to new user groups and so forth.

All these issues have to be – of course – discussed at the national level, but there is a strong need and an obligation to also discuss this at the European level. And this leads me to the question “Do we have a common library policy for Europe?” From my point of view, the answer is unfortunately a clear “NO”. What we do have are some initiatives that libraries are integrated into.

Moreover, we have certain recommendations and directives from the EU which have an important effect on libraries and sometimes guide but often hinder their work as for example the Copyright Directive from 2001. We are far away from having a common policy concerning European libraries. So far, there is no unified European library policy to speak of. It seems that within the EU, common policies are only established on matters of economic interest such as legislation governing copyright. If we believe in the idea of a unified Europe, offering equal rights and opportunities for all its citizens, we will have to act for a common European library policy.

We all know that the European library landscape is heterogeneous. This of course implies that citizens of different countries are not given equal and unrestricted access to information, education and cultural life even in Europe. One reason for this situation could be that only two thirds of the twenty-seven EU countries have legislation governing the library sector. The burning question is: How can we help to improve the situation? Is a Library Directive, issued by the European Commission, the answer to the dilemma? In the near future, I believe it is unlikely that we will see a European Library Directive issued by the European Commission.

Therefore, we should not put our hopes into waiting for the European Commission to take action for the introduction of a Library Directive.

It makes much more sense to concentrate our lobbying activities on a White Paper that describes the role of libraries in the European Knowledge Society and recommends and encourages the member states to act on behalf of the libraries.

An ambitious common European library policy will need the best ideas coming from the best minds.

EBLIDA has started to work on it together with NAPLE, the National Authorities for Public Libraries in Europe. But of course, a Library White Paper also has to include the National Libraries and Research Libraries.

Therefore, I suggest that all relevant library organisations in Europe work together on such a paper, propose it together and promote it together. EBLIDA is ready to enter into a cooperation of this kind. I hope, that in cooperation with our partners, we can formulate a common vision and arrive at a “Library Policy for Europe” for the benefit of our institutions and the citizens of Europe – the citizens of Slovakia.

KOMU AUTORITY NESTAČÍ?

Lenhart, Zdeněk – Podolníková, Jarmila

Moravské zemské muzeum, Metodické centrum pro informační technologie v muzejnictví (CITeM)

Abstrakt

Příspěvek z obecného pohledu charakterizuje vývoj autoritních systémů v ČR, konstatuje potřebu rozšíření jejich informačního obsahu pro potřeby muzeí a galerií a popisuje pilotní realizaci možného řešení. Současné technologie a využití konceptuálních modelů nabízejí možnosti automatického propojování záznamů knihoven, muzeí, archivů atd. prostřednictvím autoritních záznamů. Touto problematikou se, nejen pro oblast muzeí, zabývá projekt „Autority v prostředí muzeí a galerií – interoperabilita s NK ČR“.

Abstract

The paper generally describes the evolution of authority systems in the Czech Republic, states the need of content enrichment for museums and describes the pilot application of possible solution. Recent technologies and usage of conceptual models offer facilities for automatic linking the records of libraries, museums, archives etc. by means of authority records. These problems, not only for museums, are dealt with by the project „Authorities in the museum and gallery environment - interoperability with National Library of the Czech Republic“.

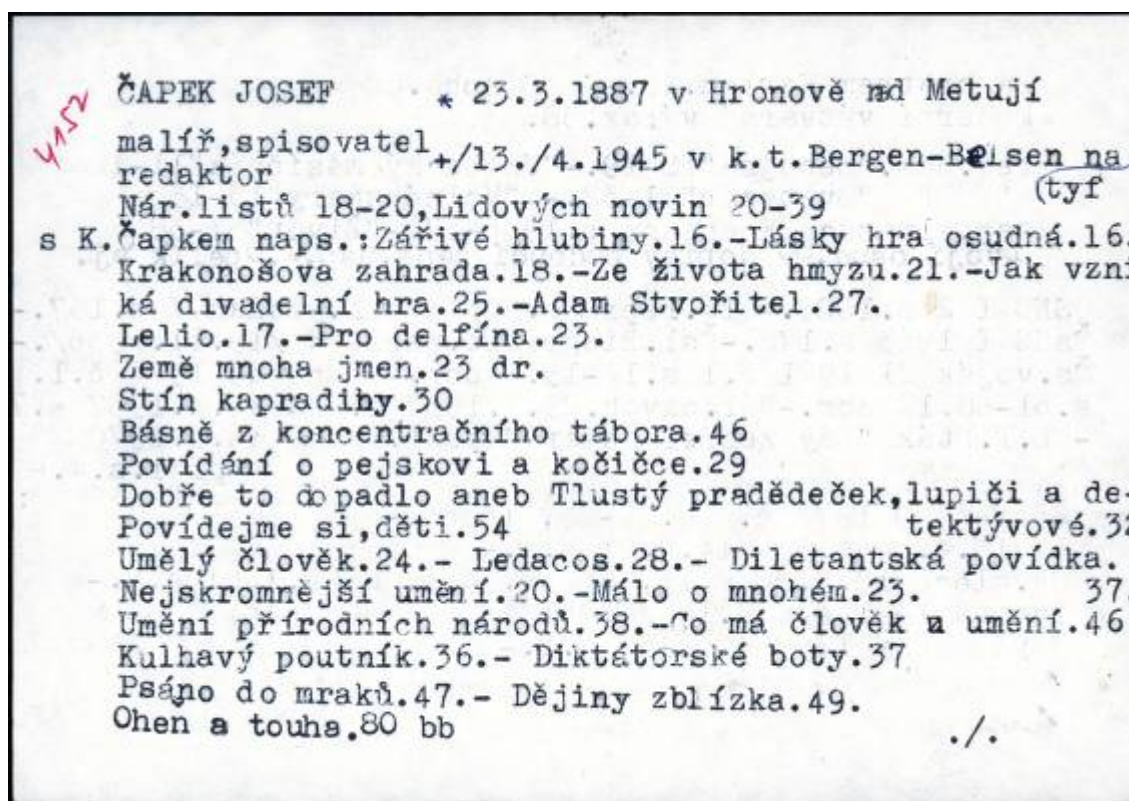
Klíčová slova

Archivy, autority, galerie, interoperabilita, knihovny, konceptuální modely, muzea, propojení

Keywords

Archives, authorities, galleries, interoperability, libraries, conceptual models, museums, linking

Myšlenka autorit je v knihovnickém světě jen o málo mladší než myšlenka katalogů. Hezkým příkladem papírových autorit je tzv. Kuncova kartotéka českých spisovatelů, která vznikla v letech 1940-1983 a obsahuje na 45 tisíc lístků, ukázka je na obrázku 1.

Obrázek 1a: Záznam z Kuncovy kartotéky, přední strana

Za bratrem Karlem.48.- O sobě.58
 Moderní výtvarný výraz.58.
 red.čas."Nebojsa"18-19.-"Umělecký měsíčník"11-12
 " " "Světobzor"31-32.- "Volné směry"13-15
 usp.Almanach Kmene na r.1936-37.-"Život"33-38
 Dvojí osud.80 dopisy budoucí ženě,usp.J.Opelík aj.
 OSND I 2 s.1003.-Alb.repre s.503 a 914.-Toman I s.137.-
 ČSHS I 1963 s.178.-sl.Biografie.Serie 4 /19.11.1936/.-
 Čs.voják 21 1971 č.1 s.14-15.7 obr.-Umění 25 1977 č.1.
 s.61-68.12 obr.-Nár.osvob.23.3.1937 s.6 a 24.3.1937 s.7
 - L.T.Pták "Kdy zemřel Josef Čapek".Práce 16.5.1970
 příl.s.4.
 Klasik 34.4.80 č.14. s.6-11
 Kdo a proč 25.4.80 č.2 s.24-26, 28. - Lampert F.: Byl a bylo. 1963 s.91-152.
 Stafeta 9 1977 č.3 s.24-25, 1 obr.-
 LD 10.4.80 s.6 a 14.2.81 s.5. a 30.12.71 (Toman: bič. gratulace)
 Sv.slovo 17.5.80 s.11, 1 obr. a 6. a 22.1.81 s.5.-
 Tvorba 1981 č.4 s.18 /L.Soldan/-Panorama 1979 č.5 s.5-7 (vřeska)
 Nové knihy 1980 č.51-52 s.1.- Květy 1982 č.13, s.30-35, 12 obr.
 Umění 1980 s.170-176, 4 obr.-(vřeska 2.č.)(č.2).-Panorama 1980,
 Praha 79 č.8 s.18-19, 4 obr.(Kutina). (2.č. a Dubaš. 51-53 (Opelík))

Obrázek 1b: Záznam z Kuncovy kartotéky, zadní strana

S rozvojem počítačů se kartotéky proměnily v databáze, zpočátku izolovaně v jednotlivých knihovnách. S rozvojem počítačových sítí se prosadily sdílené autoritní databáze a jejich kooperativní tvorba. V České republice tento vývoj nastartovala v roce 1996 Národní knihovna v Praze převedením Kuncovy kartotéky do podoby autoritních záznamů. Báze autorit byla knihovnám zpřístupněna v roce 1998. On-line kooperace vybraných 12 knihoven na tvorbě a využívání autorit začala v roce 2001. Portál Národních autorit ČR (<http://authority.nkp.cz/>) spustila NK ČR v závěru roku 2007. Původní počet 12 přispívajících knihoven narostl na současných více než 90, včetně všech nejvýznamnějších. Záznamů je k 28.3.2011 celkem 613 471, z toho 536 647 jmenných, z nich 428 477 personálních. Příklad je na obrázku 2.

Databáze Národní knihovny ČR						Aktuální báze: AUT		
Konec	Přihlášení	Databáze	Dílčí báze	Nastavení	Otázky	Nápověda		
Vyhledávání	Rejstříky	Výsledky dotazu	Předchozí dotazy	Schránka	Historie			
Přidat do schránky				Uložit/odeslat				
AUT - Úplné zobrazení záznamu								
Zvolte formát: Standardní -- MARC								
Záznam 1 z 1 ◀ Předchozí záznam Další záznam ▶								
Ident. číslo	jk01021020						Další informace: WIKIPEDIE <i>Otevřená encyklopedie</i>	
Záhlaví	Čapek, Josef, 1887-1945							
Odkaz. forma	Chapekku, Yosefu, 1887-1945							
Biograf. údaje	Narozen 23.3.1887 v Hronově n. Metují, zemřel 13.4.1945 v koncentračním táboře Bergen-Belsen. Malíř a grafik, prozaik a dramatik, autor děl pro děti, básník, žurnalista, výtvarný kritik a teoretik, redaktor.							
Status	definitivní							
Zdroj	PNP-LA							
Další informace	Wikipedie (Josef Čapek)							
Systém. číslo	000004030							
[http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000004030&local_base=AUT] ◀ Předchozí záznam Další záznam ▶								

Obrázek 2: Záznam z Národních autorit ČR

Podívejme se na účel a podobu knihovnických autoritních záznamů. Často citovaná definice popisuje autority jako „soubor ověřených a unifikovaných jmenných a/nebo věcných selekčních údajů, určených pro zpracování a vyhledávání dokumentů s nezbytným odkazovým a poznámkovým aparát“ [VODIČKOVÁ-1999:65]. Cílem je tedy dosažení jednotné tvorby katalogových záznamů a přesnější cílení při vyhledávání v nich. Pro minimalizaci omylů a záměn slouží právě ten zmiňovaný odkazový a poznámkový aparát používaný jen k jasnému odlišení toho, co „je totéž“ od toho, co „není totéž“. Dnes můžeme konstatovat, že tohoto cíle bylo v podstatě dosaženo. To je třeba brát jako velké zadostiučinění vizionářům, kteří systém vymysleli a vytvořili, i těm kteří jej naplnili daty a dále pečují o jeho obsahovou jednotnost a úplnost.

Potřebu podobného nástroje si postupně více a více uvědomují i další paměťové instituce - muzea, archivy, památkové ústavy. Mají tu výhodu, že již vidí fungující systém v knihovnách a tak snadno poznávají jak jeho výhody, tak i nedostatky. Nejvýraznější výtky jsou dvě: nepřívětivý formát MARC se složitými katalogizačními pravidly AACR2 a omezený informační obsah.

MARC byl vymyšlen v počítačové pravěku před 50 lety, AACR před 45 lety. Časem se obojí dočkalo mnoha úprav, záplat a vylepšení, někdy i dost násilných. Mnohá pole a podpole se nevyužívají vůbec, jiná se využívají jinak, než hlásá jejich oficiální pojmenování. Přežívání MARCu a AACR2 je však s ohledem na obrovskou setrvačnost při milionech záznamů v něm uložených docela pochopitelné. Pasivním uživatelům kostrbatost MARCu nevádí, všechny knihovnické aplikace již data podávají v docela příjemné podobě. Horší je to se zápisem dat, tam je nutno do struktury MARCu vidět přímo a pravidla AACR2 dobře znát. Absolventům knihovnických škol to nepřijde, MARC jim byl vtlučen do hlav už zamlada a člověk si časem zvykne i na šibenici. Vzpírají se tedy jen ti, kteří jsou okolnostmi vrženi do tohoto divného světa teprve v dospělém věku. To je případ muzejníků, archivářů a památkářů. Je záhodno jim vyjít vstříc přinejmenším přívětivým editorem a srozumitelnou nápovědou.

Druhá námitka (omezený informační obsah autoritních hesel) překračuje rámec daný výše uvedenou definicí. Ta požaduje jen to nejpodstatnější, jenom záhlaví a minimalistickou vysvětlivku. Výsledek připomíná strom, na němž rostou jen pecky. Nabízí se obalit pecky dužinou, ke každému záhlaví přidat i další informace získané při jeho ověřování. Když už jsou jednotlivá hesla přesně a správně založena, tak k nim dodat i dostupné informace, aby je uživatelé nemuseli dohledávat jinde. Je to dáno i tím, že muzejníci a archiváři jsou výzkumníci v přední linii, potřebují a produkují přesné detailní informace, kdežto knihovníci jsou (při vší úctě) vojáci druhého sledu, jejich úkolem je jen přibližně popsat a zařadit práci jiných. Nemají potřebu obsáhlejší detailní informace, vystačí s anotací. Na omluvu současného stavu je třeba též přiznat, že strategie „napřed to podstatné a pak teprve voňavá dužnatá nadstavba“ je určitě správná. Čas na obalování pecek však právě nastává.

Celkem jednoduché by bylo psát dodatečnou informaci tak, jak to známe z encyklopedií. Volným textem. Člověk mu porozumí docela dobře. Kvůli vyhledávání a jednoznačnosti je dobré používat i zde pro všechny další uváděné entity (osoby, korporace, místa, věcné pojmy) jejich správnou autoritní podobu a jedinečné Id autoritního záznamu. Výhoda je v tom, že stroj už nehledá zadaný „shluk písmen“ at' je kde je, ale vyhledá právě jen ty jeho výskyty, které jsou navázány na daný autoritní záznam. Dokáže proto vyhledat vše související např. s osobou Josefa Nováka a nezaplést do toho nic, co patří k jiné osobě s tímž jménem. Abychom zůstali u stromů, představme si vánoční strom ověšený girlandami elektrických svíček. Ve zdánlivém chaosu se dají rozsvítit současně ta světélka, která jsou propojená v jednom okruhu.

Odtud je již jen krůček k tomu, uvádět i vztahy mezi entitami v jednotné a jednoznačné podobě. A to je princip konceptuálních (pojmových) modelů. Model definuje několik základních tříd (osoby, korporace, místa, ...) a možné vztahy mezi nimi (osoba může být potomkem jiné osoby, osoba může mít jako rodiště určité místo, osoba může být členem korporace, korporace může být částí jiné korporace, korporace může mít sídlo na nějakém místě atd.). Takto definovaný a daty naplněný model lze pak snadno interpretovat strojem, (např. najít jen ty osoby, pro něž je dané místo rodištěm). To je obrovský posun vpřed ve srovnání s vyhledávací typu Google, které hledají pouze výskyt zadaných „shluků písmen“, bez ohledu na jejich význam a vzájemné vztahy (v uvedeném příkladu Google najde všechny stránky, v nichž se dané místo vyskytuje, naprostá většina stránek však bude o všem jiném, než o osobách tam narozených). Pro muzea již pět let platí mezinárodní norma ISO 21127:2006 definující konceptuální model CIDOC CRM. Na Slovensku byla přijata jako STN ISO 21127, v Česku dosud ne.

Současné technologie jsou již natolik vyspělé, že není problémem prolinkovat desetimiliony katalogových záznamů v muzeích a archivech s miliony záznamů autoritních, to vše podle zvoleného konceptuálního modelu. Co však v našich poměrech dosud schází, to je aplikace, která by to skutečně dělala, a data, nad nimiž by to ta aplikace dělat mohla. Mnoho muzeí má mnoho dat v databázích, ale nemá je navázaná na autoritní záznamy, nemá je navázaná na třídy a vztahy podle konceptuálního modelu a nemá je přístupná na webu. Na straně autoritních databází jsou dosud jen základní informace a tedy i minimum vzájemných vazeb. Je na čase s tím něco udělat.

Projekt „Autority v prostředí muzeí a galerií – interoperabilita s NK ČR“ má být tím, kdo ukáže cestu a udělá první kroky. Řešitelem je naše pracoviště CITeM (Metodické centrum pro informační technologie v muzejnictví) v Moravském zemském muzeu v Brně, projekt je pětiletý a letos končí. Co se nám podařilo?

Seznámili jsme se s principy, realizací a využíváním autorit ve světě knihovníků, porovnali to s potřebami a možnostmi světa muzeí a částečně i archivů a památkářů. Vyšlo nám, že muzejníci uvítají daleko detailnější informace o osobách, archiváři o korporacích, památkáři o geografických útvarech. Muzejníci potřebují daleko obsáhlejší a podrobnější věcné autority pro přesný popis sbírkových předmětů. Pokud jde o geografické autority, tak v roce 2010 jejich podobu sami knihovníci obohatili natolik, že muzeím plně vyhovuje.

Ve spolupráci s firmou Cosmotron se podařilo na základě systému Advanced Rapid Library vytvořit pilotní realizaci možného řešení pro muzea a archivy. Princip je ten, že na zcela nedotčený systém knihovnických autorit navazuje v podstatě samostatný systém Muzejních autorit (MA). Platí, že každý záznam v MA navazuje na nějaký záznam v Národních autoritách (NA) a virtuálně k němu přidává další pole. Pověření muzejníci mohou měnit nejen muzejní pole, ale v případě potřeby i pole v základním knihovnickém záznamu, případně zakládat nový záznam. Vše je pod kontrolou jak muzejních supervizorů, tak následně supervizorů v NK ČR. Pro editaci záznamů byl vedle dosavadního nepřívětivého z-clienta vytvořen nový, daleko přívětivější webový editor, viz obrázek 3. Na editor navazuje prohlížeč pro veřejnost, viz obrázek 4. Předávání dat z MA do NA probíhá v malých pravidelných dávkách prostřednictvím protokolu Z39.50 přes tzv. bandasku, aktualizace z NA do MA v týdenních změnách souborech.

Muzejní autority - hlavní formulář (szdle, supervizor, db: OSTRÁ)

Osobní jméno Vyhledat Listovat Uložit Nový Menu Schválit Do bandasky

Id Jméno Data

18870323, Čapek, Josef, 1887-1945

Narození Úmrtí

18870323, Hronov (Česko), 19450404, 19450425, Bergen-Belsen (Německo)

Národnost   Žena Muž Neznámé pohlaví Rozpracovaný Id záznamu v NA

česká, jk01021020

Charakteristika

Narozen 23.3.1887 v Hronově n. Metují, zemřel 13.4.1945 v koncentračním táboře Bergen-Belsen. Malíř a grafik, prozaik a dramatik, autor děl pro děti, básník, žurnalista, výtvarný kritik a teoretik, redaktor.

Životopis Zdroje Viz Viz též Klíče Odkazy (url) Poznámky **Studium** Zaměstnání Proslavení Členství Opravy ****Zobrazení**

1904, 1910, Dítě, Emanuel, učitel, Uměleckoprůmyslová škola (Praha, Česko), Praha (Česko)

1910, 1911, Académie de la Grande Chaumière (Paříž, Francie), Paříž (Francie)

Událost studium

Poznámka Zdroj

Datumy +

Datum	Datum od	Datum do	Zdroj	Poznámka
<input type="text"/>	1904	1910	<input type="text"/>	<input type="text"/>

Místo +

Místo	Zdroj	Poznámka
Praha (Česko)	<input type="text"/>	<input type="text"/>

Korporace +

Korporace	Podřízená jednotka	Zdroj	Poznámka
Uměleckoprůmyslová škola (Praha)	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

Osoba +

Jméno	Role	Zdroj	Poznámka
Dítě, Emanuel,	učitel	<input type="text"/>	<input type="text"/>

Osoba -

Jméno	Role	Zdroj	Poznámka
Mašek, Karel Vítězslav,	učitel	<input type="text"/>	<input type="text"/>

OK Zrušit

Obrázek 3: Záznam v editoru Muzejních autorit

Záznam/detail
[Nové vyhledávání](#) [Upravit dotaz](#) [Upřesnit](#) [Záznamy](#) [Přihlásit](#) [Nápověda](#)

Zdroj Authority pro muzea - Authority
Dotaz #1 AAU = ("Čapek" and "Josef")
Č. 1 z 1 Set #1

Operace Košík (prázdný) **Zobrazovací formát** Podrobný 2 **Tisk**

Trvalý odkaz na záznam

harmonizováno (jk01021020)

Id j0000082
Jméno **Čapek, Josef**, 1887-1945
Jiné jméno Chapekku, Yosefu, 1887-1945, czejpn
Viz též bratr: [Čapek, Karel, 1890-1938](#)

Charakteristika Narozen 23.3.1887 v Hronově n. Metují, zemřel 13.4.1945 v koncentračním táboře Bergen-Belsen. Malíř a grafik, prozaik a dramatik, autor děl pro děti, básník, žurnalista, výtvarný kritik a teoretik, redaktor.

Národnost česká,
Pohlaví Mužské
Narození 23.03.1887 [Hronov \(Česko\)](#)
Úmrtí 04.04.1945 - 25.04.1945 [Bergen-Belsen \(Německo\)](#)
Studium 1904 - 1910 [Uměleckoprůmyslová škola \(Praha, Česko\) \(2\)](#) [Praha \(Česko\)](#)
učitel: [Dítě, Emanuel, 1862-1944](#)
učitel: [Mašek, Karel Vítězslav, 1865-1927](#)
Studium 1910 - 1911[02] [Académie de la Grande Chaumière \(Paříž, Francie\) \(2\)](#) [Paříž \(Francie\)](#)
Členství 1911 - 1912 [Skupina výtvarných umělců \(2\)](#)
Členství 1912 - 1914 [Spolek výtvarných umělců Mánes \(2\)](#)
Členství 1918 - 1924[02] [Tvrdošíjní \(umělecká skupina\) \(2\)](#)
Členství 1929 - 1939 [Umělecká beseda \(spolek\). Výtvarný odbor \(2\)](#)
Profese [malíři](#)
[grafici](#)
[spisovatelé](#)
[výtvarní kritici](#)
[novináři](#)
[scénografové](#)

Zdroj pro MA [01] Potůčková, A., Pečinková, P.: **Josef Čapek**. Země a lidé. Roudnice nad Labem Galerie moderního umění v Roudnici n/L 2009. 39 str.
[02] Oblastní galerie Vysociny, dokumentace sbírek.

Zdroj pro NA PNP-LA

Životopis **Josef Čapek** se narodil 23. 3.1887 v Hronově n. Metují. V letech 1904 – 1910 studoval na Uměleckoprůmyslové škole v Praze (1904 -7 navštěvoval všeobecnou školu prof. E. Dítěte, 1907 – 10 speciální školu pro dekorativní kresbu a malbu prof. K. V. Maška). Na několik měsíců odjel do Paříže, navštěvoval ateliér Colarossi (Académie de la Grande

. . . . .

poezie. V únoru 1945 byl deportován do Bergen-Belsenu, kde pravděpodobně mezi 4. a 25. 4. 1945 zemřel při tyfové epidemii.

Odpovědnost OGV
URL [Wikipedie](#)
[Národní autority ČR](#)
[Katalog NK ČR](#)
[ABART](#)
[Registr sbírek výtvarného umění](#)

Č. 1 z 1 Set #1

Obrázek 4: Záznam v prohlížeči Muzejních autorit

Pro jednoduchost jsme začali personálními autoritami. Ze dvou galerií a jednoho muzea byla hromadně převzata a harmonizována data o autorech uměleckých děl. Další záznamy jsou přidávány ručně jednotlivě. Nyní jsme v etapě ručního čištění záznamů, kontroly a doplňování dalších údajů. S tím souvisí i nutnost vazeb na záznamy korporací a geografických míst i věcných pojmů, pro něž jsou zatím k dispozici jen zjednodušené editační formuláře. Ke konci března 2011 je v MA cca 3000 záznamů personálních autorit. Důkazem oboustranné prospěšnosti spolupráce knihovníků a muzejníků je fakt, že už v této pilotní fázi bylo díky MA do NA přidáno 314 personálních záznamů, 94 záznamů korporací (zejména umělecké skupiny a školy), 51 záznamů geografických a skoro 100 záznamů věcných autorit (zejména umělecké profese). Vedle toho bylo v dalších 198 záznamech v NA opraveny nějaké chyby.

Nejviditelnějším rozšířením záznamu personálních autorit je možnost vytváření obsáhlejšího životopisu. Nejpodstatnějším rozšířením však jsou vazby na jiné autoritní záznamy. K tomu je využita jednotná konstrukce tzv. události. Rozlišujeme pět typů událostí: narození, úmrtí, studium, zaměstnání a členství. K události je vždy připojena jedna nebo více vazeb na místa, data, osoby a korporace. U vazeb se rozlišuje typ vazby, např. při vazbě na další osoby u narození to může být otec nebo matka, u studia učitel nebo spolužák, atd. Ukázka je na obrázku 3. Samozřejmě že všechny vazby směřují zase na záznamy v autoritní databázi. Důsledkem toho je, že zpracování jednoho záznamu někdy vede k založení celé řady návazných záznamů. Je však zjevné, že postupným plněním databáze se tento poměr bude zlepšovat. Dalším významným rozšířením je možnost uvádět zdroje informací, zapsaných do „muzejních“ polí, ve formě odpovídající normě pro citace, bude je tedy možno bez úprav použít do publikací.

Úspěšně jsme odzkoušeli přímou komunikaci systému Demus (SW pro správu muzejních sbírek) s MA prostřednictvím webové služby. Na závěr projektu budou zveřejněny parametry webové služby a XML podoba struktury autoritních záznamů v MA. To umožní tvůrcům muzejního SW zabudovat do jejich produktů online připojení na MA a tím významně zkvalitnit a zjednodušit práci kurátorů.

Připravili jsme a průběžně zdokonalujeme metodickou příručku pro zápis autorit. Beze zbytku ctíme metodiku NK ČR pro původní pole a v návaznosti na ní regulujeme formu a obsah přidávaných muzejních polí. Projekt by měl být uzavřen vydáním certifikované metodiky a sérií popularizačních vystoupení a publikací.

Již v této etapě projektu jsou vidět některé z výhod využívání autorit, jejich síly v propojování souvisejících záznamů z různých zdrojů. Webový prohlížeč nabízí pod zobrazeným personálním záznamem odkazy na několik základních databází (Wikipedie, Katalog NK, abART, Registr sbírek výtvarného umění), viz obrázek 4. Jediným kliknutím lze tedy přeskočit na odpovídající článek na Wikipedii (obrázek 5), nebo dostat výpis všech publikací v NK, jejichž autorem či předmětem je zobrazená osoba (obrázek 6), nebo si v Registru sbírek výtvarného umění zobrazit náhledy všech děl daného autora uložených v českých galeriích (obrázek 7), bohužel s výjimkou Národní galerie, která se tohoto projektu neúčastní, nebo v databázi abART se dobrat např. všech výstav, jichž se daný umělec zúčastnil (obrázek 8).

Josef Čapek

Tento článek pojednává o českém malíři a spisovateli. O českém fotbalistovi pojednává článek [Josef Čapek \(fotbalista\)](#).

Josef Čapek (23. března 1887 Hronov – duben 1945 /mezi 13. a 15. dubnem^[zdroj?]) v koncentračním táboře Bergen-Belsen) byl český malíř, spisovatel, fotograf, grafik a knižní ilustrátor. Autor slova „robot“.

Byl spoluzakladatel Skupiny výtvarných umělců, poté člen Spolku výtvarných umělců Mánes, s kterou se rozešel aby pak působil ve skupině Tvrdošijných.

Jako jevištní výtvarník spolupracoval s Národním divadlem v Praze, Státním divadlem v Brně a s Městským divadlem na Vinohradech.

Začínal jako redaktor *Národních listů*, později (1921–1939) byl redaktorem a výtvarným kritikem v *Lidových novinách*. Mimo to působil jako redaktor v několika časopisech zabývajících se výtvarným uměním *Umělecký měsíčník*, *Volné směry*. Působil i jako karikaturista.

Za protifašistickou činnost byl v září 1939 zatčen a do roku 1945 vězněn v nacistických koncentračních táborech. Tam také zemřel. Jeho symbolický hrob se nachází v Praze na Vyšehradkém hřbitově.

Obsah [skrýt]

- Život
- Literární dílo
- Knižní grafika
- Práce pro divadlo
- Závěr života
- Výtvarné dílo
  - Nejznámější díla
- Literární dílo
- Odkazy
  - Literatura
  - Reference
  - Související hesla
  - Externí odkazy

Josef Čapek

S bratrem Karlem nad rádiem

Narození	23. března 1887 Hronov, Rakousko-Uhersko
Úmrtí	duben 1945 (58 let) Bergen-Belsen, Třetí říše
Národnost	česká
Povolání	malíř, spisovatel, fotograf, grafik a knižní ilustrátor
Vzdělání	Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze
Hnutí	moderní umění, výrazné prvky expresionismu

Příbuzenstvo

otec	MUDr. Antonín Čapek
matka	Božena Čapková
bratr	Karel Čapek
sestra	Helena Čapková

Život

[editovat]

Narodil se v rodině lékaře Antonína Čapka a jeho manželky Boženy. Dětství strávil v lázeňském domě v Malých Svatoňovicích u Trutnova, spolu se starší sestrou Helenou (1886) a mladším bratrem Karlem (1890).

Obrázek 5: Výsledek odkazu na Wikipedii

NK Databáze Národní knihovny ČR Aktuální báze: NKC

Konec	Přihlášení	Databáze	Dílčí báze	Nastavení	Otázky	MVS	Nápověda
Vyhledávání / Rejstříky	Výsledky dotazu	Předchozí dotazy	Schránka	Historie			

Vybrané záznamy: [Zobrazit vybrané](#) | [Uložit/odeslat](#) | [Vytvořit podmnožinu](#) | [Přidat do schránky](#)
 Celý soubor: [Vybrat vše](#) | [Zrušit výběr](#) | [Zpřesnit](#) | [Filtrovat](#)

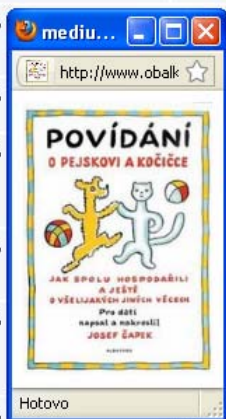
NKC - Výsledek dotazu: Slova-Autoři/Korp.= jk01021020 or Klíčová slova= jk01021020

Pro změnu seřazení záznamů klikněte na podtržený název sloupce. Limit pro seřazení a zobrazení je 2500 záznamů.

Záznamy 401 - 410 z 582

[Přejít na text](#) [Přejít na č.](#) [◀ Předchozí stránka](#) [▶ Další stránka](#)

#	Název	Autor	Nakladatel	Rok vyd.	Exempláře
401	☐ Povídání o pejskovi a kočičce : jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech / pro děti napsal a nakreslil Josef Čapek	Čapek, Josef, 1887-1945	Praha : Albatros,	1979	
402	☐ Povídání o pejskovi a kočičce : Loutková hra pro nejmenší / Josef Čapek ; Zdramatizoval Miloš Bílek	Čapek, Josef, 1887-1945	Praha : Dilia,	1974	
403	☐ Povídání o pejskovi a kočičce : Jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech / Pro děti naps. a nakr. Josef Čapek	Čapek, Josef, 1887-1945	Praha : SNDK,	1953	
404	☐ Povídání o pejskovi a kočičce : Jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech / Pro děti napsal a nakreslil Josef Čapek	Čapek,	Dr. O. Štorch-	1929	
405	☐ Povídání o pejskovi a kočičce [čínsky] / Josef Čapek	Čapek,	[Dilia,	1954?]	
406	☐ Povídání o pejskovi a kočičce ,jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech / pro děti napsal a nakreslil Josef Čapek ; [doslov napsal Jiří Opelík]	Čapek,	Albatros,	2006	
407	☐ Povídání o pejskovi a kočičce jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech / pro děti napsal a nakreslil Josef Čapek	Čapek,	Albatros,	2003	
408	☐ Povídání o pejskovi a kočičce jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech / pro děti napsal a nakreslil Josef Čapek ; [doslov Jiří Opelík]	Čapek,	Albatros,	2000	
409	☐ Povídání o pejskovi a kočičce jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech / pro děti napsal a nakreslil Josef Čapek	Čapek,	e : Levné knihy KMa,	2000	
410	☐ Povídání o pejskovi a kočičce jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech / pro děti napsal a nakreslil Josef Čapek	Čapek, Josef, 1887-1945	Praha : Cesty,	1998	

[◀ Předchozí stránka](#) [▶ Další stránka](#)

Obrázek 6: Výsledek odkazu na katalog Národní knihovny ČR

Registr sbírek výtvarného umění
Elektronický katalog sbírek výtvarného umění (pracovní verze)

Tabulka: Sbírky Záznamy 1 - 15 z 159

Filtr: Autor obsahuje '%Čapek josef%'

Řazení: Autor vzestupně

|< << Předchozí záznamy 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 Další záznamy >> >|

Zobrazení všech záznamů

	Správce	Skupina	Inv. číslo	Autor	Titul	Datace	RokOd	Technika, materiál	
☐	5JG	Kr	K 15	Čapek Josef	Zase doma	1936	1936	tuš, běloba, papír akvarelový	
☐	5JG	Ob	O 618	Čapek Josef	Květinářka	1936	1936	olej, juta	
☐	1SG	Kr	K 24	Čapek Josef	Kresba k Hlomoznému tichu	(1920)	1920	kresba perem, tužka, tuš, papír s vodoznakem (filigránem)	
☐	1SG	Kr	K 25	Čapek Josef	Kresba k Hlomoznému tichu II	(1920)	1920		
☐	1SG	Ob	O 40	Čapek Josef	Touha	1939	1939		
☐	1SG	Ob	O 41	Čapek Josef	Chudá žena	1917	1917		
☐	1SG	Ob	O 42	Čapek Josef	Sedící děvče	1921-22	1921		
☐	1SG	Ob	O 208	Čapek Josef	Česající se	1916	1916		
☐	1SG	Ob	O 240	Čapek Josef	Kolovrátkář	1913	1913		

Mozilla Firefox

http://www.citem.cz/promus11/view.ph

Název instituce: České muzeum výtvarných umění v Praze

Hotovo

Obrázek 7: Výsledek odkazu na Registr sbírek výtvarného umění

Informační systém abART - full verze
Plná verze Informačního systému abART

www.artarchiv.cz - vstupte - Odhlásit

Čapek Josef
* 23.3.1887 Hronov (Náchod) (Česká republika (Czech Republic))
+ 4.1.1945 Bergen-Belsen (Německo (Germany))
novinář, spisovatel, scénograf, ilustrátor, grafik, malíř, typograf

osoba
 skupina
 instituce/místo
 výstava/akce
 dokument
 pojmy
 uživatelská příručka
 tisk dat

detail osoby   studium   skupiny   zastoupení ve sbírkách   výtvarník/osoba na výstavách
 výtvarník/osoba v dokumentech   typograf   ilustrátor   autor publikace   autor textu   zmíněná osoba
 působení   fotografie   dílo

Hledej Příjmení: Čapek* Jméno: Josef* Datum narození: [ ] [ ] [ ] Čapek Josef

	termín rozhodující	název výstavy, místo konání
Autorská		
☐ vše		
☒ výtvarník/osoba		
☐ autor textu		
☐ autor publikace		
☐ typograf		
☐ reprodukcni foto		
☐ ilustrátor		
☐ překladatel		
☐ zmíněná osoba		
☐ kurátor		
☐ tvůrčí slovo		
☐ instalace výstavy		
☐ profesor		
☐ působení		
1930/11 - 1930/12		Josef Čapek: Kresby, Krásná jízba Družstevní práce, Praha
1945/07/20 - 1945/08/31		Josef Čapek: In Memoriam, Galerie mladých, Alšova síň Umělecké besedy, Praha
1945/07/20 - 1945/08/31		Josef Čapek: In Memoriam, Alšova síň Umělecké besedy, Praha
1946/09/22 - 1946/10/31		Dílo Josefa Čapka: Obrazy, kresby, grafika, divadlo, Slovanský ostrov, Praha
1950/09/26 - 1950/10		Josef Čapek a kniha, Galerie Československý spisovatel, Praha
1955/04/28 - 1955/05/22		Josef Čapek stále žije: Pohled do dílny, Galerie mladých, Alšova síň Umělecké besedy, Praha
1956/10/19 -		Josef Čapek a kniha, Dům pánů z Poděbrad, Brno (Brno-město)
1957/07/07 - 1957/08/04		Josef Čapek: Zámek Rychnov nad Kněžnou, Rychnov nad Kněžnou (Rychnov nad Kněžnou)
1958/01/08 - 1958/01/27		Josef Čapek: Výbor z díla, Výstavní síň ČFVU - Purkyně, Praha
1959/06/01 - 1959/07/01		Josef Čapek: Obrazy, kresby, Oblastní galerie v Liberci, Liberec (Liberec)
1960/09 - 1960/10		Dílo Josefa Čapka, Dům umění města Brna, Brno (Brno-město)
1962/09		Josef Čapek: Kresby a grafika, Výstavní síň Městského Národního výboru, _
1963/06/21 - 1963/07/21		Josef Čapek: Galerie umění Karlovy Vary, Karlovy Vary (Karlovy Vary)
1963/09/12 -		Josef Čapek: Obrazy, kresby, grafika, Dům umění, České Budějovice (České Budějovice)
1964/04/20 - 1964/04/27		Opera a balet ve výpravách Josefa Čapka, Divadlo hudby, Praha
1965/01 - 1965/03		Bojové dílo Josefa Čapka, Národní muzeum, Praha
1965/04/25 - 1965/06/13		Josef Čapek: Malířské dílo, Dům umění, Zlín (Gottwaldov)
1965/04/28 - 1965/05/30		Josef Čapek: Knižní grafika, Zámek Prostějov, Prostějov (Prostějov)
1966/03		Neznámý Josef Čapek, Sternberský palác, Praha
1967/06/20 - 1967/09/10		Josef Čapek: Proti fašismu a válce, Památník Terezín, cela čísla 41 na IV. dvoře Malé pevnosti, Terezín (Litoměřice)
1967/11/09 -		Josef Čapek bojující, Dům umění, Ostrava (Ostrava-město)
1968/05/05 - 1968/06/02		Josef Čapek: Děti a zvířátka, Pately, Galerie Benedikta Rejta, Louny (Louny)
1968/09 - 1968/10		Josef Čapek: Obrazy, Výstavní síň "13", Plzeň (Plzeň-město)
1969/04 - 1969/06		Kubismus Josefa Čapka, Výstavní síň Domu kultury, Ústí nad Labem (Ústí nad Labem)
1969/06 - 1969/07		Kubismus Josefa Čapka, Muzeum zámek Teplice, Teplice (Teplice)
1970/05/14 - 1970/06/14		Osobnost Josefa Čapka, Galerie bratří Čapků, Praha
1973		Grafika Josefa Čapka ze sbírek Galerie Benedikta Rejta v Lounech, Galerie Benedikta

Obrázek 8: Výsledek odkazu na abART, soupis výstav

Vzhledem k permanentnímu nedostatku financí na MK ČR zůstává dosud nedořešena otázka, jak a zda vůbec bude možno dále v rozvoji a plnění MA pokračovat. Velký projekt Integrovaného systému správy sbírek, pod jehož střechou měly být i autority, byl bohužel předčasně ukončen a náhradní zdroje zatím hledáme marně. Věříme, že myšlenka propojení kulturního dědictví prostřednictvím informačně bohatých a vzájemně provázaných autorit již překonala stadium zranitelného proutku a dostala se do etapy, kdy už přežije i jistou nepřízeň okolí a přinese posléze i chutné plody.

Bibliografické odkazy

1. CIDOC CRM Special Interest Group. *Definition of the CIDOC Conceptual Reference Model* [online]. Version 5.0.2. [s.l.] : [s.n.], January 2010 [cit. 2011-03-31]. Dostupné z WWW: <http://www.cidoc-crm.org/docs/cidoc_crm_version_5.0.2.pdf>.
2. *CITeM* [online]. 2011 [cit. 2011-03-31]. Dostupné z WWW: <<http://www.citem.cz/>>.
3. *Informační systém abART* [online]. 2011 [cit. 2011-03-31]. Dostupné z WWW: <<http://abart-full.artarchiv.cz/>>
4. *Katalogy a databáze NK ČR* [online]. 2011 [cit. 2011-03-31]. Dostupné z WWW: <<http://aleph.nkp.cz/F/>>
5. *Portál Autority* [online]. 2011 [cit. 2011-03-31]. Dostupné z WWW: <<http://autority.nkp.cz/>>
6. *Registr sbírek výtvarného umění : společný projekt Rady galerií ČR a CITeM* [online]. 2011 [cit. 2011-03-31]. Dostupné z WWW: <<http://www.citem.cz/promus11/>>.

NOVÉ DIMENZE VYHLEDÁVÁNÍ: VÝZVY INTEGRACE A RELEVANCE ZÁZNAMŮ

Luprich, Jan – Milovanovic, Marina – Milovanovic, Vojislav
EBSCO Publishing

Abstrakt

Jednotné vyhledávací rozhraní v současnosti nabízí multivyhledávače typu „discovery“, které pracují na bázi centrálního indexu metadat. Jak tyto systémy ovšem dokáží plnohodnotně integrovat veškerý fond knihovny a jaká je kvalita relevance zobrazených výsledků, jsou klíčové otázky pro jejich evaluaci. Kvalita metadat, fulltextové prohledávání, integrace bibliografických databází, repozitářů a katalogu byly určujícími faktory pro řadu renomovaných světových knihoven a institucí, které zvolily pro své uživatele EBSCO Discovery Service.

Abstract

A unified searching interface is currently offered by „discovery“ services that operate on a basis of the centralized metadata index. The ability of these systems to integrate library's entire collection in a high quality manner and the level of quality of the results relevancy ranking might be the key elements for an evaluation of discovery systems. Criteria like quality of metadata, full-text searching, integration of bibliographic databases, repositories and catalogs were crucial for many libraries and institutions acknowledged worldwide that chose for their users EBSCO Discovery Service.

Klíčová slova

Multivyhledávač discovery, integrace fondu, relevance záznamů, kvalita vyhledávání

Keywords

search engines, discovery service, library collection integration, relevancy ranking, quality research, EBSCO Discovery Service

Dlouhodobým cílem knihoven je maximální přiblížení svého tištěného i elektronického fondu čtenáři – jednoduše, rychle, komplexně. S nástupem nové generace multivyhledávačů typu *discovery*, které operují na bázi jednotného indexu metadat, se tento kýžený cíl stává realitou. Oproti klasickým federativním vyhledávačům totiž nástroje *discovery* zobrazují výsledky okamžitě a v neporovnatelně širším záběru. Jaká je ovšem kvalita zobrazených výsledků? Jsou opravdu tématicky i akademicky relevantní? A pokud *discovery* slibuje možnost prohledávat veškerý fond knihovny z jednoho místa „a la Google“, je možné stoprocentně integrovat i licencované bibliografické zdroje? Otázky, které si při evaluaci jednotlivých systémů *discovery* kladly i přední světové knihovny, se pokusíme v následujícím blíže přiblížit.

Výzvy integrace

EBSCO Discovery Service (EDS), obdobně jako i *discovery* vyhledávače jiných producentů, se zakládá na centrálním indexu metadat. *EDS Index* reprezentuje obsah metadat více než 20 000 producentů (jejichž počet neustále narůstá) a přes 70 000 knižních vydavatelů. EDS Index lze považovat za výchozí bránu pro kustomizaci obsahu elektronického fondu knihovny, a to zcela dle jejich požadavků. Právě toto specifické nastavení EDS Indexu, jež je knihovně doslova „šité na míru“, uživatelům garantuje spolehlivé prohledávání knihovních kolekcí, knihovně potom maximální využití všech zdrojů elektronických i tištěných: databáze, časopisecké kolekce, integrovaný OPAC¹, digitální archivy/repozitáře. Navíc mohou být do EDS integrovány veškeré databáze EBSCO, které má knihovna dostupné (*Academic Search Complete* ad.), dále elektronické knihy či databáze producentů jako např. *Alexander Street Press*, *LexisNexis*, *NewsBank*, *Readex*, *Thomson Reuters (Web of Science* s ověřením počtu citací), *JSTOR*, *APA*, *H.W. Wilson*, *OCLC (OAIster)*, *ECONIS* a dalších partnerů. Díky této komplexitě EDS Index představuje světově nejobsáhlejší kolekci metadat akademických zdrojů.

¹ Integrovaný katalog podporuje reálné ověření dostupnosti jednotky a může být denně aktualizován. Jako první slovenský OPAC byl do testujícího profilu EDS úspěšně integrován katalog Univerzity P.J. Šafárika v Košicích.

S jednotným indexem jsou především spojeny otázky kvality obsahu a integrace zdrojů. Tyto dipozice byly při aktivním testování zásadní např. i pro britské konsorcium *Research Libraries UK*. (Mezi 29 členů tohoto renomovaného konsorcia patří mj. i knihovny *University Cambridge, Oxford, Liverpool* či *British Library*.) Jako výzvy integrace u jednotlivých produktů *discovery* lze považovat následující:

- 1) záběr a kvalita indexace/abstrakt (nikoliv pouze základní metadata, „table of content“)
- 2) fulltextové prohledávání (vyžadující licenční práva vydavatelů)
- 3) integrace licencovaných databází

Záběr a kvalita metadat EDS staví jak na dlouholeté zkušenosti EBSCO s detailní indexací z kontrolovaných lexikonů a s fulltextovým prohledáváním, tak i zkušeností coby čelního producenta a poskytovatele téměř 400 licencovaných databází na *EBSCOhost*. Pokud má vyhledávač *discovery* opravdu naplňovat své poslání *objevení* relevantních článků, základní metadata (table of contents) uživateli příliš neapomohou. Tento druh metadat představuje nejméně nákladný obsah, se kterým se řada producentů může spokojit, nikoliv však EBSCO.

Jelikož přední licencované bibliografické databáze (vyjma *MLA*) nejsou doposud součástí (a z licenčních důvodů patrně i nikdy nebudou) žádného indexu *discovery*, nabízí se otázka, jak tyto zdroje mohou být plnohodnotně integrovány. Prakticky co producent, to jiný přístup. Někteří se integraci licencovaných oborových zdrojů jako např. *GeoRef, PsycINFO, INSPEC, CAB Abstracts, EconLit* rozhodli ignorovat, jiní volí federativní způsob připojení mimo prohledávání *discovery*. Unikátní způsob připojení řeší EDS, kdy je možné tyto zdroje stoprocentně integrovat do jednotného indexu knihovny (včetně komplexní indexace, předmětových hesel ad)., pokud si knihovna tyto zdroje předplácí na platformě *EBSCOhost* či *WilsonWeb*. Knihovny spatřují značnou hodnotu v těchto databázích právě v jejich specifičnosti a hloubce indexace, a proto, mají-li být uživateli dostupné v jednotném vyhledávání, nabízí se řešení integrace touto cestou.

Ačkoli vyhledávače *discovery* mohou obsahovat základní metadata (table of contents) z individuálních časopisů a databází, některé zdroje patrně nikdy nebudou plně obsaženy v žádném produktu *discovery*. Z těchto důvodů se nabízí další řešení v podobě federativního připojení ovšem tak, aby se výsledky těchto zdrojů zobrazily společně se všemi zdroji knihovny v jednotném seznamu záznamů. Tato možnost je podporována pomocí *EBSCOhost Integrated Search (EHIS)*, novou generací federativního vyhledávače, který díky technologii *AJAX* maximálně urychluje jinak frustrující proces pomalého načítání výsledků, známý u tradičních vyhledávačů tohoto typu. *EHIS* a jeho komplementární role k *EDS* uživatelům rozšiřuje záběr prohledávání bez jakéhokoliv zpomalení, čímž dostává záměru knihovny prohledávat vše v jednotném rozhraní.

Seznam výsledků | Upravit vyhledávání | 2 z 22667

Podrobný záznam

Related Information

Full Text from ScienceDirect

Hledat podobné výsledky pomocí vyhledávání SmartText.

Role of impurity influenced domain on excitation profile of doped quantum dot subject to oscillatory confinement potential

Autoři: Kumar Datta, Nirmal¹
Ghosh, Manas² pcmg77@rediffmail.com

Zdroj: Journal of Luminescence; Apr 2011, Vol. 131 Issue 4, p795-800, 6p

Typ dokumentu: Article

Předmětová hesla: *QUANTUM dots
*SEMICONDUCTOR doping
*OSCILLATING chemical reactions
*IMPURITY centers
*TRANSITION metals
*CHEMICAL processes
*OSCILLATIONS

Abstrakt: Abstract: We explore the excitation profile of a repulsive impurity doped quantum dot under a periodically fluctuating confinement potential. We have considered Gaussian impurity centers. The investigation points to a minimum value of spatial extension of impurity domain below which significant excitation is not feasible. In general, excitation becomes maximum at some typical value of impurity strength depending upon the location and the spatial stretch of the dopant. The rate of transition to the excited states depends on the above spatial stretch which gets modulated by the oscillating confinement potential and explains the excitation maximization quite elegantly. [Copyright &y& Elsevier]

Copyright of Journal of Luminescence is the property of Elsevier Science and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use. This abstract may be abridged. No warranty is given about the accuracy of the copy. Users should refer to the original published version of the material for the full abstract. (Copyright applies to all Abstracts.)

Přidružení autora: ¹Department of Physics, Suri Vidyasagar College, Suri, Birbhum 731101, West Bengal, India
²Department of Chemistry, Physical Chemistry Section, Visva Bharati University, Santiniketan, Birbhum 731 235, West Bengal, India

Nástroje

- Přidat do složky
- Tisk
- E-mail
- Uložit
- Citovat
- Exportovat
- Vytvořit poznámku
- Trvalý odkaz
- Uložit do záložek

Obrázek 1: Ukázka detailních metadat včetně předmětových hesel / časopis *Journal of Luminescence* (Elsevier), květen 2011

Relevance záznamů

S kvalitní integrací zdrojů úzce souvisí i zobrazení relevantních záznamů. Pokud se kvalita vyhledávání snižuje na úkor detailní indexace a předmětových hesel, které jsou nahrazeny sporými metadaty, poslání vyhledávače discovery přestává plnit uživatelské očekávání čili ideální rozhraní. Nota bene, nerelevantní či zavádějící výsledky jej mohou od užívání takového systému zcela odradit (potažmo navrátit k povrchnímu hledání na Googlu). Pokud uživatel na prvních pozicích zobrazených výsledků nenalezne akademické publikace (ale novinové články, popř. články sice mající v titulu hledaný termín/termíny, nicméně zcela míjející se obsahem), frustrace je pochopitelná. EBSCO zaručuje, že toto se nestane s EBSCO Discovery Service.

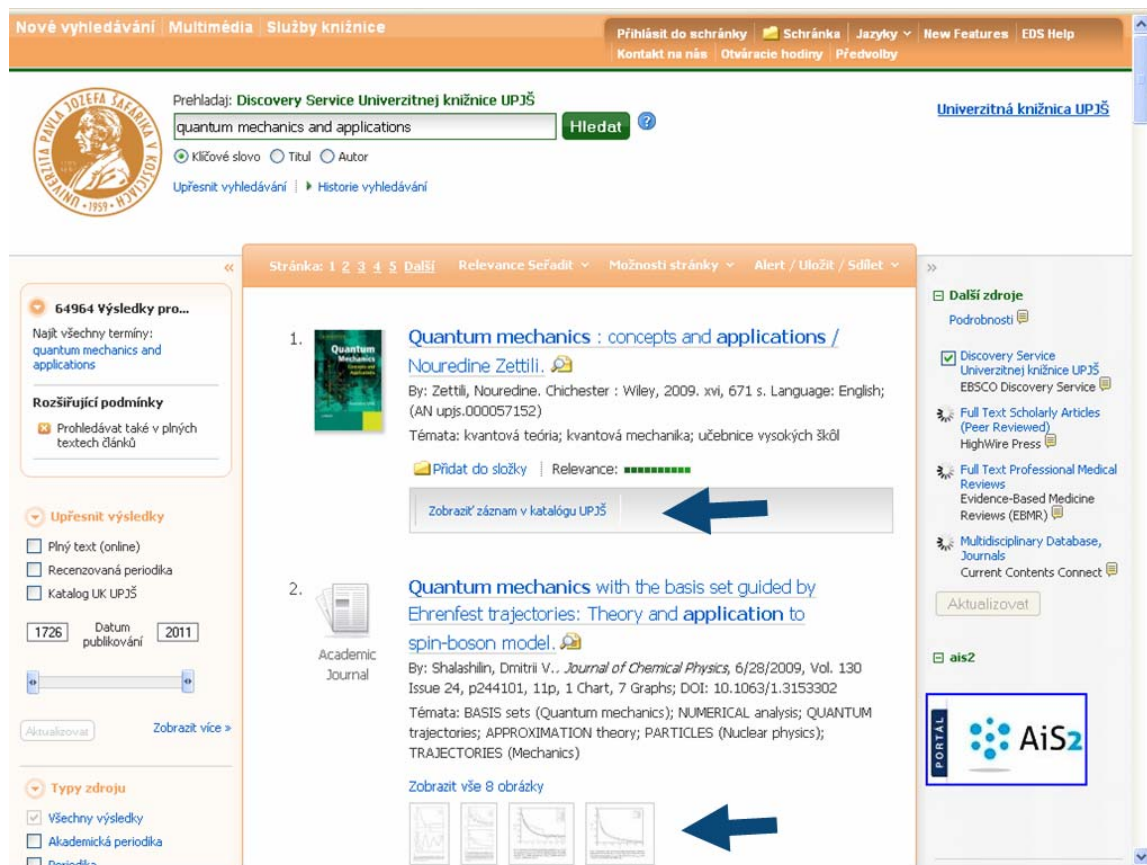
Díky transparentnímu a sofistikovanému systému vyhodnocení relevance uživatel EDS *objeví* na prvních pozicích výsledky z akademických publikací či záznamů katalogu, které logicky souvisejí s jeho tématem. Pro celkové vyhodnocení relevance jsou především klíčové shody v polích indexovaného záznamu a jejich frekvence. Oproti jiným produktům discovery EDS vyhodnocuje relevanci dle této hierarchické shody:

- předmětová hesla z kontrolovaných lexikonů
- název článku/ titulu
- klíčová slova poskytnutá autorem
- slova uvnitř abstraktu
- slova uvnitř fulltextu

V případě, že více záznamů získá stejné skóre, nastává druhá fáze evaluace: o pořadí relevantních zdrojů rozhodují další faktory jako aktuálnost, typ publikace (např. recenzované články mají navrch před knižními recenzemi), délka článku ad. Žádný záznam není v kalkulaci relevance upřednostňován či znevýhodňován na základě jeho mateřského zdroje, tj. od kterého vydavatele/producenta pochází. Pokud si uživatel zvolí shodu

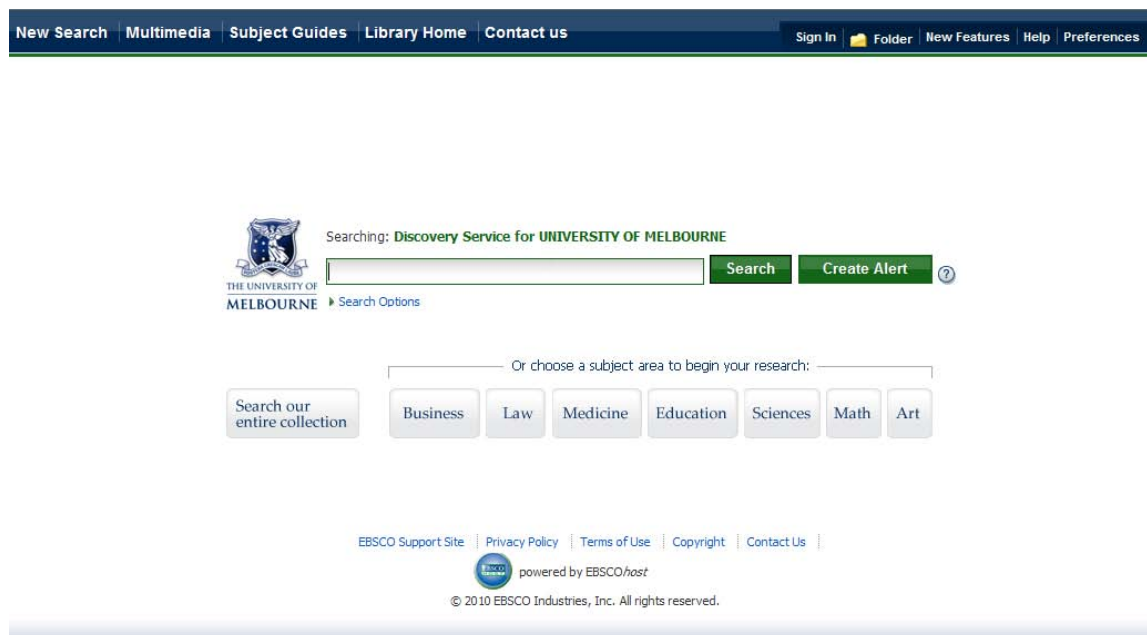
např. pouze dle titulu, systém relevance se řídí prioritou zadanou uživatelem. Ve všech případech relevance, ať již standardní či řízené uživatelem, dochází k odstranění duplicitních záznamů, přičemž zobrazen zůstává ten, který poskytuje nejlepší data (např. fulltext, delší abstrakt).

Obrázek 3: Ukázka integrace slovenského katalogu a zobrazení výsledků dle relevance v EDS pro hesla „quantum mechanics and applications“

A konečně „user-friendly“

Při hodnocení kvality jednotlivých produktů *discovery* nelze zajisté opominout ani zásadní element, jenž pro uživatele hraje mnohdy prim: vyhledávací prostředí. Rozšířené vyhledávání, uživatelská kastomizace, exportace citací, nastavení alertů a další funkce jsou nyní i pro méně náročného uživatele databází již prakticky standardem. Veškeré tyto kvality jsou pro slovenské uživatele několikaletou samozřejmostí v EBSCOhost. Obdobně je tomu tak i u EDS, jehož design navíc knihovna může upravit zcela dle svých představ a připodobnit vlastní webové stránce. (Uživatel by se měl v *discovery* cítit komfortně a jako „doma v knihovně“).

Obrázek 3: Ukázka možností kustomizace EDS (University of Melbourne)

Závěr

Dle zkušeností řady světových knihoven produkty *discovery* čtenářům otevírají dosud nepoznané možnosti vyhledávání. I když nároky na systém mohou být odlišné, všechny spojuje stejný cíl, a to poskytnout jednotné rozhraní pro myriádu knihovnických zdrojů. Pokud tento systém nemá splňovat pouze úlohu jakéhosi lepšího katalogu či rychlé linkovací brány, ba naopak, jeho poselstvím má být napomoci uživateli komfortně *objevit* kvalitní prameny s komplexními informacemi, představuje analýza obsahu a relevantní zobrazení záznamů klíčové faktory pro jeho praktickou evaluaci. A ta nepochybně náleží knihovnám a jejím uživatelům.

Bibliografické odkazy

1. BRUNING, Dennis; MACHOVEC, George. *An Interview with Sam Brooks and Michael Gorrell on the EBSCOhost Integrated Search and EBSCO Discovery Service*. Charleston Advisor. 2010, 11,3, s. 62-65. Převzato z kolekce Library, Information Science & Technology Abstracts with Full Text.
2. "EBSCO tackles challenging languages in Discovery Service and EBSCOhost." Research Information 2011, 52, s. 27. Převzato z kolekce Library, Information Science & Technology Abstracts with Full Text.
3. "EDS: A Single Point of Discovery." Information Today 2011, 28, 3, s. 33. Převzato z kolekce Academic Search Complete.
4. "U OF LIVERPOOL CHOOSES EBSCO DISCOVERY SERVICE." Advanced Technology Libraries 2010, 39, 10 s. 3-4. Převzato z kolekce Library, Information Science & Technology Abstracts with Full Text.
5. VAUGHAN, Jason. Chapter 4: Ebsco Discovery Services. *Library Technology Reports 2011*, 47, 1, s. 30-38. Převzato z kolekce Library, Information Science & Technology Abstracts with Full Text.
6. WISNIEWSKI, Jeff. *Web Scale Discovery: The Future's So Bright, I Gotta Wear Shades*. Online 2010, 34, s. 55-57. Převzato z kolekce Library, Information Science & Technology Abstracts with Full Text.

RDA – KATALOGIZAČNÉ PRAVIDLÁ 3. TISÍCROČIA

Majerová, Jarmila

Slovenská národná knižnica v Martine

Abstrakt

Autorka príspevku sa venuje problematike štandardizácie v oblasti katalogizácie. Podáva stručný prehľad faktorov, ktoré ovplyvňujú súčasnú katalogizačnú prax. Zameriava sa na otázky sprístupňovania informácií o zbierkach v prostredí webu a na reakciu knihovníckej komunity na nové podmienky. Príspevok prináša informácie o vývoji modernej štandardizačnej politiky, ktorej výsledkom je celý rad aktualizovaných alebo nových materiálov, ktoré zásadným spôsobom ovplyvnia budúcnosť katalogizácie. Príspevok sa dotýka nových katalogizačných pravidiel RDA s implementáciou konceptuálneho modelu FRBR, ktorý prináša nový pohľad na organizovanie informácií.

Abstract

The paper is devoted to the standardization of cataloguing. It gives concise overview of the factors which affect recent cataloguing practice. It is focusing on the issues dealing with the access of information about library collections in the web environment, as well as, on the response of library community to new conditions. Paper provides facts about the development of modern standardization which results in revision or creation of new standards. New standards fundamentally affect the future of cataloguing. Author brings concise description of RDA international cataloguing rules including implementation of conceptual model FRBR which means a new way of library data structure.

Kľúčové slová

katalogizácia, web, štandardizácia, katalogizačné pravidlá, konceptuálne modelovanie, RDA, FRBR

Keywords

cataloguing, web, standards, cataloguing rules, conceptual modeling, RDA, FRBR

Úvod

Knižnice v informačnej spoločnosti plnia viaceré úlohy. Sú miestom uchovávania a sprístupňovania kultúrneho dedičstva, tvorby a viacsmerného komunikovania informácií, a miestom, ktoré slúži používateľom na uspokojovanie ich vzdelávacích, výskumných, vedeckých a relaxačných potrieb.

S ohľadom na vyššie uvedený základný predpoklad knižnice:

- sú používateľsky orientované – používatelia sa priamo zúčastňujú na tvorbe obsahu a služieb
- poskytujú multimediálne informácie – textové, vizuálne, zvukové a elektronické súčasti zbierok
- sú bohaté zo spoločenského hľadiska – knižnice sa prezentujú prostredníctvom webu, sú miestom komunikácie medzi používateľmi samotnými a používateľmi a knihovníkmi
- sú inovatívne pre komunity – knižnica poskytuje služby pre komunity, akceptuje zmeny, používatelia menia knižnicu.

Knižnica je otvorený systém, ktorý reaguje na potreby a požiadavky používateľov. Používatelia sú však len jedným (aj keď nie nezanedbateľným) z mnohých faktorov, ktoré menia tvár knižníc a priamo ovplyvňujú ich činnosť a výstupy.

Knižnice majú pevné miesto v informačnom univerze, v ktorom sa tvoria, uchovávajú, komunikujú a sprístupňujú informácie a poznatky. Prostredie, v ktorom sa knižnice a knihovníci ocitli, výrazne ovplyvňujú moderné spôsoby komunikovania informácií. V informačnej spoločnosti je to prirodzené. Existencia webu a jeho nástrojov, sietí, virtuálnej reality, globalizuje základné i nadstavbové knihovnícke činnosti a operácie. Knihovníci súčasnosti čelia výzvam, ktoré ich posúvajú z „klasického“ webu do prostredia webu 2.0. Hovoríme o knižnici 2.0, službách 2.0, katalogizácii 2.0 a podobne.

Web možno zjednodušene charakterizovať ako masovo rozšírené alternatívne médium, ktoré dennodenne využívajú milióny používateľov. Spočiatku poskytoval len jednosmernú komunikáciu od portálu k používateľovi. Používateľ webu prijímal informácie, ktoré prehliadače poskytovali bez možnosti vlastného usporiadania alebo ďalšieho využitia. Súčasný web (web 2.0) sa vyznačuje črtou, ktorá poskytuje obrovské možnosti komunikovania a sprístupňovania informácií a poznatkov a zároveň umožňuje aktívne vstupovať používateľom do rozličných virtuálnych procesov. Webové nástroje v istom zmysle „rozmaznali“ používateľov, či návštevníkov webu a všetko, čo im je dostupné vo vyhľadávačoch a na rozličných portáloch logicky a správne očakávajú od knižníc.

Knihovníci sú povinní chopiť sa výzvy, ktorú predstavuje web a to nielen preto, že „musia“, ale najmä preto, aby obstáli v konkurencii s elektronickým (či sieťovým, digitálnym alebo virtuálnym) prostredím. Majú na to všetky predpoklady. Majú to, o čo je záujem – bohatstvo informácií a poznatkov, ktoré sú súčasťou ich zbierok a fondov. Iba od knihovníkov závisí, do akej miery budú akceptovať zmeny webu, o ktorých sa hovorí, že nepredstavujú výraznú zmenu technológie, ale zmenu v myslení.

Sémantický web a knižnice

Sémantický web možno charakterizovať ako organizovanie (usporiadanie) a využívanie prelinkovaných údajov, čo je ideálnym prostredím pre knižnice a najmä pre ich informácie. Poskytnutím knižničných údajov do štruktúry webu knižnice umožnia využívanie týchto dát širokému spektru informačných komunít, čím získavajú zmysluplné postavenie v dynamickom digitálnom svete.

Knižnice prenikajú na web prostredníctvom svojich katalógov. Avšak, informácie, ktoré knižnice produkujú, zostávajú „zamknuté“ v databázach. Nie je možné ich využívanie, výmena, ba ani efektívne prepájanie. Skostnatenosť tu nemá miesto. Ak knižnice nebudú brať do úvahy vyvíjajúcu sa informačnú a komunikačnú základňu, znemožnia používateľom využívať vlastné služby.

Nie je to však len existencia webu, čo ovplyvňuje knižnice súčasnosti. Ide predovšetkým o zmenu vo vydavateľskej činnosti, ktorej výsledkom sú nové typy dokumentov (zdrojov) a pomerne kvalitné sprievodné informácie. Okrem tradičných knižničných materiálov, akými sú knihy, hudobniny, kartografické dokumenty, grafika a pod. knižnice získavajú elektronické zdroje, digitálne dokumenty a to v rôznych formátoch a na rozličných nosičoch. Knižnice môžu od partnerov – vydavateľov – veľmi rýchlo získať základné informácie o publikáciách a to dokonca v štruktúrovanej forme, čo je výhodné pri pridávaní takýchto informácií do knižničných databáz (napr. systém ONIX). Na web sa neposúvajú len knižnice so svojimi katalógmi a rozličnými typmi služieb, ale aj vydavateľské aktivity. Web je totiž ideálnym priestorom na dynamické a okamžité zverejňovanie vedeckých a študijných materiálov, ktoré sa vyznačujú vysokou rýchlosťou zastarávania. Samozrejme, i tu treba mať na zreteli autorské práva chránené príslušnou legislatívou a v skutočnosti nie všetky sekundárne informácie o zdroji automaticky odkazujú na úplné texty v elektronickej forme.

Jednou z praktických knižničných činností, ktorej sa vo výraznej miere dotýkajú vyššie zmienené skutočnosti, je katalogizácia. V súčasnosti sa katalogizácii ako procesu, ktorého výsledkom sú verejne prístupné katalógy a prakticky výlučne elektronické, venuje veľká pozornosť. Je to prirodzené, pretože katalogizácia predstavuje pilier, z ktorého môžu „tážiť“ ďalšie knižničné procesy a činnosti. V prvom rade ide o realizáciu národnej bibliografickej registrácie a kontroly, ktorá sa nezaobíde bez existencie katalogizačných záznamov. V tejto súvislosti je potrebné sa zmieniť o tom, že i samotné bibliografické služby musia riešiť množstvo otázok spojených s ich prerodom tak, aby odrážali aktuálne technologické možnosti a podmienky. Predpokladá sa, že budúcnosť bibliografickej kontroly sa bude realizovať na princípoch spolupráce a decentralizácie, charakteristickou bude medzinárodná platforma a založená bude na webovom prostredí.

Kvalitatívne zmeny v zabezpečení bibliografickej kontroly sa nezaobídu bez zmien súčasných štandardov, ktoré knižnice používajú na tvorbu, správu a spoločné využívanie dát.

Medzinárodná platforma katalogizácie

Snahy o zachytenie, porozumenie a aplikovanie nových trendov v organizovaní a sprístupňovaní informácií vyvolali potrebu medzinárodnej kooperácie. Na pôde IFLA vznikli v 90. rokoch 20. storočia pracovné skupiny, ktorých úlohou bolo revidovanie aktuálnych štandardov a odporúčaní. Stredobodom pozornosti revízie boli Parížske princípy, medzinárodné odporúčania ISBD ako základ pre tvorbu katalogizačných pravidiel a samotné katalogizačné pravidlá.

Medzinárodné katalogizačné princípy

Parížske princípy boli schválené Medzinárodnou konferenciou o katalogizačných princípoch, ktorá sa konala v roku 1961 v Paríži. Ich základný cieľ – medzinárodná štandardizácia katalogizácie – bol splnený. Mnohé katalogizačné pravidlá, ktoré vznikali na ich základe v úplnosti alebo vo väčšej miere odrážali schválené princípy. Po štyridsiatich rokoch IFLA pristúpila k ich revízii a adaptovaniu na súčasnú prax online katalógov. Nové princípy, ktorých definitívny text uzrel svetlo sveta v roku 2009, nahrádzajú a rozširujú Parížske princípy z čisto textových diel na všetky typy knižničných zdrojov. Ďalej sa dotýkajú problematiky tvorby záznamov obohatením výberu a formy zápisov o všetky aspekty bibliografických a autoritatívnych záznamov využívaných prostredníctvom knižničných katalógov. Nové katalogizačné princípy vznikli na katalogizačných tradíciách celosvetového rozmeru a na konceptuálnych modeloch opísaných v IFLA dokumentoch: *Funkčné požiadavky na bibliografické záznamy* (FRBR) a *Funkčné požiadavky na autoritatívne údaje* (FRAD) a *Funkčné požiadavky na predmetové autoritatívne údaje* (FRSAD). Predpokladá sa, že princípy ovplyvnia medzinárodné využívanie bibliografických a autoritatívnych údajov a budú viesť tvorcov katalogizačných pravidiel v ich úsilí pri vývoji medzinárodných katalogizačných pravidiel. Slovenský preklad Medzinárodných katalogizačných princíпов je dostupný na stránke: http://www.ifla.org/files/cataloguing/icp/icp_2009-sk.pdf.

Medzinárodné odporúčania ISBD

Medzinárodný štandardný bibliografický popis (ISBD) sa datuje do roku 1969, kedy na pôde IFLA experti na katalogizáciu navrhli vytvorenie štandardov na normalizovanú formu a obsah bibliografických popisov. Prvý štandard bol vydaný v roku 1971 a týkal sa monografických publikácií. Postupne boli publikované medzinárodné odporúčania pre ďalšie typy dokumentov.

V roku 1981 vznikol pod záštitou IFLA Výbor na revíziu ISBD. Po dokončení revízie (koncom 80. rokov) boli v niektorých prípadoch ISBD publikované revidované vydania.

V roku 1990 Sekcia pre katalogizáciu v spolupráci so Sekciou pre klasifikáciu a indexovanie ustanovila študijnú skupinu na funkčné požiadavky na bibliografické záznamy (FRBR). Priamym dôsledkom tohto kroku bolo rozhodnutie o pozastavení revízie odporúčaní ISBD a skupina FRBR sa sústredila na tvorbu „odporúčaní základnej úrovne funkcionality a požiadaviek na základné údaje záznamov vytváraných národnými bibliografickými agentúrami. Študijná skupina FRBR v roku 1998 publikovala záverečnú správu a v rovnakom čase došlo aj ku rekonštituovaniu Skupiny na revíziu ISBD. Jej úlohou bolo vykonanie celkovej revízie všetkých textov ISBD a cieľom revízie bolo zabezpečenie zhody medzi inštrukciami odporúčaní ISBD a FRBR požiadavkami na základnú úroveň národných bibliografických záznamov.

Konsolidovaný text ISBD bol publikovaný v roku 2007 a je dostupný na webovom sídle IFLA: http://www.ifla.org/files/cataloguing/isbd/isbd-cons_2007-en.pdf.

Revízná skupina sa pri prácach snažila riešiť niektoré problémy, pred ktorými stoja súčasní katalogizátori. Aktuálne konsolidované vydanie ISBD má slúžiť ako štandard na popis všetkých typov publikovaných materiálov a zároveň zjednodušiť popis zdrojov, ktoré publikované v rôznych formách, majú rovnaké vlastnosti. Takáto forma vydania štandardu umožní jeho ľahšiu aktualizáciu v budúcnosti.

RDA – katalogizačné pravidlá na popis a sprístupňovanie zdrojov

V úvode k stručnému výkladu katalogizačných pravidiel RDA je potrebné odpovedať na otázku: Prečo sa vlastne bavíme o RDA? Dôvodov je niekoľko:

- RDA sú nástupcom Anglo-amerických katalogizačných pravidiel AACR2, ktoré boli schválené ako záväzný katalogizačný štandard k slovenskom knižničnom prostredí. Implementácia AACR2 znamenala obrovský krok vpred v oblasti katalogizačnej politiky v našich podmienkach. Zámer prechodu na RDA je tak len logickým vyústením snáh o zabezpečenie kompatibility s knihovníckym svetom
- AACR2 nepostačujú na katalogizáciu nových typov zdrojov. Svoju úlohu plnili pre tradičné analógové prostredie, elektronické prostredie nedokážu kvalitne a efektívne pokryť
- RDA prinášajú nový pohľad na organizovanie informácií a poznatkov vďaka uplatneniu konceptuálnych modelov (FRBR, FRAD a FRSAD)

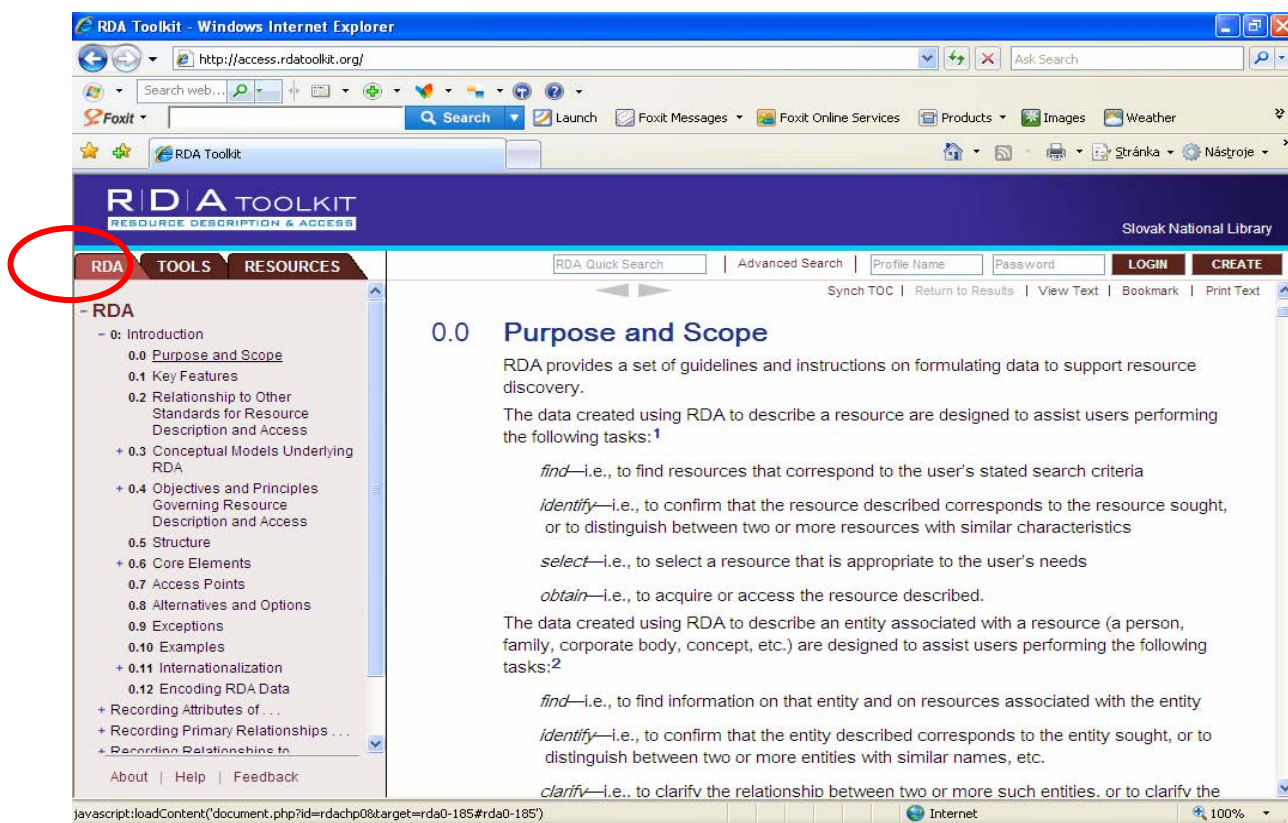

RDA boli oficiálne publikované 23. júna 2010. Sú určené pre elektronické prostredie a sú dostupné vo forme online zdroja (webový produkt) a zároveň v tlačenej forme (voľné listy). Definujú popis a selekčné údaje pre všetky digitálne zdroje a výsledné záznamy je možné využívať v elektronickom prostredí. RDA sú multinacionálne. Vytvorila ich anglická jazyková komunita, ale môžu ich používať aj iné jazykové skupiny. Sú nezávislé od formátov určených na komunikovanie bibliografických informácií (napr. MARC 21 a iné), avšak nevyklučuje sa, že vývoj formátov ovplyvní nový obsah katalogizačných štandardov.

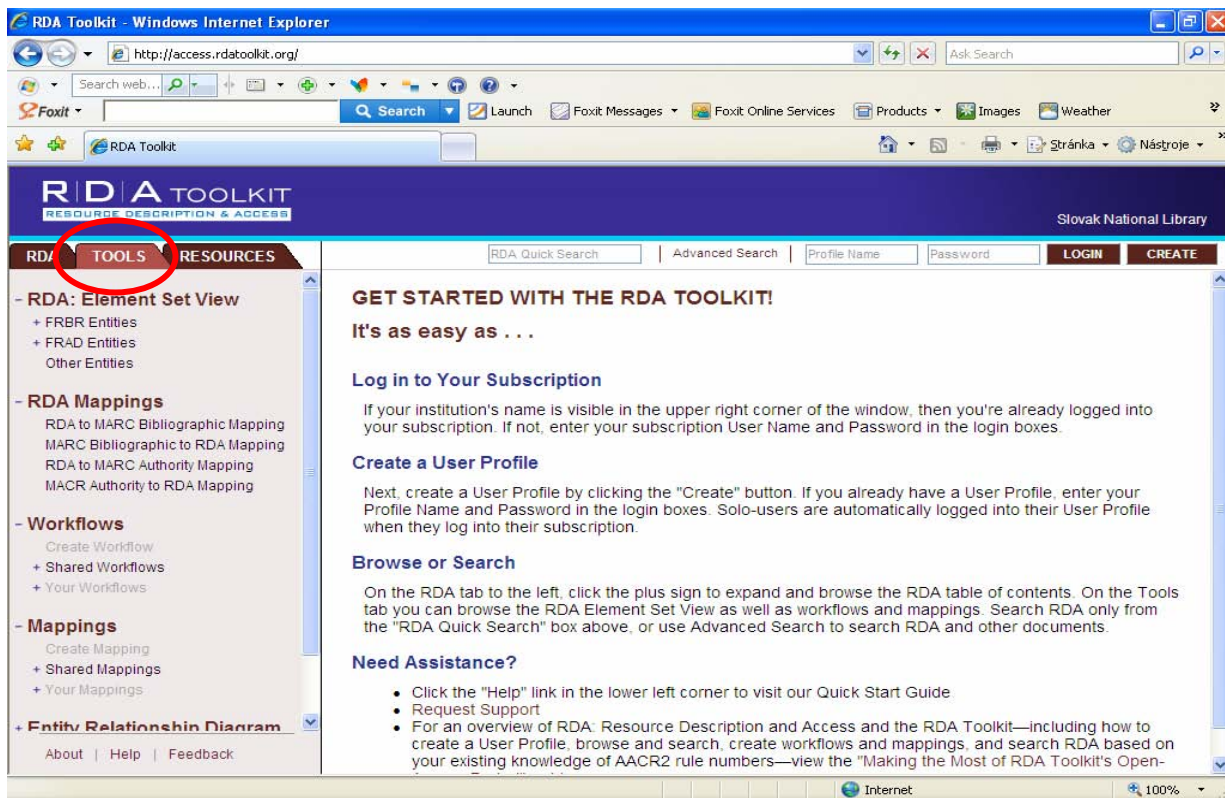
RDA sú založené na Medzinárodných katalogizačných princípoch (2009) a na základnom konceptuálnom modeli FRBR (Funkčné požiadavky na bibliografické záznamy). FRBR predstavujú sofistikované metadáta, ktoré uspokojujú požiadavky potrebné na podporu plnenia úloh pre používateľov – nájsť, identifikovať, vybrať a získať prístup – ktoré znamenajú základný predpoklad na objavovanie zdrojov. Identifikácia a opis vzťahov medzi entitami podporuje doplnkové funkcie, akými je vyhľadávanie a zoskupovanie záznamov (cluster) v prostredí databáz.

RDA patria medzi popisné štandardy a spolu s ISBD sú určené na vytváranie popisu akýchkoľvek zdrojov bez ohľadu na používaný formát.

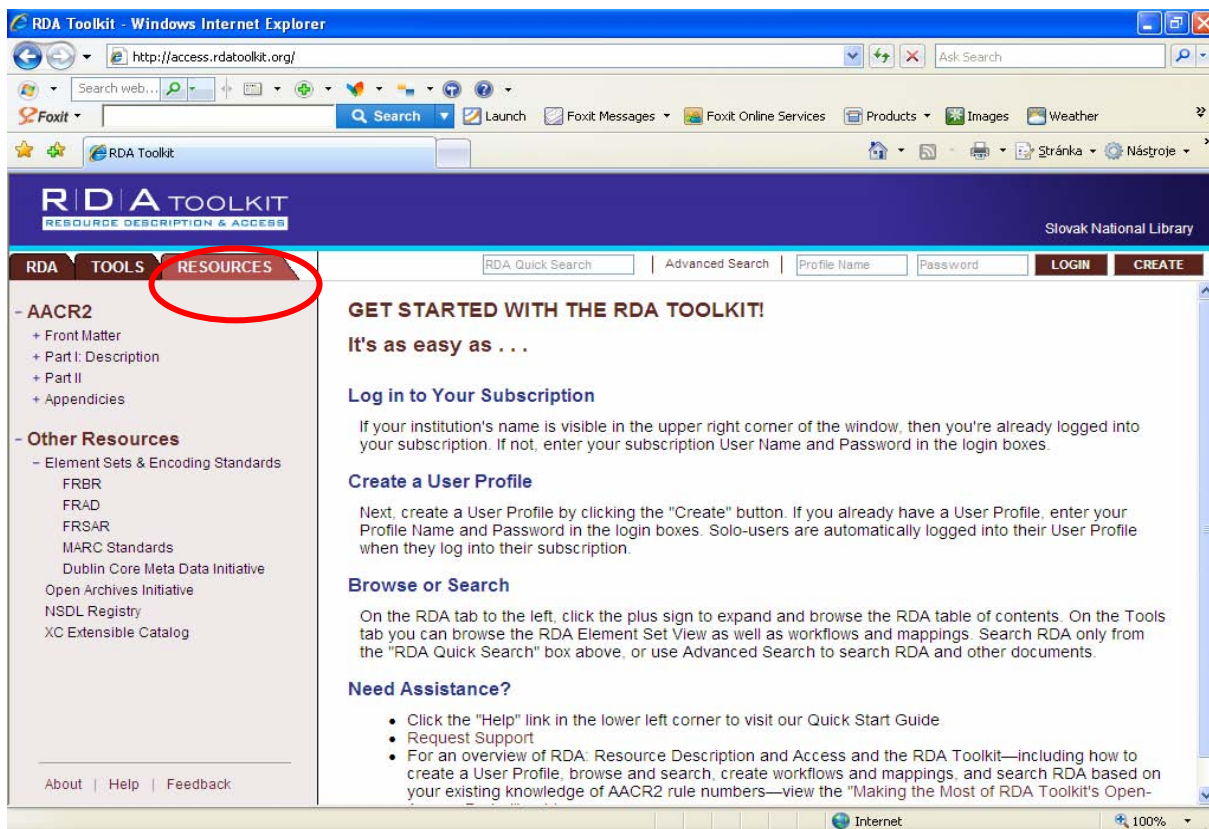
Štruktúra RDA sa výrazne odlišuje od štruktúry AACR2. RDA nie sú organizované do samostatných kapitol podľa typu zdroja. Ich štruktúra zohľadňuje potreby používateľov katalógov – nájsť, identifikovať, vybrať bibliografický zdroj a zabezpečiť prístup k nemu – ako sú definované v štúdiu FRBR. Kapitoly 1-16 obsahujú pokyny na zaznamenávanie atribútov (vlastností), kapitoly 17-37 obsahujú pokyny na zaznamenávanie vzťahov medzi entitami. Ďalej RDA obsahujú prílohy a terminologický slovník.

Obrázok 1: Úvodná stránka RDA

Obrázok 2: Stránka s nástrojmi (TOOLS)

Obrázok 3: Stránka so zdrojmi (RESOURCES)

V čom sa RDA odlišujú od AACR2?

1. Nová terminológia:
Záhlavie => Autorizovaný selekčný údaj
Autor, skladateľ => Tvorca
Hlavné záhlavie => Preferovaný názov alebo Autorizovaný selekčný prvok pre tvorcu
Unifikovaný názov => Preferovaný názov alebo Konvenčný spoločný názov
Odkaz „pozri“ => Variantný selekčný údaj ...
2. Do záznamu sa preberá to, čo je uvedené v hlavných zdrojoch popisu a zaznamenáva sa tak, ako je v skutočnosti uvedené
3. Koniec používania skratiek. Formalizovaný bibliografický jazyk nie je nutný v elektronickom prostredí – znak expanzie do sémantického webu
250: Tretie revidované vydanie NIE 3. rev. vyd.
260:
S. 1. [Miesto vydania neidentifikované]
s. n. [vydavateľ neidentifikovaný]
s. d. [dátum publikovania nedefinovaný]
300: \$a 15 nečíslovaných strán ; \$b ilustrácie
490: číselné označenie edície sa zapíše tak, ako je uvedené v zdroji
... ; \$v volume 30
... ; \$v tome 5
4. Chyby sa neopravujú (už nie [sic]), ale vysvetlia sa v poznámkach, ak je to potrebné:
Editted by ...
5. Koniec používania všeobecného označenia typu dokumentu – nové polia MARC 21:
336 – Typ obsahu
337 – Typ média
338 – Typ nosiča
6. Koniec magického počtu „do troch“ :
100 \$a aut1
245 \$a ... \$c aut1, aut2, aut3, aut4

V súlade s atribútmi – vlastnosťami – entít 2. skupiny FRBR, boli do formátu MARC 21 pre autoritatívne záznamy pridané nové polia pre osoby i korporácie.

POROVNANIE ZÁZNAMOV SPRACOVANÝCH PODĽA AACR2 A RDA VO FORMÁTE MARC 21

AACR2	RDA
100 1# \$a Tepperwein, Kurt	100 1# \$a Tepperwein, Kurt \$e autor
245 10 \$a Cesta ku šťastiu \$b šťastný dnes, zajtra a vždy \$c Kurt Tepperwein ; [z nemeckého originálu preložil Ján Zafko]	245 10 \$a Cesta ku šťastiu \$b šťastný dnes, zajtra a vždy \$c Kurt Tepperwein ; [z nemeckého originálu preložil Ján Zafko]
260 ## \$a Bratislava \$b NOXI \$c 2010	260 ## \$a Bratislava \$b NOXI \$c 2010
300 ## \$a 167 s. \$b fareb. ilustr. \$c 21 cm	300 ## \$a 167 strán \$b farebné ilustrácie \$c 21 cm

	336 ## \$a text \$2 marccontent
	337 ## \$a nesprostredkovaný \$2 marcmedia
	338 ## \$a zväzok \$2 marccarrier
700 1# \$a Zát'ko, Ján \$4 trl	700 1# \$a Zát'ko, Ján \$e prekladateľ

Obrázok 4: Záznam 1

AACR2	RDA
	100 1# \$a Schadler, Susan \$e autor
245 00 \$a Adopting the Euro in Central Europe \$b challenges of the next step in European Integration \$c Susan Schadler, Paulo Drummond, Louis Kuijs ... [et al.]	245 10 \$a Adopting the Euro in Central Europe \$b challenges of the next step in European Integration \$c Susan Schadler, Paulo Drummond, Louis Kuijs, Zuzana Murgasova and Rachel van Elkan
260 ## \$a Washington \$b International monetary fund \$c 2005	260 ## \$a Washington \$b International monetary fund \$c 2005
300 ## \$a xii, 135 s. \$b ilustr.	300 ## \$a xii, 135 strán \$b ilustrácie
	336 ## \$a text \$2 marccontent
	337 ## \$a nesprostredkovaný \$2 marcmedia
	338 ## \$a zväzok \$2 marccarrier
490 0# \$a IMF. Occasional papers \$x 0251-6365 \$v 234	490 0# \$a IMF. Occasional papers \$x 0251-6365 \$v 234
700 1# \$a Schadler, Susan \$4 aut	700 1# \$a Drummond, Paulo \$e autor
700 1# \$a Drummond, Paulo \$4 aut	700 1# \$a Kuijs, Louis \$e autor
700 1# \$a Kuijs, Louis \$4 aut	700 1# \$a Murgasova, Zuzana \$e autor
	700 1# \$a Elkan, Rachel van \$e autor

Obrázok 5: Záznam 2

Čo sa nemení?

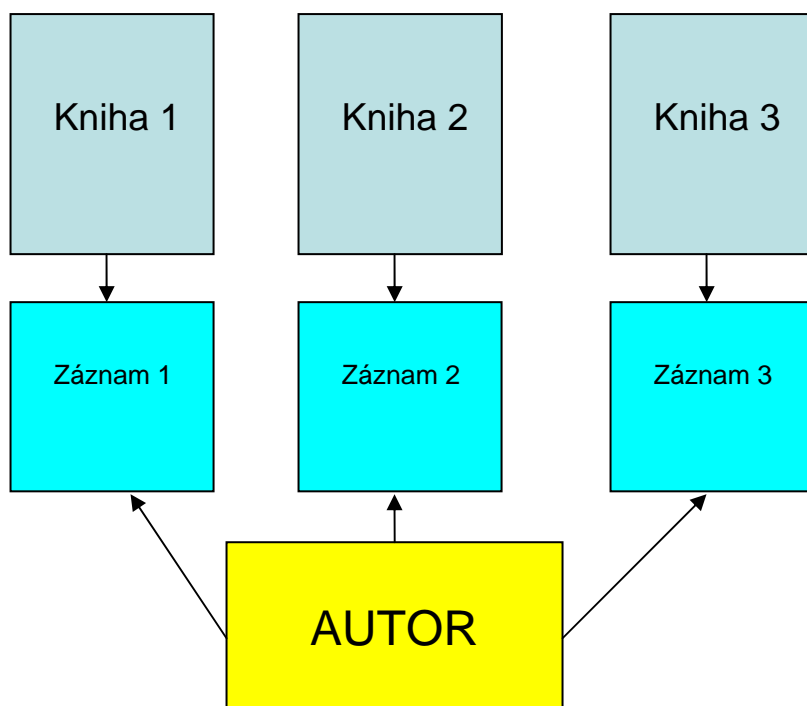
Aj napriek kritikám zostáva naďalej formát MARC 21 nosným formátom na zaznamenávanie i komunikovanie bibliografických údajov. Jeho aktualizácia prebieha v súlade s inštrukciami RDA. V tomto smere môžeme badať isté prepojenie medzi katalogizačnými pravidlami a formátom aj napriek princípu nezávislosti katalogizačných pravidiel od akéhokoľvek formátu. V tomto prípade však ide o modifikáciu formátu a nie katalogizačných pravidiel na úkor formátu. Editori a tvorcovia akýchkoľvek iných bibliografických formátov sa zrejme rovnako budú snažiť „prispôbiť“ existujúce formáty novým katalogizačným pravidlám, aby sa zachovala kontinuita tvorby a sprístupňovania záznamov o zdrojoch.

Naďalej, i keď menej dôrazne, sa RDA venujú problematike zobrazenia záznamov a používania interpunkcie podľa odporúčaní ISBD. Interpunkcia ISBD slúži predovšetkým na účely medzinárodnej zrozumiteľnosti bibliografických údajov zaznamenaných v záznamoch a ako taká je zaujímavá najmä v situáciách, kedy sa záznamy zobrazujú ľubovoľným spôsobom (online zobrazenie záznamu na displeji počítača, tlačene bibliografické súpisy a pod.).

Nový spôsob organizovania informácií

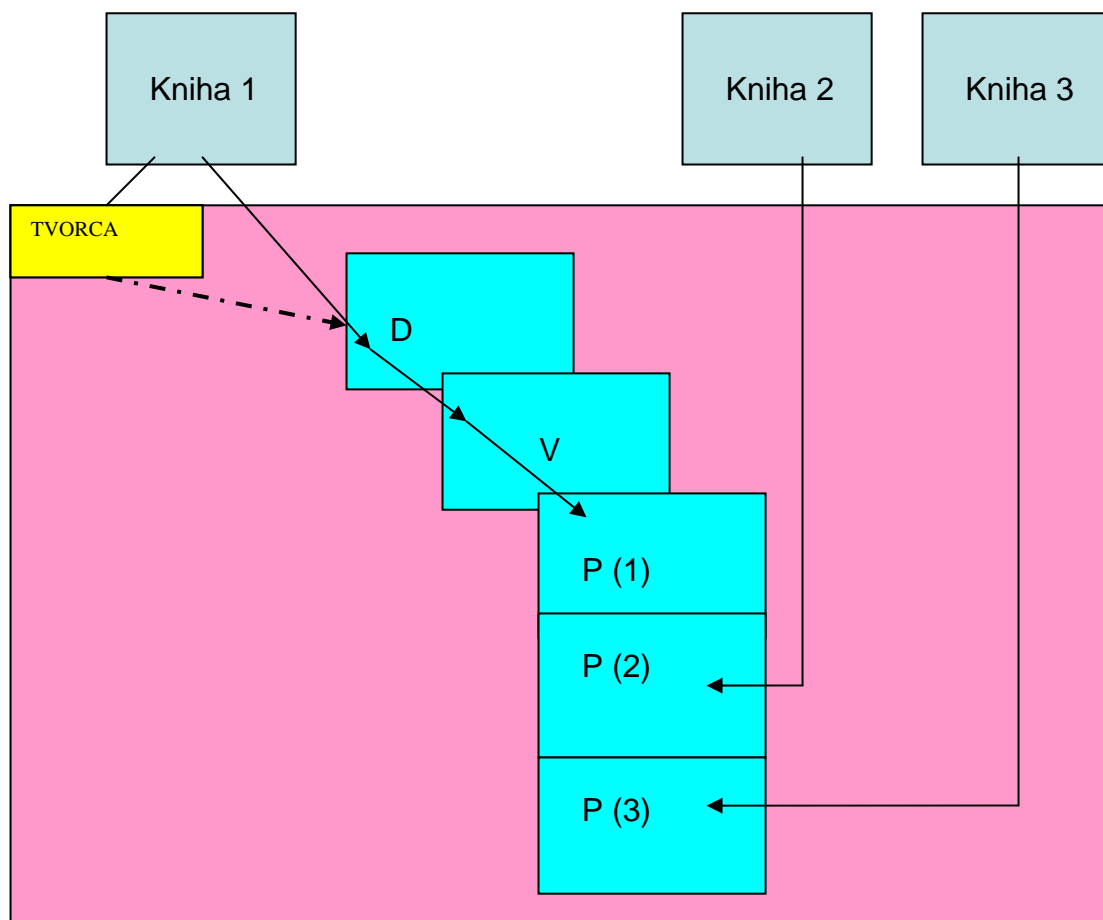
Uplatnenie katalogizačných pravidiel s podporou konceptuálneho modelu FRBR a ich využívanie v knižno-informačnom systéme schopnom „FRBRizácie“ môže ovplyvniť prácu katalogizátorov v pozitívnom i negatívnom zmysle:

- + vytvorenie jediného záznamu o diele, ku dielu sa pripájajú vyjadrenia, k vyjadreniam sa pripájajú prezentácie = úspora času pri katalogizácii diel vychádzajúcich vo viacerých vydaniach, vo viacerých formách a na viacerých nosičoch
- + možnosť vecného spracovania na úrovni vyjadrenia, prezentácie
- - časová náročnosť pri overovaní a vytváraní skupín súvisiacich záznamov o diele, vyjadrení a prezentácii

Obrázok 6: Klasický model spracovania – 1 titul, 1 autor, rôzne vydania

Na modeli je znázornená súčasná prax spracovania titulov knižničných jednotiek. Pre každú samostatnú jednotku sa vytvára nový katalogizačný záznam. Záznamy sú prepojené spoločnými entitami (napr. autor, ilustrátor, vydavateľ).

Obrázok 7: Model FRBR - 1 titul, 1 autor, rôzne vydania (D = dielo, V = vyjadrenie, P = prezentácia)

Model znázorňuje nový prístup ku spracovaniu knižničných jednotiek, ktoré spolu súvisia (rovnaký názov, rovnaký autor, rozličné vydania). Na prvú knižničnú jednotku sa vytvorí jediný záznam o diele, jeden záznam o vyjadrení, jeden záznam o prezentácii. Na druhú knižničnú jednotku sa vytvorí druhý záznam o prezentácii a na tretiu knižničnú jednotku sa vytvorí tretí záznam o prezentácii. V prípade posledných dvoch jednotiek teda odpadá spracovanie diela a vyjadrenia. Nový záznam o vyjadrení sa vytvorí k existujúcemu záznamu o diele v prípade inej jazykovej mutácie, inej formy alebo iného nosiča prezentácie. Záznamy sú prepojené cez dielo a konkrétne vyjadrenie, ku ktorému prináležia príslušné prezentácie.

Bibliografické odkazy

1. Dupont, Claire: RDA under the gaze of a cataloger. [online]. 2011. [Citované 25. marca 2011]. Dostupné: http://emea.vtls.com/document/2010/RDA_Sous_loeil_du_catalogueur.pdf
2. IFLA Cataloguing Principles: Steps towards an International Cataloguing Code : report from the 1st IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, Frankfurt, 2003 / edited by Barbara B. Tillett, Renate Gömpel and Susanne Oehlschläger. München : K. G. Saur, 2004. 186 s. ISBN 3-598-24275-1
3. ISBD : International Standard Bibliographic Description : preliminary consolidated edition. [online]. 2007. [Citované 30. marca 2011]. Dostupné: http://www.ifla.org/files/cataloguing/isbd/isbd-cons_2007-en.pdf
4. National Bibliographies in the Digital Age : guidance and New Directions / edited by Maja Žumer. München : K. G. Saur, 2009. 140 s. ISBN 978-3-598-24287-8
5. RDA : resource description and access / developed in a collaborative process led by the Joint Steering Committee for Development of RDA (JSC) representing the American Library Association ... [et al.]. Chicago : American Library Association, 2011. Voľné listy. ISBN 978-0-8389-1093-1

ANALÝZA VZOROV NÁVRHOV INTERFEJSU VYHLÁDÁVANIA

Makulová, Soňa - Buzová, Katarína

Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra knižničnej a informačnej vedy

Abstrakt

Systém vyhľadávania patrí k najdôležitejším pilierom informačnej architektúry a od jeho návrhu často závisí aj úspešnosť webového sídla. V praxi rozlišujeme až desať vzorov pri návrhu vo vyhľadávaní, ktoré vychádzajú z výskumov správania používateľov a podporujú používateľa pri formulovaní rešeršnej požiadavky. V štúdií sú analyzované najznámejšie vzory, ktoré sú konfrontované s návrhom vyhľadávania na niektorých slovenských webových sídlach vedeckých knižníc.

Abstract

The search system is one of the most important pillars of information architecture and its design often influences the success of the whole web site. In practice, there are ten search pattern designs, based on a research of user behaviour, which support users while formulating their search queries. The study analyzes the most famous design patterns, which are confronted with a search patterns of some Slovak scientific library web sites.

Kľúčové slová

Dizajn vyhľadávania, informačná architektúra, interfejs, jednoduché vyhľadávanie, rozšírené vyhľadávanie, vedecká knižnica, výsledky vyhľadávania, webové sídlo.

Keywords

Advanced search, information architecture, interface, scientific library, search design, search results, simple search, web site.

Úvod

V súčasnosti pri návrhu webových sídiel sa stále viac rešpektuje metodológia informačnej architektúry. Informačnú architektúru chápeme v širšom poňatí, ako je to uvedené v treťom vydaní monografie Information Architecture for the World Wide Web (Morville, Rosenfeld – 2006, s. 4). Chápeme ju predovšetkým ako:

- štrukturálny dizajn spoločného informačného prostredia,
- kombináciu organizačných, popisných, vyhľadávacích a navigačných systémov v rámci webových sídiel a intranetov,
- umenie a vedu tvarovania informačných produktov a skúseností na podporu použiteľnosti a nájditel'nosti.

Súhlasíme s Gerrym McGovernom a Robom Nortonom (2002), že informačná architektúra stojí na **štyroch pilieroch**: metadáta a klasifikácia, navigácia, vyhľadávanie a dizajn. Ak chceme navrhnuť úspešné webové sídlo, je nevyhnutné, aby sme venovali pozornosť všetkým pilierom. V príspevku sa zameriame na jeden z najdôležitejších pilierov informačnej architektúry a to vyhľadávanie. Systém vyhľadávania je podrobne popísaný v monografii Informačná architektúra sieťových informačných zdrojov a médií (Makulová 2010, s. 68-75).

Problémy pri vyhľadávaní informácií

Používatelia internetu sú pri vyhľadávaní informácií konfrontovaní s viacerými problémami, ktoré by sme mohli zhrnúť nasledovne (Makulová, 2010, s. 68):

- aj keď sa v ostatnom čase situácia zlepšila, zahraničné aj naše výskumy potvrdzujú, že používatelia stále nevedia správne formulovať svoju informačnú požiadavku a hodnotiť nájdené záznamy,
- k dispozícii je množstvo vyhľadávacích nástrojov s rôznymi funkčnými možnosťami, ktoré používateli neovládajú,

- k najviac používaným nástrojom stále patrí Google, pričom používatelia nepoznajú rozdiel medzi predmetovým adresárom a prieskumovým strojom,
- používatelia neovládajú nástroje hlbkového webu,
- za najzávažnejší problém pokladáme nízku úroveň informačnej gramotnosti a často až prehnanú spokojnosť používateľov s nájdenými záznamami.

Informačné správanie používateľov pri vyhľadávaní informácií závisí od viacerých faktorov a je nepochybné, že výsledky štúdií správania používateľov treba zohľadniť pri návrhu interfejsu na vyhľadávanie tak, aby sa zohľadnilo správanie všetkých skupín používateľov. Ako správne uvádza Richard Papík (2001), používateľské **rozhranie** má 2 základné zložky:

- fyzickú (vstupné/výstupné zariadenia, nástroje selekcie a spätnej väzby),
- konceptuálnu (dotazovacie jazyky, menu, systémy pracujúce s ikonami, formulárové rozhranie, prvky inteligentného rozhrania).

Aby bolo vyhľadávanie úspešné, je potrebné pochopiť správanie používateľov v rôznych situáciách a tomu prispôsobiť aj návrh interfejsu vo vyhľadávaní.

Vzory návrhov interfejsu vyhľadávania

V roku 2010 vyšla publikácia Petra Morvilla a Jefferyho Callendera Search Patterns, ktorá vychádza z najnovších poznatkov a výskumov vo vyhľadávaní a pomáha nám lepšie pochopiť správanie používateľov pri vyhľadávaní informácií. Samozrejme, že výsledky výskumov sa potom využívajú aj pri návrhu interfejsu vyhľadávania. V publikácii autori rozlišujú **10 vzorov pri návrhu vo vyhľadávaní**, ktoré vychádzajú z výskumov správania používateľov:

- samodoplnenie (autocomplete) a samonápoveda (autosuggest),
- najlepšie výsledky prvé (best first),
- federatívne vyhľadávanie,
- fazetová navigácia,
- rozšírené vyhľadávanie,
- personalizácia,
- paginácia,
- štruktúrované výsledky,
- výsledky nabádajúce k akcii,
- jednotné objavovanie.

Jednotlivé vzory pri návrhu vyhľadávania podrobne analyzujeme v elektronickom spravodaji ELET v článkoch od januára 2011 (Makulová, 2011a). Zatiaľ, čo na zahraničných webových sídlach sa návrh interfejsu prispôsobuje používateľom webového sídla, u nás je situácia ďaleko horšia, o čom svedčí aj prieskum na webových stránkach slovenských knižníc.

V podstate sa nevyužíva **samodoplnenie a samonápoveda**, pričom samodoplnenie prináša celý rad výhod a pomáha riešiť problémy s pomalosťou písania, ďalej používatelia nie vždy ovládajú gramatiku a tiež samodoplnenie im napovedá terminológiu. To je tiež jeden z dôvodov, prečo sa samodoplnenie používa pri desktopových, webových a mobilných aplikáciách. Veľmi dobre využívajú techniku samodoplnenia vyhľadávače Google a Yahoo!.

Z hľadiska návrhu interfejsu vo vyhľadávaní je veľmi dôležité, aby sa ako prvé zobrazili najrelevantnejšie výsledky. Všeobecne sa hovorí, že pri vyhľadávaní sme takí dobrí, ako prvé výsledky. Dôvodom je aj skutočnosť, že podľa výsledkov výskumov publikovaných iProspect Blended Search Results Study (2008), 68% používateľov vyhľadávacích nástrojov kliká na výsledky vyhľadávania na prvej strane a 92% používateľov klikne na výsledky v rámci prvých troch strán. Znamená to, že je veľmi dôležité, aby sme sa umiestnili čo najvyššie vo výsledkoch vyhľadávania. (Makulová 2011 b).

Na základe predchádzajúcich výskumov pozorujeme narastajúcu tendenciu kliknúť na prvú stranu 2008 (68%) v porovnaní s rokom 2006 (62%), 2004 (60%) a 2002 (48%). Na druhej strane je stále menej používateľov ochotných si pozrieť výsledky za treťou stranou 2008 (8%) v porovnaní s rokom 2006 (10%), 2004 (13%) a 2002 (19%).

	2008	2006	2004	2002
Prvá strana nájdených záznamov	68%	62%	60%	48%
Prvé dve strany nájdených záznamov	17%	19%	20%	23%
Prvé tri strany nájdených záznamov	7%	9%	8%	10%
Viac ako tri strany nájdených záznamov	8%	10%	12%	19%

Tabuľka 1: Ako sa správajú používatelia pri klikaní na nájdené záznamy (iProspect Blended Search Results Study, April 2008)

Výskumy správanía používateľov ukazujú, že preferujú relevantné, populárne a aktuálne výsledky. Preto je veľakrát namieste aj zásah editorov rôznych systémov. Uvedená služba je veľmi pekne naimplementovaná na stránkach National Cancer Institute. Ak si napríklad zadáme do políčka vyhľadávania lung cancer (rakovina pľúc), ako prvé dostaneme best bets (**najlepšie tipy**) pre rakovinu pľúc. Podobný prístup nájdeme na stránkach mnohých predajcov kníh. Martinus napríklad ponúka najpredávanejšie a najzelanejšie knihy za včerajší deň, týždeň a mesiac. Denník SME najčítanejšie články za určité časové obdobie a pod.

Čiastočne lepšia situácia je návrh interfejsu, ktorý využíva **federatívne vyhľadávanie** (Makulová 2011 c). Federatívne vyhľadávanie umožňuje súbežne prehľadávať viac rôznych typov zdrojov, ktoré sú dostupné online (napr. katalógy knižníc, bibliografické alebo plnotextové databázy, digitálne knižnice, webové stránky atď.), a to pomocou jedného vyhľadávacieho rozhrania. Federatívne vyhľadávanie sa využíva predovšetkým pri manažovaní obsahu z viacerých zdrojov s rozdielnymi dátovými modelmi. V prostredí internetu sa využíva predovšetkým aj pri hĺbkovom alebo neviditeľnom webe.

Ako uvádzajú autori publikácie Search Patterns (2010, s. 93), ak využijeme systém federatívneho vyhľadávania, mali by sme vždy prehodnotiť očakávania používateľov od systému, pretože v prípade federatívneho vyhľadávania nemôžu používatelia využiť všetky možnosti rozšíreného vyhľadávania. Preto je namieste otázka, či niekedy nie je výhodnejšie na vyhľadávanie využiť vlastný interfejs jednotlivých databáz. Veľakrát sa radšej pristúpi k využitiu fazetovej navigácie, kde je dôraz na formát, prípadne tému, ako na zdroj. **Fazetová navigácia** predstavuje podľa odborníkov významný pokrok v oblasti vyhľadávania informácií v poslednom desaťročí a podieľa sa vo významnej miere na zlepšení nájditelnosti a tiež v zlepšení skúseností používateľov pri vyhľadávaní informácií. Fazetová navigácia predstavuje techniku prístupu k množstvu informácií, ktoré využíva fazetovú klasifikáciu. Používatelia môžu hľadať informácie tak, že si nastavujú rôzne filtre. Fazetová navigácia nachádza široké uplatnenie predovšetkým v elektronických obchodoch, ale aj pri vyhľadávaní v digitálnych knižniciach. Priam ukázková je jej implementácia v International Children's Digital Library.

Pri návrhu interfejsu vo vyhľadávaní sa počas vývoja vyhľadávania sa ustálili dva typy vyhľadávania: základné vyhľadávanie a rozšírené vyhľadávanie umožňujúce zjemňovať a ladiť rešeršnú požiadavku. V súčasnosti existujú odporúčania informačných architektov pre rozšírené vyhľadávanie, ktoré rešpektujú výsledky prieskumov používateľov a odporúčania odborníkov (Makulová, 2010 s. 73 - 74).

Rozšírené vyhľadávanie

- Políčko na rozšírené vyhľadávanie by malo byť väčšie ako políčko základného vyhľadávania, aby nabádalo používateľov zadať aj komplikovanejšie požiadavky.
- Na stránke rozšíreného vyhľadávania by mala byť nápoved' typu Pomoc, ktorá vysvetľuje používanie možnosti rozšíreného vyhľadávania aj s príkladmi.
- Ako doplnok k možnosti používania boolovských operátorov AND/OR v okienku rozšíreného vyhľadávania by používatelia mali mať k dispozícii preddefinovaný formulár s voľbami "všetky slová", "akékoľvek slovo"

a "fráza". Výsledky prieskumov dokazujú, že väčšina používateľov nevie správne používať boolovské operátory.

- Rozšírené vyhľadávanie by malo využívať informácie z metaprvkov (napr. dátum, krajina, typ produktu, autor a pod.).

Bohužiaľ v praxi sa uvedené odporúčania skoro vôbec nerešpektujú a výsledky výskumov ukazujú, že iba málo používateľov využíva zdokonalené vyhľadávanie. K zaujímavým výsledkom prišiel Jansen (2000), ktorý skúmal, akým spôsobom ovplyvní štruktúra rešeršnej požiadavky využívajúca možnosti zdokonaleného vyhľadávania výsledky rešerše. Výskum uskutočnil vo vyhľadávačoch AltaVista, Fast, Excite, Northern Light a Infoseek. Využil 75 jednoduchých a 150 zložitých požiadaviek, pričom z každej sa skúmalo iba prvých 10 nájdených záznamov. Každá z jednoduchých požiadaviek sa ďalej modifikovala s využitím operátorov Boolovej algebry. Pri analýze nájdených 2768 výsledkov sa zistilo, že rozdiel pri jednoduchom vyhľadávaní a zdokonalenom vyhľadávaní bol iba v 2,7 rozdielnych záznamoch. Znamená to, že v priemere až 7,3 záznamov, ktoré sa našli pri jednoduchom vyhľadávaní boli aj vo výsledkoch rešerše pri zložitom vyhľadávaní. Je potom otáznou, či má význam využívať zdokonalené vyhľadávanie iba pri tak malej odchýlke. Navyše používanie Boolovských operátorov zvyšuje riziko chybovosti.

Riešenie vidíme predovšetkým v návrhu používateľského interfejsu, ktorý minimalizuje chybovosť a umožňuje ďalej modifikovať a meniť rešeršnú požiadavku. To zároveň vysvetľuje, prečo je veľa používateľov spokojných iba s výsledkami pri jednoduchom vyhľadávaní a svoju požiadavku ďalej nemodifikuje. Podobne sa dá predpokladať, že algoritmus radenia nájdených záznamov vychádza zo správania sa používateľov a ako prvé sú umiestnené tie záznamy, ktoré obsahujú všetky hľadané termíny a hľadané termíny sa vyskytujú vedľa seba.

Veľmi zaujímavým riešením rozšíreného vyhľadávania je interfejs vyhľadávacieho nástroja Exalead, ktorý ho integruje s nápoveďou. Ako príklad vzorového preddefinovaného formulára môže slúžiť vyhľadávač Google.

V prostredí internetu sa už dlhší čas presadzujú personalizované informačné služby, čo znamená dodávanie správnych informácií v správnom čase, mieste a formáte, ktoré sú prispôbené informačnej potrebe používateľa. Personalizácia zahŕňa proces získavania informácií o používatelovi počas interakcie s ním. Informácie sa použijú na doručenie vhodného informačného obsahu a služieb ušitých na mieru jeho potrebám. Cieľom je zlepšiť skúsenosti používateľa so službou (Makulová 2005).

Podľa Nielsena (1998) je **personalizácia** počítačom riadený proces, ktorého cieľom je na základe modelu potrieb používateľa poskytovať konkrétne stránky. Vyžaduje implicitné a explicitné zbieranie informácie o používatelovi a využitie tejto poznatkovej bázy na to, aby sme mu dodali správny obsah v správnom tvare a formáte.

Efektívnu personalizáciu by sme mohli porovnať so skúsenosťou, kedy človek príde do reštaurácie, kde ho oslovia menom, alebo keď mu jeho obľúbený kníhkupec podá knihu, ktorá sa mu určite bude páčiť. Jej najvyšším cieľom je spokojnosť používateľa a ak je používateľ spokojný, využije naše služby znova.

Hlavne neskúsení používatelia nerozlišujú medzi kastomizáciou a personalizáciou. Kastomizácia nastáva vtedy, keď si používateľ sám môže manuálne nakonfigurovať rozhranie a vytvoriť profil. Kontrola vzhľadu a obsahu je explicitná a riadená používateľom (používateľ mení farbu, vzhľad, odoberanie správ a pod.). K populárnym príkladom patrí My Yahoo! a iGoogle. Znamená to, že používateľ aktívne zasahuje do tohto procesu a má nad ním kontrolu. Na druhej strane, z hľadiska personalizácie je používateľ pasívny alebo má aspoň menšiu kontrolu. Webové sídlo monitoruje, analyzuje a reaguje na správanie používateľa.

Podľa Morvilla a Callendera (2010, s. 106) personalizácia je ešte stále v začiatkoch, ale zaslúži si pozornosť a hlbšie štúdium hlavne v súvislosti so sociálnymi sieťami. K pekným príkladom personalizácie patrí samodoplňanie a samonápoveda na základe opakujúcich sa dotazov v určitom kontexte. Podobne sa často využíva aj nové zoradenie záznamov podľa relevancie na základe správania sa používateľov pri reformulovaní požiadavky.

K vynikajúcim príkladom personalizácie patrí aj tzv. kolaboratívne filtrovanie. Ako prvé ju predstavilo internetové kníhkupectvo Amazon.com, u nás ju ponúka aj Martinus. Na stránke sú vždy uvedené aj ďalšie tituly kníh, ktoré si kúpili zákazníci okrem spoločného titulu. Predpokladá sa tu určitý spoločný záujem. K pekny príkladom personalizácie patrí aj nájdenie informácie podľa lokácie, čo sa dá veľmi pekne využiť hlavne pri mobilných telefónoch. Zbieranie informácií o používateľoch by malo dodržiavať etické zásady a rešpektovať súkromie. Zakladateľ Google Sergey Brin napriek tomu nazýva konečným personalizovaným vyhľadávačom knihovníka (Morville, Callender 2010, s. 110).

Pri návrhu interfejsu musíme venovať veľkú pozornosť **zobrazovaniu nájdených záznamov**. Podobne ako pri jednoduchom a rozšírenom vyhľadávaní, platia určité konvencie, týkajúce sa zobrazovania výsledkov vyhľadávania (MAKULOVÁ 2010, s. 74). Stránka s výsledkami vyhľadávania by mala obsahovať iba údaje vzťahujúce sa na výsledok vyhľadávania.

- Výsledky vyhľadávania by mali byť zobrazené v jednom stĺpci.
- Počet nájdených dokumentov by mal byť zobrazený medzi okienkom vyhľadávania a výsledkami vyhľadávania.
- Nájdené záznamy by mali byť usporiadané podľa relevancie s požiadavkou, v prípade obchodov podľa ceny a pod.
- Kľúčové slová použité pri informačnej požiadavke by mali ostať zobrazené v okienku vyhľadávania.
- Zobrazené záznamy by nemali obsahovať žiadne duplikáty. To sa týka aj viacerých URL, ktoré odkazujú na rovnaký obsah.
- Každý záznam nájdených výsledkov by mal mať nasledujúce usporiadanie:
  - Hľadané kľúčové slová alebo fráza by mali byť v zobrazenom zázname vyznačené tučným fontom,
  - názov dokumentu by mal byť zobrazený 10 bodovým fontom a zároveň by mal byť spojením na daný dokument,
  - ostatný text by mal byť zobrazený 8 bodovým fontom,
  - je vhodné zobrazit' abstrakt (summary) dokumentu (mali by sa využiť informácie z metaprvkov),
  - URL adresa dokumentu by mala byť zobrazená na ďalšom riadku, nie však ako spojenie,
  - výsledky vyhľadávania by mali byť delené po desať na jednej strane,
  - v spodnej časti stránky s nájdenými záznamami by mali byť spojenia na ďalšie skupiny záznamov až po 10. stranu s výsledkami (napr. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10),
  - prvá strana s nájdenými záznamami by nemala byť spojením, môže byť zvýraznená inou farbou, aby užívateľ vedel, na ktorej strane s vyhľadanými záznamami sa nachádza,
  - mali by byť k dispozícii spojenia "Predchádzajúce" a "Ďalšie". Spojenie "Predchádzajúce" odkazuje na predošlú stránku s výsledkami a spojenie "ďalšie" vedie na ďalšiu stranu s vyhľadanými záznamami.

Vzhľadom na to, že väčšina používateľov nezjemňuje ďalej svoju rešeršnú požiadavku, výsledkom býva väčšinou veľké množstvo záznamov. Preto je veľmi dôležité koľko záznamov umiestnime na každú stranu a že každá strana musí byť označená a klikateľná – **paginácia**. Google zvolil stratégiu 10 záznamov na každej strane. Samozrejme, že spôsob zobrazovania záznamov závisí od typu zariadenia (iné je napr. pri mobilných telefónoch) a tiež typu webového sídla. Hlavne pri komerčných sídlach používateľa uprednostnia zobrazovanie záznamov podľa ďalších kritérií.

Pri návrhu zobrazovania nájdených záznamov musíme dať vždy používateľovi dostatočnú možnosť voľby. Berieme do úvahy typ zariadenia, formát ako aj kontext. Hlavne pri elektronickom obchode využívame výhody fazetovej navigácie.

K ďalším zaujímavým vymoženostiam, ktoré využíva väčšina vyhľadávačov patria **štruktúrované výsledky**. Dnešný internet je multimediálny a na určitý dotaz dostaneme množstvo nájdených záznamov. Mnohé vyhľadávače sa snažia prispôbiť používateľom a preto v rámci nájdených záznamov zobrazujú aj videá, mapy, obrázky, správy a ďalšie informácie. Uvedenú stratégiu má veľmi pekne prepracovaný vyhľadávač Google.

Je nespochybniteľným faktom, že štruktúrované výsledky uľahčujú orientáciu používateľa v mori informácií. Prístupy vyhľadávačov k štruktúrovaným výsledkom sú rozdielne, ale veľmi inšpirujúce. Pri štruktúrovaných výsledkoch sa využíva personalizácia ako aj fazetová navigácia. Obohatenie nájdených záznamov o videá, obrázky, mapy a informácie z ďalších zdrojov (encyklopédie, príručky a pod.) pomáhajú lepšie uspokojovať informačné potreby používateľov.

Výsledky nabádajúce k akcii predstavujú podobne ako fazetová navigácia a štruktúrované výsledky najnovší trend. Výsledky výskumov ukazujú, že používatelia sú stále náročnejší. Na výstupe nechcú iba zoznam nájdených záznamov, ale uprednostňujú aj ďalšie činnosti, ako napríklad možnosť si daný záznam uchovať, vytlačiť, prípadne sa oň podeliť v sociálnych sieťach. Túto možnosť využíva stále viac vydavateľov. Uvedenú stratégiu má veľmi pekne prepracovaný denník SME.sk, ktorý umožňuje o článku diskutovať, vytlačiť si ho, poslať mailom, umiestniť na Facebook, Vybrali sme, My Space, Twitter, delicious.com a Google bookmarks. Ako uvádzajú Morville a Callender (Search Patterns 2010), uvedený vzor sa môže kombinovať s ďalšími vzormi, ako napríklad samonápovedou, štruktúrovanými výsledkami a pod. Výsledky nabádajúce k akcii nachádzajú široké uplatnenie pri mobilných aplikáciách.

Peter Morville a Jeffery Vallender v publikácii Search Patterns uvádzajú, že vyhľadávanie v internete nie je priamočiare a jednoduché ale prebieha po krokoch, pričom používatelia vyhľadávajú, prehliadajú a pýtajú sa (search, browse and ask). (2010, s. 125). Takýto spôsob vyhľadávania nazývajú **jednotné objavovanie**. V súčasnosti nachádzame hlavne v zahraničí systémy, ktoré podporujú jednotné objavovanie. K vynikajúcim projektom patrí Yahoo! Glue a Amazon.com. Jednotné objavovanie podporuje vyhľadávanie a ku každému zoznamu nájdených záznamov máme možnosť prehliadania a ďalšieho zjemňovania na základe fazetovej navigácie. Samozrejme je použitie samodoplnenia a samonápovedy a najlepšie výsledky sú umiestňované na prvom mieste. Čoraz častejšie sa využíva personalizácia. Cieľom je maximálne uspokojenie informačných potrieb používateľov.

Tu si musíme uvedomiť, že klasický model informačného prieskumu v knižničnej a informačnej vede predstavoval viac ako 25 rokov presnú zhodu medzi naformulovanou informačnou požiadavkou používateľa, naformulovanej prostredníctvom kľúčových slov, ktoré boli spojené výrokmi Boolovej algebry a reprezentáciou dokumentu. Uvedený model ale postupne s rozvojom informačných technológií neodrážal aktuálny stav. Vylepšením uvedeného modelu bol prínos Gerarda Saltona v zavedení interaktívnej spätnej väzby. Na základe spätnej väzby od používateľa systému k prvému súboru výsledkov rešerše sa postupne reformulovala požiadavka až po dosiahnutie požadovanej presnosti a úplnosti vo vyhľadávaní (MAKULOVÁ 2003).

Behom procesu informačného prieskumu sa predpokladalo, že informačná požiadavka sa nemení. Ako poukázala Marcia J. Bates (1989), v skutočnosti a hlavne v prostredí internetu prebieha prieskum rozdielnym spôsobom. Nový model, tzv. "model zbierania čučoriedok" (berrypicking model) sa odlišuje od predchádzajúceho modelu v povahe informačnej požiadavky a celého prieskumového procesu, v rozsahu použitých techník pri vyhľadávaní a informačnej domény alebo oblasti, v ktorej prebieha prieskum.

Uvedený model ako kontrast ku klasickému modelu uvádza:

- typické rešeršné dotazy nie sú statické, ale postupne sa menia,
- používatelia získavajú informácie postupne po kúskoch,
- používatelia využívajú množstvo rôznych vyhľadávacích techník, ktoré sa odlišujú od techník pri vyhľadávaní v bibliografických databázach.

Ben Shneiderman, známy guru v oblasti interakcie človeka s počítačovými systémami v najnovších prácach zdôrazňuje akceptovať pri návrhu interfejsu dôležité zmeny, ktoré priniesli nové média a sociálne siete. Úspešní dizajnéri už neberú pri návrhu interfejsu iba používateľskú prívetivosť, ale snažia sa pochopiť správanie širokého spektra používateľov. Ich prioritou by malo byť predovšetkým uspokojiť ich rôznorodé informačné potreby.

Analýza interfejsu vyhľadávania vedeckých knižníc SR – štúdia

Teoretickú časť o návrhoch interfejsu vyhľadávania dopĺňa prieskum vybraných webových sídiel knižníc. Analyzovali sme slovenské vedecké knižnice: Univerzitná knižnica v Bratislave (UKB), Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici (SVKBB), Štátna vedecká knižnica v Košiciach (SVKKE), Štátna vedecká knižnica v Prešove (SVKPO), Ústredná knižnica Slovenskej akadémie vied (UKSAV), Slovenská lekárska knižnica (SLK), Slovenská pedagogická knižnica (SPK) a Centrum vedecko-technických informácií Slovenskej republiky (CVTI). Ďalej budeme používať len uvedené skratky.

Na každom webovom sídle knižníc sa nachádzajú dva rôzne, samostatné vyhľadávacie systémy. Jeden slúži na vyhľadávanie v rámci samotného webového sídla a druhý v rámci katalógu knižnice. Vyhľadávanie v elektronickom katalógu knižnice sme skúmali na základe desiatich vzorov pri návrhu vo vyhľadávaní, ktoré sú popísané v publikácii Search Patterns (Morville, Callender, 2010). Pre analýzu vyhľadávania na samotnom webe knižníc sme použili podrobnejšie kritéria, ktoré vychádzajú z konvencií a odporúčaní pre efektívne vyhľadávanie (Makulová, 2010). Sú rozdelené do troch kategórií – jednoduché vyhľadávanie, rozšírené vyhľadávanie a výsledky vyhľadávania.

Analýza interfejsu vyhľadávania v online katalógoch vedeckých knižníc SR

Vedecké knižnice nepoužívajú rovnaký systém pre online katalóg. Najpoužívanejším systémom je Virtua (VTLS, KIS3G, Chameleon). Je implementovaný na sídle UKB, SVKBB, SVKPO, UKSAV a SPK. Katalogizačný systém Advanced Rapid Library od spoločnosti Cosmotron využíva SLK, OPAC systém Dawinci využíva CVTI a SVKKE využíva systém spoločnosti ExLibris, ALEPH. V rámci jedného katalogizačného systému nie sú rozdiely medzi jednotlivými webovými sídlami. Z toho dôvodu nebudeme výsledky prieskumu analyzovať v rámci jednotlivých knižníc, ale budeme to považovať za porovnanie interfejsu vyhľadávania samotných katalogizačných systémov.

KATALÓG								
	UKB	SVKBB	SVKPO	UKSAV	SPK	SVKKE	SLK	CVTISR
	Univerzitná knižnica v Bratislave	Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici	Štátna vedecká knižnica v Prešove	Ústredná knižnica Slovenskej akadémie vied	Slovenská pedagogická knižnica	Štátna vedecká knižnica v Košiciach	Slovenská lekárska knižnica	Centrum vedecko-technických informácií Slovenskej republiky
	VTLS (KIS3G Chameleon)	VTLS (KIS3G Chameleon)	VTLS (KIS3G Chameleon)	VTLS (KIS3G Chameleon)	VTLS (KIS3G Chameleon)	ALEPH	Advanced Rapid Library Cosmotron	Dawinci OPAC
Samodoplnenie (autocomplete) a samonápoveda (autosuggest)	x	x	x	x	x	x	x	áno
Najlepšie výsledky prvé (best first)	x	x	x	x	x	x	x	x
Federatívne vyhľadávanie	áno	áno	áno	áno	áno	áno	áno	áno
Fazetová navigácia	áno	áno	áno	áno	áno	áno	áno	áno
Rozšírené vyhľadávanie	áno	áno	áno	áno	áno	áno	áno	áno
Personalizácia	x	x	x	x	x	x	x	x
Paginácia	áno	áno	áno	áno	áno	x	áno	áno
Štruktúrované výsledky	áno	áno	áno	áno	áno	áno	áno	áno
Výsledky nabádajúce k akcii	áno	áno	áno	áno	áno	áno	áno	áno
Jednotný objav	x	x	x	x	x	x	x	x

Tabuľka 2: Interfejs vyhľadávania v online katalógoch vedeckých knižníc SR

Samodoplnenie a samonápoveda je veľmi užitočným atribútom vyhľadávania. Pri písaní požiadavky sa zjavujú celé frázy a slovné spojenia týkajúce sa toho, čo hľadá, pričom sa šetrí čas. Používateľ nemusí stlačiť po vypísaní požiadavky enter a následne kliknúť na relevantný výsledok, ale môže ho vybrať pri zadávaní a hneď prejsť na konkrétnu stránku, či dokument. V mnohých prípadoch to slúži už ako prostriedok informačného prieskumu, ktorý dokáže používateľovi napovedať formou asociácie, tým, že mu doplní celý rad slov, ktoré súvisia s požiadavkou, ktorú vpisuje do vyhľadávacieho políčka. Na základe toho sa mu rozšíri informačný horizont a objavia nové kľúčové slová k téme, ktorú hľadá. Možnosť samonápovedy má len knižnica CVTI so systémom Dawinci. Flexibilne a rýchlo sa objavujú všetky hľadané frázy, ktoré zadávali iní používatelia.

Interfejs najlepšieho prvého výsledku nie je vhodný pri databázach, akým je knižničný katalóg. Vzhľadom na to, že je veľmi ťažké odhadnúť relevanciu dokumentu k požiadavke, je táto možnosť neefektívna. To, čo by sa objavilo ako „best first“ výsledok, môže byť relevantné pre jedného používateľa, ale pre iného už nie. To je zrejme dôvod, prečo túto možnosť pri vyhľadávaní nemá ani jeden z knižničných systémov.

Federatívne vyhľadávanie umožňuje používateľom vyhľadávať v rôznych typoch databáz v rámci jedného vyhľadávacieho rozhrania. Pre knižničné katalógy je táto možnosť už dnes nutnosťou, z dôvodu prepájania katalógov rôznych knižníc, prípadne iných externých databáz. Všetky vedecké knižnice majú túto možnosť, pričom najlepšie prevedenie má SLK so systémom Advanced Rapid Library. Tu je možné vyhľadávať nielen v rôznych knižniciach, ktoré si zvolíme (slovenské aj zahraničné), ale aj v konkrétnych databázach týchto knižníc (časopisy, knihy, autority, citačné databázy a pod.). Okrem týchto možností sú k dispozícii aj neknížničné databázy ako PubMed, HighWire, Google, či Google Scholar. Systém Virtua podporuje federatívne vyhľadávanie v troch slovenských knižniciach a v Library of Congress. Najhoršie federatívne vyhľadávanie má SVKKE. Na jednej strane je dobré, že používateľ si môže zvoliť vyhľadávanie z viacerých databáz, no nemá možnosť selektovať jednotlivé databázy a ani nevidí, z ktorých bude systém vyhľadávať.

Fazetová navigácia vo vyhľadávaní je prirodzeným a dôležitým prvkom knižníc vzhľadom na prísnu štruktúru a standardizáciu dát, ktoré su klasifikované a kategorizované vo fazetách. Každá knižnica poskytuje používateľom možnosť zužovať požiadavku pomocou kategórií ako autor, názov, predmet, rok, vydavateľ, ISBN, jazyk, signatúra, MDT, slová z obsahu a pod. Preto je táto forma vyhľadávania hodnotená vo všetkých vedeckých knižniciach pozitívne.

Z fazetovou navigáciou úzko súvisí **rozšírené vyhľadávanie**, ktorého pridanou hodnotou je podpora boolových operátorov, ktoré sú navrhnuté veľmi prívetivo. Používateľovi sú ponúknuté vo forme slov „a, alebo, nie, pri, všetky slová, akékoľvek slovo, fráza, susediace slová a pod.“. Rozšírené vyhľadávanie má každý skúmaný knižničný systém.

Personalizácia sa nevyskytuje ani v jednom knižničnom systéme vedeckých knižníc. Je to zložitý programový komplex, ktorý spája, analyzuje a vyhodnocuje kroky všetkých používateľov, na základe ktorých dokáže na mieru poskytnúť relevantný obsah. Je to napr. kolaboratívne filtrovanie, kedy systém poskytuje návrhy dokumentov, ktoré si objednali ostatní používatelia pri zadaní rovnakej požiadavky. Používateľ si nemôže nakonfigurovať alebo prispôsobiť rozhranie, no môže si v rámci svojho profilu ukladať rešerš, či preferované dokumenty. Je to ale iba akýsi archív a nie interaktívna kolaborácia systému s jeho používateľmi, preto je hodnotená negatívne.

Paginácia je bežným javom v každom vyhľadávacom systéme, ktorý poskytuje veľké množstvo výsledkov. Ak dostaneme mnoho výsledkov, zoradených po desať na každej strane, potrebujeme vedieť koľko takýchto strán máme a na ktorej sa práve nachádzame. Všetky systémy majú číselnú (1,2,3 ...) aj slovnú (ďalej, ďalšia, späť, predošlá) pagináciu, okrem SVKKE, ktorá má len poradové číslo každého výsledku, no strana číslovaná nie je. Znázornené sú len šípky, ktoré posúvajú používateľa o jednu stranu dopredu a späť a dvojšípky, ktoré presunú používateľa na prvú alebo poslednú stranu.

Štruktúrované výsledky majú všetky knižničné systémy. Ponúkajú zobrazovací formát skrátenej, používateľský, ISBD, MARC, formát v podobe zoznamu časopisov, tabuľkový, či rozšírený zápis a pod. Sú

prehľadné a efektívne v každom katalogizačnom systéme vedeckých knižníc a preto ich hodnotíme veľmi pozitívne.

Výsledky nabádajúce k akcii poskytuje taktiež každý knižničný systém vedeckých knižníc. Okrem akcie „objednať“ ponúkajú aj niekoľko ďalších. Systém Virtua ponúka akciu „uložiť do rešerše“. Systém SVKKE ponúka výsledok „uložiť, odoslať, pridať do rešerše alebo ohodnotiť“. Advanced Rapid Library má možnosť výsledok tlačiť v prednastavenom formáte optimalizovanom pre tlač. OPAC systém Dawinci poskytuje akciu „objednať, rezervovať, stiahnuť XLS, RSS, do košíka a tlač“.

Jednotné objavovanie je vyhľadávanie formou „search, browse and ask“. Je to v podstate kolaborácia prvkov fazetovej navigácie, federatívneho vyhľadávania, rozšíreného vyhľadávania a iných prvkov, no tieto prvky sa nenachádzajú explicitne v jednom rozhraní systému knižničných katalógov a preto bol interfejs jednotného objavovania hodnotený negatívne.

Analýza interfejsu vyhľadávania na webových sídlach vedeckých knižníc SR

V druhej časti praktického prieskumu sme podrobili analýze vyhľadávania na webovom sídle vedeckých knižníc. Ide o komplex prvkov, ktoré sú rozdelené do troch hlavných sekcií: jednoduché vyhľadávanie, rozšírené vyhľadávanie a výsledky vyhľadávania. SLK bola jedinou knižnicou, ktorá nedisponuje vyhľadávaním v rámci svojho webového sídla a preto sme ju vylúčili zo vzorky hodnotených vedeckých knižníc.

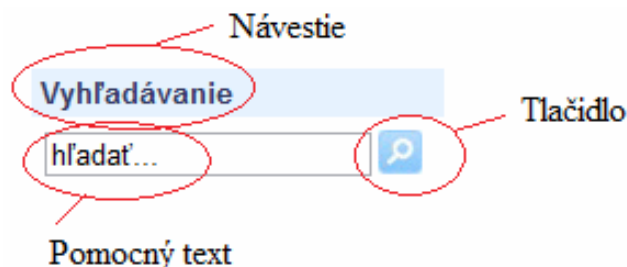
Jednoduché vyhľadávanie

Umiestnenie vyhľadávacieho okienka nie je rozhodujúcim faktorom, no kladne sme hodnotili, ak sa nachádzalo vpravo hore, pretože to korešponduje s mentálnym modelom používateľov (Shaikh, Lenz, 2006), ktorí očakávajú, že box bude umiestnený práve tam. Dôležitým kritériom bola šírka boxu a šírka textu, ktorý je možné do boxu vpísať. Odporúčaná šírka boxu je približne 20 znakov, čo bolo splnené u všetkých knižníc, a UKB to dokonca niekoľkonásobne prevyšovala. Prekvapením bolo, že až tri knižnice (SVKBB, SVKKE a UKSAV) mali obmedzenú vnútornú šírku boxu. To znamená, že používateľ nemohol vpísať požiadavku dlhšiu ako 20 znakov, čo je veľmi negatívne.

Pri každom okienku, ktoré vyžaduje od používateľa akciu, je dôležité dostatočne výstižne ho popísať. Na to slúži trojica popisujúcich prvkov:

- **návestie**, ktoré môže byť nad alebo pred okienkom,
- **pomocný text**, ktorý po kliknutí myšou na vyhľadávacie okienko zmizne,
- **tlačidlo**, ktoré môže byť obrázkové v podobe šípky alebo lupy a tiež textové, napr. Chod', Nájdi, Hľadať a pod.

Nie je nutné použiť všetky tri možnosti, optimum je ktorákoľvek kombinácia dvoch prvkov (Anthony, 2010). Všetky tri prvky použila iba SVKBB. Najhoršie sme ohodnotili SVKKE, ktorá má len jeden prvok. A to pomocný text, ktorý po kliknutí na okienko zmizne, čiže neostane žiadna textová alternatíva popisujúca funkciu okienka.

Obrázok 1: Čo je návestie, pomocný text a tlačidlo pri vyhľadávacom okienku

Medzi používateľmi, ktorí **spúšťajú vyhľadávanie** stlačením klávesy enter alebo kliknutím myšou nie je významný rozdiel, preto by bolo optimálne poskytnúť obe možnosti. Vzhľadom na to, že dve knižnice (SVKKE a UKSAV) nemajú tlačidlo pre vyhľadávanie, používatelia majú len jednu možnosť, a to stlačenie klávesy enter.

Možnosť **nastavenia jazyka** vyhľadávania zvyčajne súvisí s jazykovou mutáciou celého webového sídla. Nie je tomu inak ani v tomto prípade. Všetky tri vedecké knižnice a UKB majú možnosť prepnúť stránku do anglického jazyka a všetky popisné prvky a návestia, ako aj výsledky vyhľadávania fungujú správne v danom jazyku.

Vyhľadávacie okienko je súčasťou globálnej navigácie (Makulová, 2010) webového sídla a preto sa musí **nachádzať na každej stránke** sídla. Všetky skúmané knižnice toto kritérium dodržali.

Hlavne mladšia generácia používateľov si zvykla nepoužívať pri vyhľadávaní na internete **diakritiku**. Mnoho webov sa tomuto trendu prispôbilo a svoj obsah dokáže indexovať aj bez diakritiky. Nie je tomu inak ani pri knižniciach. UKB, SVKPO a SPK dokážu poskytnúť rovnaké výsledky pri zadaní toho istého výrazu s diakritikou aj bez nej.

V rámci jednoduchého vyhľadávania je na poprednom mieste UKB, SVKBB a SVKPO. Najhoršie hodnotenie získala SVKKE.

								
	UKB	SVK BB	SVK KE	SVK PO	UKSAV	SLK	SPK	CVTISR
Jednoduché vyhľadávanie:								
umiestnenie	hore v strede	vpravo hore	vpravo hore	vľavo hore	vpravo hore	x	hore vpravo	vľavo hore
šírka boxu	77 znakov	20 znakov	20 znakov	16 znakov	20 znakov	x	21 znakov	17 znakov
šírka textu v boxe	neobmedzené	20 znakov	20 znakov	neobmedzené	20 znakov	x	neobmedzené	neobmedzené
návestia	x	nad	x	x	pred	x	x	pred
pomenovanie návestia	x	Vyhľadávanie	x	x	Hľadaj	x	x	Hľadaj
tlačidlo	iba obrázok (lupa, šípka)	iba obrázok (lupa)	x	iba obrázok (šípka)	x	x	slovo Hľadaj	iba obrázok (šípka)
pomocný text	áno	áno	áno	áno	áno	x	áno	x
pomenovanie pomocného textu	Vyhľadávanie	Hľadať...	Hľadanie!	Hľadaný výraz	Hľadanie...	x	Hľadaný výraz	x
spustenie vyhľadávania	enter + myš	enter + myš	enter	enter + myš	enter	x	enter + myš	enter + myš
možnosť nastavenia jazyka vyhľadávania	áno (ang, celá stránka)	áno (slo, ang)	áno (slo, ang)	áno (ang, celá stránka)	x	x	x	x
vyhľadávacie okienko na všetkých stránkach	áno	áno	áno	áno	áno	x	áno	áno
diakritika	nie je nutná	nutná	nutná	nie je nutná	nutná	x	nie je nutná	nutná

Tabuľka 3: Analýza jednoduchého vyhľadávania na webových sídlach vedeckých knižníc SR

Rozšírené vyhľadávanie

Explicitne označené rozšírené vyhľadávanie nemá ani jedna knižnica. Táto možnosť je zvyčajne vo textovej forme odkazu na rozšírené vyhľadávanie pod okienkom jednoduchého vyhľadávania. Tri knižnice (SVKBB, SVKKE a UKSAV) aj napriek tejto absentujúcej forme rozšírené vyhľadávanie majú.

Po zadaní požiadavky sa nad výsledkami vyhľadávania objavujú možnosti rozšíreného vyhľadávania ako booleove operátory a federatívne vyhľadávanie. UKSAV má ako jediná zo spomínaných knižníc tieto funkcie pod výsledkami vyhľadávania, čo nie je vhodné. Len niektorí používatelia prezrú všetky výsledky a dostanú sa tak na spodok stránky. Je to ľahko prehliadateľné a neregistrovateľné.

Šírka okienka v rozšírenom vyhľadávaní by mala byť širšia ako pri jednoduchom. Optimum je 30 znakov. Obstála iba SVKKE, ktorá má šírku boxu 30 znakov a možnosť vpisovania textu neobmedzenú. Veľmi nevhodné riešenie má SVKBB, ktorá má síce opticky široký box (30 znakov), no využiteľné sú iba dve tretiny jeho šírky (možnosť vpísať len 20 znakov dlhú požiadavku).

Ani jedna knižnica neposkytuje **pomoc** pri vyhľadávaní.

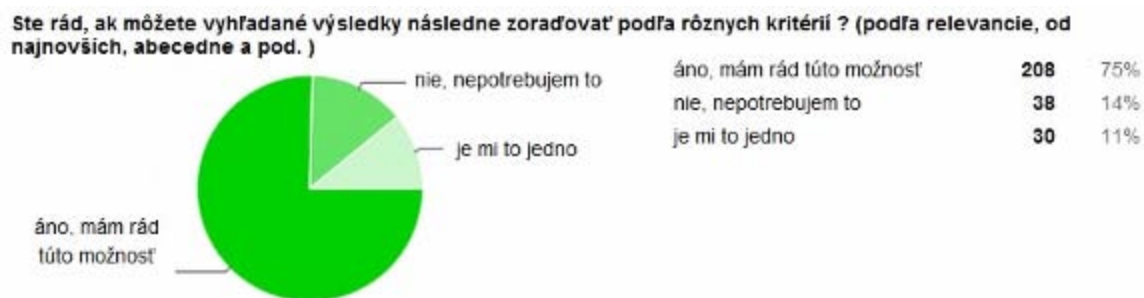
Zcelkového hľadiska je rozšírené vyhľadávanie na weboch vedeckých knižníc slabé. Je to zrejme z toho dôvodu, že ich obsah nie je až na toľko bohatý. Zvyčajne ide o popis knižnice, fondu, aktualít, podujatí, služieb a pod.

								
	UKB	SVK BB	SVK KE	SVK PO	UK SAV	SLK	SPK	CVTI SR
Rozšírené vyhľadávanie								
rozšírené vyhľadávanie	x	áno	áno	x	áno	x	x	x
používanie bookovských operátorov	x	áno	áno	x	áno	x	x	x
šírka boxu v rozšírenom vyhľadávaní	x	30 znakov	30 znakov	x	20 znakov	x	x	x
šírka textu v boxe v rozšírenom vyhľadávaní	x	20 znakov	neobmedzené	x	20 znakov	x	x	x
pomoc	x	x	x	x	x	x	x	x

Tabuľka 4: Analýza rozšíreného vyhľadávania na webových sídlach vedeckých knižníc SR

Výsledky vyhľadávania

Ako vyplýva z výsledkov aktuálneho prieskumu (elektronický dotazník vytvorený za účelom podpory kvalitatívnej štúdie vedeckých knižníc v tomto príspevku, vzorka 276 respondentov, 2010), používatelia majú radi možnosť **zoraďovania výsledkov podľa rôznych kritérií**.

Graf 1: Zoraďovanie výsledkov podľa rôznych kritérií, používateľský prieskum 2010

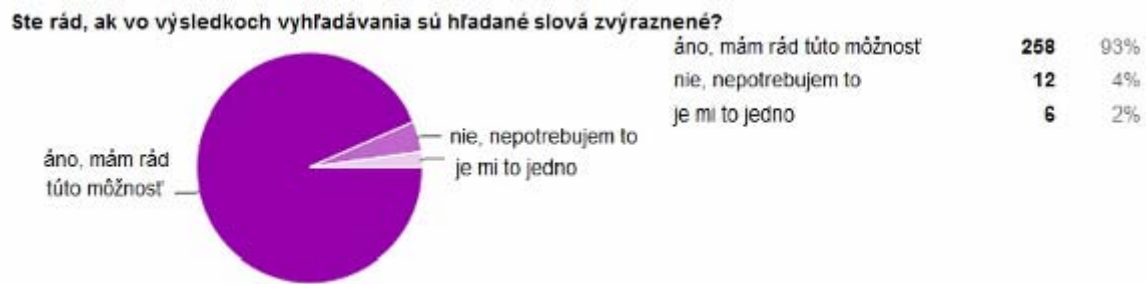
SVKPO ponúka len abecedné zoradenie. Knižnice SVKBB, SVKKE a UKSAV majú možnosť zoradiť výsledky podľa dátumu, čítanosti, abecedy, sekcie a kategórie.

Všetky knižnice okrem SVKPO používateľovi ukážu **koľko výsledkov bolo nájdených**. Používateľ si tak môže spraviť dojem o tom, či pri vyhľadávaní nepoužil príliš všeobecné kľúčové slovo a nakoľko ešte potrebuje ladiť svoju požiadavku.

Možnosť **upraviť počet výsledkov na stranu** je taktiež veľmi šikovná možnosť, pretože ak má používateľ skúsenosť, že dostáva príliš veľa výsledkov, môže si toto číslo nastaviť na väčšie. Výsledky môže prezerať na jednej strane, len „scrollovaním“ namiesto neustáleho preklikávania sa na ďalšiu stranu. Opäť iba knižnice SVKBB, SVKKE a UKSAV poskytujú túto možnosť.

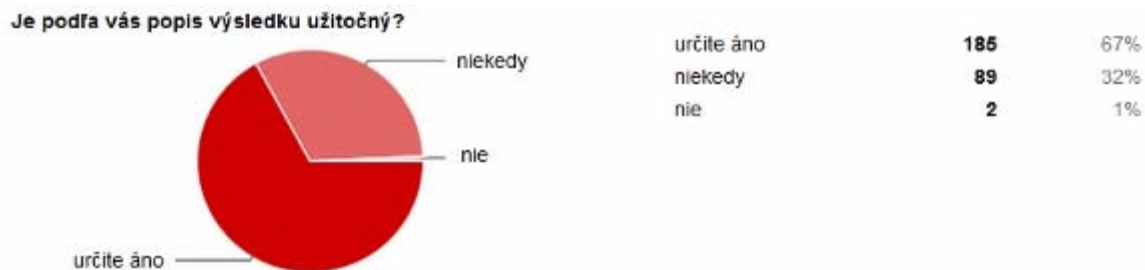
Používateľsky prívetivá je funkcia, kedy **zadaný výraz ostáva v okienku**. Používateľ tak má neustále prehľad o tom, čo zadal. Všetky knižnice majú túto funkciu, no polovica z nich nie je aplikovaná správne. Hľadaný výraz totiž neostáva v okienku jednoduchého vyhľadávania, ale len v okienku, ktoré sa objaví nad výsledkami vyhľadávania, resp. len ako textová alternatíva za frázou „Hľadaný výraz:, Hľadaný text:“.

Takmer všetci používatelia majú veľmi radi, ak sú slová, ktoré zadali pri vyhľadávaní, vo výsledkoch **zvýraznené**. Túto možnosť im poskytnú len 4 knižnice – UKB, SVKKE, UKSAV a SPK.

Graf 2: Zvýraznené hľadané slová vo výsledkoch, používateľský prieskum 2010

Popis výsledku je taktiež veľmi dôležitým kritériom, pretože samotný názov alebo URL adresa danej stránky vám nenapovie, či sa tam nachádza presne to, čo hľadáte. Viac ako polovica používateľov si myslí, že popis výsledkov vyhľadávania je pre nich užitočný.

Graf 3: Užitočnosť popisu výsledku, používateľský prieskum 2010

Okrem existencie popisu je dôležitá **klikateľnosť názvu výsledku** (splňajú všetky knižnice) a prípadne aj **klikateľnosť URL adresy**. Nie je nutné, aby bola adresa klikateľná tiež, no určite sa pod popisom výsledku musí nachádzať.

Vo väčšine prípadov sú výsledky vyhľadávania na viacerých stranách, ktoré by mali byť viditeľne označené a klikateľné. SVKPO túto možnosť vôbec neposkytuje. UKB má **pagináciu** iba slovnú, nie číselnú. To znamená, že sa môžeme preklikávať „ďalej“ s „späť“, no ak tak spravíme viackrát, stratíme prehľad na ktorej strane sa práve nachádzame a ostáva nám už len možnosť vrátiť sa úplne na začiatok, na koniec, či prezerať strany odznovu.

Platí všeobecná zásada, že nové stránky by sa mali **otvárať v rovnakom okne**, pokiaľ to nie je nevyhnutné. Túto zásadu porušuje CVTI a to hneď dvojnásobne. Po zadaní požiadavky nám vyskočí nové okno s výsledkami. Očakávali by sme od systému, že po otvorení niektorého výsledku sa nám stránka načíta v novom okne, kde sú výsledky. Opak je pravdou, výsledok sa otvorí v pôvodnom okne. Je to máťúce, pretože používateľ si to uvedomí až po chvíli čakania a hľadania. Ak chce svoju požiadavku zjemňovať, musí sa preklikávať medzi dvoma oknami.

Ak používateľ nedostane na výstupe ani jeden výsledok, systém by mu mal **poskytnúť náhradné riešenie** (mali ste na mysli ...) alebo aspoň psychologickú podporu, ako je to v prípade len jednej vedeckej knižnice, a to CVTI – „Skúste napísať iný výraz alebo skontrolujte pravopis“.

Ak na sídle ktorejkoľvek vedeckej knižnice budete chcieť vyhľadávať frázu, či slovo, ktoré ste hľadali už v minulosti, nebudete ho musieť vyťukávať znova. Systém si ich **pamätá**.

Skúšali sme vyhľadávať dva výrazy, „kontakt“ a „služba“, aby sme videli, koľko výsledkov dostaneme a či sú dostatočne relevantné. Neuspokojivé výsledky nám dalo sídlo CVTI, pretože okrem svojich webových stránok prehľadáva paralelne fulltextové databázy Bulletinu CVTISR a časopisu ITLib.

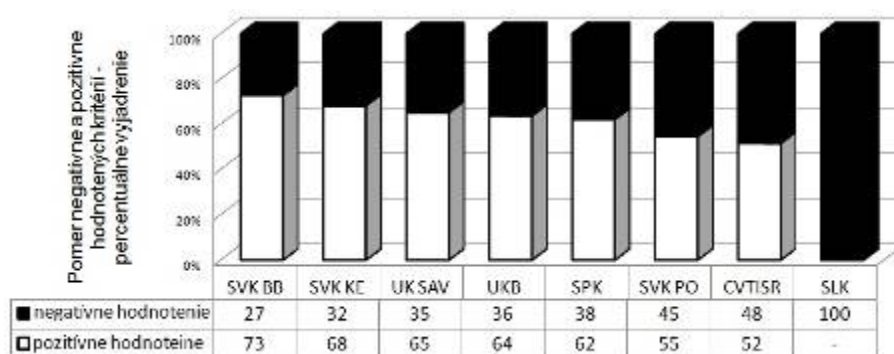
Z celkového pohľadu má najlepší systém výsledkov vyhľadávania SVKKE, UKSAV a SVKBB.

									
	UKB	SVK BB	SVK KE	SVK PO	UK SAV	SLK	SPK	CVTISR	
Výsledky vyhľadávania									
je možné radit' výsledky podľa rôznych kritérií?	x	áno	áno	áno	áno	x	x	x	
zobrazený počet nájdených výsledkov	áno	áno	áno	x	áno	x	áno	áno	
možnosť upraviť počet výsledkov	x	áno	áno	x	áno	x	x	x	
ostáva hľadaný výraz v okienku	áno	áno	áno/nie	áno	áno/nie	x	áno/nie	áno	
zvýraznené hľadané slovo	áno	x	áno	x	áno	x	áno	x	
abstrakt	áno	áno	áno	x	áno	x	áno	áno	
názov výsledkov je klikateľný	áno	áno	áno	áno	áno	x	áno	áno	
url a adresa pod popisom výsledku je klikateľná	x	x	x	x	x	x	x	áno	
paginácia výsledkov (číselná)	x	áno	áno	x	áno	x	áno	áno	
paginácia výsledkov (slovná - ďalej, späť)	áno	áno	áno	x	áno	x	x	áno	
výsledky vyhľadávania sa neotvoria v novom okne	áno	áno	áno	áno	áno	x	áno	x	
stránka zo zoznamu výsledkov sa neotvára v novom okne	áno	áno	áno	áno	áno	x	áno	x	
poskytnutie návrhu v prípade, že výsledkom vyhľadávania je 0 záznamov	x	x	x	x	x	x	x	áno	
pamätá si vyhľadávacie okienko výrazy, ktoré sme v minulosti hľadali?	áno	áno	áno	áno	áno	x	áno	áno	
počet výsledkov na dotaz "kontakt"		71	39	11	24	9	x	8	147
počet výsledkov na dotaz "služba"		54	10	8	12	11	x	5	373

Tabuľka 5: Analýza interfejsu výsledkov vyhľadávania na webových sídlach vedeckých knižníc SR

Na záver

Pri pohľade na celkový pomer negatívneho a pozitívneho hodnotenia jednotlivých kritérií, vidíme, že najhoršie sú na tom SVK PO a CVTI. Dôvody sú diametrálne odlišné. CVTI má webové sídlo tvorené starými metódami, nevyhovujúcimi dnešným štandardom. Ponúkajú vynikajúce externé databázy a zdroje, v ktorých sa dá vyhľadávať cez jednotné rozhranie, no informácie na svojom sídle prístupné a nájditel'né nemajú. Naopak, SVK PO je moderný web s vizuálne príťažlivou metaforou. V tomto prípade vizuál predchádza obsah, čo je chyba. Informačný dizajn je dôležitejší ako grafický. Týka sa to aj vyhľadávania. Najlepšie hodnotenie má SVK BB a ostatné knižnice majú veľmi podobný hodnotový pomer. Ich pozitívne vlastnosti vo vzoroch vyhľadávania môžu byť dobrým príkladom pri redizajne mnohých starých webov knižníc.

Graf 4: Interfejs vyhľadávania na webových sídlach slovenských vedeckých knižníc – celkový pomer

Vyhľadanie v katalógoch vedeckých knižníc je veľmi dobré a efektívne, no v budúcnosti by mohli byť implementované aj ďalšie prvky interfejsu vyhľadávania, ktoré nie sú len nedosiahnuteľným trendom, ale reálnou výzvou a budúcnosťou informačného správanie pri vyhľadávaní.

Bibliografické odkazy

1. ANTHONY, 2010. Why You Should Stop Using the Go Button for Search. In UX Movement [online]. September, 2010 [cit. 2011-03-20]. Dostupné na internete: <<http://uxmovement.com/forms/stop-using-the-go-button>>.

2. BATES, Marcia J. 1989. The Design of Browsing and Berrypicking Techniques for the Online Search Interface. [cit. 2011-03-13]. Dostupné na internete:
3. <<http://www.gseis.ucla.edu/faculty/bates/berrypicking.html>>.
4. JANSEN, Bernard. J. 2000. The effect of query complexity on Web searching results. In Information Research [online]. 2000, vol. 6, no.1 [cit. 2011-03-10]. Dostupné na internete: <<http://informationr.net/ir/6-1/paper87.html>>.
5. McGovern, Gerry - Norton, Rob. 2002. Content Critical. London : Pearson Education Limited, 2002, 241 s.
6. MAKULOVÁ, Soňa. 2011 a. Vzory návrhov interfejsu vyhľadávania, ako jedného z najdôležitejších pilierov informačnej architektúry. In ELET newsletter. 1. január 2011 [online], [cit. 2011-03-10]. Dostupné na internete: <<http://www.elet.sk/?informacna-architektura&sprava=vzory-navrhov-interfejsu-vyhladavania-ako-jedneho-z-najdolezitejsich-pilierov-informacnej-architektury>>.
7. MAKULOVÁ, Soňa. 2011 b. Pri návrhu interfejsu vyhľadávania uplatníme model najlepšie výsledky sú na prvom mieste. In ELET newsletter. 1. február 2011 [online], [cit. 2011-03-10]. Dostupné na internete: <<http://www.elet.sk/?informacna-architektura&sprava=pri-navrhu-interfejsu-vyhladavania-uplatnime-model-najlepsie-vysledky-su-na-prvom-mieste>>.
8. MAKULOVÁ, Soňa. 2011 c. Pri návrhu interfejsu vyhľadávania uplatníme federatívne vyhľadávanie. In ELET newsletter. 1. marec 2011 [online], [cit. 2011-03-10]. Dostupné na internete: <<http://www.elet.sk/?informacna-architektura&sprava=pri-navrhu-interfejsu-vyhladavania-uplatnime-federativne-vyhladavanie>>.
9. MAKULOVÁ, Soňa. 2011 d. Pri návrhu interfejsu vyhľadávania uplatníme fazetovú navigáciu. In ELET newsletter. 1. apríl 2011 [online].
10. MAKULOVÁ, Soňa. 2010. Informačná architektúra sieťových médií a multimédií.[online]. Bratislava: Elet, 2010. 137 s. ISBN 978-80-88812-21-0. Dostupné na: <<http://www.elet.sk/monografia/obsah-informacna-architektura.pdf>>.
11. MAKULOVÁ, Soňa 2003. Informačné správanie používateľov pri vyhľadávaní informácií v internete. In Informačné správanie a digitálne knižnice. Bratislava: CVTI SR, 2003, s. 90–110.
12. MAKULOVÁ, Soňa. 2005. Personalizované vyhľadávanie ako jedno z riešení informačného preťaženia používateľov. In Inforum 2005 : 11. ročník konferencie o profesionálnych informačných zdrojoch, Praha 23.-26. května 2005 [online]. Praha : Albertina icome Praha, 2005. Dostupné na internete: <http://www.inforum.cz/pdf/2005/Makulova_Sona.pdf>.
13. iProspect Blended Search Results Study [online], April 2008. [cit. 2011-01-28]. Dostupné na internete: <http://www.iprospect.com/premiumPDFs/researchstudy_apr2008_blendedsearchresults.pdf>.
14. MORVILLE, P., ROSENFELD, L. 2006. Information Architecture for the World Wide Web. 3. vyd. Sebastopol : O'Reilly&Associates, 2006, 504 s.
15. MORVILLE, Peter, CALLENDER, Jeffery. 2010. Search patterns. 1. vyd. Sebastopol: O'Reilly&Associates, 2010, 180 s.
16. NIELSEN, Jakob. 1998. Personalization is Over-Rated. In Nielsen's Alertbox [online]. October 4, 1998 [cit. 2011-03-10]. Dostupné na internete: <<http://www.useit.com/alertbox/981004.html>>.
17. PAPÍK, Richard. 2001. Vyhledávání informací II. Uživatelské rozhraní a vlivy oboru "humancomputer interaction". In Národní knihovna. 2001, roč. 12, č. 2, s. 81-90. [cit. 2011-02-05]. Dostupné na internete: <<http://full.nkp.cz/nkk/NKKR0102/0102081.html>>.
18. SHAIKH, A., LENZ, Kelsi, 2006. Where's the Search? Re-examining User Expectations of Web Objects. In Usability News [online]. 2006, roč. 8, č.1 [cit. 2011-03-20]. Dostupné na internete: <<http://www.surl.org/usabilitynews/81/pdf/Usability%20News%2081%20-%20Shaikh2.pdf>>.
19. STEINEROVÁ, Jela. 2009. Informačná ekológia – využívanie informácií srdcom. In ITlib. Informačné technológie a knižnice [online], 2009, č. 02 [cit. 2011-03-13]. Dostupné na internete <<http://www.cvtisr.sk/itlib/itlib092/steinerova.htm>>. ISSN 1336-0779.
20. STEINEROVÁ, Jela a kol. 2004. Správa o empirickom prieskume používateľov knižníc ako súčasť grantovej úlohy VEGA 1/9236/02 Interakcia človeka s informačným prostredím v informačnej spoločnosti. Autori: Jela Steinerová, Jaroslav Šušol, Soňa Makulová, Marta Matthaidesová, Jana Verčeková, Pavol Rankov. Bratislava : Filozofická fakulta UK, KKIV, 2004. 113 s.
21. Steinerová, Jela. 2005. Informačné správanie: Pohľady informačnej vedy. Bratislava : CVTI SR, 2005. 189 s. ISBN 80-85165-90-2

22. Šušol, J. 2009. Publikačné správanie autorov v akademickom prostredí. In INFOS 2009. Pamäťové inštitúcie v digitálnom prostredí. 35. medzinárodné informatické sympóziium , Stará Lesná , 27 - 30.4.2009. Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov, 2009, s. 181 - 197. - ISBN 978-80-969674-3-8.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantovej úlohy KEGA 3/7275/09 Informačné štúdiá v podmienkach web 2.0 a nových technológií (INWENT) a výskumného projektu VEGA 1/0429/10 Akademické informačné prostredie - modelovanie z hľadiska informačnej ekológie.

JAK MŮŽE KVALITNÍ A INTERAKTIVNÍ WEBOVÁ STRÁNKA KNIHOVNY ZVÝŠIT KVALITU A INTERAKTIVITU JEJÍCH SLUŽEB

Málková, Lenka

Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové

Abstrakt

Na příkladu Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové jsou představeny možnosti zapojení prvků webu 2.0 do katalogu a webové stránky knihovny. Obohacené záznamy poskytují uživatelům více informací o dokumentech a umožňují sdílení názorů a zkušeností uživatelů navzájem. Virtuální komunikace s uživateli má již své pevné místo vedle komunikace tváří v tvář. Uživatelé chtějí na internetu jednoduše vyhledávat a zároveň si zobrazit plné texty dokumentů na obrazovce svého počítače.

Abstract

Implementation of some web 2.0 technologies to the online catalogue and website of the Study and Research Library in Hradec Králové is described. Enriched bibliographic records help users better evaluate resources they have discovered. They let users collaborate and share information online. Virtual communication is equivalent to face to face communication with the library users. Simple searching and access to the full text on the screen of their computer – this is what our users want.

Klíčová slova

Web 2.0; Knihovna 2.0; virtuální komunikace s uživateli; katalog; integrovaný knihovní systém; digitální dokumenty.

Keywords

Web 2.0; Library 2.0; virtual communication with library users; catalogue; integrated library system; digital documents.

Úvod

Knihovna, která chce uspět v konkurenci mnoha ostatních poskytovatelů informací, musí v maximální možné míře vyjít vstříc obvyklému chování uživatelů při hledání informací. To znamená, že uživatel by měl být při hledání informací úspěšný, aniž by absolvoval jakékoliv dodatečné vzdělávání. Vyhledávání informací na webu knihovny a v online katalogu by mělo být intuitivní a obdobné tomu, jaké nabízejí oblíbené internetové prohlížeče. Organizace OCLC uskutečnila v roce 2005 rozsáhlý mezinárodní online výzkum „*Perceptions of Libraries and Information Resources*“, ve kterém odpovídalo na 83 otázek 3 348 respondentů z Austrálie, Singapuru, Indie, Kanady, Velké Británie a USA. Výzkum zahrnoval všechny věkové kategorie od 14 let výše. Protože se jednalo o výzkum prováděný online, zúčastnili se ho jen ti, kteří mají přístup k internetu. Bylo zjištěno, že 84 % všech respondentů používá internetové vyhledávače jako první nástroj při hledání informací, přičemž nejoblíbenějším vyhledávačem je Google (64 %). Pouze 1 % respondentů začne hledat na stránkách knihovny. 90 % respondentů uvedlo, že jsou plně spokojeni s informacemi, které jim poskytují vyhledávače, a považují je za kvalitní. Tyto výsledky musí brát knihovníci v úvahu, když přemýšlejí o tom, jak zpřístupnit a nabídnout své zdroje uživatelům. I kdyby nebyly k dispozici výsledky výše uvedených výzkumů, můžeme podobné tendence pozorovat v každodenní praxi knihovny. Uživatelé upřednostňují jednoduché vyhledávání v katalogu před pokročilým. Nejčastěji vyhledávají vkládáním volně tvořených výrazů do vyhledávacího okénka podobně, jak jsou zvyklí z internetových vyhledávačů.

Vstupní branou do knihovny ve virtuálním prostředí je její webová stránka. Jejím prostřednictvím uživatel získá přístup k informačním zdrojům knihovny, může komunikovat s personálem, ale i s ostatními uživateli. Knihovny musí neustále reagovat na potřeby uživatelů, vylepšovat stávající systémy a služby zapojením nových technologií a je to právě uživatel, kdo by měl knihovnu nutit k modifikaci či obohacování služeb. Knihovny jsou ovšem omezeny množstvím finančních prostředků, ale vždy by měly usilovat, v rámci svých možností, o co

nejlepší využití dostupných technologií a postupů. Jak se to podařilo ve Studijní a vědecké knihovně v Hradci Králové, se pokusí představit tento příspěvek.

Online katalog

Jistě se shodneme na tom, že online katalog je nejnavštěvovanější stránkou webu každé knihovny. Je výkladní skříní moderní knihovny a zároveň slouží podobně jako internetový obchod – k objednávání zboží a služeb. SVK HK využívá knihovní systém Aleph, jehož OPAC zajišťuje veškeré běžné služby pro čtenáře: vyhledání a zobrazení výsledků vyhledání, prohlížení současných a minulých výpůjček, objednávání dokumentů k vypůjčení, prodlužování výpůjční doby, předběžnou registraci atd. Za zcela samozřejmou je považována komunikace s uživatelem prostřednictvím knihovního systému: automatické zasílání upomínek či předběžných upozornění o blížícím se konci výpůjční lhůty elektronickou poštou, možnost kladení dotazů.

Prvním předpokladem k tomu, aby mohl být katalog plně využíván, je vhodné umístění na webu knihovny. V září 2010 vystavila naše knihovna nový design webových stránek. Navrhli je sice profesionálové, ale teprve reakce uživatelů vtiskly stránkám konečnou podobu. Původně byl vstup do online katalogu přes rychlou nabídku a také přes oddíl Pro veřejnost. Opakovaně jsme dostávali dotazy, kde nalézt na webu knihovny katalog. Nakonec bylo rozhodnuto graficky zvýrazněný vstup do online katalogu umístit do prázdného prostoru nad hlavním menu a umožnit přihlášení do čtenářského konta rovnou z úvodní stránky webu. Po této úpravě byli uživatelé spokojeni a záplava dotazů a připomínek ustala.

Vývoj v oblasti katalogů směřuje k stále většímu využívání prvků webu 2.0, kdy aktivní uživatelé spoluvytvářejí vzhled a podobu katalogu. Na základě dat přijímaných od uživatelů jsou na stránkách katalogu vytvářeny objekty se sofistikovaným obsahem.

Typickým příkladem jsou nejhledanější výrazy v katalogu, tj. „tag cloud“. V katalogu SVK HK jsou zobrazována často hledaná slova a sousloví, která uživatelé předchozí den použili v dotazech při vyhledávání v katalogu alespoň 8x. Slova jsou rozdělena do tří částí, které se odlišují velikostí písma podle četnosti použití těchto slov. Nejčastěji se vyskytující slova jsou zobrazena největší velikostí.

Přidanou hodnotu poskytnou uživateli také přehledy nejčastěji žádaných a nejčastěji půjčovaných titulů. Jsou generovány dva seznamy rozdělené do tří částí:

- nejčastěji žádané/půjčované monografie za poslední týden/měsíc/půlrok,
- nejčastěji žádané/půjčované seriály za poslední týden/měsíc/půlrok.

Z těchto částí se potom vezme prvních 5 seriálů a prvních 10 monografií a vytvoří se jeden seznam, řazený od nejnovějších dokumentů podle data vydání. Takto složitý postup sestavování seznamu má své důvody. Pokud by bylo použito prostého řazení celkového počtu výpůjček/požadavků, opakovaly by se každý týden stejné tituly.

Důležitou kreativní částí katalogu jsou komentáře uživatelů. Online katalog SVK HK dovoluje uživatelům psaní a sdílení názorů na jednotlivé dokumenty. Na úvodní straně elektronického katalogu je zobrazeno 10 posledních komentářů, které jsou řazené podle data vložení. Kliknutím na ně se dostaneme na příslušný bibliografický záznam. Komentáře mohou sloužit jako doporučení ostatním uživatelům, případně poskytují doplňující informace o konkrétním dokumentu.

Bibliografické záznamy katalogu SVK HK byly v loňském roce obohaceny o obálky knih a obsahy dokumentů. Obálky knih jsou pro uživatele, navyklé v běžném životě hlavně na vizuální podněty, velmi vítanou přidanou hodnotou bibliografických záznamů. Při katalogizaci dokumentu je podle ISBN ověřováno, zda je již obálka uložena na serveru <http://www.obalkyknih.cz/>. Projekt obalkyknih.cz agreguje různé zdroje informací o knížkách do jedné, snadno použitelné webové služby. Tato služba slouží k obohacení bibliografických údajů o další prvky, zejména náhledové obrázky titulních stran knih a naskenované stránky s obsahem knížky. Tyto prvky umožňuje registrovaným knihovnám snadno integrovat do jejich webových katalogů.

Zdrojem pro obálky knih jsou zejména spolupracující nakladatelé a knihkupci, kteří za jistých podmínek souhlasí se zobrazováním obálek v knihovních katalozích knihoven patřících do sdružení SKIP. Dalším zdrojem obálek jsou samy knihovny, které aktivně skenují obálky knih ze svých knihovních fondů a tyto vkládají na

obálkový server. Služby systému obalkyknih.cz využívá celá řada knihoven všech velikostí i zaměření včetně většiny velkých knihoven. Řada dodavatelů knihovních systémů už podporu pro službu obalkyknih.cz obsahuje. SVK HK na server přispívá skenováním obálek regionálních, zahraničních a výběrově i dalších publikací.

Užitečnou funkcí čtenářského katalogu je také možnost prohlédnout si obsah knížky. Pokud jde o obsahy knih, přebírá je SVK HK zatím z Národní knihovny a v bibliografickém záznamu uvádí odkazy na ně. Zároveň skenujeme obsahy, které v záznamech dokumentů stahovaných z Národní knihovny nejsou. V současné době zvažujeme, zda obsahy přejímat také ze serveru obalkyknih.cz.

Služba obalkyknih.cz vznikla v roce 2008 díky projektu Moravské zemské knihovny v rámci programu VISK3. Jejím původním cílem bylo stát se centrálním repozitářem obrázků obálek knih určených pro integraci do katalogů knihoven. V uplynulém roce 2010 navíc projekt prošel dalším intenzivním vývojem, přičemž služba se nově zaměřuje na rozšíření databáze z obálek knih také na další obohacující prvky. Začátkem roku 2011 převzala další rozvoj projektu obalkyknih.cz Městská knihovna v Praze. Moravská zemská knihovna nicméně zůstává jako spolupracující instituce.

Užitečnou službou je možnost vyhledání knihy prostřednictvím odkazu na Google books, který je v katalogu SVK HK umístěn ve spodní části úplného zobrazení bibliografického záznamu. Takto se můžeme dostat k dalším informacím o dokumentu, u některých knih až k plnému textu.

Zajímavou novinkou, kterou bychom rádi implementovali do katalogu, je nová verze 2.0 generátoru citací. Citace.com (<http://www.citace.com/generator.php>) lze považovat za plnohodnotný citační software, který umožňuje generovat citace dle normy ČSN ISO 690 a ČSN ISO 690-2. API rozhraní umožňuje zobrazování citací přímo v knihovních katalozích a bibliografických databázích. To je služba, na kterou čekají nejen studenti píšící diplomové práce.

Výše uvedená vylepšení a obohacení bibliografických záznamů v katalogu jsou nejspíše provizorním řešením. V současné době vývoj směřuje k integrovaným knihovním systémům poskytujícím jednotné rozhraní k vyhledávání ve více zdrojích. Na jednom místě přináší uživateli možnost vyhledávání v lokálních sbírkách knihovny i ve vzdálených databázích a výsledek prezentují jednotně na jednom místě s ohledem na intuitivnost vyhledávání a přehlednost prezentace výsledků. Uživatel by měl být bez nutnosti zaškolení schopen efektivně vyhledávat. K tomu slouží jednoduché vyhledávání podobné vyhledávání v Googlu, přičemž zpřesnění výsledků se dosáhne výběrem z nabídky faset. Výsledky vyhledávání jsou automaticky obohaceny o recenze vyhledaných publikací, hodnocení, obrázky jejich obálek, doporučení typu „lidé, co hledali tuto publikaci, hledali také toto:“ atd. V SVK HK byl testován systém pro integrované vyhledávání a dodávání dokumentů Primo®. Tento nástroj firmy ExLibris, který je v provozu v mnoha zahraničních knihovnách, splňuje naše představy o komplexním poskytování služeb. Důležité je nejen dokumenty snadno najít, ale především je uživateli rychle dodat. Realizovatelné je integrování licencovaných databází do systému a dodávání plných textů článků přímo na obrazovku. Pokud jde o dodávání dokumentů z jiných knihoven, zdá se být problematické. Dodání elektronické kopie je vzhledem k autorským právům realizovatelné jen v omezených případech. Dodání tištěného dokumentu z jiné knihovny je v prostředí veřejných knihoven v ČR možné jen prostřednictvím meziknihovní výpůjční služby. Objednat si dokument z jiné knihovny uživatel bez asistence knihovníka zatím nemůže. Vyžadovalo by to vytvoření a sdílení společné databáze uživatelů zainteresovaných knihoven. Největší překážku v přechodu na systém tohoto typu však pro SVK HK představují finance.

Virtuální komunikace s uživateli

V roce 2009 konečně statistické výkazy Ministerstva kultury ČR začaly brát v úvahu, že kromě fyzických návštěvníků mají knihovny i návštěvníky virtuální a že svým počtem významně převyšují návštěvníky fyzické. V tabulce 1 jsou pro ilustraci uvedeny počty virtuálních a fyzických návštěv v roce 2010. Snažíme se o to, aby co nejvíce služeb bylo zpřístupněno prostřednictvím internetu.

Rok 2010	Virtuálně (z prostoru mimo knihovnu)		Fyzicky (při návštěvě knihovny)	
Návštěvy	530 772	73 %	195 819	27 %
Vstupy do katalogu	318 386	77 %	97 670	23 %
Vstupy do výpůjčního protokolu	212 386	84 %	40 490	16 %

Tabulka 1: Virtuální a fyzické návštěvy v SVK HK v r. 2010

Komunikace s uživateli, která probíhá prostřednictvím online katalogu, je popsána výše. Knihovna ovšem nabízí další možnosti elektronické komunikace. Prostřednictvím formulářů přístupných z webu knihovny mohou uživatelé posílat návrhy na dokoupení titulů do fondu; žádosti o vypracování písemné rešerše a o elektronické zaslání obsahu nových čísel časopisů. Klást knihovně dotazy lze vyplněním formuláře „Ptejte se knihovny“. Držíme se zásady odpovědět na každý dotaz, podnět nebo připomínku okamžitě, nejpozději do 24 hodin. Kromě toho jsou v kontaktech na knihovnu uvedeny adresy inform@svkhk.cz a knihovna@svkhk.cz.

Mnozí považují e-mailovou komunikaci s uživateli za zkostnatělý přežitek a prosazují zakomponování prvků webu 2.0 do knihovny za každou cenu. V praxi se však ukazuje, že by bylo chybou upustit od klasických knihovnických služeb, mezi které dnes patří i e-mailová komunikace. Služby typu webu 2.0 preferují totiž jen některé skupiny uživatelů (např. mládež, studenti), zatímco další skupiny upřednostňují tradiční služby. Těžko také odhadnout, zda mladí lidé v průběhu dalšího života zůstanou těmto technologiím věrni.

Jednou z možností komunikace s uživateli zapojením technologií knihovny 2.0 jsou RSS kanály. Tato technologie je určena lidem, kteří by byli rádi informováni o novinkách na určitých www stránkách, ale nechtějí je pořád dokola otvírat. SVK HK nabízí k odběru následující kanály: novinky, provozní informace, pořádané akce, e-metodika (pro knihovny regionu), knihovnicko-informační zpravodaj U nás a přehledy nových titulů.

Od října roku 2009 má knihovna prezentaci na facebooku. Ke dni 30. 3. 2011 měla stránka 2 414 fanoušků, což ji řadí k největším knihovnickým stránkám v ČR. Podle recenze Guerilla Readers (projekt, který se snaží o prosazení guerilla marketingu do praxe veřejných knihoven) „stránka využívá naplno možností facebookové prezentace a je profesionálně vedena správcem, který do jejího vedení vkládá značné množství energie, kreativity a vtipu“. Dlužno dodat, že správcem je student – dobrovolník. Knihovna se totiž rozhodla využít tvůrčí potenciál studentů středních a vysokých škol a nabídla jim spolupráci formou dobrovolnictví. Vznikl tak unikátní projekt Kreativní knihovna.

Virtuální přístup k dokumentům

Pro uživatele je ideální, když po vyhledání dokumentu v katalogu si může rovnou zobrazit plný text na obrazovce svého počítače. V knihovnách postupně narůstá počet digitálních a digitalizovaných dokumentů. Pokud se jedná o volná díla, na která se nevztahují autorská práva, je možno je v katalogu vystavit.

SVK HK umožňuje uživatelům v budově přístup do systému Kramerius. Je to digitální knihovna, do níž přispívá ze svých fondů i SVK HK. Naším uživatelům jsou tak zpřístupněny plné texty článků z Národních listů, zejména však z velkého počtu regionálních novin a časopisů a knih staršího období. Vzhledem k tomu, že tyto digitalizované knihy mají datum vydání před rokem 1900, zpřístupnila knihovna jejich plné texty uživatelům na internetu prostřednictvím katalogu.

Dalšími dokumenty, které jsou zpřístupněny na internetu, jsou písemné rešerše. SVK HK je zpracovává na základě objednávek uživatelů na nejrůznější témata.

Virtuální přístup k dokumentům realizuje SVK HK také prostřednictvím plnotextových databází, k nimž byl poskytovatelem povolen přístup z počítačů umístěných mimo budovu knihovny. Od počátku roku 2010 mají uživatelé možnost vzdáleného přístupu do databází EBSCOhost, Library PressDisplay, Springer Link a

ProQuest. Vzdálený přístup je realizován prostřednictvím softwaru EZproxy od společnosti OCLC. Návštěvník, který chce využívat tuto službu, musí mít platnou registraci a nesmí mít žádné nesplněné závazky vůči knihovně. K službě se hlásí přes www stránky knihovny a autentikuje se prostřednictvím svého čtenářského konta. Tím se dostane k menu s nabídkou vybraných databází, ke kterým pak přistupuje pod účtem knihovny

Královéhradecký kraj připravuje rozsáhlý projekt Digitalizace a ukládání, do kterého se SVK HK zapojí a poskytne k digitalizaci vybrané regionální dokumenty. Bude zřízena krajská digitalizační jednotka vybavená technologií pro digitalizaci kulturního dědictví a úředních dokumentů. Bude provedena digitalizace, zpracování, popis, uložení a zpřístupnění dokumentů. Dokumenty budou uloženy v krajském digitálním repozitáři. K účasti na projektu byly vyzvány i ostatní knihovny a muzea Královéhradeckého kraje (celkem se kromě SVK HK zapojilo 8 institucí). Digitalizováno by mělo být cca 500 000 stran. Jak budou potom jednotlivá díla zpřístupněna (zda online, nebo jen v budově knihovny), bude rozhodnuto na základě autorských práv.

Závěr

Uživatelé SVK HK jsou rozčleněni do mnoha kategorií, třeba podle věku, stupně vzdělání, profese, zájmových činností, úrovně informační a počítačové gramotnosti atd. Žijeme v době přebytku informací. Před zhruba dvaceti a více lety tomu tak nebylo. Informací nebylo mnoho a uživatel se spokojil s tím, co mu knihovna nabídla. Dnes se musí knihovna přizpůsobit různorodým požadavkům uživatelů, ať už jde o formu informací nebo způsob jejich vyhledání a dodání. A tak musíme vyjít vstříc těm, kteří preferují prvky webu 2.0 a cítí se dobře v sociálních sítích na internetu. Zároveň ale nelze zrušit tradiční služby pro ty, kteří internet ani e-mail z jakýchkoliv důvodů nepoužívají. To samozřejmě klade značné nároky na všestrannost a flexibilitu personálu. Aby knihovníci mohli poskytovat služby v souladu se současnými trendy, měli by se pokud možno osvobodit od rutinní práce, která se dá s použitím dnešních počítačových technologií zajišťovat centrálně nebo kooperativně.

Bibliografické odkazy

1. ČECH, Martin. Library 2.0 - Knihovna 2.0 : Možnosti využití webu 2.0 v prostředí knihoven [online]. c2008 [cit. 2011-03-11]. Dostupné z WWW: <<http://library20.webnode.cz/>>.
2. KAMENICKÝ, Jan. Analýza konceptu web 2.0 a návrh využití jeho technologií a služeb v knihovně. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví, Kabinet informačních studií a knihovnictví, 2008. 117 s. + 7 s. příloh. Vedoucí diplomové práce PhDr. Petr Škyřík.
3. KOVÁŘOVÁ Dana. Nová generace OPAC katalogů. *Inflow: information journal* [online]. 2008, roč. 1, č. 7 [cit. 2011-03-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.inflow.cz/nova-generace-opac-katalogu>>. ISSN 1802-9736.
4. MULTIDATA Praha, s.r.o. [online]. c2006-2010 [cit. 2011-03-11]. Primo - integrované vyhledávání a dodávání dokumentů . Dostupné z WWW: <<http://www.multidata.cz/produkty/primo>>.
5. OCLC. Perceptions of libraries and information resources [online]. © 2005 [cit. 2011-04-01]. 290 s. Dostupné z: <http://www.oclc.org/reports/pdfs/Percept_all.pdf>. ISBN 1-55653-364-0.
6. ŠKOP, Michal. Využití vybraných nástrojů webu 2.0 ve vysokoškolských knihovnách: blogy, RSS a sociální síť. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví, Kabinet informačních studií a knihovnictví, 2009. 133 s. Vedoucí diplomové práce Dr. Ing. Zdeněk Kadlec.

CROATIAN LIBRARY ASSOCIATION AND LIBRARY ADVOCACY

Mišetić, Marijana - Bačić, Edita - Belan-Simić, Alemka

Chorvátska knihovnícka asociácia

About Croatia

Croatia is a European Union candidate country, with the population of about 4.4 million people. Gross domestic product (GDP) amounts to EUR 10.246 per capita (2009). In 2009 GDP growth rate was -5.8.¹ Croatian economy is characterized by economic recession and problems faced by all transitional countries. For social institutions, education, culture and science, the economic recession means severe cuts in the State budget and a shift towards commercial orientation.

In 2001, the total number of libraries in Croatia was 1.953, while in 2007 this number fell down to 1.685.² The Ministry of Education, Science and Sports supports financially academic and school libraries, while the Ministry of Culture, together with the local authorities, supports public libraries. Due to the global economic crisis and the generally unfavorable position of libraries, culture and education in transitional societies, the legislation, which has been changing fast, is becoming even more unfavorable towards libraries. Other problem areas for libraries include insufficient influence of libraries on decision makers, lack of national strategy for library development, and lack of stable financing.

Croatian Library Association (CLA)

Croatian Library Association (CLA) was founded in 1940. Last year, in 2010 we celebrated its 70th anniversary. The Association developed from a number of activities performed by a small group of committed library professionals, dedicated to reinforcement of librarianship as an independent profession, promoting values of library community, and promoting libraries as places of education, communication, culture, heritage, and science.

Today CLA is dedicated to the principles of highly professional performance, development and preservation of intellectual freedom, and protection of basic democratic principles of the wider social community.

The activities of CLA include: library legislation, professional development and lifelong education, conferences, workshops and seminars covering information science and librarianship issues and topics, publishing, and international cooperation.³

CLA consists of 16 regional associations and a Librarians' Club, and has 1.342 members. CLA is not the only library association in Croatia, but it is specific because its members come from all types of libraries and it is the association with the largest membership. Approximately one third of all library employees in Croatia are members of CLA. It is open not only to librarians, but to all those who work in libraries. On international level, CLA cooperates with IFLA and EBLIDA, and several library associations in Europe (NAPLE). We are proud that quite recently, in February 2011, IFLA/MLAS organized a very successful workshop in Split (Croatia) in cooperation with CLA: *Building a Strong Library Association and Establishing a Model for Future Cooperation*.

---

¹ *Croatia in Figures = Hrvatska u brojkama : 2010* / prepared by Edina Aranjoš. Zagreb : Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2010 [retrieved 2011-04-21], p. 14. Available at: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/CroInFig/hrvatska_u_brojkama.pdf

² *Ibid.*, p. 29.

³ More information on the past and present activities of CLA in: STANČIN-ROŠIĆ, Dubravka. *Hrvatsko knjižničarsko društvo : rad od pedesetih do danas. // Hrvatsko knjižničarsko društvo : 14. 3. 1940.-14. 3. 2000. : spomenica* / [ed. by Daniela Živković in collaboration with Aleksandra Horvat and Aleksandra Malnar]. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2000, pp. 21-27.

CLA – advocating social values

Libraries, like the society in general, are facing a number of divergent influences, among which two are particularly interesting: on one hand there is a strong belief in the right to know and the freedom of expression, on the other hand there are repeated attempts to limit this right for various economic or political reasons. These limiting attempts are additionally supported by the overproduction of information, and questionable and doubtful quality of information.

CLA has a strong belief that libraries are the basis of the national educational, cultural, scientific, and information infrastructure. Libraries are places of social inclusion and a valuable companion in personal development.

In the last decade, in order to promote the role of libraries in a modern democratic society, CLA reinforced its role as a non-governmental organization, transforming and intensifying the activities in advocating endangered social values, such as education, solidarity, social inclusion, community work, volunteering, etc.

What does this mean in practice?

CLA has been performing activities in two directions. The first one encompasses cooperation with libraries, schools, museums, and other institutions, in organizing programs aiming at better visibility of libraries in public. Such programs address all age groups, various social groups and categories, various cultural and scientific interests, free time, lifelong education, people with special needs, senior citizens, etc. *Mjesec hrvatske knjige (The Croatian Book Month)*, organized by libraries every year from October 15th to November 15th, is the best example of an event offering various programs, such as exhibitions (paintings, photographs, sculptures, books, plants), workshops for children, book promotions, readings in the open air and other literary events, creative writing, lectures, conferences, singing classes, concerts, puppet theatre, theatrical performances, art workshops, quizzes, children's games, contests, excursions, free time activities, literacy programs, information literacy programs for all age groups, sightseeing and visits.

CLA, together with other libraries, is engaged in all these activities, offering both program coordinators and performers, thus acting as a significant part of growing up, learning, socializing and living in the community, schooling and professional development, culture acquisition, and active participation in the civil society.

CLA – advocating libraries

A significant number of CLA activities are oriented strictly towards library advocacy and have been gaining more and more importance in the last decade. They are focused on knowledge and skills necessary for Croatian librarians to improve their advocacy practices, build stronger library associations and network of supporters, contact media and influence law-making policies for the benefit of the public and the society.

In 2000 CLA started organizing annual round tables on free access to information and its various aspects, such as professional ethics, lifelong education, scientific information, intellectual property, right to personal development, library services for people with special needs, libraries as public places, the impact of the global crisis on libraries and free access to information.

Since its 33th Assembly (2002, Daruvar Spa), CLA started to participate actively in issues of public importance related to the right to access to information, collaborating as a partner with the Croatian Government in passing the *Law on the Right to Access to Information*.

In 2004 CLA established the Advocacy Working Group, which has been very active ever since, and Public Advocacy Workshop, which has become the regular program of the Training Centre for Continuing Education of Librarians. The aim of the workshop is to offer librarians some basic knowledge and skills useful for communication in public, especially with decision makers.

From 2004 to 2007 CLA was engaged in the project entitled *Information on European Union in Public Libraries* in order to let librarians, and the general public in Croatia, get acquainted with the information on EU and the role of libraries in EU.⁴

---

⁴ [Croatian Library Association] : *Information about the European Union in Public Libraries* [retrieved 2011-04-21]. Available at: <http://www.hkdrustvo.hr/en/euinfo/home>

In 2008 CLA launched its national strategy for library advocacy,⁵ focused on values of library profession, free access to information and intellectual freedom and lifelong learning. The campaign entitled *I have the right to know, I have the right to a library*,⁶ launched in the same year, is also a part of the national strategy for library advocacy. The campaign has been promoting the role of libraries in the knowledge society and trying to improve access to the information on libraries on both local and national levels.

In 2010, at the 76th IFLA General Conference and Assembly, Mrs. Edita Bačić and Mrs. Alemka Belan-Simić, members of the Croatian Advocacy Working Group, presented extensively the Croatian experience in library advocacy. In the same year, CLA celebrated the national Library Day (November 11th) for the first time.⁷

In 2011, in cooperation with IFLA/MLAS, CLA organized a regional workshop on library advocating. A round table on the position of academic libraries⁸ will be organized in May 2011, as well as the three additional workshops, entitled *Partnership in Building Libraries and Library Services*. The workshops are intended to address and inform the decision makers in municipalities with no public libraries, and those who need to improve access to information. Free membership for children and youth under 18 will hopefully be one of the outcomes.

Long term expectations and outcomes of these activities will be the following: recognizing libraries as central places of lifelong learning for local community members, opening new libraries, securing stable financing for libraries, increasing public support, passing National strategy of library development before 2015, and, last but not least, increasing the number of active members in library associations.

CLA has identified the issues of particular interest for libraries to advocate for. It proposed the following topics to the Croatian Library Council to focus on: lobbying for adequate library legislation, particularly the revision of the *Libraries Act*, passing of the Legal deposit act and Standards for academic and special libraries; lobbying for the National strategy of library development, agreements with copyright societies and lobbying for exceptions and limitations to the Croatian copyright law in relation to lending, photocopying, reproduction and digitization of library materials; lobbying for building new, especially public, libraries; lobbying for library financing and for the status of library professionals.

A brief case study

As a brief case study of unsuccessful lobbying, at least up to now, we shall mention the public discussion on the three draft laws of the Croatian Ministry of Education, Science and Sports in which CLA took part: *Law on University, Law on Higher Education, and Law on Scientific Research*. The public discussion started last year in October and is still going through its «second phase». The three draft laws have been totally unfavorable towards libraries.⁹

In spite of the numerous library and law professionals who have proposed a number of amendments to the three draft laws, stating that libraries and library profession should be regulated not only by the *Libraries Act* but also by the laws regulating education, university and scientific research,¹⁰ and in spite of massive support

---

⁵ *Strategija zagovaranja knjižnica*. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 51, 1-4(2008) [retrieved 2011-04-21], pp. 245-248. Available at: [www.hkdrustvo.hr/datoteke/729/vbh/God.51\(2008\),br.1-4](http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/729/vbh/God.51(2008),br.1-4)

⁶ Croatian Library Association : *I have the right to know, I have the right to a library* [retrieved 2011-04-21]. Available at: http://www.hkdrustvo.hr/en/pravo_na_knjiznicu

⁷ BAČIĆ, Edita; ALEMKA BELAN-SIMIĆ. *National Strategy for Library Advocacy in Croatia and 'I have the right to know, I have the right to a library' Campaign*. // 76th IFLA general conference and assembly, 10-15 August 2010, Gothenburg, Sweden [retrieved 2011-04-21]. Available at: <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla76/87-bacic-en.pdf>

⁸ Part of the conference *12. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica* [=12th days of the academic and special libraries], Opatija (Croatia), 11th-13th May 2011.

⁹ The document with the official statement of CLA on the three draft laws is available at [retrieved 2011-04-21]: http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/file/Usuglaseni_stav_o_nacrtima_prijedloga_zakona.doc

¹⁰ Complete text of amendments and suggestions of CLA to the three draft laws is available at [retrieved 2011-04-21]: <http://tinyurl.com/zakoni>

from the Croatian academic and scientific community, at the end of the second phase of the public discussion, the results are still far from satisfying, both for libraries and for broader academic community. As the only positive result of a several-months-long lobbying for libraries, with the aim to propose articles regarding libraries, library professionals and library activities at universities, in higher education and in the scientific research, the term „scientific libraries“ has appeared only in the draft *Law on Scientific Research*, in the article regulating the scientific infrastructure. The other two draft laws have remained unchanged as far as libraries are concerned.

Lessons learned

Lessons learned from this episode are numerous. They confirm that libraries communicate easily with their users, but have great difficulties communicating with decision makers. Users take libraries seriously, while authorities still do not consider libraries as equal partners. This proves just how important advocating libraries is, and shows that there are still many skills we have to master and many professional networks to spread.

Bibliography

1. BAČIĆ, Edita; Alemka BELAN-SIMIĆ. *National Strategy for Library Advocacy in Croatia and 'I have the right to know, I have the right to a library' Campaign.* // 76th IFLA general conference and assembly, 10-15 August 2010, Gothenburg, Sweden [retrieved 2011-04-21]. Available at: <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla76/87-bacic-en.pdf>
2. *Croatia in Figures = Hrvatska u brojkama : 2010* / prepared by Edina Aranjoš. Zagreb : Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2010 [retrieved 2011-04-21]. Available at: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/CroInFig/hrvatska_u_brojkama.pdf
3. Croatian Library Association : *I have the right to know, I have the right to a library* [retrieved 2011-04-21]. Available at: http://www.hkdrustvo.hr/en/pravo_na_knjiznicu
4. [Croatian Library Association] : *Information about the European Union in Public Libraries* [retrieved 2011-04-21]. Available at: <http://www.hkdrustvo.hr/en/euinfo/home>
5. Hrvatsko knjižničarsko društvo = Croatian Library Association : *Prijedlozi i primjedbe na nacrt prijedloga Zakona o znanosti, Zakona o visokom obrazovanju, Zakona o sveučilištu* [retrieved 2011-04-21]. Available at: <http://tinyurl.com/zakoni>
6. Hrvatsko knjižničarsko društvo = Croatian Library Association : *Stav Hrvatskoga knjižničarskog društva o nacrtima prijedloga Zakona o znanosti, Zakona o visokom obrazovanju i Zakona o sveučilištu* [retrieved 2011-04-21]. Available at: http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/file/Usuglaseni_stav_o_nacrtima_prijedloga_zakona.doc
7. STANČIN-ROŠIĆ, Dubravka. *Hrvatsko knjižničarsko društvo : rad od pedesetih do danas.* // Hrvatsko knjižničarsko društvo : 14. 3. 1940.-14. 3. 2000. : spomenica / [ed. by Daniela Živković in collaboration with Aleksandra Horvat and Aleksandra Malnar]. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2000.
8. *Strategija zagovaranja knjižnica.* // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 51, 1-4(2008) [retrieved 2011-04-21]. Available at: [www.hkdrustvo.hr/datoteke/729/vbh/God.51\(2008\),br.1-4](http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/729/vbh/God.51(2008),br.1-4).

REALITA INFORMAČNÉHO VZDELÁVANIA, ALEBO ČO ZISTILA ANALÝZA PRIESKUMOV INFORMAČNEJ GRAMOTNOSTI NA SLOVENSKU

Matušovičová, Eva - Gondová, Daniela

Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Univerzitná knižnica

Univerzita Komenského v Bratislave, Akademická knižnica

Abstrakt

Problematika získavania informačnej gramotnosti, ktoré sa realizuje prostredníctvom informačného vzdelávania, sa v našom prostredí považuje viac za agendu knižníc, ako vzdelávacieho systému. Možno povedať, že je dlhodobo v centre záujmu slovenských knihovníkov, knižníc a ich združení. Sekcia akademických knižníc Slovenskej asociácie knižníc realizovala v rokoch 2007 a 2009 rozsiahle prieskumy informačnej gramotnosti študentov vysokých škôl. Výsledky prieskumov priniesli zaujímavé zistenia a boli spracované v rozsiahlej analytickej štúdií. Autorky príspevku prezentujú vybranú časť výsledkov a analýzy prieskumov z tejto štúdie.

Abstract

The acquisition of information literacy is an activity that belongs more to the agenda of libraries than to other educational institutions. Information literacy is in the central interest of Slovak librarians, libraries and associations. They support the educational courses devoted to the acquisition of information literacy. The Section of Academic Libraries within the Slovak Association of Libraries implemented an extensive survey on information literacy of university students between 2007 and 2009. That survey brought interesting findings and was treated in a comprehensive analytical study. Authors present here selected parts from this study.

Kľúčové slová

informačná gramotnosť, informačné vzdelávanie, prieskum, akademické knižnice, Slovensko

Keywords

information literacy, information education, questionnaire survey, academic libraries, Slovakia

Vysoká škola, univerzita a knižnica sú pojmy, ktoré nerozlučne patria spolu. Veď vzdelávanie bez prístupu k najnovšej domácej, ale najmä zahraničnej, knižnej a časopiseckej literatúry je nemysliteľné. Situácia v slovenských akademických knižniciach sa na sklonku minulého tisícročia zmenila. V minulosti boli knižnice na našich vysokých školách viac-menej uzavreté inštitúcie slúžiace len poslucháčom a vedecko-pedagogickým pracovníkom príslušnej vysokej školy. Často to boli obyčajné požičovne kníh, bez dostatočného technologického a technického vybavenia. V poslednom desaťročí minulého storočia došlo v činnosti akademických knižníc k výrazným zmenám. Akademické knižnice sa postupne stávajú modernými knižnično-informačnými pracoviskami, ktoré pracujú s profesionálnymi knižnično-informačnými systémami, budujú verejne dostupné online katalógy, sú relatívne dobre vybavené výpočtovou a reprografickou technikou, internet je samozrejmosťou. Knižnice poskytujú nielen klasické výpožičné služby tradičných printových dokumentov (knihy, časopisy), ale zameriavajú sa aj na nové menej tradičné služby, ako je sprístupňovanie elektronických informačných zdrojov – online časopisy, elektronické knihy - document delivery, referenčné služby, a taktiež aj poskytujú informačné vzdelávanie, prezentácie služieb, školenia a semináre, atď. V tejto súvislosti je mimoriadne dôležitá otázka informačnej gramotnosti používateľov na prácu s informáciami a s novými informačnými zdrojmi.

Uvedomovanie si problémov a snaha o hľadanie východiska boli motiváciou pre realizáciu prieskumov informačnej gramotnosti, ktoré na slovenských vysokých školách v rokoch 2007 a 2009 realizovali akademické knižnice pod vedením Sekcie akademických knižníc Slovenskej asociácie knižníc. Do dotazníkového prieskumu Informačná gramotnosť používateľov akademických knižníc (IGPAK) sa v roku 2007 zapojili používatelia akademických knižníc 14 vysokých škôl, v roku 2009 používatelia knižníc 20 vysokých škôl

V rovnakom období sa uskutočnili aj prieskumy v samotných akademických knižniciach, ktorých cieľom bolo zistenie aktivít knižníc v oblasti poskytovania informačné vzdelávania. Do prieskumu sa zapojilo 34 akademických knižníc.

Výsledky dotazníkových prieskumov boli spracované kolektívom autoriek (Beáta Bellérová, Daniela Džuganová, Daniela Gondová, Ľudmila Homolová, Mária Kadnárová, Eva Matušovičová, Alena Poláčiková) v analytickej štúdií Informačné vzdelávanie v podmienkach slovenských vysokých škôl. Štúdia obsahuje viacero zaujímavých zistení, najzávažnejšie sa týkali rozsahu informačného vzdelávania. Vzhľadom na rozsiahlosť publikovanej analytickej štúdie sa autorky v tomto príspevku zamerali na porovnanie výsledkov niekoľkých vybraných otázok z jednotlivých prieskumov IGPAK a z prieskumu v akademických knižniciach. Ako základ pre porovnanie boli zvolené otázky, ktoré boli zhodne, či čiastočne rovnako formulované a zadané v roku 2007 a v roku 2009. Dotazník distribuovaný v roku 2007 pozostával z 26 otázok. V roku 2009 sa pristúpilo k zníženiu rozsahu otázok.

Vzorka respondentov

- Rok 2007 - 2 238 respondentov: 814 mužov a 1412 žien
- Rok 2009 - 2 737 respondentov: 1067 mužov a 1670 žien

Porovnanie výsledkov je interpretované nasledovne:

- príslušná otázka z dotazníka IGPAK;
- tabuľka týkajúca sa počtu respondentov a percentuálneho vyjadrenia k danej otázke;
- grafické znázornenie odpovedí respondentov na základe ich percentuálneho vyjadrenia
- komentár.

Prvá otázka zhodná v oboch rokoch prieskumu bola otázka 4

Otázka 4 (rok 2009), otázka 4 (rok 2007)

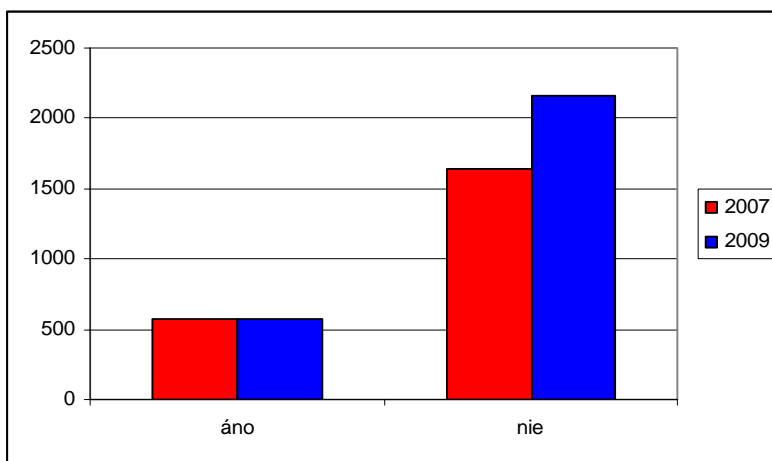
Absolvovali ste počas doterajšieho vysokoškolského štúdia nejakú vzdelávaciu akciu (kurz, seminár, prednáška, predmet) zameranú na spôsoby vyhľadávania informácií?

2009

áno	576	21,04%
nie	2161	78,96%

2007

áno	569	25,5 %
nie	1642	73,6 %

Obrázok 1: Účast' študentov na informačnom vzdelávaní

V roku 2007 73,6 % respondentov z radov študentov podľa ich názoru neabsolvovalo žiadnu vzdelávaciu akciu zameranú na spôsoby vyhľadávania informácií. V roku 2009 to bolo o niečo vyššie percento skoro 79 %. V čase, keď sa kladie čoraz väčší dôraz na znalosti, sa za dva roky situácia nezlepšila. Teoreticky by sa

dalo oponovať, že na zvýšený rozdiel medzi sledovanými dvoma rokmi vplyva väčší počet odpovedajúcich respondentov. Pri vyhodnocovaní sa ale berie do úvahy percentuálny podiel zo vzorky, nie samotný počet respondentov.

Je zaujímavé tieto výsledky porovnať s výsledkami prieskumu o situácii v akademických knižniciach, konkrétne s otázkou „Ako by ste charakterizovali vývoj v oblasti informačného vzdelávania na Vašej vysokej škole za ostatné roky“. Tu až 79 % knižníc uviedlo nárast počtu realizovaných podujatí, 18 % nevidí rozdiel oproti predchádzajúcim obdobiam. Nie je vylúčené, že študenti absolvovali niektoré zo vzdelávacích podujatí, ktoré však bolo súčasťou iného predmetu a túto skutočnosť si dostatočne neuvedomili, a tak sú odpovede skreslené.

Ďalšia otázka, ktorá slúžila pre porovnanie bola otázka 6 (5). Môže byť rozdielne chápaná vzhľadom na svoju pozmenenú formuláciu. Kým v roku 2007 sa otázka týkala už absolvovanej akcie, v roku 2009 absolvovania vzdelávacej akcie všeobecne.

Otázka 5 (rok 2009), otázka 6 (rok 2007)

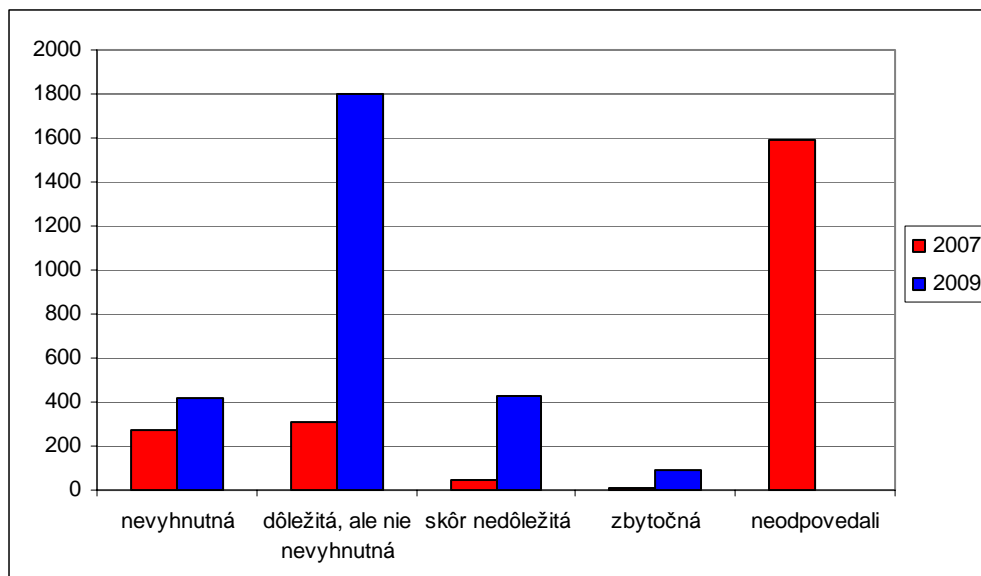
Považujete absolvovanie vzdelávacej akcie zameranej na spôsoby vyhľadávania informácií za dôležité vzhľadom na Vaše štúdium?

2009

nevyhnutné	420	15,35 %
dôležité, ale nie nevyhnutné	1802	65,84 %
skôr nedôležité	423	15,45 %
zbytočné	92	3,36 %

2007

nevyhnutná	272	11,1 %
dôležitá, ale nie nevyhnutná	313	14,0 %
skôr nedôležitá	48	2,1 %
zbytočná	9	0,4 %
neodpovedali	1591	71,3 %

Obrázok 2: Hodnotenie absolvovanej akcie informačného vzdelávania

V roku 2007 vysoké percento respondentov - 71,3 % neodpovedalo na danú otázku. Kladne na absolvovanie vzdelávacej akcie zameranej na spôsoby vyhľadávania reagovalo spolu 25 % respondentov - považovali ju minimálne za dôležitú. V roku 2009 celkovo 81 % respondentov sa vyjadrilo kladne vo vzťahu k potrebe absolvovania vzdelávacej akcie. Necelých 19 % respondentov ju považuje za nedôležitú, či zbytočnú.

Tento výsledok naznačuje potreby a postoj študentov k informačnému vzdelávaniu. Je to potešujúce číslo, nakoľko z prieskumu robeného medzi akademickými knižnicami bolo potvrdené očakávanie, že sa 97 % knižníc prioritne orientuje na študentov bakalárskeho a 88% knižníc na študentov magisterského a doktorandského štúdia.

Rovnako zadané otázky v r. 2007 a v roku 2009

Otázka 7 (rok 2009) , otázka 9 (rok 2007)

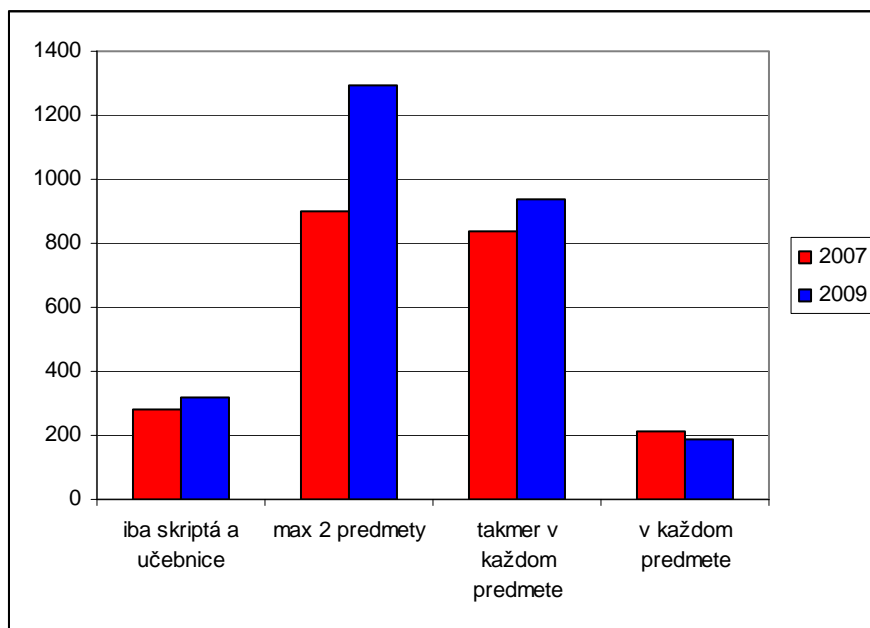
Vyžaduje sa od Vás v štúdiu na jednotlivých predmetoch používať aj iné informačné zdroje ako predpísané skriptá a učebnice?

2009

nie, na každom predmete sa vyžadujú iba predpísané skriptá a učebnice	321	11,73 %
len na niektorých predmetoch (max. 2 predmety počas semestra)	1291	47,17 %
vyžadujú sa takmer v každom predmete	939	34,31 %
vyžadujú sa v každom predmete	186	6,80 %

2007

nie, iba skriptá a učebnice	283	12,6 %
len na niektorých predmetoch (max. 2 v semestri)	897	40,2 %
takmer v každom predmete	835	37,4 %
v každom predmete	210	9,4 %

Obrázok 3: Potreba používať iné informačné zdroje ako predpísané skriptá a učebnice

Čo vyžadujú pedagógovia od študentov, koľkí chcú od študentov, aby pracovali s informačnými zdrojmi, nielen s povinnou študijnou literatúrou? Stimuluje vysokoškolské vzdelávanie študentov k využívaniu informačných zdrojov? Počet tých, ktorí používajú iba predpísané skriptá a učebnice za dva roky poklesol iba o necelé percento. V roku 2007 to bolo 12,6 % respondentov a v roku 2009 11,73 %. Vyžadovanie iných informačných zdrojov na maximálne dvoch predmetoch v roku 2007 sa zistilo u 40 % respondentov, v roku 2009 došlo k nárastu na 47 % súhlasných odpovedí. Mierny percentuálny pokles nastal v prípade využívania zdrojov v takmer každom predmete. V roku 2007 si volilo túto možnosť 37,4 % respondentov a v roku 2009 len 34,3 %. Na každom predmete v roku 2007 využilo rôzne informačné zdroje 9,4% a v roku 2009 6,8% respondentov. Z odpovedí je zrejme minimálne využívanie informačných zdrojov, čo nie je kladné zistenie vzhľadom na možnosti a poznatky, o ktoré by štúdium mohlo byť obohatené.

Z odpovedí samotných akademických knižníc na otázku „Akých oblastí informačného vzdelávania sa podujatia organizované Vašou akademickou knižnicou týkali?“ je zrejme, že knižnice pokladajú za mimoriadne dôležité poskytovať vzdelávanie o rôznych informačných zdrojoch. Napr. vyhľadávaniu v online katalógu sa venuje 91 % knižníc, vyhľadávaniu v licencovaných databázach 83 % knižníc.

Otázka 8 (rok 2009), otázka 11 (rok 2007)

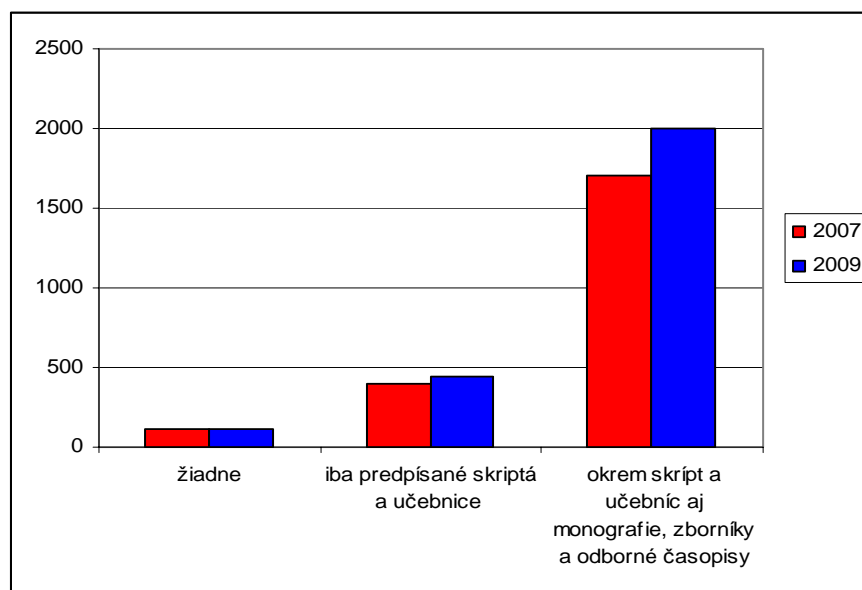
Aké informačné pramene od Vás obvykle vyučujúci vyžadujú spracovať pre seminárne práce, referáty a podobné vystúpenia?

2009

žiadne	108	4,23 %
iba predpísané skriptá a učebnice	443	17,36 %
okrem skript a učebníc aj monografie, zborníky a odborné časopisy	2001	78,41 %
elektronické zdroje		

2007

žiadne	119	5,3 %
iba predpísané skriptá a učebnice	394	17,6 %
okrem predpísaných aj monografie, zborníky a odborné časopisy	1707	76,5 %

Obrázok 4: Požiadavky vyučujúcich na informačné zdroje pre seminárne práce, referáty a pod.

Ako vyplynulo z odpovedí respondentov vyučujúci vo väčšine prípadov vyžadovali a stále vyžadujú pre spracovanie seminárnych a iných prác aj monografie, zborníky a odborné časopisy. V roku 2007 si túto možnosť zvolilo 76,5 % respondentov, v roku 2009 už 78,41%. Tých respondentov, ktorí používajú iba predpísané skriptá a učebnice bolo v oboch rokoch vyše 17 %. Žiadne pramene vyučujúci nevyžadovali v roku 2007 od 5,3 % respondentov, o dva roky neskôr od 4,23 %.

Otázka 10 (rok 2009), otázka 12 (rok 2007)

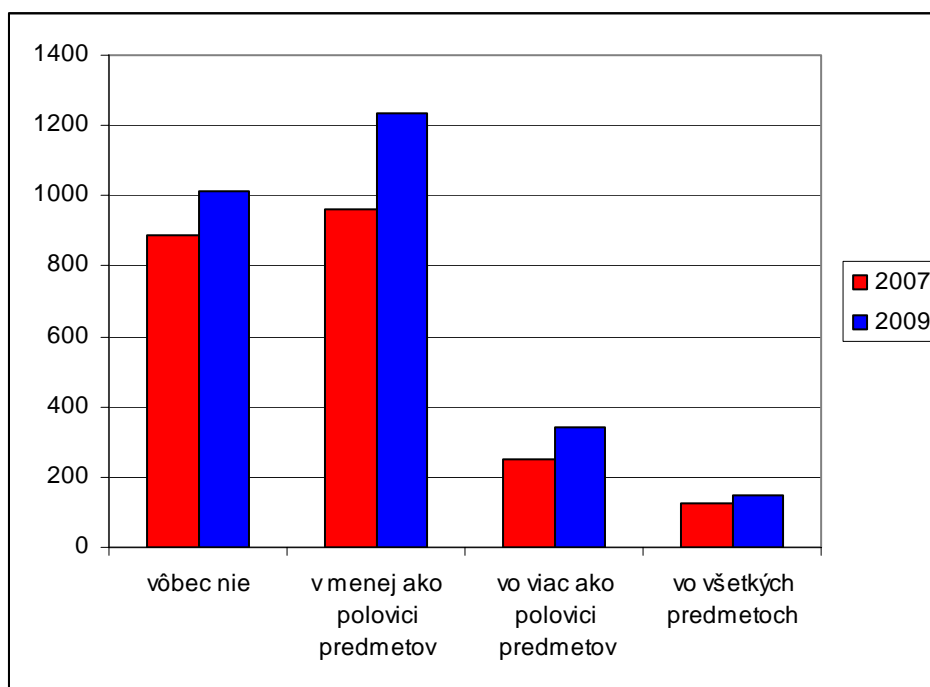
Vyžaduje sa od Vás využívanie cudzojazyčnej literatúry?

2009

vôbec nie	1012	36,97 %
v menej ako polovici predmetov	1237	45,20 %
vo viac ako polovici predmetov	342	12,50 %
vo všetkých predmetoch	146	5,33 %

2007

vôbec nie	890	39,8 %
v menej ako polovici predmetov	963	43,1 %
vo viac ako polovici predmetov	248	11,1 %
vo všetkých predmetoch	124	5,5 %

Obrázok 5: Požiadavky vyučujúcich na využívanie cudzojazyčných textov

Vyžadovanie cudzojazyčnej literatúry vo všetkých predmetoch preukázalo v rokoch 2007 aj v 2009 niečo vyše 5 % respondentov. Vo viac ako polovici predmetov v roku 2007 11,1% a v roku 2009 12,5% respondentov. Pri odpovedi v menej ako polovici predmetov nastal mierny nárast – v r. 2007 to bolo 43,1% a v r. 2009 45,2%. Naopak pokles nastal v prípadoch, kedy sa od študentov nevyžaduje žiadna cudzojazyčná literatúra. V r. 2007 išlo o vzorku 39,8 % respondentov, v roku 2009 36,97%. Používanie cudzojazyčnej

literatúry v súčasnom vysokoškolskom vzdelávaní by malo byť samozrejmosťou. Pomerne vysoké percento, pri ktorom sa nevyžaduje práca s takouto literatúrou je zarádzajúce najmä z dôvodu, že odborné a kvalitné informácie sú publikované prevažne v anglickom jazyku. Týka sa to aj vedeckých výsledkov slovenských autorov. Sú však odbory, kde je využitie slovenskej prípadne českej literatúry pri spracovávaní seminárnych prác, či záverečných zrejme dostatočné vo väzbe na územie Slovenskej republiky – napr. právo, verejná správa.

Pri pohľade na tri predchádzajúce otázky je možné sa vyjadriť k informačným potrebám študentov. Študenti, ktorí vystačia počas svojho štúdia so skriptami a učebnicami, nemusia samostatne pracovať s literatúrou pri príprave odborných prác a nepotrebnú cudzojazyčnú literatúru, nemajú motiváciu pre získavanie zručností v oblasti práce s informáciami, nemusia ich vedieť vyhľadávať, pracovať s odborným textom, kriticky ho hodnotiť, správne citovať, či rešpektovať autorské právo.

Otázka 11 (rok 2009), otázka 13 (rok 2007)

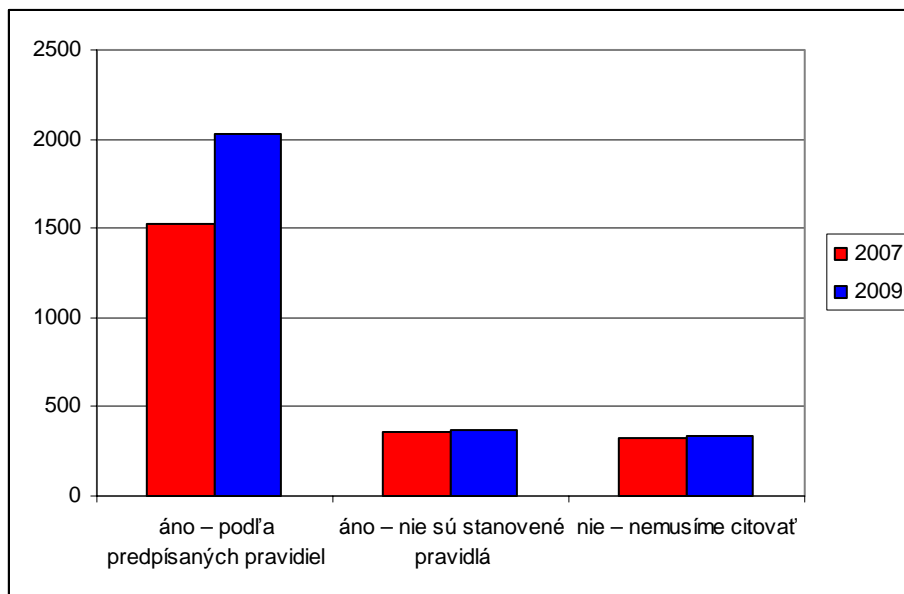
Vyžaduje sa od Vás pri spracovaní a písaní odborných textov aj citovanie použitých informačných prameňov?

2009

áno – podľa predpísaných pravidiel o spôsobe citovania	2032	74,24%
áno – nie sú stanovené pravidlá pre konkrétny spôsob citovania	370	13,52%
nie – v textoch nemusíme citovať použité informačné zdroje	335	12,24%

2007

áno – podľa predpísaných pravidiel	1526	68,4 %
áno – nie sú stanovené pravidlá	360	16,1 %
nie – nemusíme citovať	330	14,8 %

Obrázok 6: Požiadavky vyučujúcich na správne citovanie

Citovanie použitých informačných prameňov podľa predpísaných pravidiel v roku 2007 muselo preukázať pri tvorbe textov 68,4% respondentov. V roku 2009 nastal nárast a poľa noriem citovalo 74,24 %

respondentov. Počet tých, ktorí citovali bez určených pravidiel poklesol z 16,1 % respondentov v roku 2007 na 13,52 % v roku 2009. Pri písaní odborných textov nemuselo citovať 14,8 % respondentov v roku 2007 a v roku 2009 12,24 %. Vedieť správne citovať je dôležitým prvkom znalosti, bez ktorého nie je možné verejne publikovať výsledky tvorivej či vedeckej práce. V súčasnosti rezonujú v spoločnosti termíny ako autorské práva a plagiátorstvo. Vysoké percento kladných odpovedí dáva pozitívny signál vo vzťahu k etike publikovania.

Knižnice prikladajú veľký dôraz tejto téme, dôkazom toho sú získané odpovede z prieskumu v akademických knižniciach. V rámci informačného vzdelávania 56 % akademických knižníc sa venuje tvorbe citácií a 44 % téme etiky publikovania.

Otázka 13 (rok 2009), otázka 16 (rok 2007)

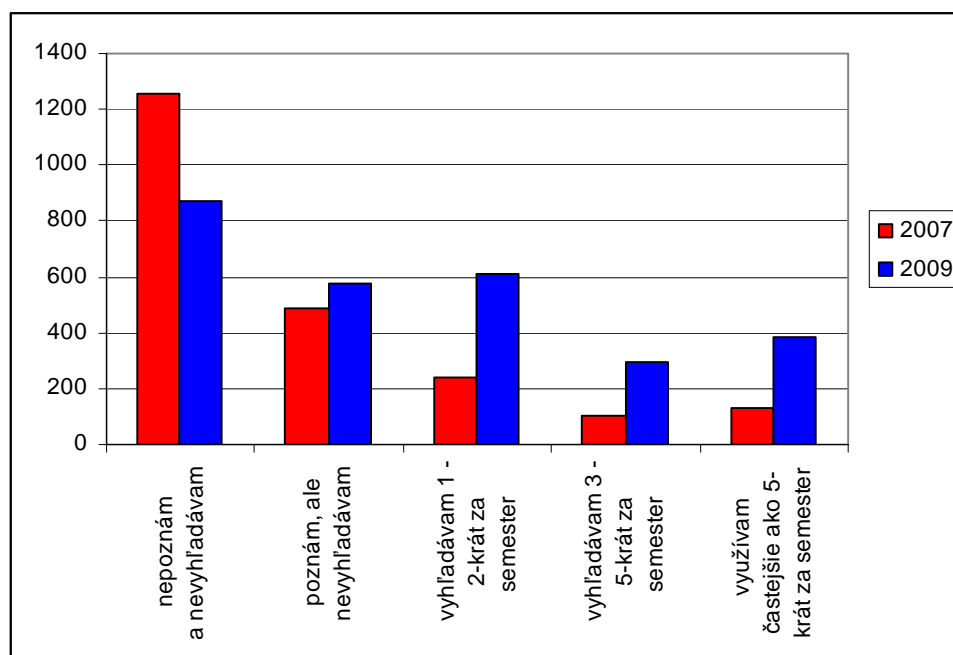
Ako často vyhľadáвате odborné informácie v elektronických informačných zdrojoch, ktoré sprístupňuje Vaša univerzitná/fakultná knižnica?

2009

nepoznám a nevyhľadávam	873	31,90 %
poznám, ale nevyhľadávam	574	20,97 %
vyhľadávam 1 - 2-krát za semester	613	22,40 %
vyhľadávam 3 - 5-krát za semester	294	10,74 %
využívam častejšie ako 5-krát za semester	383	13,99 %

2007

nepoznám a nepoužívam	1255	56,2 %
poznám, ale nepoužívam	490	21,9 %
používam 1-2x za semester	241	10,8 %
používam 3-5x za semester	104	4,6 %
používam častejšie ako 5x za semester	129	5,7 %

Obrázok 7: Frekvencia vyhľadávania informácií v EIZ

Jedna z otázok, kde je viditeľný značný posun k lepšiemu. V priebehu dvoch rokov sa znížilo vysoké percento respondentov, ktorí nepoznajú a nepoužívajú elektronické informačné zdroje sprístupňované knižnicou. V roku 2007 nepoznalo elektronické informačné zdroje 56,2 % respondentov, v roku 2009 31,9%. Približne rovnaký počet je respondentov, ktorí poznajú elektronické informačné zdroje ale nepoužívajú, v roku 2007 to bola vzorka 22 % respondentov, v roku 2009 21%. 1-2 krát za semester vyhľadávalo v roku 2007 10,8 %, v roku 2009 22,4 % respondentov. 3-5 krát za semester v roku 2007 vyhľadávalo v zdrojoch 4,6 % študentov, v roku 2009 10,74 %. Častejšie ako 5 krát za semester elektronické informačné zdroje využívalo v roku 2007 5,7 % študentov, v roku 2009 14 %. Stále je to nedostačujúce, keďže viac ako polovica respondentov zdroje nepoužíva, zrejme z neznalosti alebo neschopnosti s nimi pracovať.

Z prieskumu situácie v prostredí akademických knižníc vyplynulo, že sa v rámci informačného vzdelávania venuje problematike rešeršnej stratégie 64% knižníc a vyhľadávaniu v odborných databázach 83%. Počas akademického roka ich zabezpečujú najčastejšie formou prezentácií, prednášok či seminárov.

Otázka 15 (rok 2009), otázka 21 (rok 2007)

15. Využívate pri príprave referátov, príp. počítačových prezentácií informácie z dostupných elektronických informačných zdrojov?

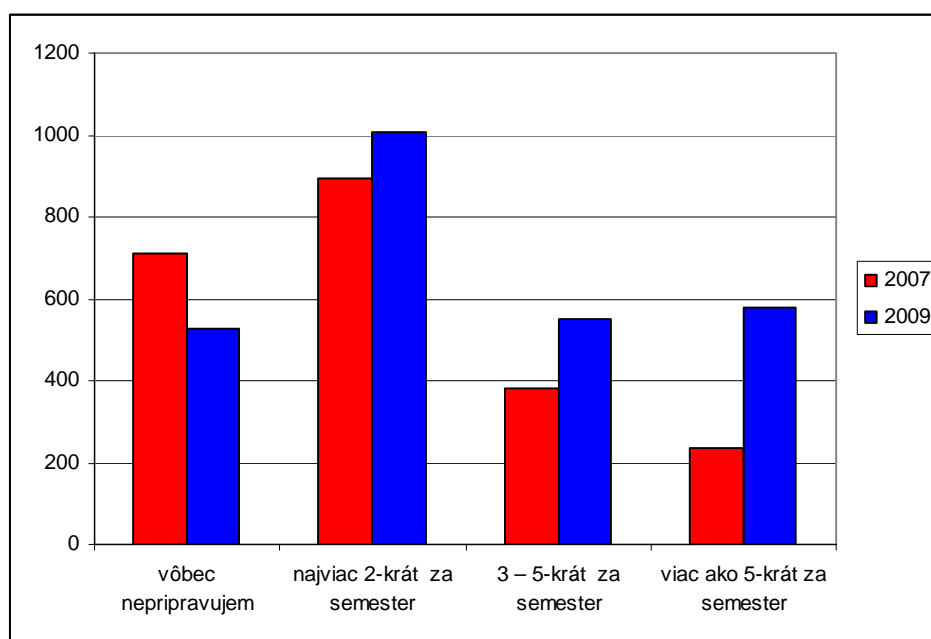
21. Ako často pripravujete referáty a rôzne vystúpenia v škole formou počítačovej prezentácie?

2009

vôbec nepripravujem	529	19,85 %
najviac 2-krát za semester	1008	37,82 %
3 – 5-krát za semester	550	20,64 %
viac ako 5-krát za semester	578	21,69 %

2007

vôbec nepripravujeme	710	31,8 %
najviac 2x za semester	892	39,9 %
3-5x za semester	383	17,1 %
viac ako 5x za semester	236	10,6 %

Obrázok 8: Frekvencia prípravy referátov

Otázky čiastočne formulované inak, svojou podstatou však zhodné, sú zamerané na prípravu prezentácií. Už počas štúdia by študent mal absolvovať určitú prípravu k budúcim vystúpeniam na verejnosti. Táto forma je dnes bežná počas obhajoby záverečných prác, neskôr v zamestnaní, v ďalšom štúdiu. Ide o schopnosť prezentovať svoju vedeckú činnosť a výsledky práce kolegom, odbornej verejnosti. Za dva roky je viditeľný najväčší percentuálny nárast pri príprave prezentácii v prípade možnosti viac ako 5 krát za semester. V roku 2007 si túto možnosť zvolilo 10,6 % respondentov, v roku 2009 21,7 %. Rovnako narástli súhlasné odpovede v prípade prezentácii 3-5krát za semester. V roku 2007 takto odpovedalo 17,1 % respondentov, v roku 2009 20,64 % respondentov. V roku 2007 pripravovalo najviac 2 krát za semester prezentácie skoro 40 % respondentov, v roku 2009 necelých 38 %. Zrejmý je aj pokles respondentov, ktorí vôbec nepripravujú prezentácie. Kým v roku 2007 to bolo 31,8 %, v roku 2009 19,85 % respondentov.

Samotné akademické knižnice značne využívajú v príprave podujatí v rámci informačného vzdelávania počítačové prezentácie (71% knižníc).

Otázka 16 (rok 2009), otázka 25 (rok 2007)

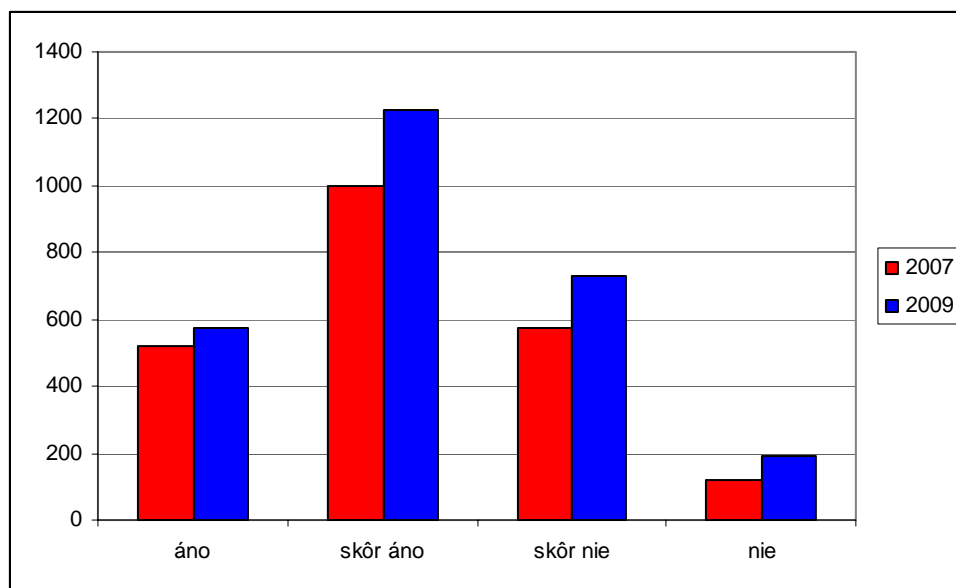
Ak by Vám knižnica ponúkla kurz zameraný na prácu s informáciami (vyhľadávanie cez internet v rôznych knižničných katalógoch a odborných databázach u nás i vo svete), prihlásili by ste sa?

2009

áno	572	21,05 %
skôr áno	1226	45,12 %
skôr nie	729	26,83 %
nie	190	6,99 %

2007

áno	522	23,4 %
skôr áno	1002	44,9 %
skôr nie	573	25,6 %
nie	122	5,4 %

Obrázok 9: Záujem o kurzy z oblasti práce s informáciami organizované knižnicou

Pri pohľade na odpovede je za dva roky badateľná iba minimálna zmena v záujme o aktivity zo strany knižníc, keďže počet respondentov, ktorí by sa prihlásili na kurz organizovaný knižnicou a zameraný na prácu s informáciami ponúknutý knižnicou je skoro zhodný. V roku 2007 by sa na kurz skôr áno prihlásilo necelých 45 % respondentov, v roku 2009 45,12 % respondentov. V roku 2007 zvolilo áno ako možnosť 23,4 % a v roku 2009 21 % respondentov. Záporne na danú otázku odpovedalo v roku 2007 31 %, v roku 2009 necelých 34 %.

Je predpoklad, že absolvovanie vzdelávacej akcie má pozitívny vplyv na postoj jednotlivca k jeho informačným kompetenciám a môže ovplyvniť o. i. aj uvedomenie si potreby ich rozširovania. Ideálna by bola spolupráca akademických knižníc na výučbe v rámci povinných resp. voliteľných predmetov štúdia na vysokých školách. 47 % akademických knižníc potvrdilo participáciu na priamej výučbe.

Výsledky prieskumov IGPAK možno v krátkosti zovšeobecniť do niekoľkých tvrdení:

- iniciátorom a realizátorom informačného vzdelávania na väčšine vysokých škôl je akademická knižnica,
- úroveň informačnej gramotnosti používateľov je nedostatočná,
- ak študenti absolvujú akciu zameranú na rozšírenie informačných kompetencií, hodnotia ju väčšinou pozitívne,
- študenti prejavujú záujem o informačné vzdelávanie, záujem o informačné vzdelávanie však bezprostredne súvisí s úrovňou informačných potrieb,
- informačné potreby študenta sú priamo úmerné nárokom na vysokoškolské štúdium/výsledky vysokoškolského štúdia,
- študenti nie sú primerane motivovaní na samostatnú prácu s informáciami,
- študenti vo veľkej miere preferujú tradičné služby knižníc, nevyužívajú špecializované služby a nástroje na vyhľadávanie odborných informácií,
- študenti sa vyhýbajú práci s cudzojazyčnou literatúrou, nie sú motivovaní na prácu s ňou,
- nedostatočné informačné a jazykové kompetencie a nízka motivácia na prácu so zahraničnou literatúrou spôsobujú, že študenti v minimálnej miere využívajú elektronické informačné zdroje, najmä zahraničné plnotextové databázy, ktoré sú zdrojom aktuálnych vedeckých informácií.

Potvrdil sa predpoklad, že **informačnému vzdelávaniu sa vo formálnom vysokoškolskom vzdelávaní nevenuje primeraná pozornosť**, chýba ponuka vzdelávacích aktivít tohto druhu na všetkých vysokých školách. Konceptné riešenie informačného vzdelávania realizovaného pedagógmi v úzkej spolupráci s knihovníkmi by mala prijať každá vysoká škola a malo by sa stať súčasťou predmetu, ktorý absolvujú všetci študenti v závislosti od podmienok danej vysokej školy. Určitý základ, či návrh koncepcie obsahuje analytická štúdia Informačné vzdelávanie v podmienkach slovenských vysokých škôl. Akademické knižnice si uvedomujú svoje poslanie a zodpovednosť za informačné vzdelávanie používateľov, ale nemôže to ostať len ich úlohou. Akademické knižnice majú ambíciu aktívne participovať na vzdelávaní, zrejme potrebujú presvedčiť o svojej spôsobilosti a kompetenciách pedagógov i študentov.

Bibliografické odkazy

1. BELLÉROVÁ, B. a kol. *Informačné vzdelávanie v podmienkach slovenských vysokých škôl* : analytická štúdia. Bratislava : Slovenská asociácia knižníc, 2010. 115 s. ISBN 978-80-89284-69-6.

SLOVENSKÉ KNIŽNICE V SOCIÁLNYCH SIEŤACH: POČET KNIŽNÍC NA FACEBOOKU RASTIE

Ondriašová, Helena

Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra knižničnej a informačnej vedy

Abstrakt

Príspevok opisuje sociálnu sieť Facebook a jej využívanie knižnicami. Text sa zameriava na aktuálnu situáciu vybraných verejných knižníc na Slovensku. Článok predstavuje výsledky prieskumu realizovaného v apríli a októbri 2010 a v marci 2011. Sústreďuje sa na aktivity verejných knižníc v sieti Facebook a hodnotí ich prínosy a nedostatky.

Abstract

Article describes social network Facebook and its use by libraries. Text is oriented on current situation in several chosen public libraries in Slovakia. The results of a survey realized in April and October 2010 and March 2011 are discussed. Assets and defaults of public libraries activities on Facebook are evaluated.

Kľúčové slová

Facebook, prieskum, Slovensko, sociálna sieť, verejné knižnice

Keywords

Facebook, public libraries, Slovakia, social network, survey

Knižnice a Facebook

Facebook (FB), v súčasnosti najpopulárnejšia sociálna sieť, vznikol v roku 2004, pôvodne ako webová stránka umožňujúca študentom udržiavať kontakty. Počas prvého mesiaca sa do nej zaregistrovala viac ako polovica študentov Harvardovej univerzity. Sieť sa postupne rozšírila aj na ďalšie školy. Po otvorení sa verejnosti vzrástol počet jej používateľov na niekoľko desiatok miliónov aktívnych členov.

Možnosť vytvárať skupiny bola na FB pridaná niekoľko mesiacov po vzniku siete. Zmyslom skupiny je umožniť svojim členom (tzv. fanúšikom) „zdieľanie“ podobných tém. Ktokoľvek, kto sa zaregistruje, môže vytvoriť skupinu a pozvať do nej členov, ktorí sú buď priateľmi samotného tvorca skupiny (tzv. administrátora), členmi nejakej siete (napr. univerzity či knižnice), alebo ide o kohokoľvek, kto si želá zapojiť sa do skupiny (tzv. globálne otvorená skupina). Členovia skupiny môžu pridávať fotografie či videá, diskutovať o rôznych témach, alebo písať na tzv. nástenku (Wall), kde si tieto oznamy môže každý prečítať. Skupinu je možné aj rozšíriť tým, že do nej jej členovia pozvú ďalších ľudí.

Od založenia FB sa realizovalo mnoho výskumov zameraných na neobmedzený potenciál tejto sociálnej siete, ktoré odhalili dôležitosť niektorých aplikácií napr. pre knižnice. V súvislosti s využívaním FB v knižničnom marketingu boli publikované články rozoberajúce napr. aplikácie skupina (Group) a udalosti (Events). Mnohé knižnice začali experimentovať s využitím FB za účelom reklamy knižničných služieb, no objavili sa aj príklady problémov, napr. správa OCLC (2007) analyzujúca webové sídla sociálnych sietí, ktorá hovorí, že nie sú pre knižnice užitočné.

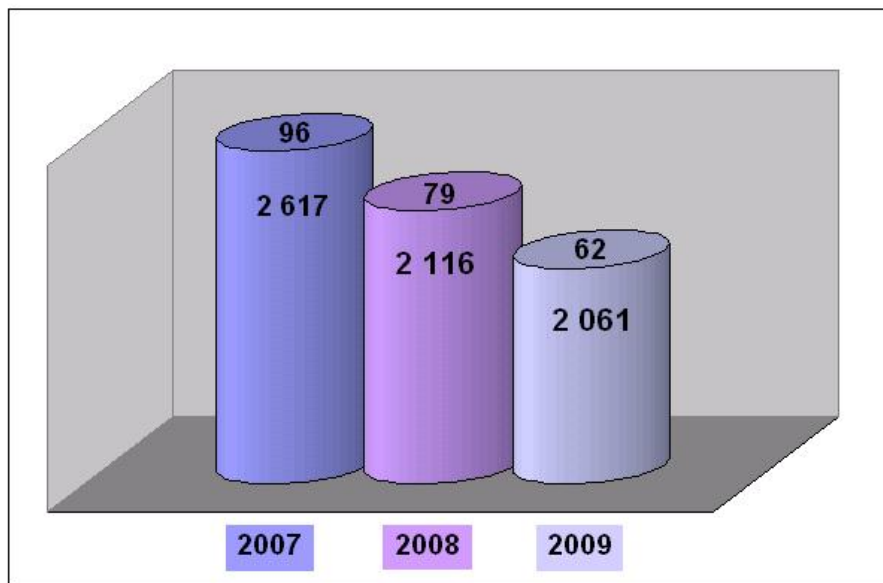
Hoci sa počet členov niektorých skupín, zameraných na všeobecné alebo populárne témy, môže zdať vysoký, mnohí členovia sa nemusia vrátiť späť, ak prestanú byť diskusie v skupine zaujímavé. V snahe zabrániť tomuto javu sa niektorí tvorcovia skupín rozhodli rozposielať všetkým členom do ich e-mailových schránok (na FB) správy, ktoré im pravidelne pripomínajú nadchádzajúce udalosti alebo zaujímavé témy.

Spôsob, akým knihovníci využívajú FB v knižničnom marketingu, sa zmenil aj po zavedení zmien v samotnej sociálnej sieti. Na základe tvrdenia, že profily musia reprezentovať konkrétnych ľudí, začal FB v októbri 2006 zatvárať kontá/profily, ktoré boli vytvorené pre knižnicu ako celok. Knižnice sa preorientovali na skupiny a

knihovníci si začali vytvárať svoje individuálne profily. Spomenutú skutočnosť okomentoval Breeding (2007), keď napísal, že *“môže byť nerealistické myslieť si, že by väčšie množstvo študentov chcelo zaradiť knihovníkov medzi svojich priateľov v sieti Facebook.”* Podľa prieskumu na University of Michigan väčšina študentov váha s kontaktovaním knihovníkov prostredníctvom FB. Na druhej strane je online priateľenie sa s knihovníkmi značnou výhodou pre tých študentov, ktorí môžu namiesto návštevy knižnice jednoducho ísť na osobný profil knihovníka a opýtať sa ho priamo na FB. Základnými faktormi takéhoto vzťahu je jednoduché používanie a prístup. (Xia, 2009)

Východiská aktuálneho stavu problematiky na Slovensku

Štatistické údaje, ktoré zverejňuje Ministerstvo kultúry SR, potvrdzujú klesajúci počet slovenských verejných knižníc (štvorciferné hodnoty v grafe). Podľa štatistiky kultúry za posledné tri roky (2007, 2008 a 2009) ubúdajú aj webové sídla verejných knižníc (dvojciferné hodnoty v grafe). Hodnoty v grafe 1 to jednoznačne dokazujú.

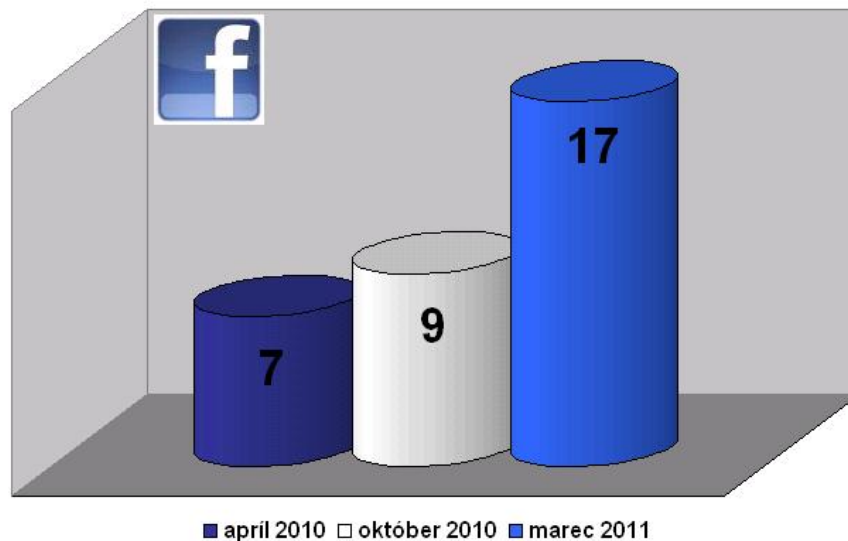

Graf 1: Stav počtu slovenských verejných knižníc a ich webových sídiel

Počet webových sídiel verejných knižníc je podstatným ukazovateľom pre prieskum aktivity knižníc v sociálnej sieti FB, ktorý bol pôvodne (apríl 2010) realizovaný v rámci širšieho prieskumu identity knižníc a knihovníkov v prostredí internetu (Ondriašová, 2010, 2011a). Aktuálne výsledky nadväzujú na prieskum (apríl a október 2010) slovenských knižníc v sociálnej sieti FB (Ondriašová, 2011b). Prieskum sa vo všetkých troch etapách (apríl 2010, október 2010 a marec 2011) realizoval na vzorke 45 verejných knižníc, pričom tento počet predstavuje 73% z celkového počtu 62 verejných knižníc, ktoré mali v roku 2009 vlastnú webovú stránku. Výber webových sídiel bol náhodný a vychádzal z adresárov knižníc na webe SAK (Slovenská asociácia knižníc) a na portály Infolib.

Prieskum slovenských verejných knižníc v sieti Facebook

Prieskum vyhádza zo zistenia, či sa na domovskej stránke knižnice nachádza aktívna linka na sociálnu sieť FB. V apríli 2010 spĺňalo toto kritérium 7 verejných knižníc (vrátane Slovenskej knižnice pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči, ktorá patrí do skupiny špeciálnych knižníc). S cieľom zistiť, či počet knižníc využívajúcich FB stúpa alebo klesá, bol prieskum zopakovaný o pol roka neskôr, v októbri 2010, kedy počet knižníc stúpol na 9. Posledná etapa prieskumu sa realizovala s päťmesačným odstupom, v marci 2011, kedy malo svoju skupinu alebo konto na FB 17 verejných knižníc.

Graf 2: Stav počtu slovenských verejných knižníc využívajúcich Facebook

Cieľ prieskumu

Cieľom prieskumu bolo zistiť, v akej miere využívajú knižnice svoju skupinu (alebo konto) na FB a či má ich aktivita v sociálnej sieti nejakú súvislosť s online identitou knižníc alebo knihovníkov.

Miesto a čas realizácie prieskumu

Prieskum FB skupín a kont knižníc bol realizovaný v internetovej sieti pomocou webových browserov Internet Explorer, Opera a Mozilla Firefox. FB skupiny a kontá knižníc boli navštívené a za účelom prieskumu analyzované 14. apríla 2010 a proces bol zopakovaný 30. októbra 2010 a 29. marca 2011. Akékoľvek zmeny, ktoré sa v skupinách alebo kontách uskutočnili po poslednom dátume, nie sú zahrnuté do výsledkov prieskumu.

Metodika

Prvým krokom aprílovej etapy prieskumu bola selekcia knižníc s vytvorenou skupinou alebo kontom v sieti FB zo 45 verejných knižníc (+1 špeciálna knižnica) na Slovensku. Webové sídla spomenutých 46 knižníc boli opätovne navštívené v druhej a tretej etape prieskumu. Umiestnenie loga FB na webe knižnice neznamená len jednoduchú možnosť prekliknúť sa z webu knižnice na túto sociálnu sieť. Knižnice, viac alebo menej aktívne, využívajú FB ako informačný a komunikačný prostriedok o svojich aktuálnych činnostiach, čo si vyžaduje aktivitu administrátora FB skupiny alebo jej fanúšikov. Nasledovalo definovanie skúmaných ukazovateľov. Ďalším krokom bolo navštívenie všetkých FB skupín alebo kont a zber potrebných dát. Zistené údaje sú zaznamenané v nasledujúcich tabuľkách v programe MS Excel.

Objekt a predmet skúmania

Objektom prieskumu sú skupiny (alebo kontá) sedemnástich slovenských knižníc pôsobiacich v sociálnej sieti FB. Predmetom skúmania sú vybrané ukazovatele aktivity knižníc v tejto sieti. Zber kvantitatívnych údajov sa sústredil na nasledujúce ukazovatele:

1. Prístupnosť skupiny alebo konta:
  - globálna otvorenosť – po kliknutí na logo FB na webe knižnice sa človek dostane priamo do skupiny;
  - po prihlásení sa na FB – konto je prístupné až potom, ako sa človek prihlási pod svojím prihlasovacím menom a heslom.
2. Fanúšikovia – počet fanúšikov danej skupiny alebo priateľov knižnice, ktorá má na FB konto.
3. Oznamy na nástenke* – počet oznamov na nástenke od vzniku skupiny alebo konta, až po súčasnosť (marec 2011).
4. Prvý oznam*:
  - dátum, kedy do skupiny alebo konta pridala prvý oznam knižnica;

- dátum, kedy do skupiny alebo konta pridali prvý oznam fanúšikovia či priatelia.
5. Posledný oznam*:
    - dátum, kedy do skupiny alebo konta pridala posledný oznam knižnica;
    - dátum, kedy do skupiny alebo konta pridali posledný oznam fanúšikovia či priatelia.
  6. Foto albumy* – počet albumov alebo fotografií v skupine alebo konte.
  7. Udalosti* – počet udalostí v skupine.
  8. Linky* – počet webových linek v skupine alebo konte.
  9. Poznámky* (Notes) – počet poznámok v skupine.
  10. Informácie, ktoré o sebe knižnica zverejňuje na FB*:
    - všeobecný popis, adresa, telefón, otváracie hodiny, URL adresa webového sídla a logo knižnice.

* V tretej etape výskumu boli v niektorých skupinách alebo kontách zaznamenané zmeny v ukazovateľoch označených hviezdičkou. Niektoré knižnice svoje skupiny a kontá aktualizujú (doplňajú nové alebo odstraňujú neaktuálne informácie). V záujme zachovania prehľadnosti sú v tabuľkách 1 a 3 uvedené len posledné zistené údaje z marca 2011. Dátumy, ktoré sú v tabuľke 2 vyznačené boldom, znamenajú, že ide o rovnaký oznam.

V sociálnej sieti je možné viesť aj diskusie a zverejňovať videá, tieto možnosti však knižnice využívajú len minimálne (jediná Knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešove má v skupine 2 diskusie). Z tohto dôvodu sú tieto ukazovatele zo skúmania vynechané.

Počet	Knižnice	Prístupnosť	Fanúšikovia			Oznamy na nástenke	
			apríl 2010	október 2010	marec 2011	knižnica	fanúšikovia
1	Knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešove	globálna	187	259	323	310	8
2	Knižnica Antona Bernoláka v Nových Zámkoch	globálna	44	60	77	4	0
3	Verejná knižnica Jána Bocatia v Košiciach	globálna		205 priateľov *	19	10	0
4	Mestská knižnica v Bratislave	globálna			150	83	5
5	Knižnica Juraja Fándlyho v Trnave	globálna	36	181	241	59	3
6	Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči	globálna	17	28	38	1	0
7	Poddunklianska knižnica vo Svidníku	po prihlásení sa na FB		176 priateľov	448 priateľov	6	24
8	Zemplínska knižnica v Trebišove	globálna		155	188	35	5
9	Miestna knižnica Petržalka	po prihlásení sa na FB		62 priateľov	170 priateľov	18	1
10	Malokarpatská knižnica v Pezinku	po prihlásení sa na FB			40 priateľov	10	3
11	Staromestská knižnica v Bratislave	globálna			17	6	0
12	Mestská knižnica mesta Piešťany	globálna			23	23	0
13	Knižnica Józsefa Szinyeieho v Komárne	globálna			31	0	1
14	Vihorlatská knižnica v Humennom	globálna			10	15	0
15	Oravská knižnica Antona Habovštiaka v Dolnom Kubíne	globálna			6	8	0
16	Verejná knižnica Michala Rešetku v Trenčíne	globálna			64	16	1
17	Hornonitrianska knižnica v Prievidzi	po prihlásení sa na FB			74 priateľov	7	3

Tabuľka 1: Slovenské knižnice aktívne v sieti Facebook, 1. časť

Počet	Knižnica	Prvý oznam		Posledný oznam apríl 2010		Posledný oznam október 2010		Posledný oznam marec 2011	
		knižnica	fanúšikovia	knižnica	fanúšikovia	knižnica	fanúšikovia	knižnica	fanúšikovia
1	Knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešove	28. máj 2009	30. júl 2009	11. apríl 2010	10. február 2010	29. október 2010	15. september 2010	26. marec 2011	1. marec 2011
2	Knižnica Antona Bernoláka v Nových Zámkoch	30. november 2009		17. marec 2010		17. marec 2010		20. marec 2011	
3	Verejná knižnica Jána Bocatia v Košiciach	16. marec 2011*						28. marec 2011	
4	Mestská knižnica v Bratislave	13. marec 2010	16. marec 2010	25. apríl 2010	16. marec 2010	29. október 2010	16. marec 2010	28. marec 2011	20. marec 2011
5	Knižnica Juraja Fándlyho v Tmave	23. marec 2010	11. apríl 2010	14. apríl 2010	11. apríl 2010	25. október 2010	7. máj 2010	23. marec 2011	7. máj 2010
6	Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči	30. marec 2010		30. marec 2010		30. marec 2010		30. marec 2010	
7	Podduklianska knižnica vo Svidníku	30. marec 2010	10. september 2010			15. október 2010	15. október 2010	24. december 2010	28. február 2011
8	Zemplínska knižnica v Trebišove	11. máj 2010	2. jún 2010			25. október 2010	16. júl 2010	23. marec 2011	13. marec 2011
9	Miestna knižnica Petražalka	16. august 2010	28. august 2010			22. október 2010	28. august 2010	nemá nástenku	nemá nástenku
10	Malokarpatská knižnica v Pezinku	11. november 2010	1. marec 2011					9. február 2011	16. marec 2011
11	Staromestská knižnica v Bratislave	30. november 2010						18. marec 2011	
12	Mestská knižnica mesta Piešťany	2. december 2010						28. marec 2011	
13	Knižnica Józsefa Szinyeiego v Komárne		13. december 2010						13. december 2010
14	Vihorlatská knižnica v Humennom	5. február 2011						29. marec 2011	
15	Oravská knižnica Antona Habovštiaka v Dolnom Kubíne	3. marec 2011						25. marec 2011	
16	Verejná knižnica Michala Rešetku v Trenčíne	4. marec 2011	13. marec 2011					29. marec 2011	13. marec 2011
17	Homonitrianska knižnica v Prievidzi	21. marec 2011	21. marec 2011					29. marec 2011	28. marec 2011

* Verejná knižnica Jána Bocatia v Košiciach mala svoje konto na FB už v januári 2010, kedy evidovala 205 priateľov, v marci 2011 si založila skupinu, pod ktorou je na FB v súčasnosti aktívna.

Tabuľka 2: Slovenské knižnice aktívne v sieti Facebook, 2. časť

Počet	Knižnica	Foto albumy	Udalosti	Linky	Poznámky	Informácie					Logo
						všeobecný popis	adresa	telefón	otváracie hodiny	URL adresa	
1	Knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešove	49	20	0	45	áno	áno	áno	áno	áno	áno
2	Knižnica Antona Bernoláka v Nových Zámkoch	2	18	1	0	áno	áno	áno	áno	áno	áno
3	Verejná knižnica Jána Bocatia v Košiciach	1	0	0	0	áno	nie	áno	áno	áno	áno
4	Mestská knižnica v Bratislave	3	3	7	0	áno	áno	áno	nie	áno	áno
5	Knižnica Juraja Fándlyho v Tmave	19	18	1	13	áno	áno	áno	áno	áno	áno
6	Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči	1	0	0	0	áno	nie	nie	nie	áno	áno
7	Podduklianska knižnica vo Svidníku	0	0	2	0	nie	áno	áno	áno	áno	nie
8	Zemplínska knižnica v Trebišove	9	2	0	0	áno	áno	áno	áno	áno	nie
9	Miestna knižnica Petražalka	0	0	31	0	nie	nie	nie	nie	nie	áno
10	Malokarpatská knižnica v Pezinku	1 fotka	0	2	0	nie	áno	áno	nie	áno	nie
11	Staromestská knižnica v Bratislave	3	1	0	0	áno	áno	nie	nie	áno	áno
12	Mestská knižnica mesta Piešťany	1 fotka	0	0	17	áno	áno	áno	nie	áno	áno
13	Knižnica Józsefa Szinyeiego v Komárne	1 fotka	0	0	0	áno	áno	nie	nie	áno	nie
14	Vihorlatská knižnica v Humennom	5	0	0	0	nie	áno	áno	áno	áno	áno
15	Oravská knižnica Antona Habovštiaka v Dolnom Kubíne	2	0	0	0	nie	áno	nie	áno	nie	nie
16	Verejná knižnica Michala Rešetku v Trenčíne	5	7	0	2	áno	áno	áno	áno	áno	áno
17	Homonitrianska knižnica v Prievidzi	0	0	5	0	nie	nie	nie	nie	áno	áno
SPOLU						11	13	11	9	15	12

Tabuľka 3: Slovenské knižnice aktívne v sieti Facebook, 3. časť

Výsledky a diskusia

Štyri knižnice (Podduklianska knižnica vo Svidníku, Miestna knižnica Petržalka, Malokarpatská knižnica v Pezinku a Hornonitrianska knižnica v Prievidzi) nemajú v sieti FB vytvorenú skupinu, ale konto (tab. 1). Znamená to, že vystupujú ako osoby a majú svojich priateľov, nie fanúšikov. Najpodstatnejším nedostatkom konta oproti skupine je, že ak do neho chce niekto vstúpiť, musí mať svoje vlastné konto na FB, cez ktoré sa musí najskôr prihlásiť. Zriaďovateľ konta môže prístup obmedziť len na svojich priateľov. V takom prípade je najskôr nutné požiadať majiteľa konta o zaradenie medzi priateľov. Obmedzenie, ktoré má svoj význam pri osobných kontaktoch, nie je v prípade organizačných kont knižníc natoľko podstatné. Žiadna zo štyroch menovaných knižníc však prístup do svojho konta nepodmieňuje schváleným priateľstvom s knižnicou. Do skupiny sa záujemca dostane bez problémov po jednoduchom kliknutí na logo FB, ktoré má knižnica na svojom webe. Verejná knižnica Jána Bocatia v Košiciach, ktorá mala svoje konto na FB od januára 2010 a registrovala 205 priateľov, si v polovici marca 2011 zriadila skupinu, ktorá má v súčasnosti 19 fanúšikov. V sieti teda nie je žiadnym nováčikom, zmenila len spôsob svojho vystupovania v nej.

V siedmych skupinách alebo kontaktoch knižníc, kde to bolo možné pozorovať, bol zaznamenaný nárast počtu fanúšikov alebo priateľov. Jedinú výnimku predstavuje spomínaná Verejná knižnica Jána Bocatia v Košiciach, ktorá však pokles svojich priaznivcov určite čoskoro zvráti, nakoľko bola s počtom 205 priateľov v októbri 2010 druhou najpopulárnejšou verejnou knižnicou na FB (tab. 1). Napriek tomu, že Mestská knižnica v Bratislave má svoju skupinu na FB už od polovice marca 2010, v čase druhej etapy prieskumu (apríl 2010) nebolo na jej webovej stránke nájdené logo FB. Z tohto dôvodu nebola zahrnutá ani do publikovaných výsledkov (Ondriašová, 2011b) a aktuálne nie je možné vykonať porovnanie nárastu počtu jej fanúšikov. Najväčší nárast počtu svojich priaznivcov zaznamenali od októbra 2010 knižnice, ktoré majú na FB kontá (Podduklianska knižnica vo Svidníku – nárast o 272 priateľov a Miestna knižnica Petržalka – pribudlo jej 108 priateľov). Najviac fanúšikov získala Knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešove (64) a najmenej Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči (10).

Aktivitu knižníc a jej priaznivcov na FB je možné odvodiť napr. z počtu zverejnených oznamov, avšak treba prihliadať na fakt, že niektoré knižnice svoje skupiny alebo kontá aktualizujú (pozri poznámku v časti Objekt a predmet skúmania). Podľa zistení z marca 2011 sú takmer všetky knižnice na FB aktívnejšie než ich fanúšikovia či priatelia. Výnimku predstavujú len Podduklianska knižnica vo Svidníku a Knižnica Józsefa Szinneyeiho v Komárne, v ktorých konte a skupine sa nachádza viac oznamov od priateľov a fanúšikov než od samotných knižníc. V prieskume sa nepotvrdilo, že počet priaznivcov súvisí s počtom oznamov (či už pridanými knižnicou, jej priaznivcami alebo spoločne). Aktivita Slovenskej knižnice pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči je veľmi nízka, v jej skupine sa nachádza jediný oznam (tab. 1 a 2). Napriek tomu, že má knižnica vo svojej skupine 38 fanúšikov, žiaden z nich doposiaľ neprispel svojím oznamom. Skupina pôsobí na prvý pohľad neaktívne a samoučelne, avšak do úvahy treba brať aj fakt, že jej používateľmi sú hlavne nevidiaci a slabozrakí, na ktorých handicap, pokiaľ ide o prístupnosť webového sídla, FB zvlášť neprihliada.

Prieskum potvrdil, že väčšina informácií v skupinách či kontaktoch knižníc je totožná alebo podobná s informáciami, ktoré sú zverejnené aj na webových sídlach knižníc. Sociálna sieť je využívaná hlavne za účelom informovania o udalostiach, ktoré sa v knižniciach konajú a ktoré sú zároveň dokumentované fotografiami v albumoch (tab. 3). Identifikácia knižníc v sieti FB je zabezpečená uverejňovaním všeobecného popisu, v ktorom sa knižnice zmieňujú o svojej histórii, poslaní a pod. K ďalším identifikačným prvkom patrí zverejnenie lokality (adresa) a kontaktných údajov (telefón a URL adresa, ktorá je aktívnou linkou na webové sídlo knižnice). Viac ako polovica knižníc (9) zverejňuje na FB aj svoje otváracie hodiny. Väčšina knižníc (12 zo 17) používa na svoju identifikáciu v sieti FB svoje logo. Jednotná prezentácia knižnice na rôznych miestach v online priestore vedie k posilneniu jej corporate identity. Zvyšných 5 knižníc je na FB reprezentovaných fotografiou svojej budovy alebo priestorov (Zemplínska knižnica v Trebišove*), avšak je dôležité pripomenúť, že z tejto päťice knižníc majú logo na svojom webe len 2 (Malokarpatská knižnica v Pezinku a Oravská knižnica Antona Habovštiaka v Dolnom Kubíne).

Všetky spomenuté informácie dokáže záujemca nájsť aj na webových stránkach knižníc. Jedinou výnimkou je Knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešove, ktorá vo svojej skupine postupne predstavuje svojich pracovníkov

(riaditeľku, knihovníčky, bibliografky, metodičku, katalogizátorku, ekonómku, systémového technika a údržbára). Prešovskí knihovníci zverejňujú okrem svojich fotografií aj stručné profily, v ktorých o sebe niečo prezradzajú, čím ich využívanie FB skupiny demonštruje akúsi pridanú hodnotu oproti tradičnému webu knižnice, kde slovenskí knihovníci túto možnosť nevyužívajú (Ondriašová, 2010, 2011a).

 <p>Knížnica P.O.Hviezdoslava v Prešove's Notes</p> <p>Notes About Knížnica P.O.Hviezdoslava v Prešove</p>	<p>Predstavujeme vám by Knížnica P.O.Hviezdoslava v Prešove on Tuesday, February 15, 2011 at 6:37am</p> <p>LENKA (LENKA) BARTOŠOVÁ Pracovná pozícia: KNIHOVNIČKA - Pobočka Sídlisko 3</p> <p>Aktivita (doma i v práci): Vždy sa niečo nájde. Bomba (vec, čo ma dokáže nadchnúť): Keď si kúpim niečo do šatníka, čo sa mi veľmi páči. Cukor (v krvi aj v živote): Silná ranná káva s mliekom a cukrom, ktorá má postaviť na nohy. Čo (o mne vie málokto): Spím veľmi krátko. Darčeky (ktoré ma vždy potešia): Darované z lásky. Ďakujem (komu za čo): Ľuďom, ktorí mi v živote pomohli. Euro: Rýchlo sa miňa. Film: Najobľúbenejšíe podľa skutočnosti. Genetika: Genetiku človek neovplyvní. Hodnoty: Vážim si tie ľudské. Chlap (ktorému by som neodolala): Tomu svojmu. Irituje (ma): Ľudská hlúposť spojená s drzosťou a pretvárika. Jedlo (ktoré neodmietnem): Cestoviny a pizza. Knihy (obľúbené i neobľúbené): Tie, ktoré mi dlho ostanú v pamäti. Láska: Nepotrebuje nijaký dôvod, aby bola. Ľudia (v knižnici): Nech sú. Motto: „Keď si dlho na lodi, prestávaš vidieť more.“ Nápady: Kreatívne, pre ktoré sa vždy rýchlo nadchnem. O (čom snívam): Do budúcnosti ... o vlastnej rodine. Práca snov (alebo čím som chcela byť v detstve): Učiteľka nemôjny. Rodina: Domov, kam sa rada vraciam. Sloboda: Mám ju. Stávie: S ním ide život ľahšie. To (mi nedá spať): Ak ma niečo trápi. Ťažkosti (mi spôsobuje): Byť chvíľu ticho a len tak nič nerobiť. Únava: Was ist das? Vzťahy: Uprimné si cením. Zábava: To som ja. Život: Život je veľmi krátky, preto si ho treba užívať každý deň.</p>
---	---

Obrázok 1: Stručný profil prešovskej knihovničky s jej fotografiou

K zisteniam z prieskumu patrí aj fakt, že v marci 2011 mali logo FB na svojom webe ďalšie 3 knižnice (Knižnica prof. Štefana Pasiara v Hnúšti, Mestská knižnica v Banskej Štiavnici a Novohradská knižnica v Lučenci). Môžeme predpokladať, že spomenuté knižnice si v najbližšej dobe tiež založia na FB svoju skupinu alebo konto. Zo slovenských vedeckých knižníc je na FB aktívna Univerzitná knižnica v Bratislave a Slovenská pedagogická knižnica. Obe majú založené skupiny a na FB je ich možné identifikovať pomocou všetkých skúmaných ukazovateľov. Univerzitná knižnica v Bratislave zverejnila prvý oznam 17. júla 2009 a aktuálne má 566 fanúšikov. Slovenská pedagogická knižnica začala byť na FB aktívna 4. augusta 2010 a v súčasnosti má 78 fanúšikov.

Záver

Prvý oznam, ktorý niektorá z knižníc uverejnila vo svojej skupine, je z mája 2009. V nasledujúcom roku, do apríla 2010, zaregistrovalo svoju skupinu 5 knižníc knižníc a ďalšie 2 si založili kontá. O pol roka neskôr malo svoju skupinu alebo konto na FB už 9 knižníc a s ďalším, takmer polročným, odstupom sa počet knižníc na FB zvýšil na 17 (+ 2 vedecké knižnice). V skupinách siedmych knižníc (2, 3, 6, 11, 12, 14 a 15) nebola zaznamenaná žiadna aktivita ich fanúšikov (tab. 1). Do ďalších dvoch skupín (13 a 16) a jedného konta (9) prispeli priaznivci len jediným oznamom (tab. 1). Pozitívne je, že počet fanúšikov a priateľov knižníc na FB stúpa. Dve knižnice (9 a 15) nie sú na FB vzájomne prelinkované so svojimi webovými sídlami, linka vedie len z webu na sieť, nie opačne (tab. 3). Z verejných knižníc, ktoré majú vlastné webové sídlo (62), je na FB aktívnych 16 a tento počet predstavuje 26%. Vzhľadom na nízky počet verejných knižníc aktívnych na FB predpokladáme, že vytvorenie skupiny alebo konta v sociálnej sieti nebolo len náhlym a nepremysleným rozhodnutím spôsobeným vplyvom FB módnosti. Zvlášť pozitívne hodnotíme knižnicu P. O. Hviezdoslava v Prešove, ktorá túto platformu používa vo väčšej miere než svoje webové sídlo. Demonštruje tým zmysel vytvorenia FB skupiny knižnicou aj za účelom budovania online identity svojich knihovníkov. Slovenských knižníc v sieti FB postupne pribúda. Knižnice využívajú FB hlavne na zviditeľnenie a preukázanie svojej dostupnosti, otvorenosti, pripravenosti a ochoty využívať online aplikácie, aby boli svojim aktuálnym aj potenciálnym používateľom stále nablízku.

Bibliografické odkazy

1. BREEDING, M. 2007. Librarians face online social networks. In: *Computers in Libraries*. 2007, Vol. 27, No. 8, p. 30-32. Zdroj: XIA, David Z. 2009. Marketing library services through Facebook groups. In: *Library Management*. 2009, Vol. 30, No. 6/7, p. 469-478.
2. FACEBOOK. 2011. Dostupné na internete: <<http://www.facebook.com/>>.
3. MINISTERSTVO KULTÚRY SR. 2008. *Štatistika kultúry za rok 2007: Sieť knižníc* [online]. Bratislava: Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, © 2006-2011 [cit. 2011-03-30]. Dostupné na internete: <<http://www.culture.gov.sk/ministerstvo/infotka/tatistika-kultry/tatistika-kultry-za-rok-2007>>.
4. MINISTERSTVO KULTÚRY SR. 2009. *Štatistika kultúry za rok 2008: Verejné knižnice* [online]. Bratislava: Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, © 2006-2011 [cit. 2011-03-30]. Dostupné na internete: <<http://www.culture.gov.sk/ministerstvo/infotka/tatistika-kultry/statistika-kulturny-za-rok-2008>>.
5. MINISTERSTVO KULTÚRY SR. 2010. *Štatistika kultúry za rok 2009: Verejné knižnice* [online]. Bratislava: Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, © 2006-2011 [cit. 2011-03-30]. Dostupné na internete: <<http://www.culture.gov.sk/ministerstvo/infoteka/statistika-kulturny/statistika-kulturny-za-rok-2009>>.
6. OCLC. 2007. *Sharing, privacy and trust in our networked world* [online]. OCLC report, 2007 [cit. 2010-03-14]. Dostupné na internete: <<http://www.oclc.org/reports/sharing/default.htm>>.
7. ONDRIAŠOVÁ, Helena. 2010. Identifikácia knižníc a knihovníkov v prostredí internetu: 1. časť. In: *Knižnica* [online]. 2010, roč. 11, č. 11-12 [cit. 2010-03-30]. s. 22-28. Dostupné na internete: <http://www.snk.sk/swift_data/source/casopis_kniznica/2010/november_december/22.pdf>. ISSN 1336-0965.
8. ONDRIAŠOVÁ, Helena. 2011a. Identifikácia knižníc a knihovníkov v prostredí internetu: 2. časť. In: *Knižnica* [online]. 2011, roč. 12, č. 1 [cit. 2010-03-30]. s. 14-20. Dostupné na internete: <http://www.snk.sk/swift_data/source/casopis_kniznica/2011/14.pdf>. ISSN 1336-0965.

9. ONDRIAŠOVÁ, Helena. 2011b. Slovenské knihovny v sociálnej sieti Facebook. In: *Ikaros* [online]. 2011, roč. 15, č. 2 [cit. 2011-03-29]. Dostupné na internete: <<http://www.ikaros.cz/node/6639>>. ISSN 1212-5075.
10. XIA, David Z. 2009. Marketing library services through Facebook groups. In: *Library Management*. 2009, Vol. 30, No. 6/7, p. 469-478.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantovej úlohy KEGA 3/7275/09 Informačné štúdiá v podmienkach web 2.0 a nových technológií (INWENT) a výskumného projektu VEGA 1/0429/10 Akademické informačné prostredie - modelovanie z hľadiska informačnej ekológie.

„OPEN ACCESS“ – PRINCIPY, PROBLÉMY A VÝCHODISKA

Planková, Jindra

Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav informatiky

Abstrakt

Komunikace informací a přístup k odborným informacím prodělaly na počátku nového století rozsáhlé změny. Systémy elektronického publikování a některé nové formy předávání informací v prostředí internetu vyvolávají otázky po nových možnostech přístupu k odborným informacím. Příspěvek se bude zabývat současnými i historickými aspekty otevřeného přístupu a poukáže na probíhající změny v komunikaci vědeckých a odborných informací, zejména technických. Podstatnou částí bude zachycení nabízených možností, principů a přínosů otevřeného přístupu v oborech STM a možnosti jejich dalšího uplatnění v oblasti vědy a výzkumu.

Abstract

The paper is subjective reflection at current and historical aspects of Open Access, refers to changes, which are in progress in communication of information and in scientific communication of information. The essentials part of the paper will be description of important Open Access initiatives, specifications of new possibilities of access to professional and scientific information and benefits of Open Access in fields the Science, Technology and Medicine. Author presents main characteristics of Open Access, points out new opportunities of publishing and dispensing the idea of open access to knowledge in the research and development.

Klíčová slova

elektronické publikování; informační služby knihoven; iniciativy OA; OAI; odborné informace; Open Access; otevřený přístup; principy OA; problémy OA; sdílení zdrojů; spolupráce knihoven; STM; terminologie; vědecká komunikace

Keywords

electronic publishing; historical aspects of OA; information services; Open Access; OA initiatives; OAI; resource sharing; scientific information; STM; terminology

Úvodem

Žijeme v době, kdy se uskutečňují nejdůležitější a nezářivější sny lidstva. Není tomu ještě tak dávno, co se spojení slov „stroj“ a „myšlení“ zdálo něčím velmi podivným. Takového slovní spojení, podobně jako mnohá jiná, či neméně podivuhodných věcí, skutečností a faktů, se začalo užívat v souvislosti s ohromnými pokroky nejprve v oblasti *kybernetiky* a později *informační vědy* a *kognitivní vědy*.

Člověk, který není seznámen s již dosaženými úspěchy na poli kybernetiky, může pokrčit rameny a říci: Jakápak může být souvislost mezi strojem a myšlením? Naopak jiný, který zná a sleduje výsledky kybernetického zkoumání, se bude tázat na jiné věci. Bude se ptát, zda je pravda, že stroj nikdy nedokáže myslet právě tak jako člověk, bude hledat zásadní rozdílné prvky mezi strojem a mozkiem, atd. Obecně ovšem platí, že převážná většina lidí je přesvědčena o nedokonalosti stroje v oblastech myšlení a že existuje zásadní rozdíl mezi strojem a mozkiem. Jak však dokázat správnost daných úsudků? Dějiny vědy nám poskytují mnoho příkladů o tom, že nejrozšířenější a nejzakořeněnější názory se ukázaly jako nesprávné. Stačí jen poukázat například na známou představu o nehybnosti naší Země (29).

Jistou pomoc v této situaci nám poskytují již zmíněné nové oblasti soudobé vědy, tj. kognitivní věda (32). Její vznik na konci 20. století je přímým důkazem rozvoje, vzájemné interakce, ale i střetů několika na první pohled možná nesouvislých vědních disciplín, jako jsou filozofie, psychologie, neurovědy, kybernetika, umělá inteligence, informatika, informační věda a další. U zrodu a v počátcích rozvoje kognitivní vědy se prosadila snaha tyto disciplíny nejen uspořádat jednu vedle druhé, ale také produktivně je propojit tak, aby z jejich vzájemné interakce vzešlo nové poznání. Výsledky výzkumů v jednotlivých vědních disciplínách zásadně ovlivnily formování kognitivní vědy a přinesly návrhy a podněty na částečné vyřešení některých sporných otázek a dilemat ve vztahu „stroj“, „myšlení“, „lidský mozek“ a „inteligence“.

Střízlivé pohledy na problematiku vztahu člověka a počítače dnes naznačují, že v budoucnosti (nikterak vzdálené) půjde nejspíš o zvyšování intelektuální výkonnosti civilizace, spojením specifík inteligence člověka a „inteligence“ stroje, do mnohem účinnějšího celku. Společnost dohledné budoucnosti asi nebude

tím, co známe z vědecko-fantastické literatury, kde dominují počítače a jiné dovedné stroje. Na základě dosavadního vývoje jednotlivých vědních disciplín se domnívám, že půjde spíše o společnost, k jejímuž fungování bude zapotřebí mnohem efektivnější komunikace a kooperace lidí i strojů, než si dnes dovedeme představit. Nezbytností takovéto komunikace bude potřeba vzájemného intelektuálního sblížení lidí a strojů (resp. prostředků založených na informatické technologii). Kognitivní věda a také výzkumy a metody hodnocení informačních procesů v soudobé společnosti mohou v tomto směru poskytnout vhodné vědecké zázemí, jak pro rozvoj dalších aplikací, tak i pro praktické uplatnění.

Jednou z dosavadních praktických aplikací nástrojů kognitivní vědy, resp. matematických a statistických metod hodnocení vědecké práce a procesů probíhajících v informační společnosti, je jejich uplatnění v knihovnicko-informační praxi. Problematikou exaktnosti a měření různých veličin v informační vědě a knihovnictví se zabývá od poloviny 20. století řada teoretiků i praktiků. Matematicko-statistické metody hodnocení vědecko-informačních procesů nabízejí řadu možností zprostředkovat a empiricky zhodnotit získané údaje a fakta, na jejichž základě je možné získat množství zajímavých výsledků. Výstavba modelů a využívání moderních matematických metod vede k hlubšímu propojování teorie s praxí. Přes snahy o celistvější pochopení teorie a dalšího aplikování, je existující teorie v této oblasti často odmítána jako příliš abstraktní a ne velmi aplikovatelná.

Jsem přesvědčena, že tato domněnka je nesprávná. Základní myšlenky a prostředky hodnocení knihovních a vědecko-informačních procesů jsou ve své podstatě jednoduché (resp. logické) a lze o nich pojednávat i bez přímých odkazů na kybernetiku, umělou inteligenci, informatiku, atd. Pro komplexnější aplikace jsou samozřejmě nutné složitější technické postupy, ale mnohé lze vypracovat, zvláště v knihovnictví a informační vědě, pomocí základních kvantitativních metod a logických postupů, které musí být použity s jasným a úplným porozuměním základních principů. Je-li tedy tematika matematických a statistických metod přístupně vyložena, dobře pochopena později krok za krokem pečlivě rozvíjena, pak dle mého mínění není důvod, proč by si takovéto základy nemohl plně osvojit student, pedagog, knihovník, informační či vědecký pracovník, s minimálními znalostmi matematiky. Domnívám se, že porozumění základním principům povede k vyjasnění představy, které praktické postupy jsou důležité pro vlastní práci knihovníků a informačních pracovníků. Proto si myslím, že podstatným rysem budované informační společnosti je systematické zavádění matematických a statistických postupů v jednotlivých vědních disciplínách, což by mělo vést také k posílení jejich dalšího praktického uplatnění v knihovnách a informačních střediscích.

Kromě toho, je také aktuálním aspektem informační společnosti podpora přiměřeného intelektuálního a emotivního vztahu člověka k technice. To, s jakými stroji se nám bude nejlépe spolupracovat a jak by měla tato spolupráce vypadat, závisí pochopitelně na lidské psychice, která by měla být brána v úvahu při návrhu a tvorbě nových konstruktů.

Mám za to, že k tomu všemu je nutné, aby člověk znal lépe sám sebe, styl svého myšlení, postupy při rozhodování a řešení problémů, způsob užívání analogií, vizuální představitivost a další atributy myšlení. Takové i další znalosti dnes nabízí kognitivní věda a jí příbuzné obory. Praktickým využitím jejich poznatků lze jistě překročit dosavadní, snad jen zdánlivá ohraničení našich technických dovedností a technické tvořivosti. To pak může otevřít cestu k rozvíjení technologie bez konvenčního přesvědčení, že jediným, kdo může držet palec na onom „pomyslném“ vypínači, je pouze a jen člověk. V rámci daného pohledu se domnívám, že se jedná o velmi svazující názor, který je potřeba vnímat v jeho různých aspektech a významech.

Průvodním znakem společenských proměn ovlivněných technologií bude zřejmě i skutečnost, že se informační společnost pozvolna začne měnit ve *společnost znalostní* (angl. knowledge society). Nástroje umělé inteligence už dnes poskytují pro vytváření znalostních systémů prakticky použitelné metody. Prozatím se však využívají zejména k tvorbě poměrně úzce specializovaných prostředků, které používáme jako uživatelé, aniž bychom si vůbec uvědomovali, že jsme právě v kontaktu se znalostním systémem. K obecně prosazovanému požadavku svobody šíření informací a přístupu k nim záhy přibude požadavek svobodného přístupu ke znalostem, což může znamenat novou perspektivu svobodné lidské společnosti. Domnívám se, že kognitivní věda, v mnohém také informační věda, nalezne své uplatnění i v tomto směru a to jako nejmodernější intelektuální odpověď na klasickou výzvu „poznej sebe sama“.

Změny vědecké komunikace

Komunikace informací je důležitým předpokladem pokroku v oblasti vědy, techniky a výzkumu. Sociální komunikace mezi lidmi probíhala již od pradávna, ovšem počátek vědecké komunikace můžeme datovat

teprve od 17. století. V tomto období byla věda v pravém slova smyslu teprve na počátku. Vědců bylo málo a zprávy o svých vědeckých objevech si předávali nejčastěji ústně nebo prostřednictvím korespondence, která měla veřejný charakter.

Povaha vědecké komunikace se v průběhu mnoha let postupně vyvíjela a měnila. Již v antice si vědci mezi sebou sdělovali své poznatky ústně formou rozhovorů, přednášek či diskuzí. Od 16. století dochází k rozvoji časopisů, které se staly na dlouhou dobu jedním z prostředků komunikace mezi vědci. Tato komunikace byla velmi zdlouhavá, trvalo až několik týdnů než vědec publikoval výsledek své práce a jiný vědec mohl na tuto práci reagovat. Přesto se časopisecký článek nadlouho stal vrcholem komunikace mezi vědci. Dnes je stále více doplňován a místy i nahrazován novými komunikačními médii.

Minulé a současné století se vyznačuje velkým množstvím informací. Začátek 21. století je ve znamení obrovského rozvoje ICT. Tento rozvoj s sebou přináší kromě klasických způsobů komunikace a zpřístupňování tištěných odborných a vědeckých poznatků také komunikaci elektronickou. Tradiční tištěné časopisy zůstávají i nadále důležitým článkem komunikace, ovšem přidává se také způsob zpřístupňování poznatků prostřednictvím internetu. To vedlo k prudkému nárůstu informací, vzniku nepřeborného množství časopisů, vědeckých publikací a především volně dostupných poznatků v elektronickém virtuálním prostředí. Výrazným problémem nové informační doby je, že jen malá část z publikovaných informací je opravdu nová, přinášející nový poznatek. Často jsou informace pouze přeformulovány do jiných vět, ale podstata zůstává stejná, nepřinášející žádný nový objev (17).

Komunikace ve společnosti se přesouvá do virtuálního prostředí, které umožňuje prostřednictvím nových komunikačních a webovských technologií rychlou výměnu informací za relativně nízkou cenu, bez časového nebo územního omezení. Právě finanční dostupnost nových vědeckých poznatků hraje důležitou roli. Tato potřeba postupně vedla k formování hnutí za otevřený přístup k odborným informacím, který také výrazně ovlivnil vydavatelský průmysl a ovlivnil i vydavatelskou distribuční politiku, především v otázce financování.

Současné složky a aspekty **vědecké komunikace** otevírají diskusi především mezi vědci a následně vedou k prohloubení jejich výzkumů a dalšího rozvoje jednotlivých vědních disciplín a oborů. Publikování ve vědeckých časopisech není jediným způsobem zprostředkování vědeckých poznatků z výzkumu. Je jím také osobní korespondence; vyměňování podkladů pro články před publikováním a rozesílání separátů publikovaných prací. Tyto prostředky vědecké komunikace existovaly a existují i v době elektronického vydávání, vedle souběžného čtení tradičních odborných textů a článků z časopisů.

Komunikace informací ve vědě tedy doznala s nástupem nového tisíciletí rozsáhlé změny, které přenesly vědeckou komunikaci do virtuálního elektronického prostoru. To mohlo být umožněno především všeobecnou dostupností počítačových sítí a rozvojem metod elektronického publikování. Neustálý rozvoj internetu *otevřel otázky* typu: Jaké existují nové možnosti komunikace mezi uživateli odborných informací?; Jaké možnosti přístupu má uživatel k odborným informacím v elektronickém prostředí?; Vyskytují se nové způsoby zprostředkování odborných informací?; Jaké jsou možnosti neomezeného využívání volně dostupných zdrojů?; Jaké jsou principy a jak fungují nové postupy elektronického publikování, distribuce a šíření vědeckých poznatků?; Je nutné nastartovat změny v chování komerčních nakladatelů vědeckých informací, směrem k uživateli?; atd.

Z uvedených skutečností vyplývá, že v současnosti dochází především ke změnám v oblasti neformální výměny informací mezi vědci. V době digitalizace a elektronického publikování je důležitá forma elektronické výměny odborných textů ve formě *preprintů* a *postprintů*. Elektronická komunikace vědců je podstatným činitelem vývoje celé informační společnosti, a proto musí být i nadále uskutečňována a umožněna. Přes mnohá úskalí a překážky (kterými jsou např. smlouvy o autorských právech s vydavateli; vzájemná provázanost na výzkumnou instituci, grant, apod.) vědečtí pracovníci nadále pokračují v neformální vědecké komunikaci. Pro nás je tedy podstatnou především otázka, zda se může změnit neformální výměna odborných informací? Zahraniční zkušenosti dokazují, že technicky je to možné a dokladem jsou již existující databáze článků a digitální knihovny s volným přístupem (např. BioMed Central; CERN Document Server; arXiv.org; E-LIS; DLIST; NCSTRL; atd.). V této souvislosti se jeví jako zásadní fakt, že kontrola kvality jednotlivých článků formou akademických recenzí a citovanost se stále řídí tradičními metodami tištěných publikací. Proto je potřebné oddělit problematiku komunikace vědeckých výsledků od kontroly a hodnocení kvality vlastní informace (15).

Je tedy zřejmé, že o nové změny v oblasti komunikace odborných informací se zasloužili především vědci z různých elektronických diskusních skupin. Hlavním cílem jejich snah bylo a je postupné prosazování novodobé, z ekonomického hlediska efektivní, rychlé a bezplatné komunikace vědeckých poznatků z aktuálního výzkumu a vývoje mezi vědci navzájem. Ve vědeckých komunitách se vyvinuly především mnohé alternativní formy komunikace aktuálních informací, např. elektronické archivy vědecké literatury, digitální knihovny, elektronické konference, diskusní skupiny aj. Mezi vyhledávané formy komunikace patří zejména digitální knihovny a elektronické archivy tisků. V současné době se přidává i nový fenomén, online zpřístupňování informací, jehož hlavním rysem je především bezplatný přístup k informacím, a tím je **otevřený přístup**.

Stručná terminologie „Open Access“

Nástup 21. století je ve znamení obrovského rozvoje informačních a komunikačních technologií. Tištěné zdroje informací zůstávají i nadále podstatnou formou zpřístupňování vědeckých a odborných informací, ovšem ne jedinou. Vývoj a všeobecné zavedení internetu, soudobý technologický rozvoj, zvyšující se publikování v elektronickém prostředí, spolu s neustálým nárůstem poplatků za předplatné tradičních tištěných časopisů a snižování rozpočtů knihoven a informačních institucí postupně vedly ke zformování požadavku na nové možnosti *přístupu k odborným informacím v elektronickém prostředí*. Potřeba nalezení nových možností přístupů k odborným informacím postupně vedla k formování hnutí a základních aktivit *Open Access* (19). Později OA výrazně ovlivnil vydavatelský průmysl a vedl k jeho postupné transformaci a nastavení nových parametrů v oblasti produkce, vydavatelské distribuční politiky a financování.

Z aktuální situace vyplývá, že změny ve vydavatelské činnosti působí na knihovny a informační instituce. Pravděpodobně nejlepším příkladem působení změn ve světě informací je postupné vytváření repozitářů (z angl. repository = sklad, skladiště, archiv) informací a dokumentů uvnitř institucí, které se tradičně zabývaly jejich získáním, řízením a následným zpracováním, za účelem vytvoření informačního produktu, který se stal prostředkem prodeje (18).

Současné informační instituce a knihovny získávají, shromažďují a organizují tradiční tištěné i elektronické zdroje. Pokud jde o digitální zdroje informací, pak mnohé informační organizace předstihly knihovny v zajištění jejich dostupnosti, samozřejmě s odkazem na zisk. S ohledem k této skutečnosti je potřeba podotknout, že hlavním úkolem a povinností dnešních informačních pracovníků je tedy nejen získání, zpracování a zpřístupnění informací, ale také zprostředkování zdrojů a schopnost organizace kapitálu znalostí. Proto je potřeba, aby se pracovníci informačních institucí seznámili s novými možnostmi, které nabízí hnutí OA a pokusili se dostat své role při zpřístupňování obrovského kapitálu odborných a vědeckých informací.

Přehled dosavadních vymezení termínu „Open Access“

V současné době je podstatným rysem práce většiny odborníků z různých oborů lidské činnosti, *exaktní terminologické vymezení* studované problematiky. Přesné definování termínů a jejich vztahů je zásadní pro jednoznačné a nezaměnitelné chápání jednotlivých pojmů a pojmových vztahů. Také knihovnická a informační práce je úzce svázána s přesným vymezením používaných termínů. Sledování a udržování integrity terminologie a taxonomie v našem oboru je jedna ze základních podmínek jeho dalšího rozvoje. Dané platí zejména pro současné dění, kdy knihovnicko-informační teorie i praxe jsou stále výrazně ovlivňovány změnami probíhajícími v celé sféře informačního průmyslu.

Vývoj elektronické komunikace, vstup informačních a komunikačních technologií do knihovnictví, mnohé způsoby zpřístupnění vědeckých dokumentů a odborných informací, či technologická řešení přístupů ke knihovním sbírkám, výrazně ovlivnily jednotné a přesné vymezení termínů, popř. tvorbu nových termínů. Dostatečným příkladem nám může být anglický termín *Open Access*, který v současném českém knihovnickém prostředí stále nemá ustálený a rovnocenný český ekvivalent. Na základě studia zahraniční odborné (převážně anglicky psané) literatury jsem se dopracovala k poznání, že také při definování pojmu Open Access stále existují určité subjektivní rozdíly v samotném chápání základního termínu, a to mezi autory odborných statí a vydavateli. Na druhou stranu je ovšem ustáleno povědomí o tom, co termín Open Access zahrnuje, označuje a jaké jsou jeho základní charakteristiky pro teoretické i praktické využití v jednotlivých vědních oborech, disciplínách, stejně jako v oblasti vědy a výzkumu obecně.

V rámci mého příspěvku ve stručnosti shrnuji a upozorňuji na nejpodstatnější definice pojmu Open Access, s odkazem na jejich tvůrce. Zároveň se zde *přikláním* k stanovení *jednotného českého ekvivalentu* termínu „Open Access“ a tím je **otevřený přístup**. V závěru uvádím jeho stručnou charakteristiku, která by se mohla

stát základem pro další terminologické rozpracování v českém informačním, resp. knihovnicko-informačním prostředí.

Myšlenka **otevřeného přístupu** byla prezentována na pravidelném setkání členů OSI (Open Society Institute, 24) v Budapešti, v prosinci roku 2001. Jednání mělo především podpořit narůstající světový proces nového přístupu k vědeckým a odborným informacím ze všech vědních oborů v prostředí internetu. Účastníci setkání měli aktivní zkušenosti s různými činnostmi v rámci nových možností zpřístupňování informací, snažili se reprezentovat svou gesci a vytvořit jednotnou strategii další vzájemné kooperace a fungování různorodých aktivit, včetně široké a rychlé podpory. Diskutovalo se o vytvoření strategie pro podporu vědy a výzkumu, resp. jak obsáhnout veškerý prostor vědecké činnosti, včetně subvence jednotlivých institucí, společností a nadací, které se starají o vědu a výzkum. Po vzájemném jednání se účastníci setkání dohodli na tom, jak efektivněji využít finančních i materiálních prostředků k pomoci přechodu od tradičních způsobů zpřístupňování odborných informací k jejich novým možnostem. Rovněž bylo stanoveno, jak zajistit ekonomickou stabilitu publikování v rámci otevřeného přístupu.

Výsledkem jednání bylo oficiální přijetí *Budapešťské iniciativy otevřeného přístupu* (BOAI – Budapest Open Access Initiative), která všeobecně vyjadřuje principy, strategii a závazky k prosazování **otevřeného přístupu** k informacím. Termín Open Access je v rámci BOAI chápán jako: „*zajištění otevřeného a volného přístupu k plným textům na veřejném internetu, dovolující uživatelům číst, stáhnout, kopírovat, distribuovat, tisknout, vyhledávat nebo propojovat plné texty článků, jejich procházení pro indexaci, zaznamenání ve formě dat v počítačových programech, nebo jejich užití pro jakýkoliv další zákonný účel, bez finančních, právních nebo technických bariér, kromě nedílného a neoddělitelného dosažení samotného přístupu k internetu*“ (8). Další podstatnou podmínkou, která je v dokumentu uvedena, je ta, že jediná omezení na reprodukci a další distribuci díla v rámci daného pole působnosti může dát pouze **autor**, který **odpovídá za integritu svého díla** s tím, že jeho dílo bude náležitě **uznáno a citováno**.

Další definice **otevřeného přístupu** jej charakterizuje jako: „*stálý, online přístup k plným textům materiálů, volně pro všechny uživatele*“ (23). Otevřený přístup je v tomto chápání rozpoznáním faktu, že všechny vydané, posouzené vědecké texty by mohly a měly být přístupné bez omezení v nějaké formě pro každého uživatele online, bez jakýchkoliv kompromisů na kvalitu a integritu literatury. Otevřený přístup je tady cílem.

Následující definice chápe **otevřený přístup** jako: „*volný, neomezený přístup k publikacím a textům, které jsou k dispozici zdarma. Informační materiály jsou ukládány v souborech k tomu určených, se zárukou zachování autorských práv při jejich využití*“ (19). V tomto smyslu mohou být zpřístupňovanými materiály jak dokumenty a informace dostupné v knihovnách, tak materiály uveřejňované ve speciálních systémech podporujících neomezený přístup k informacím v nich uložených.

Dalším možným vymezením je tento: „*otevřený přístup znamená, že čtenář vědecké publikace ji může číst díky internetu, tisknout ji a dokonce ji dále distribuovat k nekomerčním účelům, bez uhrazení jakýchkoliv poplatků nebo dalších omezení*“ (3). Uživatel může být nanejvýš požádán o registrování v rámci služby, která umožňuje přístup k vědeckým publikacím. Registrace je pouze informativního charakteru, kdy vydavatel či poskytovatel služby žádá uživatele vědeckých publikací o odpovědi na konkrétní otázky za účelem vytváření další produkce, popř. pro statistické účely. Zároveň je zde striktně zakázáno užití obsahu publikovaných materiálů pro komerční využití.

Obecnější charakteristika pojmu otevřený přístup uvádí: „*otevřený přístup je volná online dostupnost digitálního obsahu*“ (22). Jedná se o metodu zpřístupňování informací, která je nejčastěji spojována s otevřeným publikováním revidovaných vědeckých a odborných článků z odborných časopisů. Vědečtí a odborní pracovníci uskutečňují otevřený přístup k publikovaným informacím bez očekávaného zisku.

Otevřený přístup je možné také definovat jako: „*elektronický přístup k textům článků, bez ohledu na to, zda knihovna má předplatné časopisu, ve kterém byl článek publikován*“ (17). Může jít také o další typy dostupných dokumentů, které jsou *zdarma volně přístupné*, například příspěvky z konferencí, disertační práce, výzkumné práce, nebo technické zprávy. Otevřený přístup k těmto typům dokumentu znamená ve všeobecnosti to, že uživatelé mohou tyto texty volně *stahovat, šířit a používat* bez oficiálního povolení autora, za předpokladu, že uvedou jeho autorství. Čtenáři pak neporušují licenční práva volným stahováním, šířením, nebo používáním článků. Autoři totiž neodevzdávají svá výhradní autorská práva na publikovaný text vydavatelům časopisů s OA tak, jako je tomu v případě publikování u některých komerčních vydavatelů.

Autoři mohou publikovat své odborné články také v časopisech s otevřeným přístupem, nebo v tzv. institucionálních archivech či repozitářích. V časopisech s otevřeným přístupem jsou publikované články před jejich přijetím odborně posuzovány a recenzovány. Teprve na základě kladného hodnocení jsou vydány k užití v odborných vědeckých skupinách. Na rozdíl od institucionálních archivů, které jsou digitálními sbírkami článků, sledujících jejich postupný vznik a publikování v recenzované podobě.

Na základě studovaných definičních vyjádření pojmu otevřený přístup se domnívám, že termín v sobě shrnuje několik *podstatných rysů a charakteristik*. Pro naše potřeby je zásadní, že termín **otevřený přístup** obsahově zahrnuje *trvalý a bezplatný online přístup* k dokumentům, zejména úplným textům, pro *všechny uživatele*. Otevřený přístup se pak v tomto smyslu vyznačuje principiálními znaky, a to – dokumenty jsou *dostupné bezplatně*, i když nemusejí být bezplatně vytvářeny; a vlastník copyrightu dává *jednoznačné* svolení k jejich neomezenému *čtení, stahování, kopírování, sdílení, ukládání, tištění, vyhledávání a hypertextovému propojování* (4, 5, 8, 14).

Předpokládám, že terminologické shrnutí uvedené v mém příspěvku bude komentováno a doufám, že vyvolá potřebnou odezvu, která povede k přesnému a ustálenému terminologickému vymezení termínu otevřený přístup v českém knihovnicko-informačním prostředí.

Podpora Open Access - klíčové iniciativy

Internet a informační technologie určují od konce 20. století způsob komunikace. Jako alternativní cesta k tradičnímu modelu publikování se začal ve vyspělých zemích světa prosazovat otevřený přístup k informacím, který zásadním způsobem změnil komunikační zvyklosti vědeckého světa. Myšlenka otevřeného přístupu je dnes již základem mnoha programů a iniciativ, které se na mezinárodním poli objevily zejména v průběhu posledních patnácti let. Aktivní úlohu při jeho prosazování a v hledání alternativ k existujícím formálním publikačním kanálům sehrávají knihovnické organizace a sdružení (25).

V současné době existují významné národní i nadnárodní projekty, které řeší otázky kolem otevřeného přístupu. Mezi základní iniciativy otevřeného přístupu, které teoreticky rozvíjejí a výrazně podporují praktickou realizaci systémů a služeb poskytování odborných a vědeckých informací na základě otevřeného přístupu, se řadí tři dokumenty: *Budapešťská iniciativa otevřeného přístupu*, *Prohlášení s Bethesdy o publikování s otevřeným přístupem* a *Berlínská deklarace o otevřeném přístupu ke znalostem v přírodních a humanitních vědách*. V další části textu si stručně představíme zmíněné dokumenty a poukážeme na okolnosti jejich vzniku.

Klíčové iniciativy OA

Poprvé byla myšlenka otevřeného přístupu prezentována na pravidelném setkání členů OSI v Budapešti, v prosinci roku 2001. Hlavním cílem jednání bylo podpořit rozvoj modelu otevřeného přístupu k vědeckým a odborným informacím ze všech vědních oborů prostřednictvím internetu. Účastníci jednání měli aktivní zkušenosti s různými činnostmi v rámci otevřeného přístupu, diskutovali především o možnosti vytvořit jednotnou strategii vzájemné spolupráce, a tím rozšířit prostor pro podporu vědy a výzkumu.

Výsledkem jednání bylo vydání a přijetí *Budapešťské iniciativy otevřeného přístupu* (BOAI, 8), která vyjadřuje základní principy, strategie a závazky uplatňované při prosazování otevřeného přístupu k informacím. BOAI byla oficiálně přijata a prezentována 14. února 2002, na dalším setkání v Budapešti a jeho účastníci se stali také prvními signatáři BOAI. Dokument definuje dvě základní možné cesty otevřeného přístupu: cestu prostřednictvím auto-archivace v institucionálních či oborových repozitářích a cestu budování archivů a repozitářů, ve kterých budou uloženy časopisy s otevřeným přístupem. Hlavním *cílem* iniciativy BOAI bylo především získat finanční zdroje na podporu změn v rámci stávajícího ekonomického způsobu financování existujících časopisů a k posílení vzniku nových časopisů.

Ekonomická stránka celého projektu byla postavena na faktu, že všechny náklady na publikování by měly být hrazeny autorem, čili publikující stranou, naopak uživatel by měl mít přístup k poznatkům zcela zdarma. Tato filozofie také předpokládá, že autor nebude požadovat za své příspěvky finanční ohodnocení, taktéž i recenzent bude vykonávat svou činnost zcela zdarma. Iniciativa BOAI řeší také otázku autorského práva a to tak, že autor sám rozhoduje o volném zpřístupnění svého příspěvku a přitom dodržuje principy recenzování. Tím, že sám rozhoduje, zdali bude jeho příspěvek volně dostupný či ne, tak drží ve svých rukou otázku autorského práva.

Další významná iniciativa vznikla na jednodenním semináři o otevřeném přístupu, který se konal 11. dubna 2003, v Marylandu (USA). V rámci setkání na Howard Hughes Medical Institute v Chevy Chase vznikl

dokument s názvem *Prohlášení o otevřeném přístupu k publikování z Bethesdy* (2). Účelem semináře a vzniklého dokumentu bylo především podnítit diskusi o publikování informací s otevřeným přístupem v biomedicínských oborech a přesně vymezit konkrétní kroky pro všechny organizace a instituce v rámci otevřeného přístupu.

Hlavním cílem nového prohlášení bylo stimulovat diskusi v rámci výzkumných komunit, jak co nejrychleji postupovat při prosazování zásad rychlého a otevřeného přístupu k primární vědecké literatuře. Záměrem bylo stanovit a schválit podstatné konkrétní kroky pro všechny odpovídající subjekty v rámci otevřeného přístupu. Pro organizace, které pečují a podporují vědecký výzkum; pro vědecké pracovníky, kteří vytvářejí vědecké výsledky; pro vydavatele, kteří ulehčují recenzování a distribuci výsledků výzkumů; a také pro vědce, knihovníky a další subjekty, které jsou závislé na přístupu ke znalostem, s cílem, aby dané subjekty mohly účinně prosazovat rychlý a efektivní přechod k otevřenému přístupu v rámci publikování.

Vlastní text prohlášení je pak rozčleněn do čtyř částí - první sumarizuje výsledky setkání v Chavy Chase; druhá poskytuje pracovní definici otevřeného přístupu ve vztahu k publikování; třetí část pak formuluje a podrobně popisují možnosti a pracovní náplň tří skupin, kterých se dotýká problematika otevřeného přístupu k primárním zdrojům informací (nadační organizace; knihovny, vydavatelství a nakladatelské organizace; vědci, vědecké skupiny a vědecké instituce); v poslední části je uveden seznam účastníků.

V evropském kontextu byla jistě nejdůležitější vědecká konference o otevřeném přístupu k poznatkům z oblasti přírodních a humanitních věd, která proběhla ve dnech 20. – 22. října 2003, v Berlíně. Z jednání konference vzešla třetí podstatná iniciativa na podporu otevřeného přístupu, tzv. *Berlínská deklarace o otevřeném přístupu ke znalostem v přírodních a humanitních vědách* (1). Podstatným prvkem iniciativy bylo stanovení internetu jako významného článku, který změnil praktickou a ekonomickou skutečnost distribuce vědeckých poznatků a kulturního dědictví. Internet je zde chápán jako zásadní součást změn a zároveň jako prostředek, který nabízí šanci ke vzniku globální a interaktivní reprezentace lidských znalostí, zahrnující kulturní dědictví a zaručující jejich celosvětovou přístupnost. Tvůrci a signatáři iniciativy se shodli na tom, že internet vyvolal mnohé změny, stal se nově vznikajícím funkčním médiem pro distribuci znalostí a významně pozměnil nejen podstatu vědeckého publikování, ale také existující systém zabezpečení jeho kvality.

Deklarace také upozornila na skutečnost, že publikování a rozšiřování vědeckých poznatků je pouze polovinou cesty k jejímu uživateli. Jestliže informace není široce přístupná a jednoduše dostupná, nemá podstatný význam pro konkrétního uživatele. Proto cílem deklarace bylo vyslovení podpory otevřeného přístupu k vědeckým poznatkům skrze internet, jako nové možnosti šíření poznatků. Za tímto účelem je nutno realizovat vizi globálního a otevřeného přístupu ke znalostem s tím, že budoucnost webu musí být udržitelná, interaktivní a transparentní. Obsahy a softwarové nástroje proto musí být volně dosažitelné a kompatibilní.

Další iniciativy OA

Tři výše popsané dokumenty definují základní principy fungování otevřeného přístupu, přesně vytyčují a popisují podstatné změny ve způsobech šíření vědeckých informací, ke kterým došlo v průběhu posledních 20. let. Zmíněné iniciativy jsou tedy důležitým jádrem, na které navazují další podobně orientované projekty a dokumenty, kterých byla od roku 2003 vydána celá řada. Z velkého množství vybírám ty příklady, které významně ovlivňují globální zprostředkování odborných a vědeckých informací s využitím otevřeného přístupu:

Prohlášení Wellcome Trust *o podpoře otevřeného a neomezeného přístupu k vědeckým dokumentům* (26). Hlavní myšlenkou dokumentu je prosazovat podporu výzkumu, s cílem zlepšení podmínek pro zdraví lidí a zvířat. Výsledky výzkumu mají být uveřejňovány v odborných vědeckých recenzovaných časopisech s otevřeným přístupem, a tím bude zajištěn zdarma online přístup k novým poznatkům ve vědě a výzkumu.

Deklarace o *přístupu k výsledkům výzkumu financovaného z veřejných zdrojů* vzešla z jednání ministrů vědy a techniky, kteří se sešli v lednu 2004 v Paříži a diskutovali o potřebě mezinárodních pravidel pro efektivní otevřený přístup k digitálním vědeckým zdrojům. Mezinárodního jednání se účastnili zástupci vlád 30 zemí organizace OECD (Organisation for Economic Co-operation And Development, 20), Číny, Izraele, Ruska a Jihoafrické republiky. V prohlášení, které uznává důležitost zpřístupňování vědeckých poznatků prostřednictvím internetu, vyzvala OECD k rozvoji souboru pravidel OECD založených na společně dohodnutých zásadách, které mají vést k usnadnění a elektivnímu zpřístupnění digitálních zdrojů z výzkumu.

Výsledkem dlouhodobých a rozsáhlých konzultací byl dokument s názvem *OECD zásady a pokyny pro přístup k výsledkům výzkumu financovaného z veřejných zdrojů* (21), který byl přijat a schválen Radou OECD dne 14. prosince 2006. Zásady poskytují pestrou paletu politických doporučení pro vládní politiku jednotlivých zúčastněných zemí a principy financování vědy a výzkumu z veřejných zdrojů. Hlavním cílem dokumentu je charakteristika instrukcí určených na podporu přístupu k digitálním vědeckým a výzkumným informacím a jejich sdílení mezi výzkumnými pracovníky a vědeckými institucemi.

Pro knihovníky a informační pracovníky bylo důležité vytvoření a schválení *vyhlášení IFLA o otevřeném přístupu k vědecké literatuře a dokumentaci výzkumu* (16). V rámci daného dokumentu se IFLA zavázala zajistit co nejširší přístup k informacím pro všechny národy, v souladu se zásadami o knihovnách, informačních službách a svobodným přístupem k informacím. V rámci dokumentu se také říká, že rozsáhlý otevřený přístup k vědecké literatuře a dokumentaci je důležitý pro pochopení a poznání světových problémů a odstranění informační nerovnosti ve světě.

V lednu 2007 vytvořila Asociace evropských univerzit (European University Association) „*Pracovní skupinu pro otevřený přístup*“, jejímž hlavním cílem bylo zviditelnění a zvýšení povědomí o podstatě a významu otevřeného přístupu. Uvedená pracovní skupina vypracovala také *doporučení EUA pracovní skupiny pro otevřený přístup* (28), které bylo přijato 26. března 2008, na univerzitě v Barceloně. Dokument je určen pro vedení univerzit a jeho hlavním cílem je definování zásad pro zpřístupňování vědeckých prací prostřednictvím otevřeného přístupu.

Evropská komise se nechala inspirovat současnými principy otevřeného přístupu a přiklání se k názorům odborníků na otevřený přístup v tom smyslu, že výsledky výzkumu mají být volně dostupné, pokud jsou financovány z peněz daňových poplatníků. Dále se vychází z předpokladu, že otevřený přístup podporuje návratnost vložených investic do výzkumu a vývoje, zvyšuje socioekonomický přínos vložených investic, šetří investice za trojí separované dotování výzkumu, následné recenzní řízení a za konečný nákup časopisů (30).

Vzhledem k uvedeným skutečnostem zahájila Evropská komise v srpnu 2008 *pilotní projekt otevřeného přístupu k recenzovaným vědeckým článkům z oblasti výzkumu* a to v rámci 7. rámcového programu pro výzkum (23). Tato iniciativa pokrývá přibližně 20% z rozpočtu 7. rámcového programu a po přijetí finanční podpory bude vyžadováno, aby v rozmezí 6 až 12 měsíců byly zveřejněny výsledky ve volném režimu. Projekt se vztahuje na tyto oblasti: energetika, životní prostředí, zdraví, informační a komunikační technologie, výzkumné infrastruktury (e-infrastruktura), věda ve společnosti, sociální, ekonomické a humanitní vědy.

Posledním zmíněným dokumentem je *Brisbane deklaráce o otevřeném přístupu* (7), která vzešla z konference konané ve dnech 24. - 25. září 2008, v Brisbane. Účastníci konference se zavázali vyřešit důležité otázky, které musí být přijaty jednotlivými zeměmi – tj. každý občan by měl mít právo k volnému otevřenému přístupu k veřejně financovanému výzkumu, k informacím a znalostem z tohoto výzkumu; každá univerzita by měla vytvářet a mít přístup k digitálnímu repozitáři, do kterého bude ukládat své akademické práce; ukládání materiálu by mělo probíhat postupně a v co nejkratší době od vzniku dokumentu, ze strany autora by měl být respektován otevřený přístup.

Podobně orientovaných a vydávaných dokumentů je jistě celá řada, ovšem podstatné je, že se nejedná pouze o formální vydání, ale většina z nich také otevřený přístup k vědeckým dokumentům aktivně podporuje a konkrétně realizuje programy pro rozvoj tohoto přístupu k vědeckým dokumentům. Na tyto iniciativy odkazují významné národní i nadnárodní projekty orientované na budování infrastruktury digitálních repozitářů či zaměřené na publikování s otevřeným přístupem.

Dohoda „Compact for Open-Access Publishing Equity“

Významným rysem publikování v systému otevřeného přístupu je lepší viditelnost, dostupnost a využívání uložených dokumentů, které vedou k rychlejšímu rozvoji vědních disciplín. Model otevřeného přístupu musí počítat s určitou solidaritou mezi autory vědeckých článků a koncovými uživateli. Rychlá výměna vědeckých informací je pro vědce stejně tak důležitá, jako míra citovanosti jejich článků. Publikováním ve vědeckých časopisech usilují autoři o získání prestiže. Model otevřeného přístupu umožňuje publikovat v prestižních vědeckých časopisech, které zajišťují svou otevřeností více potenciálních čtenářů, a tím i vyšší míru citovanosti.

Vzhledem ke zmíněným skutečnostem se významným mezníkem ve vývoji otevřeného přístupu k vědeckým materiálům stalo vyhlášení dohody o dalším vývoji metod systémů finančních náhrad za publikace článků ve vědeckých časopisech s otevřeným přístupem. K této události došlo dne 14. září 2009, kdy pět významných univerzit podepsalo dohodu s názvem „**Compact for Open-Access Publishing Equity**“ (9). Uvedenou smlouvu je možné považovat za významný průlom v oblasti dalšího rozvoje systémů elektronického publikování článků v časopisech s otevřeným přístupem. Hlavními signatáři a iniciátory vzniku smlouvy se staly: Cornell University; Dartmouth College; Harvard University; Massachusetts Institute of Technology a University of California at Berkeley (12), které uznaly zásadní hodnotu služeb poskytovaných vědeckými vydavateli časopisů, kteří se rozhodli podporovat, vydávat a poskytovat otevřený přístup k odborné a vědecké literatuře, zprostředkováním přístupu k obsahům časopiseckých kolekcí. Na základě podpisu smlouvy se výše jmenované univerzity dohodly podporovat otevřený přístup k vědeckým časopisům, který se objevil jako alternativa k tradičnímu modelu zpřístupňování vědeckých časopisů, na základě předplatného. Signatáři smlouvy vyšli z již ověřeného faktu, že časopisy s otevřeným přístupem umožňují volnou dostupnost časopiseckých článků každému, a zároveň také zajišťují stejné služby spojené s běžným vydáváním vědeckých časopisů, tj. řízení, správa a vedení procesu recenzního řízení, filtrování, výroba a distribuce vědeckých článků. Vzhledem k tomu, že vydavatelé, resp. producenti časopisů s otevřeným přístupem neúčtují uživatelům žádné předplatné, či jiné poplatky za zpřístupnění materiálů, musí pokrýt své provozní náklady z jiných zdrojů, zahrnující dotace, materiální podporu, nebo v poměrně malém počtu případů musí vydavatelé účtovat poplatky autorům za zpracování předložených prací přijatých k recenznímu řízení, nebo již jejich publikování a zveřejnění v časopise.

Představitelé univerzit, kteří signovali smlouvu o změně přístupu k finančnímu koloběhu otevřeného přístupu k vědeckým materiálům, si uvědomili svou individuální i kolektivní odpovědnost za finanční nároky moderního publikačního procesu, a uznali jejich opodstatněnost. Důležitým faktorem vyplývajícím ze smlouvy je také stanovení finanční záruky vydavatelům, aby mohli pokračovat v dalším rozvoji systémů otevřeného přístupu k časopiseckým kolekcím.

Podstatným prvkem smlouvy je tedy závazek příslušných univerzit k vývoji systémů platby za publikace článků v časopisech s otevřeným přístupem. Jedná se tedy o podporu včasného zavedení jednotného a trvalého mechanismu při poskytnutí odpovídající finanční náhrady za články napsané v rámci jednotlivých fakult a jejich publikování v časopisech s otevřeným přístupem, bez poplatků pro autora. Takto navržený obchodní model předpokládá pokrytí finančních nákladů při publikování vědeckých a odborných informací ze strany univerzit a agentur podporujících vědu a výzkum. Zásadním je také fakt, zajištění trvalého závazku ze strany univerzit, k dostatečnému a udržitelnému finančnímu základu pro další rozvoj přístupu k otevřeným odborným publikacím a článkům, pro každého uživatele.

Domnívám se, že takto naznačený model je jistým průlomem nejen z obchodního hlediska, ale především jej vnímám jako obrovský přínos pro *uživatele* odborných informací, kteří budou moci využívat nejnovějších výsledků vědy a výzkumu, dosažených na půdě univerzit a dalších akademických pracovišť. Předpokládám také, že se do projektu budou přidávat další vědecko-výzkumné instituce a odborná pracoviště, tak aby došlo k co nejširšímu uplatnění nových vědeckých a odborných informací širokému okruhu uživatelů. Jsem přesvědčena, že takto publikovaný finanční model podpory přístupu k informacím bude mít také zásadní vliv na sféru poskytování informací a zdrojů, tedy oblast odborných a vědeckých knihoven. Domnívám se, že díky prohlubování smlouvy a postupným přístupem dalších institucí, dojde k odstranění „zdi“, které byly vybudovány kolem nových vědeckých poznatků a otevřený přístup se stane velmi významným a široce využívaným nástrojem pro práci s odbornými a vědeckými informacemi.

Shrnutí problematiky

Komunikace informací ve vědě prošla rozsáhlými změnami především v souvislosti s elektronickým publikováním na internetu. Je velice zajímavé, ale i příznačné, že o nové směry a způsoby komunikace vědeckých informací se zasazují především vědci z různých vědních oborů. Jejich společnou snahou je postupné prosazování novodobé, z ekonomického hlediska efektivní, rychlé a bezplatné komunikace poznatků z aktuálního výzkumu dané organizace. Preferovanými zdroji pro vědeckou práci jsou digitální knihovny, archivy elektronických tisků, popř. institucionální repozitáře, které vznikly díky alternativnímu způsobu publikování odborných a vědeckých informací – otevřenému přístupu.

Cílem otevřeného přístupu k vědeckým a odborným informacím a volného elektronického publikování, není zrušit tradiční prostředky vědecké komunikace, ani ohrozit knihovny či vydavatelský průmysl. Jedná se především o zpřístupňování vědeckých poznatků cestou ekonomicky efektivnější a rychlejší.

Bibliografické odkazy

1. *Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities* [online]. Berlín, 2003 [cit. 2011-03-09]. Dostupný z WWW: <<http://oa.mpg.de/lang/en-uk/berlin-prozess/berliner-erklarung/>>.
2. *Bethesda Statement on Open Access Publishing* [online]. Bethesda, 2003 [cit. 2011-03-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm>>.
3. BJÖRK, Bo-Christer. Open access to scientific publications – an analysis of the barriers to change? *Biuletyn EBIB* [online]. 2005, no. 2 [cit. 2011-03-11]. Dostupný z WWW: <<http://ebib.oss.wroc.pl/2005/63/bjork.php>>.
4. BRATKOVÁ, Eva. (2003). Rozvoj otevřených archivů elektronických tisků a alternativních bibliografických služeb v oboru informační vědy. *Národní knihovna*. 2003, roč. 14, č. 4, s. 254-269.
5. BRATKOVÁ, Eva. (2006). Otevřený přístup, digitální knihovny a citační služby. In *Inforum 2006 – 12. konference o profesionálních informačních zdrojích, Praha 23. – 25. 5. 2006* [online]. Praha : AiP, 2006 [cit. 2011-03-10]. Dostupný z WWW: <http://www.inforum.cz/pdf/2006/Bratkova_Eva.pdf>.
6. Breakthrough on Open Access [online]. Washington : Inside Higher Ed, September 15, 2009. [cit. 2011-03-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.insidehighered.com/news/2009/09/15/open>>.
7. *Brisbane Declaration on OA* [online]. Brisbane, 2008 [cit. 2011-03-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.earlham.edu/~peters/fos/2008/10/brisbane-declaration-on-oa.html>>.
8. *Budapest Open Access Initiative* [online]. Budapest, 2002 [cit. 2009-10-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.soros.org/openaccess/read.shtml>>.
9. *Compact for Open-Access Publishing Equity Announcement* [online]. 2009. [cit. 2011-03-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.oacompact.org/news/>>.
10. *Compact for Open-Access Publishing Equity* [online]. 2009. [cit. 2011-03-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.oacompact.org/compact/>>.
11. *Compact for Open-Access Publishing Equity : Overview* [online]. 2009. [cit. 2011-03-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.oacompact.org/>>.
12. *Compact for Open-Access Publishing Equity : Signatories* [online]. 2009. [cit. 2011-03-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.oacompact.org/signatories/>>.
13. *Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy*. [online]. Praha : Národní knihovna ČR, c2004 [cit. 2011-03-09]. Dostupný z WWW: <<http://sigma.nkp.cz/F/>>.
14. FOSTER, Allan. Open access: an overview from the UK. In *Inforum 2006 – 12. konference o profesionálních informačních zdrojích, Praha 23. – 25. 5. 2006* [online]. Praha : AiP, 2006 [cit. 2011-03-14]. Dostupný z WWW: <http://www.inforum.cz/pdf/2006/Foster_Allan21.pdf>.
15. HARDY, Rachel; OPPENHEIM, Charles; BRODY, Tim; et al. *Open Access Citation Information : Final report – extended version JISC Scholarly Communications Group* [online]. Southampton : ECS, 2005 [cit. 2011-03-18]. Dostupný z WWW: <http://eprints.ecs.soton.ac.uk/11536/01/OA_Citation_Information_FINAL_Extended_Report.DOC>.
16. *IFLA Statement on Open Access to Scholarly Literature and Research Documentation* [online]. Hague, 2003 [cit. 2011-03-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.ifla.org/V/cdoc/open-access04.html>>.
17. KOLLÁROVÁ, Mária. Začiatok nového milénia v znamení otvárania informačného priestoru. *ITlib*. 2005, roč. 9, č. 2, s. 4-8.
18. KYRIAKI-MANESSI, Daphne; CHALLEPLIOGLOU, Artemis; VASILAKAKI, Eugenia. The Impact of Open Access Policies on Libraries. In *Inforum 2006 – 12. konference o profesionálních informačních zdrojích, Praha 23. – 25. 5. 2006* [online]. Praha : AiP, 2006 [cit. 2011-03-10]. Dostupný z WWW: <http://www.inforum.cz/pdf/2006/Kyriaki_Manessi_Daphne.pdf>.
19. NAJSAREK, Pawel. Terminologia Open Access – o czym warto wiedzieć? *Biuletyn EBIB* [online]. 2006, no. 3 [cit. 2011-03-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.ebib.info/2006/73/najsarek.php>>.
20. *OECD Home : Organisation for Economic Co-operation and Development* [online]. Paris, c2011 [cit. 2011-03-11]. Dostupný z WWW: <http://www.oecd.org/home/0,2987,en_2649_201185_1_1_1_1_1,00.html>.
21. *OECD Principles and Guidelines for Access to Research Data from Public Funding* [online]. Paris, 2007 [cit. 2011-03-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.oecd.org/dataoecd/9/61/38500813.pdf>>.
22. Open access : From Wikipedia, the free encyclopedia. In *Wikipedia : The Free Encyclopedia* [online]. St. Petersburg (USA) : Wikimedia Foundation, 2001 [cit. 2011-03-18]. Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Open_access>.

23. *Open Access Pilot in FP7* [online]. Brusel, 2008 [cit. 2011-03-17]. Dostupný z WWW: <http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/open-access-pilot_en.pdf>.
24. *Open Society Foundations* [online]. Budapešť, c2011 [cit. 2011-03-17]. Dostupný z WWW: <<http://www.soros.org/>>.
25. PLANKOVÁ, Jindra. (2009). Fenomén „Open Access“ – iniciativy, význam, přínosy. In *Inforum 2009 – 15. Ročník konference o profesionálních informačních zdrojích, Praha 27. – 29.5.2009* [online]. Praha : AiP, 2009 [cit. 2009-10-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.inforum.cz/pdf/2009/plankova-jindra-cze.PDF>>.
26. *Position statement in support of open access to published research* [online]. London, 2008 [cit. 2011-03-08]. Dostupný z WWW: <<http://www.wellcome.ac.uk/About-us/Policy/Spotlight-issues/Open-access/Policy/index.htm>>.
27. PROCHÁSKOVÁ, Iva. Institucionální repozitář a role univerzitní knihovny. In *Infos2007 – 34. mezinárodní informatické sympóziium, Stará Lesná (SR) 16. – 19. apríla 2007*. [CD-ROM]. Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov; Albertina icome, 2007. 1 optický disk. ISBN 978-80-969674-0-7.
28. *Recommendations from the EUA Working Group on Open Access* [online]. Barcelona, 2008 [cit. 2011-03-09]. Dostupný z WWW: <http://www.eua.be/fileadmin/user_upload/files/Policy_Positions/Recommendations_Open_Access_adopted_by_the_EUA_Council_on_26th_of_March_2008_final.pdf>.
29. ROVENSKIJ, Zinovij; UJOMOV, Avenir; UJOMOVOVÁ, Jekaterina. *Stroj a myšlení : filosofický nárys kybernetiky*. Praha : Orbis, 1962. 178 s.
30. RYGLOVÁ, Pavla. (2008). *Budování repozitářů: příspěvek univerzitní knihovny pro uchování a šíření výsledků výzkumu a vývoje* [online]. Plzeň, 2008 [cit. 2011-03-08]. Dostupný z WWW: <http://dspace.vsb.cz/bitstream/10084/68557/1/BA08_rygelova_1.pdf>.
31. RYGLOVÁ, Pavla; NOVÁK, Petr. Model otevřeného přístupu a jeho vliv na míru publikovaných vědeckých prací. *i-Forum* [online]. Praha, 2009. [cit. 2011-03-12]. Dostupný z www: <<http://iforum.cuni.cz/IFORUM-6720.html>>.
32. THAGARD, Paul. *Úvod do kognitivní vědy*. Praha : Portál, 2001. 231 s.

INTERNET PRE SENIOROV – NOVÁ METODIKA VO VÝUČBE ZÁKLADNÝCH IT ZRUČNOSTÍ PRE ĽUDÍ V SENIORSKOM VEKU

Regec, Milan

Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra knižničnej a informačnej vedy
Univerzitná knižnica v Bratislave

Abstrakt

Kurzy základnej počítačovej gramotnosti pre seniorov organizuje Staromestská knižnica už od roku 2004 až po súčasnosť. Cieľovou skupinou kurzov sú seniori, ktorí nemajú žiadne alebo majú len minimálne skúsenosti s počítačom a hlavným cieľom je naučiť sa prostredníctvom počítača komunikovať. Článok podrobne rozoberá nový metodický prístup založený na online službách od spoločnosti Google. Ťažisko kurzu je položené na službách Gmail a prehliadači GoogleChrome, pričom seniori si všetky svoje dáta uchovávajú online. Novým prístupom sa podarilo úplne odbúrať negatívne faktory vyplývajúce z rozdielností medzi operačnými systémami a internetovými prehliadačmi. Seniori pracujú v jednotnom prostredí, ktoré je všade rovnaké a svoje dokumenty majú vždy pri sebe nech už sedia za ktorýmkoľvek počítačom.

Abstract

Staromestská library in Bratislava has been organizing courses of basic computer literacy for seniors from 2004 until present. Target group are seniors with no previous or minimum experience with computers and the main aim is to teach to communicate online. Article provides detailed methodic guidelines based on online services from Google. The cornerstone is represented by Gmail and the browser Google Chrome, keeping all of the data in the cloud. New approach managed to remove negative factors of using different operating systems or browser. Senior are working in unified, simple environment that remains the same everywhere and their documents are at their fingertips no matter which computer they are using.

Kľúčové slová

vzdelávanie, seniori, počítačová gramotnosť, internetová gramotnosť, Google, Gmail, Chrome OS

História

Kurzy základnej počítačovej gramotnosti pre seniorov organizuje Staromestská knižnica už od roku 2004. V spolupráci s Univerzitou tretieho veku Univerzity Komenského v Bratislave sa podarilo realizovať do roku 2007 dovedna 10 kurzov. Po ročnej prestávke sa kurzy opäť obnovili, tentoraz už v za týmto účelom zmodernizovanej počítačovej učebni v Staromestskej knižnici v Bratislave. K dnešnému dňu sa v nej podarilo uskutočniť ďalších 13 kurzov, pričom ešte minimálne ďalšie tri sú v tomto roku plánované. Doteraz prešlo kurzami spolu 244 ľudí.

Pri výučbe sa v rámci kurzov vystriedalo viacero inštruktorov, počínajúc Vladimírom Haraštom a Jozefom Liptákom, ktorý už na posledných kurzoch v roku 2007 spolupracoval aj s autorom článku. Ten neskôr pokračoval v kurzoch od konca roka 2009 až po súčasnosť. Medzitým krátky, no nesmierne prínosný bol metodický vklad Jána Gondola. Kurzami v Staromestskej knižnici neúnavne sprevádza aj Viera Tomková, hoci oficiálne ako „asistentka“, jej pedagogický a psychologický prínos je oveľa vyšší a umocňuje kvalitu kurzov na úroveň, ktorú by samotný inštruktor nebol schopný sám nikdy dosiahnuť.

Kurz finančne podporili Ministerstvo školstva prostredníctvom grantovej schémy Exlibris v rokoch 2009 a 2010 a Národná banka Slovenska v roku 2011.

Filozofia a cieľ kurzu

Cieľovou skupinou kurzov sú seniori, ktorí nemajú žiadne alebo majú len minimálne skúsenosti s počítačom. V priebehu rokov sa forma aj obsah kurzu postupne menili a z kurzov „počítačovej gramotnosti“ sa stali kurzy „internetovej gramotnosti“. Kurz vychádza zo základnej požiadavky, ktorá klientov privádza na kurz najčastejšie – naučiť sa prostredníctvom počítača komunikovať. Z technickej stránky je našim cieľom ponúknuť im jednoduché, unifikované prostredie, aby to, čo sa naučia v knižnici, rovnakým spôsobom fungovalo aj u nich doma či v internetovej kaviarni a pod hocijakým operačným systémom. Pracovať v prostredí, kde neexistujú žiadne odlišnosti a ktorý sa prakticky vždy chová rovnako, je obrovskou výhodou.

V rámci kurzov učíme menej, no o to pevnejšie základy sa snažíme položiť. Skôr ako tým, čo všetko učí, je kurz zaujímavý tým, čo všetko neučí. Seniorov neučíme, z čoho sa skladá počítač, ani to, ako funguje. Tak isto sa hlbšie nespomínajú pojmy operačný systém, aplikácia, počítačový program a pod. Seniori však majú za úlohu zistiť, aký operačný systém doma používajú, no jediným dôvodom na to je naučiť ich počítač správne vypínať. Letmo, na krátkom videu im je vysvetlené, ako funguje internet (*The Internet Explained*, 2007). Vôbec sa neučí, ako pracovať so súborovým manažérom („Prieskumníkom“) a s dokumentmi uloženými v počítači – filozofiou totiž je v počítači si žiadne dokumenty neukladať a všetko mať k dispozícii online v tzv. oblaku. Tak isto sa neučí práca s jednotlivými aplikáciami ako textový editor či nebudaj tabuľkový procesor – miesto toho im však predstavíme službu Google dokumenty (<https://docs.google.com/>). Pojem USB kľúč sa na kurze nespomína ani raz a tiež sa nehovorí o vírusoch (služba Gmaila tiež aj Google Chrome používateľov pred vírusmi chráni automaticky (Mathews, 2011a) a tiež sa predpokladá, že počítač už v sebe antivírusový systém obsahuje), venujeme sa však problematike nevyžiadanej pošty a podvodných emailov. Dokonca sa nepredvíča ani taká základná vlastnosť operačných systémov akou je mať otvorených viacero okien súčasne a prepínať sa medzi nimi. Seniori sú inštruovaní používať jednu jedinou aplikáciu – internetový prehliadač – a mať ju vždy maximalizovanú na celú obrazovku. Ak im aj náhodou vyskočia nejaké nové okná, majú ich zatvárať až dotedy, kým neuvidia to okno, v ktorom chceli byť pôvodne. Učíme ich však pracovať s viacerými kartami v rámci internetového prehliadača a to, ako sa medzi nimi prepínať. Kurz je vedený tak, aby seniori nikdy nepotrebovali použiť pravé (opačné) tlačidlo myši.

Obmedzením učebnej látky a teórie dosahujeme to, že len veľmi malá časť frekventantov sa po kurze vyjadruje o preberanej látke ako o príliš zložitej. Pracovaním s internetovými službami a využívaním online úložiska je senior absolútne nezávislý na svojom počítači. Je doslova všade doma, jeho počítač mu môžu ľubovoľne vymieňať, ak si dokáže otvoriť internetový prehliadač a prihlásiť sa do pošty, všetky svoje dáta aj dokumenty má vždy k dispozícii.

Ďalším špecifikom kurzu je snaha o zapájanie rodinných príslušníkov seniora do učebného procesu. Počas kurzu dostávajú seniori domáce úlohy na ktorých vypracovanie sú nabádaní práve k tomu, aby ich robili spoločne s rodinou. Je dôležité, aby ak je to možné, rodina seniora v jeho snažení podporovala. Toto sa však stretáva s iba priemernou odozvou, niektorí návštevníci prídu na kurz práve preto, že žiadnu rodinu či blízkych, s ktorými by komunikovali, už nemajú a týždeň strávený v kruhu rovesníkov má pre nich rovnako sociálnu, ako vzdelávaciu funkciu. Odozvu zlepšuje prístup, pri ktorom sa snažíme seniorov naučiť „finty“, ktoré neovláda ani ich rodina (napr. vyhľadávanie obrázkov podľa farieb, pre ďalšie informácie pozri kapitolu Štruktúra a priebeh kurzu).

Gmail – výhody a nevýhody použitia webmailovej služby

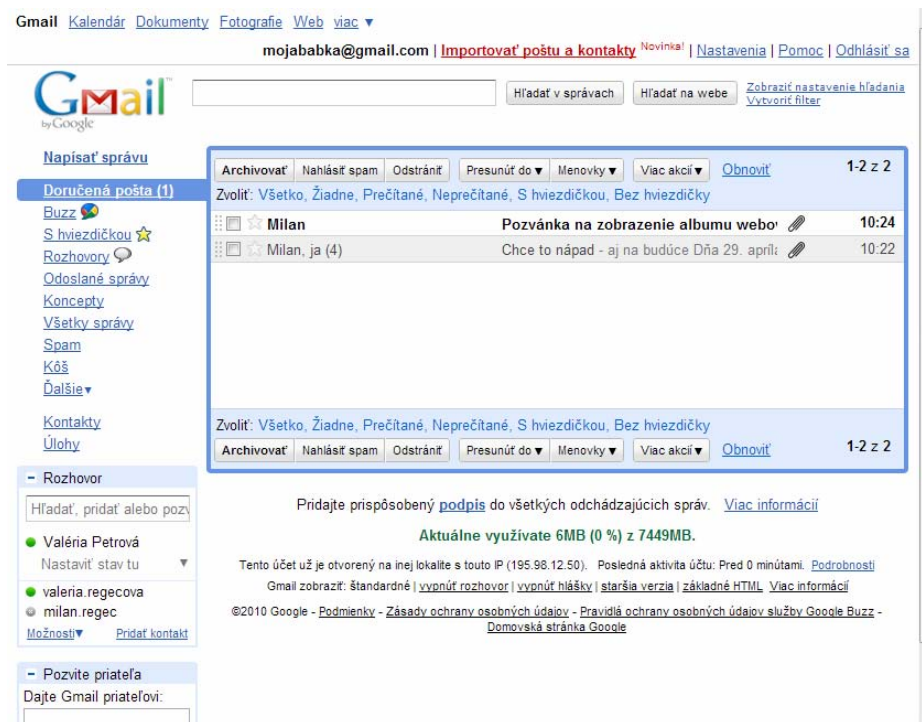
Už na posledných kurzoch uskutočnených ešte v roku 2007 v priestoroch Filozofickej fakulty UK v Bratislave autor tohto príspevku naznačil nové metodické smerovanie kurzov zameraním sa výlučne na online služby a opustením zastarávajúceho konceptu tradičných aplikácií. Voľba padla na Gmail, pretože táto

služba v tom čase poskytovala bezkonkurenčne najviac úložného priestoru, jednoduché a prehľadné prostredie s minimom reklám a čo je najdôležitejšie, balík prepojených služieb ako vyhľadávanie, Google Dokumenty či Mapy a postupne k nim pribúdali ďalšie (z využívaných sú to najmä Prekladač a fotografické albumy GooglePicasa).

Gmail sa už od svojho uvedenia odlišoval od iných služieb tým, že poštu usporadúval do tzv. konverzácií. Spočiatku existovali obavy, že seniori nedokážu pochopiť a prijať systém, kde je odoslaná pošta prepojená spolu s prijatou, tie sa však ukázali ako neopodstatnené. Dôvodom je fakt, že takéto usporiadanie pošty je praktické a to, že bez predchádzajúcej skúsenosti s elektronickou poštou väčšina z nich nie je zaťažená tradičnými koncepciami a nie je potrebné ich preučať.

Dôvody, pre ktoré sme si pôvodne ako poštovú službu vybrali Gmail:

- jasné oddelenie reklamy, ktorá je jednoduchá a má iba textovú podobu,
- rýchlosť,
- automatické ukladanie konceptov,
- prehliadač príloh, ktorý umožňuje tieto priamo zobrazovať a ukladať do online úložiska miesto ich sťahovania do počítača – nezáleží tak na tom, či senior má alebo nemá softvér potrebný na otvorenie dokumentu (Sabharwal, 2011),
- kvalitný filter pre nevyžiadajúcu poštu a zabudovaný antivírus,
- integrovaný chat (pribudol až neskôr),
- kontrola správnosti e-mailových adries (aktuálne sa postupne implementuje).

Obr. 1. Jedna zo starších verzií Gmailu – prakticky bez reklám či rušivých grafických prvkov.

Ako sa Gmail s postupom času vyvíjal, zmenilo sa mierne aj jeho rozhranie a pribudli funkcie, ktoré jeho použitie seniorom do istej miery sľahčili. Napr. systém menoviek je možné meniť pomocou funkcie „Ťahaj a pust“ (drag and drop), čo so sebou nesie nebezpečenstvo, že tí jedinci, ktorí majú problém so správnym držaním myšky, si nechtiac skryjú menovky, na ktoré sú zvyknutí (napr. priečinok s odoslanou poštou).

Gmail tiež pri skrývaní menej často používaných priečinkov prišiel so štandardným nastavením, ktoré už seniorom nevyhovuje a je vhodné ho upraviť.

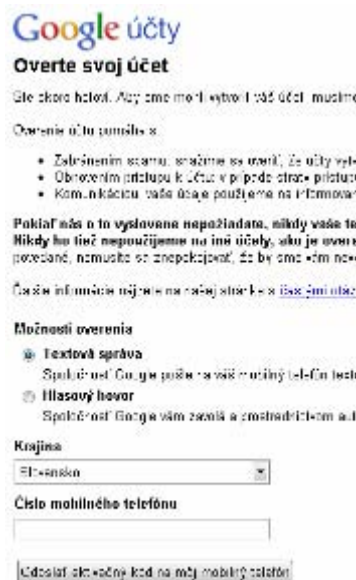

Obr. 2. Gmail po vytvorení nového účtu a po „uprataní“. Odstránená bola nepotrebná služba Buzz a automaticky vytvorené menovky Cestovné a Osobné, naopak štandardne skryté priečinky Všetky správy, Spam a Kôš boli premiestnené medzi trvalo sa zobrazujúce.

Druhým spôsobom, ako dosiahnuť potrebnú zmenu a vyhnúť sa novým funkciám, ktoré pre seniorov použitie Gmailu skôr komplikujú, je použitie tzv. štandardného HTML módu. Ten ponúka pevné rozloženie prvkov, avšak je ukrátený aj o mnohé užitočné prvky. Okrem chatu je to predovšetkým automatické dopĺňanie zadávaných adries, na ktoré sú seniori doslova odkázaní.

Najnovšie úpravy v Gmaili jednoznačne viedli k predĺženiu času, ktorý na kurze strávime vysvetľovaním jeho funkcií. Seniori nevyužívajú funkciu „Kontakty“ a vyhovuje im jej štandardné nastavenie, ktoré ľudí, s ktorými si používateľ píše, do kontaktov pridáva automaticky. Podobne je to aj s položkou „Úlohy“. Ak na jednu z nich senior náhodou klikne, stratí sa mu tlačidlo „Napísať správu“ a nevie, ako má pokračovať, lebo to, že sa prepol z pošty do kontaktov či úloh si nedokáže bez predchádzajúceho upozornenia všimnúť.

Ďalším potenciálnym rizikom je sprísňovanie pravidiel registrácie a autentifikácie, ku ktorej už čoskoro bude povinné mať pri sebe mobilný telefón.

Obr. 3. Hromadnú registráciu používateľov komplikujú sprísňujúce sa pravidlá autentifikácie používateľa (Shan, 2011). Tomuto problému je možné sa vyhnúť prostredníctvom služby GoogleApps.

Samovoľné zmeny zo strany spoločnosti prevádzkujúcej on-line služby často nemožno ovplyvniť a už vôbec nie predvídať. Google však disponuje nástrojom, ako kontrolovať to, kedy a či sa aktualizácia u používateľa zobrazí – je ním služba GoogleApps (pozri samostatnú kapitolu o tejto službe). Jej použitie by vyriešilo aj druhý, stále páľčivejší problém – Gmail neposkytuje možnosť voľby alternatívnej domény a tak všetkých 150 miliónov registrovaných účtov používa koncovku @gmail.com. Pri tomto počte je šanca nájsť optimálnu formu e-mailovej adresy vo formáte meno.priezvisko stále menšia a je potrebné vytvárať sémanticky neprirodzené kombinácie či používať v adrese čísla – pre seniorov to predstavuje istú bariéru.

GoogleChrome – odvážny krok

Ján Gondol počas svojho pôsobenia ešte viac zamerl kurzy na využívanie produktov spoločnosti Google, čo sa prejavilo aj na názve samotných kurzov „Google pre seniorov“. Vizionárskym činom bol prechod k využívaniu prehliadača GoogleChrome. Tento krok sa spočiatku javil ako kontroverzný, nakoľko trhovú podiel tohto prehliadača bol v tom čase len niekoľko percent a teda určite sa nenachádzal na počítačoch, ktoré mali v tom čase seniori doma. Išlo však o rýchly, nenáročný prehliadač s jednoduchým rozhraním. To sa značne líšilo od konkurencie, no napokon sa ukázalo ako kľúčové – v priebehu rokov sa zmenilo iba minimálne (ešte viac sa zjednodušilo). Na rozhraní tohto prehliadača je postavený aj nový pripravovaný operačný systém Chrome OS, ktorý vychádza z konceptu zariadenia postaveného výhradne na online službách (DSL.sk, 2009; Regec, 2007). Zaujímavý je aj fakt, že v priebehu rokov sa rozhrania konkurenčných internetových prehliadačov začínajú svojou koncepciou na GoogleChrome stále viac ponášať.

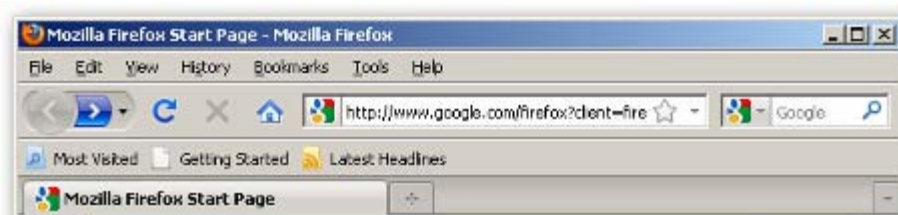
Internet Explorer 6. Štandardná verzia inštalovaná na počítačoch so systémom Windows XP.

Internet Explorer 7. Prvá verzia, ktorá podporovala systém kariet a tiež obsahovala samostatné pole pre vyhľadávanie.

Internet Explorer 9. Verzia iba pre operačné systémy Windows 7 a Windows Vista. Pás kariet sa premiestnil vedľa teraz už univerzálneho poľa slúžiaceho pre zadávanie URL adresy aj pre vyhľadávanie.

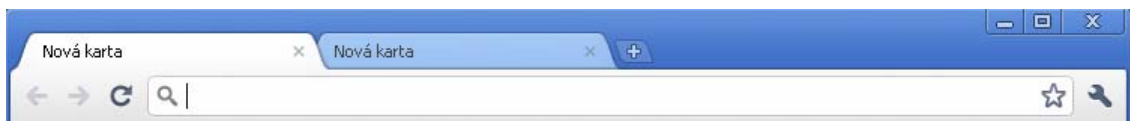
Mozilla Firefox 3.x. Pás kariet sa nachádza pod poľami pre zadávanie URL adresy a vyhľadávanie.

Mozilla Firefox 4.0. Pás kariet sa premiestnil nad pole, ktoré je už tiež univerzálne a slúži aj pre zadávanie URL adresy, aj pre vyhľadávanie. Druhé samostatné pole pre vyhľadávanie zostalo zachované kvôli ďalším funkciám, ktoré ponúka.

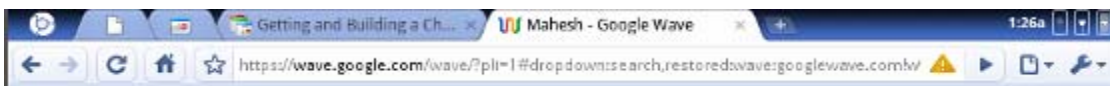

Google Chrome, jedna z prvých verzií. Pole pre vyhľadávanie aj pre zadávanie URL adresy je jednotné, pás kariet sa nachádza nad ním.

Aktuálna verzia Google Chrome 10.0. Rozhranie prešlo počas svojho vývoja iba minimálnymi zmenami. Naopak, ostatné prehliadače sa ho snažili „dobehnúť“.

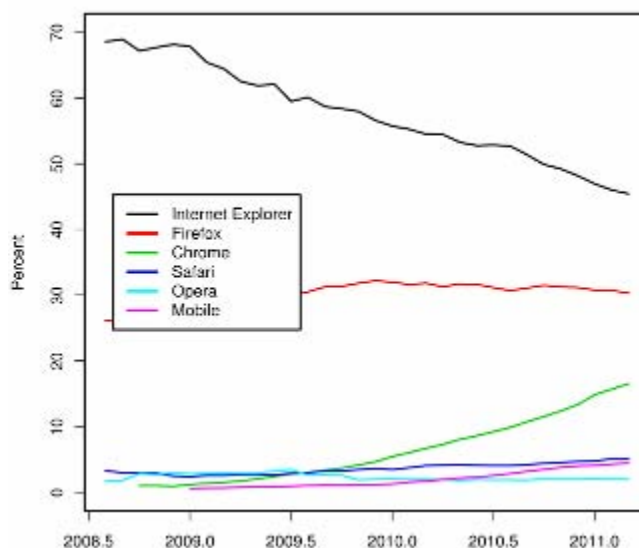
Obr. 4. Evolúcia používateľského rozhrania troch najrozšírejších internetových prehliadačov.

Obr. 5. Chrome OS – operačný systém na nerozoznanie od internetového prehliadača GoogleChrome, ktorý je vlastne jeho jedinou „aplikáciou“.

Medzi kľúčové výhody prehliadača GoogleChrome patria:

- jednoduché, stabilné a moderné používateľské rozhranie,
- dostupnosť pre operačné systémy Windows aj Linux a podpora aj starších verzií týchto systémov,
- systém automatických aktualizácií bez interakcie s používateľom (seniorovi nie sú kladené zbytočné otázky),
- inštalácia do používateľského profilu si nevyžaduje administrátorské práva a je bezpečnejšia z pohľadu internetových hrozieb,
- vstavané a automaticky aktualizované rozšírenie Adobe Flash,
- vstavaný PDF prehliadač,
- automatický prekladač stránok v cudzom jazyku,
- celková rýchlosť a bezpečnosť,
- oddelené procesy – už od prvej dostupnej verzie pád jednotlivej stránky alebo rozšírenia nespôsobil pád celého prehliadača.

Obr. 6. Vývoj percentuálneho podielu jednotlivých internetových prehliadačov za posledné tri roky.

Nevýhodou tohto prehliadača, najmä v začiatkoch, bolo jeho nízke rozšírenie a slabé povedomie o ňom. Našťastie, jeho inštalácia je celkom jednoduchá a bezproblémová (človek nenarazí na problémy s prístupovými právami a pod.) – príručka ku kurzu obsahuje podrobný návod, ako si GoogleChrome nainštalovať. V súčasnosti už tento prehliadač s prehľadom patrí medzi najsilnejšiu trojicu a podľa rýchlosti jeho rozširovania je možné, že poradie v prvej trojke časom ešte zamieša.

Štruktúra a priebeh kurzu

Kurz prebieha počas piatich dní po štyroch hodinách s dvoma až troma prestávkami. V jednom kurze môže byť najviac 10 seniorov o ktorých sa starajú dvaja pedagógovia. Jeden zo seniorov sedí vždy za inštruktorovým počítačom premietaným na plátno, čo pomáha moderovať tempo výučby a zároveň umožňuje obom pedagógom venovať sa aj ostatným seniorom. V počítačovej učebni je na polovici počítačov nainštalovaný starší operačný systém Windows XP a na druhej Windows Vista. To dáva príležitosť vyskúšať si drobné odlišnosti oboch systémov a preto sa seniori sediaci v polovici kurzu navzájom vymenia, aby každý pracoval na oboch typoch operačných systémov.

Súčasťou kurzu je príručka, ktorá krok za krokom vysvetľuje jednotlivé úkony. Je vo formáte A5, aby príliš nezavadzala na stole a zároveň je písaná dostatočne veľkým písmom aj pre ľudí so slabším zrakom. Príručka sa aktualizuje pred každým kurzom. V prípade zmien sa snímky obrazovky nahradia aktuálnymi, no tiež postupne pribúdajú nové kapitoly. Príručka obsahuje za každou kapitolou súbor domácich úloh a priestor na poznámky. Aktuálne sa blíži k svojej 11. revízii a k hranici 100 strán.

V prvý deň sa začína krátkym prieskumom, aby sa zmapovali očakávania kurzantov a ich súčasná úroveň počítačových znalostí. Pokračuje sa predstavením počítača, avšak len do tej miery, aby kurzantivedeli, čo je to stolný počítač, laptop a systém „all-in-one“. Učia sa zapnúť počítač a sú konfrontovaní so situáciou, kedy majú zapnutý počítač ale vypnutý monitor. Čím skôr sa pokračuje nácvikom základných počítačových zručností – používanie myši, na ktoré sa používa hra Solitaire. Seniori si nacvičujú pohyb myšou, klikanie, „ťahaj a pusť“, prípadne tí šikovnejší aj „dvojklik“. Nadpolovičnej väčšine robí problémy práve dvojklik a z viacerých dôvodov tento prvok z kurzu postupne vypúšťame. Jediná funkcia dvojitého kliknutia je spúšťanie programov z plochy, čo sa však dá nahradiť aj kombináciou kliknutia a stlačenia klávesy Enter. Už nikdy sa potom dvojklik nepoužíva, čo ale (nielen) seniorov občas mátie a používajú ho aj tam, kde je to nesprávne (napr. otváranie správ v Gmaili). Navyše v súčasnom operačnom systéme Windows 7 je možné aplikáciu pripnúť na spodnú lištu a odtiaľ ho spúšťať jednoduchým kliknutím. Po zvládnutí ovládania myši sa pozornosť zameria na používanie klávesnice, nakoľko mnohí z kurzantov v živote nepísali ani na stroji,

tempo jednotlivých účastníkov je v tomto okamihu kurzu veľmi rôzne. Pomalším sa odporúča písanie na počítači trénovať aj po skončení každodennej výučby a to buď doma alebo v počítačovej učebni, ktorá je im za týmto účelom sprístupnená zdarma. Na nácvik písania sa môže použiť ľubovoľný textový editor. MS Word má výhodu v tom, že seniorom je možné upraviť veľkosť písma, no automatická kontrola pravopisu ich bude spočiatku miast'. Bežný textový editor (napr. Poznámkový blok) je lepší, ale je potrebné v ňom nastaviť automatické zalamovanie riadkov, prípadne upraviť veľkosť písma. V prvý deň programy seniorom spúšťajú inštruktori, kurzanti sa učia až na druhý deň spustiť internetový prehliadač.

Otvorenou otázkou zostáva, či učiť seniorov používať pri písaní diakritiku. Zatiaľ je kurz nastavený tak, že jej používanie sa vyučuje a vyžaduje. Kurzanti nemajú problém písanie s diakritikou zvládnuť, ale ich písanie to spomaľuje.

Samostatnou kapitolou je používanie funkčných kláves, vysvetlené je písanie znakov ako „@“ a „€“ ale tiež kláves „Capslock“ a „Tab“, ktorý má úplne inú funkciu než na akú sú zvyknutí (v Gmaili pri písaní správy vedie stlačenie kombinácie „Tab“ + „Enter“ k jej odoslaniu).

Druhý deň je venovaný elektronickej pošte. Pomocou porovnávania s klasickou poštou sú vysvetlené jej základné princípy a tiež dôležité etické zásady (napr. vyplňanie predmetu správy, nerozposielanie reťazových mailov). Pomerne podrobne sa vysvetľuje štruktúra emailovej adresy a najčastejšie chyby pri jej písaní. V minulosti si seniori vytvárali e-mailové adresy spoločne sami, avšak bolo to pre nich vyčerpávajúce a zbytočné a tak im e-mailové kontá pripravila inštruktori vopred po prvom dni. Svoje prihlasovacie údaje si seniori vpíšu priamo do obrázku v príručke. Pri voľbe hesla sa vyhýbame slovám, ktoré obsahujú písmená Z a Y kvôli variantom QWERTY a QWERTZ klávesníc. Nakoľko senior nevidí, čo píše, pretože miesto hesla mu naskakujú hviezdičky, je potrebné zvoliť čo najjednoduchšie heslo. Ako vhodné sa vidí použitie dvoch krátkych slov za sebou (napr: „aprilapril“).

Obr. 7. Seniori vpisujú údaje priamo do snímky prihlasovacej stránky vytlačenej v príručke.

Seniori najprv píšú svojej rodine, za úlohu dostali zistiť si e-mailové adresy príbuzných a potom si píšú medzi sebou. V minulosti sme im ukazovali aj funkciu „Konverzácie – Chat“. Táto aktivita so sebou priniesla veľa zábavy, avšak vzhľadom na jej nepravdepodobné využitie seniormi v blízkej budúcnosti bolo čítanie z posledných kurzov vynechávané.

V tento deň bývajú kurzanti ešte pomerne neistí v písaní a tak sa veľký dôraz kladie na správne používanie klávesnice. Vysvetľuje sa rozdiel medzi kurzorom myši a kurzorom klávesnice, pohyb v texte pomocou kurzorových šípok a editácia textu pomocou kláves „Delete“ a „Backspace“. Na použitie kurzorových šípok treba klásť osobitný dôraz, no i tak budú mať seniori tendenciu zmazať celý alebo niekoľko riadkov textu len preto, aby si opravili chybné písmenko na jeho začiatku.

V tretí deň sa kurz venuje pokročilej práci s elektronickou poštou. Počas tohto dňa je tiež návrat z každej prestávky príležitosťou na nácvik prihlasovania sa do pošty – tento úkon sa trénuje v podstate až do posledného dňa, kým sa všetci nedokážu bez cudzej pomoci prihlásiť k svojmu účtu. Čítanie a odpovedanie na správy už v tretí deň seniorom väčšinou ide a tak je tento deň zameraný na prácu s prílohami a vysvetlenie princípu internetových odkazov – každý kurzant dostane sériu vopred pripravených e-mailov, ktorých prílohy si postupne zobrazuje: ide o odkazy na videá, fotografické galérie a rôzne druhy priložených dokumentov. Popri práci s poštou sa tak seniori učia priebežne pracovať aj so samotným internetovým prehliadačom.

Obr. 8. Ukážka príloh k e-mailu, ktorý dostanú seniori v rámci kurzu. Všetky prílohy sa učia zobrazit' pomocou služieb Google a vyhýbame sa ukladaniu príloh na disk.

V prípade veľmi šikovnej skupiny je možné už v tento deň prejsť postupne na službu Google Dokumenty, kde sa seniori učia ukladať zaujímavé prílohy, ktoré chcú ešte upravovať. Tiež sa predstaví produkt GoogleMaps (<http://maps.google.com/>) a s ním previazané stránky imhd (<http://www.imhd.zoznam.sk/ba/>). Veľmi populárnym je pozeranie internetových archívov televízií, tu sa však naráža na problém nejednotnosti rozhraní, preťaženie internetového pripojenia a tiež otázneho využitia seniormi v praxi, preto bol z posledných kurzov (a tiež pre časovú tieseň) tento bod vynechaný.

Štvrtý deň patrí k najnáročnejším. Preberá sa vyhľadávanie pomocou Google, otváranie internetových stránok, navigácia medzi nimi a tiež práca s textovými dokumentmi – ich vytváranie a posielanie (zdieľanie) s ostatnými. Vo väčšine kurzov sa v tento alebo nasledujúci deň stihne prebrať aj automatický prekladač textu či webových stránok. S tým je spojené aj označovanie a kopírovanie textu cez schránku. Problémom pri tomto úkone je, že používateľ pri skopírovaní textu do schránky nedostáva žiadnu spätnú väzbu o tom, že text bol skutočne skopírovaný. Nakoľko v kurze sa nepracuje s opačným tlačidlom myši, kopírovanie prebieha pomocou klávesových skratiek.

V samotnom vyhľadávaní sa vysvetľujú aj pokročilé možnosti ako napr. vyhľadávanie v obrázkoch, správach či časovo ohraničené vyhľadávanie. Seniori si tiež môžu predvčítať skopírovanie URL adresy a jej vloženie do e-mailovej správy.

V posledný deň sa na kurze už len navštevujú zaujímavé internetové stránky a vyhľadávajú informácie. Ich skladba závisí od konkrétnych požiadaviek prítomných seniorov, väčšinou však zahŕňa stránky s predpoveďami počasia, cestovné poriadky, televízny program, čítanie dennej tlače a pod.

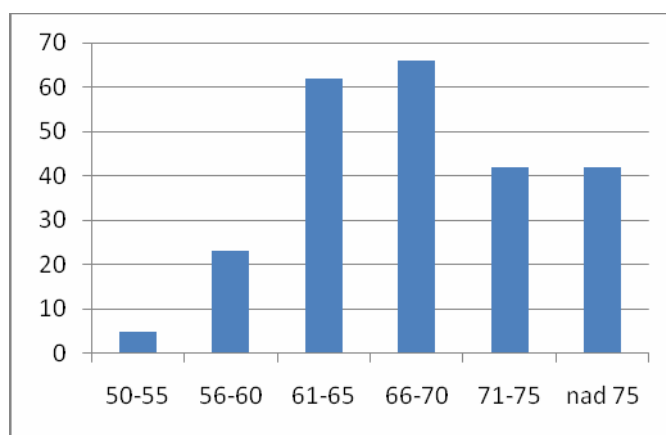

Miera hĺbky preberania látok v posledných dvoch dňoch už závisí výlučne od šikovnosti ľudí v kurze a tiež sa nijako výrazne nelíši od bežných kurzov pre seniorov. Nakoľko ide o kurzy zastrešené knižnicou, vhodnou aktivitou je tiež zoznámenie sa so stránkou knižnice a prípadne aj s jej online katalógom. Na túto aktivitu knižnica plánuje v budúcich kurzoch klásť väčší dôraz.

Po vyplnení elektronického hodnotiaceho dotazníka dostanú seniori do svojej pošty nečakané prekvapenie: e-mail s odkazom na video, v ktorom je na rôznych miestach použitá ich fotografia (<http://www.tackfilm.se/>, <http://www.tackfilm2.se/>). Video je síce vo švédštine a v angličtine, ale odkaz je jasný – človek na fotografii je tam vykreslený ako hrdina. Okrem pobavenia sú kurzanti vyzvaní k tomu, aby tento e-mail preposlali niekomu z rodiny, čím si na záver ešte celkom nenápadne precvičia preposielanie správ.

Vyhodnotenie dotazníkov

Z demografického hľadiska výrazne prevažovali ženy nad mužmi (70 % ku 30 %), muži však boli v priemere o štyri roky starší (porovnanie stredných hodnôt veku je 68 ku 72).

Graf. 1. Veková skladba účastníkov kurzov za roky 2004-2011

Väčšina účastníkov uviedla, že na 5 bodovej škále sa zlepšila v počítačových znalostiach minimálne o 2 stupne. 73 % uviedlo, že kurz úplne splnil ich očakávania a 76 % že z výkladu rozumeli všetkému. 80 % bolo spokojných z príručkou a 90 % by privítalo pokračovanie kurzu. Medzi veci, ktoré sa na kurze naučili a plánujú ich využiť aj v praxi patrili predovšetkým: e-mail, vyhľadávanie, mapy a tiež práca s dokumentmi a cestovný poriadok. Zaujímavé je, že až 98 % absolventov kurzu považovalo za užitočné zriadenie e-mailovej adresy na Gmaili a zoznámenie sa so službami Google, pričom niektorí z nich už mali emailové adresy zriadené na iných serveroch.

Medzi veci, ktoré by sa radi naučili na ďalších kurzoch patrili komunikácia pomocou Skype, práca s fotografiami a zdokonalenie sa v práci s textovými dokumentmi (pokročilé formátovanie textu a pod.) Prehľad odpovedí aj s grafmi je uvedený v prílohe (pdf).

GoogleApps a vytvorenie komunity

GoogleApps je služba, pomocou ktorej môžu organizácie prevádzkovať produkty firmy Google pod svojou vlastnou hlavičkou a na vlastných doménach. To zahŕňa nielen e-mail, ale aj fotoalbumy, úložiská dokumentov, webové stránky či vlastné blogy. Táto služba je k dispozícii zdarma pre akademické inštitúcie a správcom dáva pomerne veľkú kontrolu nad tým, ktorú z nových služieb zaviesť a v akej verzii. GoogleApps tiež neobsahuje reklamy a ponúka väčšiu stabilitu a bezpečnosť dát. Hlavnou výhodou však je možnosť hromadne pridávať a spravovať používateľov, čím sa človek vyhne SMS autentifikáciám, či dokonca blokovaniu IP adresy pre vytváranie nových účtov. Ďalším prínosom by bola možnosť vytvárať používateľské účty pod vlastnou doménou a vyhnúť sa tak presýtenej koncovke @gmail.com. Ak by sa

knižnice realizujúce kurzy pre seniorov skoordinovali a nechali svoje projekty zastrešiť niektorou vysokou školou, je tu potenciál pre vytvorenie komplexného riešenia a funkčnej komunity seniorov. Nevýhodou je, že takéto riešenie je nutné naplánovať dlhodobo a počítať s tým, že registrovanú doménu bude potrebné udržiavať (a platiť) desiatky rokov. Hoci náklady nie sú vysoké, pre trvalé zabezpečenie takejto služby je potrebné najprv vytvoriť stabilnú finančnú schému.

Záver: perspektívy a riziká

Cieľom kurzu je zbúrať komunikačné bariéry medzi generáciami a umožniť aj starším ľuďom komunikovať prostredníctvom internetu. Ťažisko kurzu predstavuje použitie e-mailu, no dnešná mladá generácia už ide ďalej a e-mail využíva stále menej, dominantnou formou komunikácie sú sociálne siete, predovšetkým Facebook (Mathews, 2011b). Je takmer isté, že v budúcnosti sa požiadavka seniorov presunie práve týmto smerom. Možnými rizikami sociálnych sietí je však veľmi rozvinuté sociálne inžinierstvo. Facebook je presýtený podvodnými súťažami, ktoré zneužívajú profily našich vlastných priateľov a vytváranie falošných pozvánok. Zapojenie sa do takejto hry často vedie k finančným stratám. Ako uchrániť neskúseného seniora pred týmito vplyvmi zatiaľ zostáva otvorenou otázkou.

Potenciálnou hrozbou do budúcnosti je sprísňovanie autentifikačných pravidiel, vynucovanie zložitejších hesiel či blokovanie IP adresy inštitúcie pre vytváranie nových účtov, pokiaľ sa ich z jedného miesta vytvorí príliš veľa (toto sa môže stať predovšetkým vtedy, ak inštitúcia používa iba jednu verejnú IP adresu a zvyšok počítačov má pripojených pomocou lokálnych – neverejných IP adries). Pridávanie nových funkcií, ktoré umožňujú dynamicky meniť rozhranie tiež predstavuje potenciálne riziko, nakoľko senior si môže nevedomky preusporiadať položky tak, že sa v nich už potom nebude vedieť vyznať.

Chýba nám model financovania pre seniormi veľmi žiadané pokročilé alebo opakovacie kurzy. Problémom je tiež, že uchádzači o ne majú často tendenciu trochu preceňovať svoje sily a očakávania a až na kurzevidia, že to nie je také jednoduché. Bezprostredná spätná väzba po jedinom kurze pre pokročilých, ktorý sme realizovali, bola pozitívna, ale mnohé veci (napr. práca s fotografiami) boli pre väčšinu účastníkov príliš zložité. Osvedčila sa však výučba programu Skype, hoci tu nemožno počítať s tým, že senior si ho dokáže sám nainštalovať do domáceho počítača. Obľúbenosť telefonovania cez internet je medzi slovenskými seniormi podľa Eurostatu však veľmi vysoká – dokonca najvyššia spomedzi krajín EÚ (DSL.sk, 2010).

Veľký potenciál do budúcnosti predstavuje operačný systém Chrome OS, ktorý je primárne určený pre zariadenia typu netbook, ale svojou jednoduchosťou, použitím univerzálnych používateľských kont (je jedno, ku ktorému zariadeniu sa používateľ prihlási), uchovávaním všetkých dát online a nízkymi nárokmi na hardvér predstavuje ideálne riešenie aj pre seniorov. Chrome OS (<http://www.google.com/chromeos/>) vlastne predstavuje webový prehliadač pretvorený na operačný systém. Jeho úprava a aplikácia pre skupinu seniorov predstavuje potenciálny námet pre pokračovanie výskumu v tejto oblasti.

Použitá literatúra

1. ANTHONY, Sebastian. 2011. Warner Bros. renting movies on Facebook for \$3. In *Downloadsquad*[online]. 2011 [cit. 2011-03-08]. Dostupné na internete: <<http://downloadsquad.switched.com/2011/03/08/warner-bros-renting-movies-on-facebook-for-3/>>.
2. DSL.sk. 2009. Chrome OS bude superrýchly a superbezpečný jednoduchý OS. In *Digitálny svet pod lupou*. [online]. 2009 [cit. 2011-04-09]. Dostupné na internete: <<http://www.dsl.sk/article.php?article=8341>>.
3. DSL.sk. 2010. Slovenskí dôchodcovia volajú cez Internet najviac v EÚ, tvrdí Eurostat. In *Digitálny svet pod lupou*. [online]. 2010 [cit. 2010-12-18]. Dostupné na internete: <<http://www.dsl.sk/article.php?article=10192>>.

4. CHITU, Alex. 2011. Google Translate, Now With Voice Input. In *GoogleOperatingSystemBlog*. [online]. 2011 [cit. 2011-04-15]. Dostupné na internete: <<http://googlesystem.blogspot.com/2011/04/google-translate-now-with-voice-input.html>>.
5. MATHEWS, Lee. 2011. Google Chrome and Chromium add protection against malicious downloads. In *Downloadsquad*. [online]. 2011 [cit. 2011-04-07]. Dostupné na internete: <<http://downloadsquad.switched.com/2011/04/05/google-chrome-and-chromium-add-protection-against-malicious-down/>>.
6. MATHEWS, Lee. 2011. Webmail: older people using it more, teens tossing it aside. In *Downloadsquad*. [online]. 2011 [cit. 2011-02-10]. Dostupné na internete: <<http://downloadsquad.switched.com/2011/02/08/webmail-older-people-using-it-more-teens-tossing-it-aside/>>.
7. MATHEWS, Lee. 2011. GoogleTalk Guru answers questions via your IM app. In *Downloadsquad*. [online]. 2011 [cit. 2011-03-31]. Dostupné na internete: <<http://downloadsquad.switched.com/2011/03/30/google-talk-guru-answers-questions-via-your-im-app/>>.
8. PODSTUPKA, Ondrej. 2011. Internet sa má naučiť všetko. In *SME.sk*. [online]. 2011 [cit. 2011-04-20]. Dostupné na internete: <<http://pocitace.sme.sk/c/5859047/internet-sa-ma-naucit-vsetko.html>>.
9. REGEC, Milan. 2007. Sprístupňovanie informačných technológií starším generáciám. In 34. medzinárodné informatické sympóziu INFOS 2007 v Starej Lesnej. *InfoLib*. [online]. Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov, 2007 [cit. 2011-03-01]. Dostupné na internete: <<http://www.infolib.sk/index/podstranka.php?id=1683&idf=368&lang=sk>>.
10. SABHARWAL, Anil. 2011. 12 new file formats in the Google Docs Viewer. In *The Official Gmail Blog*. [online]. 2011 [cit. 2011-02-21]. Dostupné na internete: <http://gmailblog.blogspot.com/2011/02/12-new-file-formats-in-google-docs.html?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+OfficialGmailBlog+%28Gmail+Blog%29&utm_content=Google+Reader>.
11. SHAH, Nishit. 2011. Advanced sign-in security for your Google account. In *The Official Gmail Blog*. [online]. 2011 [cit. 2011-02-10]. Dostupné na internete: <<http://gmailblog.blogspot.com/2011/02/advanced-sign-in-security-for-your.html>>.
12. SCHAEFFER, Jaron. 2011. Optical Character Recognition (OCR) in 34 languages. In *Docs Blog*. [online]. 2011 [cit. 2011-03-02]. Dostupné na internete: <<http://googledocs.blogspot.com/2011/02/optical-character-recognition-ocr-in-34.html>>.
13. SIEGEL, Joshua. 2011. YouTube is going LIVE. In *YouTubeblog*. [online]. 2011 [cit. 2011-04-10]. Dostupné na internete: <<http://youtube-global.blogspot.com/2011/04/youtube-is-going-live.html>>.
14. *The Internet Explained*. [online]. 2007 [cit. 2011-04-10]. Dostupné na internete: <http://www.youtube.com/watch?v=qv0XCaUkfNk&feature=youtube_gdata_player>.
15. TREYNOR, Ben. 2011. Gmail back soon for everyone. In *The Official Gmail Blog*. [online]. 2011 [cit. 2011-03-02]. Dostupné na internete: <http://gmailblog.blogspot.com/2011/02/gmail-back-soon-for-everyone.html?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+OfficialGmailBlog+%28Gmail+Blog%29&utm_content=Google+Reader>.

BUDOU CHODIT DO KNIHOVEN?

Richter, Vít
Národní knihovna ČR

Abstrakt

Výsledky průzkumu vztahu dospělé populace České republiky k četbě a knihovnám, který uskutečnila Národní knihovna ČR a Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. v letech 1996, 2007 a 2010. Příspěvek analyzuje data týkající se návštěvnosti knihoven, charakterizuje uživatele knihoven i tu část populace, která služby knihoven nevyužívá, hodnotí spokojenost s nabídkou služeb, charakterizuje nejvíce využívané služby knihoven, analyzuje příčiny nezájmu o aktivity knihoven a vymezuje služby, které mají vysoký potenciál pro budoucí rozvoj knihoven. Na závěr jsou formulovány závěry pro budoucí rozvoj knihoven.

Klíčová slova

Čtenáři, Čtenářství, Četba, Průzkum uživatelů, Statistické šetření, Česko, Česká republika

Abstract

Will they go to libraries?

Results of the survey of the adult population of the Czech Republic relationship to reading and libraries, which was carried out by the National Library of the Czech Republic and the Institute of Czech Literature AS CR in 1996, 2007 and 2010. This report analyses data related to visit rate and also characterizes library users including the population that does not use library services and evaluates satisfaction with the range of services. In the following text it also characterizes most widely used library services, analyses causes of disinterest, in library activities and defines services, that have high potential for future development of libraries. Finally the conclusions are formulated for the future development of libraries.

Keywords

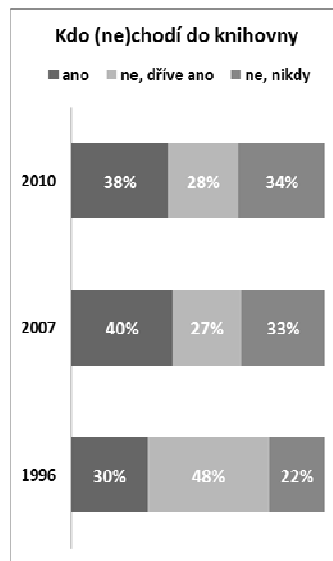
Readers, Reading, Survey of users, Research of users, Statistical survey, Czech Republic, Czechia

Národní knihovna ČR a Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., uskutečnily v roce 2010 reprezentativní průzkum mezi obyvateli ČR staršími 15 let zaměřený na vztah dospělé populace k četbě, ke knize a také ke knihovnám a jejich službám. Celkově šlo již o druhé šetření – předchozí proběhlo v r. 2007 a bylo vůbec prvním reprezentativním šetřením zaměřeným na čtení, které se u nás kdy konalo. Praktickou část průzkumu provedla agentura DEMA, a. s. Sběr dat se uskutečnil od 1. do 30. června 2010 na vzorku 1 550 respondentů (statistická chyba 2,5 %) z 225 míst z celé České republiky. Pro širší srovnání můžeme u některých aspektů zkoumané problematiky využít i údaje z průzkumu, který se uskutečnil v roce 1996. Klíčovým tématem výzkumu v letech 1996 a 2007 byly knihovny, ke kterým v roce 2010 přibýlo téma beletrie a čtení v digitální sféře.

Následující příspěvek je věnován především interpretaci dat, která se týkají vztahu populace ke knihovnám a internetu. Pro celkový kontext proto na úvod uvádíme několik hlavních údajů. Z průzkumu vyplynulo, že 79 % Čechů přečte za rok aspoň jednu knihu (v r. 2007 – 83%), že 46 % nakoupí za rok aspoň jednu knihu (v r. 2007 – 71 %). Češi v průměru přečtou za rok 17 knih; jejich čtení se denně věnují 38 minut (v r. 2007 41 minut); za rok nakoupí průměrně 5 knih a utratí za ně 1214,- Kč; v jejich domácích knihovnách se v průměru nachází 246 knih. Opět se ukázalo, že ženy čtou výrazně více než muži. U čtení knih obecně je genderový rozdíl 12 % ve prospěch žen, u knih beletristických je rozdíl ještě větší – 21 %. Nejvyšší počet čtenářů se nachází ve věkové kohortě 15-24 let (84 %), mezi obyvateli, kteří dosáhli vysokoškolského vzdělání (93 %), a ve velkoměstech nad sto tisíc obyvatel (84 %). Z vlivů působících na čtení, vyšlo opět najevo, že největší roli hraje domácí (rodinné) prostředí. Daná zjištění svědčí o tom, že Česká republika se řadí v rámci Evropy k zemím s nejsilnější čtenářskou kulturou (společně se skandinávskými a pobaltskými státy). Výsledky také ukázaly, že velké procento našich obyvatel má ve zvyku navštěvovat veřejné knihovny.¹

¹ Svod všech výsledků a jejich interpretaci lze najít v knize J. Trávníčka *Čteme? Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize* (2008). V roce 2011 vyjde publikace s výsledky průzkumu z roku 2010.

Návštěvnost veřejné knihovny

Všem dotazovaným občanům byla položena otázka, která mapovala, zda v průběhu posledního roku, tj. od června 2009 do června 2010, navštívili veřejnou knihovnu. Pokud tomu tak nebylo, zjišťoval průzkum, zda veřejnou knihovnu navštívili někdy v minulosti.

- V rámci populace České republiky starší 15 let více než dvě třetiny občanů (38%) navštívily během minulých dvanácti měsíců veřejnou knihovnu.
- V roce 2010 patří ženy (47%!, tj. téměř každá druhá) častěji než muži (28%, tj. zhruba každý čtvrtý) mezi současné návštěvníky veřejné knihovny.
- Rozsah populace navštěvující knihovnu oproti roku 1996 výrazně stoupl z 26% na 40% v roce 2010, ale je možné, že v tomto pozitivním trendu nastává v posledních letech zlom.

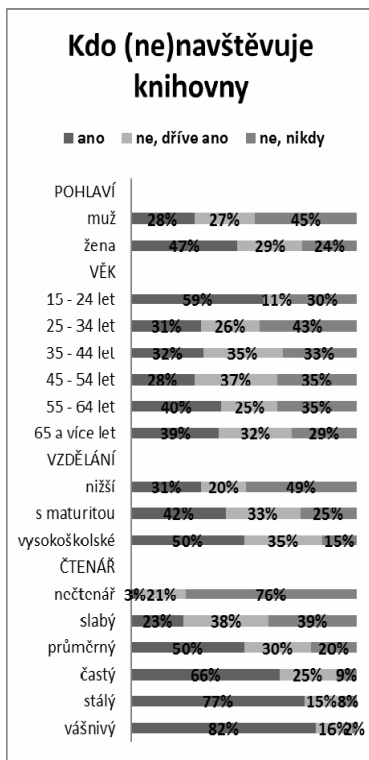
Obdobný trend můžeme zaznamenat u té části populace, která knihovnu v současné době nevyužívá, ale dříve ji navštěvovala. Od roku 1996 dochází k výraznému návratu občanů do knihoven. V roce 1996 činil podíl těch, kteří dříve navštěvovali knihovnu 48%, zatímco v roce 2010 pouze 28%.

- V roce 1996 byla pouze necelá čtvrtina občanů (22%), která nikdy nezavítala do veřejné knihovny. Počet těch, kteří nikdy nenavštívili knihovnu, stoupl v roce 2010 na plnou třetinu dospělé populace (34%).
- Výrazným kritériem pro tento negativní trend je pohlaví. Zatím co v roce 1996 byla pouze čtvrtina mužů (26%), kteří nikdy v minulosti nenavštívili knihovnu, v roce 2010 se tento podíl rozšířil na téměř polovinu (45%).
- Podstatně odlišná je situace u žen – podíl žen, které nikdy nenavštěvovali knihovnu, stoupl za posledních patnáct let z 17% v roce 1996 na 24% v roce 2010.

Kdo nejvíce využívá knihovny

- Nejčastějšími uživateli služeb knihoven byli mladí lidé ze skupiny 15 až 24 let (59%). Téměř poloviční zájem projevovaly střední věkové kategorie, například podíl věkové skupiny 45 až 54 let činil 28%.
- Kategorie seniorů vykazují značný podíl současných návštěvníků (40%, resp. 39%).
- Strukturu návštěvnosti výrazně ovlivňuje vzdělávání - čím je vzdělání občana vyšší, tím častěji se řadí jak mezi současné, tak bývalé návštěvníky veřejné knihovny – vysokoškoláci 50%; čím je nižší, tím častěji do knihovny nikdy nechodí – základní vzdělání 31%.

- Pokud se na návštěvníky knihoven díváme z hlediska intenzity četby, potom platí: čím více občan přečte knih, tím častěji ho lze počítat mezi současné návštěvníky veřejné knihovny a méně často jak mezi bývalé návštěvníky, tak mezi odmítající, kteří nikdy nejevili zájem o knihovnické služby.
- Do veřejné knihovny nyní chodí také 3% nečtenářů; každý pátý tak činil v minulosti (21%); ostatní, kteří tvoří většinu, ji nikdy nenavštěvovali (76%).

Kdo nechodí do knihovny

- Ti, kteří již nechodí do veřejné knihovny, ačkoliv tak byli dříve zvyklí, se rekrutují nejčastěji z řad střední generace, občanů ve věku 45 až 54 let (37%, tj. zhruba čtvrtina z deseti).
- Nejčastěji do veřejné knihovny nikdy nechodili příslušníci mladé generace ve věku 25 až 34 let (43%, tj. téměř každý druhý).
- Do knihovny přestala chodit třetina občanů, kteří mají vyšší vzdělání, tj. maturitu nebo vysokou školu (34%) a pětina těch, kteří mají nižší vzdělání (20%).
- Do veřejné knihovny nikdy nechodil každý druhý občan s nižším vzděláním (49%) a každý pátý s vyšším vzděláním (22%).
- Nejvíce přestali chodit do knihovny obyvatelé měst s pěti až dvaceti tisíci obyvateli (37%).
- Nejvyšší podíl odmítajících je na venkově, v obcích do dvou tisíc obyvatel (39%) a ve velkých městech s dvaceti až sto tisíci obyvateli (40%).

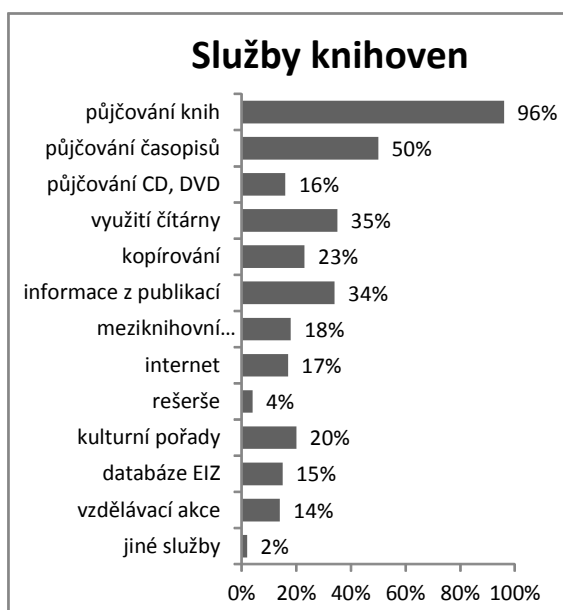
Spokojenost s nabídkou knih a služeb

- Při otázce mapující obecný náhled široké veřejnosti na nabídku knih a služeb veřejných knihoven se ukázalo, že polovina obecné populace neumí nabídku veřejných knihoven posoudit (48%). To se týká především té skupiny obyvatel, která knihovny nevyužívá.
- V hodnocení těch, kteří dokážou náhled na knihovny provést, panuje vysoká převaha spokojenosti (41%) nad kritikou (3%). Ostatní (8%) vyjadřují míru spokojenosti s nabídkou knihoven asi tak napůl.

- Naopak naprostá většina občanů, kteří v současnosti navštěvují veřejné knihovny, umí jejich nabídku zhodnotit a vyslovuje s nimi spokojenost (97%, z toho 87% je spokojeno).

Nejvíce využívané služby veřejných knihoven

- Mezi pět nejvíce využívaných služeb veřejných knihoven patří půjčování knih (96%), půjčování časopisů (50%), využívání čítárny či studovny (35%), získávání informací z publikací (34%) a kopírování (23%).
- Zájem o služby zejména ty speciální je mnohdy diferenciován podle různých kategorií čtenářů. Například muži mnohem více (20%) využívají elektronické informační zdroje (EIZ), oproti ženám (12%). Naproti tomu ženy jsou mnohem častěji návštěvníky kulturních pořadů (23%), než je tomu u mužů (14%).

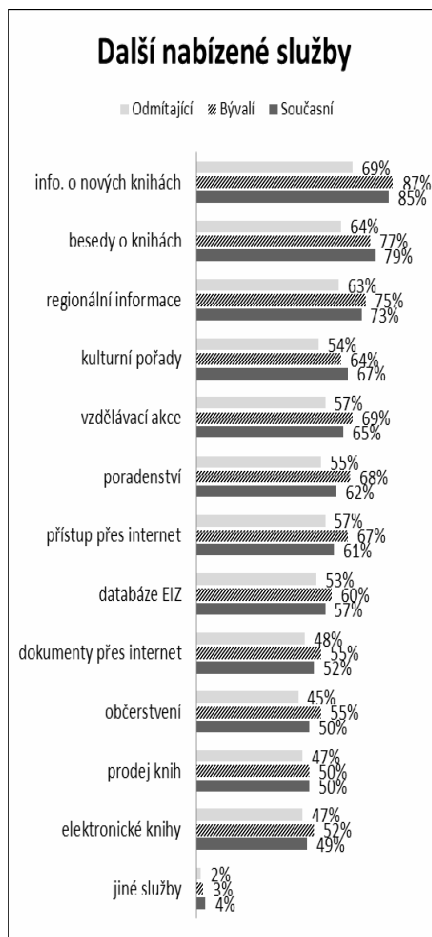
- Obdobným způsobem diferencuje zájem o služby i věk návštěvníků knihoven. Výrazná diference je například při využívání studoven a čítáren – tuto službu využívá 56% mladých návštěvníků (15 – 24 let), ale pouze 20% seniorů nad 65 let. Stejný rozdíl najdeme při zájmu o internet – ten využívá 35% nejmladších návštěvníků do 24 let, oproti 3% seniorů.
- Využívání jednotlivých služeb ovlivňuje i intenzita četby knih, ale zde jsou rozdíly mnohem menší. Například 100% návštěvníků knihoven z řad vášnivých čtenářů využívá výpůjční služby, ale u slabých čtenářů je to pouze 92% návštěvníků. 48% častých čtenářů využívá služby studoven, zatímco u slabých čtenářů je to pouze 18%.

Další nabízené služby

- Naprostá většina současných i bývalých návštěvníků knihoven, stejně jako občané, kteří do knihoven nikdy nechodili má zato, že knihovny by svou nabídku služeb mohly obohacovat hlavně o informace o nových knihách (85% - 87% - 69%), o besedy o knihách a autorech (79% - 79% - 64%) a o regionální informace, včetně tisku a knih o regionu (73% - 75% - 63%).
- Více než polovina občanů doporučují více kulturních (67% - 64% - 54%) a vzdělávacích pořadů, včetně kursů zvyšujících počítačovou gramotnost (65% - 69% - 57%); navrhuje zahrnout do nabídky poradenskou činnost (62% - 68% - 55%), přístup ke službám knihovny prostřednictvím webové stránky

(61% - 67% - 57%) a také vyhledávání v databázích elektronických informačních zdrojů (57% - 60% - 53%).

- Každý druhý návštěvník doporučuje rozšiřovat služby o zasílání dokumentů a kopií elektronicky přes internet (52% - 55% - 48%), prodej knih (50% - 55% - 45%), možnost občerstvení (50% - 50% - 47%) a půjčování elektronických knih a čteček (49% - 52% - 47%).

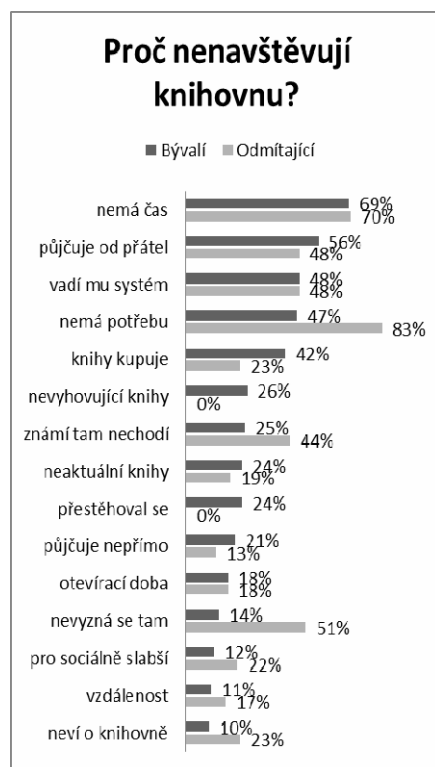

- Kromě výše uvedeného navrhuje návštěvníci (2 - 4%) celou řadu dalších služeb a aktivit, např. pořádání akcí pro děti, besedy s autory knih a celebritami, autogramiády, happeningy, zábavné pořady, koncerty, promítání filmů, obrazovou galerii, donášku/dovoz knih domů, jednu průkazku pro všechny pobočky, delší otevírací dobu, zasílání informací o nových knihách a novinkách v dění okolo knihovny, setkávání důchodců, pořádání výletů nebo správu portfolia přečtené literatury.

Proč lidé nenavštěvují knihovnu

Bývalí návštěvníci

- Bývalí návštěvníci knihoven nejčastěji zdůvodňují své chování tím, že nemají čas chodit do knihovny (69%). A také, že si knihy raději půjčují od přátel a známých (56%).
- Téměř každý druhý říká, že nemá důvod chodit do knihovny (47%). Sděluje také, že si nechce knížky půjčovat, protože mu vadí administrativa s tím spojená, hlídání termínů – knížky chce mít trvale doma (48%), případně si je raději sám kupuje (42%).
- Každý čtvrtý sděluje, že důvodem, proč už nechodí do knihovny, je to, že v ní nejsou knihy, které potřeboval (26%) anebo aktuální, nové knížky (24%), že se přestěhoval (24%), a také, že nikdo z jeho známých do knihovny nechodí (25%).

- Každý pátý uvádí, že do knihovny chodí někdo další z rodiny. Využívá tudíž této skutečnosti a knihy si půjčuje přes něho (21%).
- O nevyhovující otevírací době se zmiňuje každý šestý (18%).
- Další důvody byly jmenovány méně často. Patří sem např. to, že občan neví, co by v knihovně dělal, nevyzná se tam, neumí si vybírat knížky apod. (14%), že veřejná knihovna je spíše pro sociálně slabší (12%), v blízkém okolí žádná veřejná knihovna není (11%) anebo občan nemá ponětí, kde by v blízkosti nějaká knihovna mohla být (10%).

Ti, kteří knihovny nenavštěvovali

- Ti, kteří nikdy nenavštěvovali knihovnu, zdůvodňují své chování nejčastěji tím, že nemají důvod, proč chodit do knihovny (83%) a nemají čas chodit do knihovny (70%).
- Každý druhý z těch, kteří nikdy nevyužili knihovnu, říká, že neví, co by v knihovně dělal, nevyzná se tam, neumí si vybírat knížky apod. (51%), že si knihy raději půjčuje od přátel a známých (48%) nebo si je nechce půjčovat, protože mu vadí administrativa s tím spojená, hlídání termínů – knížky chce mít trvale doma (48%). A také, že nikdo z jeho známých do knihovny nechodí (44%).
- Každý čtvrtý tvrdí, že si knihy raději sám kupuje (23%) nebo neví, kde se v blízkosti nějaká knihovna nachází (23%).
- Každý pátý nabyl přesvědčení, že knihovny jsou pro sociálně slabší (22%), nemají aktuální nové knížky (19%), ani vhodnou otevírací dobu (18%).
- Další důvody byly jmenovány méně často. Patří sem např. to, že v blízkém okolí není žádná knihovna (17%) anebo, že do knihovny chodí někdo další z rodiny a občan tudíž využívá této skutečnosti a když potřebuje, tak si knihy si půjčuje přes tuto osobu (13%).

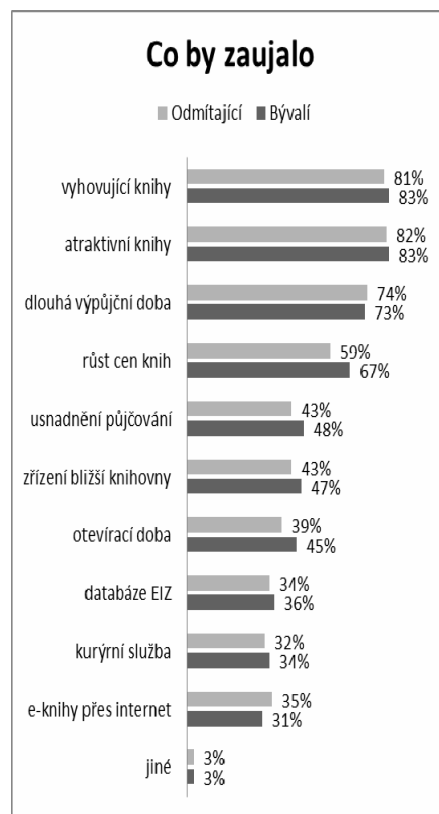

Jaký potenciál mají knihovny pro oslovení veřejnosti

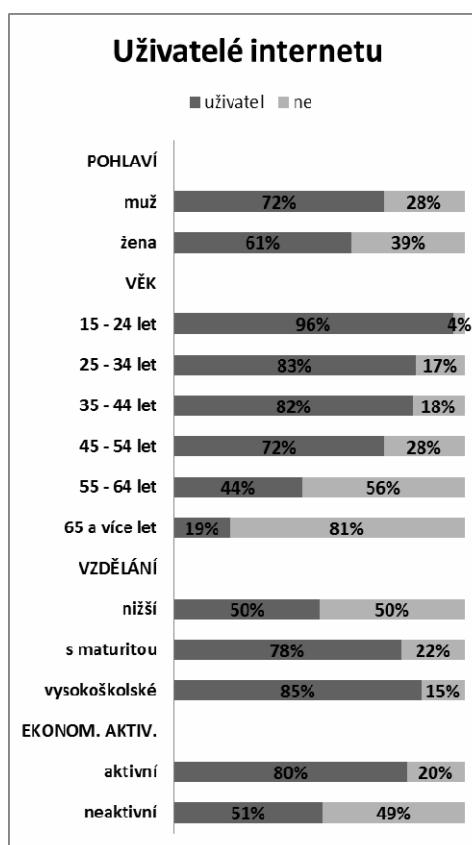
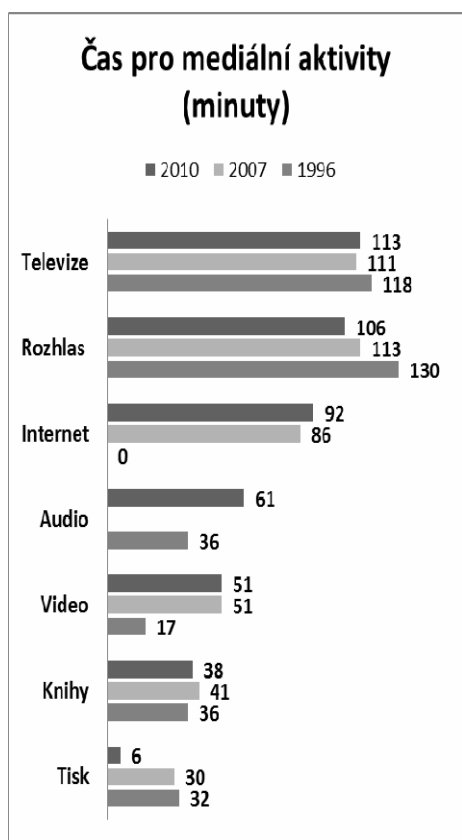
- Občanům, kteří přestali navštěvovat knihovnu (28% dospělé populace) i těm, kteří ji nikdy nevyužili (34% dospělé populace), byla položena doplňující otázka mapující, zda by je veřejná knihovna dokázala něčím tak zaujmout, aby ji v letošním roce navštívili. Pokud ano, co by je přimělo stát se (zнову) čtenářem veřejné knihovny.
- V kategorii bývalých návštěvníků každý druhý respondent (50%!) odpověděl kategoricky „*nic, nechci se stát čtenářem veřejné knihovny*“. V případě kladné reakce jen 3% bývalých návštěvníků sdělila „*ano, určitě*“. Ostatní (47%) uvedli podmíněné „*možná ano*“.
- V kategorii odmítajících, tj. těch, kteří nikdy nevyužili knihovnu, naprostá většina respondentů (86%!) odpověděla kategoricky „*nic, nechci se stát čtenářem veřejné knihovny*“. V případě kladné reakce ani 1% občanů nesdělilo „*ano, určitě*“. Všichni potenciální zájemci (14%) uvedli podmíněné „*možná ano*“.

Co by přimělo lidi navštívit knihovnu?

- Jak bývalí návštěvníci knihoven, tak i ti, kteří knihovny nikdy nevyužívali, podmiňují budoucí návštěvu knihovny téměř shodně. Požadují knihy, které potřebují (83%, 81%) a také nové atraktivní tituly (83%, 82%).
- Část odpovědí směřovala do provozní oblasti. Aby knihovna půjčovala knihy na dostatečně dlouhou dobu (73%, 74%), usnadnila a zrychlila půjčování (48%, 43%), aby knihovna byla blíže jejich bydlišti nebo zaměstnání (47%, 43%), měla výhodnější otevírací dobu (45%, 39%), nebo nabízela doručení výpůjček kurýrní službou (34%, 32%).
- Téměř dvě třetiny (67%, 59%) připouštějí, že by je k opětovnému návratu do knihovny mohly donutit prudce rostoucí ceny knih na trhu.
- Podnětem pro návštěvu knihovny by také bylo vyhledávání v databázích elektronických informačních zdrojů (36%, 34%) anebo půjčování elektronických knih přes internet (31%, 35%).
- V rámci odpovědi „jiné“ (3%) zazněl mj. požadavek na dostupnost požadovaných titulů, nižší sankce, útulné prostředí knihoven, požadavek „aby se tam něco zajímavého dělo“, či aby bylo půjčování v knihovně zdarma.

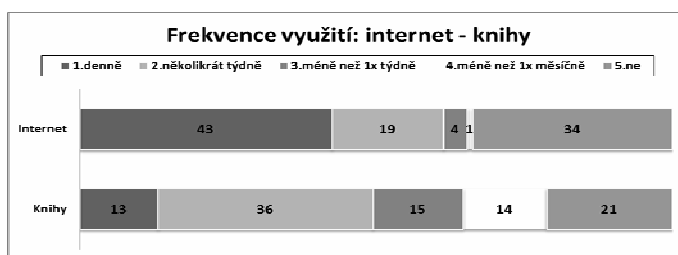
Televize – rozhlas – internet – četba knih

Z hlediska posouzení postavení četby byl analyzován rozsah času, který dospělá populace věnuje v průběhu dne různým mediálním aktivitám. Zde můžeme zaznamenat několik významných trendů.

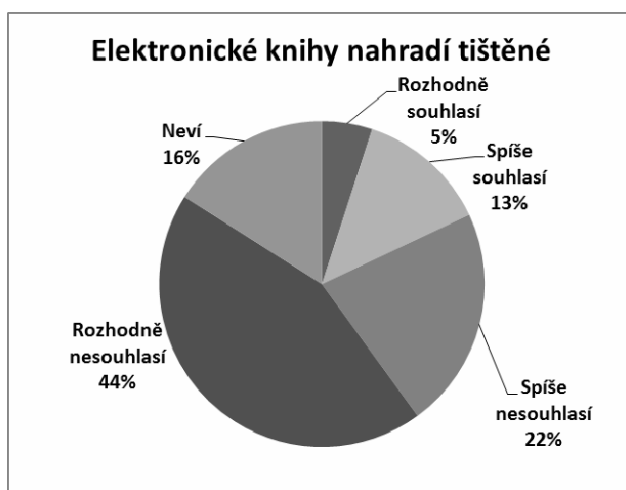
- Velká media – televize a rozhlas - v posledních patnácti letech mírně ztratila. Lidé se poslechu rozhlasu i televize věnují o něco méně. Výraznější pokles zaznamenáváme u rozhlasu (pokles ze 130 minut v roce 1996, na 106 minut denně v roce 2010). Mírný pokles zaznamenáváme i u sledování televize ze 118 na 111, respektive 113 minut denně v roce 2010.
- Mimořádnou dynamiku naopak registrujeme u doby strávené na internetu. V roce 1996, kdy se využívání internetu v ČR začíná teprve zabývat, nebylo využívání internetu statisticky vůbec zaregistrováno. V roce 2007 mu lidé denně věnovali 86 minut a v roce 2010 již 92 minut. Je zřejmé, že každodenní čas strávený internetem se v brzké době začne přibližovat času, věnovanému sledování televize a poslechu rozhlasu.

- Ve stejném období výrazně poklesla doba, po kterou lidé čtou tisk, noviny a periodiky a to z 32 minut v roce 1996 na 6 minut denně v roce 2010. Tomu odpovídá i zjištění toho, co na *internetu* nejčastěji čtete. Jsou to především *zprávy* (53 %), s odstupem následují diskuse (16 %) a komentáře (10 %), beletristické texty čte na internetu jen 1 % obyvatel ČR starších 15 let. Čím jsme vzdělanější, tím méně nás na internetu zajímají diskuse a tím více dáváme přednost zprávám
- Pro knihovny je naopak potěšitelné, že čas věnovaný četbě knih není na jedné straně nijak rozsáhlý, ale na druhé straně je podstatné, že se v posledních 15 letech jeho rozsah nijak výrazně neměnil, dokonce mírně stoupl a pohyboval se v rozpětí 36, 41 až 38 minut denně v roce 2010.
- Věk a vzdělání jsou klíčové proměnné, které rozhodují o našem vztahu k internetu, konkrétně v jeho každodenním užívání. Čím jsme starší, tím náš vztah k tomuto médiu slábne. Rozhodující předěl vede mezi věkovou skupinou nejmladších a věkem 25-34 let, stejně jako mezi věkovou skupinou 55-64 let a nejstarším věkem. U vzdělání je rozhodující hranicí mezi každodenními internauty a každodenními neinternauty maturita.
- Internet využívají evidentně častěji občané ekonomicky aktivní (80%!) než neaktivní (51%).

- Co do frekvence se nabízí srovnání mezi užíváním internetu a čtením knih. Je patrné, že (1) internet je pro nás daleko každodennějším médiem než knihy, knihy se k naší uživatelské každodennosti poutají více než třikrát méně; (2) knihy nás nejvíce zaměstnávají v časovém režimu „několikrát týdně“, který naopak pro internet není vůbec typický; (3) knihy mají „časově-frekvenční kapitál“ rozprostřen daleko rovnoměrněji než internet, internet namnoze používáme způsobem „všechno, nebo nic“ (velký počet denních uživatelů i neuživatelů); (4) užívání méně než jedenkrát měsíčně je u internetu víceméně rovno neužívání, jde o statistickou abstrakci (1 %), zatímco čtení knih v tomto časovém režimu je pro nás něčím zcela samozřejmým (14 %).

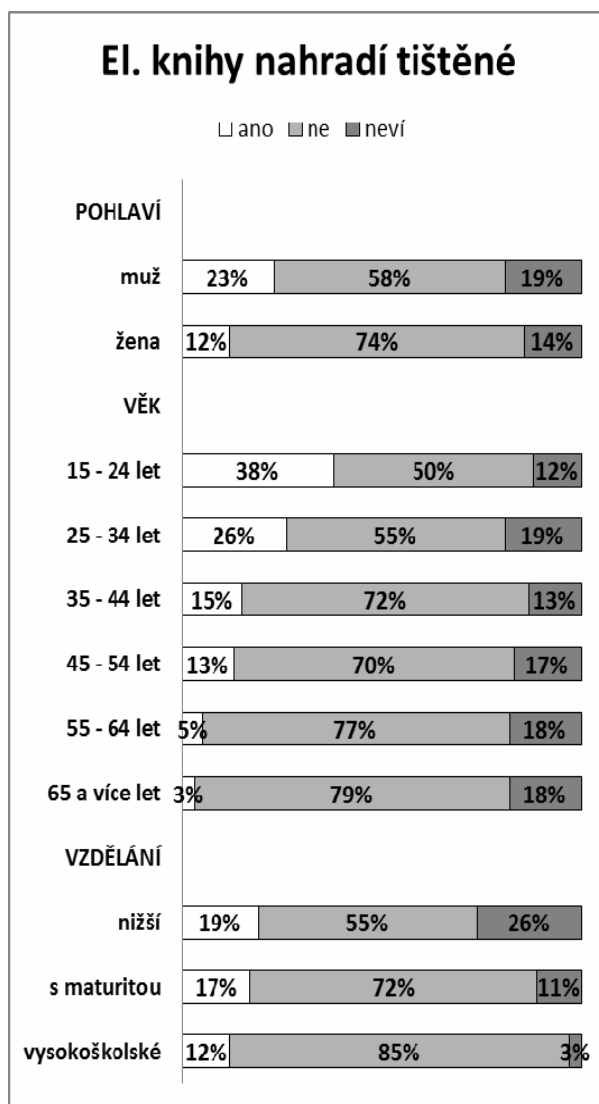
Vztah k elektronickým knihám

Novým tématem pro průzkum v roce 2010 se stalo sledování vztahu dospělé populace k novému médiu – elektronickým knihám. Deklarovaný postoj k elektronickým knihám byl v průzkumu zjišťován prostřednictvím souhlasu s tvrzením: „*Nepotřebuji už knihy v tištěné, papírové podobě. Dokážu si představit, že bych je četl pouze v podobě elektronické (na obrazovce počítače, čtečky nebo displeji mobilu).*“

- Z odpovědí vyplývá, že e-knihy místo tištěných vyvolávají sympatie u každého šestého občana ČR staršího 15 let (18%, z toho u 5% rozhodně ano).

- Dvě třetiny občanů se staví k této možnosti odmítavě (66%, z toho 44% kategoricky).
- Těch, kteří nevědí, o této eventualitě nikdy neuvažovali, je v populaci celkem 16%.

Analýza odpovědí dokumentuje, že názory jsou značně diferencované podle pohlaví, věku, vzdělání, intenzity četby knih i využívání internetu:

- **Pohlaví:** souhlas zaznívá dvojnásobně častěji od mužů než od žen; nesouhlas vyslovuje více než polovina mužů a tři čtvrtiny žen.
- **Věk:** souhlas je tím zřetelnější, čím je věk občanů nižší; nesouhlas vyslovuje zhruba polovina mladé generace (15 až 34 letých); u ostatních kategorií nesouhlas osciluje okolo tří čtvrtin.
- **Vzdělání:** souhlas vyslovuje každý pátý se vzděláním základním, každý šestý s maturitou a každý osmý s vysokou školou; nesouhlas vyslovuje zhruba polovina osob s nižším vzděláním, tři čtvrtiny s maturitou a většina těch, kteří mají vysokoškolský diplom.
- **Čtenář:** s možností číst knihy výhradně v elektronické podobě souhlasí každý čtvrtý nečtenář (23%), naopak pouze 12% silných čtenářů se dokáže s tímto názorem ztotožnit.
- **Internet:** čím častěji občan využívá internet, tím více akceptuje knihy v elektronické podobě. 28% těch, kteří používají internet denně, se kloní k elektronickým knihám, naopak pouze 2% těch, kteří internet nepoužívají, akceptuje elektronické knihy.

Závěry

- V ČR existuje silný potenciál populace starší 15 let, která čte a považuje četbu za přirozenou součást svého pracovního i osobního života.
- I v období masivního rozšiřování internetu, mobilní komunikace a dalších nových médií zůstává četba a zejména četba knih samozřejmou součástí volnočasových i pracovních aktivit lidí. Rozsah doby věnované četbě se v posledních 15 letech nezměnil.
- Knihovnám se v uplynulých patnácti letech dařilo zvýšit počet dospělých (38%), kteří využívali jejich služby. Bylo tomu proto, že dokázaly reagovat na změny potřeb svých uživatelů, modernizovaly a zkvalitňovaly své služby. Vytvářely nové služby založené na využití ICT a rozšiřovaly své aktivity jako informační, vzdělávací, komunitní a kulturní centra pro komunitu, ve které působí.
- Vedle pozitivního trendu jsme ale svědky toho, že dochází k výraznému nárůstu podílu populace, která knihovny nikdy nenavštívila (34%). Za kritický lze považovat pokles zájmu u mužské populace (45%). Existuje značná míra deklarované neochoty těch, kteří dříve chodili do knihovny, i těch, kteří jejími návštěvníky nikdy v minulosti nebyli, stát se jejími členy.
- Ti, kteří nikdy nenavštěvovali knihovnu, si mnohem méně uvědomují šíři záběru toho, co se dnes skrývá pod pojmem knihovna. To se v budoucnu může stát rizikovým faktorem například při rozhodování o financování a rozvoji knihovny, neboť v zastupitelských orgánech převažují muži.
- Naprostá většina těch, kteří knihovny využívají, je s jejich službami spokojena. V budoucnu musí knihovny věnovat výraznou pozornost tomu, aby obyvatelům – nezávisle na tom, zda se jedná o čtenáře či nečtenáře – vysvětlovaly svou společenskou úlohu v době internetu, mobilní komunikace a elektronických knih.
- Knihovny jsou objektivně limitovány svými finančními, personálními i materiálními podmínkami, ale přes tyto limity musí zabezpečit:
  - vysokou kvalitu služeb a jejich plošnou dostupnost,
  - nabídku aktuálního a kvalitního knihovnického fondu, dostupného v potřebném množství,
  - požadavek na komfortní, časově flexibilní služby.
- Mezi zřetelné priority aktivit knihoven patří:
  - Poskytovat občanům informace o nových knihách, poskytnout jim nástroje pro orientaci v nepřehledném knižním trhu a nástroje pro výběr požadované literatury,
  - Podporovat setkávání s autory formou autorských čtení, besed, včetně větší angažovanosti autorů a známých osobností do aktivit knihovny,
  - Nabízet široké spektrum informací a informačních zdrojů o regionu, ve kterém knihovna působí
- Je nezbytné různými formami komunitních aktivit zapojit knihovnu do řešení aktuálních problémů obce a regiony, například práce s různými skupinami znevýhodněných obyvatel.
- Zájem o využívání elektronických knih není ČR v současné době příliš velký, ale lze očekávat, že v okamžiku, kdy se na trhu objeví široká a snadno dostupná nabídka, dojde k rychlé změně. Potenciálními zájemci o elektronické knihy jsou zejména mladí lidé a aktivní uživatelé internetu.
- Knihovny musí modernizovat své služby s využitím internetu, včetně nabídky elektronických knih a elektronických informačních zdrojů. To je významné zejména pro udržení zájmu:
  - příslušníků mladší generace, kteří služby veřejných knihoven potřebují v průběhu svých studií,
  - těch, kteří již běžně včlenili internetové služby do svého pracovního i soukromého života.

S KNIHOU MA BAVÍ SVET ALEBO KNIHA BAVÍ SVET?

Skalková, Marta

Knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešove

Abstrakt

Príspevok poukazuje na nutnosť prispôsobenia knižničných služieb informačným potrebám mládeže na základe prieskumu čítania, hľadanie spôsobov priblíženia tradičných a netradičných služieb povahe informačného prostredia, trendovosť knižnično-informačných služieb a potrebu budovania imidžu verejnej knižnice v intenciách vnímania a chápania sveta mladých

Abstract

The addition shows on necessity of adaptation book's services for information's needs for young people based on research of reading, looking for ways to inform traditional and untraditional services to character of information centre, trends of library-information services and need building image public library in intention of perception and understanding of world by young.

Kľúčové slová

čítanie, deti a mládež, facebook, kniha a zábava, prieskum čítania, virálny marketing

Keywords

Reading, children and young, book and entertainment, research of reading, viral marketing

V knižniciach sme si už zvykli na rôzne kategórie čitateľov, na ich čitateľské záľuby, potreby aj návyky. Keď tak pozorujeme mladých ľudí, dnešných moderných čitateľov, sondujeme, či im ako inštitúcie stačíme. Nájde dnešná Google mládež v knižnici to, čo ju zaujíma?

V súčasnej dobe, kde všetko rýchlo napreduje, sa knižnice snažia držať krok a prispôbovať sa neustále rastúcim požiadavkám čitateľov a čo najviac im vyhovieť. Všetky knižnice ponúkajú okrem základných (primárnych) výpožičných služieb (absenčných a prezenčných výpožičiek kníh a periodík) aj špeciálne služby, ako sú napr. reprografické služby, odborné poradenstvo (informačné služby), rezervačné, rešeršné, medziknižničné služby, prístup na internet, organizovanie kultúrno-vzdelávacích podujatí, prednášok, prezentácií.... Cieľom knižnice je neustále skvalitňovanie primárnych služieb a rozširovanie špeciálnych ponúk pre čitateľov každej vekovej aj záujmovej kategórie. Prioritnou cieľovou skupinou knižníc sú deti a mládež . Kým deti sú počas I. stupňa ZŠ veľmi vďačnými a aktívnymi čitateľmi, po prechode na II. stupeň a po rozchode na stredné školy sa u nich záujem o knihy, až na výnimky, stráca. Tento problém knižnice poznajú a hľadajú možné aj nemožné riešenia ako ho zvrátiť. Aby sme pochopili a zistili, k čomu mladí ľudia inklinujú, čím by sme ich zaujali, realizujeme krátke ankety alebo dotazníkové prieskumy. Do jedného celoslovenského sa zapojila aj naša Knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešove a to prieskumom čítania mládeže v Prešovskom kraji. Prieskum sa realizoval na vzorke 1550 respondentov na 24 základných školách a 15 stredných školách v Prešovskom kraji . Zo stredných škôl to bolo 5 gymnázií, 4 obchodné akadémie, 2 stredné zdravotné školy, 2 stredné odborné školy, 1 stredná združená škola, 1 stredná stavebná priemyslovka a 1 stredná elektrotechnická priemyslovka.

Ako reagovali mladí na dotazník, keď sme chodili po školách?

Žiaci vo väčšine pristupovali k vyplňaniu dotazníka ako k forme istého druhu zábavy, nepripisovali mu význam a možnosť formulovania samostatného názoru (vzájomné opisovanie informácií).

Aj z prístupu mnohých pedagógov vyplýva, že formu dotazníka nepovažujú za relevantnú, nepripisujú mu vážnosť. Vďaka dozoru knihovníčky boli dotazníky vyplnené v žiadanej podobe.

Čo preferujú popri voľného času, zábava, čo ich najviac zamestnáva?

Najčastejšie respondenti uvádzali, že voľný čas trávia hlavne s kamarátmi, čo predstavuje až 80,1%. Druhou najčastejšou činnosťou bolo trávenie času s rodinou (52,8%). Podstatná časť, t.j. 49,7% respondentov sa venuje práci s počítačom. Športové aktivity preferuje 41,5 %, sledovanie televízie 39,0%, chodenie do prírody 19,4%, a 11,5% respondentov sa venuje iným činnostiam. 1% opýtaných uviedlo, že vôbec nemá voľný čas. Respondenti si mohli vybrať súčasne viacero alternatív. **Čítanie ako najčastejšiu víkendovú voľnočasovú aktivitu uviedlo len 20,1% opýtaných.**

Medzi ďalšie voľnočasové aktivity nepochybne patrí i návštevnosť kultúrnych podujatí, akými sú kino, divadlo, koncert, výstava a diskotéka. Najnavštevovanejšími kultúrnymi podujatiami sú kino a diskotéka. Viackrát za mesiac navštívi kino 51,0 % a diskotéku 24,7 % respondentov. Čo sa týka rozdelenia podľa pohlavia, rozdiely sú minimálne. Kino navštívi viackrát za mesiac 5,9 % chlapcov a 5,3 % dievčat. Diskotéku navštívi viackrát za mesiac 19,1 % chlapcov a 23,9 % dievčat.

Okrajovú časť záujmu mladých ľudí tvoria koncerty vážnej hudby. Počet tých, čo ich nenavštívili nikdy je až 82,8 %.

Využívanie a hodnotenie služieb knižníc mladými čitateľmi a ich vzťah k čítaniu a knihám

Z tohto realizovaného prieskumu v Prešovskom kraji jednoznačné prvenstvo majú **absenčné služby** – využíva ich v priemere 90,5 % respondentov; prezenčné služby využíva len 6,1 % respondentov; bibliograficko-informačné služby využíva 9,6 % respondentov; služby internetu 12,0 % opýtaných; 8,0 % navštevuje podujatia v knižnici a 1,3 % opýtaných využíva iné služby knižníc (napr. reprografické služby).

V otázkach zameraných na zistenie toho, čo najviac chýba zúčastneným respondentom (študentom ZŠ a SŠ) v ich knižniciach sme zistili, že na prvom mieste je nepostačujúci nárast novej oddychovej i odbornej literatúry. Až 54,4 % opýtaných uviedlo, že knižný fond je nevyhovujúci z aspektu celkovej ponuky vydavateľstiev. Nielenže chýbajú nové knihy, ale aj ich viaceré exempláre. Dôvod je prostý - na počet čitateľskej základne je počet výtlačkov (najčastejšie 1 exemplár) nedostatočný. Týka sa to vo výraznej miere aj odbornej literatúry, z ktorej študenti čerpajú informácie na rôzne referáty, seminárne práce, ročníkové práce a pod. Odborné knihy by privítalo 13,0 % respondentov. Demotivujúcim faktorom pri návšteve knižníc sú určite aj samotné priestory knižníc a ich materiálne vybavenie. Modernejšie zariadenie knižníc by s radosťou uvítalo 26,9 % respondentov. Zlý dojem môžu vyvolať, ale aj samotní pracovníci knižníc. Až 17,2 % respondentov vyjadrilo, že im chýbajú príjemní pracovníci knižníc. Čo sa týka využívania služieb internetu, tak podľa zistení internet by uvítalo 15,3 % opýtaných. Táto percentuálna skutočnosť nasvedčuje, že dnes sú už mnohé domácnosti vybavené kvalitnou výpočtovou technikou s prístupom na internet. Internet, skôr ako samotní študenti, uprednostňujú nezamestnaní, či už čitatelia, alebo nečitelia na hľadanie nových pracovných príležitostí a udržiavanie sociálnych kontaktov. V neposlednom rade návštevníkom knižníc v 17,5 % chýba elektronický katalóg dostupnej literatúry a periodík. Z toho jednoznačne vyplýva, že buď knižničné služby nepoznajú alebo nie sú čitateľmi knižnice lebo knižnica elektronický katalóg má.

Koľko času venuješ počas školského dňa čítaniu kníh?

Spomedzi všetkých čitateľov až **43,7 % uviedlo, že knihy v pracovných dňoch nikdy nečíta.** 1 – 2 hodiny trávi čítaním 26,4 % čitateľov, nanajvýš 15 minút 24,1 % a viac ako 2 hodiny iba 5,8 %.

Kedy si naposledy čítal knihu (nie učebnicu)?

Najviac čitateľov, t.j. 21,5 %, uviedlo, že knihu čítali včera alebo dnes, čo je veľmi pozitívne zistenie. 21,2 %, že pred mesiacom. Pred týždňom čítalo knihu 19,4 %, pred viac ako rokom 16,2 % a pred polrokom 14,7 %.

Označ dôvody, prečo čítaš

Najviac čitateľov (51,2 %) uviedlo, že čítanie ich baví. 39,3 %, že čítanie rozvíja ich myslenie a vyjadrovanie. Čítaním sa vzdeláva 30,8 % čitateľov. Kvôli škole, rodičom číta 16,5 % mladých ľudí.

Niektorí učitelia slovenského jazyka dávajú žiakom povinné (odporúčané) čítanie. Koľko kníh povinného čítania si v minulom školskom roku prečítal/prečítala?

18,9 % čitateľov uvádza, že ich učitelia to od nich nevyžadujú, dve knihy prečítalo 18,8 %, jednu knihu 17,4 %, 3 a viac kníh 16,6 %. **16,3 % uviedlo, že neprečítalo ani jednu knihu. Internet použilo 11,3 % a ostatní (0,9 %) odpísali všetko potrebné od spolužiakov.**

Niektorí učitelia dávajú žiakom aj rôzne domáce úlohy (referáty, eseje,...), ktoré sa nedajú urobiť len podľa učebnice. Ako často si v minulom školskom roku musel/a získať informácie aj z iných zdrojov?

Najviac respondentov (35,1 %) uviedlo, že muselo získať informácie z iných zdrojov **dost' často**. Výnimočne si informácie hľadalo 28,6 %, pravidelne 18,6 % a nikdy 6,7 %.

Ak si také úlohy dostával/a, kde si informácie hľadal/a?

V tejto otázke sa samozrejme potvrdilo, že respondenti najviac (97,0 %) využívajú internet. Knihy využíva 30 %, pomocnou rukou od kamarátov a spolužiakov si pomôže 23,0 %, časopisy využije 12,6 %. CD-ROM, DVD, rozhlas a TV pri hľadaní informácii uľahčí prácu len 4,8 %. Menej ako 2 % respondentov hľadá informácie "inde". Keďže v tejto otázke mali respondenti možnosť zakrúžkovať viac možností – vyplýva z toho, že pri štúdiu využívajú kombináciu uvedených možností získavania jednotlivých informácií.

Ak máš hobby alebo krúžky, ktoré vyžadujú odborné informácie, kde ich získavaš?

Aj pri tejto otázke sa najviac respondentov (59,4 %) vyjadrilo, že najviac využívajú pri hľadaní odborných informácií internet. 35,8 % čitateľov uvádza, že nemá takéto hobby ani krúžky. Knihy pomôžu 18,3 % čitateľom, pomoc kamarátov využije 17,6 %, časopisy 12,3 % a CD ROM, DVD, rozhlas, TV – 5,1 %.

Navštevuješ knižnicu?

Až 53,0 % respondentov sa pri tejto otázke vyjadrilo, že nenavštevuje žiadnu knižnicu, čo je viac ako polovica opýtaných. 34,0 % uviedlo, že využíva služby iných knižníc a 19,4 % navštevuje školskú knižnicu.

Ak nechodíš do knižnice, uveď prečo.

Pohodlnosť a dostupnosť informačných technológií spôsobila u skoro 50 % respondentov, že knižnicu nenavštevujú z banálneho dôvodu, ktorým je, že sa im nechce. Ďalším výrazným ukazovateľom je, že 46,9 % nemá čas chodiť do knižnice, čo svedčí o tom, že títo mladí ľudia majú iné aktivity, alebo získavajú potrebné informácie z iných zdrojov. Alarmujúce je aj číslo 48,1 %, ktoré vyjadruje úplný nezujem o knihy. Ďalšími dôvodmi sú, že im nevyhovujú knihy, ktoré knižnica ponúka (14,6 %), 10,2 % uvažujú že začnú navštevovať knižnicu a 5,6 %, že knižnica je ďaleko. 5,4 % respondentov uvádza, že nevie kde je knižnica.

Ktorú knihu by si si vybral?

Žánrovo-tematické čitateľské preferencie mládeže

Respondenti mali v tejto otázke na výber z jedenástich kníh, posledná možnosť bola – „nevybral som si žiadnu knihu“. Keďže určiť žáner knihy nie je vždy pre čitateľa také jednoduché, tituly kníh boli ponúkané spolu s ich žánrovo-tematickým zaradením. **Z ponúkaných žánrov sa na prvom mieste umiestnil román o živote mládeže.** Spomedzi všetkých čitateľov si ho vybralo 19,8 %. O prózu s touto tematikou majú však niekoľkonásobne väčší záujem dievčatá (31,8 %) ako chlapci (4,0 %). Čo sa týka typu škôl, možno konštatovať, že podiel medzi jednotlivými školami je pomerne vyrovnaný (zákl. školy – 20,0 %, odb. školy – 20,0 %, gymn. 18,9 %). Z hľadiska vekovej kategórie mali približný záujem o tento žáner 14 – 17 roční respondenti. Najmenší záujem javili trinásťroční čitateľa (13,4 %) a osemnásťroční čitateľa (9,5 %). **Druhý v poradí sa umiestnil hororový román** (15,1 %). Prekvapujúco vyrovnané si ho zvolili chlapci (14,4 %), aj dievčatá (15,6 %). Z pohľadu typu školy vedie hororový román na základnej škole (16,8 %) a v najväčšej miere u osemnásťročných čitateľov. **Lúboštný román** si vybralo 16,3 % dievčat, no chlapcov len nepatrných 0,8 %. Najviac je obľúbený medzi dievčatami vo veku medzi šestnásť až osemnásť rokov. Nasledujú žánre s vojnovou tematikou (7,8 %), detektívny román (6,9 %), fantasy román a historický román (5,3 %). Menej ako 5 % podiel mali vedecko-fantastický román, životopisný román a náboženský román.

Čo by privítali, čím by knižnica mohla naplniť ich potreby

Mladí ľudia majú v súčasnosti veľa možností ako obohatiť svoje vedomosti o ďalšie poznatky. Využívanie služieb knižníc je jednou z elementárnych a všeobecne dostupných možností. Knižnice poskytujú nielen knižnično-informačné služby, ale aj služby zamerané na utváranie si sociálnych väzieb, sietí, či už prostredníctvom internetu, alebo je to formou rôznych stretnutí so slovenskými, ba aj zahraničnými autormi, ktoré dokážu mladým ľuďom priblížiť svet knihy a ich tvorcov. Mladí ľudia sa chcú zabávať. Je zaujímavé, ako vnímajú knihu, či tiež ako zdroj zábavy alebo poznania, zdroj informácií. Z prieskumov vyplýva že najradšej čítajú knihy pre zábavu. Náučné knihy a odbornú literatúru spájajú skôr s učením a to nie je pre nich zaujímavé, lebo to musia. Tam sa vzťah ku knihe nevytvorí.

To, čo milujú, sú kamaráti, hry, zábava, súťaženie, ale aj zverená zodpovednosť. Preto k našim tradičným, pre nich nezázivným, podujatiam musíme dať pridanú hodnotu, to, čo ich osloví. Najúčinnjším marketingovým ťahom pre mladých je VIRAL MARKETING. Musíme ich strhnúť, ponúknuť im ideu, videoklip, internetovú stránku..., čokoľvek, čo ich natoľko zaujme, že si na to budú medzi sebou odkazovať a ďalej preposielať. Príkladom je videoklip na podporu čítania a oslavu knihy „Vzlietni a čítaj... Knižnice P. O. Hviezdoslava v Prešove, ktorý vznikol na festivale Prešov číta rád na námestí v septembri 2010 a ktorý si doposiaľ na stránke YouTube prehralo 3366 používateľov.

Ďalším nápadom je stavať na chuť súťažiť, byť v niečom prvý. V roku 2009 Knižnica ako prvá na Slovensku ustanovila Slovenský rekord v počte 1324 spoločne čítajúcich ľudí na námestí. Opäť to bolo o zmobilizovaní mladých, s knihou v ruke verejne čítať a byť súčasťou niečoho veľkého. všetci sme mali zimomriavky bolo to úžasne, nezabudnuteľné. Všimli sme si odozvu. Školy to mali na svojich webových stránkach, mladí o tom diskutovali na Facebooku. Aj v tomto roku sa knižnica pokúsila prekonať rekord. Žiaľ pre nepriaznivé počasie sa to nepodarilo, ale opäť sme dokázali s knihou v ruke prilákať na námestie 1070 mladých. Nadšenie bolo veľké, s knihou sa bavili, každý začal čítať na 17. strane nahlas. A vytvorili sme vlastný neoficiálny rekord v počte 1070 čítajúcich ľudí v daždi. Mladí to robili s nadšením a bolo vidno, že sa za to, že držia na verejnosti knihu v ruke nehanbia, tešia sa z toho a utkvie im to natrvalo v pamäti. Knihu si budú spájať s príjemným zážitkom a atmosférou, ktorú tam zažili.

Dôležité je zveriť mladým zodpovednosť za vážne veci, vzbudiť v nich sociálne cítenie, zapojiť ich do dobrovoľníctva. Príkladom je tohtoročná výzva našej knižnice pre dobrovoľníkov na donášku kníh imobilným občanom. Prihlásilo sa nám 15 mladých ľudí. Prekvapilo nás, že nám chcú pomáhať aj pri iných akciách a prácach, trebárs aj v skladoch. Chcú byť súčasťou našej knižnice, čo svedčí o tom, že knižnica má v meste vážnosť a uznanie, že robí záslužnú prácu a treba jej v tom pomáhať.

Veľmi dôležitá je aj spolupráca so školami, je potrebné tlačiť na školy, aby viac využívali knižnično-informačné služby vo vzdelávacom a vyučovacom procese. Pri akejkoľvek prezentácii, propagácii alebo komunikácii musí mať knižnica jasný cieľ. V našom prípade je to prilákanie mladého čitateľa do knižnice, a to prostriedkami, ktoré sú im blízke. Najväčší rozsah možnosti a výborný zdroj nástrojov nám ponúka internet. Využívajme ho preto vo svoj prospech.

Možnosťami sú:

- vlastná internetová stránka
- vyhľadávače/Google
- bannery
- email
- katalógy
- sociálne siete

Kniha baví svet cez sociálnu sieť

Sociálne siete slúžia na prepájanie kontaktov medzi ľuďmi, ktoré majú niečo spoločné. Každý používateľ si vytvorí vlastný profil, v ktorom napíše o sebe základné informácie. Na základe týchto informácií sa nadväzujú vzťahy medzi používateľmi, ktorí sa spájajú do skupín v praxi.

V dnešnej dobe, keď internet je hybnou silou sveta, existuje množstvo sociálnych sietí, ktoré sú rozdelené do skupín, a to: informačné, profesijné, vzdelávacie, záujmové, novinky a iné. Najznámejšie siete: MySpace, Facebook, LinkedIn, Twitter, Hi5 a iné.

Najpoužívanejšou a najvychytenejšou sociálnou sieťou na Slovensku, ktorú najviac mladí ľudia využívajú je Facebook Slovenské knižnice začali Facebook využívať v posledných dvoch rokoch. V súčasnosti má facebookový profil slovenských 69 knižníc, a to buď vo forme fb webovej stránky, alebo ako individuálni používatelia (ľudia), prípadne ako otvorená či uzavretá skupina. Netrúfam si posúdiť, nakoľko využívajú facebookovú propagáciu knižnice všeobecne, skúsím zhodnotiť výhody.

Výhody Facebooku pre knižnice a propagáciu kníh

V porovnaní s obyčajnou webovou stránkou je Facebook komunikatívnejší. Každá uverejnená informácia sa okamžite zjavuje na nástenke „fanúšikov“ či priateľov, ktorí môžu reagovať bezprostrednejšie, bez rozklikávania komentárov. Na vyjadrenie postoja k informácii slúži tzv. „lajk“ t.j. tlačidlo **Páči sa mi to**. Práve tlačidlo „páči sa mi to“ okamžite podáva informáciu o zaujímavosti alebo nezaujímavosti príspevku. Zároveň spôsobuje virálne šírenie informácie ďalej. V profile hodnotiteľa sa okamžite zjavuje, že sa mu príspevok páči a tým pádom príspevok odporúča hodnotiteľovým kontaktom. Ďalším bonusom je tlačidlo „zdieľať“, ktorý knižničnú informáciu posúva ďalej do profilu zdieľať a tým medzi všetky jeho kontakty. „Olajkovaním“ príspevku sa hodnotiteľ automaticky stáva prijímateľom všetkých ďalších komentárov, čo uľahčuje komunikáciu, výmenu názorov a postojov medzi prijímateľmi.

Facebook je veľmi výhodný, aj čo sa týka foto a videoalbumov. Nahrávanie obrázkov a videí je veľmi jednoduché a opäť okamžite poskytuje spätnú väzbu administrátorovi. Obrazové príspevky zároveň umožňujú komentáre verejnosti a tiež označenie osôb nachádzajúcich sa v zaznamenaných dokumentoch. Označenie

okamžite informuje aj označenú osobu (ak sa nachádza medzi fanúšikmi, či priateľmi) a zároveň informuje aj kontakty označenej osoby.

Knižnicami využívanou službou je **Udalosť**. Ide o vytvorenie pozvánky na konkrétnu akciu s možnosťou pozvať nielen fanúšikov stránky a priateľov, ale opäť vzniká virálna reakcia, pretože pozvánky môžu rozosielať ďalej aj kontakty, ktoré nie sú s knižnicou v bezprostrednom elektronickom kontakte.

Fanúšikovia, či priatelia knižničnej stránky na Facebooku dostávajú informácie o dianí v knižnici z prvej ruky. Keďže je predpoklad, že svoje facebookové kontá navštevujú pravidelne, rovnako pravidelne registrujú aktivity svojej knižnice. Facebook zároveň umožňuje propagáciu knižničných aktivít aj na iných komunitných fórach, informácie sa tak dajú posunúť buď neriadene, napríklad mestskej verejnosti prostredníctvom mestských facebookových fór, alebo cielene komunitám, ktoré majú zriadené facebookové profily, skupiny či stránky. Sociálna sieť dokonca učí používateľov návyku navštevovať klasickú webovú stránku knižnice, keďže mnohé odkazy stačí prelinkovať cez link **Odkaz**.

Facebook boduje aj veľmi podrobnou štatistikou, ktorá knižnici umožňuje zistiť, ako aktívne stránku sledujú jej priaznivci. Zo štatistiky zistíte nielen počet aktívnych používateľov, ale aj počet interakcií za vybrané obdobie, klesajúce či stúpajúce tendencie zobrazuje aj graficky a ľahko zrozumiteľne. Štatistika poskytuje aj presný demografický rozbor používateľov, vrátane percentuálneho výpočtu zastúpenia žien a mužov, ako aj rozdelenie používateľov podľa veku, takže je veľmi ľahké zistiť, akú vekovú kategóriu facebooková stránka knižnice oslovuje. (Štatistika je však dostupná iba v prípade vytvorenia fanúšikovskej (webovej) stránky, nie profilu - kontaktu.) Štatistika sa podrobne venuje každej informačnej oblasti, t.j. zobrazovaniu každého typu príspevku.

Sociálna sieť Facebook je veľmi účinným propagačným nástrojom. Aktivity knižnice pomáha propagovať veľmi ľahko s minimálnym časovým nárokom, keďže napríklad pri webovej facebookovej verzii existuje tlačidlo Odporučiť priateľom, čím vlastne pošlete upozornenie na stránku knižnice svojim kontaktom. Tí sa potvrdením tlačidla **Páči sa mi to**, prípadne **Stat' sa fanúšikom** (nastavenia administrátorské centrum facebooku mení podľa potreby), (v prípade verzie konta – profilu – možno odporučiť priateľov, v prípade skupín je možnosť pozývania za členov skupiny) stanú aktívnymi prijímateľmi informácii o dianí v knižnici a zároveň majú možnosť odporučiť stránku knižnice ďalej. **Vzniká tak veľmi príjemný „knižnično-informačný vírus“, ktorý môže prispieť k získaniu ďalších riadnych čitateľov knižnice.**

Použijem štatisticky príklad Knižnice P. O. Hviezdoslava na Facebooku:
Počet fanúšikov - 344 z toho ženy tvoria 82 % a muži 15%

- 315 Slovensko
- 20 Česká republika
- 3 Spojené kráľovstvo
- 2 Holandsko
- 1 Chorvátsko
- 1 Poľsko
- 1 Srbsko
- 1 Švédsko

Buďme v ponúkaných knižnično-informačných službách pre mladých používateľov inovatívni pružní, vynaliezaví a moderní. Požičiavajme audioknihy, pracujme s knihami na internete, nebráňme sa novým technológiám a aplikujme ich. Nebojme sa zariadiť knižnicu aj netradičným interiérom. Naše služby musíme prispôbiť povahe informačného prostredia a životnému štýlu mladých ľudí. Ináč ich nezaujme a budeme len konštatovať, že o naše služby nestoja. Vzťah ku knihe u mládeže sa vybuduje len tak, ak ho prežijú. Buď samotným príbehom z prečítanej knihy, alebo zo zážitku s tým spojeným. Vzdelávať sa dá aj zábavnou formou. A tu vidím veľkú príležitosť pre verejné knižnice, pretože v tom je naša sila. Máme dostatok informačného aj ľudského potenciálu, aby sme naše služby prispôbili tak, aby mládež čítanie a knihy bavili.

VIŠEGRÁDSKÁ DIGITÁLNÍ PARLAMENTNÍ KNIHOVNA+

Sosna, Karel

Parlamentní knihovna České republiky

Abstrakt

Projekt navazuje na tradici Společné česko-slovenské digitální parlamentní knihovny vzniklé v roce 2002 a oceňované jako výjimečný příspěvek k vývoji informační společnosti v obou zemích. Redakční rada projektu původně čtyř višegrádských zemí (České republiky, Slovenska, Maďarska a Polska) vznikla v Praze v roce 2009. Rakouská parlamentní knihovna se k projektu připojila v roce 2010. Hlavním cílem projektu je rychlý a snadný, absolutně transparentní a komparativní přístup k současným i historickým aktivitám zákonodárců zúčastněných zemí v širším evropském kontextu.

Abstract

The project continues the tradition of the Joint Czech and Slovak Digital Parliamentary Library which started in 2002, which is considered an exceptional achievement in the development of the information society in both countries. The joint editorial board of the project originally of the Visegrad's countries (Czech Republic, Slovakia, Hungary and Poland) was created in Prague in 2009. The Austrian Parliamentary Library joined the project in 2010. The main tasks of the effort is to provide fast and easy transparent and comparative access to current and past activities of the legislators of the respective countries in the wider European context.

Klíčová slova

parlament, střední Evropa, višegrádská spolupráce, parlamentní knihovna, parlamentní dokumenty, digitalizace

Keywords

Parliament, Central Europe, Visegrad's Cooperation, Parliamentary Library, Parliamentary Documents, Digitization

Myšlenka možné spolupráce při vytváření společného projektu digitální knihovny parlamentů střední Evropy mě napadla a k diskusi jsem ji předložil během konference Evropského centra pro parlamentní výzkum a dokumentaci (ECPRD) ve Vídni v květnu roku 2008. Přes 70 zástupců parlamentů nejen z Evropy, ale rovněž z asijských zemí a Spojených států amerických zde pod hlavním mottem „Parlamentní knihovny – sdílení znalostí“ diskutovalo nejenom například o využití statistických údajů z knihoven a analytických středisek v jednotlivých parlamentech a digitalizaci parlamentních dokumentů, ale i – a to hlavně – o možnostech mezinárodní spolupráce parlamentních knihoven a dalších odborných parlamentních pracovišť a přínosech této spolupráce pro jednotlivé národní parlamenty a společnosti. Velkou diskusi a zájem mezi účastníky vzbudily také projekty „Digitální knihovna České sněmy“ a „Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna“. Oba úspěšné projekty poskytují snadný přístup veřejnosti k parlamentním dokumentům hluboko do minulosti – v prvním případě až do 11. století. Jejich význam je rovněž v tom, že vytvářejí alternativu k vlastním tištěným pramenům, a tím chrání informace pro případ neočekávaných událostí a zároveň brání originální dokument před opotřebením způsobeným častým studiem. V neposlední řadě pak díky jim stoupla prestiž obou parlamentů mezi odbornou veřejností, které nesmírně vyhovuje usnadněný přístup ke studiu parlamentních dokumentů. Na projektu Společné česko-slovenské digitální parlamentní knihovny se navíc ukázalo, jak s mezinárodní spoluprací a společným zpřístupněním dokumentů geometricky narůstá návštěvnost a využívání digitální knihovny. Jaké další kroky při konstituování Višegrádské digitální parlamentní knihovny + se odehrávaly?

V prosinci téhož roku 2008 se z iniciativy maďarské parlamentní knihovny konala v Budapešti konference knihoven a výzkumných služeb parlamentů Višegrádské čtyřky (dále jen V4) – Česka, Maďarska, Slovenska a Polska, která reagovala na výzvu předsedů parlamentů zmíněných zemí po užití vzájemné spolupráci. Přijatá deklarace ředitelů parlamentních informačních služeb zahrnuje spolupráci v oblastech vydávání společných publikací, překladů informačních produktů, například analytických a komparativních materiálů, do anglického jazyka, využívání thesauru EUROVOC při zpracování parlamentních dokumentů, výměny zkušeností o metodách zpracování analyticko-informačních materiálů a pravidelné komunikace informačních specialistů, společných žádostí o případné granty v rámci višegrádské spolupráce a další. Do této společné deklarace byl zahrnut i návrh projektu Višegrádské digitální parlamentní knihovny, který by rozšířil od roku

2002 trvající úspěšnou spoluprací při digitalizaci a zpřístupňování historických i současných parlamentních dokumentů v rámci Společné česko-slovenské digitální parlamentní knihovny o další země.

V říjnu roku 2009 proběhl po sérii několika „diplomatických“ jednání v Praze seminář ředitelů parlamentních knihoven zemí V4 věnovaný již Víšegrádské digitální parlamentní knihovně samotné. Po prezentaci dosavadních procesů a výsledků digitalizace parlamentních písemností a stávajících přístupů k digitálním sbírkám v rámci zúčastněných parlamentních knihoven se diskutovalo o možných praktických způsobech spolupráce při digitalizaci parlamentních dokumentů a technických aspektech možných podob digitální parlamentní knihovny zemí V4. Výsledkem bylo zásadní rozhodnutí projekt uskutečnit a za tímto účelem vytvořit mezinárodní redakční radu projektu.

V březnu roku 2010 následovalo další setkání pracovníků parlamentních knihoven a výzkumně-analytických služeb zemí V4 v Budapešti věnované zejména diskusím a výměně zkušeností ve vztahu k roli a praktickým úkolům národních parlamentů v době předsednictví země v Evropské unii. V jeho rámci se také uskutečnilo první zasedání redakční rady Víšegrádské digitální parlamentní knihovny ve složení Igor Václavík z České republiky, Przemysław Bielecki z Polska, Eva Maláčková ze Slovenska a Ida Kelemen z Maďarska. Během jednání se k projektu prostřednictvím ředitelky rakouské parlamentní knihovny Elisabeth Dietrich-Schultz připojilo k projektu i Rakousko. Redakční rada rozhodla o pokračování projektu v rozšířeném formátu o Rakousko s tím, že vznikl projekt Víšegrádská digitální parlamentní knihovna + a ředitelka rakouské knihovny se stala řádným členem redakční rady. Předsedou redakční rady se stal Igor Václavík. Bylo rozhodnuto, že zasedání redakční rady se budou konat minimálně jednou ročně, případně podle potřeby, a že příští schůzka se uskuteční na podzim téhož roku v Bratislavě. Zúčastněné strany vyjádřily vůli pokračovat v rozšiřování anglických mutací webových stránek vlastních digitálních knihoven až do úrovně originálního dokumentu a zároveň spolupracovat na jednotném vícejazyčném slovníku parlamentní terminologie na základě již vytvořeného čtyřjazyčného polského zdroje.

Na další schůzce redakční rady projektu v září 2010 v Bratislavě (Častá Papiernička) představila česká strana grafický návrh společného portálu Víšegrádské digitální parlamentní knihovny +, který účastníci schválili a Praha byla pověřena jeho vytvořením a zároveň i registrací jeho internetové domény www.v4dplplus.en včetně zaplacení registračního poplatku. Bylo potvrzeno, že portál bude fungovat – až na originální dokumenty -v anglickém jazyce a jednotlivé strany se zavázaly vyhotovit a české straně předat v dohodnutých termínech a jednotné podobě stručné informace o svých parlamentech a linky na domovské stránky svých digitálních knihoven. Původní originální dokumenty pak budou zpřístupněny v nejvhodnější a nejlépe srozumitelné časové struktuře podle jednotlivých volebních období. O polském čtyřjazyčném slovníku (A, N, F, PL) parlamentní terminologie bylo dohodnuto, že bude polskou stranou v elektronické verzi poskytnut všem zúčastněným zemím, které ho přeloží do svých národních jazyků a tím vznikne významná pomůcka pro usnadnění orientace v dokumentech jednotlivých zemí. Redakční rada také rozhodla přizvat k oficiální spolupraci na projektu i Slovinsko.

Na první polovinu roku 2011 se plánuje schůzka redakční rady v Praze, na které se kriticky vyhodnotí celkový stav projektu a posoudí možnost jeho praktického zpřístupnění veřejnosti. K 31. březnu 2011 (datum odevzdání tohoto příspěvku) byla dohodnutá struktura projektu Víšegrádská digitální parlamentní knihovna + jako společného portálu zemí V4 a Rakouska (Slovinsko přislíbilo se k projektu připojit později) pro jednotný přístup k národním historickým i současným parlamentním materiálům naplněna takto:

Rakousko:

- současný parlament – struktura, komory, funkce, ústavní systém
- historie parlamentarismu (připravuje se)
- text ústavy
- jednacích řády obou komor
- přístup do digitální knihovny (připravuje se)
- přístup k dokumentům z 19. století v sedmi jazykových mutacích (připravuje se)

Česká republika:

- současný parlament – struktura, komory, funkce, ústavní systém
- historie parlamentarismu
- text ústavy

- jednací řády obou komor
- přístup do digitální knihovny – parlamentní dokumenty od poloviny 19. století a historické dokumenty počátků sněmovnictví až do 11. století

Maďarsko:

- současný parlament – struktura, funkce, ústavní systém
- historie parlamentarismu
- text ústavy
- jednací řád
- přístup do digitální knihovny – parlamentní dokumenty od poloviny 19. století

Polsko:

- zatím nenaplněno

Slovensko:

- současný parlament – struktura, funkce, ústavní systém
- historie parlamentarismu
- text ústavy
- jednací řád
- přístup do digitální knihovny (zatím jen přes slovenské rozhraní) – parlamentní dokumenty od poloviny 19. století .

Závěrem bych rád zdůraznil, že v případě představené Víšeградské digitální knihovny + se jedná i v mezinárodním srovnání o naprosto ojedinělý unikátní projekt. Ještě nikdy a nikde se nerozhodlo tolik národních parlamentů zpřístupnit světové veřejnosti své dokumenty takovýmto komparativním, absolutně transparentním a historicky univerzálním způsobem. V každé společnosti a kultuře, tedy i té parlamentní, se sváří dvě tendence – jedna žene se dopředu a druhá, která tento pohyb zpomaluje, uchovává to, co zastarává, ale současně ukotvuje nové do historického kontextu. Obě tendence se vzájemně potřebují s různým akcentem v různých vývojových peripetiích a také konkrétních případech. Víšeградská digitální parlamentní knihovna je originálním příkladem praktického vyjádření těchto tendencí v oblasti moderního středoevropského parlamentarismu.

VISEGRAD DIGITAL PARLIAMENTARY LIBRARY+

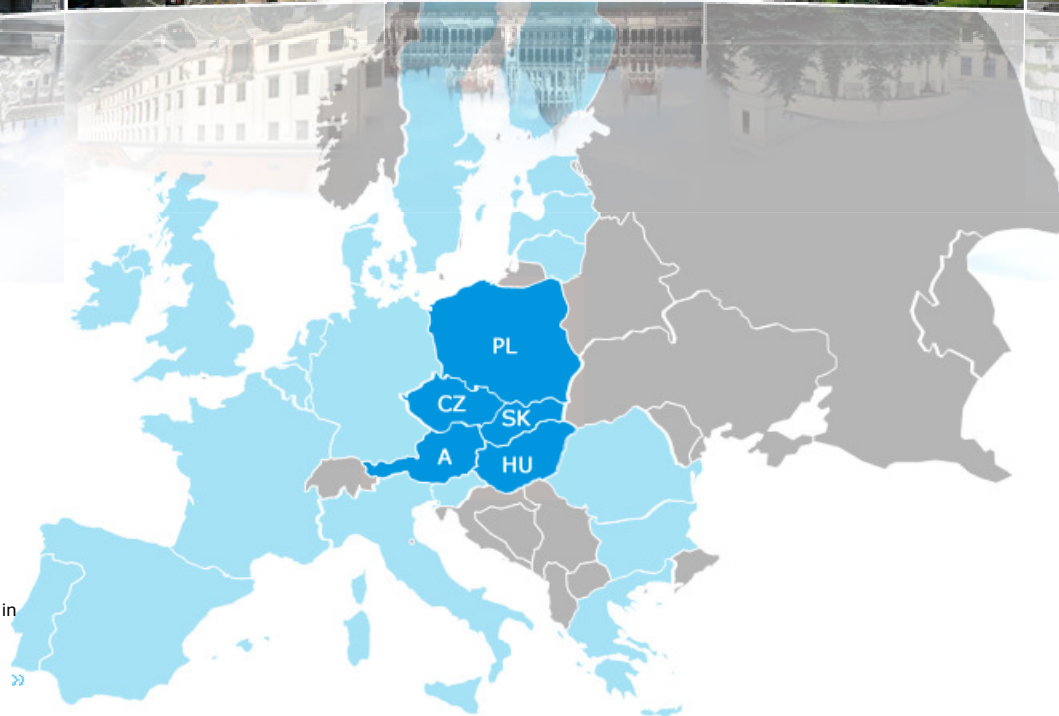
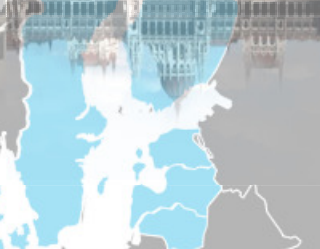
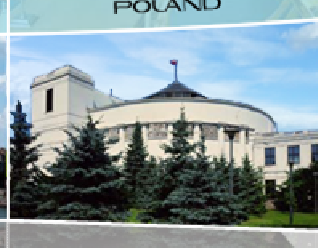
AUSTRIA

CZECH REPUBLIC

HUNGARY

POLAND

SLOVAKIA

About project

The Speakers of the Visegrad Four countries (V4) – Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia - decided to intensify cooperation among their parliaments in 2008.

[More information](#) »

ParlDict

The multilingual parliamentary dictionary - 7-languages dictionary (EN, DE, FR, PL, CZ, HU, SK) on parliamentary terms.

The ParlDict is in preparation and will be published during 2011.

[More information](#) »

EKOLOGICKÉ RIADENIE INFORMAČNÉHO PROSTREDIA A VZDELÁVANIE INFORMAČNÝCH PROFESIONÁLOV

Steinerová, Jela

Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra knižničnej a informačnej vedy

Abstrakt

V príspevku sa vymedzuje informačné prostredie v rozmeroch sémantiky, informačného správania a vizualizácie. Predstavujú sa ekologické prístupy informačnej vedy a analyzujú sa problémy informačného preťaženia a informačnej etiky. Zdôrazňuje sa úloha kontextu a organizácie poznania, najmä pojmových štruktúr pri riešení problémov informačných stratégií a využívania informácií. Určujú sa základné zložky ekologického riadenia informačného prostredia v modeli. Cieľom je harmonizovať človeka, informačné zdroje, technológie a informačné produkty v informačnom prostredí. Predstavujú sa prvé výsledky výskumu ako nástroje ekologického riadenia informačného prostredia – slovník a pojmové mapy ako príloha k učebnici *Informačné stratégie v elektronickom prostredí*. Pojmové mapy sú pomôckou pre vzdelávanie študentov a ďalej sa vo výskume spracúvajú v experimentoch so záverečnými prácami. Predstavuje sa obsahový model vzdelávania informačných profesionálov s dôrazom na podporu ich tvorivosti, nové médiá a spoluprácu informačných odborov. Na záver sa sumarizujú možnosti ekologického riadenia informačného prostredia novými informačnými profesionálmi.

Abstract

The paper determines information environment in dimensions of semantics, information behavior and visualization. Ecological approaches of information science are presented and problems of information overload and information ethics are analyzed. The role of context and knowledge organization is emphasized, especially concept structures in information strategies and information use. In a separate model basic components of ecological management of information environment are identified. The goal is harmonization of human beings, information sources, technologies and information products in information environment. First results of the own research are presented as tools for ecological management of information environment – dictionary and concept maps as supplement to a textbook on information strategies in the electronic environment. Concept maps are a learning aid for education of students and are further elaborated on in experiments with final theses. Implications for education of information professionals are derived in a content model emphasizing support of creativity, new media, and cooperation of information-related disciplines. In conclusion, potential of ecological management of information environment by new information professionals is summarized.

Kľúčové slová

informačné prostredie, informačná ekológia, informačné preťaženie, informačná etika, pojmové mapovanie, vzdelávanie informačných profesionálov

Keywords

information environment, information ecology, information overload, information ethics, concept mapping, education of information professionals

Úvod

Kategória informačného prostredia je v informačnej vede čoraz významnejšia. Ovplyvňujú ju dynamicky sa meniace informačné technológie. Súvisí so sémantikou informácií a vzorcami informačného správania v informačnej spoločnosti. Kontextom riešenia problémov informácií v informačnom prostredí môže byť aj prístup informačnej ekológie. Umožňuje pochopiť problémy ekologického riadenia informačného prostredia, najmä informačného preťaženia a informačnej etiky. V tomto príspevku prinášame novšiu interpretáciu informačného prostredia v kontexte informačnej ekológie. Na základe výskumného projektu preskúmame základné faktory ekologického riadenia informačného prostredia, najmä pojmové štruktúry, kontext a vizualizáciu. Predstavíme model ekologického riadenia informačného prostredia. Medzi základné zložky patria informačné zdroje, informační aktéri a informačné produkty. V kontexte organizácie poznania ako nástroja informačnej ekológie uvedieme čiastočné výsledky výskumu informačnej ekológie - pojmové mapy a terminologický slovník k učebnici *Informačné stratégie v elektronickom prostredí*. Vyvodíme dôsledky pre modelovanie vzdelávania informačných profesionálov, najmä v súvislostiami lepšej podpory ich tvorivosti a ekologického riadenia informačného prostredia.

Informačné prostredie

Informačné prostredie možno charakterizovať ako súbor informačných zdrojov, informačných technológií, ľudí a informačných procesov. V širšom zmysle informačné prostredie predstavuje súhrn tých faktorov, v ktorých sa realizujú informačné a komunikačné procesy. Jeho vymedzenie a pochopenie si vyžaduje integratívny prístup v nadväznosti na pojmy informácia, informačná potreba, informačné správanie. Obsahuje sociokultúrne, fyzické a technologické prostredie podporujúce využívanie informácií v kontextoch. Na úrovni individuálnej ide najmä o kontexty využívania informácií človekom (sociálna rola, pracovná rola, pracovné prostredie, úloha, problém). V užšom, technologickom zmysle sa za informačné prostredie považuje systém alebo jeho rozhranie sprostredkujúce používateľovi zdroje a služby. Tu sa niekedy používa aj termín elektronické informačné prostredie, ktoré možno rozdeliť napr. na individuálne, personalizované prostredie, kolaboratívne prostredie, prostredie na učenie, vzdelávanie, výskum, akademické informačné prostredie ap.

Z pohľadu informačného správania človeka možno informačné prostredie vymedziť na makroúrovni a mikroúrovni informačného procesu (Steinerová, 2005). Informačný proces prepája človeka a informácie pri využívaní informácií. Možno ho interpretovať z hľadiska postavenia človeka (neurofyziologická, kognitívna, afektívna, sociálna, kultúrna zložka) a z hľadiska zložiek v informačnom prostredí, najmä prepojenie informačných zdrojov, informačných technológií a informačných produktov. V súlade s vybranými modelmi informačného správania (napr. Wilson, 1999, Urquhart, 2011) určujeme faktory, ktoré tvoria informačné prostredie na jeho makroúrovni takto: informačné zdroje, prístup k informačným zdrojom, dostupnosť informačných zdrojov, spoľahlivosť informačných zdrojov, dizajn informačných zdrojov, informačné technológie (technologická infraštruktúra), informačná politika inštitúcie, kultúra organizácie (komunity).

Na mikroúrovni informačného prostredia identifikujeme také faktory ako osoba v kontexte – demografické faktory (vek, pohlavie, národnosť), psychologické faktory (motivácia, typ osobnosti, kognitívny štýl), faktory informačného správania (informačná potreba, informačný štýl, štádiá orientácie a analýz, kritériá posudzovania relevancie, spätná väzba). Medzi ďalšie faktory, najmä v akademickom informačnom prostredí zaraďujeme informačnú gramotnosť, technologické zručnosti, predchádzajúce poznatky, aktuálne požiadavky vo vzdelávacom procese.

Vo výskumnom projekte informačnej ekológie sme definovali akademické informačné prostredie ako *súhrn informačných zdrojov, inštitúcií, služieb a informačných systémov a ľudí (v rôznych rolách), ktorí vytvárajú a využívajú informácie pri vzdelávaní a výskume. Je to časť prostredia univerzity zameraná na informačný proces a informačné správanie akademickej komunity. Jednoducho ide o informačné zabezpečenie vzdelávania a výskumu univerzity.*

Interakciu medzi makroúrovňou a mikroúrovňou informačného prostredia sprostredkujú najmä **informačné stratégie** používateľov, ktoré zabezpečujú prístup k informačným zdrojom a riešenie informačných problémov. Informačné stratégie umožňujú plánovanie riešenia informačného problému, sú spojené s výberom prístupu k riešeniu problémov. Súvisia so štádiami informačného správania (určenie problému, plánovanie postupu riešenia, realizácia riešenia, kontrola a hodnotenie účinnosti riešenia). Oproti informačnej stratégii je prieskumová stratégia užším pojmom zameraným na plánovanie procesu vyhľadávania informácií. Základné fázy informačných stratégií obsahujú orientačno-analytickú fázu, strategicko-operačnú fázu a synteticko-overovaciu fázu. V inom zmysle slova je informačná stratégia základnou koncepciou inštitúcií pri informačnom zabezpečovaní svojich procesov (napríklad vzdelávanie, výskum ap.).

Elektronické informačné prostredie možno určiť ako súčasť informačného prostredia, ktorá pre uchovávanie, komunikovanie a využívanie informácií a poznatkov využíva predovšetkým prostriedky výpočtovej techniky a komunikačné siete (kyberinfraštruktúru), napr. internet. Elektronické informačné prostredie sa neustále vyvíja v zdokonaľovaní funkcií inteligentných technológií a vo funkciách pri vyhľadávaní a využívaní informácií. Podporuje výmenu tradičných úloh autora a príjemcu, pritom je dôležité množstvo služieb, ale aj možnosť okamžite publikovať informácie. Typickou črtou elektronického informačného prostredia v súčasnosti je vytváranie virtuálnych komunít, ktorých členovia spolupracujú, delia sa o zážitky či zverejňujú a komentujú digitálny obsah.

Základné rozmery informačného prostredia v súčasnosti možno rozdeliť na: 1. behaviorálny rozmer, 2. sémantický rozmer, 3. vizuálny rozmer (kategorizácia a dodatočné vizuálne informácie ako veľkosť, tvar, farba, orientácia ai.). Tieto rozmery sme znázornili aj v modeli – kocke (Steinerová, 2010). V rozmere informačného správania rozlišujeme najmä informačné štýly, budovanie komunity (formálna a neformálna komunikácia), sociálne siete, rozhodovanie. V sémantickom rozmere sú najdôležitejšie pojmy, konštrukcia významu, a prepojenia pojmov (kontexty ako nositelia významov). Ekologický rozmer obsahuje informačné stratégie a nástroje, najmä nástroje vizualizácie, organizácie informácií v digitálnych knižniciach, mapy, ontológie, informačné horizonty.

Informačná ekológia

Informačná veda určuje informačnú ekológiu ako komplex vzťahov medzi ľuďmi a informačným prostredím vrátane informačných technológií pri využívaní informácií komunitami. Ekologickým princípom je vytváranie zmyslu informácií pri snahách o riadenie informačného prostredia na individuálnej aj kolektívnej úrovni. Základní autori, ktorí skúmajú informačnú ekológiu v informačnej vede a informačnom manažmente sú T. Davenport a L. Prusak (1997), B. Nardi a V. O'Day (1999) ai. Z hľadiska informačného správania sa pri informačnej ekológii zdôrazňuje prispôsobovanie sa človeka informačnému prostrediu a prispôsobovanie informačných prostredí človeku (adaptácie). Informačná ekológia je založená na zmysluplných informačných aktivitách informačných aktérov v informačnom prostredí.

Pre účely výskumu a rozhovory s manažermi akademického informačného prostredia sme definovali informačnú **ekológiu** ako *konceptiu integrácie ľudí, informačných technológií a informačných zdrojov v informačnom procese s cieľom racionalizovať viacnásobné využívanie informácií*. Informačná ekológia sa spája s racionalizáciou vzťahov medzi človekom a informačným prostredím. Tieto vzťahy sa prejavujú v hodnotách (kultúre), komunite (komunikácia a spolupráca) a nástrojoch. Osobitne zaujímavé je v tomto kontexte elektronické informačné prostredie charakterizované bohatosťou zdrojov, služieb a výstupov aj nástrojov. Za významný ekologický aspekt považujeme najmä nástroje organizovania a využívania informácií v elektronickom prostredí – informačné systémy, digitálne knižnice, personálne informačné systémy, ale aj funkcie filtrovania, kolaborácie a personalizácie. Úlohou informačnej vedy a informačných profesionálov v súčasnosti je práve skúmať a prinášať nové modely ekologickej rovnováhy medzi človekom, informačným prostredím a technológiami.

Informačné preťaženie

Informačné preťaženie v informačnom prostredí vzniká z nerovnováhy medzi možnosťami percepcie a absorpcie informácií človekom a množstvom a rôznorodosťou informačných zdrojov. Prejavuje sa najmä v informačnom správaní človeka. Informačné preťaženie možno rozdeliť na kvantitatívne a kvalitatívne (Savolainen, 2008; Case, 2007). Ak kvantitatívne informačné preťaženie súvisí s množstvom zdrojov a chaosom informácií v informačnom prostredí, kvalitatívne preťaženie vzniká z problémov pri stretnutí s nekvalitnými a neorganizovanými informačnými zdrojmi. Na základe mnohých empirických výskumov (Savolainen, 2008) boli identifikované základné stratégie riešenia informačného preťaženia, najmä filtrovanie informácií a únik. Veľkú úlohu tu zohrávajú aj otázky kognitívnej autority a kredibility informačných zdrojov.

Riešenie problémov informačného preťaženia patrí medzi významné funkcie informačnej ekológie. Pritom príčiny informačného preťaženia môžu byť osobnostné (individuálne), problematické vlastnosti informácie (reprezentácie), zložitosť úloh, nevhodná organizácia práce, ale aj informačné technológie (Pijpers, 2010).

K ďalším stratégiám používateľov patrí najmä monitorovanie aktuálnych informácií, navigácia, podpora vyhľadávania a využívania informácií prostredníctvom vizualizácie a iných funkcií systémov. Výskumy tiež dokazujú, že hlavné preferencie informácií sú vizuálne (približne 70% ľudí preferuje informácie podporené obrázkami, schémami, grafmi ap.). Preto sú v súčasnosti populárne najmä vizuálne funkcie nových médií, aj pri zobrazovaní informácií v otvorených katalógoch a pri zobrazovaní výsledkov vyhľadávania (napr. mraky tagov). Vizuálna percepcia je jedným z najprirodzenejších filtrov spracovania informácií. Súvisí aj s hodnotením relevancie a rozhodnutiami o kvalite zdrojov. Vstavané vizuálne mechanizmy nám umožňujú podľa prvkov v priestore, ich umiestnenia, tvarov, veľkosti, prepojení a orientácie vyvodit' sémantické

kontexty vnímaných objektov, napríklad pri čítaní textov. Pritom zohráva úlohu aj intuitívne myslenie a „zviditeľnenie“ ostatných členov komunity v elektronickej komunikácii.

Pri využívaní informácií a manažmente informačného prostredia môže používateľov podporiť aj personálny informačný manažment a organizácia informácií. V tomto zmysle sú perspektívne nielen systémy na podporu informačného manažmentu (dokumentov a informácií), ale aj podpora informačnej gramotnosti. Filtrovanie možno kombinovať prostredníctvom vytvárania profilov, ale aj prostredníctvom funkcií informačných systémov. Podporu môžu poskytnúť aj informační profesionáli. Pri ekologickom riadení informačného prostredia sa tu uplatňujú aj funkcie časového manažmentu, hierarchie priorít a odstraňovania nepodstatných súčastí informácií.

Stratégie riešenia problémov informačného prostredia z hľadiska informačného preťaženia sú do veľkej miery individuálne. Vybrané stratégie sa kombinujú podľa konkrétnych situácií a kontextov, pričom určené filtre by nemali byť príliš rigidné, čo vyplýva z poznania informačného správania človeka (princíp najmenej námahy a úloha náhody).

Informačná etika

Informačná etika skúma informačné správanie človeka z hľadiska morálnych hodnôt súvisiacich s využívaním informačných zdrojov, informačnou gramotnosťou a tvorbou informačných produktov. V širšom kontexte je súčasťou informačnej ekológie. Etický spôsob využívania informácií je súčasťou informačnej gramotnosti, najmä uvedomenie si negatívnych dôsledkov neoprávneného zneužitia informácií a nápadov iných tvorcov a nedodržiavania autorských práv. Informačnou etikou sa zaoberajú mnohé informačné vedy, napríklad aj informatika v súvislosti s aspektmi bezpečnosti a využitia (zneužitia) informačných technológií. Mnoho konferencií aj medzinárodných spoločností rieši v poslednom desaťročí etické aspekty slobody prístupu k informáciám, rovnosti príležitostí a maximalizácie možností, ale aj rôznych prístupov rôznych kultúr (Capurro, 2009). V tomto zmysle ďalší významný teoretik informačnej vedy, L. Floridi (2010), identifikuje niekoľko úrovní vnútorných hodnôt a morálnych rámcov informačnej etiky. Problematické interpretácie sa týkajú profilácie používateľov, „netikety“ aj ľudskej dôstojnosti. Informačná etika je často konceptualizovaná v kategóriách anonymity, súkromia, vlastníctva a bezpečnosti.

Z hľadiska informačnej ekológie je potom v informačnom prostredí významné nanovo definovať zodpovednosť jednotlivých aktérov v rôznych rolách (najmä tvorca a používateľ) a otázky regulácie informačného prostredia prostredníctvom zmysluplných pravidiel oprávneného využívania informácií. Ako príklady možno uviesť problémy všadeprítomného informačného prostredia, monitorovania a kontroly ľudí, a tiež rôzne druhy digitálneho rozdelenia (mladší / starší používatelia, vyspelé /menej vyspelé krajiny, rodové rozdiely, cenzúra ai.).

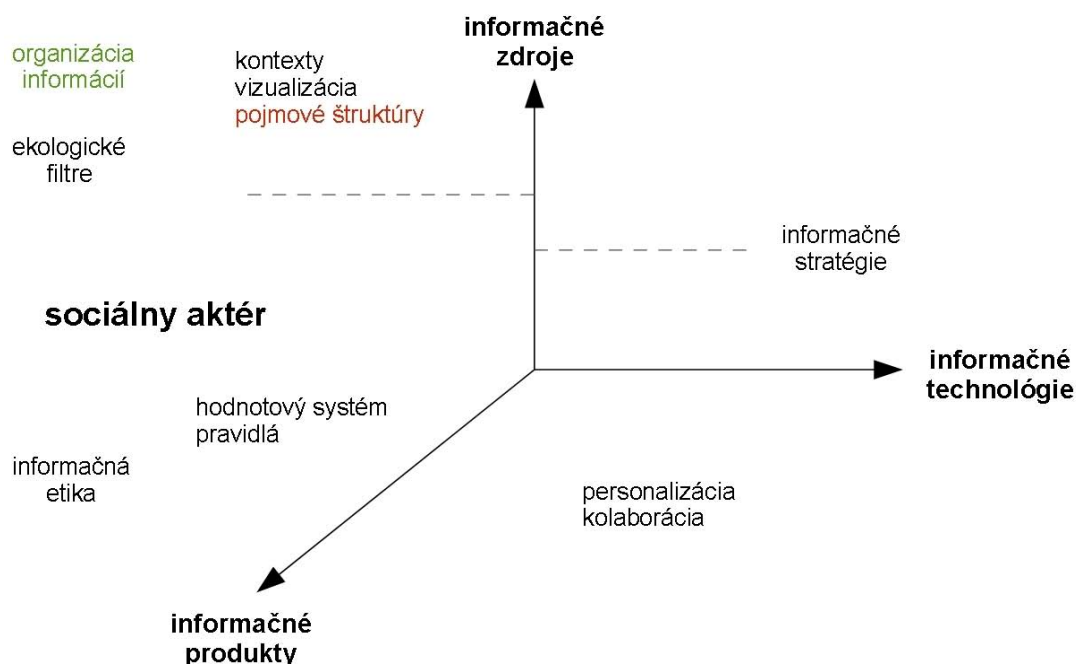
Informačná etika je zameraná na skúmanie informačného prostredia z hľadiska morálnych hodnôt pôsobiacich pri sprístupňovaní, dostupnosti a kvalite informácií. Okrem digitálneho rozdelenia tu treba pripomenúť problémy zodpovednosti využívania informačných zdrojov a spoľahlivosti informácií. Floridi (2010) konceptualizuje informačnú etiku z hľadiska informácie ako zdroja, informácie ako cieľa a informácie ako produktu. Pri využívaní informačných zdrojov pritom nejde len o dosahovanie správnej miery informovanosti ako základ morálneho rozhodovania, ale aj o ochranu pred informáciami a nevhodné riadenie informačných zdrojov, ktoré môžu mať aj tragické globálne dôsledky. Na úrovni tvorby informačného produktu tvorca rieši etické problémy možností a obmedzení využitia informácií. Tu sa objavujú aj pragmatické pravidlá využívania informácií, ale aj známe problémy plagiátorstva, propagandy, dezinformácií ap. Pri etických otázkach informácie ako cieľa sa prejavujú rôzne aktivity a rozhodnutia človeka, ktoré vplyvajú na stav informačného prostredia. Môže ísť najmä o porušenie súkromia, neoprávnený prístup a zásah do prostredia („hacking“, pirátstvo, cenzúra) ap.

V tejto súvislosti sa vynárajú dva významné prístupy, environmentálna etika a ekologický prístup k informačnej etike (Floridi, 2010). Environmentálna etika zvyčajne prístup živých organizmov ako základ formovania a udržania informačného prostredia. Pritom môže ísť o morálnu hodnotu entít a ekosystémov života (biocentrický prístup) alebo existencie (ontologický princíp). Pozitívne etické hodnoty informačného prostredia sa tu potom spájajú s príspevkom k budovaniu informačného prostredia, negatívne hodnoty sa pripisujú deštrukcii a znečisteniu informačných objektov. Ekologický prístup k informačnej etike potom

zdôrazňuje ekologickú podstatu samotnej informácie ako štruktúry v objektoch a entitách, pričom aktér (človek) je súčasťou informačného prostredia (a teda aj tejto štruktúry). Ekologická informačná etika sa zameriava na životný cyklus informácie ako celku, pričom sa rešpektuje existencia každej informačnej entity. Celkovo je výskum informačnej etiky a jej prax významným faktorom ekologického riadenia informačného prostredia a vyžaduje si vyššiu pozornosť. Informačná etika pridáva kontext informačnému prostrediu.

Základné zložky ekológie informačného prostredia

Na základe identifikovaných ekologických faktorov informačného prostredia vytvárame ekologický model informačného prostredia obsahujúci interakcie medzi informačnými zdrojmi, informačnými produktmi, sociálnymi aktérmi a informačnými technológiami. Súčasťou tohto modelu sú aj ekologické filtre pri spracovaní informácií, nástroje organizácie poznania, informačné stratégie a informačná etika. Pri nástrojoch organizácie poznania zvyčajne zdôrazňujeme najmä ekologické princípy kontextov, vizualizácie a sémantiky pojmových štruktúr. Medzi ekologické filtre môžeme pričleniť hodnotový systém a pravidlá využívania informácií, personalizáciu aj kolaboráciu. Ekologický model zložiek informačného prostredia je naznačený na obr. 1.

Obr. 1 Ekologický model informačného prostredia
Organizácia poznania ako nástroj ekológie informačného prostredia

Z hľadiska organizácie poznania v informačnej vede dominuje niekoľko významných tradícií. Využívajú výsledky výskumov sémantiky a kategorizácie a klasifikácie. V niektorých otázkach interpretujú aj širšie filozofické kontexty poznania (napr. Hjørland, 1997). Tradičný knihovnícky prístup predstavujú klasifikačné systémy (MDT, DDT, LLC). Neskôr sa pričlenila tradícia fazetovej analýzy založenej Ranganathanom. Významnou tradíciou je informačný prieskum obsahujúci fyzikálnu (technologickú) a kognitívnu paradigmu vyhľadávania a spracovania informácií (Ingwersen, Järvelin, 2005). Bibliometrické prístupy sú osobitným prístupom informačnej vedy k organizovaniu poznania na princípoch kvantitatívnych vzorcov a súvislostí dokumentov a informácií. Nanovo sa vynára v disciplínach webometrie a scientometrie. Doménovo-analytický prístup (Hjørland, Albrechtsen, 1995) zdôrazňuje terminológiu jednotlivých disciplín a spoločné pojmy v tematických oblastiach ako základ výskumov informačnej vedy.

V týchto kontextoch hľadáme teoretické základy praktických ekologických nástrojov na riadenie informačného prostredia. Dôležitou ekologickou otázkou je v tejto súvislosti sémantika zameraná na význam slov v kontextoch, pričom nositeľom kontextu sú práve sémantické vzťahy. Od nich sa odvíjajú novšie možnosti sémantického a kontextového vyhľadávania a budovania nových rozhraní digitálnych knižníc.

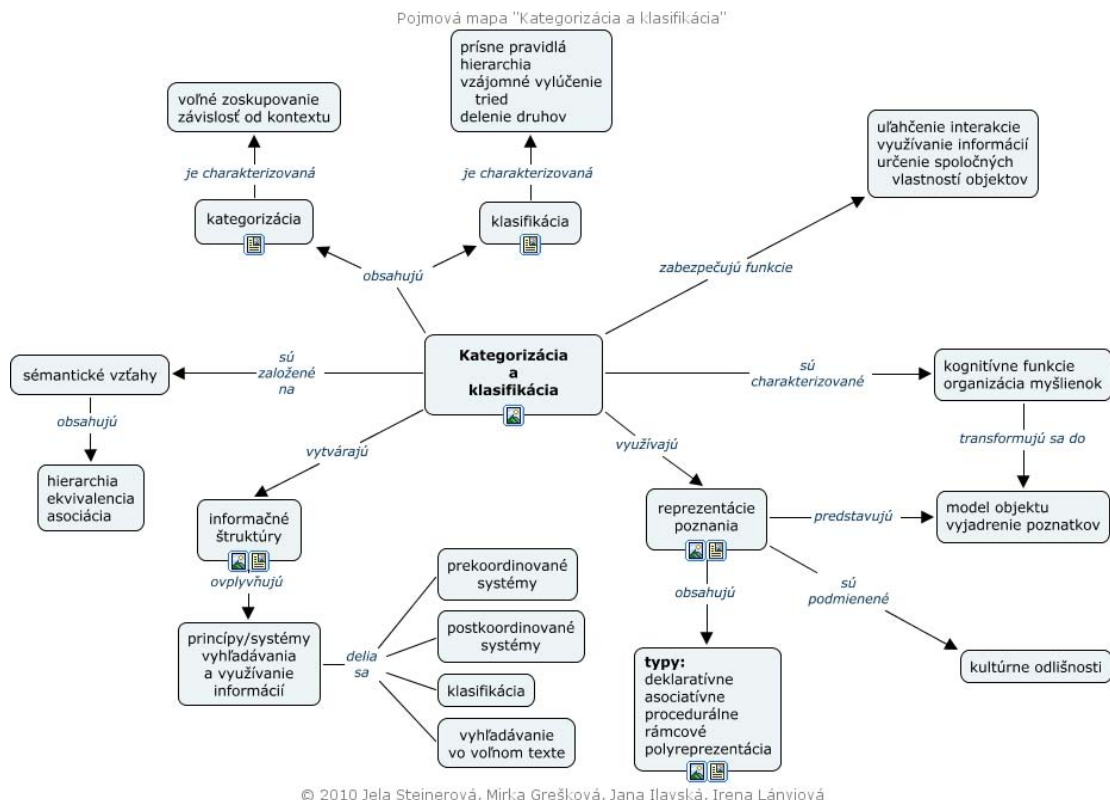

Organizácia poznania sa týka aj usporiadania informácií a poznatkov v pamäti informačných systémov a v elektronických informačných prostrediach. Dôležitú úlohu tu hrajú disciplíny semiotiky: sémantika (význam informácií), syntax (štruktúra založená na vzťahoch medzi informáciami) a pragmatika (pravidlá využitia informácií v kontextoch). Novšie nástroje organizácie poznania v elektronickom prostredí by mali podporovať konštrukciu významov pri vyhľadávaní informácií. Tieto nástroje predstavujú najmä metadáta, rôzne druhy máp poznatkov (napríklad sémantické mapy, pojmové mapy, tematické mapy, myšlienkové mapy), folksonómie (používateľsky tvorené systémy) a ontológie ako špecifické pojmové modely. Rámcom ekológie informačného prostredia je aj sémantický web s dôrazom na význam informácií v kontextoch.

Výsledky výskumu: pojmové mapy a slovník

Novšie sémantické nástroje svojimi vlastnosťami dokážu zachytiť hlbší význam informácií. Kontexty vznikajú z definičných, ekvivalentných, hierarchických aj asociatívnych vzťahov medzi poznatkami, pritom je dôležitá vizualizácia týchto vzťahov. V informačnej vede sa často využíva princíp polyreprézencie poznania (Ingwersen, Järvelin, 2005). Naznačuje, že existujú rôzne reprézencie informačných objektov a domén, ktoré pôsobia súčasne a vytvárajú kognitívne prekrytia. Jedným z praktických prístupov je aj vytváranie pojmových modelov, máp alebo grafov ako takýchto reprézencií. Pojmové modelovanie a vytváranie terminológie sú v súčasnosti významnými základmi hľadania novších nástrojov reprézencie poznania. Tieto nástroje považujeme za súčasť informačnej ekológie akademického informačného prostredia.

V rámci riešenia výskumného projektu VEGA 1/0421/10 *Akademické informačné prostredie. Modelovanie z hľadiska informačnej ekológie* sme vypracovali slovník a pojmové mapy k učebnici zameranej na tému informačné stratégie a vyhľadávanie informácií (Steinerová, Grešková, Ilavská, 2010). Pojmovo sme modelovali terminológiu informačného správania a organizácie poznania vo vybranom softvérovom nástroji C-maps (Steinerová, Lányiová, Grešková, Ilavská, 2010). Výsledné pojmové mapy na CD spracované v nástroji C-maps majú didaktický účel – sprehládniť tematiku pre študentov, vizualizovať vzťahy a súvislosti a podporiť pochopenie základných pojmov. Sú doplnené registrom a výkladovým slovníkom v elektronickej forme. Tento pojmový model možno včleniť do interaktívneho rozhrania digitálnej knižnice a využiť na vzdelávanie a výskum v informačnej vede. Ide o nástroj informačnej ekológie, pretože umožňuje kognitívnym aktérom (študentom) efektívnu navigáciu v základných termínoch danej témy (v informačnom prostredí). Ako príklad uvádzame pojmovú mapu kategorizácia a klasifikácia na obr. 2.

Obr. 2 Pojmová mapa Kategorizácia a klasifikácia

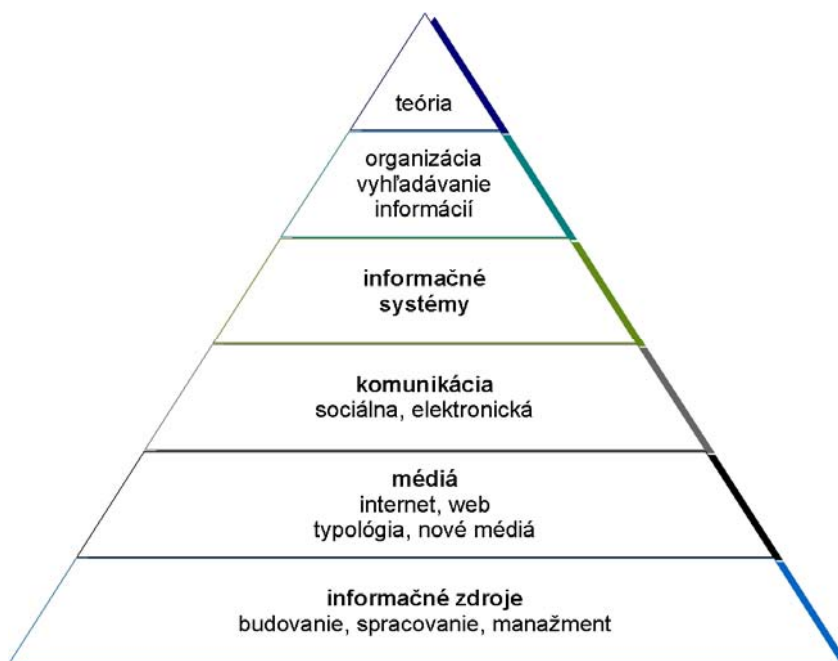
Experimentálne pojmové modelovanie ďalej rozpracúvame vo vybraných elektronických dizertačných a diplomových prácach z informačnej vedy. Vytvorili sme súbor pojmových máp k vybraným prácam z odboru knižničnej a informačnej vedy. Na základe intelektuálnych analýz aj frekvenčných analýz kľúčových slov boli vytvorené mapy základných tém spracované v záverečných prácach.

Tento príklad poukazuje na možnosti prepojenia teoretického výskumu a praxe služieb a systémov informačných inštitúcií. V tomto zmysle treba podporovať aj vzdelávanie a kreativitu informačných profesionálov. Aktuálne je aj pojmové modelovanie v digitálnych knižniciach. Ich pojmové a konceptuálne modely (tezaury, ontológie) podporujú ekologické funkcie viacnásobného využitia informačných objektov s pridanou hodnotou.

Filozofiu tvorby pojmových máp, ako aj samotný nástroj C-maps využívame aj pri výučbe predmetov Organizácia poznania v elektronickom prostredí, Manažment poznatkov a Semiotické výskumy. Podobne aj študenti a doktorandi v záverečných diplomových a dizertačných prácach vytvárajú tematické a pojmové mapy s cieľom sprehľadniť riešenie problémov, pochopiť lepšie význam a súvislosti. Využijú ich však aj pri vytváraní vlastných koncepcií výskumných projektov a pri prezentovaní výsledkov svojich výskumov (najmä diskurznej analýzy). Vytváranie pojmových, ale aj myšlienkových a iných poznatkových máp považujeme za príklad úspešnej integrácie výskumu do vzdelávania informačných profesionálov a za jednu z možností rozvoja ich tvorivého informačného potenciálu a informačnej gramotnosti.

Vzdelávanie informačných profesionálov

Moderné vzdelávanie informačných profesionálov vychádza z tradícií knižničnej a informačnej vedy prepojených s novými médiami a novými prístupmi spracovania informácií. V našej koncepcii zdôrazňujeme najmä tvorivosť informačných profesionálov pri spracovaní a využívaní informácií, ktorá je rozvrstvená od základných schopností a zručností (sociálna komunikácia, spracovanie dokumentov a informácií, riadenie cyklu získavania, spracovania a využívania informácií) cez poznanie informačných zdrojov a médií, informačný prieskum a vyhľadávanie informácií, informačné systémy až po teoretické a konceptné otázky informácií v súvislostiach informačnej spoločnosti. Aplikáciou medzinárodných odporúčaní založených na európskom prieskume škôl knižničných a informačných vied (napr. European 2005) sme vytvorili obsahový model jadra odboru informačné štúdiá (obr. 3).

Obr. 3. Obsahový model tematického jadra pre vzdelávania informačných profesionálov

V tomto modeli vidieť význam širšej základne poznatkov o informačných zdrojoch, médiách a komunikácii a nastavbu smerom k informačným systémom a teórii informácií. Tematické jadro programu knižnično-informačné štúdiá tvoria poznatky o informačných zdrojoch, informačných systémoch, organizácii poznania a informačnom prieskume, informačnom správaní a informačných produktoch. V určení obsahových posunov vidieť nové súvislosti a prepojenia medzi človekom (aktérom), obsahom (v kontextoch), službami a inštitúciami. V integračnom prístupe modelujeme široký záber uplatnenia nových informačných profesionálov smerom k novým médiám a podpore tvorivosti práce s informáciami v elektronickom prostredí a informačnej gramotnosti. Obsahovo významnými a novšími témami pri vzdelávaní informačných profesionálov sú problémy znalostného manažmentu, digitálnych knižníc, informačnej architektúry, digitalizácie kultúrneho dedičstva, elektronického publikovania či mediácie kultúry. Z profilu absolventa aktuálneho odboru knižnično-informačné štúdiá na KKIV FiFUK treba zdôrazniť najmä teoretické znalosti, praktické zručnosti a základné sociálno-komunikačné a tvorivé intelektuálne schopnosti. Pre prepojenie teórie a praxe sú osobitne významné poznatky z oblasti projektového manažmentu a vytvárania rôznych druhov informačných produktov a projektovanie informačných systémov.

Úlohou informačných profesionálov pri riadení informačného prostredia z hľadiska informačnej ekológie (najmä informačného preťaženia a informačnej etiky) je zlepšovať prístup k informáciám a zlepšovať kvalitu poskytovaných informačných produktov a služieb. Nástrojmi na naplnenie týchto funkcií sú najmä organizácie poznania a pojmové štruktúry, ale aj kreativita pri tvorbe informačných produktov. Noví informační profesionáli by mali tiež vytvárať pravidlá regulácie informačného prostredia z hľadiska informačnej etiky. V tomto zmysle sa tradičná knižničná práca pretvára do profesií koordinátorov informačných tokov v organizáciách, hlavných informačných a znalostných manažérov, sprostredkovateľov, ale aj informačných poradcov pri zlepšovaní informačného správania zamestnancov v organizáciách.

V takto vymedzenom prístupe k informačnej činnosti v kontextoch vzdelávania, vedy, výskumu aj každodenného informačného správania človeka možno odkryť novší trend užšej spolupráce informačne orientovaných odborov, tzv. i-škôl (informačná veda, informačný manažment, sociálna informatika, komunikačné odbory, médiá, informatika, ekonomická informatika, pedagogická informatika, kultúrna informatika ai.). Tento trend zo zahraničia je inšpiráciou na posilnenie takejto spolupráce práve vo vzdelávaní knihovníkov a informačných profesionálov.

Záver: ekologické riadenie informačného prostredia

Ekologické riadenie informačného prostredia znamená využívanie efektívnych nástrojov organizácie poznania s cieľom zefektívniť sémantický rozmer, behaviorálny rozmer aj kognitívny/vizualizačný rozmer informačného prostredia. Na jednej strane ide o procesy spojené s riadením informačných zdrojov, na druhej strane o procesy spojené s informačnými produktmi informačných profesionálov.

Za kľúčovú zložku pri vzdelávaní informačných profesionálov preto považujeme práve ekologické riadenie informačného prostredia. Ekologické riadenie informačného prostredia charakterizujeme ako hľadanie harmónie vo vzťahoch medzi človekom (sociálnym aktérom), informačnými zdrojmi a informačnými produktmi a informačnými technológiami. Ekologické riadenie informačného prostredia sa prejavuje ako vytváranie zmyslu, adaptácie a konštrukcie významov. Informácie vnorené v kontextoch s prejavujú vo vzorcoch využívania ovplyvnených situáciou, kognitívnymi procesmi a sociálnymi aktivitami. Na strane informačného správania je ekologickou aktivitou najmä eliminovanie informačného preťaženia a etické využívanie informácií. Ekologické môžu byť aj informačné stratégie pri zlepšovaní orientácie v informačnom prostredí a podpore intelektuálnych aktivít spracovania a využitia informácií. Na strane informačných systémov a nástrojov organizácie poznania sa môžu využívať práve pojmové modely na rôznych úrovniach podrobnosti a flexibility, od pojmových máp dostupných pre všetky stupne vzdelávania po komplexné prepracované formalizované ontológie ako bázy expertných znalostí. Zlepšovanie funkcií interakcie a podpora hodnotenia relevancie a kvality informácií môžu byť ďalšími ekologickými funkciami systémov aj informačného správania. Viacnásobné využitie informačných objektov je tiež funkciou ekologického riadenia informačného prostredia v nových službách digitálnych knižníc pre vzdelávanie, výskum či kultúru. Informační profesionáli preto musia byť pripravení na zvládnutie týchto funkcií smerujúcich k ekologickému riadeniu informačných prostredí.

V súčasnosti sa nachádzame v štádiu veľkých zmien vedeckej komunikácie v elektronickom prostredí. Preto je aktuálne hľadať nové modely ako v praktickej informačnej činnosti, tak aj vo vzdelávaní informačných profesionálov. Za produktívny model považujeme práve model ekologických princípov informačnej činnosti. V tomto zmysle sa podstata práce s informačnými zdrojmi pretvára na ekologické riadenie informačného prostredia.

Bibliografické odkazy

1. BATES, Marcia. 2010. Information. In: Encyclopedia of Library and Information Sciences. 3rd edition. Ed. By Marcia J. Bates, Mary Niles Maack. New York: Taylor and Francis, 2010, p. 2347-2360.
2. CASE, Donald. O. 2007. *Looking for Information. A Survey of Research on Information Seeking, Needs and Behavior*. Sec. Ed. Amsterdam: Elsevier, 2007. 423 p. ISBN 13 978-0-12-369430-0.
3. CAPURRO, Rafael, HJØRLAND, Birger. 2003. The Concept of Information. In [Annual Review of Information Science and Technology Ed. B. Cronin, Vol. 37 \(2003\) Chapter 8, pp. 343-411](#). The draft version.
4. DAVENPORT, Thomas H., Prusak, Laurence. 1997. *Information Ecology : Mastering the Information and Knowledge Environment*. New York : Oxford Univ. Press, 1997. 255 s. ISBN 0-19-511168-0.
5. CAPURRO, Rafael. 2009. Information Ethics. Current and Future Research Areas. Lecture at Faculty fo Arts, Masaryk University Brno. June 2, 2009. 19 slides.
6. EUROPEAN Curriculum Reflections on Library and Information Science Education. 2005. Ed. by Leif Kajberg, Leif Lørring. Copenhagen: The Royal School of LIS, 2005. 241p. Available at: <http://www.db.dk/lis-eu>
7. FLORIDI, Luciano. 2010. *Information. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2010.130 s.
8. HJØRLAND, Birger. 2007. Semantics and Knowledge Organization. In: ARIST. 2007. Vol 41.
9. HJØRLAND, Birger, Albrechtsen, Hanne. 1995. Toward a New Horizon in Information Science : Domain-Analysis. In *JASIS*, 1995, vol. 46 , no.6, 400-425.
10. HJØRLAND, Birger. 1997. *Information Seeking and Subject Representation: An Activity-Theoretical Approach to Information Science*. Westport, Cn.: Greenwood Press, 1997. 213 p. ISBN 0-313-9893-9.
11. INGWERSEN, Peter, Järvelin, Kalervo. 2005. *The Turn. Integration of Information Seeking and Retrieval in Context*. Dordrecht: Springer, 2005. 442s. ISBN 10 1-4020-3850-X.
12. NARDI, B. A., O'Day, V.L. 1999. *Information Ecologies: Using Technology with Heart*. Cambridge: MIT Press.
13. PIJPERS, Guus. 2010. *Information Overload. A System for Better Managing Everyday Data*. Hoboken, NJ: J. Wiley a. Sons, 2010. 200 s.
14. SAVOLAINEN, Reijo. 2008. *Everyday Information Practices : A Social Phenomenological Perspective*. Lanham (Maryland) : The Scarecrow Press, 2008. 233 s
15. SARACEVIC, Tefko. 2010. Information Science. In Encyclopedia of Library and Information Sciences. Ed. By Marcia J. Bates, Mary Niles Maack. New York: Taylor and francis, 2010.
16. Steinerová, Jela. 2005. *Informačné správanie. Pohľady informačnej vedy*. Bratislava, CVTI SR, 2005. 189s.
17. STEINEROVÁ, Jela. 2010. Veda 2.0. ekologické modely informačnej podpory vedeckej komunikácie. In *ITLib*. 2010. Roč., č. 4, 2010, s. 5-10.
18. STEINEROVÁ, Jela, Grešková, Mirka, Ilavská, Jana. 2010. *Informačné stratégie v elektronickom prostredí*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2010. 192 s. ISBN 978-80-223-2848-7.
19. STEINEROVÁ, Jela, Grešková, Mirka, Ilavská, Jana, Lányiová, Irena. 2010. *Informačné stratégie v elektronickom prostredí. Pojmové mapy a slovník*. CD-ROM. Bratislava: Stimul, 2010.
20. URQUHART, C. 2011. Meta-synthesis of research on information seeking behaviour. In *Information Research*, 16 (1) paper 455. Dostupné na: <http://InformationR.net/ir/16-1/paper455.html>
21. WILSON, T. D. 2000. Human Information Behavior. In *Informing Science*. Special Issue on Information Science Research. 2000, vol. 3, no. 2, s. 49-55.
22. WILSON, Tom D. 1999. Models in information behaviour research [online]. In *Journal of Documentation*. 1999, vol.55, no.3. [cit. 2003-09-30]. Dostupné na: <http://informationr.net/tdw/publ/papers/1999JDoc.html>

Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia výskumnej úlohy VEGA 1/0421/10 Akademické informačné prostredie. Modelovanie z hľadiska informačnej ekológie.

21ST CENTURY LIBRARIES INTERNATIONALLY: THE CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Stevens, Roberta A.

President of the American Library Association

I am honored to be here with you today and want to express my deepest thanks to Chris Scharf, Public Information Officer, and Paula Holotňáková, American Reference Center Director at the U.S. Embassy in Bratislava; Cynthia Borys, Information Resource Officer at the U.S. Embassy in Vienna; and Silvia Stasselová, President of the Slovak Librarians Association. My topic today is 21st Century Libraries Internationally: The Challenges and Opportunities.

In the past few years, many libraries have been experiencing a perfect storm of difficult circumstances, including escalating costs, shrinking financial support, the consolidation of sources of materials and services (which affects bargaining power), surging usage; growing demands for service, and increased expectations about the level of service. Even with all of these challenges for libraries, I remain positive about the future of libraries and the future of the librarianship. But there are some issues that we must be prepared to address.

I've been traveling a great deal during my past ten months as ALA's president and my usual "stump" speech is about libraries as leaders in their local, educational, or institutional communities, and, ultimately, in the global economy. Our role is undiminished as long as we are nimble about letting go of old assumptions and ways of doing things and willing to honestly assess our audiences, evaluate how "customer" needs are addressed, let go of legacy services that are no longer responsive to user needs, be flexible and think out of the box, and aggressively reach out and communicate with actual and potential library users. Our libraries depend on the funding we receive and we not only have to provide valued services, but also communicate and market the benefits to those who control the financial support. Developing partnerships between libraries and others, creating advocates for libraries, and adding revenue beyond the traditional funding sources are all part of this picture.

As I've talked with individuals in the U.S. and other countries, it is clear that confidence in the important role of libraries is undiminished. However there is also some unease. Underlying the uncertainty is the transformation we all see occurring in the economic, educational, social, cultural, and political environments. Change is always happening, but it feels as if the pace accelerating. We are trying to keep up with social and other media that have evolved or are being introduced, but we also want to be sure we are using these capabilities wisely. At the same time, we are working to craft effective uses for new opportunities to personalize services, we are maintaining many traditional services for the large clientele that depends on them.

In fact, we have been experiencing a "paradigm shift" on a global scale. I was born in the mid-twentieth century and have personally witnessed the switch from its economic model dominated by manufacturing and agriculture, with routine, hands-on work, careers that included one or two jobs ... by the way, often local jobs ... and the top-down, hierarchical organizational structures that existed then. When I grew up, the goal was to go to the university. The assumption was that to be educated meant having a formal degree.

In our world today, job competition is not local. It's global. If we're young, we know that we'll probably hold a number of jobs in our lifetimes. There is also an increasing expectation of being employed in a multifaceted organizational structure that operates bottom-up, top-down, and side-to-side. It is not uncommon to be required

to have a mastery of several fields...often rapidly changing fields. Being adaptable and able to use sophisticated technological and interactive skills are essential attributes for success in the 21st century. And to respond to these changes, people today engage in lifelong and self-directed learning. That's good news for libraries.

Twentieth-century institutions, particularly in the first 75 years, responded to 20th century problems, including what were cumbersome logistics and limited communication options. Now logistics and communications are invisible and ubiquitous. The model of 20th century centralized management is being replaced with structures that are more likely to be characterized by self-organization. This too is global. More and more, we see niche marketing, as opposed to mass marketing, aided by the Internet and the opportunity to communicate easily and quickly throughout the world. Consider how many people have cell phones and are using mobile devices for education.

The point is that individuals today want control and to be able to design and manage their own experiences. Technology allows this to occur. And if we use the technology well, in combination with our mission as libraries, then we allow this to occur.

In the 21st century, the institutions that will flourish and become our new "platforms" are those that are seen as solving people's and communities' problems by enabling the exploration of options, informing the process of selecting satisfying choices, giving access to the tools of participation and collaboration, and facilitating the formation of ad hoc, short-term and long-term communities to address specific concerns. Who does this? Libraries do.

The best libraries, regardless of size and nation, are those that are preparing individuals for the challenges and opportunities of the 21st century by guiding the development of their users' information, communications and technological literacy skills and by providing the environment and resources that nurture creativity, innovation, collaboration, and analytical and cross-disciplinary thinking. These are powerful benefits to convey as you develop messages for your funding sources.

Libraries everywhere are transforming not only the services they deliver, but also their physical structures. Many U.S. libraries were built prior to the explosion of digital information and have been or are currently being renovated or even torn down. New or remodeled libraries reflect both the need to access information and communicate electronically and the increasing predominance of collaborative activities on-site. Libraries still have quiet places for solitary work, but there are more places in them for people, young and old, who are working together. Libraries today are connecting individuals virtually and physically, and the major shift is from buildings that were previously been constructed around library operations and collections to facilities that reflect how people learn and interact. The standard for user convenience and the library's appearance has also risen significantly. Customers demand high-quality facilities, and libraries have responded with designs that are colorful and attractive, good lighting and plenty of comfortable seats, wireless access, electrical outlets for laptops, signage, maps and directories, lockers, and coffee shops or cafes.

Expectations for service are similarly high. In this connected, 24/7 world, libraries are shifting to "round-the-clock" access to collections and availability to their users. This is especially the case for academic libraries. With people increasingly accessing library catalogs and other databases whenever they want, taking advantage of digital reference, and downloading e-books, libraries have been rapidly expanding their services.

While there are comments about the decline in community and civic engagement, it is the nature of the connections that has changed and not the desire to connect. In addition to in-person contacts, libraries are linking with people and people with each other through e-mail, e-lists, blogs, wikis and social media. The

library as a place, physical and virtual, is strengthened by the widespread presence of computers and Web 2.0. The challenge is how to direct library resources to reach out to their constituencies in ways that are effective and worth the investment. And it doesn't mean that library staff has to be responsible for each and every aspect of the social media's outreach. Engage your community's or institution's tech leaders. Involve your young people in identifying the library's audiences and developing messages that resonate with them.

Academic libraries have been digitizing collections and offering e-books for a while now. By the end of 2010, two-thirds of public libraries in the U.S. were distributing e-books. The Library of Congress, "the mother ship of America's libraries," uses a blog, Facebook, Flickr, Twitter, YouTube, iTunes U, and RSS feeds as "arrows" in their Web 2.0 "quiver." Its mantra is "fish where the fish are," and its aims are to increase awareness of the Library's collections, develop new communications channels and relationships, reach new audiences, and experiment with and explore new technologies.

Nevertheless, the most common question I've received from the media is: "Why do we need libraries in the age of the Internet with everything online?" I've used each of these opportunities to talk about libraries offering accessibility to knowledge, regardless of format, and guidance in search strategies for obtaining information and analyzing its value. The challenge is to make known how 21st century libraries affect the lives of the people served and ultimately the success of the nation.

The great moments of civilization were marked by mankind's intellectual achievements and by the libraries that preserved those achievements. From the legends of the famous ancient libraries to the medieval church libraries that saved the written works of the Greek and Roman Empires to the prominent national and research libraries of today, libraries have been rightfully revered for protecting and championing the creations of imagination and wisdom.

Over the centuries, this veneration was physically manifested in the imposing library buildings on university and college campuses and in the largest cities. Even in small towns in the U.S., public libraries were often lesser versions of those grand structures. They were viewed as necessary investments for information, education, and personal growth. The size, architecture, and location all conveyed the message that libraries were central to society's success.

As mentioned earlier, libraries are being heavily used ... in fact, more than ever. Circulation in America's libraries in the past year rose to 2.3 billion items and "foot traffic" totaled 1.5 billion visits. So is a provocative question about the need for libraries simply a useful beginning for a conversation about our up-to-date access to electronic resources and staff expert in navigating them? Or does it reveal doubts about why libraries should continue to be supported? This is a very important question, given the constraints on funding at all levels of government as well as from the private and nonprofit sectors.

If we accept that information is the "coin of the realm," and that this is just as true today as it was several millennia ago, then how do we translate the iconic status of libraries of the past for 21st century libraries? How do we build the comprehension of what libraries do in this new world and effectively articulate their purpose and messages for audiences of government and institutional officials, the public, and the media to ensure a financially secure future and a prominent and enduring place in society?

There are some basics that all libraries, whatever type they are, wherever they are, must accomplish. They have to know their user and nonuser audiences, and understand the current needs and not the stated needs of the past. Mobile devices, the availability of digitized materials and databases, and the proliferation of born-digital materials have changed the expectations.

My assumption is that libraries have performed a needs analysis for formulating their strategic plans. It clarifies opportunities, aligns resources with strategies, and functions as a guide in decision making and setting goals for the future. It helps identify legacy operations and services that can be reduced or eliminated. A thorough needs analysis looks beyond regular library customers to those who occasionally use the library and those who do not use it.

In a time of limited resources, public libraries, in particular, have been finding it hard to deliver services exclusively within their own resources. They do not have to “go it alone.” They are part of the social, educational, and economic framework or ecology of their communities. Those libraries who partner with other organizations can enhance their vibrancy and connectedness. But where do they start in identifying partners?

A pragmatic approach is to identify customer needs that involve multiple stakeholder groups with whom you can share services, facilities, programs, and funding to maximize resources, leverage assets, and build goodwill. The best partners are those that have similar or complementary missions, values, and goals. Here are just a few examples of successful U.S. public library partnerships.

The Skokie Public Library in Illinois partnered with the local Chamber of Commerce to establish a portal on the library’s website to help small businesses in the community. In addition, the library is working with the Skokie Historical Society to digitize photographs of the city’s history, including famous events and figures from its past. Collaborations by local historical societies, museums, and libraries for the digitization of collections are very common in the U.S.

The Stark County District Library in Ohio partnered with the county’s park agency to construct a combined library, park center, and museum. A distance learning center is included in the facility. This innovative county library system also has a new joint public and school library and another public library branch attached to one of the school library media centers.

A branch library of the Indianapolis Marion County Public Library, called the InfoZone, is housed entirely in the Children’s Museum of Indianapolis. Not only has the museum substantially increased its attendance, the library delivers a richer experience for those who visit it. Within months of its opening, InfoZone became one of the highest-circulating branches in the system.

Academic libraries have been exploring ways to increase their connection with the faculty, including one-on-one work on providing library materials and services directly related to course curricula and librarians that are embedded, at least part-time, in university departments. Interestingly, the trend overseas has been the consolidation and centralization of library resources. At an ACRL preconference recently, I met the head librarian of a major Dutch university. In the mid-eighties the university had 139 campus libraries, a supreme example of customization and embedded librarians. Now the main campus has two libraries and the satellite campus has the third library. The challenge is the savvy use of our financial support for customized service.

Don’t be hesitant about marketing your library and its value. It is crucial to building support for prospering in the 21st century. As you work on these strategies, here are a few questions to ask about the products or services you want to promote:

Who are the target audiences?

Can the audiences be broken into market segments?

What are the audiences’ needs?

Is there a price or cost for access to the services?

How will the services be distributed and how convenient is the distribution?

How will the audiences find out about them?

What are the benefits to the “customers”?

Is there a business, organization or institutional partner in your community or on your campus?

Where is the funding coming from and will it be sustained?

There is much greater accountability demanded from higher education today. Great university libraries are not just measured against peer institutions, but against how they assist their institutions in succeeding. For conveying the value and benefits of the library, academic libraries need to have assessments or metrics that specifically address that are understood and appreciated by stakeholders and those allocating the funding.

Let’s assume we have clear goals and objectives and the right strategies for best serving teachers, students, and the general public. Let’s further assume, we have collections that are in a variety of formats and capable of being delivered quickly and directly to users. What’s the important component for a successful 21st century library? The staff.

The bedrock of our profession will always be its core values: our commitment to access to knowledge and preserving the human record for future generations, our beliefs in intellectual freedom and the right to privacy, and our dedication to fostering an educated citizenry to sustain democracy. However, librarians in the 21st century must also have skills in budgeting and management of human resources and projects, as well as the ability to communicate with a wide variety of audiences. Twenty-first century librarians blend traditional and technological skills.

Not only have librarians of the boomer generation delayed retiring as they waited for their investments to recover the value that was lost, but libraries in many countries, including ours, have frozen their job openings. This has prevented the hiring of talented graduates from library programs with the very skills libraries need the most. Newer librarians, the “digital natives,” have the advantage of being familiar with technology from an early age and can apply their energy, enthusiasm, creativity, and expertise to the use of multimedia, which is an increasing percentage of library resources. In reaching out to users, they instinctively employ social software. As “blended librarians,” they are valuable potential team members for envisioning library services in the future, identifying appropriate service delivery models, and effectively communicating with a similarly new generation of users. However, we are also dealing with differences in how newer librarians look at the workplace. Many are impatient, unwilling to focus on process over completion, have expectations of an open flow of communication in contrast to a tightly controlled flow, want a career path based on learning, growth and challenge, and demand a balance between work and personal life.

Local revenues from the property and sales taxes used to support community services are still significantly lower than several years ago in most of the U.S. The repercussions are the same in many European countries. The result of less funding is the critical need for skilled library grassroots advocacy. Advocacy was a priority for the American Library Association before the recession. When combined with questions about the need for libraries today, advocacy and clear messaging is extremely important. We ourselves must be advocates and we must develop advocates for our libraries. We must share our vision of the library’s role with clarity and passion, and frame the messages specifically for the various target audiences. We must use data to demonstrate the return on

investment (ROI) in our libraries and be prepared with engaging stories of how we have benefited our schools, communities, or campuses. Advocacy depends on the cultivation of relationships ... with users, administrators, community leaders ... and the ability to deal with opposition, controversy, and tough questions.

The American Library Association has an effective “Advocacy University” on its website. In addition, one of my initiatives as president, “Our Authors, Our Advocates,” is using very popular authors to speak out on the role libraries play in the economic, social, and educational fabric of our nation with PSAs and op ed pieces. We completed an online toolkit, “Cultivating Your Local Notables,” which contains information on how to enlist local celebrities as library advocates. We overhauled the “Library Quotes” database on the [ilovelibraries](http://ilovelibraries.org) website, enabling library advocates to use the words of authors, celebrities, politicians, historic figures, and others to develop their unique case for funding libraries. ALA Graphics also has a poster for sale that features “Our Authors, Our Advocates” participants and includes their quotes about the power of libraries.

Given the challenging fiscal situation in many countries, libraries are exploring new opportunities to supplement established funding sources. A trend that began in university libraries several decades ago has become more prevalent in public libraries: the establishment of foundations to accept financial gifts. My second presidential initiative is called “Frontline Fundraising” and is targeted at libraries with little or no experience in reaching out to donors. It has information on formulating a fundraising plan, identifying prospects, and enlarging a base of contributors. Different types of gift opportunities and ways to recognize those who have been generous to libraries are described. The toolkit is accessible in flipbook, pdf and html formats on the Issues & Advocacy section of ALA’s site.

A third initiative, “The Why I Need My Library” contest, with teen-created YouTube videos, experimented with a new group of potential library advocates: young people in the 13-15 and 16-18 age groups. We had an unprecedented level of participation in the contest. Substantial cash prizes for the winners in each category will be awarded with the requirement that the money be donated to their school or local public library.

I’ve had a lot of media interviews about the privatization of libraries, access to e-books, and limitations on e-book distribution. However, these media questions overlay much deeper issues confronting libraries. As we transition from print and electronic versions of books, what does that mean for our collections? Will libraries become museums of the book?

Libraries endured and were respected for thousands of years. What are the symbols that will define the key role and value of libraries in the 21st century?

Can we use the experiences and messaging from the private sector, the media, and the entertainment industry to convey a 21st century image of libraries? If so, how?

How do you preserve the iconic status, the dignity and reverence for libraries, while simultaneously engaging the potential and actual audiences that use and support them?

What are the reasons libraries continue to receive widespread support for new or renovated buildings when the perception is that there will be a shift to born-digital materials within the next quarter century?

What are the lessons to be learned from other institutions, educational, cultural, and in the private sector, which have relied upon the investment in spaces to fulfill their mission or to generate revenue?

What are the 21st century collections’ models as print is increasingly replaced with digital materials and publisher restrictions on sale to and use of digital materials by libraries?

What are examples of institutions, public and private, that have experienced a renewal or resurgence in how they are viewed? What were the economic, organizational, political, and other factors that enabled this to happen?

Who were the leadership figures for those institutions at the critical moment? What were their attributes, skills, and knowledge and how did they apply them to the regeneration of their institutions? How do you apply these factors to 21st century libraries and library leaders?

The library's brand is not just built around our facilities and collections. It is built around the individuals we serve and how well we serve them. No institution surpasses the library in reaching so many people of different backgrounds and ages on a daily basis. I hope that today I have given you some ideas for meeting the challenges of having 21st century libraries and for taking advantage of the opportunities we have to be 21st century leaders.

INOVACE, KREATIVITA A KONKURENCESCHOPNOST U INFORMAČNÍCH PROFESIONÁLŮ: TVORBA PORTÁLU KNIHOVNA.CZ

Škyřík, Petr

Masarykova univerzita Brno, Filosofická fakulta, Kabinet informačních studií a knihovnictví

Abstrakt

Cílem příspěvku je stručně představit nově vznikající oborové projekty pod doménou Knihovna.cz, které společně s partnery vytváří Kabinet informačních studií a knihovnictví FF MU Brno. Jednotlivé projekty se zaměřují na oblast práva, technologií, čtenářství, metodologii, komunity a specializované služby knihoven.

Abstract

The aim of the article is to shortly present newly emerging projects within the Knihovna.cz domain. Those alongside with its partners are the essence of the Department of Information studies and Librarianship of the Faculty of Arts of MU Brno. Individual projects are focused on the area of law, technologies, readership, methodology, communities and specialised library services.

Klíčová slova

znalostní management, trendy v knihovnách, spolupráce, KISK, technologie

Keywords

knowledge management, new library trends, cooperation, KISK, technologies

1. Úvod

V Kabinetu informačních studií a knihovnictví v Brně společně s partnery připravujeme znalostní portál, který bude sloužit pro potřeby široké oborové obce. Znalostní portál umožní **efektivní platformu komunikace, sdílení materiálů a online vzdělávání** informačních pracovníků v ČR (pracovníků knihoven, pedagogů a studentů z oboru Informační studia a knihovnictví). Portál bude zaměřený na **budování a posílení spolupráce** knihoven a akademických pracovišť při rozvoji oboru Informační studia a knihovnictví skrze moderní informační a komunikační technologii. Primární snahou je usnadnit **sdílení a transfer znalostí** z různých prostředí a umožnit knihovníkům, informačním specialistům, studentům a pedagogům **horizontální prostupnost elektronických výukových materiálů**. Věříme, že tak napomůžeme rychlejšímu a efektivnějšímu vývoji oboru v ČR. Základními kameny portálu budou jeho komplexnost, pestrost, kvalita obsahu, inovativnost a spolupráce více subjektů.

- Společně s partnery připravujeme znalostní portál, který bude sloužit pro potřeby široké oborové obce. Znalostní portál umožní **efektivní platformu komunikace, sdílení materiálů a online vzdělávání** informačních pracovníků v ČR (pracovníků knihoven, pedagogů a studentů z oboru ISK).

- **Garant:** Petr Škyřík
- **Rok vzniku:** 2011
- **Web:** <http://www.knihovna.cz>
- **Mail:** pskyrik@phil.muni.cz

Dílní subportály Knihovna.cz:

- kurzy.knihovna.cz
- virtualni.knihovna.cz
- webovky.knihovna.cz
- nastroje.knihovna.cz
- webinare.knihovna.cz
- clanky.knihovna.cz
- vyzkumy.knihovna.cz
- bezbarierova.knihovna.cz
- ctenarstvi.knihovna.cz

Zvýrazněné portály jsou již funkční.

Obrázek 1: Portál knihovna.cz - vymezení

Pojem inovativnosti je v kontextu celého projektu zásadní. Slovo inovace se dá vymezit skrze stovky akademických definic. Nám však připadá nejvýstižnější to, co napsal prof. Milan Zelený: „Inovace jsou taková kvantitativní či kvalitativní zlepšení produktu, procesu nebo podnikatelského modelu, která významně přidávají hodnotu zákazníkovi, podniku, v ideálním případě oběma stranám současně. Inovace se zásadně liší od invence, vynálezu, patentu nebo zlepšovacího návrhu – ty mohou zůstat nerealizovatelné, v trezoru, skladě, v papírech.“ [9, s.1]

Náš projekt taky vychází také z konektivistického pohledu na vzdělávání, který přináší dynamický vhled na funkci mozku. Základní principy konektivismu jsou:

1. Učení je proces, během něhož dochází k propojení specializovaných uzlů všeobecné komplexní sítě (sdílení přístupu k informačním zdrojům, znalostí).
2. Poznávání je založeno na množství různorodých zkušeností (spojení různých kultur, použití odlišných technologií).
3. Schopnost poznávat je vždy mnohem důležitější než momentální skutečné znalosti.
4. Navazování a údržba spojení je podmínkou soustavného poznávání (budování komunity).
5. Klíčovou kompetencí je schopnost rozeznat souvislosti mezi různými obory, koncepty či ideami.
6. Přítomnost (aktuálnost) je důležitým atributem konektivistických vzdělávacích aktivit (nic nemusí být zítra pravda).
7. I neživá zařízení jsou schopna učení (formování struktury sítě, způsoby vyhledávání informací).
8. Vlastní rozhodování je součástí vzdělávacího procesu (mění se realita vyžaduje schopnost měnit vlastní postoje) [3]

2. Kontext projektu

Portál se primárně zaměřuje na systematickou podporu knihovníků, studentů a učitelů v oblasti sdílení informací a příkladů dobré praxe, dále pak na rozvoj učící se komunity a efektivní způsob celoživotního vzdělávání. Základ úspěchu implementace znalostního managementu do jakékoliv organizace/společenství spočívá především ve formalizování, distribuování, sdílení, aplikování a obnově organizačních znalostí, zkušeností a expertíz. Existují různé modely znalostních procesů, většina z nich je ale charakteristická tím,

že jejich kroky a aktivity probíhají zčásti souběžně, opakovaně, a ne vždy v lineární posloupnosti. Při rozvoji portálu Knihovna.cz vycházíme z modelu C. O'Dellové, která návrh znalostních procesů dělí do sedmi kroků, a na rozdíl od jiných autorů je u ní vyzdvížena potřeba identifikace znalostí. Samotné kroky jsou:

1. identifikace znalostí
2. sběr znalostí
3. přizpůsobené (adaptace) znalostí
4. uspořádání (organizace) znalostí
5. použití (aplikace) znalostí
6. sdílení znalostí
7. vytváření nových znalostí. [1, s. 66]

Portál knihovna.cz se snaží být jakousi “znalostní bází”, která hledá odpovědi na výše nastolené otázky a problémy s nimi spjaté. Dílčí znalostní systémy pak můžeme kategorizovat na základě podpory, kterou poskytují jednotlivým procesům znalostního managementu:

- Systémy (subprojekty) podporující vytváření znalostí
- Systémy (subprojekty) podporující kodifikaci a validaci znalostí
- Systémy (subprojekty) podporující transfer a sdílení znalostí

Systémy se pak dále dělí podle použité technologie. Jsou to např. EDMS (Electronic Document Management Systems), diskuzní systémy, sociální software, wiki, help-desk aplikace, brainstorming aplikace, groupware a workflow systémy, CMS (Capability Management Systems), systémy pro získání ponaučení, systémy pro objevování znalostí a e-learningové aplikace.

Portál Knihovna.cz by měl přinést také nové možnosti v neformálním oborovém vzdělávání. Je důležité uvědomit si, jaké konkrétní formy může vzdělávání vlastně mít. V první řadě bychom měli rozlišovat vzdělávání na formální a neformální. Formální je naplánované co do času i obsahu a je vždy plně závislé na učiteli, lektorovi či jiném poskytovateli obsahu. Díky své definovanosti je výrazně snazší ho realizovat. Vzdělávání neformální naproti tomu většinou není přímo organizováno ani plánováno. Odehrává se především samovolně, často nečekanými cestami mimo organizaci či školu. Existovalo samozřejmě vždy – lidé si odjakživa předávají znalosti mezi sebou též bez internetu - přímo jeden od druhého. Dnešní rozvoj počítačových sítí však význam neformálního vzdělávání značně zvyšuje. Právě neformální spojení mezi lidmi je značně posilováno sociálními sítěmi.[1]

3. Subprojekty

V následující části jsou přehledově představeny dílčí subprojekty, které v průběhu roku 2011 na doméně knihovna.cz vznikají.

Bezbariérová.knihovna.cz bezbarierova.knihovna.cz

- Projekt **Bezbariérová.knihovna.cz** si klade za cíl nabídnout knihovníkům a informačním pracovníkům reálnou a praktickou oporu pro práci s handicapovanými uživateli.
- Základy komunikace ve znakovém jazyce, bezbariérový přístup do všech oddělení, adresné poskytování informací, osobní přístup a asistovaná pomoc - to vše by mělo být v každé knihovně standardem.
- Vytvoření standardu komunikace s **tělesně, mentálně** či **smyslově handicapovanými** patří mezi největší ambice projektu.

- **Kontaktní osoba:**

Markéta Babirádová

- **web:** <http://bezbarierova.knihovna.cz/>

- **email:** bezbarierova@knihovna.cz

Obrázek 2: bezbarierova.knihovna.cz - vymezení

Články.knihovna.cz

- Projekt **Články.knihovna.cz** si klade za cíl zkvalitnit dostupnost odborných článků pro členy komunity informačních věd a knihovnictví. Navštivte náš jedinečný centralizovaný portál, založený na technologii kanálu RSS, který zprostředkovává hodnotné články z odborných zdrojů.
- Portál clanky.knihovna.cz bude vytvořen s citlivým zaměřením na konkrétního uživatele, dá mu možnost odebírat články podle témat, zdrojů, jazyka, formy. Nabídne mu pravidelně aktualizovaný obsah a uživatelsky příjemné prostředí.

- **Kontaktní osoba:** Jan Klos

email: clanky@knihovna.cz

- **web:** <http://clanky.knihovna.cz/>

Obrázek 3: clanky.knihovna.cz - vymezení

- **Kontaktní osoba:** Josef Blažek ctenarstvi@gmail.com
- **web:** <http://ctenarstvi.knihovna.cz/>
- Knihy nekoušou, přesto se tomu ale čím dál více lidí zdráhá uvěřit. Kdo je přesvědčí o opaku? Armáda odborníků na čtenářství, sešikovaná kolem virtuálního rozcestníku **ctenarstvi.knihovna.cz!**
- Ten poskytne profesionálům z této oblasti a všem zájemcům o ni jak potřebné kvalitní informační zdroje, tak odpovídající prostor pro výměnu znalostí, zkušeností a kontaktů, a to nejen na internetu, ale i formou osobního setkání na uspořádané akci.

Obrázek 4: ctenarstvi.knihovna.cz - vymezení

Projekt **komunitni.knihovna.cz (KISKlub)** si klade za cíl vybudovat teoretickou základnu pro vytváření komunit, která bude poskytována nejen studentům oboru ISK, ale zejména externím organizacím a všem zájemcům o tvorbu komunit. Umožníme potenciálním i stávajícím studentům nahlédnout do možností profesního uplatnění.

- Studentům nabízíme skrze naše akce nové zážitky, přátele, pomocnou ruku, realizaci vlastních nápadů a mnoho dalšího. Akce projektu probíhají zábavně vzdělávací formou.

- **Kontaktní osoba:** Lucie Machová
- **email:** komunitni@knihovna.cz
- **web:** <http://komunitni.knihovna.cz/>

Obrázek 5: komunitni.knihovna.cz - vymezení

- Portál **Kurzy.knihovna.cz** je součástí portálu knihovna.cz, který rozvíjí knihovnická komunita. Zpřístupňuje odborné i laické veřejnosti **e-learningové kurzy** z oboru **informační věda a knihovnictví**.
- Naším cílem je také poskytnout prostor všem tvůrcům e-learningových kurzů a nabídnout jim možnost sdílení jejich kurzu s dalšími uživateli tohoto portálu:
  - učíte se z pohodlí domova nebo odkudkoli, kde je připojení k internetu
  - učíte se, když máte zrovna čas
  - máte přístup ke všem studijním materiálům online odkudkoliv

- **Kontaktní osoba:**
Pavlna Habrovanská
- **email:** kurzy@knihovna.cz
- **web:** <http://kurzy.knihovna.cz/>

Obrázek 6: kurzy.knihovna.cz - vymezení

- Projekt **Nástroje.knihovna.cz** má za cíl vybudovat **webový portál** týkající se **online i offline nástrojů** využitelných v oblasti knihovnické a pedagogické práce a při studiu. Hlavním cílem portálu je vytvořit **předmětový katalog** nástrojů. Součástí budou také návody, balíčky nástrojů, užitečné odkazy či licence.
- U nás naleznete: základní charakteristiku každého nástroje, doporučení, odkazy ke stažení, hodnocení uživatelů či recenzi odborníka - můžete tak získat užitečné tipy pro vaši konkrétní činnost.

- **Kontaktní osoba:**
Hana Dvořáková
- **web:** <http://nastroje.knihovna.cz/>
- **email:** nastroje@knihovna.cz

Obrázek 7: nastroje.knihovna.cz - vymezení

- Cílem projektu je vytvořit webový portál, který ve srozumitelné formě a příkladech nabídne obsah autorského zákona, a který zprostředkuje nejen poučení, ale i zajímavosti.
- Nabídneme objektivní pohled na chystanou novelu autorského zákona. Na tuto novelu se chceme podívat očima všech možných zainteresovaných stran: autorů, kolektivních správců, knihovníků, čtenářů knihoven i široké veřejnosti.
- Portál bude obsahovat praktické návody pro užívání různých typů dokumentů různými skupinami uživatelů. Bude přinášet aktuální zprávy týkající se autorského zákona a souvisejících témat a odkazy na zajímavé zdroje, které se této oblasti věnují. Součástí portálu bude také diskuzní fórum a poradna.

- **Kontaktní osoba:** Markéta Babirádová
- **web:** <http://autorskepravo.knihovna.cz/> **email:** autorskepravo@knihovna.cz

Obrázek 8: autorskepravo.knihovna.cz - vymezení

- Cílem projektu **Virtuální.knihovna.cz** je:
  - stát se vyhledávaným místem, jak webovým, tak virtuálním, které bude veřejností respektováno díky odbornému obsahu, který bude poskytovat v různých formách
  - využívat **Second Life**, propojit se s činnostmi projektu **VIKISK**
  - stále zkoumat vhodnější prostředí a být akceschopní k migraci do jiného prostředí
  - vytvořit zapálenou komunitu ohledně virtuálních světů, vzdělávání, tvorby znalostí, virtuálních týmů, která se bude pravidelně scházet a diskutovat aktuální problémy

Kontaktní osoba: Tomáš Bouda
email: bouda@phil.muni.cz
web: <http://virtualni.knihovna.cz/>

Obrázek 9: virtualni.knihovna.cz - vymezení

- Projekt Výzkumy.knihovna.cz si klade za cíl vytvořit webové centrum pro všechny, kteří se o výzkumy v knihovnách zajímají.
  - Cílovou skupinou jsou především vysokoškolské a odborné knihovny. Veškerý obsah bude ovšem vytvářen tak, aby byl co nejvíce univerzální a použitelný i pro knihovny jiných typů.
  - Forma bude volena tak, aby předkládaná problematika byla srozumitelná i úplným začátečníkům, kteří nemají s metodologií výzkumů dosud žádné zkušenosti.
-
- **Kontaktní osoba:** Antonín Pokorný
  - *email:* vyzkumy@knihovna.cz
  - *web:* <http://vyzkumy.knihovna.cz/>

Obrázek 10: výzkumy.knihovna.cz - vymezení

- Cíle pro projektu **Webináře.knihovna.cz**:
  - tvorba online seminářů pro cca 5 až 50 účastníků
  - zajistit služby tak, aby nebyla nutná instalace žádného speciálního SW na straně uživatele
  - vytvoření seznamu webinářů, které se budou konat - možnost rezervace a zasílání informačních mailů
  - tvorba videozáznamů z proběhlých webinářů
  - propojení na Moodle
  - nabízet i mimo KISK (předávaná administrace) - pro potřeby interního či externího školení knihoven
- **Kontaktní osoba:** Filip Šubrt
- *web:* <http://webinare.knihovna.cz/>
- *email:* webinare@knihovna.cz

Obrázek 11: webinar.knihovna.cz - vymezení

4. Závěr

Cílem tohoto článku bylo přiblížit širší knihovnické obci problematiku vzniku portálu knihovna.cz a zdůraznit skutečnost, že úspěšný portál musí mít jasně definovaná kritéria, kontext a vymezení a zároveň musí být vyvíjen v rámci celonárodního zainteresování všech relevantních stran (knihovny, oborové VŠ a spolky). Jedině díky společnému konsensu může vzniknout silný portál, který bude fungovat a bude ku prospěchu.

Doufáme, že se nám podaří vybudovat portál, který bude plnit úlohu znalostního, metodického, vzdělávacího a především inspirativně informujícího prostředí.

Bibliografické odkazy

1. BUREŠ, Vladimír. *Znalostní management a proces jeho zavádění: průvodce pro praxi*. [s.l.] : Grara, 2007. 212 s. ISBN 80-247-1978-9
2. BRDIČKA, Bořivoj. *Učitelství pomocník* [online]. 2010 [cit. 2010-06-29]. Neformální vzdělávání nabývá na významu. Dostupné z WWW: <http://www.spomocnik.cz/index.php?id_document=2458>. ISSN 1214-9179.
3. BRDIČKA, Bořivoj. *Metodický portál RVP* [online]. 2008 [cit. 2011-04-04]. Konektivismus - teorie vzdělávání v prostředí sociálních sítí. Dostupné z WWW: <<http://spomocnik.rvp.cz/clanek/10357/KONEKTIVISMUS-%E2%80%93-TEORIE-VZDELAVANI-V-PROSTREDI-SOCIALNICH-SITI.html>>.
4. HART, Jane. *Social Media In Learning* [online]. 2009 [cit. 2010-06-29]. Social Media FOR learning. Dostupné z WWW: <<http://janeknight.typepad.com/socialmedia/2009/11/social-media-for-learning.html>>.
5. HEPWORTH, Mark. Knowledge of information behaviour and its relevance to the design of people-centred information products and services. *Journal of Documentation*. 2007, Vol. 63, No. 1, str. 33 – 56.
6. CLARK, Timothy R. ; GOTTFREDSON, Conrad A. . *Chief Learning Officer* [online]. 2009 [cit. 2010-06-29]. Agile Learning: Thriving in the New Normal. Dostupné z WWW: <<http://www.clomedia.com/features/2009/December/2812/index.php>>.
7. *EDUCAUSE Learning Initiative* [online]. The New Media Consortium, 2010 [cit. 2011-01-01]. Horizon Report 2010. Dostupné z WWW: <<http://www.nmc.org/pdf/2010-Horizon-Report.pdf>>[8] CORMIER, David Cormier. *Dave's Educational Blog* [online]. 2010 [cit. 2010-11-29]. Day 2 futures education course – Trends. Dostupné z WWW: <<http://davecormier.com/edblog/2010/04/06/day-2-futures-education-course-trends/>>.
9. KOŠTURIÁK, Ján; CHAL, Ján. *Inovace : vaše konkurenční výhoda!*. Brno : Computer Press, 2008. 164 s. ISBN 9788025119297.
10. MIKSA, Francis L. Library and information science: two paradigms. In: VAKKARI, Pertti – CRONIN, Blaise (Eds.). *Conceptions of library and information science. Historical, empirical and theoretical perspectives*. London : Taylor Graham, 1992. ISBN 0-947568-52-2. S. 229 – 252.
11. SARACEVIC, Tefko. An essay on the past and future (?) of information science education – I: Historical overview. *Information Processing & Management*. 1979, Vol. 15, No. 1, s. 1 – 15.
12. TSAKONAS, Giannis – PAPTODOROU, Christos. Analysing and evaluating usefulness and usability in electronic information services. *Journal of Information Science*. 2006, Vol. 32, No. 5, str. 400-419.

SME NEODDELITEĽNOU SÚČASŤOU ROZVOJA VEDY

Turňa, Ján

Centrum vedecko-technických informácií SR

Abstrakt

Centrum vedecko-technických informácií SR (CVTI SR) prešlo v poslednom období významnými zmenami týkajúcimi sa jeho poslania, ktoré priniesli nové aktivity a úlohy v oblasti informačnej podpory vedy na Slovensku. Napriek tomu, že knižnično-informačné služby sú naďalej ťažiskovou aktivitou CVTI SR, cieľom tohto príspevku je predstaviť najmä nové úlohy v oblasti podpory výskumu a vývoja. Príspevok zároveň informuje o implementácii troch národných projektov spolufinancovaných zo štrukturálnych fondov EÚ, vďaka ktorým má CVTI SR možnosť skvalitňovať a rozširovať existujúce služby, ako i realizovať nové činnosti zamerané na podporu vedeckej komunity na Slovensku.

Abstract

The Slovak Centre of Scientific and Technical Information (SCSTI) has recently undergone significant changes related to its mission, that resulted in new tasks and activities in area of information support of science in the Slovak Republic. Notwithstanding the fact that library and information services remain the key activities of the SCSTI, this contribution is aimed at presentation of new tasks in area of research and development support. At the same time, the article provides information on three national projects co-financed by the EU structural funds, which give us the opportunity to widen and improve existing services, as well as to implement new activities focused on Slovak science community support.

Kľúčové slová

Informačná podpora vedy, CREPČ, CRZP, antiplagiátorský systém, transfer technológií, popularizácia vedy a techniky, štrukturálne fondy EÚ, duševné vlastníctvo, knižničná činnosť.

Keywords

Information support of science, publication activity registry, registry of theses, antiplagiarism, technology transfer, science and technology promotion, EU structural funds, intellectual property, library activity.

Základné poslanie Centra vedecko-technických informácií SR v súčasnosti

Centrum vedecko-technických informácií SR nieslo počas svojej viac ako 70-ročnej histórie najdlhšie názov Slovenská technická knižnica a jeho primárnou úlohou bolo zhromažďovať, spracovávať a prístupňovať vedecké a technické informácie. V rámci tejto činnosti organizácia patrila k priekopníkom pri zavádzaní najnovších knižnično-informačných technológií a poskytovaní moderných služieb svojim používateľom. Poslanie a funkcia CVTI SR sa však po nedávnych významných zmenách výrazne rozšírili. Dnešné aktivity sú zamerané jednak na komplexnú prevádzku špecializovanej vedeckej knižnice a poskytovanie informačných služieb, ale i na budovanie a prevádzku komplexných informačných systémov pre vedu a metodickú a analytickú činnosť v oblasti podpory riadenia a hodnotenia kvality vedy. Nemenej významnou oblasťou je aktívna popularizácia vedy a techniky smerom k odbornej i širokej laickej verejnosti, so špeciálnym zameraním sa na mladú generáciu.

Okrem týchto činností implementuje Centrum vedecko-technických informácií SR tri národné projekty spolufinancované z prostriedkov štrukturálnych fondov EÚ v rámci Operačného programu Výskum a vývoj. Vďaka týmto projektom máme možnosť rozširovať a skvalitňovať moderné knižnično-informačné služby, a zároveň nám dávajú priestor na realizáciu nových činností, zameraných na podporu vedeckej komunity na Slovensku.

Knižnica a knižnično-informačné služby

CVTI SR ako národné informačné centrum a špecializovaná vedecká knižnica zameraná na všetky technické odbory a vybrané oblasti prírodných, ekonomických a humanitných vied dnes sprístupňuje svoje zdroje a poskytuje informačné služby používateľom predovšetkým v elektronickom prostredí. Veľký komfort pri efektívnom spracovávaní a sprístupňovaní takmer milióna dokumentov z oblasti technických, prírodných a spoločenských vied poskytuje moderný, nedávno implementovaný knižnično-informačný systém *DaWINCI*.

Snahou našej inštitúcie je sprístupňovať čo najviac zdrojov a služieb aj prostredníctvom vzdialeného prístupu. CVTI SR bolo jednou z prvých inštitúcií, ktoré v r. 2006 zabezpečili vzdialený prístup k svojim licencovaným e-zdrojom a vôbec prvou slovenskou knižnicou, ktorá ponúkla takúto možnosť širokej verejnosti (Paulíková, 2007).

V zmysle Zákona č. 183/2000 Z.z. o knižniciach je CVTI SR depozitnou knižnicou a koordinátorom spracovania sivej literatúry, ktorú spravidla v malých nákladoch vydávajú výskumné ústavy, vysoké školy (VŠ), medzinárodné organizácie, orgány verejnej správy a iné právnické a fyzické osoby, a ktoré zároveň nie sú šírené distribučnou sieťou vydavateľstiev v SR. Sivej literatúre sa venujeme aj v medzinárodnom kontexte. CVTI SR je výhradným zástupcom za Slovenskú republiku v medzinárodnej organizácii sivej literatúry *GreyNet International* (www.greynet.org).

Centrum vedecko-technických informácií SR plní funkciu depozitných knižníc Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD), Európskej banky pre obnovu a rozvoj (EBOR) a Svetovej organizácie duševného vlastníctva (WIPO). Prostredníctvom Európskeho dokumentačného centra (EDC) informuje verejnosť o politikách Európskej únie a podporuje univerzity a vedecké pracoviská v procese rozvoja vzdelávacích a výskumných aktivít v oblasti európskej integrácie a pri ich aktívnom zapájaní sa do verejnej debaty o budúcnosti Európy.

Tradičná súčasť knižničných služieb CVTI SR – informačné služby z fondov špeciálnej literatúry (patenty, normy, firemná literatúra) sa pretransformovala predovšetkým na oblasť informačnej podpory transferu technológií na Slovensku. Na jej zabezpečení sa podieľa najmä Stredisko patentových informácií PATLIB zriadené pri CVTI SR, ktoré je súčasťou siete stredísk PATLIB pôsobiacich vo všetkých členských štátoch Európskeho patentového úradu. Stredisko podporuje informovanosť o priemyselno-právnej ochrane v prostredí akademickej obce, výskumných pracovísk, priemyselnej a podnikateľskej sféry ako aj širokej verejnosti. Poskytuje informačné a rešeršné služby z oblasti patentových a známkových informácií a plní úlohu kontaktného a informačného miesta Úradu priemyselného vlastníctva SR. Od novembra 2010 je CVTI SR súčasťou pilotného projektu Kooperačného programu Európskeho patentového úradu zameraného na preorientovanie stredísk PATLIB, ktoré budú poskytovať sofistikované vyhľadávacie služby a štatistické analýzy v oblasti patentových informácií, realizovať monitorovanie patentov a ohodnocovanie komerčného potenciálu vynálezov, ako i poskytovať služby pri formovaní stratégie duševného vlastníctva a komercializácii technológií. Poskytované budú aj súvisiace školiace a tréningové služby pre vedeckých pracovníkov, študentov, ale i zamestnancov firiem.

Budovanie a prevádzka komplexných informačných systémov pre vedu

Jednou z významných úloh CVTI SR je budovanie a prevádzka informačných systémov zameraných na monitorovanie, riadenie a hodnotenie vedy. V rokoch 2007-8 bol vytvorený Centrálny informačný portál pre výskum, vývoj a inovácie (CIP VVI), ako komplexný informačný systém pre vedu a výskum na Slovensku.

Portál CIP VVI vznikol pretransformovaním pôvodného Informačného systému výskumno-vývojového potenciálu a jeho garantom je i naďalej Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR (MŠVVaŠ SR). Potreba vzniku nového portálu vyplynula tak zo zákona č. 172/2005 Z. z. o organizácii štátnej podpory výskumu a vývoja, ako aj zo *Stratégie konkurencieschopnosti Slovenska do roku 2010* a nadväzujúceho *Akčného plánu pre vedu, výskum a inovácie*, ktorý bol schválený vládou SR v roku 2005. Prevádzku a obsahovú aktualizáciu portálu zabezpečuje Centrum vedecko-technických informácií SR.

V súčasnosti CIP VVI pozostáva z troch tematických celkov. Prvý z nich zhromažďuje dostupné informácie z oblasti štátnej podpory vedy a výskumu na Slovensku. Druhá časť je venovaná popularizácii vedy a techniky v spoločnosti. Posledný celok predstavuje samotný Informačný systém o vede a výskume.

V rámci rubriky *Veda v SR* portálu CIP VVI sú zozbierané informácie, ktorých zdrojmi sú ústredné orgány štátnej správy, predovšetkým vláda SR a MŠVVaŠ SR. Sú to najmä aktuálne strategické dokumenty a legislatíva z oblasti podpory vedy a výskumu, výsledky štatistických zisťovaní, informácie o realizácii Lisabonskej stratégie, o medzinárodnej vedecko-technickej spolupráci a pod. Ďalšie rubriky sú venované možnostiam financovania projektov, informáciám o organizácii a riadení vedy a výskumu v rámci EÚ, výsledkom vedy a výskumu a ďalším oblastiam.

Informačný systém o vede a výskume je databázovou časťou CIP VVI, obsahujúcou charakteristiku vedeckej a výskumnej komunity na Slovensku. Z vecného pohľadu obsahuje štyri, relatívne samostatné okruhy:

a) V rámci okruhu *Úlohy výskumu a vývoja*, sú zaregistrované projekty výskumu a vývoja financované zo štátneho rozpočtu a z prostriedkov EÚ od roku 2000. Táto časť v súčasnosti obsahuje charakteristiku cca 6 500 projektov, avšak v napĺňaní aj v kvalite zozbieraných dát existujú značné rezervy, najmä za obdobie rokov 2005 – 2008.

b) Obsahová časť *Organizácie výskumu a vývoja* poskytuje prehľad o subjektoch vykonávajúcich výskum a vývoj. V súčasnosti obsahuje údaje o viac ako 700 organizáciách z oblasti vedy a výskumu. Verejne prístupný je každoročne aktualizovaný register organizácií s kontaktnými údajmi. Pre potreby MŠVVaŠ SR slúži štatistické zisťovanie výskumno-vývojového potenciálu (VVP) a časť venovaná hodnoteniu spôsobilosti subjektov vykonávať výskum a vývoj, ktoré je potrebné na získanie oprávnenia uchádzať sa o štátnu podporu výskumných a vývojových aktivít.

c) Obsahová časť *Infraštruktúra* poskytuje údaje o vybavení a službách pracovísk vedy a výskumu. V súčasnosti obsahuje charakteristiku viac ako 3 000 laboratórií a zariadení slúžiacich pre vedu a výskum. Aktualizácia sa uskutočňuje raz za cca 4-5 rokov, aktuálnosť údajov je preto závislá od času posledného zberu. Zozbierané údaje o infraštruktúre slúžia najmä ako argumentačná báza pre tvorbu štátnej vednej politiky, hlavne pre oblasť financovania vybraných odborov a oblastí s najmenej kvalitnou laboratórnou infraštruktúrou.

d) Posledným z okruhov sú *Expertí*. V rámci tejto časti sú k dispozícii údaje charakterizujúce odborný profil expertov a zodpovedných riešiteľov projektov zo všetkých oblastí vedy. V súčasnosti obsahuje údaje o viac ako 1 100 expertoch zo všetkých vedných odborov. Najstaršie údaje pochádzajú z roku 2001 a nie je doriešená otázka ich aktuálnosti ani ich aktualizácia v budúcnosti. Zozbierané údaje slúžia najmä pre MŠVVaŠ SR za účelom výberu hodnotiteľov projektov výskumu a vývoja.

Údaje informačného systému sú získavané od subjektov, vykonávajúcich výskum a vývoj v rámci pravidelných resp. priebežných zberov. Stálym zámerom je, aby portál slúžil v rozhodovacích procesoch pri tvorbe a realizácii štátnej vednej politiky, vedeckej obci na vzájomnú informovanosť a zlepšenie komunikácie, podnikateľskej sfére na vyhľadávanie výsledkov, ktoré je možné uviesť do praxe, ako aj verejnosti pre lepšiu informovanosť o výsledkoch slovenskej vedy.

Podpora v procesoch riadenia a hodnotenia kvality vedy

Centrum vedecko-technických informácií SR zabezpečuje metodickú a analytickú činnosť zameranú na podporu riadenia a hodnotenia kvality v oblasti výskumu a vývoja. V rámci tejto aktivity CVTI SR poskytuje vecnú a technickú podporu a zabezpečuje verifikáciu údajov v procese hodnotenia publikačnej činnosti vysokých škôl v SR. V tomto smere ide najmä o budovanie a prevádzku *Centrálneho registra evidencie publikačnej činnosti (CREPČ)*, *Centrálneho registra záverečných a kvalifikačných prác (CRZP)* a prevádzkovanie *Systému na odhaľovanie plagiátov pre potreby slovenských akademických a výskumných inštitúcií – antiplagiátorský systém (APS)*.

Evidencia publikačnej činnosti

Centrálny register evidencie publikačnej činnosti predstavuje unikátny zdroj informácií o publikačnej činnosti vysokých škôl v SR. Vznikol ako rozvojový projekt koordinovaný Univerzitou Konštantína Filozofa v Nitre, na ktorého riešení sa podieľalo konzorcium vybraných vysokých škôl. Cieľom projektu bolo zabezpečiť potrebu efektívneho zberu podkladov o výstupoch publikačnej činnosti pre hodnotenie vysokých škôl, vrátane následnej kontroly a prezentácie týchto údajov.

Hlavným cieľom registra je komplexná evidencia publikačnej činnosti vysokých škôl SR v automatizovanej podobe. Do CREPČ v súčasnosti prispieva spolu 25 vysokých škôl (všetky verejné, 2 štátne a 3 súkromné). Bibliografická databáza CREPČ obsahuje spolu 165 933 záznamov za obdobie rokov 2007 – 2010.

Prevádzkovateľom registra je Centrum vedecko-technických informácií SR, ktoré zabezpečuje vecnú a technickú podporu. Oddelenie pre hodnotenie publikačnej činnosti v CVTI SR sa zaoberá spracovaním a verifikáciou údajov o výstupoch, kontrolou formálneho popisu bibliografických záznamov a správnosti zaradenia výstupov do jednotlivých kategórií, ako aj komunikáciou s vysokými školami ohľadne kontroly, chybovosti a realizácie potrebných opráv.

Z hľadiska softvérového riešenia bol použitý knižnično-informačný systém DAWINCI od firmy SVOP, s. r. o. CREPČ je dostupný prostredníctvom webového rozhrania www.crepc.sk.

Databáza je zdrojom informácií, ktoré slúžia na prezentáciu, porovnanie a na získanie objektívnych podkladov na mapovanie vedeckovýskumnej a odbornej aktivity vysokých škôl a je podkladom pre rozdeľovanie a každoročný výpočet štátnej dotácie verejným vysokým školám.

Odhaľovanie plagiátov

Centrálny register záverečných (bakalárskych, diplomových, dizertačných) a kvalifikačných (rigorózných a habilitačných) prác vznikol na podnet MŠVVaŠ SR s cieľom zabezpečiť zber a archiváciu prác z vysokých škôl na Slovensku a vytvoriť porovnávací korpus pre *Systém na odhaľovanie plagiátov*, tzv. antiplagiátorský systém (APS). Novela vysokoškolského zákona z roku 2009 stanovila, že všetky záverečné a kvalifikačné

práce z VŠ pôsobiacich na Slovensku podľa slovenského právneho poriadku musia pred obhajobou prejsť procesom overenia originality. Samotný register CRZP sa začal naplňať v apríli 2010. K 15. marcu 2011 posielalo záverečné a kvalifikačné práce do CRZP 33 z 34 vysokých škôl pôsobiacich na Slovensku a k tomuto dňu obsahoval register 76 622 prác. Práce sa v CRZP uchovávajú spolu s metadátami (napr. menom, priezviskom autora a názvom vysokej školy) po dobu 70 rokov odo dňa registrácie. Každoročne do registra pribudne okolo 70 000 nových záverečných a kvalifikačných prác. Z nich, ako aj z iných zdrojov (napr. internetových) sa vytvára tzv. porovnávací korpus, voči ktorému potom systém na odhaľovanie plagiátov, ktorý je akousi nadstavbou CRZP, vykonáva kontrolu originality.

Výstupom overenia originality záverečnej alebo kvalifikačnej práce je „Protokol o kontrole originality“, ktorý identifikuje časti textu predloženej práce totožné s časťami textov prác uložených v porovnávacom korpuse. Protokol o kontrole originality slúži štátnicovej komisii ako podklad pre hodnotenie originality práce a je súčasťou zápisu o záverečnej (štátnej) skúške.

CRZP i APS prevádzkuje Centrum vedecko-technických informácií SR z poverenia MŠVVaŠ. Dodávateľom oboch systémov je firma SVOP, spol. s r. o., v spolupráci s ktorou zabezpečuje odbor rozvoja informačných systémov CVTI SR vecnú a technickú podporu pre oba systémy. V blízkej budúcnosti sa plánuje migrácia systémov do Dátového centra pre výskum a vývoj v Žiline, čím sa zvýši bezpečnosť systémov a rýchlosť odozvy, a bude tiež poskytnutá kvalitnejšia platforma neustále sa zväčšujúcemu porovnávaciemu korpusu

Už samotná existencia CRZP a APS pôsobí preventívne, a to nielen v študentskej komunite. Systém je k dispozícii všetkým slovenským vysokým školám. V zmysle novely vysokoškolského zákona sa momentálne pripravuje sprístupnenie záverečných a kvalifikačných prác širokej verejnosti.

Popularizácia vedy a techniky

Cieľom aktivít CVTI SR v oblasti popularizácie vedy a techniky je vytvoriť priestor na lepšiu informovanosť širokej verejnosti o vede a technike a ich výsledkoch, sústrediť sa predovšetkým na mladú generáciu, priblížiť jej prácu vedcov a pritiahnúť ju k štúdiu na školách s technickým a prírodovedným zameraním. Národné centrum pre popularizáciu vedy a techniky v spoločnosti (NCP VaT) ako jeden z odborov CVTI SR pôsobí od r. 2007 ako inštitucionálna báza na zabezpečenie popularizácie vedy a techniky, v súlade so Stratégiou popularizácie vedy a techniky v spoločnosti schválenou vládou SR.

O poslaní a hlavných cieľoch NCP VaT sme informovali na konferencii Infos 2009 (Paulíková, Putalová 2009). Hlavnými podujatiami, ktoré CVTI SR pre podporu propagácie vedy a techniky organizuje, sú pravidelné mesačné vedecké kaviarne nazvané *Veda v CENTRE* a pre žiakov základných a stredných škôl stretnutia s vedcami pod názvom *Vedecká cukráreň*. Obe akcie je možné sledovať aj v priamom prenose na internete, prípadne si ich kedykoľvek môžu používatelia portálu CIP VVI pozrieť v multimediálnej knižnici na stránke <https://www.vedatechnika.sk>.

Od r. 2010 spolupracuje Centrum vedecko-technických informácií SR s viacerými elektronickými a tlačovými médiami na príprave relácií zameraných na propagáciu vedy a techniky. Diskusná relácia o vede pod názvom *Laboratórium* bola napríklad pripravovaná v spolupráci so Slovenským rozhlasom, cyklus *Spektrum vedy*, ktorý bude pokračovať aj v tomto roku, vznikol v spolupráci CVTI SR, Slovenskej akadémie vied a Slovenskej televízie.

V novej multifunkčnej miestnosti v Centre vedecko-technických informácií SR na Lamačskej ceste v Bratislave prebiehajú od marca t.r. výstavy propagujúce vedu a techniku. Úvodnou, veľmi úspešnou akciou bola interaktívna výstava Vedecká hračka.

V rámci popularizačnej časti Centrálného informačného portálu pre výskum, vývoj a inovácie sú vytvárané a spravované moduly *Národné centrum pre popularizáciu vedy a techniky v spoločnosti*, vrátane agendy *Veda a spoločnosť*, e-noviny *Vedecký kaleidoskop*, *Ocenenia*, *Podujatia* a *Vzdelávanie*. Pokračuje sa tiež v budovaní *SciTech navigátora*, multimediálnej galérie, katalógu organizácií popularizujúcich vedu v SR a v krajinách EÚ, ako i platformy komunikácie s názvom *SciTech blog*.

Národné projekty spolufinancované zo štrukturálnych fondov EÚ

Centrum vedecko-technických informácií SR implementuje tri národné projekty spolufinancované z Európskeho fondu regionálneho rozvoja prostredníctvom Operačného programu Výskum a vývoj. Finančné prostriedky alokované v rámci týchto projektov nie sú určené pre interné potreby CVTI SR, ale primárne slúžia najmä na zabezpečenie komplexných podporných služieb pre vedeckú komunitu. Naša inštitúcia v tomto procese vykonáva odborné a administratívne činnosti potrebné na zabezpečenie efektívneho využitia týchto zdrojov v zmysle stanovených pravidiel, s cieľom dosiahnutia naplánovaných výstupov a želaných efektov v prospech rozvoja slovenskej vedy a výskumu.

Ťažiskovou aktivitou prvého národného projektu s názvom „Národný informačný systém podpory výskumu a vývoja na Slovensku – prístup k elektronickým informačným zdrojom“ (NISPEZ) (<http://nisppez.cvtisr.sk>) je zabezpečenie prístupu k zahraničnej odbornej a vedeckej literatúre pre vedeckovýskumných pracovníkov vrátane softvéru na vyhľadávanie v týchto zdrojoch. V súčasnosti majú vedeckí pracovníci a študenti vďaka projektu prístup k pätnástim veľkým databázovým kolekciam, ktoré obsahujú scientometrické údaje, bibliografické záznamy a plné texty článkov z desiatok tisíc odborných časopisov. Zameranie týchto databáz je prevažne multidisciplinárne, s cieľom dosiahnutia ich čo najširšieho využitia. V rámci národného projektu bol zakúpený a úspešne implementovaný systém pre centralizovaný prístup, vyhľadávanie a sprístupňovanie elektronických informačných zdrojov pre výskum a vývoj. Do rutínnej prevádzky bol tento vyhľadávací portál uvedený pod názvom *scientia.sk* (<http://scientia.cvtisr.sk>). Novinkou bude vytvorenie centrálnej databázy slovenských elektronických informačných zdrojov pre výskum a vývoj a jej portálové riešenie. Časť finančných prostriedkov v rámci uvedeného projektu bude použitá na dobudovanie komplexného informačného systému o vede v súlade s európskymi štandardmi, vrátane jeho prepojenia s inými informačnými systémami. Nový systém s implementovaným dátovým formátom CERIF a používateľsky atraktívnym rozhraním bude k dispozícii v 2. polroku 2012.

Cieľom druhého národného projektu „Infraštruktúra pre výskum a vývoj – Dátové centrum pre výskum a vývoj“ (DC VaV) (<http://dc.cvtisr.sk>) je vybudovať dátové centrum na uchovávanie, spracovanie a sprístupnenie informácií potrebných pre organizácie výskumu a vývoja v Slovenskej republike za podmienok vysokej dostupnosti a bezpečnosti dát. Súčasťou infraštruktúry je zabezpečenie dostatočne rýchleho prístupu prostredníctvom širokopásmových sietí a implementácia riešení umožňujúcich efektívne využívanie a spracovanie informačných zdrojov. V minulom roku bola ukončená prvá etapa realizácie projektu, v rámci ktorej bolo vybudované dátové centrum na Žilinskej univerzite v Žiline, ako i záložné dátové centrum v Bratislave. Súčasťou projektu je digitalizačné pracovisko, ktoré bolo vybudované v priestoroch CVTI SR na Lamačskej ceste v Bratislave. V dátovom centre sú použité najmodernejšie technológie a vybudované významné úložné kapacity, ktoré umožnia dlhodobé a bezpečné uchovávanie veľkého množstva údajov, vrátane možnosti ich zálohovania v záložnom dátovom centre v Bratislave. Momentálne sa realizuje etapa umiestňovania špecifického aplikačného softvéru a dátového obsahu do DC

VaV, ktoré budú slúžiť pre potreby vedeckovýskumných pracovísk v oblastiach, ako sú bioinformatika, kvantovo chemické výpočty, elektrónová štruktúra materiálov, fyzika, matematika, štatistika a iné.

V rámci tretieho národného projektu „Národná infraštruktúra pre podporu transferu technológií na Slovensku - NITT SK“ (<http://nitt.cvtisr.sk>) bude navrhnutý a implementovaný systém národnej podpory transferu technológií a poznatkov nadobudnutých výskumno-vývojovou činnosťou do hospodárskej a spoločenskej praxe. Projekt podporí jednotlivé vedeckovýskumné pracoviská v procesoch transferu technológií, t. j. od fázy ohodnotenia komerčného potenciálu technológií, cez zabezpečenie ochrany duševného vlastníctva, marketing technológií až po samotné komerčné zhodnotenie poznatkov formou odpredaja licencií či zakladania nových podnikov. Podpora sa týka najmä sprostredkovania špecializovaných odborných konzultácií a poradenstva v prospech vybraných vedeckých pracovísk, vrátane zabezpečenia finančného krytia týchto služieb. V rámci projektu sa intenzívne spolupracuje s existujúcimi a vznikajúcimi centrami transferu technológií pri jednotlivých univerzitách a výskumných inštitúciách. V marci t.r. bol odboru transferu technológií CVTI SR udelený štatút Centra transferu technológií pri CVTI SR s celoslovenskou pôsobnosťou.

Záver – perspektívy

Veríme, že Centrum vedecko-technických informácií SR bude i v budúcnosti kľúčovou inštitúciou v oblasti zabezpečovania informačnej podpory vedy a výskumu na Slovensku. Nápomocnou v tomto procese bude dozaista i úspešná implementácia národných projektov spolufinancovaných zo štrukturálnych fondov EÚ, vďaka ktorým máme možnosť naše služby ďalej skvalitňovať a diverzifikovať, a tým cielene reagovať na aktuálne potreby vedeckej komunity na Slovensku. V tejto súvislosti vnímame v rámci jednotlivých projektov niekoľko hlavných výziev. V prípade projektu NISPEZ je to riešenie otázky financovania prístupov k licencovaným e-zdrojom pre vedecké inštitúcie po vyčerpaní prostriedkov alokovaných zo štrukturálnych fondov EÚ. V rámci projektu DC VaV bude kľúčovým vybavenie Dátového centra pre výskum a vývoj vhodným aplikačným softvérovým zariadením reflektujúcim konkrétne požiadavky vedeckých pracovníkov. Hlavným výstupom projektu NITT SK bude zase navrhnutie efektívneho systému na podporu aplikácie a využívania vedeckých poznatkov v hospodárskej a spoločenskej praxi.

Významnou aktivitou CVTI SR v najbližšom období bude bezpochyby prevádzka a ďalší rozvoj registrov určených na komplexnú analýzu, riadenie a hodnotenie vedeckých a výskumných aktivít, či už ide o evidenciu publikačnej činnosti alebo systém na odhaľovanie plagiatov. Pôjde najmä o snahu začleniť do hodnotiacich procesov aj vedecké inštitúcie mimo vysokých škôl, a získať tak efektívne nástroje na monitorovanie a hodnotenie vedy na Slovensku ako celku. Dôležitým krokom bude aj budovanie inovovaného centrálného informačného systému o vede podľa medzinárodných štandardov EÚ a zabezpečenie jeho kompatibility a prepojenia s lokálnymi informačnými systémami jednotlivých vedeckých inštitúcií, ako i s informačnými systémami o vede prevádzkovanými v ostaných krajinách EÚ.

Ďalšie aktivity plánujeme rozvinúť v oblasti systematického získavania a spracovania slovenskej produkcie sivej literatúry a jej následného sprístupnenia odbornej i širokej verejnosti na internete. Tomuto cieľu predchádza niekoľko závažných krokov, z ktorých najdôležitejším je riešenie otázky autorských práv a možnosti sprístupňovania plných textov dokumentov. K riešeniu tohto problému by bezpochyby prispelo aj portovanie voľnej licencie *Creative Commons* do slovenskej legislatívy, ako to dokazujú skúsenosti v iných európskych krajinách, napr. i v Českej republike.

Pre širokú obec knihovníkov a informačných pracovníkov chceme i naďalej v spolupráci s členmi redakčnej rady pripravovať celoslovenský odborný časopis ITlib. *Informačné technológie a knižnice*, a prinášať tak informácie o najnovších trendoch v oblasti knihovníctva a informačnej vedy a súvisiacich disciplín.

Uvedomujeme si samozrejme aj narastajúcu potrebu zabezpečiť dodatočné prostriedky na financovanie časti našich aktivít mimo zdrojov zo štátneho rozpočtu. Dôkazom toho je okrem iného aj spustenie projektu spolufinancovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci programu cezhraničnej spolupráce Stredná Európa plánovaného na máj t.r. Projekt bude realizovaný v rámci konzorcia jedenástich partnerských organizácií z piatich stredo európskych krajín. Akronym projektu je FORT a zameraný bude na podporu kontinuálneho výskumu a technologických aplikácií v krajinách zapojených do jeho implementácie.

Ďalšou takouto aktivitou je účasť CVTI SR v pilotnom projekte Európskeho patentového úradu zameraného na reorientáciu nášho Strediska patentových informácií – PATLIB. V rámci tohto projektu sa zameriavame na zintenzívnenie spolupráce v rámci európskej siete centier PATLIB a na skvalitnenie a rozšírenie služieb v oblasti informačnej podpory v procesoch zabezpečovania ochrany duševného vlastníctva a jeho následného komerčného zhodnocovania. Aj v tomto prípade budeme dbať na to, aby poskytované služby a realizované činnosti v čo najväčšej miere odzrkadľovali skutočné potreby našich cieľových skupín.

CVTI SR bude i v budúcnosti pokračovať v aktívnom vyhľadávaní a získavaní rôznych zdrojov financovania aktivít zameraných na podporu vedy a výskumu, s cieľom zabezpečiť poskytovanie širokej škály podporných služieb pre vedeckú komunitu na Slovensku. Pozornosť bude zároveň venovaná dosiahnutiu čo najvyššej kvality a pridanej hodnoty týchto služieb. Naším prvoradým záujmom však i naďalej ostane riadne a dôsledné plnenie úloh vyplývajúcich z poslania našej inštitúcie, ako priamo riadenej organizácie Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR.

Bibliografické odkazy

1. PAULÍKOVÁ, Alena . Informačný komfort používateľov Centra VTI SR. In *Zborník INFOS 2007 : 34. medzinárodné informatické sympóziium, 16. - 19. apríl 2007* [online]. Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov, 2007 [cit. 2011-03-22]. Dostupné z WWW: <<http://www.infolib.sk/index/podstranka.php?id=1683&idf=368> =sk>. ISBN 978-80-969674-0-7.
2. PAULÍKOVÁ, Alena ; PUTALOVÁ, Andrea. Veda v centre. In *INFOS 2009 : Zborník z 35. medzinárodného informatického sympózia 27. – 30. apríl 2009 Stará Lesná – Vysoké Tatry* [online]. Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov, 2009 [cit. 2011-03-22]. Dostupné z WWW: <http://www.infolib.sk/index/open_file.php?file=INFOS2009/infos2009_zbornik_update_02.pdf>. ISBN 978-80-969674-3-8.

POMÁHAJME SI NAVZÁJOM

Végh, Norbert - Krištof, Ján

Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu, Levoča
Štátna vedecká knižnica, Košice

Abstrakt

Článok pojednáva o možnostiach spoločného využívania softvérových nástrojov, ktoré naprogramovali jednotliví pracovníci knižníc. V knižniciach na Slovensku sú pracovníci, ktorí svojimi jednoduchými aplikáciami a nástrojmi dokážu uľahčiť prácu svojich kolegov a užívateľov. Bolo by perfektné sústrediť na jednom mieste softwarové aplikácie tých autorov, ktorí budú súhlasiť s ich používaním v knižniciach zadarmo.

Abstract

Article deals with the possibilities of joint use of software applications, programmed by individual librarians. These software applications can facilitate the work of colleagues and users in our libraries. It would be great to have software applications of those authors who let them to be used at libraries for free, at one place.

Kľúčové slová

SKN Levoča. ŠVK Košice. Štandardy. Softwarové aplikácie. Zdarma. Spolupráca. Software. Free soft. Open source.

Keywords

Matej Hrebenda Slovak Library for the Blind in Levoča, The State Scientific Library in Kosice, Standards, Software applications, Free, Cooperation, Software, Free software, Open source.

V príspevku by sme chceli poukázať na niektoré námety v oblasti nožnej spolupráce knižníc pri využívaní softvérových nástrojov, ktoré sú vyvíjané v knižniciach.

V Slovenskej knižnici pre nevidiacich sme urobili niekoľko skromných programov, ktoré uľahčili evidenciu v našej knižnici. V prevažnej väčšine išlo o programy, ktoré by mohli prípadne pomôcť aj iným knižniciam.

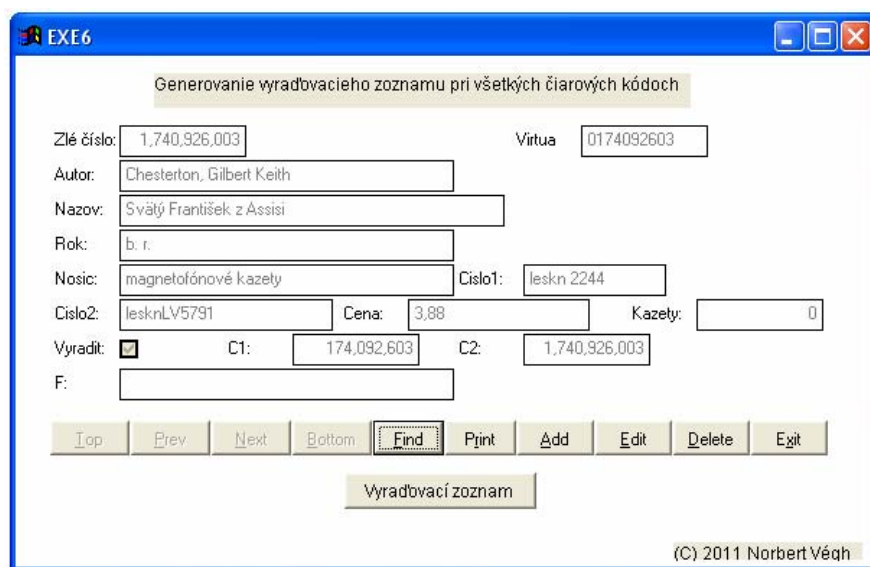
V roku 1996 sme zrealizovali program na evidenciu zvukových kníh v sklade originálov. Program na evidenciu plných textov článkov časopisov sa žiaľ v redakcii nepoužíval dlho. Program bol spojený s časovo náročnou prácou, na ktorú nebol čas popri hlavnej činnosti redakcie. Krátko nato sme zaviedli program na evidenciu objednávok časopisov v Braillovom písme a zvukovom vyhotovení. Spolu s programom na evidenciu archívnych dokumentov sa používa približne desať rokov.

Koncom roka 2010 sme pre pracovníčky služieb zrealizovali program na hromadnú tlač adres čitateľov. Program pracuje s nainportovanými adresami z KIS Virtua. Vyhľadávanie adres sa môže vykonávať manuálne, alebo pomocou čítačky čiarového kódu. Viacnásobná tlač na osobitný korešpondenčný lístok sa tlačí na laserovej tlačiarni, ktorá sama podáva potrebný počet korešpondenčných hárkov. Keďže prevažná časť výpožičiek knižnice sa realizuje zásielkovou službou, prišlo k výraznému zefektívneniu tejto práce. Uvedený program môže byť zaujímavý pre ľubovoľnú knižnicu, ktorá zasiela výpožičky formou MVS.

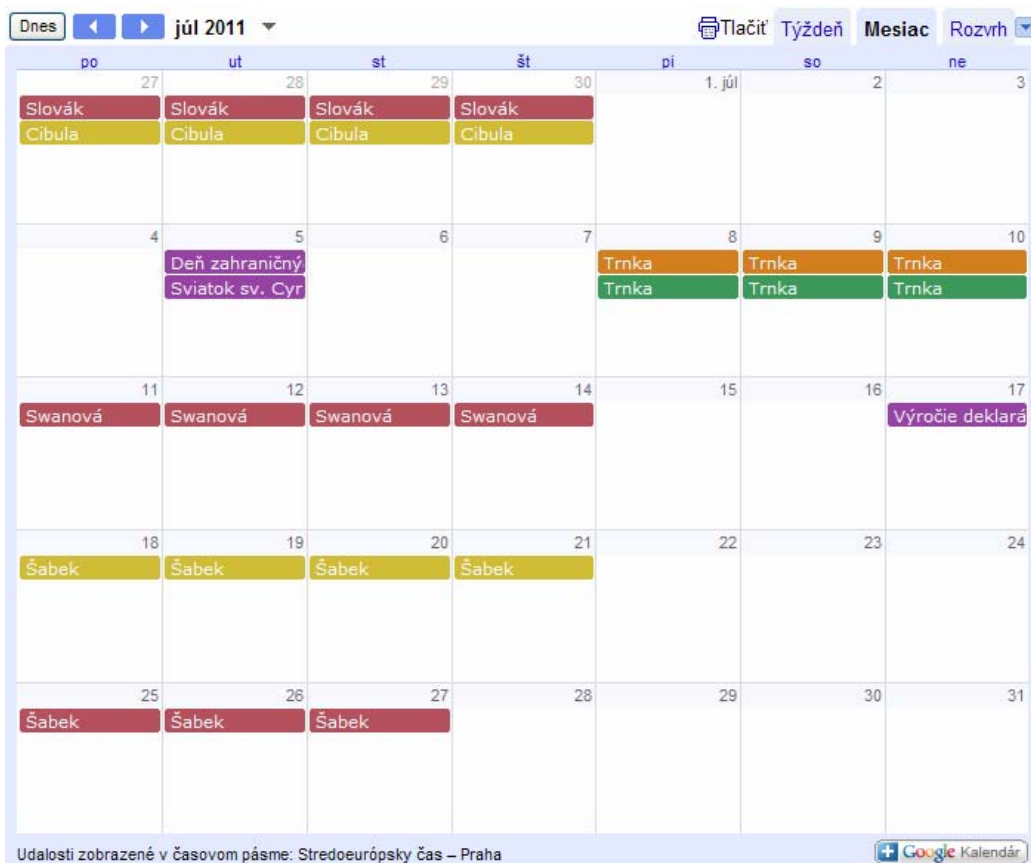

V roku 2011 sme využívali aj program, ktorý uľahčil pracovníckam knižnice vyradovací proces. Program generuje návrh vyradovacieho zoznamu, z ktorého po odsúhlasení je možné vygenerovať textový súbor, vďaka ktorému sa označené knihy vyradia v KIS Virtua. Do programu je možné naimportovať dáta z KIS Virtua, preto je manuálna práca minimalizovaná. Záznamy sa môžu jednoducho vyhľadávať podľa čiarového kódu, prírastkového čísla a originálového čísla našej knižnice. Program dokáže vyhľadávať aj pomocou čiarového kódu, ktorý nebol správne vytlačený z KIS Libris. Uvedený program sme využili pri mimoriadnom vyradovaní kníh.

Popisované softvérové nástroje boli realizované ako samostatné EXE aplikácie, preto nevyžadovali žiadne ďalšie náklady oproti riešeniam napríklad pri využívaní Microsoft Access.

Posledným softvérovým vylepšením bola evidencia obsadenosti zvukových štúdií a hosťovských izieb v našej knižnici. Aplikácia využíva službu Google kalendár. Podobné aplikácie už môžeme nájsť na niektorých webových stránkach knižníc (napr. <http://www.kniznica-poh.sk/>). Táto webová aplikácia je však ako stvorená na koordináciu aktivít knižníc na celoslovenskej úrovni. Žiaľ, aj v súčasnosti sa stáva, že v ten istý deň sú naplánované zaujímavá knižničné akcie. Naposledy sa to stalo pri Valnom zhromaždení SAK v Matine. V ten istý deň sa konal v Banskej Bystrici seminár Virtuálna knižnica. Aktívne využívanie služby Google kalendár na portáli Infolib by mohlo výrazne zefektívniť plánovanie knižničných podujatí.

Na Slovensku často vznikajú paralelné aktivity, ktoré kopírujú osvedčené skúsenosti knihovníkov z Českej republiky. Zoznam softvérových produktov knihovníkov by mohol byť zdarma prístupný na slovenskom portáli, ktorý by sa mohol podobat' stránke <http://nastroje.knihovna.cz/>. Uvedený portál by mohol poskytovať dobré skúsenosti knihovníkov našich knižníc. Na portáli by mohli byť zaujímavé linky s ukázkami „šikovných“ aplikácií, ktoré sa vyžívajú v knižniciach. V takom prípade by som rád ponúkol program na hromadnú tlač adresných štítkov pre pracovníkov našich knižníc na voľné používanie. Je zrejme luxusom, aby sa podobné programové nástroje vyvíjali v knižniciach duplicitne.

Z pohľadu Slovenskej knižnice pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči by bolo prínosom využívanie oskenovaných údajov, na ktorých sa pracuje v Štátnej vedeckej knižnici v Košiciach. Bolo by perfektné, keby nevidiaci mohli v digitálnej knižnici SKN využívať pri vyhľadávaní obsahy kníh, ktoré boli oskenované v ŠVK v Košiciach. Obálky kníh by určite uvítali aj slabozrakí používatelia. V ďalšej časti príspevku bude podrobnejšie informovať o možnostiach spolupráce Ján Krištof.

V tejto časti príspevku sa budeme venovať možnostiam prispôsobenia si online katalógu knižnice tak aby poskytoval užívateľom viac užitočných informácií ako aj pohodlnejšiu prácu a to s použitím voľne dostupných doplnkov tretích strán ako aj služieb či funkcionalít vytvorených v ŠVK v Košiciach.

Pri tvorbe služieb a funkcionalít sme využili open-source software.

- Centos - operačný systém, linuxová distribúcia založená na voľne šíriteľných zdrojoch linuxovej distribúcie Red Hat <http://www.centos.org>
- Apache - najpoužívanejší open-source HTTP server. <http://www.apache.org>
- Mysql - databazový systém <http://www.mysql.com/>
- AJAX (Asynchronous JavaScript and XML) - všeobecné označenie pre technológie vývoja

interaktívnych webových aplikácií, ktoré menia obsah www stránok bez nutnosti ich znovu načítania. Na rozdiel od klasických webových aplikácií poskytujú užívateľský príjemnejšie prostredie, ale vyžadujú použitie moderných webových prehliadačov.

- jQuery - druh JavaScript knižnice. jQuery je rýchla a stručná JavaScript knižnica, ktorá zjednodušuje v HTML dokumente spracovanie udalostí, animácie a AJAX interakcie pre rýchly vývoj webových aplikácií. <http://www.jquery.com/>
- Slimbox 2 - veľmi malá, efektívna knižnica, ktorá je odvodená od Lightbox 2 grafickej knižnice. Knižnica Slimbox 2 je vytvorená pomocou jQuery. <http://www.digitalia.be/software/slimbox2>
- PHP - široko použiteľný mnohoúčelový skriptovací jazyk, ktorý je vhodný hlavne pre vývoj webových aplikácií a môže byť vnorený do HTML <http://www.php.net>

Postupne si prejdeme jednotlivé služby, rozširujúce funkcionality a doplnky podľa možnosti ich nasadenie alebo len pre inšpiráciu pre jednotlivé knižnice.

Služby, aplikácie a funkcionality, ktoré sú zrealizované, prevádzkované a je v súčasnosti možné aj ich nasadenie v iných knižniciach. Použité technológie HTML, PHP, AJAX a JAVASCRIPT knižnice.

- Služba Dokumenty dostupné v ponuke tretích strán ako sú napr. Eurobook, Martinus, Amazon, Google books atď. Dokumenty v online katalógu sú identifikované v zdrojoch tretích strán pomocou ISBN resp. EAN a výsledky sú následne zobrazené pri titule v rámci online katalógu a zároveň sa ukladajú do medzipamäte na centrálnom serveri. Dĺžka platnosti medzipamäte je nastaviteľná. Volanie služby je postavené na technológii AJAX a pre komunikáciu v rámci rôznych domén (cross domain scripting) je ako proxy použitý PHP skript. Samotná služba je vytvorená v PHP.
- Aplikácia **Digitálny lístkový katalóg** sprístupňuje oskenované katalógové lístky dokumentov a umožňuje užívateľom požiadať o ich zaradenie do online katalógu ako aj ich následnú rezerváciu. Obrázky katalógových lístkov sú uložené v adresárovej štruktúre vo file systéme. Dáta o spracovaní, rezervovaní katalógového lístku resp. dokumentu sú ukladané do databázy. V našom prípade je to databáza mysql. Doplnkové dáta ako je názov, autor, ISBN, vydavateľ spracovaných katalógových lístkov sa preberajú online pomocou API rozhrania z KIS systému. Táto aplikácia bola vypracovaná za použitia HTML, PHP a AJAXu.
- Zabudol si heslo? Táto funkcionality bola nasadená do online katalógu na podnet užívateľov a za 3 mesiace bola použitá cca 500. Použité technológie HTML, PHP, AJAX.
- Priebežná história je funkcionality, ktorá poskytuje užívateľovi informácie o použití dokumentu v knižnici už pri vyhľadávaní. Užívateľ sa tak pri prezeraní výsledkov vyhľadávania dozvie informácie ako napríklad či mal dokument požičaný, či má dokument rezervovaný, pripravený na vypožičanie atď. Použité technológie HTML, PHP, AJAX.
- Prírastkový zoznam, najčastejšie vypožičané dokumenty. Užívatelia majú informácie o najnovších prírastkoch do fondu knižnice ako aj o najpoužívanějších dokumentoch. Informácie sa aktualizujú podľa prednastaveného plánu. Použité technológie HTML a PHP.

Doplnky tretích strán, ktoré sme použili a môžu byť jednoducho nasadené aj v iných knižniciach:

- AddThis je voľne použiteľný doplnok a umožňuje užívateľom jednoduchý a ľahký spôsob, ako zdieľať obsah napríklad na sociálnych sieťach. V našom prípade použitia doplnku je možné pridať linku na dokument alebo linku, ktorá obsahuje parametre pre vyhľadávanie do obľúbených liniek v prehliadači resp. google profilu alebo ich zdieľať na facebooku či iných sociálnych sieťach. <http://www.addthis.com/>
- Facebook tlačítko Páči sa mi. Doplnok sme použili na odporúčanie našich dokumentov podľa názorov čitateľov na daný dokument, pričom sme použili ako identifikátor url adresu dokumentu v rámci on-line katalógu. V prípade potreby môže užívateľ vyjadriť svoj názor slovnou. <http://developers.facebook.com/docs/reference/plugins/like/>

Služby, ktoré sme zrealizovali ale v súčasnosti nie sú dostupné pre nasadenie pre iné knižnice. Dúfame však, že v blízkej dobe sa to zmení a ich nasadeniu nebude nič brániť.

- Obohacovanie katalógových záznamov o obálky a obsahy v online katalógoch knižníc. Obaly a obsahy

sú s dokumentmi spárované na základe ISBN, EAV, ISSN. Volanie služby je postavené na základe Ajaxu a pre komunikáciu v rámci rôznych domén (cross domain scripting) je ako proxy použitý PHP skript. Samotná služba je vytvorená v PHP. V súčasnosti je služba prístupná len ako plne funkčné demo. Nasadenie služby bolo testované aj v inej organizácii, no k ostrej prevádzke zatiaľ bráni legislatíva.

- Obohacovanie katalógových záznamov o textové a zvukové ukážky v online katalógoch knižníc. V tomto prípade ide o poskytovanie zvukového obsahu, ktorý by mal byť spracovávaný v SKN Levoča a k tomu pripojenej textovej podobe zvukovej ukážky. Použité technológie a postupy sú rovnaké ako v predchádzajúcom prípade. V súčasnosti je to len koncept, ktorý však po naplnení určitých náležitostí nie je problém dotiahnuť do finálnej podoby.

AKO OVPLYVNIILA SÚŤAŽ TOP WEBLIB WEBOVÉ STRÁNKY KNIŽNÍC?

Végh, Norbert

Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebandu, Levoča

Abstrakt

Článok pojednáva o webových stránkach knižníc, ktoré sa zapojili do súťaže Top Weblib za posledných šesť rokov. Mnohé knižnice si prispôbili svoje stránky požiadavkám súťaže. Kritériá súťaže Top Weblib takto zavádzajú požiadavky Zákona o informačných systémoch verejnej správy do každodennej praxe a prispievajú k vyššej kvalite webových sídiel knižníc.

Abstract

The article discusses websites of libraries that took part in Top Weblib competition for last six years. Many libraries adapted their websites to the competition demands. The Weblib competition criteria incorporate Public Administration Information Systems Act into everyday practice and contribute to public libraries websites higher standard of quality.

Kľúčové slová

Web. Webové stránky. Top Weblib, Štandardy, Zákon o informačných systémoch verejnej správy, Kritériá, W3C.

Keywords

Web. Top Weblib. Competition. Act, Criteria, W3C

V príspevku by sme chceli poukázať na pozitívny vývoj v oblasti webových stránok knižníc, odkedy Spolok slovenských knihovníkov vyhlasuje súťaž Top Weblib. Impulzom na vyhlásenie súťaže so strany SSK bol alarmujúci stav webových stránok slovenských knižníc pred rokom 2004. Pozitívny príklad sme videli v Českej republike, kde už v tom čase vyhlasovali tretí ročník súťaže Biblioweb. Zároveň bol v roku 2006 prijatý Zákon o informačných systémoch verejnej správy, ktorý určil minimálne kritériá na webové stránky verejných a štátnych inštitúcií. Na mnohých odborných knihovníckych podujatiach odznela kritika webových sídiel knižníc aj so strany Katedry knižničnej a informačnej vedy v Bratislave, aj s istými návrhmi na nápravu.

Prvý ročník súťaže sa konal od 1. 12. 2004 do 31. 1. 2005 v kategóriách odborné a verejnú knižnicu. Cieľom súťaže bolo podnietiť úsilie knižníc prezentovať svoju činnosť na internete, zvýšiť kvalitu a návštevnosť svojich web stránok a tým dosiahnuť lepšiu informovanosť o činnosti a poskytovaných službách. Hodnotenie bolo formou verejného hlasovania, ale kritériá hodnotila aj odborná porota. Hodnotili sa kritériá:

- kvalita obsahu www stránok (rozsah prístupných informácií, on line katalóg,
- funkčné odkazy, jazykové mutácie, úplnosť kontaktných údajov, ...),
- aktuálnosť informácií,
- grafická úprava (grafické spracovanie, navigačné prvky, primeranosť aplikovanej
- grafiky - "či to nie je prehustené", estetický dojem)
- dostupnosť.

Druhý ročník bol vyhlásený v Univerzitetnej knižnici v Bratislave, 10. mája 2006 počas seminára Redakčné systémy v knižniciach. SSK zaviedol pravidlo, aby bol v každom ročníku nový predseda odbornej poroty. Takto sa zaviedol systém, ktorý každý rok bol obohatený o nový pohľad predsedu odbornej poroty a zároveň sa zvýšila objektivita hodnotenia. Do súťaže sa prihlásilo 29 knižníc.

Tretí ročník sa konal v termíne od 22. 1. 2007 do 16. 3. 2007. V súťaži sa zaviedol systém hodnotenia, kedy ocenené knižnice z predchádzajúceho roka získali ocenenie za trvalo udržateľné sídlo. Do súťaže sa prihlásilo 26 knižníc.

Štvrtý ročník sa konal 1. 2. 2008 – 15. 3. 2008 a niesol sa v znamení postupného sprísňovania kritérií, ktoré sú kladené na webové stránky knižníc. Porota bola zložená zo zástupcov knižníc, ktoré v predchádzajúcom ročníku súťaže obstáli na prvých miestach. Porota hodnotila 16 kritérií. Hodnotil sa štýl a formálna úprava, jazyková mutácia, on-line katalóg, úplnosť kontaktných údajov (váha 1), originalnosť, inovatívnosť a grafická úprava (váha 2). Ďalej sa hodnotilo full textové vyhľadávanie, mapa stránky (váha 1), funkčnosť (váha 2), validnosť kódu W3C, používanie metaúdajov, správne používanie kontrastu farieb, fontov s relatívnou veľkosťou, alternatívne texty (váha 3) ako aj vyhľadateľnosť stránky (váha 1). Váha 3 bola pozitívna pri kritériách, ktoré patria medzi povinné požiadavky webových štandardov, zákona č. 275/2006 Z. z. o informačných systémoch verejnej správy a výnosu Ministerstva dopravy, pôšt a telekomunikácií SR č. 1760/M-2006. Do súťaže sa prihlásilo 21 knižníc. Väčšina (17) boli verejné knižnice, 5 boli akademické alebo ŠVK.

Piaty ročník sa konal 19. 1. 2009 – 15. 3. 2009. Výsledky boli vyhlásené na 35. medzinárodnom informatickom sympóziu Infos v Starej Lesnej. Do súťaže sa prihlásilo 18 knižníc.

Šiesty ročník sa konal 1. 2. 2010 – 15. 3. 2010. Doterajšie kritériá sa rozrástli o prvky Web 2.0 – interaktívny charakter stránky (diskusné fórum, komentáre, ankety, blogy, RSS, multimediálny obsah stránok - reportáže, správy, prezentácie, videá). Výsledky boli vyhodnotené 17. 6. 2010 na odbornom seminári Nitlib v Nitre. Do súťaže sa prihlásilo 24 knižníc.

Siedmy ročník sa konal 1. 1. 2011 – 1. 5. 2011. Výsledky budú vyhlásené počas 36. Medzinárodného informatického sympózia Infos, ktorý sa bude konať od 9.-12. 5. 2011 v Starej Lesnej. Do súťaže sa prihlásilo rekordných 33 knižníc.

O zdarný priebeh súťaží Top Weblib sa zaslúžili nielen organizátori za SSK, ale aj jednotliví členovia a predsedovia odborných komisií, ktorým patrí naše poďakovanie.

Počas týchto siedmich rokov sme zaznamenali zvyšujúci sa trend kvality webových stránok. Kým v roku 2004 sa realizovali webové stránky bez redakčného systému, v posledných rokoch sa redakčné systémy používajú čoraz častejšie. Kým v minulosti stačilo na weby umiestňovať texty a obrázky, dnes je evidentná snaha o čo najvyššiu pridanú hodnotu, ktorá sa zabezpečuje mnohými prvkami označovanými ako Web 2.0. Je veľký predpoklad, že aj naďalej bude tento trend pokračovať. Pri zvyšujúcom sa počte prihlásených knižníc do súťaže Top Weblib sa môžeme v budúcnosti tešiť na stále lepšie webové stránky našich organizácií.

MŮŽE BÝT KNIHOVNA LEPŠÍ NEŽ GOOGLE? ANEB JAK ZAJISTIT PŘEŽITÍ KNIHOVNY V PROSTŘEDÍ WEBU

Vojnar, Martin
MULTIDATA, Praha

Abstrakt

V posledních letech ovlivňují chování knihoven dva významné faktory: vývoj nových technologií a ekonomická realita. Prostředí webu českým a slovenským knihovnám nastavuje nemilosrdné zrcadlo – téměř všichni uživatelé zde začínají pouť za informacemi, jen málo z nich pak pokračuje dále do knihoven. Na webu nacházejí uživatelsky příjemné nástroje s přidanou hodnotou, se kterou se služby a systémy knihoven jen obtížně poměřují. Řešení spočívá v nástrojích nové generace (tzv. discovery systémy), které knihovnám přinášejí jednotné prostředí pro vyhledávání a dodávání dokumentů.

Abstract

Two important factors affect libraries' performance in recent years: the development of new technologies and economic reality. The web environment holds up an unforgiving mirror to Czech and Slovak libraries – it is the web where nearly all users start their quest for information and only few of them continue further to the libraries. The web offers them user-friendly tools with added values which are very difficult to be matched by library systems and services. The solution consists in new generation tools – the so-called discovery systems – which provide libraries with a unified environment for the document discovery and delivery.

Klíčová slova

knihovny, vyhledávací stroje, jednotné rozhraní, katalogy nové generace, vyhledávací rozhraní nové generace, Primo, Primo Central, bX, Ex Libris

Keywords

libraries, search engines, unified discovery and delivery, next generation catalogs, discovery systems, Primo, Primo Central, bX, Ex Libris

1. Úvod do jednotného prostředí

Ústředním tématem příspěvku je problematika jednotného vyhledávání a dodávání informací a dokumentů.

V případových studiích zkoumajících chování koncových uživatelů během procesu vyhledávání informací je obecně známo, že téměř všichni¹ začínají své pátrání po informacích v prostředí webových vyhledávačů. Není to překvapující, když si uvědomíme, že právě webový vyhledávač představuje pohodlnou cestu k primárnímu dokumentu. Na jednom místě se zeptáme a dostaneme odkaz vedoucí přímo na obsah. Jinou dimenzi problému vyhledávání, se kterou se vyhledávače do určité míry rovněž úspěšně vypořádali, představuje obsah a záběr prohledávaných zdrojů. Zobrazení relevantních dokumentů v první „desítce“ je směrodatný faktor v chování uživatelů, jak často a pravidelně budou vyhledávací nástroj používat.

Knihovní sbírky jsou oproti běžnému obsahu webu v menším rozsahu, popis jednotlivých dokumentů je mnohem lépe a konzistentněji strukturován. Není proto divu, že se v minulých ca 5 letech řada z knihoven zabývala myšlenkou efektivnější prezentace knihovních informací. A dnes již mohou knihovny svým uživatelům nabídnout plně fungující nástroje vyhledávání nové generace v jednotném prostředí.

---

¹ http://www.oclc.org/reports/pdfs/Percept_all.pdf

Mezi hlavní cíle jednotného prostředí patří:

- zajištění jednotného vyhledávání informací a dokumentů ve všech knihovních sbírkách
- zajištění jednotného dodávání informací a dokumentů ze všech knihovních sbírek a hladkou integraci všech běžných služeb knihovny

Je třeba si uvědomit, že jednotné vyhledávání ve všech sbírkách musí zahrnovat nejen **klasické tištěné zdroje** z lokálního fondu knihovny nebo knihoven geograficky blízkých (např. ve stejném městě), ale především **elektronické zdroje** (např. články z licencovaných databází nebo volně dostupné kvalitní dokumenty na internetu) a **digitalizované dokumenty** (např. v rámci masové národní digitalizace nebo specializované digitalizace na úrovni konkrétní instituce). Každý dotaz uživatele tak může být zodpovězen libovolným relevantním dokumentem ze všech sbírek knihovny.

Součástí jednotného prostředí také musí být hladké dodávání primárních dokumentů, ať jsou dostupné pouze fyzicky na základě jejich objednání nebo (což je mnohem důležitější) online. Online dostupnost dokumentů je určující nejen při rozhodování, které sbírky má smysl zařazovat do jednotného prostředí, ale je i rozhodujícím faktorem na straně uživatelů při jejich hodnocení užitečnosti vyhledávacího nástroje. Viděno jejich očima: co není online, je mrtvé. Jednotné prostředí samozřejmě respektuje, že dostupnost licencovaných dokumentů je omezena pouze na registrovanou komunitu uživatelů.

Vyhledávací nástroje nové generace s sebou také přinesly určitý prvek novosti – zážitek z objevování. Ať už fasetový navigační aparát nebo nové moderní služby doporučování dokumentů umožňují uživatelům získávat informace, které by jinak nebyly dostupné. Proto jsou také v zahraničí tyto systémy nyní označovány pod názvem „discovery systems“, zatímco od jejich předchozího názvu „next-generation catalogs“ se již upouští, zejména s rozšířením vyhledávacího prostoru daleko za rámec tradičního katalogu.

Zajímavé je rovněž uvažování o vztahu jednotného prostředí a informační gramotnosti.² Je zřejmé, že dostupnost kvalitního nástroje pro jednotné vyhledávání a dodávání informací a dokumentů, může mít pozitivní vliv na informační chování uživatelů, a to nejen v rámci širší odborné komunity, ale i u studentů (zejména začínajících ročníků) a pedagogů během vzdělávacího procesu na univerzitách a vyšších odborných školách.

Jednotné prostředí nemá žádným způsobem nahradit stávající informační zdroje, má pouze výrazně usnadnit a zefektivnit jejich používání.

2. Požadavky na jednotné prostředí

Jaké konkrétní požadavky bychom měli na jednotné prostředí mít a jakou funkčnost bychom od něj měli požadovat?

Jak již bylo uvedeno, z pohledu uživatelů musí jednotné prostředí nabídnout jednotné vyhledávání ve všech sbírkách. Uživatel si nemusí nutně uvědomovat, které všechny sbírky jsou předmětem vyhledávání a jejich specifika, a není to ani třeba. Důležité je, aby odpověď vyhledávání byla seřazena v jedné výsledkové množině se společnou a konzistentní relevancí. Neméně důležité je, aby získání primárního dokumentu bylo dostupné „na jedno kliknutí“. A to, jak objednání fyzického exempláře, tak prohlížení digitalizované verze dokumentu nebo přechod na plný text článku do prostředí licencované databáze.

Součástí jednotného prostředí by také měla být hladká integrace s tradičními i moderními službami knihoven, tj. provádění aktivit, které jsou typické pro čtenářské konto knihovního systému (prodlužování výpůjček, objednávání, finanční konto, změna osobních údajů apod.) nebo pro systém pro dodávání dokumentů (ať už formou xerokopie, elektronického dodávání nebo meziknihovní výpůjční služby). Integrace by měla zahrnovat rovněž hladkou nabídku exportu informací z jednotného prostředí do jiných systémů (např. EndNote, RefWorks, Connotea apod.).

---

² <http://pro.inflow.cz/informacni-gramotnost-uzivatelu-vs-vyhledavaci-nastroje-nove-generace>

Základní atributy vyhledávacích nástrojů nové generace definoval Marshall Breeding.³ Patří mezi ně především:

- rychlé, jednoduché a intuitivní používání
- společné rozhraní
- fasetová navigace
- opravy překlepů po zadání dotazu, návrhy a doplňování dotazů před jejich zadáním
- integrace RSS/ATOM technologie pro sledování přírůstku a novinek
- maximální pokrytí relevantního obsahu (včetně elektronického prostoru)

Kvalitní jednotné rozhraní by ale mělo kromě základních vlastností nabízet i určitou přidanou hodnotu – čím více, tím lépe. Pokud se rozhodneme nabízet všechny dokumenty a služby knihovny na jednom místě, je třeba se snažit o maximální dokonalost a přívětivost rozhraní.

Mezi příklady pokročilých vlastností jednotného rozhraní patří např. konfigurovatelná a personalizovaná relevance (tj. výsledky pro studenta-medika 1. ročníku a doktoranda právnické fakulty mohou být u stejného dotazu řazené výrazně jinak), seskupování výsledků vyhledávání (aplikace FRBR modelu) nebo nabídka doporučení ke konkrétnímu záznamu. Doporučení jsou důležitá především v elektronickém prostoru, kde lze využít výsledků existujících výzkumných projektů.⁴ Všechny tyto vlastnosti velmi úspěšně pomáhají uživateli, aby se vypořádal s velkým množstvím informací dostupných v elektronické formě a nenechal se jimi přehltnout.

Neméně významnou součástí dnešních uživatelských rozhraní tvoří nástroje pro budování uživatelských komunit a společenských sítí. Jednotné rozhraní by tak mělo být vybaveno možnostmi pro přidávání štítků (tj. tagování), hodnocení nebo komentářů uživateli. Rovněž je užitečné uživateli nabídnout sledování historie svých dotazů, trvalé ukládání oblíbených dokumentů pro jejich pozdější využití a sdílení obsahu s ostatními uživateli prostřednictvím jeho preferovaných externích služeb.

Kterým vlastnostem jednotného rozhraní bychom se naopak měli vyhnout, např.:

- když rozhraní neumožňuje začlenění všech knihovních sbírek dle výběru knihovny
- když rozhraní nenabízí výsledky uživatelům v jedné společné výsledkové množině
- když uživatel ztrácí kontinuitu svého vyhledávání přechodem do jiných prostředí
- když uživatel musí přecházet do jiných systémů (třeba pro ovládání čtenářského konta)
- když se uživatel musí opakovaně přihlašovat v rámci dodávání dokumentů
- když uživatel musí začínat své dotazy vždy v jednotném rozhraní

Na vysvětlenou k poslednímu bodu: obsah jednotného rozhraní může být dostupný např. prostřednictvím univerzitního informačního portálu jako jeden z řady zdrojů. Jiným příkladem je publikování obsahu jednotného rozhraní do světových webových vyhledávačů (např. s pomocí standardu SiteMap⁵) tak, aby v případě relevantních dokumentů vyhledávače mohly uživatele nasměrovat právě do jednotného prostředí, které zajišťuje přístup k dokumentu.

3. Zdroje pro jednotné prostředí

Jak bylo uvedeno v základních vlastnostech vyhledávacích nástrojů nové generace, o úspěchu vyhledávání v jednotném prostředí rozhoduje rovněž pokrytí obsahu, tj. rozsah vyhledávacího indexu, který je k dispozici. Typicky se tento index skládá z jednotlivých zdrojů (knihovních sbírek), mezi které patří např.:

- knihovní fond evidovaný v knihovním systému

---

³ <http://www.librarytechnology.org/discovery.pl>

⁴ <http://mesur.org/>

⁵ <http://www.sitemap.org/>

- publikační činnost nebo vysokoškolské kvalifikační práce dostupné v institucionálních nebo centrálních repozitářích
- plné texty článků v elektronické podobě zpřístupňované z licencovaných databází
- digitalizované dokumenty z digitálních knihoven
- relevantní volně dostupné dokumenty na internetu

Je třeba si uvědomit, že všechny tyto sbírky se mohou navzájem značně lišit. Jak po stránce vnitřních procesů, které jsou spojené s jejich budováním, tak po technologické stránce (různé komunikační protokoly – např. FTP, OAI-PMH; různé fyzické formáty – např. CSV, XML, ISO2709; různé formáty popisných metadat – např. Dublin Core, MARC21, TEI, EAD, privátní datová schémata) nebo v rozsahu jednotlivých dokumentů (knihovní fond se typicky pohybuje ve stovkách tisíc svazků, elektronický obsah licencovaných databází se typicky pohybuje ve stovkách miliónů článků a kapitol). Obsah jednotlivých zdrojů může být volně přístupný nebo omezený jen na určitou skupinu uživatelů. Popisná metadata jednotlivých zdrojů mohou být přístupná v různé kvalitě (v elektronickém prostoru jsou běžně k dispozici plné texty pro vyhledávání, ve světě tištěných dokumentů nikoliv). Zdroje jsou udržovány a budovány pod gescí určité instituce s určitými pravidly nebo v daném resortu.

Proces efektivního sběru jednotlivých zdrojů a jejich slučitelnou a rovnoprávnou existenci v jednotném rozhraní tak musí tvořit nedílnou součást vyhledávacích nástrojů nové generace. Bez této infrastruktury, kterou by měla mít knihovna pod svou plnou kontrolou, aby mohla uplatnit svá pravidla pro výběr zdrojů, nelze očekávat dlouhodobě udržitelné budování vyhledávacího indexu.

4. Příklad jednotného rozhraní: Primo od Ex Libris

Závěr tohoto příspěvku bych rád věnoval konkrétnímu příkladu systému pro jednotné prostředí vyhledávání a dodávání informací. Takovým úspěšným vyhledávacím nástrojem nové generace je systém Primo⁶, který v roce 2007 vyvinula firma Ex Libris Group.⁷

Dnes jej používá na celém světě téměř 800 knihoven, mezi které patří např. British Library, Oxford University, ETH v Curychu, Vanderbilt University nebo i celé knihovní sítě a konzorcia, jako je rakouská OBV, berlínská KOBV, dánské v čele s Královskou knihovnou v Kodani. Primo bylo díky své robustní konzorciální architektuře a flexibilní funkčnosti vybráno rovněž jako celonárodní řešení ve Finsku, Lucembursku a na Islandu pro všechny paměťové instituce. Přehled vybraných aktuálních implementací lze najít na stránkách uživatelů ELUNA.⁸

V loňském a letošním roce probíhá testování Prima ve vybraných českých a slovenských knihovnách, které přineslo zajímavé výsledky v rámci výběru relevantních zdrojů pro záběr vyhledávání.

Mezi silné stránky Prima patří především:

- absolutní kontrola knihovny nad chováním a vzhledem jednotného prostředí a nad sběrem jednotlivých zdrojů prostřednictvím publikační platformy
- specializace firmy Ex Libris Group na vývoj nejlepšího dostupného softwarového řešení ve vazbě na další již dříve vyvinuté nástroje (např. linkovací server SFX, paralelní vyhledávač MetaLib, doporučovací služba bX)
- důraz na transparentnost a otevřenost jednotného prostředí Open Discovery (jak na úrovni dat – podpora Open Access a Open Data, tak na úrovni aplikace – dokumentované API/SDK a portál EL Commons⁹ pro vývojáře)

⁶ <http://www.multidata.cz/produkty/primo/>

⁷ <http://www.exlibrisgroup.com/>

⁸ <http://el-una.org/product-groups/primo-group/primo-sites/>

⁹ <http://www.exlibrisgroup.org/>

Českým a slovenským distributorem Prima je firma MULTIDATA Praha, která zajišťuje celý projekt implementace Prima. Primo je dostupné v českém i slovenském jazyce, lze jej používat individuálně nebo v rámci konzorcia, formou lokální instalace na vlastním serveru knihovny nebo formou hostované služby z oblaku.

The screenshot displays the ExLibris Primo search results page. At the top, there are navigation links for 'Host', 'Schránka', 'Můj účet', and 'Přihlásit se'. The search bar contains 'Katalog + e-zdroje' and 'Vzdálené elektronické zdroje'. Below the search bar, there are filters for 'Všechny položky', 'obsahující slova mého dotazu', and 'kdekoli v záznamu'. The main content area shows 8 search results for 'Univerzita Karlova', sorted by relevance. The first result is 'Mapa měsíce' by Josef Klepešta and Ladislav J. Lukeš, published in 1960. The second result is 'Mapa Měsíce map of the Moon = kapta nyhái = Mondkarte = La carte de la lune' by Antonín Růkl, published in 1932. The third result is 'Mapa přivrácené polokoule Měsíce' by Antonín Růkl, published in 1971. A preview window is open for the 'Mapa přivrácené polokoule Měsíce' result, showing a historical map of the Moon's backside. The left sidebar contains various filters and navigation options.

Obrázek 1 – testování Prima na Univerzitě Karlově (integrace Geografické bibliografie online)

Primo Central Options

Zobrazit i články bez plného textu

Zobrazit pouze

Recenzované časopisy (36 689)
 S plným textem (33 457)
 Citované články (1)

Upravit výsledky

Typ zdroje

Články (40 830)
 Novinové články (7 201)
 Textové zdroje (3 408)
 Knihy (2 233)
 Recenze (358)
 Zobrazit dalších 3 další ▾

Sbírka

OneFile (GALE) (32 000)
 Cambridge Journals Online (5 676)
 Emerald Journals (3 700)
 LegatTrac (GALE) (2 394)
 Project MUSE (2 095)
 Zobrazit dalších 10 další ▾

Téma

Microsoft Corp. (149)
 Partnership (76)
 Strategic planning (Business)–Methods (38)
 Strategic planning (Business)–Analysis (27)
 Strategic planning (Business)–Research (23)
 Zobrazit dalších 16 další ▾

Vytvořil

Yu (5)
 Spulber, Daniel F. (5)
 Greenleaf, Graham (3)

55 565 záznam(ů) pro **Univerzita Karlova** seřazeno podle: relevance ▾ 1-10 Další ▸

Zobrazit pouze Recenzované časopisy (36 689) | S plným textem (33 457) | Citované články (1)

 New book on open access published.(Chandos Publishing)(Open Access: Key Strategic, Technical and Economic Aspects)(Brief article)
 Information Today, Sept, 2006, Vol.23(8), p.45(1)
 Článek **Je k dispozici plný text**
 Online zdroj Podrobnosti Recenze a značky Další služby

 Open access key strategic, technical and economic aspects
 Neil Jacobs
 Oxford, GB Chandos Publishing 2006
 CERGE-EI: CERGE Lending Library (070.57973 OPE) -- ověřit stav exemplářů
 Kniha **Je k dispozici plný text**
 Exempláře Umístění Podrobnosti Recenze a značky Další služby

 Open Access: Key Strategic, Technical and Economic Aspects.(Book review)
 Barker, Philip
 The Electronic Library, April, 2007, Vol.25(2), p.249(2) [Recenzovaný časopis]
 Recenze **Je k dispozici plný text**
 Online zdroj Podrobnosti Recenze a značky Další služby

 Model otevřeného přístupu a jeho vliv na míru citovanosti publikovaných vědeckých prací
 iForum, Univerzita Karlova 2010-03-12 Model otevřeného přístupu a jeho vliv na míru citovanosti publikovaných vědeckých prací : Rozvoj internetu, informačních technologií a elektronického způsobu publikování vědeckých prací ... -- Úvod : Model otevřeného přístupu počítá s určitou formou komunitní solidarity, kdy z volné dostupnosti ... -- Princip fungování otevřeného přístupu : Model otevřeného přístupu přinesl autorům vědeckých publikací další kanál pro šíření ... -- Vyšší míra citovanosti jako jeden z přínosů otevřeného přístupu : Autoři vědeckých článků mají možnost uložit elektronické tisky (epinty) svých článků ... -- Autoarchivace : V České republice není využívání otevřeného přístupu příliš rozšířené, nicméně knihovnici ... -- Závěr
 Webová stránka **Online přístup**
 Online zdroj Umístění Podrobnosti Recenze a značky Další služby

 The IDEAS Work Programme
 iForum, Univerzita Karlova 2008-01-21 The IDEAS Work Programme
 Webová stránka **Online přístup**
 Online zdroj Umístění Podrobnosti Recenze a značky Další služby

Obrázek 2 – tamtéž (vyhledávání přihlášeného uživatele včetně elektronického prostoru)

5. Závěrem

Tak jako nástup knihovních katalogů do prostředí internetu znamenal výraznou změnu v přístupu k vnímání knihovních služeb, podobnou příležitost s sebou přináší jednotné prostředí pro vyhledávání a dodávání informací a dokumentů.

Na vyhledávací nástroje nové generace by neměly knihovny pohlížet jako na luxusní komoditu, kterou by tak rádi, ale... Pokud totiž svým uživatelům knihovny nedokáží nabídnout včas potřebné a moderní nástroje, budou se tito uživatelé obracet jinam, jak dnes již velmi často činí. Pak by byla pozice knihoven coby moderních institucí poskytujících služby na poli informačního vzdělávání jen velmi těžko udržitelná.

Knihovny musí investovat do budoucnosti svých uživatelů, aby si zajistily svou vlastní roli.

NOVÉ TRENDY VO VZDELÁVANÍ KNIHOVNÍKOV V KONTEXTE NOVÝCH SLUŽIEB VEREJNÝCH KNIŽNÍC

Vozníková, Jana

Knižnica Bratislava - Nové Mesto

Abstrakt

Verejné knižnice, ktoré predstavujú jednu zo základných, historicky formovaných báz spoločnosti, musia reagovať na nové trendy a sociálne zmeny v spoločnosti, ktoré kladú nové požiadavky na vzdelanie a správanie sa knihovníkov. Nové aktivity knižníc súvisiace s novými javmi ako nezamestnanosť, závislosti, starnutie populácie a i., vyžadujú vo vzdelávaní knihovníkov aplikovať poznatky aj z iných vedných disciplín, ako sú napríklad psychológia, sociológia, andragogika, pedagogika, sociálna komunikácia a ďalšie.

Abstract

Public libraries, which are one of the basic, historically formulated bases of society must responding to new trends and social changes. Requiring new standarts in education and behavior of librarians. New library activities related whit new phenomens like unemployment, depedence, aging populatin and other. Needs in librarians education apply knowledges from other disciplines for example psychology, sociology, andragogy, pedagogy, social comunication and other.

Kľúčové slová

Verejná knižnica, sociálne zmeny, vzdelávanie knihovníkov, psychológia, sociológia, andragogika, pedagogika, sociálna komunikácia

Keywords

Public library, social changes, librarians educations, psychology, sociology, andragogy, pedagogy, social comunication

Knihovníctvo na Slovensku nepatrio a nepatrí k vychyteným povolaniam. Tento fakt, či už s ním budeme súhlasiť alebo polemizovať, je doložený množstvom historických argumentov. Knihovníkmi sa od počiatku existencie knižníc na Slovensku stávali väčšinou učelia, umelci, nadšenci, amatéri, vedci z iných vedných odborov, ktorí túto prácu brali buď ako obeť pre národ, alebo ako východisko z núdze, pri nemožnosti iného profesijného uplatnenia. .

Počas ostatných sto rokov sa profesia knihovníka a požiadavky na ňu kladené menili a formovali v závislosti od spoločenských potrieb a zmien. Jedno však počas celého vývoja knihovníctva zostáva nezmenené – základná úloha knižnice – uchovávať a poskytovať informácie. Snaha slúžiť čitateľom – používateľom, najlepšie ako sa dá. Pomáhať tým, čo sa chcú a potrebujú vzdelávať a plniť tým deklarovanú funkciu knižníc:

„Verejná knižnica je bránou do sveta vedomostí a základným predpokladom celoživotného vzdelávania, nezávislého rozhodovania a kultúrneho rozvoja jednotlivcov a spoločenských skupín. Knihovník je aktívnym spojovacím článkom medzi používateľom a knižničnými fondmi. Predpokladom zabezpečenia dostatočnej úrovne služieb je knihovnícka odborná kvalifikácia a jeho ďalšie vzdelávanie“ (Manifest IFLA/UNESCO, 1994).

Zákon Slovenskej národnej rady č. 369 zo 6. septembra 1990 o obecnom zriadení predstavoval zásadnú zmenu v riadení, postavení a financovaní celej siete kultúrnych zariadení u nás. Dotýkal sa bývalých krajských a okresných knižníc, ktoré boli delimitované od 1. januára 1991 do správy riadenia Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, aj mestských a miestnych ľudových knižníc, ktoré po vytvorení samosprávy územných orgánov prešli do správy obcí. Mnohé knižnice boli nútené bojovať o prežitie a často krát odkázané na dobrú vôľu prevádzkovateľov a nadšenie knihovníkov.

Dvadsať rokov po týchto, pre knižnice mnohokrát nepriaznivých zmenách, môžeme konštatovať, že verejným knižniciam sa podarilo prispôsobiť zmeneným podmienkam a naďalej poskytovať svojim čitateľom a používateľom nielen služby súvisiace so základným poslaním knižníc, ale i aktivity, ktoré ďaleko prekračujú hranice klasickej výpožičnej služby.

Čo sa však ani po dlhých desaťročiach nezmenilo, je nedostatok odborne kvalifikovaných pracovníkov knižníc.

Napriek uvedeným skutočnostiam verejné knižnice na Slovensku za ostatné roky okrem štandardnej úlohy uchovávanía, spracovávanía a poskytovanía informácií vo významnej miere podporujú svojou činnosťou identitu obce, prostredníctvom poskytovaných služieb sa podieľajú na jej hospodárskom a spoločenskom vývoji, poskytujú efektívnu infraštruktúru pre celoživotné vzdelávanie a nesú mimoriadnu zodpovednosť za výchovu nových čitateľských generácií.

Na rozdiel od iných typov knižníc, ktorých prioritnou funkciou je funkcia informatizačná a vzdelávacia, u verejných knižníc sa do popredia dostávajú funkcie kultúrne a sociálne.

Knižnice ako inštitúcie, ktoré predstavujú jednu zo základných historicky formovaných báz spoločnosti, musia reagovať na vývojové trendy a sociálne zmeny v spoločnosti, ktoré prinášajú zmeny v sociálnych vzťahoch a tým kladú nové požiadavky na sociálne správanie knihovníkov.

Vedecko-technický pokrok a technologický rozvoj spôsobili vznik nových podmienok a situácií vo vzťahu používateľ- knihovník. Vytvorenie rôznych skupín a podskupín používateľov -počnúc najmladšou generáciou, ktorá využívanie nových technológií chápe ako samozrejmosť, cez strednú generáciu, ktorá sa dokázala v rámci používateľskej úrovne prispôbiť, až po najstaršiu generáciu vo veľkej miere odmietajúcu akúkoľvek zmenu v tradičnom využívaní knižničných služieb. Každá táto skupina vyžaduje od pracovníka knižnice individuálny prístup v správaní a konaní za účelom uspokojenia používateľských potrieb. Ďalšou z markantných sociálnych zmien dotýkajúcich sa všetkých vyspelých štátov Európskej únie, je klesajúci trend pôrodnosti, predlžovanie ľudského veku, a tým následné starnutie spoločnosti, ktoré prináša historicky nové celospoločenské, komunitné i osobnostno-ľudské situácie predstavujúce nové výzvy pre spoločenské inštitúcie, knižnice nevyhnutne.

Relatívne nové a ešte málo známe sociálne javy ako chudoba, bezdomovectvo, nezamestnanosť, rôzne druhy závislostí a nárast duševných porúch v kombinácii ľahkej dostupnosti knižníc a ústavou zaručeného práva prístupu k informáciám, kladú vo zvýšenej miere špecifické požiadavky na sociálne kompetencie knihovníka- tzn. na efektívne riešenie situácií, správanie a konanie v konkrétnych podmienkach sociálnej interakcie.

Ak chce knihovník udržať krok s dobou, nevyhnutne musí sledovať zmeny v spoločnosti a pružne na ne reagovať. Napriek tomu, že sa stále intenzívnejšie hovorí o zmene spoločenských funkcií verejných knižníc v súvislosti s trendami elektronizácie a informatizácie knižníc, majú verejné knižnice v spoločnosti určité humanizačné poslanie. Dôkazom je posun od vnímania knižnice v povedomí verejnosti ako miesta na uskladnenie a požičiavanie kníh ku vnímaniu verejnej knižnice ako komunitného centra určeného pre štúdium, voľnočasové a záujmové –vzdelávacie aktivity, kultúru, stretávanie sa rôznorodých zájmových, národnostných, etnických skupín, krúžkov a pod. Na ilustráciu mnohých a mnohých aktivít slovenských verejných knižníc len niekoľko príkladov:

- besedy s autormi- rodákmi, pamätníkmi, významnými osobnosťami kultúrneho
- a spoločenského života
- prezentácie a krsty kníh
- literárne festivaly, čitateľské maratóny
- súťaže – recitačné, vedomostní, čitateľské, nových literárnych talentov
- dielne- tvorivé písanie, mladí žurnalisti
- čítania- zážitkové, interaktívne, interproduktívne
- netradičné aktivity knižníc- Nočné strašidelné čítania, Noc s Andersenom, prázdniny v knižnici
- literárno-hudobné pásma
- odborné prednášky
- integrované podujatia so zrakovo, telesne, sluchovo, mentálne postihnutými používateľmi
- výstavy, vernisáže, tvorivé výtvarné dielne
- hodiny literárnej výchovy pre deti predškolského veku
- hodiny v knižnici – dejepis, zemepis, hudobná výchova, literárna výchova
- biblioterapia

- vzdelávanie seniorov
- rekvalifikačné kurzy pre nezamestnaných
- záujmové vzdelávanie pre matky na materskej dovolenke
- zblížovanie inojazyčných kultúr.....

Vo výpočte a vymenúvaní aktivít by sa dalo pokračovať ešte veľmi dlho. Je obdivuhodné, s akou kreativitou, invenciou ale predovšetkým nadšením a obetavosťou sa stretávame u pracovníkov verejných knižníc pri príprave a realizácii aktivít ďaleko presahujúcich rámec knižničkej práce ale i knižničného vzdelania.

Je všeobecne – aspoň nám knihovníkom známe, že knihovník je tvor snaživý, inteligentný, takmer všestranne nadaný, dobre sa orientujúci vo vyhľadávaní informácií, ktoré potrebuje ale i tých, ktoré až tak nie. Sú medzi nami skryté literárne, hudobné, herecké a inak umelecky orientované talenty. To všetko je úžasné, obdivuhodné a často krát, žiaľ, nedocenené.

Faktom však zostáva, že akékoľvek nadšenie a zanietenie nenahradí riadne vzdelanie, čiže odborné vedomosti z oblasti, do ktorých mnohé z vyššie uvedených aktivít zasahujú.

Sociologické aspekty práce s čitateľom

Sociológia je vo všeobecnosti veda o spoločnosti. Lepšie povedané je to veda, ktorá sa zaoberá skúmaním spoločenských subjektov, spoločenských procesov a vzťahov medzi nimi. Z metód sociológie využiteľných pre potreby knižníctva možno spomenúť napr.: dotazníkový prieskum, anketa, sociologický výskum.

Celý život človeka prebieha v spoločnosti, v kontakte s inými ľuďmi. Spoločnosť svojou štruktúrou vytvára rôzne útvary oficiálneho a neoficiálneho rázu, ktoré tvoria ľudia a v rámci nich sa formuje sociálne prostredie.

Knižnica ako inštitúcia sa dá zaradiť medzi oficiálne útvary, nakoľko plní kultúrno-vzdelávaciu funkciu, pričom sa riadi určitými prijatými zásadami a formami práce. V rámci sociálneho prostredia sa vytvárajú a vznikajú sociálne kontakty a vzťahy. Vzťahy v knižnici, ako v inštitúcii poskytujúcej isté služby, sú založené na časovej a priestorovej blízkosti a spoločnom záujme- zo strany knižnice- poskytnúť, zo strany používateľa získať službu, informáciu a pod.

Tieto vzťahy môžu mať rôznu podobu, vždy sa však formujú a realizujú v procese činnosti a vzájomného kontaktu, styku ľudí. Okrem toho môžu mať špecifickú podobu vzhľadom na rôzne skupiny používateľov a typy ľudí.

Pre lepšie pochopenie a zvládnutie situácií sociálnej interakcie s rôznorodými sociálnymi skupinami, ako i pre využitie metód na získanie prehľadu o záujmoch a názoroch skupín používateľov knižníc sú potrebné znalosti z oblasti sociológie.

Psychologické aspekty práce s čitateľom:

Psychológia (z gréčtiny psyché = duša, logos = slovo) je veda študujúca duševné javy. Psychické (duševné) javy sa tradične členia ďalej na psychické procesy, stavy a vlastnosti. Toto samostatné členenie je iba abstraktné, všetky javy fungujú vo vzájomnej súčinnosti ako celok.

Práca s čitateľom nie je len výmena kníh alebo poskytnutie informácií. Je to mnohostranný proces, čo do foriem ako i prístupov. Popri tradičných formách práce s čitateľom- na úrovni individuálnych informačných potrieb, prípadne masových formách (ako informačná výchova), objavujú sa v súčasnosti aj nové formy práce ako práca s rodinou, záujmové a neformálne združenia práca s handikepovanými používateľmi, drogovými či inak závislými. Taktiež sa objavuje tendencia spolupráce knižníc a knihovníkov so súkromnými firmami, rôznymi organizáciami tretieho sektora a pod. Tieto nové trendy vyžadujú od knihovníkov nové prístupy, ku ktorým nevyhnutne patria základné psychologické znalosti práce s ľuďmi.

Medzi základné psychologické znalosti, ktoré by si knihovník mal osvojiť alebo ich prehľbovať patrí:

- naučiť sa vnímať človeka ako osobnosť, vychádzajú z poznania, že každý človek je individualita
- získať teoretické vedomosti i praktické zručnosti v sociálnych kontaktoch a zvládnuť základy sociálnej komunikácie
- rozvinúť u seba vlastnosti, ktoré napomáhajú sociálnym kontaktom, naučiť sa sebaovládaniu
- zvládať svoje emócie a nálady

Mnohé z aktivít knižníc, ako napr. zážitkové čítanie, biblioterapia, práca s nezamestnanými a pod. súvisia s ďalším vedným odborom – psychoterapiou.

Psychoterapia je zámerné upravovanie narušenej činnosti organizmu (choroby, poruchy) psychologickými prostriedkami, s cieľom liečby. Narušenie činnosti sa môže týkať psychických procesov a osobnosti alebo somatických procesov a orgánových funkcií. Môže byť podmienené psychogénne i somatogénne. K psychologickým prostriedkom patrí slovo, sociálna interakcia, pri ktorej sa verbálne alebo neverbálne odovzdávajú informácie. mimika, mlčanie, emotivita a emočné vzťahy, učenie, manipulácia prostredím a iné. sociálna interakcia, pri ktorej sa verbálne alebo neverbálne odovzdávajú informácie. Z psychoterapeutických metód sa mnohé dajú využiť pri práci s adolescentnou mládežou, seniormi, dlhodobo chorými a pod. Základom je zvládnutie práce so skupinou ale i jednotlivcom, rozoznanie vhodnosti a výber adekvátnych metód psychoterapie. Súčasťou efektívneho kontaktu s používateľom ako i medziľudského kontaktu ako takého je sociálna interakcia, pri ktorej sa verbálne alebo neverbálne odovzdávajú informácie. nevyhnutná znalosť efektívnej komunikácie.

Komunikácia - sociálna interakcia, pri ktorej sa verbálne alebo neverbálne odovzdávajú informácie, výmena informácií, myšlienok, názorov a pocitov medzi živými bytosťami obyčajne prostredníctvom spoločnej sústavy symbolov, sociálna interakcia, pri ktorej sa verbálne alebo neverbálne odovzdávajú informácie. Knižovník verejnej knižnice je pracovník, ktorý je dennodenne v kontakte s používateľmi a čitateľmi knižnice. Akákoľvek sociálna interakcia sa nezaobíde bez komunikácie. Znalosťami a zvládnutím základných pravidiel efektívnej komunikácie knižovník dokáže predchádzať mnohým konfliktom, ako i zvládnuť závažové a stresové situácie.

V kontexte interpersonálnej komunikácie sa po vstupe Slovenska do Európskej únie objavil nový fenomén súvisiaci s globalizáciou, pracovnou a študijnou migráciou a vytváraním multikulturálnej spoločnosti. Táto problematika úzko súvisí s jazykovými znalosťami pracovníkov knižníc ale taktiež s potrebou zvládnutia a pochopenia rozdielností a osobitostí komunikácie v interpersonálnych kontaktoch s používateľmi pochádzajúcimi z iných kultúr.

Marketingová komunikácia je proces, ktorý efektívne sprostredkováva tok informácií medzi podnikom a jeho cieľovým trhom so širokou verejnosťou. Komunikovať znamená správne odovzdať informácie, ktoré môžu byť odovzdávané v rôznej forme, a to slovom, písmom, symbolmi, alebo znakmi.

V tomto procese existujú štyri prvky komunikácie:

- Zdroj – osoba, alebo skupina, ktorá vysiela správu (odosielateľ, komunikátor);
- Prijímateľ – osoba, alebo skupina, ktorá prijíma správu (prijímateľ, adresát);
- Správa – vysielané symboly, súbory symbolov
- Komunikačný kanál – prostriedok prenosu správ (médiium)

Aktivity a služby, ktoré nie sú v cieľových skupinách používateľov dostatočne spropagované sa strácajú. Vedomosti z oblasti marketingovej komunikácie umožnia verejným knižniciam oboznámiť o svojej činnosti širokú verejnosť a efektívne zúročiť investície vkladané do propagácie.

Pedagogické aspekty práce s čitateľom

Predmet pedagogiky ako vedy je vzdelávacia realita (výchovná, edukačná realita). Pedagogika sa zaoberá všetkými determinantmi vzdelávania, vzdelávacím procesom a výsledkami ako aj efektmi vzdelávania. Prax ukázala, že samotné učenie sa teórie nestačí, rovnako ako nestačia samotné skúsenosti neopreté o hlboké znalosti pedagogiky.

Oblasti pedagogiky sa delia podľa veku na:

- pedagogiku predškolského veku (3-6)
- pedagogiku mladšieho školského veku (6-11)
- pedagogiku pubertálneho veku:
- pedagogiku stredného školského veku (11-15)
- pedagogiku staršieho školského veku (15-18,19)
- pedagogiku adolescentov (18-22)
- pedagogiku dospelých/andragogiku (18-...)
- geragogiku

Podľa druhu spoločenskej činnosti v rámci využitia v knižničnej praxi:

- pedagogika dramatická
- pedagogika voľného času (bibliopedagogika)
- špeciálna pedagogika

Prvý kontakt s knihou nemusí pre človeka znamenať len stretnutie s odbornou informáciou. Väčšina budúcich aktívnych čitateľov začína navštevovať knižnicu už v detskom veku. Vstup do knižnice znamená pre malého človeka nielen kontakt s knihou či iným informačným médiom, ale aj kontakt s ľuďmi bezprostredne prítomnými v knižnici- pracovníkmi a inými čitateľmi.

Z mnohých psychologických štúdií vyplýva, že vzťah dieťaťa ku škole, a tým i k vzdelávaniu, vo významnej miere ovplyvnil prvý učiteľ. Toto zistenie by sa dalo v niektorých súvislostiach aplikovať aj na interpersonálny kontakt knihovníka s návštevníkmi knižníc. Prvotný kontakt s knižnicou, ktorú reprezentuje človek odmeraný, neangažovaný ba až ľahostajný k saturácii používateľových potrieb, neznalý základov práce a komunikácie s deťmi, môže vytvoriť najmä u mladého človeka, bez predchádzajúcich skúseností, odpor a nechť k ďalšej návšteve knižníc. Knižovník verejnej knižnice, najmä pracovník oddelení pre deti a mládež prichádza do kontaktu s deťmi a mládežou od predškolského veku až do obdobia staršieho školského veku a adolescencie. Pri komunikácii s detským čitateľom, príprave podkladov pre aktivity-súťaže, hry, scenáre k čítaniam ale i pri samotnej práci v rámci špecifických aktivít, ako sú napr. Nočné čítania, zážitkové či interaktívne čítania, čitateľské tábory, Noc s Andersenom, integrované podujatia s handikepovanými detskými čitateľmi a pod., sú pre knihovníkov nevyhnutné znalosti z oblasti pedagogiky, špeciálnej pedagogiky a didaktiky. Obdobia detského veku sú špecifické, čo do vhodnosti voľby spôsobu komunikácie (deti vnímajú viac neverbálnu ako verbálnu komunikáciu, mladé osoby majú menej skúseností, ktoré si vynahrádzajú prehnaným sebavedomím, majú sklon k impulzívnemu správaniu a sú u nich ešte nedostatočne rozvinuté duševné funkcie regulujúce sebaovládanie), dĺžky aktivít, vhodnosti výrazových prostriedkov a prístupu k jednotlivým vekovým kategóriám.

Andragogika

je aplikovaná veda o výchove a vzdelávaní dospelých. Andragogika je veda o výchove dospelých, o vzdelávaní dospelých a o starostlivosti o dospelých, ktorá pri tomto procese rešpektuje zvláštnosti dospelých populácie a zaoberá sa pri tom socializáciou, personalizáciou a enkulturáciou. Š. ŠVEC (2002) v knihe Základné pojmy v pedagogike a andragogike vysvetľuje andragogiku v širšom pojme ako adultnú edukáciu: „vzdelávanie a výchova, výcvik dospelých, systematicky organizovaný rozvoj vedomostí, schopností, hodnotových postojov, záujmov, potrieb, aspirácií a iných osobných vlastností potrebných na plnohodnotný sociálny život v práci a mimopracovných aktivitách občana, rodiča, účastníka sociálnokultúrnych a iných životných aktivít a na mnohostranný osobný sebarozvoj. Jednou z aplikovaných disciplín andragogiky je kultúrno-osvetová andragogika.

Oblasti akčného pôsobenia (skúmania) andragogiky:

1. tradičná oblasť – skúma:

- podnikové vzdelávacie systémy
- záujmové (mimoškolské) vzdelávacie systémy

2. edukácia so špecifickým zameraním

- kultúrna výchova
- občianska výchova
- prevencia patologických javov v spoločnosti (napr. kriminalistika)
- sexuálna výchova
- telesná výchova

3. oblasť širokej starostlivosti o občanov

- kultúrno-výchovná činnosť
- knihoveda

Oblasti využitia poznatkov andragogiky pri príprave a realizácii aktivít verejných je veľmi široká. Od prípravy rekvalifikačných kurzov pre nezamestnaných, záujmového vzdelávania pre matky na materskej dovolenke, voľnočasových aktivít pre dospelých čitateľov, prednášok, stretnutí zájmových a občianskych združení, podpora identity a súdržnosti v rámci komunity, atď.

Geragogika -vzdelávanie a vzdelateľnosť dospelých v seniorskom veku.

Pre staršieho človeka je knižnica miestom (niekedy jediným), ktoré mu umožňuje kontakt s inými ľuďmi, priestor pre nadväzovanie priateľstiev, generačných i medzigeneračných vzťahov. Knižnica ako miesto sociálneho kontaktu umožňuje prekročenie individuálneho súkromného izolovaného sveta starých ľudí. Knižovník by mal dôkladnejšie spoznávať osobnostné špecifiká tejto čitateľskej skupiny, medzi ktoré o. i. patrí - preferencia vizuálneho kanálu pred auditívnym, fyzické a zdravotné obmedzenia, špecifické komunikačné vzory, zmena vnímania a i. V období starnutia a staroby sa zvyrazňujú určité typické prejavy správania. Úbytok síl a fyzický hendikep spôsobuje stres, ktorý často ústi do agresivity. Prejavuje sa sklon k manipulatívne správaniu v závislosti od stupňa adjustácie na toto životné obdobie. Prijímanie poznatkov a vedomostí je pomalšie, menia sa záujmy a životný štýl človeka, obmedzuje sa vnímanie a dĺžka pozornosti. Pri práci so seniormi a príprave aktivít pre túto vekovú kategóriu – ako napr. počítačové kurzy pre seniorov, literárno-hudobné pásma, odborné prednášky na aktuálne témy- kriminalita, ochrana spotrebiteľa, ale samotný kontakt knižníka verejnej knižnice so seniormi vyžaduje aplikáciu poznatkov geragogiky.

Verejné knižnice v súčasnosti v mnohých prípadoch, najmä v oblastiach mimo veľkých aglomerácií plnia úlohu jediného kultúrneho a vzdelávacieho centra, miesta voľnočasových a vzdelávacích aktivít pre všetky vekové kategórie. Funkciu knižníkov však v mnohých prípadoch zastávajú dobrovoľníci bez knižníckeho vzdelania. Ale i v prípadoch verejných knižníc s profesionálnymi knižníkmi, činnosť verejných knižníc zasahuje do oblastí, ktoré vyžadujú špeciálne vedomosti z príbuzných disciplín. Súčasné osnovy knižníckych škôl sú zamerané skôr na automatizáciu a informatizáciu. Klasické knižníctvo ako i ostatné disciplíny zamerané na prácu s človekom sa stali okrajovými, príp. z osnov vypadli úplne.

Pokým sa však celkom nenaplnia futuristické vízie o zániku knižníc a kníh, o absolútnej digitalizácii a internetizácii, pokým namiesto ľudí nebudú v knižniciach počítače a roboty, knižnícka práca, nielen vo verejných knižniciach, bude okrem práce s informáciami najmä o práci s ľuďmi. Hodnotenie určitej profesie je modifikované prevládajúcimi stereotypmi verejnej mienky, obrazom utváraným masovokomunikačnými prostriedkami a osobnými skúsenosťami jednotlivcov. Tak ako knižnica reprezentuje určitú oblasť histórie, kultúry a duchovného bohatstva národa, pracovník reprezentuje jednak inštitúciu ale i profesiu ako takú.

Málokto si uvedomuje obrovské možnosti a silu verejných knižníc pri formovaní kultúrnej a vzdelanostnej úrovne používateľov a návštevníkov knižníc, pri utváraní základov čitateľskej gramotnosti a hodnotových postojov od najútlejšieho veku detí. Knižovník s nedostatočným vzdelaním, napriek obrovskému nadšeniu a invencii, bude stále len amatérom, ktorý môže spôsobiť obrovské škody, pričom tie materiálne sú zanedbateľné.

Je niekoľko možností ako situáciu riešiť- jednou z nich je začať v rámci knižníc vytvárať pracovné miesta pre odborníkov z oblastí vedných disciplín zameraných na prácu s ľuďmi. Vo väčšine prípadov je však táto možnosť nereálna, vzhľadom na aktuálnu situáciu v knižníctve a spoločnosti. Druhou, lacnejšou a efektívnejšou alternatívou je zapracovať do osnov a vzdelávacích programov vedomosti z príbuzných vedných disciplín a prispôbiť ich potrebám knižníckej praxe. Začať pripravovať a vychovávať odborníkov – nie informatikov a programátorov, ale knižníkov, ktorí po stránke vzdelanostnej ale aj z hľadiska požiadaviek na osobnostné kompetencie a zručnosti knižníka budú pripravení na prácu vo verejnom knižníctve, na interpersonálny kontakt človeka s človekom.

Bibliografia

1. Komunitné aktivity regionálnych knižníc. Oddelenie metodiky a automatizácie. KKLŠ. Zvolen, 2006.
2. Manifest IFLA/UNESCO, 1994
3. SAKÁLOVÁ, E. 2004. *Transformácia verejných knižníc na komunitné centrá*. In Knižnica, 2004, roč. 5, č. 11-12, s. 505-512.
4. www.wikipedia.sk

KDE JE PLNÝ TEXT?

ELEKTRONICKÁ PONUKA NEMECKEJ VEĽKOMESTSKEJ KNIŽNICE

Wirtz, Hans-Christian

Stadt- und Landesbibliothek Dortmund, SRN

Abstrakt

V posledných rokoch, so vzrastajúcim množstvom kolekcie online databáz, elektronických časopisov a e-kníf (prístupných z webovej stránky alebo vzdialene) Dortmundská mestská a regionálna knižnica úspešne ponúka e-zdroje svojim používateľom. Používatelia nemeckej knižnice sú dosť zruční v používaní internetu a my môžeme zaznamenať rastúcu potrebu a používanie našich elektronických zbierok a využívanie elektronických zdrojov vo všeobecnosti. Štatistiky, najmä nárast vzdialeného prístupu k zbierkam Dortmundskej knižnice iba poukazujú na potrebu „vysokokvalitných informácií“, 24 hodín denne a 7 dní v týždni. Prednášajúci bude demonštrovať vývoj a tiež marketing a „elektronický“ pilier v portfóliu služieb knižnice.

Abstract

In recent years, and with its large collection of online databases, electronic journals and e-books (accessible both on site and remote) - the Dortmund City and Regional Library has been successful in offering e-resources to their users. German library customers are quiet well skilled in using the internet and we can state a growing need and use of our electronic collections and use of electronic resources in general. Statistics, and especially the increase in remote usage of the Dortmund library treasures only show the demand for “high quality information”, 24 hours a day and 7 days a week. The speaker will demonstrate the development and also the marketing of this second and "electronic" pillar in the service portfolio of the library.

Naši zákazníci pracujú (stále častejšie) on-line

Potenciálne cieľové skupiny knižníc pracujú čoraz častejšie on-line a zavedenie internetu ako sprístupňovateľa informácií vedie k masívnej zmene správania našich zákazníkov. Istá štúdia on-line z roku 2009, ktorú uskutočnila mediálna skupina ARD/ZDF, preukázala, že používanie internetu sa v Nemecku naďalej rozširuje. „Digitálni domorodci“, čiže dorastajúca generácia, je medzičasom dokonale sieťovo prepojená. Štúdia ukázala nasledujúce rozšírenie internetu medzi jednotlivými vekovými skupinami: 14 – 29 roční používatelia - 96%, 30 – 49 roční - 85% a 50 – 59 roční používatelia - 67%. V skupine 60 ročných používateľov surfuje najmenej 26,7%.⁽¹⁾

Dôsledok: viac elektronických služieb

Zatiaľ čo pred niekoľkými rokmi dokázali knižnice ponúknuť svojim používateľom v digitálnej forme len katalógy a snád' nejaké bibliografické databázy, dnes sa už od nás očakáva oveľa viac.

Služby s pridanou hodnotou, akými sú zobrazenia obálky dokumentu, naskenovaný obsah, či prepojenia v katalógu na Google Book Search, sú doplnkami, ktoré zákazníci radi využívajú.

No „digitálni domorodci“, ale čoraz viac aj ostatní zákazníci, celkom samozrejme očakávajú predovšetkým priame prepojenia na úplné texty časopisov alebo elektronických kníh, či prepojenia do veľkých encyklopedických diel.

V našej mestskej a krajinskej knižnici sa elektronické služby dôsledne budujú od roku 2000, samozrejme, nakoľko to umožňujú technické, administratívne a predovšetkým finančné podmienky. Začali sme napríklad veľkými portálmi orientovanými na médiá a hospodárstvo. Tieto portály boli však k dispozícii len v priestoroch knižnice. Jadrom našich elektronických ponúk sú služby na vyhľadávanie literatúry Digibib, nový vyhľadávač v lexikóne, ale aj elektronické knihy. Sú zaujímavé, predovšetkým preto, lebo ich možno využívať vzdialeným prístupom.

Náš vyhľadávač literatúry Digibib

Mestská a krajská knižnica v Dortmunde dokáže už od roku 2002 prostredníctvom vyhľadávača literatúry Digibib ponúkať svojim zákazníkom autentifikovaný prístup k rôznym licencovaným informáciám a k obsahu dokumentov.(2)

Spočiatku sa dokázali naši zákazníci nadchnúť pre miestne, regionálne a národné katalógy a zopár odborných databáz, pretože tento spôsob metavyhľadávania, teda vyhľadávania súčasne v úplne rozdielnych prameňoch bol nový. V posledných rokoch pribudlo mnoho prameňov a mnoho techník.

Pomocou metavyhľadávania môžu dnes naši zákazníci prehľadávať okrem katalógov a odborných databáz aj licencované databázy úplných textov. Predpokladom prístupu napríklad k novinovým článkom je oprávnenie prostredníctvom platného čísla zákazníka a kódu PIN, ktorý prideluje naša mestská a krajská knižnica.

Nová verzia 6.0

Od júna 2009 beží v Mestskej a krajskej knižnici v Dortmunde nová verzia vyhľadávača literatúry Digibib. Je to bezbariérová verzia, ktorú vyvinula knižnica v rámci svojho „corporate design“.

Táto nová verzia má zabudované aj prvky Web 2.0. Sú tu napríklad prepojenia na Google Book Search, ktoré sa zobrazujú v pripojených katalógoch, ktoré tvoria súčasť systému. Tieto prepojenia sú pri bežnom rešeršovaní veľmi obľúbené. Služba TicToc (Journal Tables of Contents Service – obsahy časopisov) uľahčuje vyhľadávanie v časopiseckých fondoch. Také lahôdky, akými sú prepojenia na programy pre správu literatúry RefWorks či BibSonomy, ako aj integrácia prehliadača, sú len niektorými z prvkov tejto novej verzie.(3)

Integrácia elektronických medziknižničných výpožičiek a prehľadu databáz DigiLink sa k tomu v novom vydaní mohla ešte väčšmi vylepšiť.

V roku 2009 sa v rámci služieb Digibib v našej mestskej a krajskej knižnici uskutočnilo približne 1,5 milióna rešerší, čo je jasným dôkazom toho, že tento systém je pre našich zákazníkov (akými sú žiaci, študenti, stážisti, učitelia, a prirodzene, aj zákazníci, hľadajúci odborné informácie) vynikajúcim nástrojom na vyhľadávanie kvalitných informácií.

Náš vyhľadávač v lexikónoch

Vďaka inštalácii vyhľadávača v lexikónoch vydavateľstva Munzinger v roku 2009 dokážeme vo webovej ponuke našej Mestskej a krajskej knižnice v Dortmunde nepretržite poskytovať aj často využívané a predovšetkým redakčne overené informácie a obsah lexikónu.

Naši zákazníci môžu získať vzdialený prístup do archívov a databáz, na ktoré poskytlo licenciu vydavateľstvo Munzinger Verlag, či už cez vyhľadávacie pole na webových stránkach knižnice, alebo cez systém Digibib, alebo cez náš katalóg.(4) K dispozícii sú také príručky, ako je digitálna encyklopédia Brockhaus, databáza literárnej kritiky edície „text + kritik“ Literaturlexika, ako aj aktuálne elektronické informačné služby databáz Osobnosti, Krajiny, Kronika, Film a pop.

Ponuky tohto vydavateľstva, ktoré sú osobitne prispôbené potrebám knižníc a ich zákazníkov, zjednodušujú neraz zdĺhavú a ťažkú prácu pri zavádzaní takýchto služieb. Tak napríklad aj import katalógov z archívu je prispôbený jednotlivým knižniciam. Týmto overenými informáciami a obsahom dokumentov môžeme naďalej vychádzať v ústrety svojim cieľovým skupinám. Wikipedia je všadeprítomnou informačnou pomôckou pre našich potenciálnych zákazníkov a veľmi sa využíva.

Patrí medzi favoritov u študentov využívajúcich internet (5), no intenzívne využívanie tejto bezplatnej elektronickej encyklopédie je obľúbeným a často používaným nástrojom vyhľadávania informácií už aj na druhom stupni základných škôl.

Vyhľadávač v lexikónoch je nenahraditeľnou rešeršnou službou, ktorá umožňuje poskytovať našim zákazníkom požadované a zaručene kvalitné informácie, ktoré potrebujú na svoje práce a referáty, ako i na citácie.(6)

Overenie pravosti na využívanie elektronických kníh a databáz na serveroch vydavateľstiev: EZ Proxy

Niektoré elektronické ponuky, ktoré zaujímajú napríklad veľké knižnice, sa teraz poskytujú na serveroch vydavateľstiev a prístup k nim je možný len na základe overenia pravosti adresy IP.

Ako príklad možno uviesť lexikón literatúry Kindlers Literaturlexikon, ktorý sa ponúka knižniciam v knižnej podobe, ale aj ako databáza. Jedinou možnosťou ako sa dostať k elektronickej verzii je overením pravosti adresy IP. Neposkytujú sa rozhrania, napríklad metavyhľadávanie Digibib.

Ak chce zákazník knižnice siahnuť do ponuky vzdialeným prístupom, v tomto prípade to nie je možné, pretože sa tu overuje pravosť adresy IP. To znamená, že keď zákazník nerobí rešerš pri počítači knižnice, ale mimo, z iného miesta, poskytovateľ služby ho odmietne, pretože nepripustí adresu IP daného zákazníka.

V prípade vysokoškolských knižníc je možný vzdialený prístup cez virtuálnu súkromnú sieť VPN (Virtual Private Network) vysokých škôl.

Od roku 2009 používa Mestská a krajinská knižnica v Dortmunde softvér EZ Proxy, ktorý dosiaľ možno nájsť len v niekoľkých nemeckých knižniciach. Vďaka používaniu tohto softvéru dokážeme bez veľkých morálnych zábran zabezpečiť technickú stránku vzdialeného prístupu.

EZ Proxy – Čo je to?

Wikipédia opisuje EZ Proxy ako webový proxy server, ktorého program používajú knižnice na to, aby zákazníkom knižnice umožnili prístup k licencovanej webovej ponuke s overením pravosti adresy IP. Takto sa zákazníci knižnice dokážu prihlásiť na server EZ Proxy z domu alebo z iného ľubovoľného miesta a potom môžu využívať elektronické služby, na ktoré knižnica dostala licenciu.(7) V súčasnej dobe tento softvér už používa približne 2 250 knižníc na celom svete.(8)

Elektronické knihy

Najmladším produktom našej elektronickej ponuky sú elektronické knihy. Ponúkame ich od decembra 2009.(9)

Predchádzala im intenzívna analýza s potenciálnymi poskytovateľmi elektronických kníh a ich produktmi. Pre Mestskú a krajinskú knižnicu v Dortmunde bolo a je dôležité ponúkať služby orientované na cieľové skupiny a to pomocou vzdialeného prístupu. Toto je trend v správaní zákazníkov, ako to ukazujú aj najnovšie prieskumy na tému elektronických kníh.(10)

Nebolo jednoduché zabezpečiť hneď všetky odborné oblasti elektronickými knihami, a preto sa ťažisko sústredilo na cieľové skupiny zaujímajúce sa o oblasť ekonomických vied, informatiky, medicíny a ošetrovateľstva a plánovanie kariéry.

Vzdialený prístup k elektronickým knihám umožnil už spomenutý softvér EZ Proxy. Na portáli knižnice, ktorý je venovaný elektronickým knihám, je ich dnes zobrazených vyše 6 000. Okrem toho možno nájsť základné údaje titulu aj v katalógu knižnice, a to aj s prepojeniami.

Rôzni poskytovatelia, akými sú v našom prípade Springer, Hanser, Campus, Mylibrary či Netlibrary, ponúkajú elektronické knihy ako aj rôzne možnosti ich využitia. Tak napríklad v jednom prípade si môžete stiahnuť celú kapitolu, zatiaľ čo v inom len 10 strán.

Spolupráca a odborná príprava

Medzičasom poskytuje naša mestská a krajinárska knižnica rozsiahle a komplexné elektronické služby. Ale okrem týchto služieb je dôležitou úlohou knižnice aj snaha priblížiť sa k najdôležitejším cieľovým skupinám.

Vďaka spolupráce s početnými partnermi a so vzdelávacími inštitúciami, ktoré sa objavili v posledných rokoch, sa nám podarilo priebežne poskytovať aj novinky v oblasti elektronických médií.

Ponuka pravidelných školení

Popri neustálej výmene informácií so stálymi partnermi tvorí dôležitú súčasť spolupráce aj ponuka pravidelných školení. Počnúc od školení na stredných školách (gymnázia, integrované školy a stredné odborné školy), cez študijné ústavy, odborné vysoké školy a učiteľský seminár, ponúkame školenia prispôbené jednotlivým skupinám. V rámci týchto školení ponúkame aj možnosť praktických cvičení s využitím databáz.(11)

Okrem toho umožňujeme spolupracujúcim partnerom, aby si na svojich webových stránkach mohli umiestniť priame prihlásenie alebo aj vyhľadávací panel s nástrojmi. Ide tu o služby našej knižnice, ktoré sú pre nich zaujímavé, a to katalóg, systém DigiBib, či vyhľadávač v lexikónoch.

Výhľad

Trvalý nárast využívania služieb v priebehu posledných rokov svedčí o úspešnosti nášho úsilia. Aj v budúcnosti budú elektronické služby v rôznych formách dôležitou súčasťou našej ponuky. Čas ukáže, či sa budú používať dnešné štandardné osobné počítače a notebooky, alebo iné zariadenia, ktoré sa používajú čoraz častejšie (predovšetkým menší a lepšie prenosný hardvér).

Nadalej sa sústreďujeme na poskytovanie kvalitných informácií a na znižovanie morálnych zábran pri využívaní služieb komplexných aplikácií. To samozrejme predpokladá vysokú flexibilitu pracovníkov knižnice. V kombinácii s rozširovaním spolupráce a prácou s našimi cieľovými skupinami si chceme v Mestskej a krajinárskej knižnici v Dortmunde aj nadalej udržať svojich doterajších zákazníkov a zároveň získavať aj nových.

Bibliografické odkazy

1. ARD/ZDF Onlinestudie 2009: Höchste Internetverbreitung in der Gruppe der 14 bis 29Jährigen Nutzer (Štúdiá on-line mediálnej skupiny ARD/ZDF z roku 2009: Najväčšie rozšírenie internetu v skupine 14 až 29 ročných používateľov) (2010) na stránke:
<http://www.digitalechancen.de/content/stories/index.cfm/aus.2/key.2710/secid.16/secid2.49>
2. DigiBib – Literatursuchmaschine. Suchen, finden, nutzen - jetzt auch barrierefrei. (DigiBib – vyhľadávač literatúry. Vyhľadať, nájsť, využiť – teraz aj bez bariér). (2010) na stránke:
<http://www.bibliothek.dortmund.de/template5-6.html>
3. Jansen, Heiko: DigiBib 6 -DigiBib Release 6 Technische Neuerungen (DigiBib 6 -DigiBib verzia 6 - Technické novinky) (2010) na stránke:
http://www.hbznrw.de/dokumentencenter/produkte/digitale_bibliothek/aktuell/jubilaeum/vortraege/jansen.pdf
4. Wissen das zählt: Suchmaschine mit geprüften Lexikoninformationen (Poznanie sa ráta: Vyhľadávač overených informácií z lexikónov) (2011) na stránke:
<http://www.dortmund.de/de/leben_in_dortmund/bildungswissenschaft/bibliothek/literatursuche/lexikonsuche/index.html>

5. Fast alle Studenten sind täglich online (Takmer všetci študenti pracujú denne on-line). Spiegel Online (2010) na stránke: <http://www.spiegel.de/unispiegel/studium/0,1518,591995,00.html>
6. Bibliotheks-Wissen durch Mausclick (Poznatky knižnice kliknutím myšou), WAZ, 26.08.2009, str. RDO04
7. EZProxy. Wikipedia (2010) na stránke: <http://en.wikipedia.org/wiki/Ezproxy>
8. EZProxy auf einen Blick (EZ Proxy v skratke) (2010) na stránke: <http://www.oclc.org/de/de/ezproxy/about/default.htm>
9. Unsere E-Books (Naše elektronické knihy) (2011) na stránke: http://www.dortmund.de/de/leben_in_dortmund/bildungswissenschaft/bibliothek/literatursuche/ebooks/index.html
10. Ute Zech; Klaus Junke-Kirchen: E-Books an der Universität Frankfurt: „Ich wünsche mir mehr E-Books“ – „Kauft richtige Bücher!“ (Elektronické knihy na Univerzite vo Frankfurt: „Prajem si viac elektronických kníh“ – „Nakupujte správne knihy!“). In: ABI-Technik 29 (2009) 3, str. 146- 160.
11. Schule @ Bibliothek - Unser Serviceangebot für Schule & Co (Škola @ knižnica – naša ponuka služieb pre školy & Co) (2011) na stránke: http://www.dortmund.de/de/leben_in_dortmund/bildungswissenschaft/bibliothek/service_angebote/schule_bibliothek/index.html

PROBLEMATIKA DOKUMENTOVANIA A SPRÍSTUPNENIA RÓMSKEJ KULTÚRY V ŠTÁTNEJ VEDECKEJ KNIŽNICI V PREŠOVE

Závodská, Valéria - Godlová, Erika

Štátna vedecká knižnica v Prešove

Úrad Prešovského samosprávneho kraja v Prešove

Abstrakt

Príspevok prezentuje prípravu a implementáciu národného projektu v rámci Operačného programu informatizácia spoločnosti. Nové pracovisko Štátnej vedeckej knižnice v Prešove, ktoré bude výsledkom projektu, sa bude zaoberať dokumentovaním a následne sprístupňovaním artefaktov a prejavov hmotnej a nehmotnej rómskej kultúry predovšetkým v jeho digitálnej podobe.

Abstract

The paper presents the preparation and implementation of the national project within Operational programme Informatization of society. New department of State Scientific Library in Prešov, which will result from the project, will deal with dokumenting and subsequently making accessible artefacts and manifestations of material and immaterial Romany culture primarily in its digital form.

Kľúčové slová

Rómovia, rómska kultúra, digitalizácia, Európska únia, Operačný program Informatizácia spoločnosti, Štátna vedecká knižnica v Prešove, dokumentovanie, sprístupňovanie

Keywords

Romanies, Romany culture, digitizing, European Union, Operational programme Informatization of society, State Scientific Library in Prešov, documenting, making accessible

Deklarácia Národnej rady Slovenskej republiky o ochrane kultúrneho dedičstva vo svojom 1. článku uvádza „*Kultúrne dedičstvo Slovenskej republiky je nenahraditeľným bohatstvom štátu a jeho občanov, je dokladom vývoja spoločnosti, filozofie, náboženstva, vedy, techniky, umenia, dokumentom vzdelanostnej a kultúrnej úrovne slovenského národa, iných národov, národnostných menšín, etnických skupín a jednotlivcov, ktorí žijú alebo v minulosti žili na území Slovenska*“ a tiež „*Jednotlivé druhy a časti kultúrneho dedičstva sú rovnocenné a tvoria nedeliteľnú súčasť kultúrneho dedičstva Európy a celého ľudstva*“ (Deklarácia..., 2001).

Slovenská republika sa radí medzi krajiny Európskej únie s najväčšou početnosťou príslušníkov národnostných menšín. Na jej území okrem slovenského národa žije a v minulosti žilo niekoľko národnostných menšín či etnických skupín, ktorých život a dejiny sú súčasťou slovenských dejín a kultúra a tradície súčasťou slovenského kultúrneho dedičstva. Zachovanie a zveľaďovanie ich kultúrnych tradícií je dôležité pre ich národnú identitu rovnako ako je dôležitá ochrana a zachovanie slovenského kultúrneho a vedeckého dedičstva pre národnú identitu Slovákov.

Národné projekty v rámci Operačného programu Informatizácia spoločnosti prioritnej osi 2 Rozvoj pamäťových a fondových inštitúcií a obnova ich národnej infraštruktúry (ďalej len OPIS PO2) sú pripravované a budú implementované práve za účelom ochrany a prezentácie všetkých podôb a foriem kultúrneho dedičstva. Kým väčšina národných projektov v rámci OPIS PO2 sú tzv. digitalizačné projekty a ich obsahom je okrem konzervačných prác predovšetkým konverzia analógových kultúrnych objektov do ich elektronickej či digitálnej podoby najmä za účelom záchranu originálu a sprístupnenia digitálnej kópie, národný projekt **Dokumentačno-informačné centrum rómskej kultúry (ďalej iba DICRK)** nie je prioritne zameraný na digitalizáciu, aj keď predpokladáme, že časť aktivít v projekte bude venovaná digitalizačným prácam.

Spomínaný projekt, ktorého prípravou a implementáciou bola ministrom kultúry SR poverená Štátna vedecká knižnica v Prešove, je jedným z tých projektov, ktoré sa snažia v rámci jednotlivých operačných programov dosiahnuť cieľ špecifický pre tzv. horizontálne priority. Programové obdobie 2007 – 2013 so sebou prinieslo definovanie nových všeobecných, ako aj horizontálnych priorít. Národný strategický

referenčný rámec ich definuje štyri, jednou z nich je aj horizontálna priorita marginalizované rómske komunity.

Horizontálna priorita marginalizované rómske komunity (ďalej iba MRK) je primárne zacielená na opatrenia súvisiace s odstraňovaním nedostatkov najmä v oblasti bývania, vzdelávania, zamestnanosti, zdravia a sociálnej infraštruktúry. Okrem týchto primárnych oblastí sú definované ako nevyhnutná súčasť procesu inklúzie MRK sekundárne podporné okruhy, ktorými sú **rómska kultúra a identita**. Projekt Dokumentačno-informačného centra rómskej kultúry je postavený práve na základe tohto rozčlenenia priorít a spája v sebe prvky zberu, dokumentovania, prezentovania a diseminácie informácií o súčasnej kultúre Rómov na území Slovenskej republiky.

Podstatou projektu je teda jeho zameranie na rómske etnikum a jeho kultúru: od jazyka, cez literatúru, históriu, orálne tradície, hudbu, tanec, výtvarné umenie až po remeslá. Uvedomujeme si, že na Slovensku existuje niekoľko inštitúcií, ktoré sa venujú rómskej menšine už niekoľko rokov, napr. Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry Rómov na Slovensku v Martine, Gemersko-malohontské múzeum v Rimavskej Sobote, Vihorlatské múzeum v Humennom (Hivešová-Šilanová, 2002), resp. občianske združenia ako In Minorita či Romano kher alebo kultúrne a vzdelávacie organizácie ako ROCEPO Prešov, KVO Roma-Gemer Rožňava a divadlo Romathan Košice. Každá z týchto inštitúcií istým spôsobom mapuje život, vzdelávanie, kultúru, históriu, umenie alebo literatúru Rómov. V tejto chvíli sa natíska otázka: Je potrebné ďalšie pracovisko, ktoré bude mať pravdepodobne rovnaký obsah? Skúsím na to odpovedať.

Dnes sa nik nezamýšľa nad tým, že existuje viacero galérií, múzeí, knižníc či iných kultúrnych a umeleckých organizácií, ktoré sa nachádzajú v každom regióne Slovenska. Berieme ich existenciu ako samozrejmosť, chápeme ich ako znak kultúrnej vyspelosti národa, máme možnosť tieto inštitúcie kedykoľvek navštíviť, prezrieť si expozície, požičiavať si dokumenty, vyhľadávať a využívať informácie. Cez tieto kultúrne stánky prezentujeme slovenskú kultúru navonok. Aké možnosti prezentácie svojej kultúry majú iné národnosti a menšiny na Slovensku?

Naša najvyššia legislatívna norma – Ústava Slovenskej republiky – pamätá na hospodárske, kultúrne, sociálne a iné práva občanov tohto štátu, ale zároveň zakotvuje rovnaké práva národnostným menšinám a etnickým skupinám žijúcim na Slovensku. Umožňuje im okrem iného „*rozvíjať vlastnú kultúru, právo rozširovať a prijímať informácie v ich materinskom jazyku, združovať sa v národnostných združeniach, zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie*“ (Ústava Slovenskej republiky, 1992). Rómska menšina je podľa ústavy jednou z takých skupín a nové pracovisko ŠVK chce byť takou vzdelávacou a kultúrnou inštitúciou, ktorá bude prezentovať kultúrne aktivity Rómov, iba trochu v inej podobe. Schválenie jeho lokalizácie do Prešova v dokumente Operačný program Informatizácia spoločnosti nie je náhodné, keďže Prešovský kraj je krajom s najväčšou koncentráciou Rómov na Slovensku.

Skôr než predstavíme obsahovú náplň budúceho centra rómskej kultúry, skúsme si odpovedať na otázku: **Čo je rómska kultúra?**

Veľakrát sa stretávame s názormi, ktoré spájajú rómsku kultúru s kultúrou chudoby a zaostalosti. Musíme pripustiť, že v súčasných podmienkach je realitou veľmi ťaživá sociálna situácia veľkej časti rómskej populácie na Slovensku. No materiálna bieda a sociálna deprivácia neznamená, že rómska kultúra je chudobná, či „nekultúrna“. Je len odlišná od majoritnej. V prvom rade si treba uvedomiť, že Rómovia ako najväčšia paneurópska minorita sú národom neteritoriálnym, bez zášity materskej krajiny, národom žijúcim v diaspóre takmer tisíc rokov. Toto je jeden z hlavných dôvodov, prečo sa kultúra Rómov v jednej krajine nedá správne a komplexne posúdiť bez jej videnia v kontexte Európy.

Od odchodu z indickej pravlasti si niesli zo sebou svoje chápanie sveta, svoje kultúrne dedičstvo a základ pre vlastný, osobitý spôsob života. Na dlhej ceste cez množstvo krajín absorbovali veľa nánosov iných kultúrnych, sociálnych a náboženských identít národov, s ktorými prišli do styku. Tieto vsiakli do pôvodných zvykov a tradícií, do remesiel, do umeleckého prejavu, no základ ostal spoločný – jazyková príbuznosť rómskych dialektov, náboženská predstava jediného Boha („o Del“ = Boh tak u kresťanských ako aj moslimských Rómov), rodinné vzťahy, tradičné jedlá a množstvo ďalších aspektov.

Rómovia z hľadiska sebapoznania a sebaidentifikovania vo sfére kultúry a umenia ako výrazu ich kultúrneho vedomia a národnej identity patria dodnes k národom, ktoré si uchovávajú svoju národnú kultúrnu identitu. Vnímajú ju nadnárodne a ako rómsky národ sa identifikujú celosvetovo. (Hivešová-Šilanová, 2002). Rómovia majú to, čo chýba iným národnostiam: hrdosť na svoju identitu, tzv. Romipen (Rómstvo). Celé stáročia boli rozptýlení a prenasledovaní, ani na Slovensku v nedávnej minulosti nesmeli rozvíjať a na

verejnosti prezentovať svoju kultúru ako špecifickú kultúru, ale napriek tomu si zachovali svoj jazyk, tradície, svoju rómsku identitu.

Základným znakom prejavu a komunikácie Rómov s ostatným svetom je pripravenosť kedykoľvek sa prejavíť hudobne, tanečne či spevácky, improvizovať a tvoriť zároveň. Ich sebavyjadrenie sa prejavuje aj v iných oblastiach, napr. v estetike bývania, keď Rómovia svoj zmysel pre farby a vzory pretavujú do ručne maľovaných rastlinno-kvetinových motívov na steny svojich príbytkov, a je jedno, či ide o chatrč v osade alebo noblesný byt alebo v spôsobe trávenia voľného času – rozprávanie príbehov, spontánna tvorba a interpretácia piesní o aktuálnych udalostiach v komunite (Hivešová-Šilanová, 2002).

Z minulosti sme si akosi zvykli jednostranne vnímať Rómov najmä ako hudobníkov, ale ak budú mať príležitosť, sú schopní sa presadiť aj v iných umeleckých smeroch, pretože Rómovia sú prirodzene všestranne nadaní, schopní umenie vnímať mimoriadne citlivo.

Rómska hudba

Dá sa konštatovať, že ak sa stretieme s rómskou kultúrou, znamená to, že sa stretieme v prvom rade s rómskou hudbou. Hudba je totiž historicky najväčšou doménou rómskej kultúry a preto sa často stáva synonymom pre celé rómske umenie. Na ruských šľachtických dvoroch bolo kedysi bežné a v neposlednom rade aj prestížne disponovať vlastnou skupinou rómskych hudobníkov, podobne na slovenských dedinách sa ľudové obrady nezaobišli bez rómskej kapely alebo život v mestských kaviarňach a vinárňach bez rómskej „cimbálovky“.

Hudobníkmi sú blízki príbuzní Rómov v Indii – Dómovia, hudbou sa Rómovia živia aj v Iraku, Macedónii, Rusku či v Španielsku. Podľa etnografky Evy Davidovej je hudobníctvo jeden z významných prvkov rómskej identity. Podľa nej môžeme pojem rómska hudba chápať rozličným spôsobom: ako hudbu, ktorú Rómovia interpretujú v rámci svojho tradičného zamestnania (teda nie pre Rómov), alebo ako hudbu Rómov, ktorú produkujú sami pre seba.

Vplyv rómskej interpretácie je možné vysledovať v hudbe domáceho – prevažujúceho etnika. Príkladom takéhoto vplyvu rómskej hudby na majoritu je tvorba svetoznámeho skladateľa Ferencza Liszta, ktorý vo svojich Uhorských rapsódiách napodobnil rytmus rómskych kapiel. Rovnako je historickou skutočnosťou, že mnohé veľké folklórne telesá či orchestre s niekoľkoročnou tradíciou pôsobiace na Slovensku mali hudobné zložky, kde vynikali rómski hudobníci – Rinaldo Oláh, Ján Berky-Mrenica a ďalší (Hivešová-Šilanová, 2002).

Rómske výtvarné umenie

Rómske výtvarné umenie sa spája s odlišným videním a hodnotením objektívnej reality, spoločenských vzťahov a hodnôt. Je výtvarným umením talentovaných a osobitých insitných tvorcov. Rómskych profesionálnych výtvarníkov nie je veľa, no amatérskych je nespočetné množstvo. Hudobné nadanie sa často spája s výtvarným a výsledkom sú kresby, maľby, drevorezby, plastiky a keramika – výtvarné diela, ktoré síce nespĺňajú náročné kritériá múzeí, no odrážajú temperament a obrazotvornosť autorov.

Osobitnou kategóriou výtvarníkov sú deti z obce Jarovnice, ktoré za svoje práce získali množstvo medzinárodných ocenení. Ich nevšedné invenčné práce očarili nielen Slovensko, ale i zahraničie, keď zaznamenávajú úspechy na medzinárodných detských výtvarných súťažiach v Európe i USA. Sú aj úspešnými ilustrátormi, čo dokazuje prvý farebný kalendár z roku 1994 či kniha rozprávok rómskej spisovateľky Eleny Lackovej Hrdzavá podkova, ale aj preklad zahraničných diel (dielo Katitzi švédskej rómskej spisovateľky Kataríny Taikon či kniha rozprávok rakúskych rómskych spisovateľov Tusa ande akhoren khelos...) (Hivešová-Šilanová, 2002).

Do oblasti hmotnej kultúry je možné zaradiť aj špecifickú oblasť výroby hudobných nástrojov – hlavne huslí, gitár a cimbalov. Toto remeslo, povýšené medzi Rómami na umenie, je bohužiaľ na ústupe, aj keď hlavne na východnom Slovensku je niekoľko mladých talentovaných výrobcov, ktorí sa tejto tvorbe stále venujú.

Rómovia - film a fotografia

Zatiaľ čo v hudbe sa prívlastok „rómska“ používa veľmi často, v oblasti kinematografie je pojem „rómska kinematografia“ stále ešte teoretickým pojmom. Ak hovoríme o Rómoch a filme, hovoríme o akýchkoľvek filmových dielach, ktoré sa zaoberajú rómskou tematikou, bez ohľadu na to, či je ich autorom Róm alebo nie. Asi najznámejším filmom s touto tematikou je film moldavského režiséra Eugena Loteanu Cigáni idú do neba, zo slovenskej tvorby spomeňme dielo Ružové sny Dušana Duška.

Väčšina filmov o Rómoch v posledných rokoch vznikla v redakciách dokumentu a publicistiky Slovenskej televízie a boli odvysielané na úvod ako súčasť rôznych tematických diskusných a publicistických relácií, alebo vznikli v rámci mediálnych projektov vlády SR (napr. Program tolerancie k menšinám). Ich tvorcami sú znalci rómskej problematiky, napr. režisér Martin Slivka, ktorý vytvoril unikátny filmový dokument *Deti vetra*. Tento 13-dielny cyklus približuje život, kultúru, znalosti Rómov v Európe vo veľmi zaujímavých súvislostiach. Rómsky film má za sebou už aj prvý Medzinárodný rómsky filmový festival, ktorý sa uskutočnil v roku 1996 v Klenovci a ktorý bol doposiaľ jediným takým festivalom na Slovensku.

Kým v oblasti filmu sa realizovali isté aktivity, Rómovia ako objekt fotografií a fotoreportáží alebo umelecké fotografie Rómov ako autorov sú ojedinelé. Skôr sa stávajú objektom fotoreportáží nerómskych fotografov, ale so vznikom prvých periodických titulov sa aj táto oblasť zažala pomaly rozvíjať.

Úplne prvú výstavu fotografií prezentoval v roku 1998 rómsky básnik a publicista József Ravasz, keď v trnavskom Západoslovenskom múzeu vystavoval cyklus fotografií zobrazujúcich tragické okamihy zo života Rómov po povodniach v auguste 1998 v obci Jarovnice pod názvom *Slzy Cigánov*. Po roku 2000 sa vďaka podpore Ministerstva kultúry SR a spolupráce Bibiany, prešovského zduženca Jekhetane - Spolu a Inštitútu pre verejné otázky Bratislava podarilo realizovať výstavu fotografií *Čie sú to deti?* z cyklu *Akí sme, takí sme* (Dialóg o tolerancii) (Hivešová-Šilanová, 2002).

Rómovia a divadlo

Rómovia majú nezriedka aj veľký herecký talent. Často ich možno nájsť v kočovných divadelných spoločnostiach, v minulosti prevádzkovali aj bábkové divadlá či syntetické divadlo, kde sa spájalo hovorené slovo s hudbou a tancom. Na uliciach predvádzali tanec, hudbu či tanečné kreácie so zvieratami. Výnimkou nebola ani akrobacia a cvičené zvieratá – hlavne medvede. Napríklad v Česku boli Rómovia zakladateľmi českého bábkoherectva Matěja Kopeckého (1775 - 1847) a stáli aj za úspechom slávnej rodiny akrobatov Berouskových. Za prvej republiky vlastnili rómske rodiny niekoľko menších cirkusov a tiež v súčasnosti väčšina svetových cirkusov zamestnáva rómskych artistov a krotiteľov zveri.

Dnes existujú profesionálne rómske divadlá, z ktorých najznámejšie sú divadlo *Romen* v Moskve, macedónske divadlo *Phralipe*, ktoré sídli v Nemecku a slovenské divadlo *Romathan* so sídlom v Košiciach.

Prvé a jediné rómske divadlo na Slovensku *Divadlo Romathan* (Miesto pre Rómov) vzniklo v roku 1992 s cieľom prispieť svojím pôsobením k zvýšeniu ľudského sebavedomia a národnej hrdosti Rómov. V repertoári divadla sú diela prezentujúce rómske ľudové umenie, pôvodné diela rómskych autorov ako aj svetovej klasiky. Neodmysliteľnou súčasťou divadelných inscenácií je scénická hudba, ktorú väčšinou zložili rómski skladatelia. Množstvo úspešných vystúpení nielen na domácej scéne, ale aj v zahraničí je dôkazom, že rómske profesionálne divadlo *Romathan* dôstojne naplňa svoje poslanie.

Rómovia a literatúra

Rómska tradícia sa dlhé stáročia uchovávala výlučne vo svojej orálnej podobe. Písomné zaznamenávanie ľudovej slovesnosti, uchovávanie textov v rómskom jazyku je výdobytkom až 20. storočia. Rómovia na Slovensku si uchovali bohatstvo svojich dialektov, ktoré sú navzájom odlišné, no miera spoločného je natoľko vysoká, že umožňuje bezproblémovú komunikáciu príslušníkov rozličných komunít na celom území.

Orálna tradícia, ľudová tradícia hovoreného slova našla svoj výraz hlavne v rozprávačských žánroch a formách, v ktorých najpôvodnejšia je rozprávka, bájka, smiešne príbehy, strašidelné historky a rozprávania o rodine a pôvode.

Rómska umelá literatúra je literatúra, ktorej tvorcami sú rómski autori. Medzi najznámejších patrí Elena Lacková, rodáčka z Veľkého Šariša, ktorá v autobiografickom románe *Narodila som sa pod šťastnou hviezdou* prezentovala príbeh vlastného života. Získala niekoľko ocenení a jej kniha bola preložená do viacerých európskych jazykov.

Rómovia a remeslá

Popri už prezentovaných oblastiach výnimočnosti rómskej menšiny, treba povedať, že Rómovia boli často aj veľmi zručnými remeselníkmi. Medzi tradičné rómske remeselné profesie patrili najmä spracovatelia kovov, čiže kováči, kotlári a zvonári. Kováčstvo, kotlárstvo, ale i kovotepectvo a šperkárstvo sa udržalo dodnes v juhovýchodnej Európe, a to v Maďarsku, Bulharsku, Macedónii, Rumunsku a ďalších balkánskych krajinách.

Už za čias Márie-Terézie bolo kováčstvo najčastejším zdrojom obživy väčšiny Rómov žijúcich na našom území. Najväčšia koncentrácia rómskych kováčov bola na menej rozvinutých poľnohospodárskych územiach vtedajšieho Rakúsko-Uhorska. Tradičné rómske kováčstvo charakterizoval pomerne jednoduchý spôsob práce, neveliká náročnosť na vybavenie dielne a od nerómskeho kováčstva sa odlišovalo aj získavaním materiálu. Rómski kováči spracovávali už použité a nepotrebné železné predmety. V druhej polovici minulého storočia pod vplyvom spoločenských zmien, začalo rómske kováčstvo na Slovensku upadať, ba takmer zaniklo.

Istá kontinuita rómskeho kováčstva sa uchovala v obci Dunajská Lužná v okrese Senec a obec zvyknú nazývať aj železná dedina. Výrobky kováčov z Dunajskej Lužne často dostávajú prívlastky umelecké, pretože forma spracovania odráža nielen remeselnú zručnosť, ale aj originalitu prístupu, vysokú náročnosť spracovania a iné umelecké kritériá (Kumanová, 2004).

Ciele a aktivity pripravovaného projektu

Kultúrna interakcia je vzťahom, v ktorom sa berie aj dáva. Rómovia boli ovplyvnení rozličnými kultúrami, no zároveň v týchto kultúrach zanechali svoju nezmazateľnú stopu. Podľa poľského etnografa, romistu a historika, riaditeľa Oblastného múzea v Tarnowe je v rómskej kultúre veľa aspektov, ktoré by mohli byť príkladom pre majoritnú spoločnosť, napr. úcta k starším, ktorá je veľmi dôležitá v tradičných rómskych rodinách. Rómovia si zaslúžia, aby aj nerómska spoločnosť videla, že majú svoju kultúru a históriu ako každý iný národ, čo má podporiť práve navrhovaný národný projekt.

Hlavným cieľom projektu je založenie a vybudovanie odborného pracoviska, ktoré bude zastrešovať problematiku rómskej kultúry na Slovensku. Hlavnou náplňou Dokumentačno-informačného centra rómskej kultúry bude zber a dokumentácia prejavov tradičnej rómskej kultúry, najmä formou dokumentovania aktuálnych prejavov a atribútov rómskej kultúry – „digitally born“ objekty a zabezpečenie ich zachovania v digitálnej podobe. Centrum bude spravovať fondy v základnej forme ako aj digitalizačný repozit a zodpovedať za sprístupňovanie a využívanie týchto informácií pre verejnosť (Operačný..., 2007).

Pôvodne spadalo vybudovanie centra pod opatrenie 2.1 Zlepšenie systémov získavania, spracovania a ochrany obsahu zo zdrojov pamäťových a fondových inštitúcií prioritnej osi 2, kde bolo definovaných niekoľko rámcových aktivít súvisiacich so špecifickým cieľom projektu, napr.:

- nákup informačných zdrojov (databáz, práv na zverejňovanie informácií a pod.),
- dokumentácia prejavov nehmotného kultúrneho dedičstva vrátane dokumentácie tradičných zručností a elektronizácia týchto poznatkov,
- vybudovanie siete výskumných, dokumentačných a interpretačných centier rómskej kultúry,
- podpora ďalšieho spracovania, sprístupňovania a využívania dát a poznatkov pamäťových a fondových inštitúcií v praxi, pri výskume a tvorbe inovatívnych projektov, vo vyučovacom, vzdelávacom, plánovacom a rozhodovacom procese na školách, úradoch, podnikateľskom sektore a verejnosťou,
- podpora zvyšovania spoločenského vedomia o kultúrnom, vedeckom a intelektuálnom dedičstve Slovenska, podpora vzdelávacích, osvetových, informačných a odborných aktivít súvisiacich s realizáciou opatrenia.

Na základe návrhu Ministerstva kultúry SR došlo k zlúčeniu tohto opatrenia s opatrením 2.2 Digitalizácia obsahu pamäťových a fondových inštitúcií, archivovanie a sprístupňovanie digitálnych dát, v rámci ktorej sú pre náš projekt dôležité rámcové aktivity ako záznam, zbieranie, dlhodobé archivovanie a ochrana digitálneho obsahu či spáva a sprístupňovanie digitálneho obsahu pamäťovými a fondovými inštitúciami.

V súvislosti s národnými projektmi OPIS PO2 treba povedať, že všetky definované projekty, ktorých je spolu desať, sú navzájom previazané, a aj keď každý má svoje odlišnosti a špecifiká, ich spoločným cieľom je záchrana kultúrneho dedičstva a jeho sprístupňovanie v digitálnej forme. Svojím spôsobom sa na naplnení tohto cieľa bude podieľať aj projekt Dokumentačno-informačné centrum rómskej kultúry, a to realizovaním aktivít projektu, ktoré sú na jednej strane technického charakteru a na strane druhej predstavujú odborné činnosti spojené s dokumentáciou a sprístupňovaním výsledkov projektu.

Centrum bude zriadené v nových priestoroch, ktoré ŠVK získala na tento účel, a nové pracovisko bude priamo spojené s oddelením knižnično-informačných služieb, čo uľahčí publicitu o centre vo verejnosti, ale zároveň dostatočne autonómne, aby mohlo realizovať úplne nové, v knižnici doteraz nerealizované aktivity.

Skôr než bude zahájená samotná prevádzka centra, budú realizované nevyhnutné stavebné úpravy priestorov tak, aby sa tieto čo najefektívnejšie využili pre účely nového organizačného útvaru knižnice, ktoré bude rozdelené na 2 časti:

- zamestnanecká zóna, v rámci je plánovaná kancelárska časť a technické pracoviská – serverovňa s dočasným lokálnym úložiskom, zvukové nahrávacie štúdio a malé digitalizačné pracovisko,
- zóna pre verejnosť, v rámci ktorej plánujeme prevádzkovať *študovňu romistiky* a *výstavný priestor s čítárňou* pre prezentácie najmä výtvarných diel a pre sprístupňovanie analógových dokumentov aj digitálneho obsahu súvisiacich s rómskou kultúrou a rómskym etnikom bez ohľadu na spracovateľa a typ kultúrnych objektov, a *konferenčnú sálu* na realizáciu aktivít pre marginalizovanú rómsku komunitu a na prezentáciu výsledkov centra.

Samozrejmosťou centra bude zodpovedajúce technické a technologické vybavenie na jeho prevádzku a na realizáciu všetkých plánovaných aktivít: od bežných pracovných počítačových staníc a prídavných zariadení, cez server a zariadenia pre dočasné uloženie digitálnych dát pred ich odovzdaním do dátového archívu až po špeciálne zariadenia na zber údajov o prejavoch hmotnej a nehmotnej kultúry rómskej menšiny získavaných v teréne či digitalizačné zariadenia na konverziu rôznych typov kultúrnych objektov zo súkromných zbierok.

Samotná implementácia projektu je plánovaná na plné tri roky 2012-2014 s 5-ročnou udržiavateľnosťou. ŠVK v rámci Dokumentačno-informačného centra rómskej kultúry vytvorí 8 nových trvalo udržiavateľných pracovných miest + 2-3 dočasné pracovné miesta súvisiace s administráciou (manažmentom a publicitou) projektu.

Odborná časť projektu bude spočívať v aktivitách súvisiacich s:

- mapovaním a zberom prejavov súčasnej rómskej kultúry v teréne, ako aj mapovaním zbierok u súkromných vlastníkov,
- evidenciou a katalogizáciou získaných kultúrnych objektov dokumentujúcich prejavy tradičnej rómskej kultúry,
- prezentáciou súčasnej živej kultúry Rómov, najmä jej sprístupňovaním v zdigitalizovanej podobe alebo organizovaním etnografických výstav či iných súvisiacich podujatí,
- výskumom rómskeho jazyka, jeho pôvodu, vývoja a súčasnej podoby a využitia v komunikácii na rôznych úrovniach,
- publikačnou činnosťou – zverejňovaním výsledkov výskumu, prezentačných a informačných materiálov,
- prevádzka čítárne a študovne zameranej na romistiku a sprístupňovanie tlačených dokumentov s rómskou problematikou.

Nezanedbateľnou stránkou činnosti centra bude podpora interkultúrneho dialógu v regióne, organizácia multikultúrnych stretnutí s prezentáciou kultúr jednotlivých etníc, podpora debaty a otvorenej diskusie so zameraním na cieľovú skupinu stredoškolskej a vysokoškolskej mládeže. Centrum bude mať na pamäti európsky kontext a postupne plánuje nadviazať komunikáciu s podobnými inštitúciami zaoberajúcimi sa dokumentovaním rómskej tradičnej a živej kultúry v rámci štátov Európskej únie za účelom spolupráce, výmeny informácií a prezentácie výsledkov centra na medzinárodnej úrovni.

Ako súvisí rómska kultúra s poslaním Štátnej vedeckej knižnice?

Komu budú slúžiť výsledky projektu?

Ako už bolo spomenuté v úvode, súčasťou poslania Štátnej vedeckej knižnice v Prešove je poskytovať kvalitné knižničné a informačné služby odborníkom ako aj širšej laickej verejnosti. Rómska kultúra, živá kultúra a literatúra je predmetom štúdia hneď niekoľkých vedných odborov (romistika, etnografia, sociálna práca, jazykové štúdiá), ako aj predmetom záujmu mnohých ďalších užívateľov knižničných služieb.

Moderná inštitúcia tohto storočia sa snaží pokryť potreby čo najširšieho spektra týchto užívateľov a flexibilne reagovať na potreby doby. Rozšírením svojich služieb skvalitní vlastné portfólio činnosti a umožní zachovanie a prezentáciu prejavov živej rómskej kultúry (hmotnej aj nehmotnej) v digitálnej podobe.

Projekt má ambíciu uchovať a prezentovať súčasnú i tradičnú kultúru Rómov aj iným spôsobom, ako to robia u nás v súčasnosti inštitúcie muzeálneho zamerania, a zároveň sústrediť komplexné informácie o rómskej

kultúre, histórii, jazyku, tradíciách a iných oblastiach života rómskej menšiny na jednom mieste, nie však výlučne vo fyzickej podobe, ale ako jeden prístup k potrebným a požadovaným informáciám o všetkom, čo súvisí s rómskou problematikou.

Nebude to ľahká úloha a bude si vyžadovať veľa úsilia vybudovať pracovisko, ktoré nebude stavať iba na aktivitách, v ktorých dominujú múzeá, ale ukáže nový pohľad na kultúru Rómov ako súčasť európskeho kultúrneho dedičstva.

Na záver...

„ a ak ponižujú jedni kultúru druhých, strácajú príležitosť naučiť sa z nej to, čo by ich ľudskosť doviedlo k úplnosti“

Maháprabhuďí, indický mysliteľ

Bibliografické odkazy

1. DAVIDOVÁ, Eva. 2010. *Rómska remesla a spôsob obživy*. [online]. [Cit. 01-04-2011]. Dostupné na: http://www.rommuz.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=314&Itemid=23&lang=cs
2. Deklarácia Národnej rady Slovenskej republiky o ochrane kultúrneho dedičstva. [online]. [Cit. 15-03-2011]. In : *Zbierka zákonov Slovenskej republiky* č. 91/2001, čiastka 39 z 20. marca 2001. Dostupné na: <http://www.culture.gov.sk/kulturne-dedicstvo/ochrana-pamiatok/legislatva/zkony/deklaracia-91/2001>
3. HIVEŠOVÁ-ŠILANOVÁ, Dagmar. 2002. Kultúrne aktivity Rómov. In: *Čačipen pal o Roma : súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. / Michal Vašečka*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2002. 911 s. ISBN 80-88935-41-5
4. KUMANOVÁ, Zuzana. 2004. Rómske kováčstvo na Slovensku – jeho tradície v obci Dunajská Lužná. [online]. [Cit. 01-04-2011]. In : *Romano nevo ľil*, roč. 14 (2004), č. 668-671. Dostupné na: <http://www.rnl.sk/modules.php?name=News&file=article&sid=1666>
5. *Operačný program Informatizácia spoločnosti : verzia 2.0*. Bratislava : Úrad vlády SR, 2007. 114 s.
6. *Perspektívy rozvoja rómskej kultúry na Slovensku*. [S. l.] : KVO ROMA-GEMER, [2002]. 47. s. ISBN 80-968142-4-9
7. Ústava Slovenskej republiky. [online]. [Cit. 15-03-2011]. In : *Zbierka zákonov Slovenskej republiky* č. 460/1992, čiastka 92 z 1. septembra 1992. Dostupné na: <http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?CiastkaID=2345>

NISPEZ – DVA ROKY SÚ ZA NAMI, ČO ĎALEJ...?

Žitňanská, Mária - Králiková, Eva - Sliacky, Michal - Vaňo, Marián

Centrum vedecko-technických informácií SR

Abstrakt

Centrum vedecko-technických informácií SR (CVTI SR), riešiteľ projektu NISPEZ (Národný informačný systém podpory výskumu a vývoja na Slovensku – *prístup k elektronickým informačným zdrojom* (EIZ), po dvoch rokoch jeho realizácie prináša prehľad najdôležitejších výstupov troch – vzájomne sa dopĺňajúcich, zo štyroch špecifických cieľov (ďalej ŠC) projektu. Príspevok prezentuje ako CVTI SR napĺňa strategický cieľ projektu, ktorým je informačná podpora výskumu a vývoja (VaV) na Slovensku.

Prvá najrozsiahlejšia časť príspevku je zameraná na hodnotenie efektívnosti využívania EIZ inštitúciami zapojenými do projektu, výstupy a strategické zámery ďalšieho postupu pri napĺňaní ŠC 1 – Koordinácia výberu a optimalizácia portfólia EIZ pre výskum a vývoj.

Druhá časť príspevku je venovaná vyhľadávaciemu portálu pre vedu a výskum *scientia.sk* ako výstupu ŠC 2 – Vybudovanie efektívneho systému využívania EIZ pre výskum a vývoj na báze nadstavbových nástrojov. Ďalšia časť príspevku prezentuje dosiahnuté výsledky ŠC 3 – Vytvorenie centrálnej databázy slovenských EIZ pre výskum a vývoj a portálové riešenie prístupu k ďalším, parciálne spracovávaným elektronickým zdrojom.

Abstract

The Slovak Centre of Scientific and Technical Information (SC STI), the NISPEZ (National Information System promoting Research and Development in Slovakia – *Access to Electronic Information Resources* (hereinafter EIR) project solver, offers a review of the most important outputs concerning mutually complementary three out of four specific goals (hereinafter SG) of the project after two years of implementation. The paper presents a review on the SC STI fulfilling the project strategic goal: information support to research and development in Slovakia.

The initial, most comprehensive part of the paper is focused on evaluation of EIR application by institutions involved in the project, outputs and strategic intents of further advance in fulfilling the SG No. 1 – Coordination of EIR selection and optimisation of EIR portfolio for research and development.

The following part of the paper is devoted to the *scientia.sk* searching portal for science and research as an output of SG No. 2 – Creating an effective system for EIR application used in the research and development area based on superstructural advanced tools. The final part of the paper presents the results obtained in SG No. 3 – Creating a central database of the Slovak EIR to support research and development and portal solution of access to other, partially processed electronic resources.

Kľúčové slová

Národné projekty, databázy, elektronické informačné zdroje, výskum a vývoj, hodnotenie efektívnosti, portálové riešenie, federatívne vyhľadávanie, linkovací server, portál *scientia.sk*.

Keywords

National projects, electronic information resources, research and development, effectiveness evaluation, portal solutions, federated searching, link server, portal *scientia.sk*.

Úvod

Centrum vedecko-technických informácií SR od polovice decembra 2008 realizuje v rámci Operačného programu Výskum a vývoj národný projekt informačnej podpory výskumu a vývoja na Slovensku s nenávratným finančným príspevkom z Európskeho fondu regionálneho rozvoja (ERDF). Realizácia projektu potrvá do júna 2014 a celková suma nenávratného finančného príspevku je 19 881 676,23 € (takmer 600

mil. Sk). Názov projektu je „**Národný informačný systém podpory výskumu a vývoja na Slovensku – prístup k elektronickým informačným zdrojom**“.

O projekte NISPEZ bolo podrobne písané v predchádzajúcom zborníku INFOS 2009 (Birová – Žitňanská, 2009). Predstavené boli:

- strategický cieľ a jednotlivé špecifické ciele projektu NISPEZ,
- jednotlivé inštitúcie zapojené do projektu NISPEZ a e-zdroje im pridelené,
- e-zdroje samotné a ich podrobný popis, tematické a typologické zaradenie.

1. Koordinácia výberu a optimalizácia portfólia EIZ pre výskum a vývoj

Centralizovaný nákup licencií na zabezpečenie prístupu do 15 rôznych EIZ pre VaV, na základe ktorých majú zapojené inštitúcie už dva roky prístup k e-zdrojom prostredníctvom projektu NISPEZ, je jeho kľúčovou úlohou. Databázy pre svoj široký záber sú relevantné pre väčšinu vysokých škôl, univerzít a vedeckovýskumných pracovísk (ŠC 1, projektu NISPEZ).

1.1 EIZ pre výskum a vývoj

Databázy sprístupňované v rámci projektu NISPEZ svojím obsahovým zameraním pokrývajú jednotlivé vedné oblasti a používateľom sprístupňujú plné texty v najvýznamnejších vedeckých a odborných publikáciách. Inštitúciám zapojeným do národného projektu sú sprístupňované podľa profilového zamerania databáz a konkrétnej vysokej školy, univerzity či vedeckej knižnice.

Podstatnú časť celého portfólia tvoria citačné a scientometrické databázy platformy Web of Knowledge a SCOPUS, do ktorých majú v rámci národného projektu prístup všetky zapojené inštitúcie, keďže informácie z nich sú potrebné nielen na sledovanie najnovších vedeckých poznatkov, vývojových trendov, ale aj na hodnotenie vedeckovýskumnej práce jednotlivcov, katedier, ústavov, vysokých škôl a univerzít v SR. Obe spomenuté databázy sú multidisciplinárne – mapujú všetky vedné disciplíny, vďaka čomu nachádzajú uplatnenie takmer vo všetkých spomínaných inštitúciách.

Projekt NISPEZ nielen plne zabezpečil kontinuitu v doterajšom konzorciálnom sprístupňovaní databáz pre univerzity, vysoké školy a vedecké pracoviská, ale portfólio sprístupňovaných EIZ aj rozšíril o nové databázové tituly. Ide o dve kolekcie umeleckých databáz, ktoré doteraz na Slovensku prístupné neboli. K databáze SpringerLink bola zakúpená tzv. národná licencia, čo znamená, že cena za prístup k tomuto e-zdroju nie je určená počtom používateľov. O prístup k tomuto zdroju môžu požiadať všetky knižnice financované z verejných zdrojov, štátne a verejné vysoké školy a univerzity, ako aj iné neziskové informačné inštitúcie mimo privátneho sektora. Otvorenosť tejto platformy znamená, že na rozdiel od iných databáz je počet inštitucionálnych používateľov neobmedzený. V ďalšom prípade boli zabezpečené konzorciálne nákupy pri tých databázach, ktoré nakupovali jednotlivé inštitúcie individuálne.

Vzhľadom na limitované finančné prostriedky ani tento projekt nemôže obsiahnuť všetky vedné odbory a špecifické požiadavky jednotlivých vysokých škôl k plnej spokojnosti. Pri výbere databáz sa významne prihliadalo na požiadavky jednotlivých inštitúcií, ale napriek tomu treba poznamenať, že sprístupňované EIZ sú vhodným základom pre informačnú podporu výskumu a vývoja na Slovensku, avšak v prípade špeciálnych požiadaviek na užšie profilované EIZ si jednotlivé univerzity, vysoké školy alebo vedecké pracoviská aj naďalej zabezpečujú ich nákup z vlastných finančných zdrojov.

Prehľad databázových kolekcí projektu NISPEZ prístupných v akademických a vybraných vedeckých knižniciach a ich stručný popis možno nájsť na webovej stránke projektu: <http://nispez.cvtisr.sk/>.

1.2 Inštitúcie zapojené do projektu NISPEZ

Projekt NISPEZ má národný charakter a je do neho zapojených 21 slovenských verejných vysokých škôl a univerzít, tri vedecké knižnice a Slovenská akadémia vied prostredníctvom Ústrednej knižnice SAV (zoznam inštitúcií vid' <http://nispez.cvtisr.sk/>).

Vzhľadom na to, že do projektu je zapojených hore uvedených 25 inštitúcií, zásadným dokumentom pre koordináciu a vzájomnú komunikáciu projektového tímu v rámci realizácie aktivít špecifického cieľa 1 je „*Koncepcia koordinácie, hodnotenia a optimalizácie elektronických informačných zdrojov*“ (ďalej len Koncepcia).

1.3 Nastavenie podmienok na efektívne využívanie a vyhľadávanie v EIZ

Riešiteľský tím projektu NISPEZ v rámci 5. etapy projektu (Zabezpečenie prístupu k EIZ a ich efektívneho využívania) vytvára optimálne podmienky pre efektívne využívanie EIZ sprístupňovaných v rámci projektu.

Odborné podujatia projektu NISPEZ – sú v záujme efektívneho využívania sprístupňovanej vedeckej literatúry pravidelne organizované v CVTI SR ako aj v ostatných inštitúciách zapojených do projektu. Odborné podujatia sú organizované jednak ako **pracovné semináre**, t.j. ide o praktické ukážky práce, vyhľadávania a tréning s jednotlivými databázami. Rovnako používateľom sú ponúkané aj **informačné semináre** o novinkách a trendoch v oblasti rozvoja elektronických informačných zdrojov.

Výročné odborné podujatia – potreba organizovať pravidelne väčšie odborné podujatia sa potvrdila po seminári o EIZ sprístupňovaných v rámci národného projektu NISPEZ – „**Brána k vedeckému poznaniu otvorená**“ konaného dňa 27. 11. 2009 v CVTI SR. Hlavným cieľom podujatia bolo v spolupráci s gestormi EIZ podrobne predstaviť slovenskej vedeckovýskumnej komunite celé portfólio e-zdrojov pre VaV.

Po výbornej odozve na prvé podujatie sa organizátori podujatia rozhodli pokračovať v tradícii ich konania. Druhý ročník podujatia „**Brána k vedeckému poznaniu otvorená II – konferencia o elektronických informačných zdrojoch pre výskum a vývoj sprístupňovaných v rámci národného projektu NISPEZ**“ sa uskutočnil dňa 18. novembra 2010 v CVTI SR. Cieľom tohto podujatia bolo predstaviť slovenskej vedeckovýskumnej komunite hodnotenie využívania portfólia EIZ projektu NISPEZ po prvom roku jeho realizácie. Podujatie prinieslo ďalšie podstatné informácie, a to: predstavenie Vyhľadávacieho portálu pre vedu a výskum – *scientia.sk*.

Súčasťou podujatí boli aj odborné výstavy produktov a služieb dodávateľov jednotlivých EIZ projektu a zároveň aj pracovné porady všetkých zainteresovaných zložiek projektu NISPEZ (riadiaci a odborný personál projektu, gestori jednotlivých databáz, kontaktné osoby za jednotlivé inštitúcie a zástupcovia dodávateľských firiem).

Obe výročné podujatia možno hodnotiť vzhľadom na veľkú účasť ako mimoriadne úspešné podujatia. Svedčia o tom aj pozitívne ohlasy, ktoré získali organizátori ako spätnú väzbu.

Presný zoznam odborných seminárov, ktoré už boli v rámci projektu uskutočnené, ako aj tých, ktoré sú plánované, je možné nájsť na webovej stránke projektu, v sekcii *Podujatia* (<http://nispez.cvtisr.sk/>).

Implementovanie nadstavbových nástrojov – možno považovať za veľmi dôležitý prostriedok pre dosahovanie čo najefektívnejšieho využívania e-zdrojov. Súvisí to so zavádzaním takých inovatívnych služieb a nástrojov, ktoré v maximálnej miere používateľovi uľahčia nielen samotné vyhľadávanie v e-zdrojoch, ale aj orientáciu a navigáciu v portfóliu EIZ inštitúcie. Nakoľko je táto aktivita súčasťou osobitného špecifického cieľa projektu NISPEZ, podrobne sa jej v tomto článku venujeme v kapitole číslo 3.

Vhodne zvolená publicita EIZ – je veľmi dôležitá pre informovanie vedeckovýskumnej komunity na Slovensku, jednak o projekte NISPEZ ako takom, ale najmä o samotných e-zdrojoch, efektívnom orientovaní sa v ponukách e-zdrojov, ako aj ich efektívnom využívaní. V rámci projektu bolo navrhnutých viacero materiálov publicity, ako napr. webová stránka projektu NISPEZ, sprievodcovia jednotlivými databázovými kolekciami, plagáty, roll-upy, záložky, skladačky a pod. Medzi najčastejšie aktivity možno zaradiť najmä mediálne prezentácie (TV diskusie, rozhovory, novinové články a pod.), prezentácie na odborných seminároch, konferenciách, v odborných periodikách a pod.

Pre prehľad aktivít v rámci publicity, pozri tabuľka č. 1.

Publicita projektu NISPEZ

Rok	Označenie projektu	Médiá TA3 HN	Príspevky	Konferencie, semináre	Propagačné materiály	Reklamné predmety	Tlačová konferencia	Výročná konferencia	Webové sídlo http://nispez.cvtisr.sk
2008									
		16. 12.							
		30. 12.							
2009									
	veľkoplošná tabuľa	13. 1.	19. 2.	<i>ITlib. Informačné technológie a knižnice</i> č. 1, 2, 3, 4/2009	Ako sa nestratiť v oceáne informácií, Martin, 10. 3. 2009	letáky A5		1. 10. 2009	27. 11. 2009
	roll up	17. 2.	11. 6.	Knižnica č. 11 – 12 / 2009	INFOS 2009 St. Lesná, 27. – 30. 4.				
		9. 6.	6. 8.	Bulletin SAK č. 1/09	INFORUM 2009 Praha, 27. – 29. 5.				
		29. 9.	1. 10.		seminár akademických knižníc, Žilina, 16. 6.				
		3. 11.			ústavy SAV				
		1. 12.			UNINFOS 09 Nitra, 25. – 27. 11.				
					Informačné semináre (celkom: 23/527 účastníkov)				
2010									
	roll up	18. 5.	25. 2.	Eurokompas 3/2010	seminár akademických knižníc, Žilina, 29. 6.			18.11.2010	
	plagáty A1, A2		29. 9.	<i>ITlib. Informačné technológie a knižnice</i> č. 1, 2,3,4 / 2010	Informačné semináre (celkom: 36/845 účastníkov)	plagáty A3 skladačky záložky	tašky bloky perá		
					pracovné semináre (celkom: 7/152 účastníkov)				

Tabuľka č. 1 – prehľad aktivít publicity EIZ projektu NISPEZ

V rámci projektu NISPEZ bola vytvorená samostatná **webová stránka projektu**: <http://nispez.cvtisr.sk/>. Súčasťou stránky je aj sekcia o e-zdrojoch projektu, ktorú je možné považovať za miesto, odkiaľ práve mnohí používatelia z radov VaV pracovníkov prístupujú k elektronickým informačným zdrojom.

Obrázok č. 1 – vstupná obrazovka webovej stránky projektu NISPEZ

1.4 Hodnotenie efektívneho využívania e-zdrojov NISPEZ

Vzhľadom na množstvo vynakladaných finančných prostriedkov na nákup licencií pre prístup k e-zdrojom projektu NISPEZ a vzhľadom na počet inštitúcií do projektu zapojených, CVTI SR ako jeho riešiteľ každoročne vykonáva hodnotenie efektívnosti využívania týchto e-zdrojov. Vyhodnotenie slúži nielen na priebežné sledovanie a hľadanie slabých článkov pre zabezpečenie maximálneho využívania sprístupnených e-zdrojov, ale aj ako podklad pre optimalizáciu zvolenej ponuky a e-zdrojov a participujúcich inštitúcií v ďalšom období realizácie projektu.

Hodnotenie efektívnosti využívania EIZ je veľmi dôležitou etapou ŠC 1 projektu. Spočíva a jednej strane v pravidelnom sledovaní a **vyhodnocovaní štatistických údajov** využívania jednotlivých EIZ, na strane druhej prostredníctvom **dotazníkových prieskumov spokojnosti používateľov sleduje** požiadavky, potreby a mieru spokojnosti pracovníkov VaV s portfóliom e-zdrojov sprístupňovaných v rámci projektu. Na dokreslenie obrazu o tom, aký reálny dosah na VaV má efektívne využívanie EIZ, sa v rámci hodnotenia rámcovo sleduje aj úroveň informačnej gramotnosti a publikačného správania cieľovej skupiny pracovníkov VaV. Výstupom spomínanej etapy sú **hodnotiace správy (Vyhodnotenie miery využívania EIZ a optimalizácie portfólia EIZ a skladby používateľských organizácií)**. Doteraz bola spracovaná hodnotiacia správa za prvý rok realizácie projektu NISPEZ (2009), (Žitňanská – Sliacky, 2010). Aktuálne sa spracováva hodnotiacia správa za rok 2010.

1.4.1 Metodológia hodnotenia efektívnosti využívania EIZ

Podklady na hodnotenie sa získavajú:

- zo štatistík využívania EIZ, ktoré generujú vydavatelia jednotlivých databáz,
- z dotazníkových prieskumov uskutočnených medzi používateľmi EIZ.

1.4.2 Štatistiky

Vo všetkých inštitúciách zapojených do projektu NISPEZ a pre všetky e-zdroje obstarávané v rámci projektu sa spoločne sledujú rovnaké štatistické ukazovatele. Vzhľadom na rôznorodosť štatistických výstupov z databáz boli zvolené ukazovatele, ktoré sú sledovateľné a porovnateľné vo všetkých typoch EIZ. Štruktúra sledovaných štatistických ukazovateľov je nasledovná:

typ databázy	štatistické ukazovatele
	počet prístupov – počet vyhľadávaní

Tabuľka č. 2 – štruktúra sledovaných štatistických ukazovateľov využívania EIZ

Štatistické výstupy sú spracované v tabuľkovom aj grafickom prevedení. Spracovaných je všetkých 15 elektronických informačných zdrojov sprístupňovaných v rámci projektu NISPEZ. Štatistické ukazovatele sú spracované pre všetkých 25 používateľských inštitúcií projektu NISPEZ. Pre dokreslenie miery využívania jednotlivých e-zdrojov v priebehu realizácie projektu NISPEZ boli pripravili grafy, ktoré obsahujú porovnanie (viď príloha č. 1):

- celkových počtov prístupov v rokoch 2009 – 2010;
- celkových počtov vyhľadávaní (resp. počty zadaných dotazov) v rokoch 2009 – 2010;
- celkových počtov zobrazených plných textov dokumentov v rokoch 2009 – 2010.

V spomínaných hodnotiacich správach za roky 2009 a 2010 možno nájsť kompletne spracované štatistické ukazovatele všetkých databáz za jednotlivé inštitúcie NISPEZ. Na základe analýz sledovaných štatistických ukazovateľov využívania EIZ a berúc do úvahy počty potenciálnych používateľov jednotlivých inštitúcií je možné používateľské inštitúcie zapojené do projektu NISPEZ rozdeliť do troch skupín. Pre zaradenie jednotlivých inštitúcií do kategórií pre každý e-zdroj NISPEZ viď hodnotiace správy za rok 2009 a 2010.

Kritériá na zaradenie jednotlivých inštitúcií do „hodnotiacich“ skupín:

- výsledky štatistických ukazovateľov vzhľadom na veľkosť skupiny potenciálnych používateľov daného e-zdroja,
- jedinečnosť e-zdroja v danej inštitúcií,
- dĺžka obdobia sprístupnenia EIZ – koľko rokov je už konkrétny EIZ v danej inštitúcií prístupný,
- prekrytie, t. j. duplicita e-zdroja vzhľadom na potenciálnych používateľov inštitúcie a pod.

Uvedený spôsob hodnotenia, ktorý pozostáva zo zaradenia inštitúcií do troch kategórií, ponúka obraz reálneho stavu podložený štatistickými ukazovateľmi využívania EIZ. Takýto pohľad umožní objektívne rozhodovať o zachovaní aktuálneho portfólia EIZ a nastavenia používateľských inštitúcií, resp. naznačiť zmeny, ktoré by mohli nastať.

Hodnotiace kategórie inštitúcií:

- **Prvá kategória** zahŕňa inštitúcie, ktoré EIZ využívajú adekvátne, ktorých portfólio EIZ je objektívne nastavené správne a nie je dôvod uvažovať nad zmenami tohto portfólia. Je potrebné

pokračovať v publicite a snažiť sa neznížiť súčasný stav vo využívaní EIZ, ale naopak – naďalej ho kontinuálne zvyšovať.

- **Druhá kategória** zahŕňa inštitúcie, ktoré si vyžadujú pozornosť, resp. odporúčanie zo strany riešiteľov NISPEZ, aby dbali nielen na udržanie aktuálneho stavu, ale aj na zvýšenie efektívnosti používania svojich EIZ. Ide o správne cielenú publicitu, správne načasované podujatia – najmä pracovné semináre, materiály publicity a ďalšie kroky, ktoré majú motivovať používateľov e-zdroje využívať viac, systematicky a efektívne. Je predpoklad, že v tomto môžu pozitívne napomôcť aj nadstavbové nástroje MetaLib, SFX a bX implementované v rámci portálu *scientia.sk*.
- **Tretia kategória** zahŕňa inštitúcie, ktoré si vyžadujú zvýšenú pozornosť riešiteľov projektu NISPEZ. Sú tu inštitúcie, ktoré vykázali len veľmi slabé využívanie e-zdrojov projektu. Toto môže indikovať niekoľko vecí:
  - nedostatočné povedomie pracovníkov VaV o EIZ vo svojej inštitúcii;
  - nízka miera informačných potrieb a motivácie VaV pracovníkov;
  - nedostatočne zvládnutá publicita EIZ, resp. nie správne zacielená;
  - nesprávne nastavené portfólio EIZ.

V tejto kategórii sa nachádzajú aj inštitúcie, u ktorých má zmysel uvažovať o nastavení portfólia EIZ tak, aby v prípade špecifických EIZ boli prístupné len pre relevantnú fakultu, resp. katedru, a nie – ako doteraz – pre celú inštitúciu. Takto nastavené sú napr. umelecké databázy alebo databáza REAXYS. Je isté opodstatnenie uvažovať aj o iných e-zdrojoch, pri ktorých by sa dala uplatňovať obdobná politika. Takýto prístup dokáže „možno“ ušetriť aj finančné prostriedky, keďže sa zníži počet potenciálnych používateľov (toto však závisí najmä od rokovaní s dodávateľmi EIZ NISPEZ).

2.4.3 Dotazníkové prieskumy používateľov e-zdrojov

Aktivita plánovaná v 3. etape (Špecifického cieľa 1) realizácie projektu NISPEZ „Dotazníkové prieskumy využívania EIZ o spokojnosti vedeckovýskumných pracovníkov a pedagogických pracovníkov“ sa má realizovať každoročne. Otázky sa modifikujú podľa potreby. Aktuálne sa začiatkom roku 2011 uskutočnil už druhý dotazníkový prieskum.

Na prieskum stanovený v projektovej dokumentácii bola forma dotazníka najvhodnejším prostriedkom, ako osloviť veľký počet respondentov bez nutnosti osobného kontaktu. Dotazník umožnil hromadné získanie údajov pre následné štatistické a analytické spracovanie. Dotazník hodnotenia efektívnosti využívania EIZ bol spracovaný *Pracovnou skupinou pre efektívne využívanie EIZ* projektu NISPEZ bol realizovaný v roku 2010 tvorilo 30 otázok rozdelených do šiestich okruhov:

- I. okruh: demografické údaje
- II. okruh: význam EIZ pre výskum, vývoj a pedagogickú činnosť
- III. okruh: dostupnosť EIZ a ich publicita
- IV. okruh: informačná gramotnosť používateľov EIZ
- V. okruh: spokojnosť s obsahom a portfóliom EIZ
- VI. okruh: publikačné správanie používateľov EIZ

V roku 2011 sa uskutočnil dotazník znova, podobné otázky, ich počet bol však zredukovaný na 20 a posledný – šiesty okruh nebol zahrnutý.

Demografická štruktúra respondentov, t.j. potenciálnych používateľov EIZ, bola určená cieľovou skupinou projektu. Preto hlavným cieľom navrhovaných dotazníkov bolo zistiť, či zabezpečené EIZ zodpovedajú informačným potrebám používateľov VaV, aký je ich význam pre činnosť VaV pracovníkov, či sú o nich dostatočne informovaní, správne k nim navigovaní, či používatelia vedia s nimi efektívne pracovať, či sú zo strany riešiteľov projektu vytvárané optimálne podmienky pre efektívne využívanie EIZ, jedným slovom zistiť viac o efektívite projektu ako takeého. Ďalšími cieľmi dotazníka bolo zistiť spokojnosť s aktuálnym portfóliom a obsahom EIZ a v neposlednom rade sa rámcovo dotazníkom skúmalo aj publikačné správanie používateľov EIZ.

Dotazník dopĺňa kvantitatívne údaje získané zo štatistík, informáciami od jednotlivých používateľov zdrojov, týkajú sa predovšetkým ich spokojnosti s aktuálnou ponukou zdrojov, tematického pokrytia ponúkaných zdrojov, ich prístupnosti a publicity.

Výsledky dotazníkového prieskumu ponúkajú poznatky o informačných potrebách a záujmoch používateľov EIZ z oblasti vedy a výskumu, o úrovni ich informačnej gramotnosti a publikačného správania, no rovnako umožňujú spoznať slabé miesta v sprístupňovaní a publicite e-zdrojov. Výsledky dotazníka pomôžu aj pri následnom rozhodovaní o vhodnosti aktuálneho nastavenia inštitúcií v projekte.

Prostredníctvom dotazníkového prieskumu sa tak získajú nové námety a podnety, ako pružne reagovať na aktuálne informačné potreby a záujmy používateľa a ako poskytovať dôveryhodný a kvalitný vedecký obsah a služby s pridanou hodnotou v konkurenčnom prostredí internetu. Význam spätnej väzby je v tomto prípade nesporný.

Dotazník NISPEZ bol pripravený v elektronickej forme. Informácie o dotazníku boli umiestnené aj na webových stránkach projektu NISPEZ, CVTI SR, portáli InfoLib a na webových stránkach akademických knižníc všetkých inštitúcií zapojených do NISPEZ.

Na vyplnenie dotazníka boli priamo e-mailom vyzvaní vedecko-pedagogickí pracovníci VŠ a univerzít, ktorí mali svoje e-mailové adresy zverejnené na webových stránkach svojich inštitúcií. Vedeckí pracovníci SAV boli o vyplnenie dotazníka požiadaní prostredníctvom svojich riaditeľov ústavov.

Vyplnenie dotazníka (rok 2010) bolo možné v dňoch 13. 5. 2010 až 13. 6. 2010.

Vyplnenie dotazníka (rok 2011) bolo možné v dňoch 10. 3. 2011 až 28. 3. 2011.

Celkový počet respondentov, ktorí vyplnili dotazník: 1375 (rok 2010).

Celkový počet respondentov, ktorí vyplnili dotazník: 1275 (rok 2011).

Kompletne spracované výsledky oboch dotazníkových prieskumov je možné nájsť v *hodnotiacich správach*. Výsledky prvého prieskumu boli aj publikované v odbornom knihovníckom časopise *ITlib. Informačné technológie a knižnice* (Sliacky, 2010).

2.5 Výsledky hodnotenia – zhrnutie

Z výsledkov **dotazníkového prieskumu** používateľov EIZ NISPEZ je možné definovať problematické oblasti či témy v sprístupňovaní a využívaní EIZ a následne určiť stratégiu na zvýšenie efektívnosti ich využívania. Na druhej strane – **štatistické ukazovatele** pozostávajúce zo zaradenia inštitúcií do troch kategórií – presne odhaľujú slabé miesta a ukazujú, kde treba zvýšiť efektívnosť využívania e-zdrojov najviac. Ďalej môžu signalizovať aj problémy relevancie zdrojov a informačných potrieb ich potenciálnych používateľov.

Štatistiky spolu s dotazníkmi vytvorili základný obraz o využívaní zdrojov v prvom a druhom roku realizácie projektu NISPEZ a poskytli podklady pre analýzy. Pre objektívne posúdenie optimálnosti nastavenia portfólia EIZ a skladby inštitúcií bolo potrebné medziročné porovnanie. Bolo dohodnuté, že na základe hodnotenia efektívnosti využívania za rok 2009 (prvý rok realizácie projektu NISPEZ), nedôjde k zmene portfólia EIZ v žiadnej z používateľských inštitúcií projektu NISPEZ pre rok 2010. K tomuto kroku možno pristúpiť až po vyhodnotení efektívnosti využívania EIZ za roky 2009 a 2010.

Z dotazníkového prieskumu používateľov EIZ NISPEZ vyplývajú aj poznatky, na základe ktorých je možné odporúčať, aby informačné a pracovné semináre o EIZ boli vykonávané tematicky cielene – pre používateľov z rovnakých vedných odborov. Ďalej je dôležité zabezpečiť, aby sa tieto semináre konali priamo v mieste, kde pôsobí používateľ, t. j. napr. priamo na katedrách, ústavoch a pod, resp. by tieto semináre mohli byť súčasťou vysokoškolského vzdelávania.

Spätná väzba má mimoriadny význam, tak pre riešiteľov projektu, ako aj pre všetky zainteresované akademické a vedecké knižnice. Na základe štatistických ukazovateľov a dotazníkov bolo možné zistiť používateľské preferencie a potreby, získať nové námety a podnety pre poskytovanie informačných služieb. Je potrebné používateľom poskytnúť dostatočné množstvo informácií a návodov na prácu s databázami, preto v systematickom prístupe dôležitú úlohu zohrávajú rôzne typy odborných podujatí, správne nastavenie publicity, pružné reagovanie na potreby a záujmy používateľov zavádzaním nástrojov pre efektívne vyhľadávanie. Dôraz pritom treba klásť na skutočnosť, že používateľom sa poskytuje dôveryhodný, kvalitný vedecký obsah a služby s pridanou hodnotou v takej miere komplexnosti, akú inde získať nemôžu.

Okrem štatistík a dotazníkového prieskumu sa pri hodnotení do úvahy berú aj iné kritériá, ktoré majú vplyv na to, že inštitúcia potrebuje mať trvalo zabezpečený prístup k danému e-zdroju. Dôležitú úlohu zohráva aj význam jednotlivých inštitúcií z pohľadu výsledkov vedeckovýskumnej činnosti na Slovensku, ktorá sa odráža napr. aj v publikačnej činnosti pracovníkov, počte pracovníkov s akademickými hodnotami, ale aj napr. v zapájaní sa inštitúcie do prestížnych medzinárodných projektov, v počte získaných grantov a pod., t. j. všetky aktivity, ktoré danú inštitúciu posúvajú vyššie v evaluačnom procese.

Zvyšovanie efektívnosti možno vidieť aj v skvalitnení publicity a webových prezentácií o EIZ na stránkach akademických knižníc. Používatelia by mali byť k EIZ najmä správne navigovaní a mali by presne vedieť, kde majú čo a ako hľadať.

Dotazníkový prieskum poukázal na fakt, že respondenti nevyužívajú nástroje databáz na zdieľanie výsledkov vyhľadávania, nepoznáme však príčinu – či vedci nemajú potrebu takéto informácie zdieľať, či majú iné spôsoby komunikácie, alebo im nevyhovuje nástroj konkrétnych e-zdrojov. Môže ísť o určitý typ informačného správania. Práve na lepšie poznanie informačných potrieb a informačné správanie by mohli byť zamerané ďalšie prieskumy.

Informačná gramotnosť podľa výsledkov dotazníka je zrejmé, že používateľ sa na základnej používateľskej úrovni naučí pracovať s vedeckými e-zdrojmi sám. Hoci sú súčasné EIZ vytvárané tak, aby ich používanie bolo intuitívne, najmä odborové zdroje a scientometrické databázy ponúkajú špecializované nástroje a služby, na používanie ktorých sú potrebné isté skúsenosti a zručnosti. Úlohou knižníc je sprostredkovať informácie o nástrojoch databáz, ktoré umožnia vedeckým pracovníkom a študentom využívať všetky ich možnosti.

2.6 Závěry a odporúčania vyplývajúce zo štatistických ukazovateľov a dotazníkových prieskumov

Hodnotenie využívania e-zdrojov umožní:

- vyhodnotiť efektívnosť využívania portfólia EIZ projektu NISPEZ,
- objektívne posúdiť existujúce portfólio EIZ a skladbu používateľských organizácií,
- optimalizovať portfólio EIZ: potvrdiť daný stav alebo (v odôvodnených prípadoch) ho prehodnotiť a navrhnúť zmeny, napr. zmeny skladby oprávnených používateľov (tie sa v prípade potreby prerokujú s dodávateľmi EIZ a môže sa optimalizovať portfólio e-zdrojov pre nadchádzajúce obdobie),
- spoznať mieru spokojnosti s portfóliom EIZ, spoznať aktuálne potreby, požiadavky na informačné zabezpečenie pre VaV pracovníkov,
- sledovať úroveň informačnej gramotnosti a informačné správanie používateľov,
- získať podnety pre posilnenie marketingu informačných služieb, najmä na úrovni akademických knižníc.

Využívanie zdrojov súvisí s odborovým pokrytím. Predpokladané využívanie multidisciplinárnych databáz sa potvrdilo. V porovnaní s inými odborovými databázami (IEEE, REAXYS) je momentálne relatívne nízke využívanie dvoch databáz o umení Art Museum Image Gallery, Gale Virtual Reference Library: Art. Zrejme je to spôsobené aj tým, že sú dostupné iba veľmi krátky čas a že cieľová skupina používateľov si ešte nezískali návyk s nimi pravidelne pracovať. Efektívnosť využívania je možné zlepšiť cielenejšou publicitou a aktívnejším prístupom pri ich publicite.

Výsledky dotazníka ako aj výsledky štatistických ukazovateľov potvrdzujú, že knižnice hrajú nezastupiteľnú úlohu pri sprístupňovaní elektronických zdrojov; ich úlohou je manažovať informačné zdroje, poskytovať poradenstvo na podporu ich využívania, riešiť prípadné problémy a maximálne zjednodušať používateľom prístup k informáciám.

2. Vybudovanie efektívneho systému využívania elektronických informačných zdrojov pre výskum a vývoj na báze nadstavbových nástrojov a technológií.

Fenomén internetu zásadným spôsobom ovplyvňuje aj oblasť elektronických informačných zdrojov a služieb pre výskum a vývoj. Používatelia musia pri získavaní informácií, okrem iného, čeliť enormnému nárastu počtu a rôznorodosti EIZ, rôznym používateľským rozhraniam a pod. Jedným z efektívnych riešení tohto stavu je nasadzovanie tzv. nadstavbových nástrojov a služieb (ŠC 2, projektu NISPEZ).

V tomto kontexte sa v rámci projektu NISPEZ implementoval a uviedol do prevádzky *Vyhľadávací portál pre vedu a výskum scientia.sk*. Hlavným cieľom portálu je umožniť používateľom z jedného rozhrania

súbežne vyhľadávať informácie v rôznych EIZ, ktoré sú orientované na oblasť VaV. Portfólio EIZ tvoria licencované aj voľne prístupné zdroje, pričom zdroje, v ktorých sa má vyhľadávať, si môže v prípade záujmu určiť používateľ. Celkovo majú používatelia k dispozícii viac ako 100 e-zdrojov. Zároveň sa rieši aj problematika efektívneho prístupu používateľov do plnotextových dokumentov, ktoré sú oprávnení využívať.

Portál využíva produkty spoločnosti **ExLibris**: federatívny vyhľadávač **MetaLib**, linkovací server **SFX** a odporúčaciu službu **bX**.

Federatívny vyhľadávač umožňuje z jedného rozhrania súbežne prehľadávať EIZ vybrané používateľom. Získané výsledky potom konsoliduje, odstráni duplicity, informácie zoradí podľa relevancie, zoskupí do tematických skupín podľa typov metadát a prezentuje ich používateľom v unifikovanom formáte. Okrem toho používateľom ponúka aj ďalšie funkcie a nástroje.

Hlavnou úlohou **linkovacieho servera** je dynamicky stanoviť prepojenia do plnotextových dokumentov, do ktorých má príslušná organizácia používateľa prístup. Okrem uvedeného ponúka aj ďalšie dodatkové služby k vyhľadaným dokumentom. Súčasťou riešenia je aj portál elektronických časopisov, ktorého obsah sa vytvára osobitne pre každú z 25 používateľských inštitúcií projektu NISPEZ.

V rámci **služby bX** sa pre vyhľadaný článok odporúčajú ďalšie relevantné e-články, o ktoré sa zaujímali iní používatelia. Pre potreby služby sa z jednotlivých implementácií linkovacieho servera SFX priebežne zhromažďujú a štatisticky vyhodnocujú údaje o využívaní článkov. Ak sú odporúčania na určitý článok k dispozícii, zobrazia sa potom v ponuke služby SFX.

Prístup do licencovaných EIZ sa reguluje pomocou filtrácie internetových adries používateľských počítačov, z ktorých sa do nich pristupuje. Portál je dostupný na adrese <http://scientia.cvtisr.sk/>.

Portál bol do prevádzky spustený 1. 10. 2010. Vplyv nastavbových nástrojov na efektívnosť využívania EIZ možno očakávať až po tomto období. Osobitú úlohu zohráva aj publicita nastavbových nástrojov, pravidelné organizovanie informačných a pracovných seminárov, resp. iných typov a foriem podujatí, ktorých účelom bude motivovať pracovníkov VaV, aby pravidelne využívali nastavbové nástroje (a zároveň EIZ ako také).

Obr. č. 2 – vstupná obrazovka: scientia.sk – vyhľadávací portál pre vedy a výskum

3. Vytvorenie centrálnej databázy slovenských elektronických informačných zdrojov pre výskum a vývoj a portálové riešenie prístupu k ďalším, parciálne spracovávaným slovenským elektronickým zdrojom

Pre vedeckú komunitu sa stalo samozrejmosťou vyhľadávanie relevantných informácií v zahraničných e-zdrojoch, ku ktorým zabezpečuje prístup aj národný projekt NISPEZ. Efektívnejšie využívanie e-zdrojov umožňuje už spomenutý *Vyhľadávací portál pre vedy a výskum – scientia.sk*. Po cieleňom vyhľadávaní vo vedecky zameraných zahraničných databázach je možné nájsť aj slovenské tituly časopisov, ktoré sú (až na pár výnimiek) spracovávané iba v bibliografických databázach. Informácie o publikáciách slovenskej proveniencie s vedeckým obsahom sú pomerne ťažko dostupné, pretože zdroje, v ktorých sú publikované sú roztrieštené a stratené v mori internetu (ŠC 3, projektu NISPEZ).

Riešením problému dostupnosti slovenských vedeckých publikácií v elektronickej podobe sa zaoberá hore uvedený ŠC projektu NISPEZ – Centrálne databáza a portálový prístup k slovenským elektronickým

informačným zdrojom pre výskum a vývoj, jej prevádzka a aktualizácia. Cieľom je vybudovanie bibliografickej databázy slovenských EIZ pre VaV s možnosťou získania plných textov v súlade s autorským zákonom. Databáza ponúka štandardné možnosti vyhľadávania v elektronických dokumentoch z jedného miesta (rozhrania), predstaví profily slovenských vedeckých pracovníkov a slovenský citačný index.

V uplynulom období realizácie projektu bol uskutočnený internetový prieskum voľne dostupných informácií o EIZ pre VaV (periodiká, zborníky), informácie o e-zdrojoch boli overované v Národnej agentúre ISSN a v Súbornom katalógu periodík SR. Kvalita domovských web stránok slovenských EIZ pre VaV a ich dostupnosť je žiaľ slabou stránkou časti vydavateľov a akademických inštitúcií.

V prvej fáze budú do databázy zaradené slovenské vedecké časopisy spracované v databázach platformy Web of Knowledge – Web of Science, Current Contents Connect a SCOPUS. Perspektívne sa databáza rozšíri aj o ďalšie vedecké a odborné časopisy, výberovo zborníky, ročenky a pod. Databáza bude súčasťou portálového riešenia pre prístup k ďalším, parciálne spracovávaným elektronickým zdrojom zo slovenského vedeckého prostredia. Čiastkové výsledky prác realizovaných v tomto špecifickom ciele sú vystavené na portáli projektu NISPEZ v sekcii *Časopisy pre VaV (SK)* (<http://nispez.cvtisr/>).

4. NISPEZ – ako ďalej?

ŠC 1 projektu NISPEZ predstavuje najväčší centralizovaný nákup licencovaných prístupov k e-zdrojom pre výskum a vývoj na Slovensku. Po dvoch rokoch jeho realizácie a analýzy hodnotenia efektívnosti využívania sprístupňovaných e-zdrojov pre výskum a vývoj, možno skonštatovať nasledovné:

Všetky e-zdroje si našli svojich stabilných používateľov v relevantných inštitúciách, najmä však v tých, ktoré k e-zdrojom už mali zabezpečený prístup aj pred projektom NISPEZ. Je to aj vďaka svojmu jedinečnému obsahu a návyku vedecko-výskumných pracovníkov pravidelne s e-zdrojmi pracovať a využívať ich. Nasvedčujú tomu štatistické ukazovatele za rok 2009 a rok 2010. Sumárne medziročné porovnanie indikuje rastový trend. Problémom ostáva, ako ďalej v prípade inštitúcií, ktoré e-zdroje nevyužívajú v dostatočnej miere, resp. ich nevyužívajú vôbec. Ďalšie zabezpečenie prístupu k nedostatočne využívaným e-zdrojom môže byť otáznou, pretože ani po dvoch rokoch nedochádza k zlepšeniu štatistik ich využívania. Je pravdepodobné, že po dvoch rokoch realizácie projektu NISPEZ dôjde k úprave skladby používateľských inštitúcií. Portfólio e-zdrojov možno celkovo hodnotiť ako vhodné zvolené a vyhovujúce. Konkrétne zmeny, ku ktorým tento rok dôjde, budú obsahom výstupu hodnotiacej komisie odborníkov a budú zapracované do dokumentu **Optimalizácia portfólia EIZ NISPEZ**.

V rámci ŠC 2 boli obstarané, implementované a sú prevádzkované nadstavbové nástroje. Začalo sa s informačnými a pracovnými seminármi orientovanými na vyhľadávací portál scientia.sk (doposiaľ ich prebehlo 7 s počtom účastníkov 194 – 1. štvrtrok 2011). Do budúcnosti sa, v súlade s príslušnými projektovými dokumentmi, hlavná pozornosť zameria na bezporuchové prevádzkovanie portálu v režime 24/7, pripájaniu nových e-zdrojov (ako napr. kumulovaný register Primo Central Index), optimalizácii skladby sprístupňovaných – najmä voľne prístupných – EIZ, ďalej aktivitám v oblasti používateľskej podpory, ako aj hodnoteniu a analýze údajov získaných zo štatistických modulov jednotlivých produktov portálu.

Riešitelia projektu NISPEZ veria, že projekt je skutočným prínosom pre akademické inštitúcie vďaka množstvu sprístupňovaných informačných zdrojov pre VaV. Treba mať však na pamäti, že obdobie prístupu k nim je časovo obmedzené a už teraz treba hľadať cesty, ako predĺžiť informačnú podporu pre VaV na dlhšie obdobie a podľa možnosti rozšíriť ponuku o nové odborové zdroje, o prístup k archívom, resp. plným textom dokumentov, ktoré teraz v jednotlivých databázach nemáme.

Zoznam bibliografických odkazov

1. **Birová, Daniela - Žitňanská, Mária:** Národný informačný systém podpory výskumu a vývoja na Slovensku – prístup k elektronickým informačným zdrojom. In: *INFOS 2009 : zborník príspevkov z 35. medzinárodného informatického sympózia INFOS 2009*. Pamäťové inštitúcie v digitálnom prostredí. Stará Lesná 27. - 30. apríla 2009. 1. vyd. - Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov, 2009. – ISBN 978-80-969674-3-8. - S. 9-19.

2. **Sliacky, Michal:** Efektívnosť využívania e-zdrojov NISPEZ – dotazníkový prieskum. In: *ITLib. Informačné technológie a knižnice* [online]. ISSN 1336-0779 - 2010, Roč. 14, č. 4, (2010), s. 57-58. ISSN 1336-0779. Dostupné na internete: <http://www.cvtisr.sk/itlib/itlib103/sliacky.htm>
3. **Žitňanská, Mária - Sliacky, Michal:** Efektívnosť využívania elektronických informačných zdrojov pre výskum a vývoj: Hodnotiaca správa za rok 2009. Hodnotiaca správa je vypracovaná v rámci realizácie národného projektu Národný informačný systém prístup k elektronickým informačným zdrojom – špecifický cieľ 1 projektu (aktivita 1.1; etapa č. 4), Bratislava: CVTI SR 2010, 27 s. 3 prílohy. http://nispesz.cvtisr.sk/download.php?path=zona_riesitelov%2Faktivita+1.1%2FHodnotiaca_sprava_za_r ok_2009%2FHS_2009_aktivita+1+1_NISPEZ.pdf

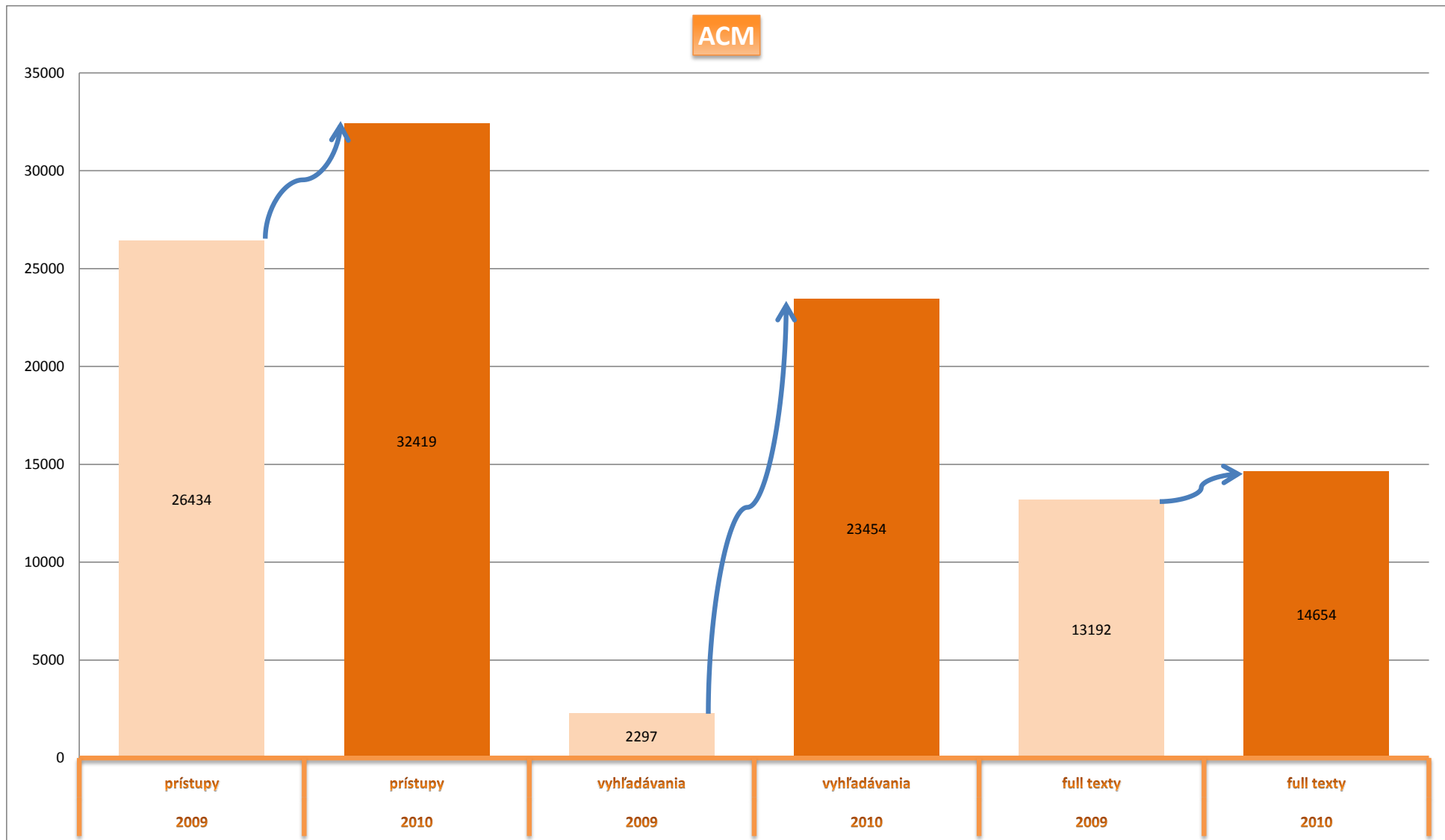
Odporúčaná literatúra

1. **Birová, Daniela - Žitňanská, Mária:** Národný informačný systém podpory výskumu a vývoja na Slovensku – prístup k elektronickým informačným zdrojom. In: *Bulletin Slovenskej asociácie knižníc.* – ISSN 1335-7905. - Roč. 17, č. 1 (2009), s. 10-15.
2. **Šefčík, Michal - Vaňo, Marián.** Nový vyhľadávací portál pre vedu a výskum. *ITLib. Informačné technológie a knižnice* [online]. ISSN 1336-0779. roč. 14, č. 4, (2010),s. 57-58. [cit. 2011-01-31]. Dostupné na internete: http://www.cvtisr.sk/itlib/itlib104/sefcik_vano.htm
3. **Turňa, Ján - Žitňanská, Mária - Cvik, Oleg - Vaňo, Marian - Králiková, Eva - Daniela Birová:** Informačná podpora výskumu a vývoja na Slovensku. INFORUM, 15. ročník konferencie o profesionálnych informačných zdrojoch. 27.- 29. mája 2009, Praha, VŠE. Dostupné na internete: <http://www.inforum.cz/archiv/inforum2009/sbornik/78/>
4. **Žitňanská, Mária:** Národný informačný systém podpory výskumu a vývoja na Slovensku – prístup k elektronickým informačným zdrojom. In: *ITLib. Informačné technológie a knižnice.* – ISSN 1335-793X. - Roč. 13, č. 1 (2009), s. 20-29. <http://www.cvtisr.sk/itlib/itlib091/zitnanska.htm>

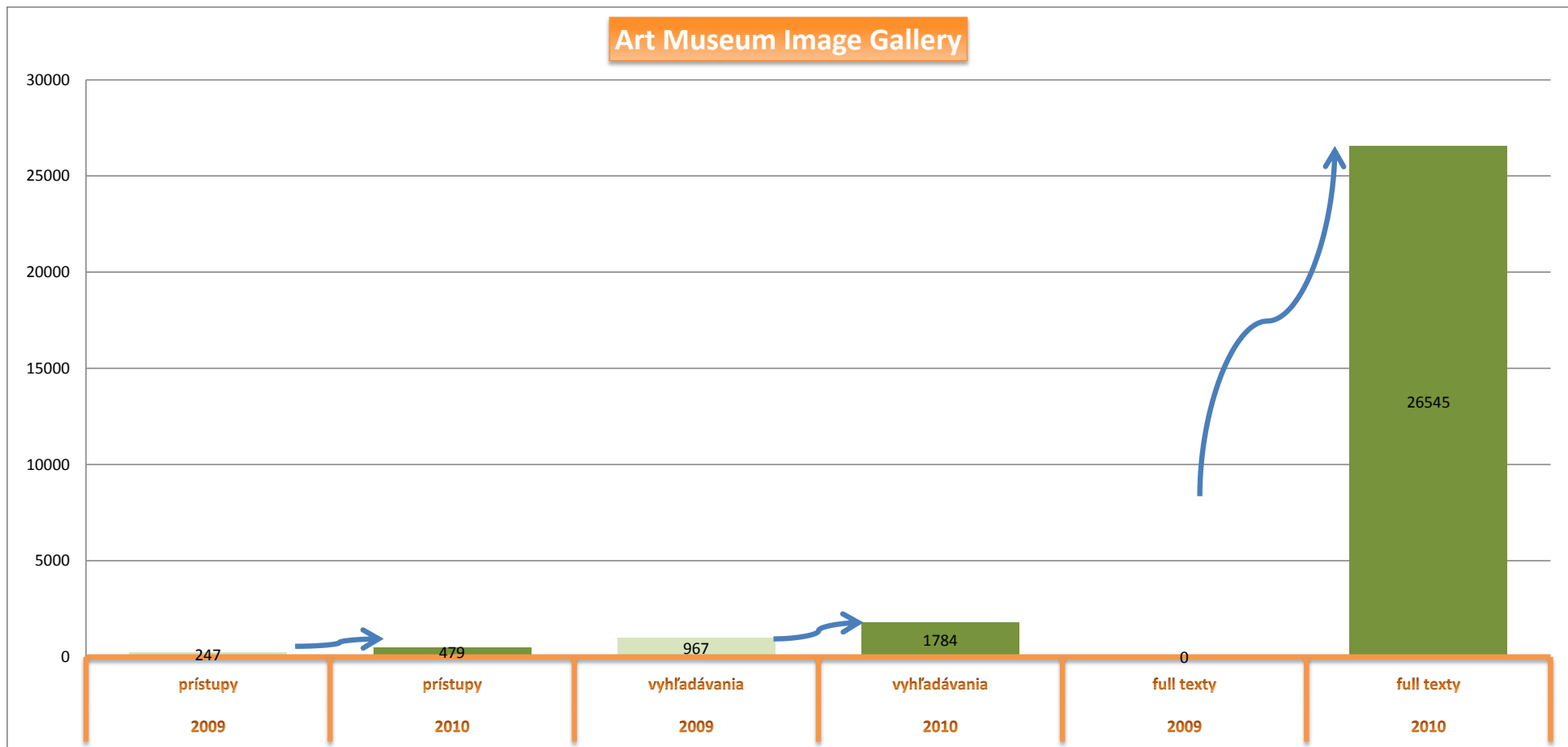
Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku / Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ

ACM	roky					
	2009	2010	2009	2010	2009	2010
štatistický ukazovateľ →	prístupy	prístupy	vyhľadávania	vyhľadávania	full texty	full texty
počet - spolu →	26434	32419	2297	23454	13192	14654

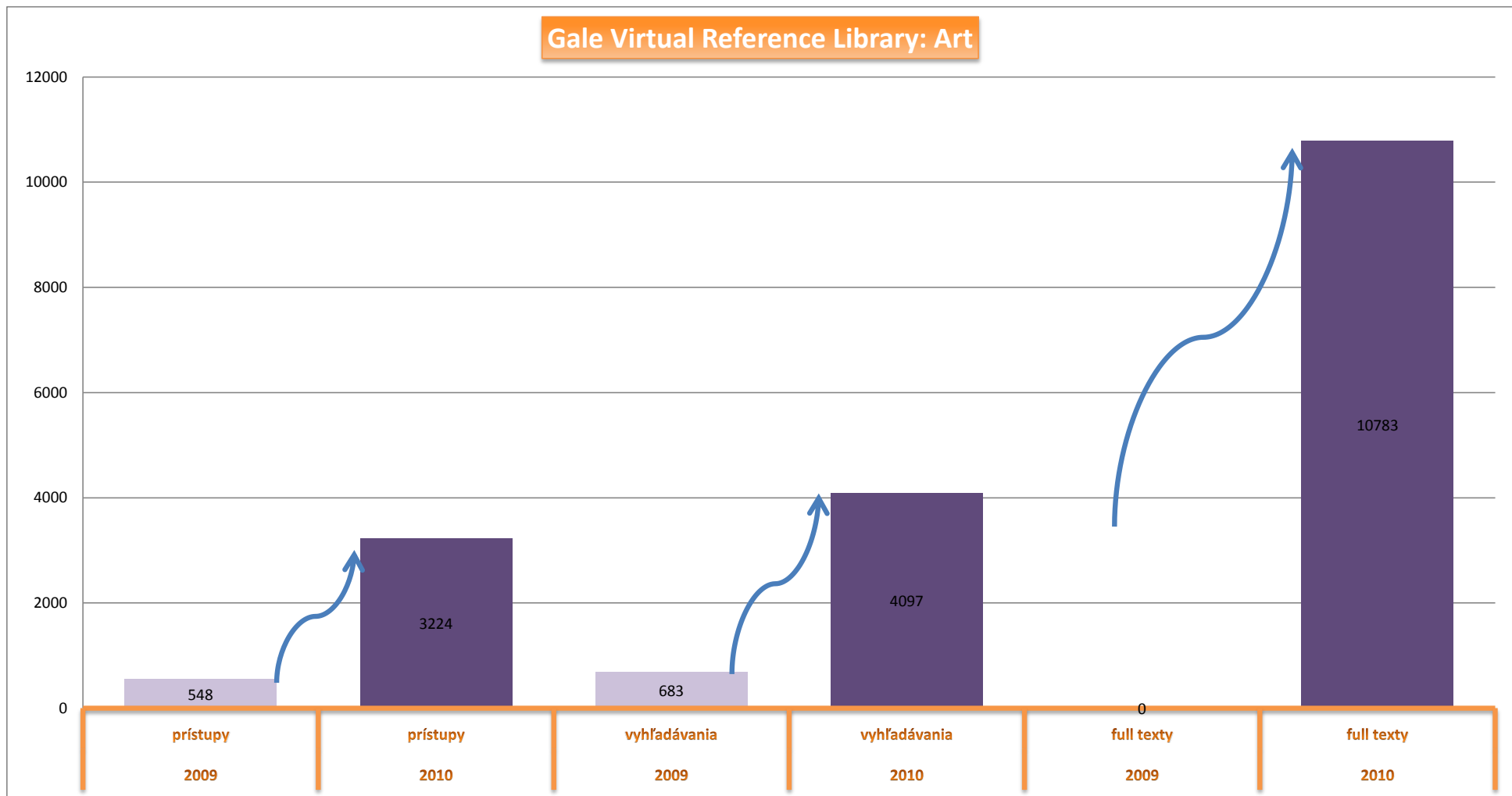

Art Museum Image Gallery	roky					
	2009	2010	2009	2010	2009	2010
štatistický ukazovateľ →	prístupy	prístupy	vyhľadávania	vyhľadávania	full texty	full texty
počet - spolu →	247	479	967	1784	n/a*	26545

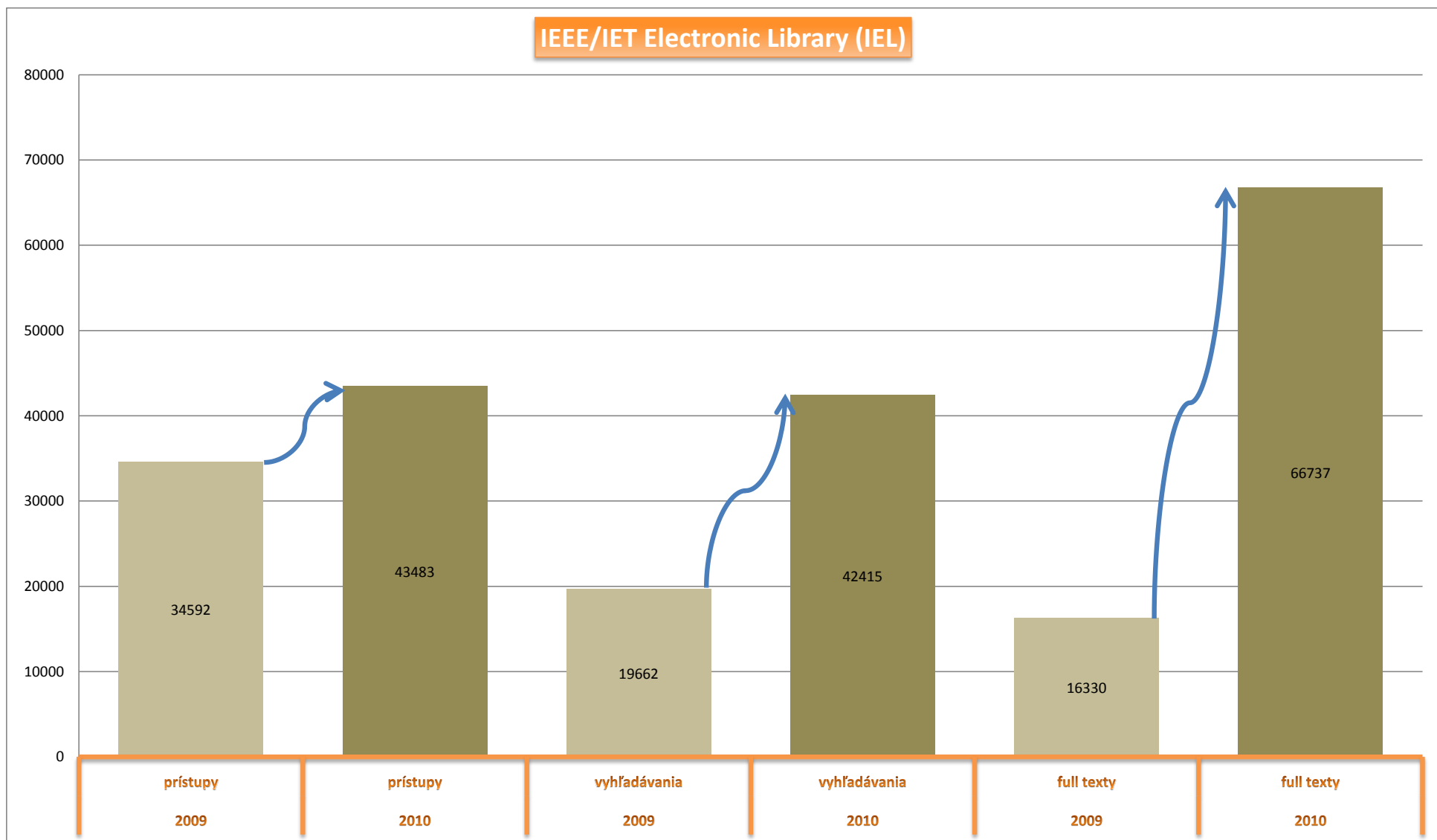
*sledovaný ukazovateľ - počet zobrazených plných textov dokumentov nebol v roku 2009 dostupný

Gale Virtual Reference Library: Art	roky					
	2009	2010	2009	2010	2009	2010
štatistický ukazovateľ →	prístupy	prístupy	vyhľadávania	vyhľadávania	full texty	full texty
počet - spolu →	548	3224	683	4097	n/a*	10783

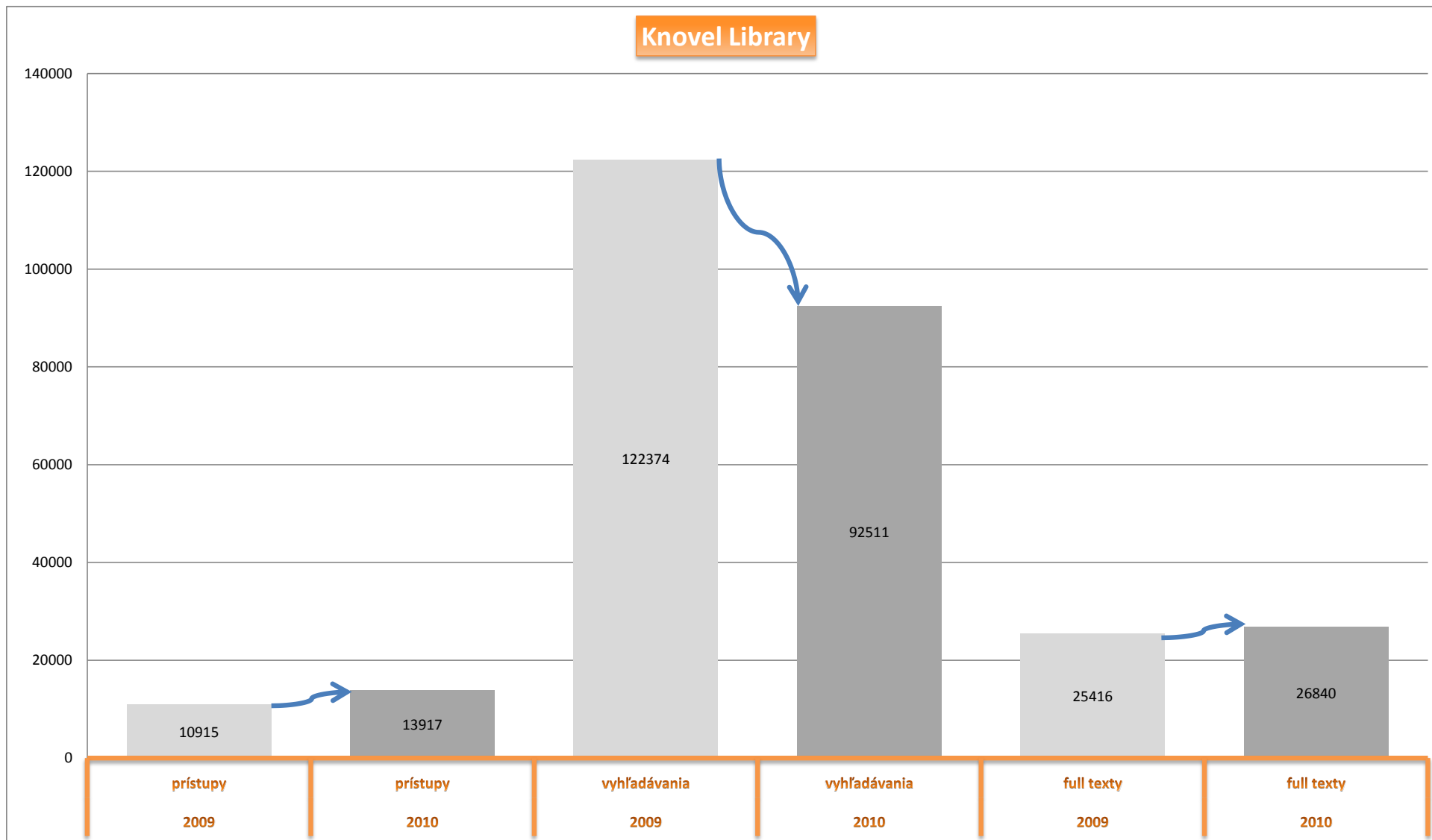

*sledovaný ukazovateľ - počet zobrazených plných textov dokumentov nebol v roku 2009 dostupný

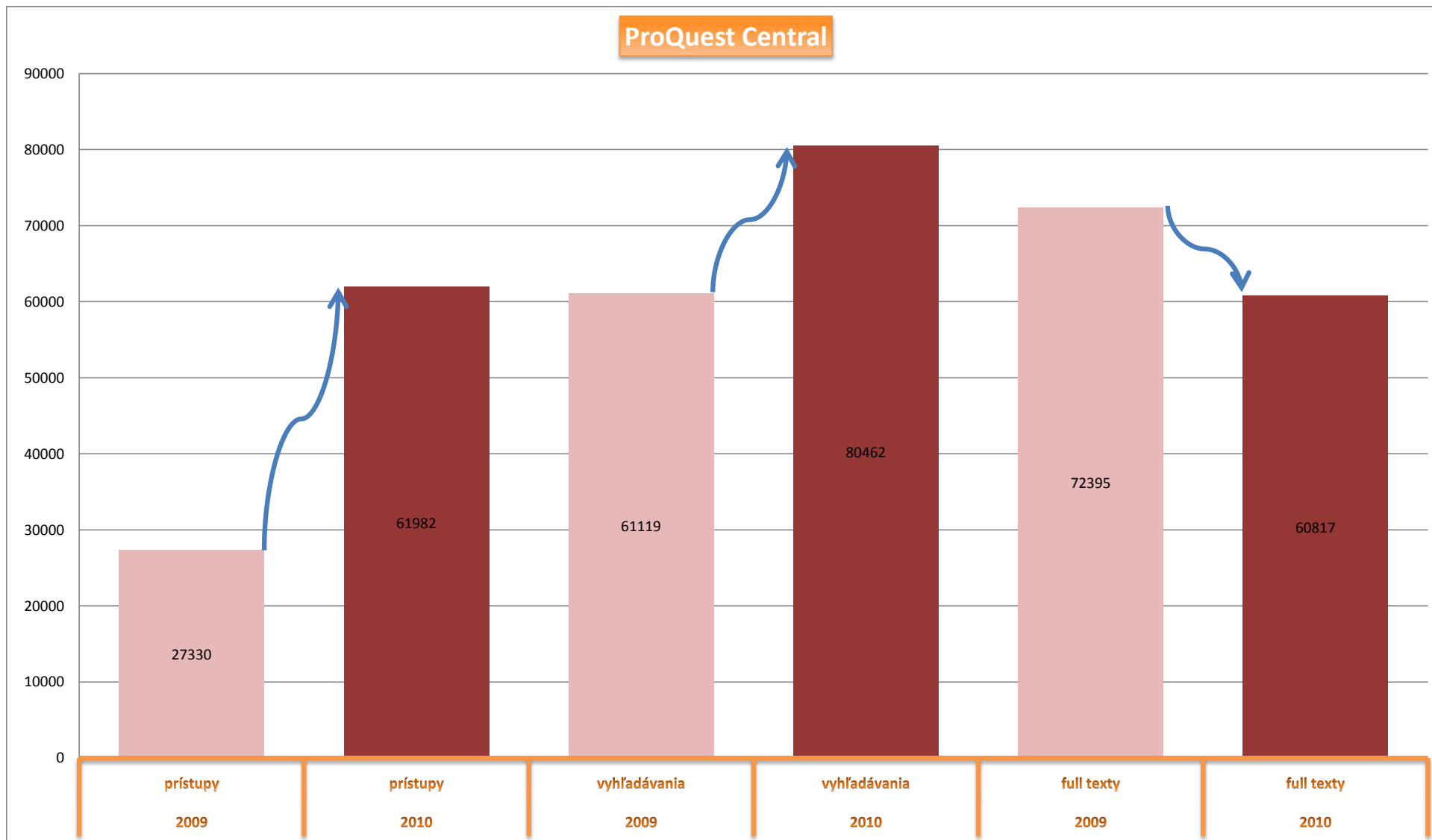
IEEE/IET Electronic Library (IEL)	roky					
	2009	2010	2009	2010	2009	2010
štatistický ukazovateľ →	prístupy	prístupy	vyhľadávania	vyhľadávania	full texty	full texty
počet - spolu →	34592	43483	19662	42415	16330	66737

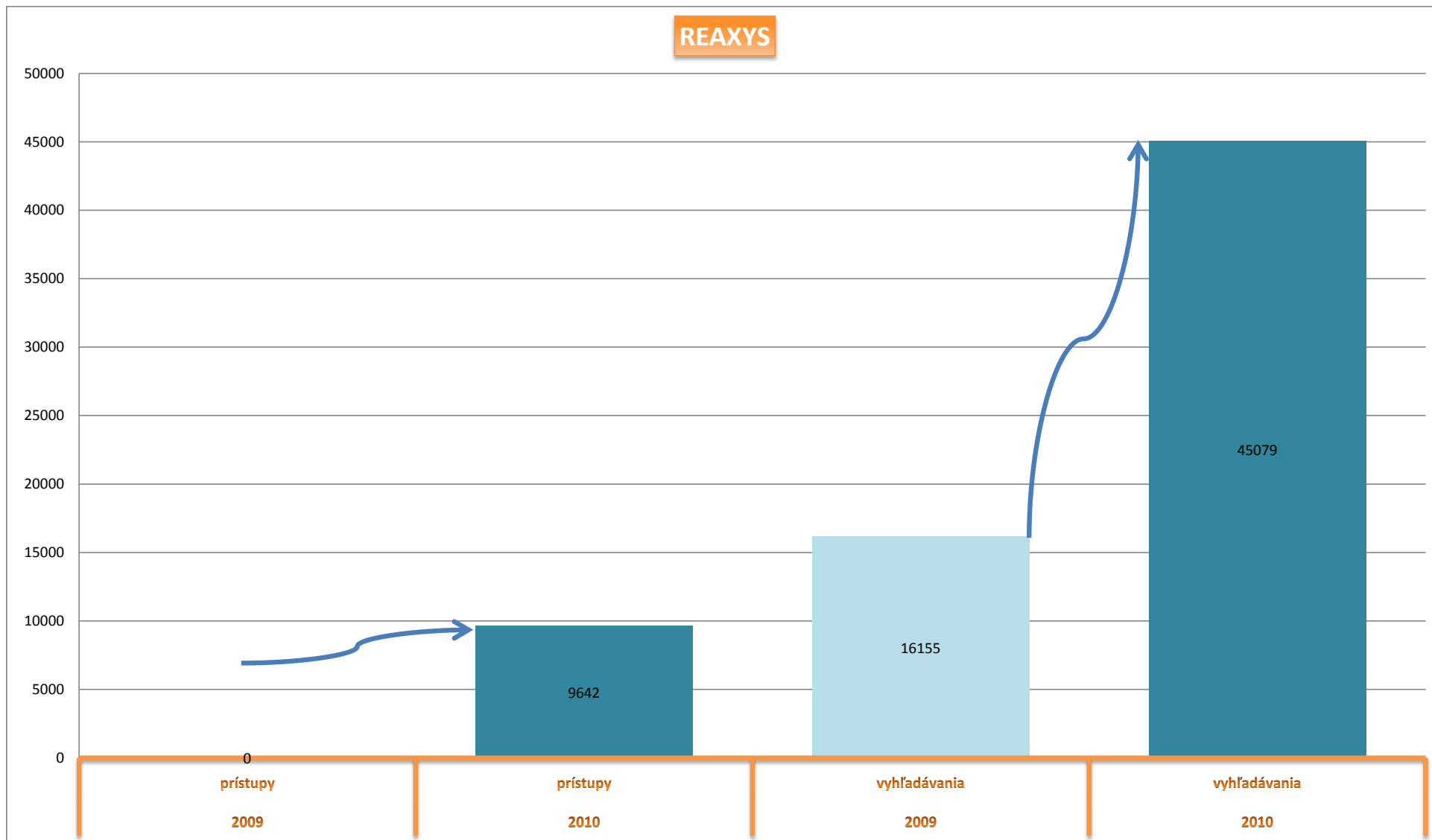
Knovel Library	roky					
	2009	2010	2009	2010	2009	2010
štatistický ukazovateľ →	prístupy	prístupy	vyhľadávania	vyhľadávania	full texty	full texty
počet - spolu →	10915	13917	122374	92511	25416	26840

ProQuest Central	roky					
	2009	2010	2009	2010	2009	2010
štatistický ukazovateľ →	prístupy	prístupy	vyhľadávania	vyhľadávania	full texty	full texty
počet - spolu →	27330	61982	61119	80462	72395	60817

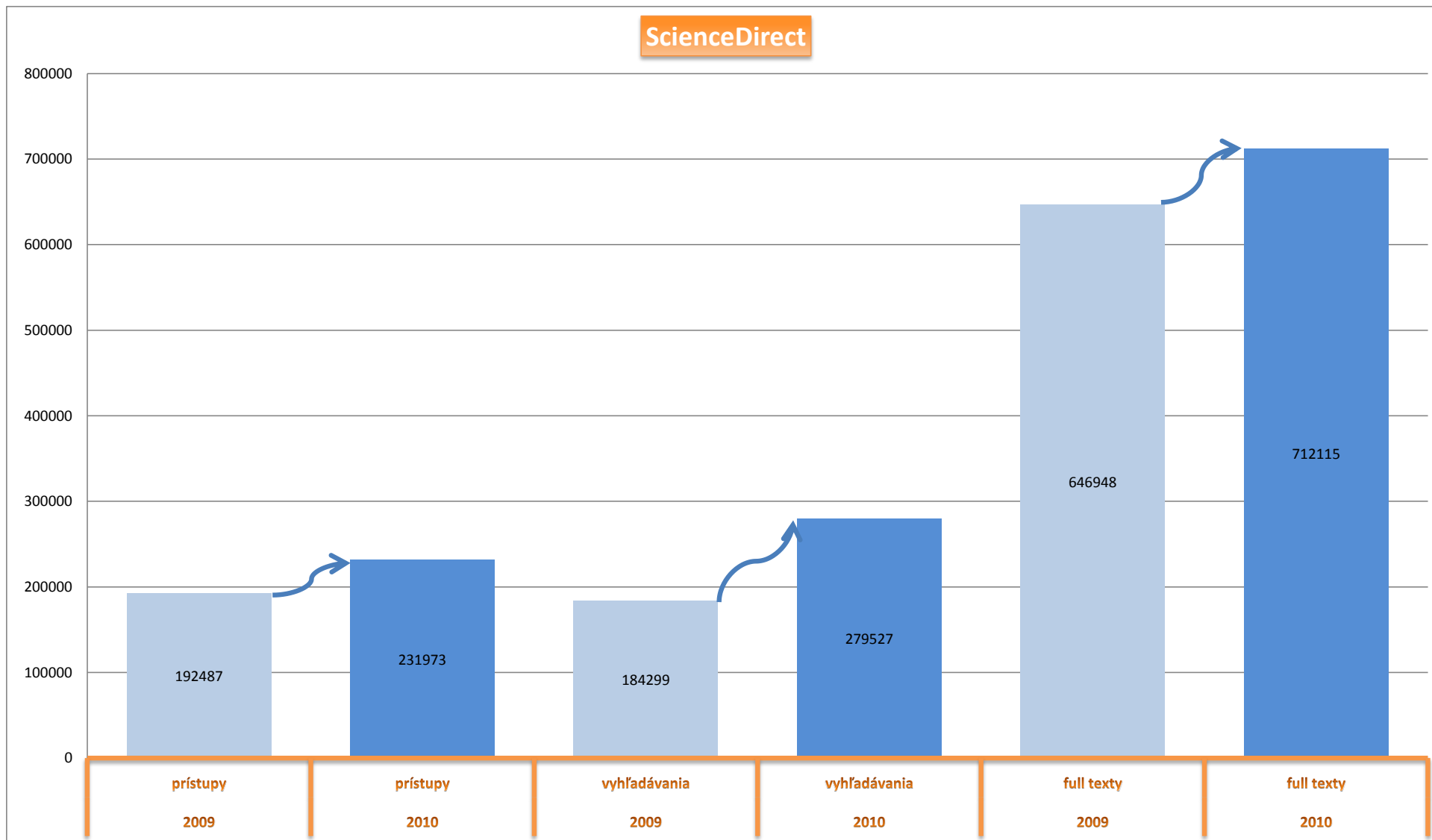

REAXYS	roky			
	2009	2010	2009	2010
štatistický ukazovateľ →	prístupy	prístupy	vyhľadávania	vyhľadávania
počet - spolu →	n/a	9642	16155	45079

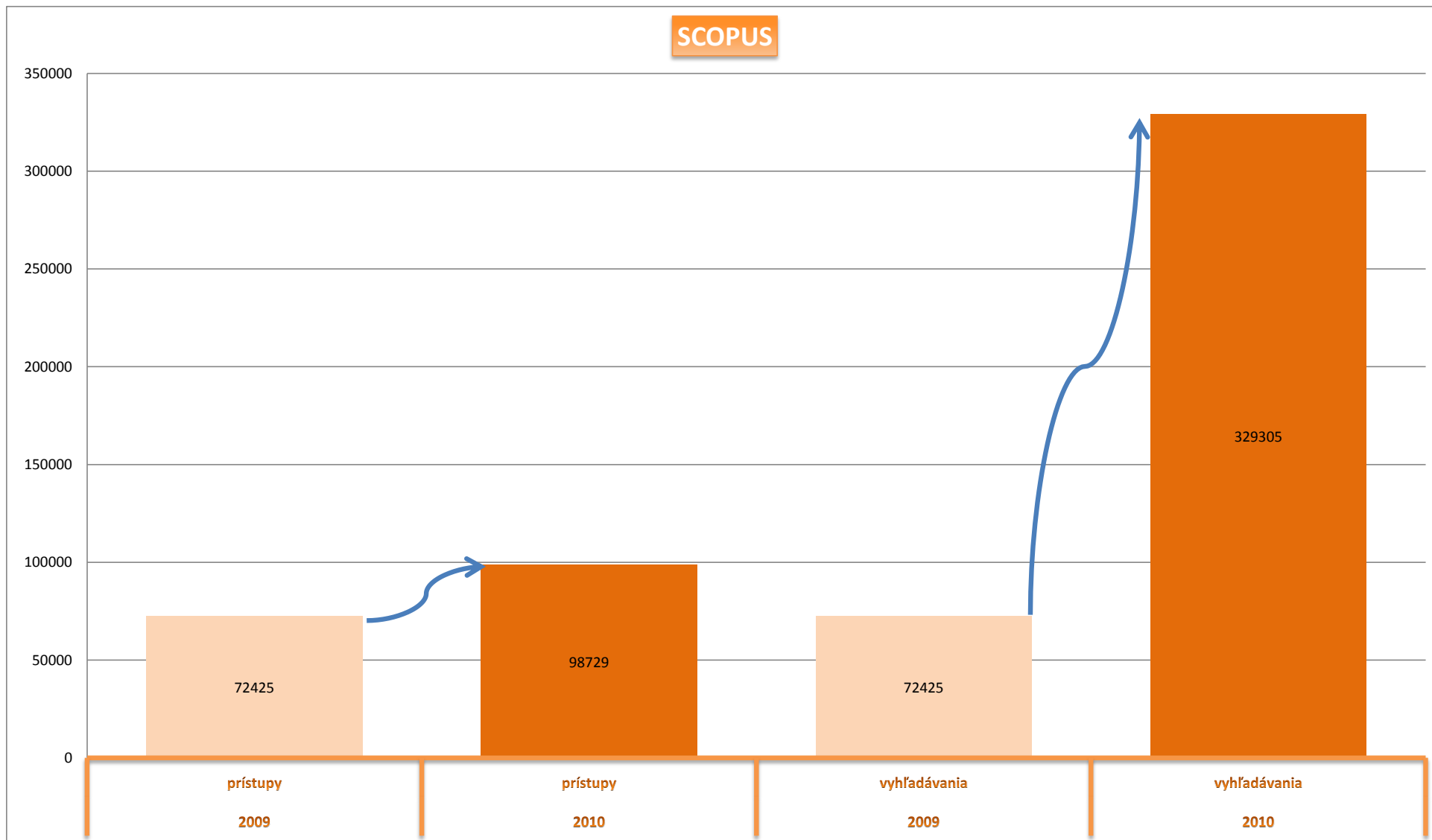

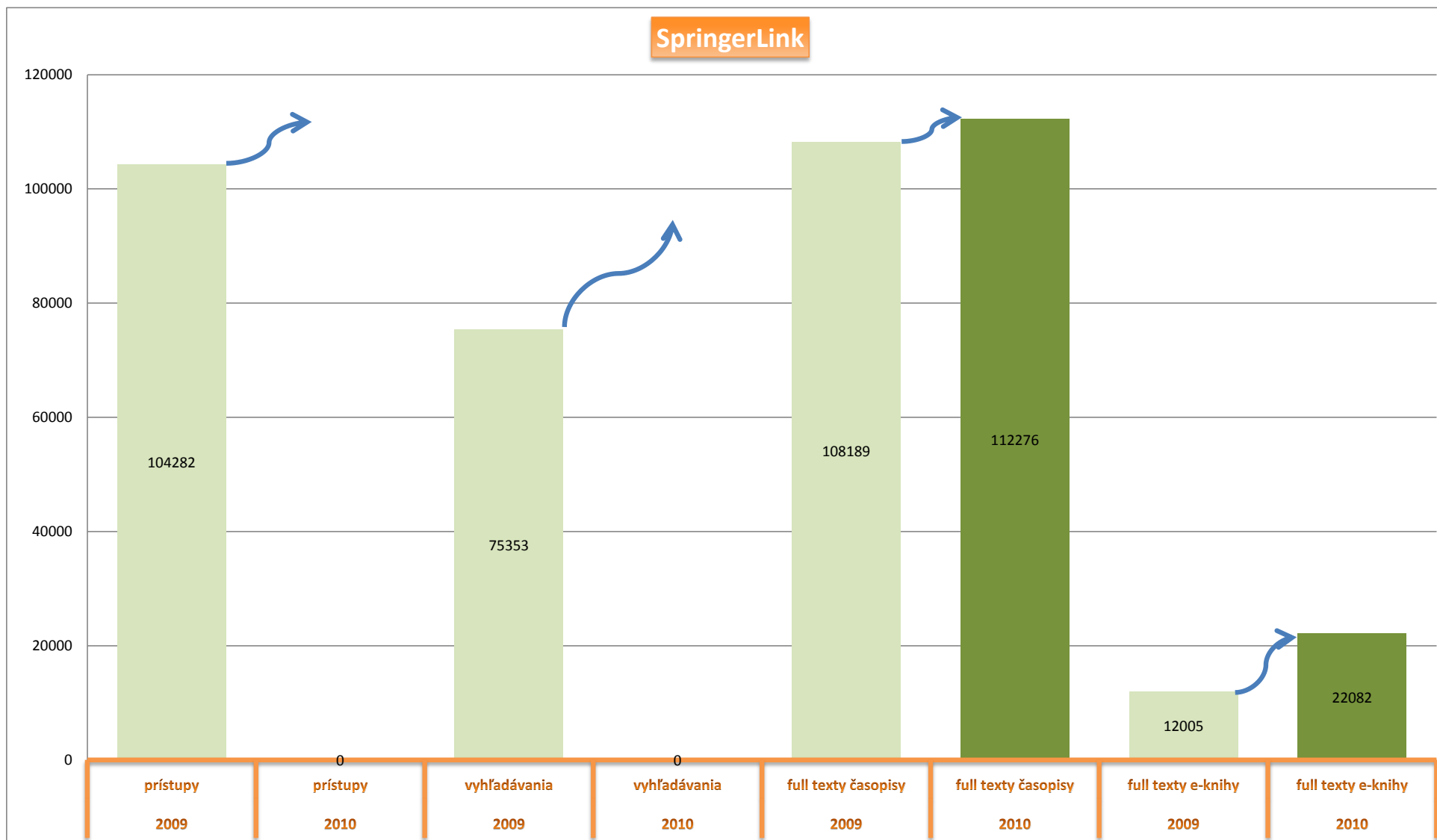
ScienceDirect	roky					
	2009	2010	2009	2010	2009	2010
štatistický ukazovateľ →	prístupy	prístupy	vyhľadávania	vyhľadávania	full texty	full texty
počet - spolu →	192487	231973	184299	279527	646948	712115

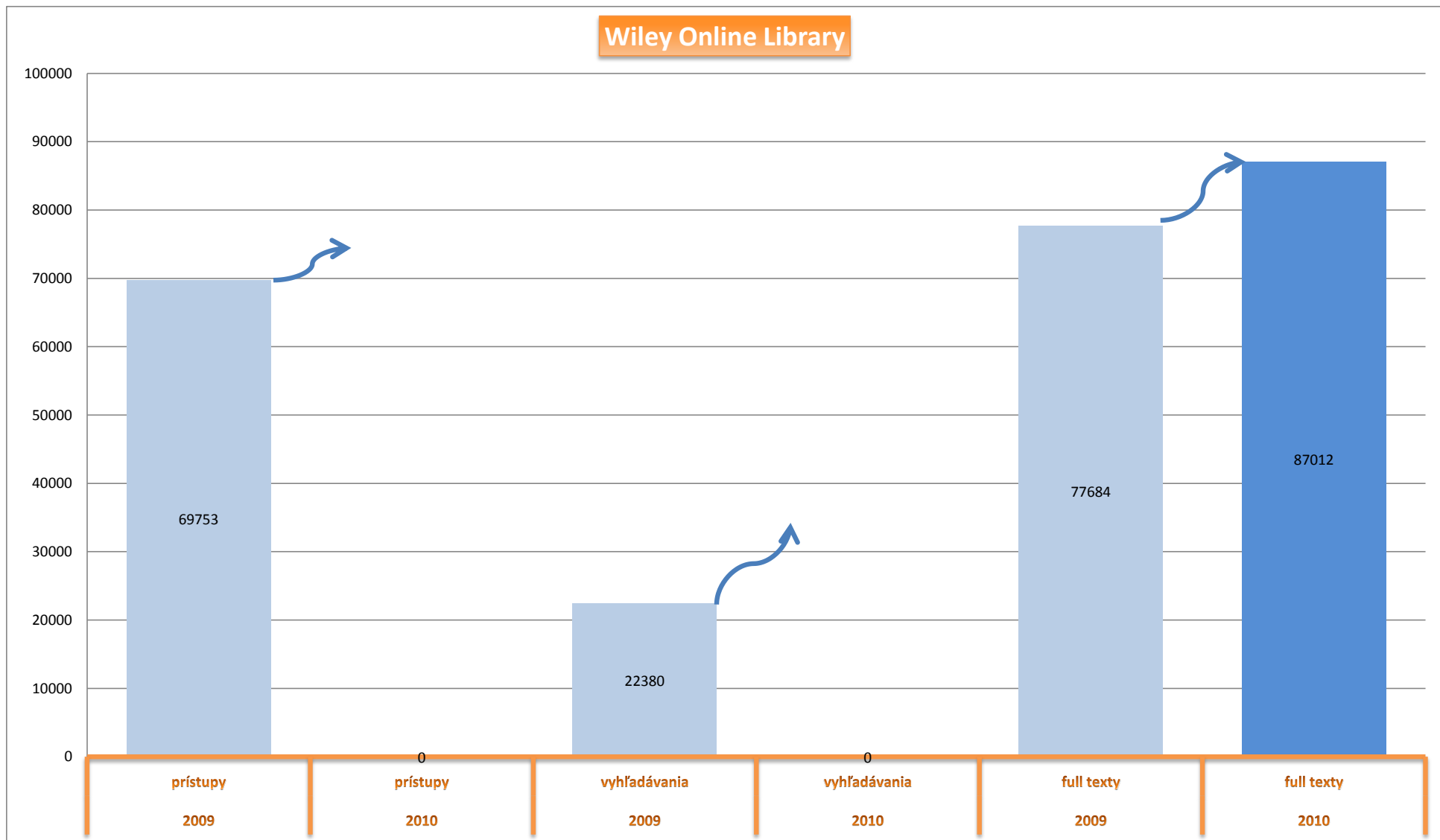
SCOPUS	roky			
	2009	2010	2009	2010
štatistický ukazovateľ →	prístupy	prístupy	vyhľadávania	vyhľadávania
počet - spolu →	72425	98729	72425	329305

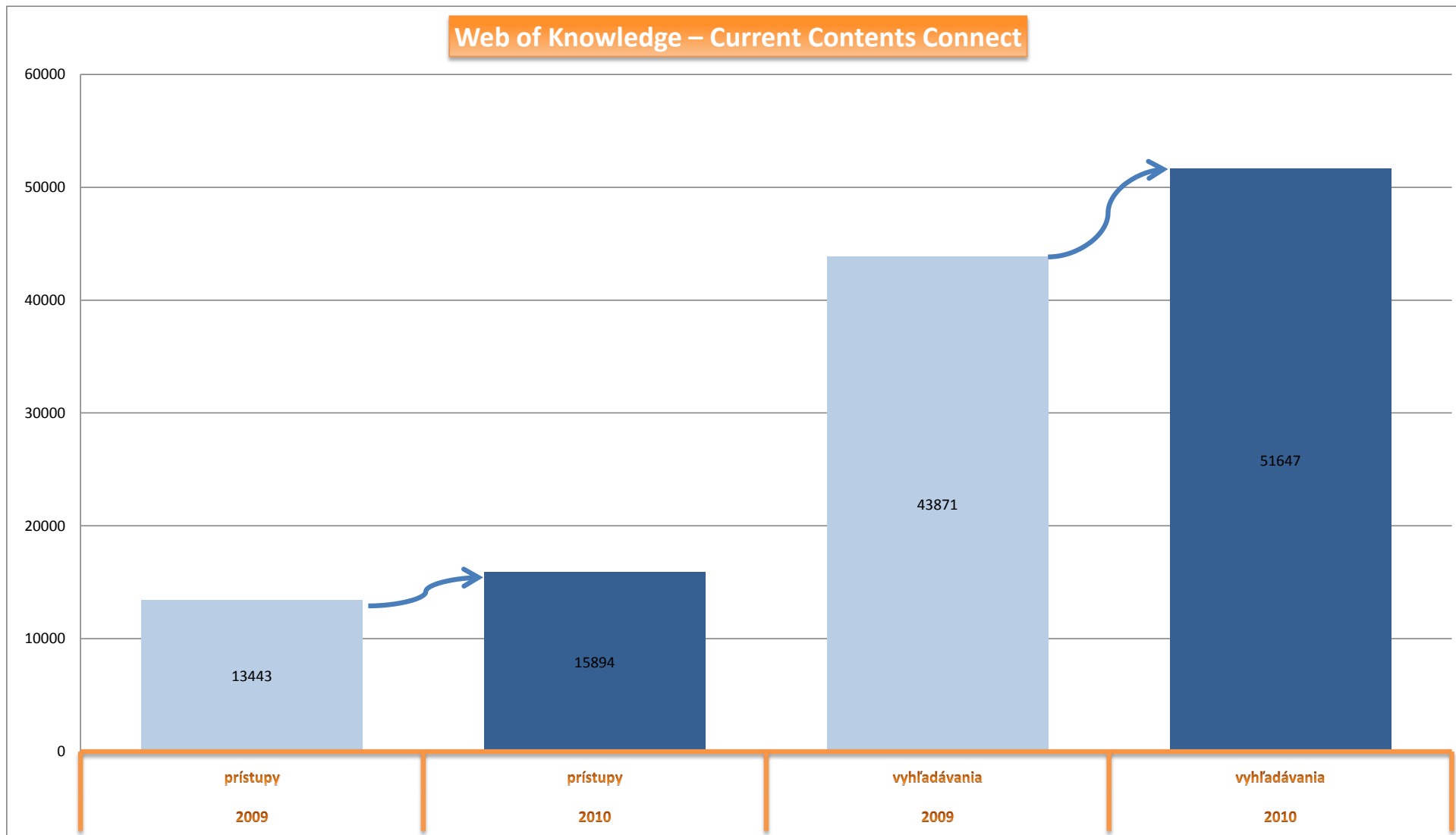
SpringerLink	roky							
	2009	2010	2009	2010	2009	2010	2009	2010
štatistický ukazovateľ →	prístupy	prístupy	vyhľadávania	vyhľadávania	full texty časopisy	full texty časopisy	full texty e-knihy	full texty e-knihy
počet - spolu →	104282	n/a	75353	n/a	108189	112276	12005	22082

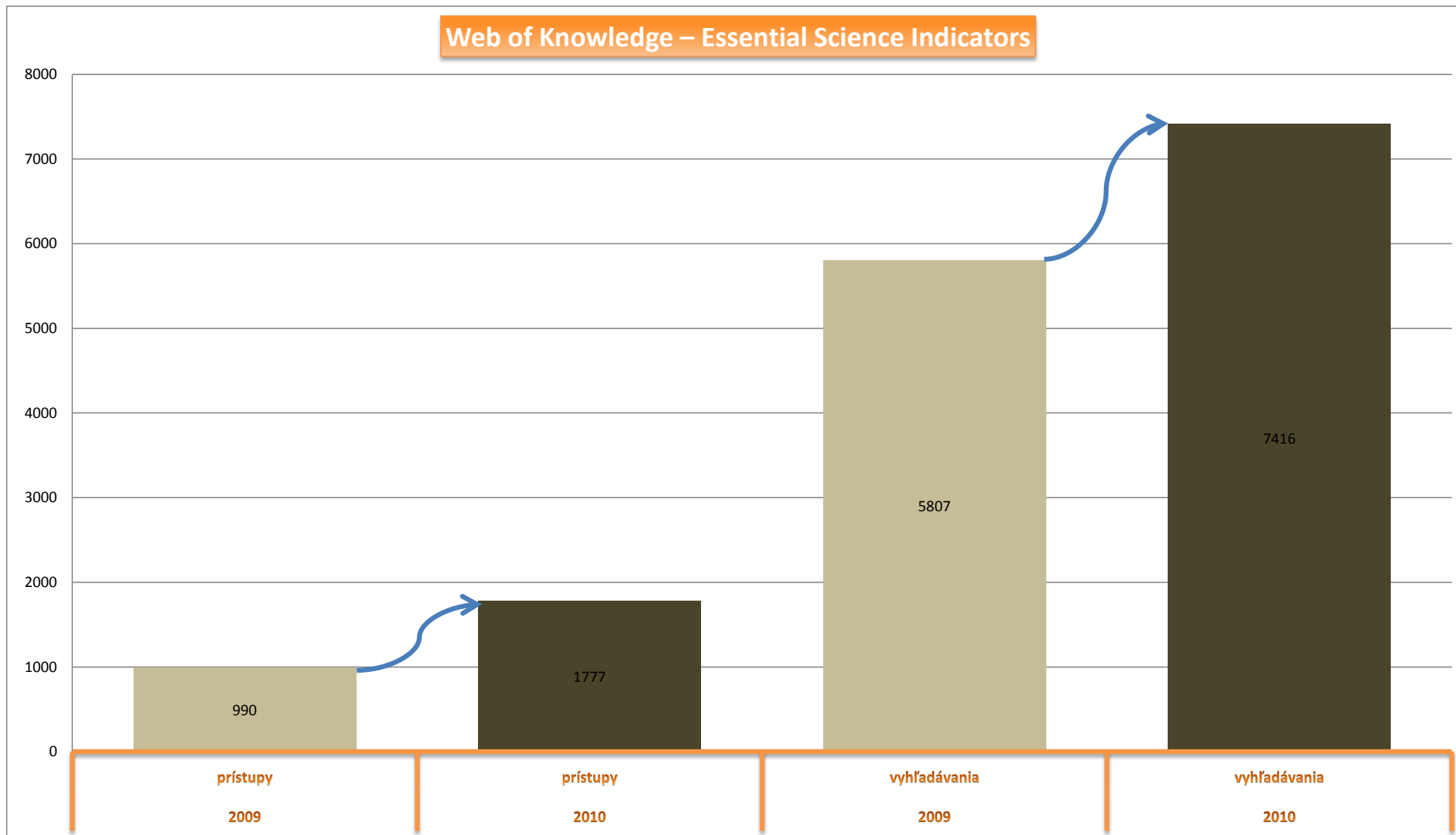
Wiley Online Library	roky					
	2009	2010	2009	2010	2009	2010
štatistický ukazovateľ →	prístupy	prístupy	vyhľadávania	vyhľadávania	full texty	full texty
počet - spolu →	69753	n/a	22380	n/a	77684	87012

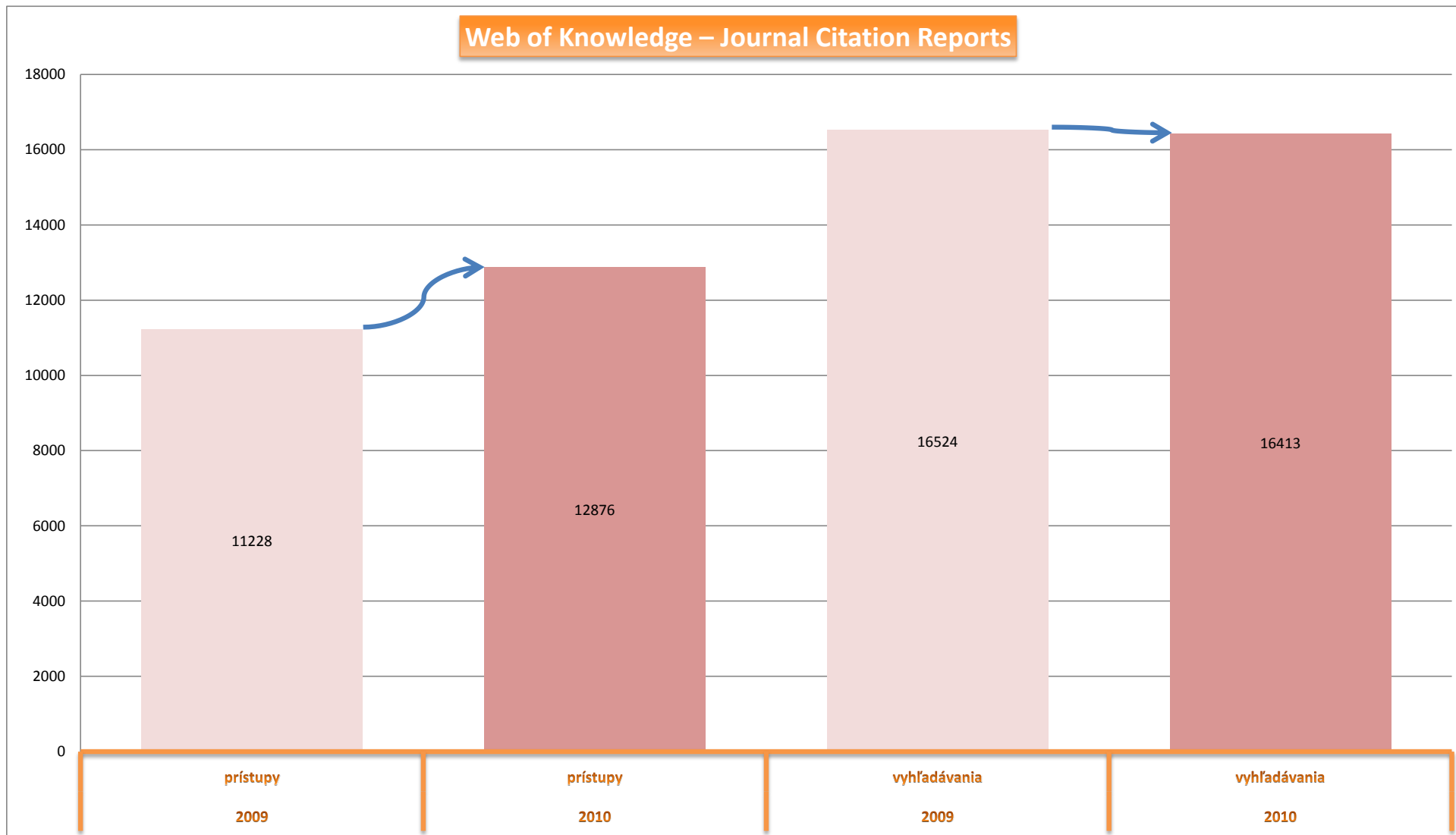
Web of Knowledge – Current Contents Connect	roky			
	2009	2010	2009	2010
štatistický ukazovateľ →	prístupy	prístupy	vyhľadávania	vyhľadávania
počet - spolu →	13443	15894	43871	51647

Web of Knowledge – Essential Science Indicators	roky			
	2009	2010	2009	2010
štatistický ukazovateľ →	prístupy	prístupy	vyhľadávania	vyhľadávania
počet - spolu →	990	1777	5807	7416

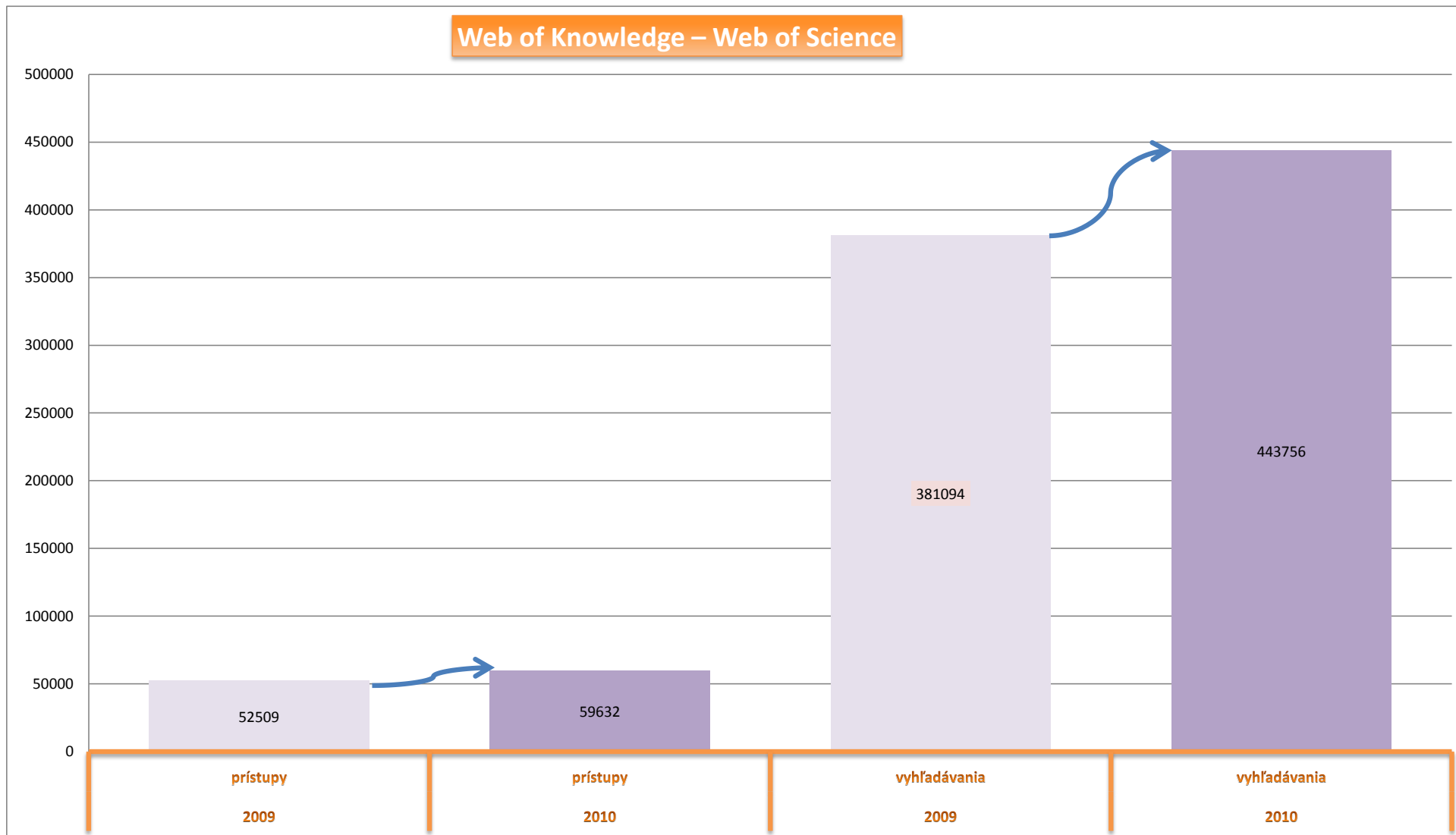

Web of Knowledge – Journal Citation Reports	roky			
	2009	2010	2009	2010
štatistický ukazovateľ →	prístupy	prístupy	vyhľadávania	vyhľadávania
počet - spolu →	11228	12876	16524	16413

Web of Knowledge – Web of Science	roky			
	2009	2010	2009	2010
štatistický ukazovateľ →	prístupy	prístupy	vyhľadávania	vyhľadávania
počet - spolu →	52509	59632	381094	443756

Slovenský filmový ústav a digitalizácia filmových objektov

Csordás Peter

1

Celkový počet filmových objektov

- SFÚ archivuje celkom 7750 rôznych FO v celkovej dĺžke 14,2 mil. metrov na rôznych 35mm/16mm nosičoch kinematografického materiálu.
- Pokiaľ z tejto celkovej dĺžky odrátame všetky duplikačné materiály zistíme, že prepočítaná celková dĺžka FO je 3,8 mil. metrov t.j. 2200 hodín.

2

Činnosti SFÚ z pohľadu digitalizácie:

- Systematická obnova fotochemickou cestou vo filmových laboratóriách
- Digitalizácia a následné digitálne reštaurovanie a celý postprocessing v postprodukčnom štúdiu (obraz a zvuk)
- Správa metadát

3

Zásady reštaurovania v SFÚ

- Etický kódex FIAFU – základný ideový dokument
- východiskové materiály pre digitalizáciu – po procese filmovej obnovy primárne použitie duplikačných pozitívov
- kontrolná projekcia z obnovených kombinovaných kópií (zistenie a určenie charakteristických poškodení, defektov, farebného podania, tonalita, geometria obrazu, trikové zábery, kvalita zvuku
- zisťovanie technologických možností, limitov v dobe vzniku filmu (snímacia technika, filmové materiály, úroveň laboratórneho spracovania, uskladnenie)
- účasť tvorcov pri farebných korekciách
- komunikácia medzi laboratóriami a obrazovou a zvukovou postprodukciami
- kontrolná projekcia

4

Filmová obnova

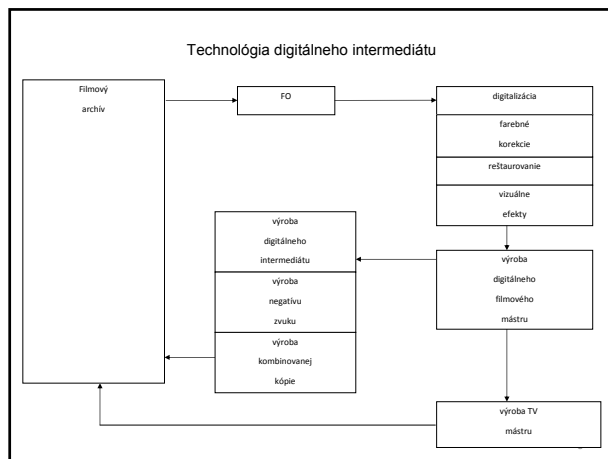
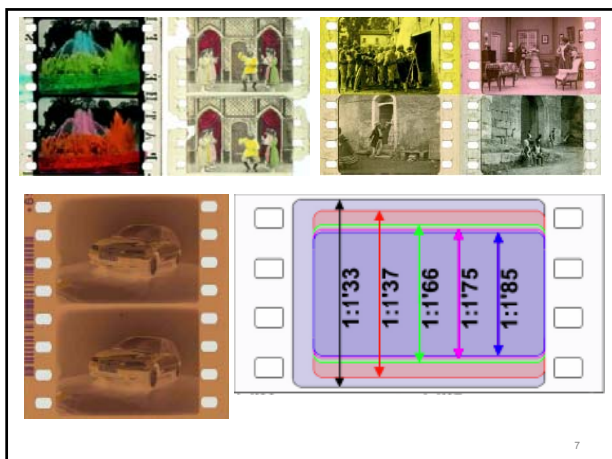
- Základný princíp reštaurovania FO pre filmové archívy je filmová obnova klasickou fotochemickou cestou vo filmových laboratóriách.
- Kontrola celkového stavu materiálu (kontrola celistvosti, zlepiek, stavu perforácie) a následná oprava poškodených častí.
- Zistenie hodnoty zmrštenia
- Je to jediný spôsob ako verne reprodukovat' originálny materiál aj po niekoľkých desaťročiach i keď pôvodný autori už nežijú (a vlastne dnes by nikto nevedel povedať ako dielo pôvodne vyzeralo).
- Je to jediný spôsob dlhodobej archivácie
- Životnosť súčasných moderných kinematografických materiálov je cca 500 rokov
- Toto digitálne technológie nedokážu.

5

Filmové formáty vstupujúce do procesu digitalizácie

- Filmový formát: 8mm, 16mm, 35mm, 65mm, 70mm
- Typ podložky: nitrocelulóza, triacetát celulózy, polyester
- Typ okeničky Super 35mm, Academy 35mm, N16, S16, N8, S8
- Negatív obrazu, negatív zvuku, pozitív, KK, IN, IP, DN, DP
- Farebný, ručne kolorovaný, virážovaný, tónovaný, čierno/biely
- Jednostranne a obojstranne perforovaný
- S pozitívnou a negatívnou perforáciou
- Nemý a ozvučený (s optickou alebo magnetickou stopou)
- Podľa počtu perforačných otvorov (1perf., 2perf., 3perf., 4perf.)
- Formát obrazu 35mm, N16, S16, N8, S8,9,5mm (1:1,33 ; 1:1,66; 1:1,77; 1:1,85; 1:2,35; 1:2,35 anamorfortický formát)

6

Obrazové formáty a kapacitné nároky na pamäť

rozlíšenie	1 políčko	1sekunda	1 minúta	1 hodina	1,5 hodina
SDTV	1.6 MB	38.4 MB	2.25 GB	135 GB	202.5 GB
HDTV	8.2 MB	197 MB	11.53 GB	692 GB	1.04 TB
2K (academy)	11 MB	275 MB	16.5 GB	990 GB	1.48 TB
2K (full gate)	12.5 MB	300 MB	17.6 GB	1.03 TB	1.55 TB
4K (academy)	40 MB	1 GB	60 GB	3.6 TB	5.4 TB
4K (full gate)	50 MB	1.2 GB	70.3 GB	4.1 TB	6.15 TB
počet políčok (súborov)	1	25	1 500	90 000	135 500

Skener- digitalizačné zariadenie

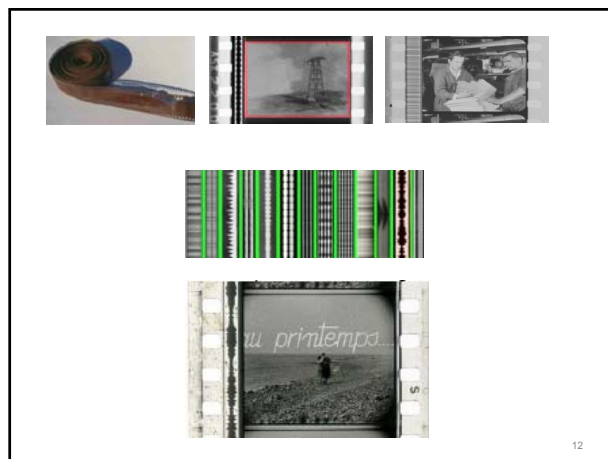
Požiadavky na obraz:

- Odfiltrovanie podložky
- Rozlíšenie: 2 – 16 K
- Nekomprimované dáta
- Nízky kontrast
- Logaritmicke dáta
- Bitová hĺbka: min 10 bit v log a 16 bit lin
- Pin – registration
- SFÚ: 8k (nativne rozlíšenie skeneru), 2k 10 bit log, nekomprimované, farebný priestor RGB

Digitalizačné zariadenia pre zvuk

Požiadavky na zvuk:

- Verne spracovať frekvenčné a dynamické hodnoty filmových/zvukových objektov.
- Je potrebné používať výhradne zariadenia určené pre archívne účely
- digitalizačné snímacie hlavy pre mono signál sú osadené zdrojom svetla blízke k žltému spektru
- digitalizačné snímacie hlavy pre stereo signál sú osadené zdrojom svetla blízke k červenému spektru (pretože farba podkladu je cyanová)

Digitálne reštaurovanie

- Eliminácia poškodení filmového materiálu a skladovania
- Eliminácia poškodení laboratórnych a technologických postupov
- Algoritmy musia podporovať automatický a manuálny režim. Musia umožňovať odstránenie takých defektov ako sú: nečistoty (malé, stredne a veľké), chlpy , flaky, odtlačky prstov, ryhy, rysky, zlepky, zvyšky lepidiel, chýbajúce políčka, rôzne geometrické distorzie, poškodenia perforácie, zmeny a anomálie hustotného a farebného podania, nehomogenity a chyby laboratórneho spracovania.
- Samotný proces reštaurovania dát nesmie byť deštruktívny (možnosť vrátiť sa v ktoromkoľvek štádiu reštaurovania ku zdrojovým dátam).

13

Digitálne reštaurovanie využíva princíp sekvenčnej redundancie tzn. podobnosti po sebe nasledujúcich záznamov (obrazových a zvukových) .

- obsah políčka N je veľmi podobný obsahu políčka N+1
- pokiaľ je diferencia takmer konštantná program vie veľmi presne doplniť poškodené časti – automatické režimy
- pokiaľ je diferencia nelineárna program nevie správne doplniť poškodené časti – manuálne režimy a tie sú časovo náročné a (bez predikcie)

Časová náročnosť

- 1 pracovisko x 3 smeny / deň = 3 smeny = 24 hod / deň
- 3 pracoviská x 3 smeny / deň = 9 smien = 72 hod / deň

- najrýchlejšie zreštaurovaný film – 200 hod (rok výroby 1980)
- najpomalšie zreštaurovaný film – 3600 hod (rok výroby 1960)
- film Vlčie diery – test 1 min čistenia cca 160 hod

14

Farebné korekcie

- Kontrolná projekcia
- Eliminácia chýb laboratórneho procesu – hustotné skoky / 1-5 políčok pri strihu /
- Technická nedokonalosť zafarbení, vylnáčiek , prelínáčiek
- Lokálne zmeny hustoty
- Vyblednuté farby
- Slabo prekreslené detaily v oblasti preexpozície a v podexpozície

15

Reštaurovanie

Rozdielne prístupy k reštaurovaniu podľa žánrov

- hraný film – najvyššia miera reštaurovania, rešpektovanie umeleckých zámerov a hodnôt
- dokumentárny film, dokumentárny film s citáciami, historické materiály – možnosť ponechať určité technologické nedostatky pre zdokumentovanie vyspelosti / nevyspelosti technológií daného obdobia
- animovaný film – animované fázy, problematika ultrafánov, animátorské značky
- 2 pohľady na výsledok: archívny a komerčný

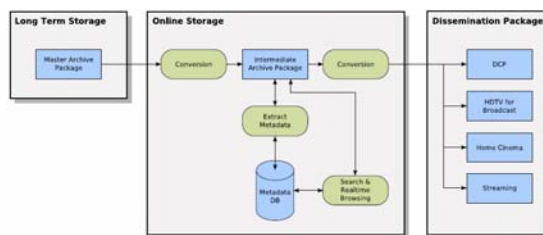
16

Výstupné dáta a deriváty

- zreštaurovaný digitálny filmový máster sa ukladá na pásku LTO4 s kapacitou 1,5 TB v nekomprimovanom tvare
- HDTV máster
- DCI – máster pre digitálne kino
- Digitálny betacam
- Analógový betacam
- BD, DVD
- problematika Open source štandardov : skupina MPEG LA vlastní patentové práva na kodek H.264, Google podporuje presadenie VP8 (deklaruje ho ako Open source)

17

Dátový sklad

18

Celková kapacita dát – pozvánka do pekla

Typ digitálneho FO	Rozlíšenie	Objem dát (PB)	Počet súborov
Máster SCAN	2K (2048x1556)	2,178	197 mil.
Máster Film	2K (2048x1556)	2,178	197 mil.
Derivát HDcam SR	HDTV (1920x1080)	1,512	197 mil.
Derivát D-CINEMA	2K (2048x1080)	1,512	197 mil.
Derivát Digi Beta	SDTV PAL (720x576)	0,000297	197 mil.
Derivát MPEG - 4	(1920x1080), (720x576)	0,000022	
Derivát MPEG - 2	(720x576)	0,000001	
Celkom		6	1 miliarda

Dátové riešenie

- Bezstratová matematická kompresia JPEG2000 500 MBit/s (pre MAP) a 250 Mbit/s (pre IAP)
- Formát MXF – dokáže zabalíť obraz , zvuk a metadáta do jedného súboru a v databázovom prostredí s nimi pracovať

20

Výhody a nevýhody dát

Výhody:

- online prístup
- zmysluplná komplexná tvorba metadát

Nevýhody:

- migrácia hardvéru cca 5 rokov
- migrácia obslužného softvéru – podľa výrobcu a produktu
- migrácia formátov cca 10 – 15 rokov

21

Záver

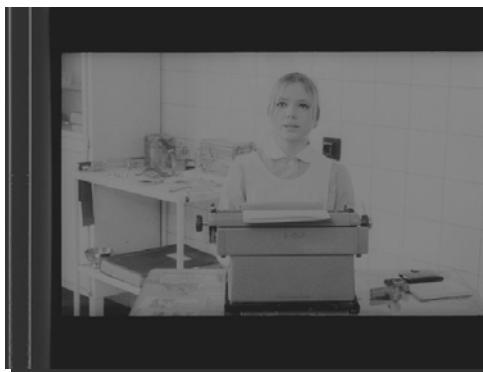
- Filmové archívy nemajú vyriešenú dlhodobú úschovu digitálnych dát
- Všetci digitalizujú na vlastnú päsť
- Digitalizácia bez retuše, digitalizácia s čiastočnou retušou
- Jediné dlhodobé riešenie je digitálne zreštaurovaný materiál späťne prepísať na film a uložiť do archívu (ako ho prečítame za 200 rokov)
- Dátový sklad pre MAP a IAP – by mali byť umiestnené v SFÚ, pretože MAP je ekvivalent analógového negatívu
- Nové distribučné formáty – VoD, DCI vyžadujú distribučné kľúče alebo platené služby
- Neexistencia FL na Slovensku, vymiera generácia ľudí z FL
- Chýbajú kvalifikovaní odborníci, školstvo, veda výskum

22

titul322
Defekt: zmena denzity v kopírke

23

titul322
Defekt: zmena denzity v kopírke

24

Titul: Drak sa vracia
Defekt: flaky z procesu

25

Titul: Deň náš každodenný
Defekt: 16mm a 35 mm okenička, optické zväčšenie

26

Titul: Deň náš každodenný
Defekt: nečistoty v okeničke 16mm

27

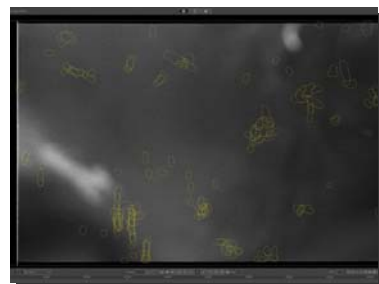
Titul: Deň náš každodenný
Defekt: flaky, silné nečistoty, poškodená emulzia

28

Titul: Deň náš každodenný
Defekt: flaky, silné nečistoty, poškodená emulzia

29

Titul: Drak sa vracia
Defekt: Painting

30

Titul: Drak sa vracia
Defekt: Painting

31

Titul: Vtáčkovia, siroty a blázni
Defekt: pohybová analýza

32

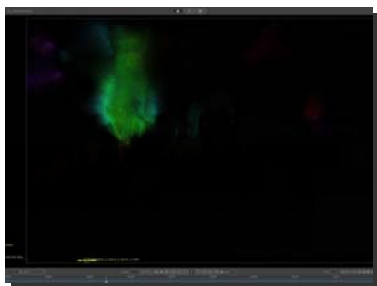
Titul: Vtáčkovia, siroty a blázni
Defekt: pohybová analýza

33

Titul: Vtáčkovia, siroty a blázni
Defekt: pohybová analýza

34

Titul: Vtáčkovia, siroty a blázni
Defekt: pohybová analýza

35

Titul: Šťastie príde v nedeľu
Nemaskovaný materiál - 1958

36

Titul: Slávnosť v botanickej záhrade
Defekt: Nečistoty, priečne ryhy, rysy

37

Titul: Slávnosť v botanickej záhrade
Defekt: Nečistoty, priečne ryhy, rysy

38

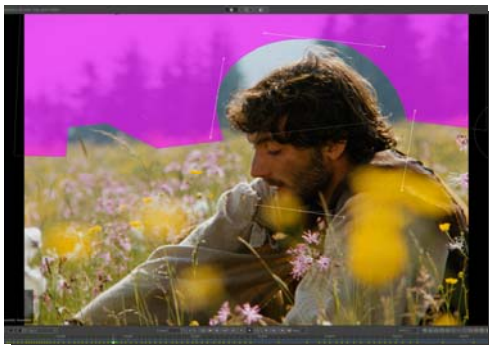
Titul: Slávnosť v botanickej záhrade
Defekt: Nečistoty, priečne ryhy, rysy

39

Titul: Mahuliena zlatá panna
Defekt: Odstránenie nečistôt v dynamickej maske

40

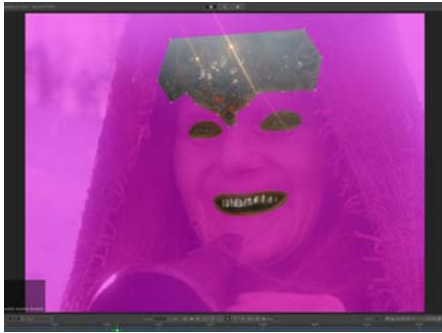
Titul: Mahuliena zlatá panna
Defekt: Odstránenie nečistôt v dynamickej maske

41

Titul: Perinbaba
Defekt: Odstránenie nečistôt v dynamickej maske

42

Titul: Perinbaba
Defekt: Odstránenie nečistôt v dynamickej maske

43

Titul: Mahuliena zlatá panna
Defekt: Stabilizácia

44

Titul: Mahuliena zlatá panna
Defekt: Roztrhnuté filmové poličko

45

Titul: Slávnosť v botanickej záhrade
Defekt: De-warp

46

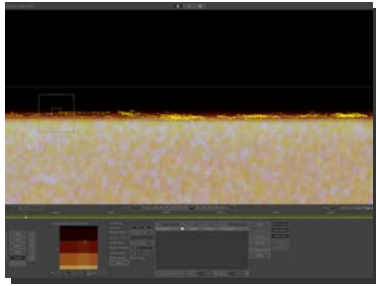
Titul: Slávnosť v botanickej záhrade
Defekt: De-warp

47

Titul: Slávnosť v botanickej záhrade
Defekt: De-warp

48

Titul: Slávnosť v botanickej záhrade
Defekt: Stabilizácia - tracker

49

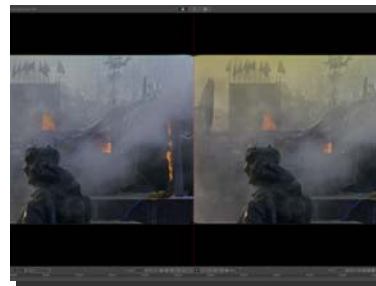
Titul: Slávnosť v botanickej záhrade
Defekt: Zlepka

50

Titul: Slávnosť v botanickej záhrade
Defekt: Zlepka

51

Titul: Slávnosť v botanickej záhrade
Defekt: De-flickering

52

Titul: Šťastie príde v nedeľu
Defekt: asynchrón

53

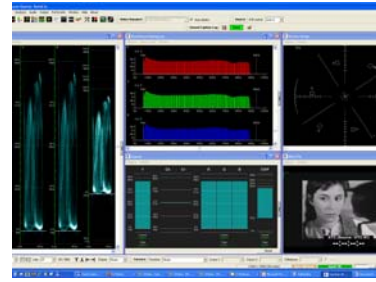
Titul: Šťastie príde v nedeľu
Defekt: výpadok signálu

54

Titul: Šťastie príde v nedeľu
Defekt: redukcia šumu

55

Titul: Deň náš každodenný
Meranie kvality signálu

56

Informačný systém SK CINEMA: mapovanie audiovizuálneho dedičstva

INFOS 2011, 9. – 12. máj 2011, Stará Lesná

Marián Hausner

Slovenský filmový ústav (SFÚ)

- **Slovenský filmový ústav (SFÚ)** – vznikol 1. apríla 1963 v Bratislave
- **Základné organizačné jednotky Slovenského filmového ústavu:**

Národný filmový archív – oblasť ochrany a obnovy audiovizuálneho dedičstva

Národné kinematografické centrum – oblasť verejného prístupu ku kinematografickému umeniu a audiovizuálnemu dedičstvu

- **Audiovizuálny zákon (zákon č. 343/2007 Z.z.)**

zákon č. 343/2007 Z.z. o podmienkach evidencie, verejného šírenia a uchovávaní audiovizuálnych diel, multimediálnych diel a zvukových záznamov umeleckých výkonov a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon vymedzuje postavenie, úlohy, činnosti a pôsobnosť Slovenského filmového ústavu v oblasti ochrany audiovizuálneho dedičstva.

Hlavné projekty SFÚ

Súčasnú dlhodobú projekty:

- **Projekt systematickej obnovy audiovizuálneho dedičstva Slovenskej republiky** – konzervovanie, obnova, výberová digitalizácia a digitálne reštaurovanie filmov (DVD)
- **Projekt informačného systému SK CINEMA** – katalogizácia, databázy, Slovenská národná filmografia v elektronickej podobe, prístup k digitálnym zbierkam

Pripravovaný projekt:

- **Digitálna audiovizia** – digitalizácia a digitálne reštaurovanie filmov (2K, 4K – digitálne kino), videa, zvuku (audiovizuálne dedičstvo)

Zbierky a fondy SFÚ

- **Filmový archív** (filmové nosiče (35 mm), DigiBeta, HDCAM SR, DCP)
- **Mediatéka** (DVD, VHS, Blue-ray, ...)
- **Knižnica** (periodiká, knihy, scenáre, ...)
- **Dokumentácia** (dokumentačné zložky: výstrižky článkov, dialógové listiny, ...)
- **Fotoarchív** (fotografie, negatívy, albumy, ...)
- **Archív plagátov a letákov** (plagáty, drobné propagačné tlačie, ...)
- **Archív fondov a zbierok filmových inštitúcií a osobností**

SK CINEMA – charakteristika (1)

- **Slovenská filmová databáza** (12 099 filmografických záznamov) filmografické informácie o slovenských a slovenských koprodukčných filmoch (hraných, animovaných, dokumentárnych, spravodajských a iných) → Slovenská národná filmografia

- **Katalóg SFÚ** (80 141 záznamov, spolu s evidenčnými (holdingovými) záznamami: 111 396 záznamov) filmový archív; fotoarchív; archív plagátov a letákov; knižnica; bibliografia článkov z periodík; mediatéka; iné archívne zbierky a fondy

- **Heslá SFÚ** (58 473 rozšírených autoritatívnych záznamov) názvy diel; osobnosti; korporácie; podujatia; predmetové heslá; žánry/druh dokumentov; geografické heslá

SK CINEMA – charakteristika (2)

- Konceptuálne modely: **FRBR**, **FRAD**, **FRSAR**, **FRBRoo**
- Odborný popis a katalogizácia artefaktov, zbierok a fondov
- **Katalogizačné pravidlá FIAF pre filmové archívy** (z roku 1991, v procese revízie) – pre popis filmov
- **ISBD, AACR2** → **RDA** (Resource Description and Access) – pre popis plagátov, fotografií, kníh, článkov z periodík, ...
- **Rules for Archival Description (RAD)**, International standard for archival description (ISAD(G) – pre popis archívnych materiálov na úrovni zbierok a fondov (resp. fondových oddelení, pododdelení a pod.)
- Autoritatívne záznamy (osobnosti, podujatia, korporácie, a pod.):
- **AACR2** → **RDA**, International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families **ISAAR(CPF)**

SK CINEMA – charakteristika (3)

- Základná softvérová platforma: **Advanced Rapid Library**
- Dátová štruktúra: výmenný formát **UNIMARC**
- Komunikačné protokoly: **Z39.50** database update, **OAI-PMH** (Open Archive Initiatives Protocol for Metadata Harvesting) ako poskytovateľ dát
- Súčasný metadátový výstup pre OAI-PMH: **UNIMARCXML**
- Máme v pláne implementovať:
  - **STN EN 15744** Identifikácia filmov. Minimálny súbor metadát pre kinematografickú prácu (EN 15744:2009)
  - **STN EN 15907** Identifikácia filmov. Zlepšenie interoperability metadát. Súbory prvkov a štruktúry (EN 15907:2010)
  - Dublin Core -> Europeana Semantics Elements alebo
  - metadátová schéma EFG (European Film Gateway)

Plány do budúcnosti: online prístupnosť

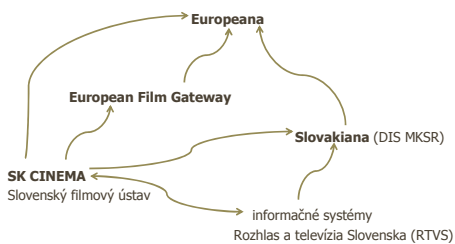
Online prístup k digitalizovaným materiálom a databázam cez webové rozhranie SK CINEMA:

september 2011

www.skcinema.sk

Plány do budúcnosti: prepojenie s inými IS

Vďačka za pozornosť...

marian.hausner@sfu.sk

PLÁN NÁRODNÉHO PROJEKTU DIGITÁLNA KNIŽNICA A DIGITÁLNY ARCHÍV (DIKDA)

Prof. PhDr. Dušan Katusščák, PhD., – GR SNK, ŽU
Ing. Jozef Dzivák, riad. IKDC IKT, SNK
Mgr. Martin Katusščák, doktorand ŽU
PhDr. Radoslav Ragač, PhD., riad. SNA

INFOS 2011 29. 6. 2011 1

Obsah prezentácie

- › Schválenie národného projektu
- › Európsky kontext a Europeana
- › Cieľ projektu Digitálna knižnica
- › Objekty digitalizácie a konzervovania
- › Metódy implementácie
- › Miesto a spôsob realizácie
- › Aktivity projektu
- › Indikatívny rozpočet aktivít projektu

INFOS 2011 29. 6. 2011 2

Schválenie národného projektu

- › OP Informatizácia spoločnosti (OPIS)
- › Schválenie 2006–2007 (RO, EK, vláda SR)
- › RO– január 2010 OPIS 2 – Schválená Štúdia uskutočniteľnosti
- › Vláda SR – uzn.192/2011 (24.7 mil. pro rata)
- › RO– 31.3. 2011 Zoznam národných projektov OPIS na roky 2007 – 2013
- › 28.3.2011 – D. Krajcer – poverenie SNK pripraviť a implementovať projekt DIKDA (2011–2015)

INFOS 2011 29. 6. 2011 3

Európsky kontext

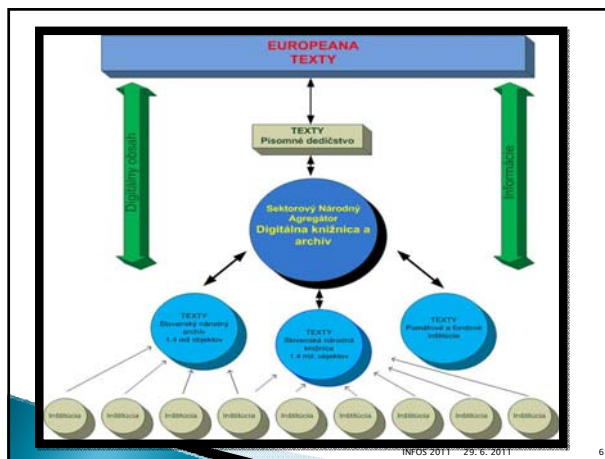
- › *Európska stratégia 2020*
- › Sedem „vlajkových“ prioritných iniciatív
- › Pre spoločenstvo informačných, pamäťových a fondových inštitúcií je významná najmä iniciatíva známa ako *Digitálna agenda pre Európu* (The Digital Agenda for Europe).
- http://ec.europa.eu/information_society/digital-agenda/index_en.htm

INFOS 2011 29. 6. 2011 4

Europeana

- › Strategický a metodologický vzor slovenskej DIKDA
- › Iniciatíva európskych národných knižníc v roku 2005,
- › List 6 hláv štátov prezidentovi Európskej komisie J.M.D. Barrosovi
- › Návrh – vybudovať *Európsku digitálnu knižnicu*
- › Cieľ – sprístupnenie európskeho kultúrneho a vedeckého dedičstva verejnosti zo sektorov knižníc, archívov, múzeí, audio a video z jedného medzisektorového miesta, ktorým je Europeana.
- › 2007 – prototyp Europeana
- › 20. novembra 2008 spustenie Europeany v Belgickej kráľovskej knižnici v Bruseli (Viviane Reding, José Manuelom Barrosom)
- › Aj Slovenská národná knižnica
- › Holandská národná knižnica v Haagu a Nadácia Europeana
- › Comité de Sages
- › Europeana: IMAGE, TEXT, SOUND, VIDEO.
- › DIKDA – len TEXT

INFOS 2011 29. 6. 2011 5

INFOS 2011 29. 6. 2011 6

Cieľ projektu DIKDA

- ▶ Digitalizácia a sprístupnenie písomného kultúrneho a vedeckého dedičstva všetkým občanom Slovenska, Európy a sveta
- ▶ Špecifický cieľ – *digitalizácia všetkých slovacikálnych dokumentov*
- ▶ *Slovacikálne písomné dokumenty*, čiže diela, ktorých
  - a) *autormi* sú Slováci,
  - b) boli *vydané, vyrobené, nájdené a nachádzajúce sa na území dnešného Slovenska*,
  - c) sa *obsahovo dotýkajú Slovenska alebo Slovákov* alebo
  - d) sú *napísané v slovenskom jazyku*
- ▶ Sociálny cieľ – poskytnúť všetkým občanom *nové služby*
- ▶ PFI už nebudú poskytovať len *záznamy o dokumentoch alebo úplné texty samotných dokumentov*

INFOS 2011 29. 6. 2011

7

Špecifikácia a kvantifikácia

- ▶ Počet objektov, strán, produkcia

SNK+SNA = 2 800 000 objektov

1 400 000 + 1 400 000

cca 250 000 000 strán

Denná produkcia digitalizácie cca 1,8 TB

Kapacita pracovného úložiska v SNK cca 7 PB

Požiadavka na dlhodobé archivovanie cca 13 PB

INFOS 2011 29. 6. 2011

8

Profesionálny a sociálny význam projektu

- ▶ Poskytuje *efektívnejšie spôsoby sprístupnenia obsahu dokumentov*,
- ▶ *Vyhľadávanie a získanie plných textov*,
- ▶ Nové výzvy pre knižničnú a informačnú vedu a prax, systémy a služby
- ▶ Nové kompetencie profesionálov
- ▶ Od analógových systémov a služieb ku digitálnym systémom a službám
- ▶ Digitálni knihovníci – Pochopiť a zvládnuť narastajúci objem digitálnych zdrojov
  - Informačný prieskum, orientácia v digitálnych informačných zdrojoch, klasifikácia digitálnych dokumentov a digitálneho obsahu, riadené slovníky, deskriptívne metadáta, práva duševného vlastníctva ako aj informačné a komunikačné technológie, orientácia na komunitu
- ▶ Zmení sa a postupne zanikne tradičný systém výpožičiek so všetkými zložitými "výpožičnými" transakciami, zaniká článková bibliografia, mení sa katalogizácia atd.

INFOS 2011 29. 6. 2011

9

Profesionálny význam

- ▶ Praktický význam –
  - ťažko dostupné, poškodené, krehké, chránené tituly kníh, archíválií, učebníc, zborníkov, novín a časopisov je možné okamžite sprístupniť používateľom v digitálnej forme v lokálnej sieti, alebo, ak je to právne možné, cez internet
- ▶ *prístup cez stabilné alebo mobilné zariadenia prakticky kdekoľvek a kedykoľvek*

INFOS 2011 29. 6. 2011

10

Význam DIKDA

- ▶ *Digitálny obsah – majetok štátu* v správe Slovenskej národnej knižnice a partnerov
- ▶ Obsah *Digitálnej knižnice* všeobecne dostupný všetkým subjektom na Slovensku a v zahraničí v súlade s právnymi predpismi
- ▶ Minimálne *30% digitálnych objektov* bude voľne dostupných pre všetkých
- ▶ *Jazykovedný výskum – masív digitálnych textov* pre národný korpus slovenského jazyka – lexikografia, etymológia
- ▶ *Zdroj poznatkov a informácií pre historický výskum*,
- ▶ Zdroj pre tvorbu encyklopédií, výkladových slovníkov, odborných a vedeckých syntetických diel
- ▶ Sprístupní všetky diela, ako sú napríklad *učebnice* ako aj všetku *vedeckú a odbornú literatúru* potrebnú pre *vzdelávanie na všetkých stupňoch škôl*
- ▶ Využitie na vysokých školách v *antiplagiátorských systémoch* a tým podporí etiku publikovania
- ▶ *Tvorba osobných digitálnych knižníc a zdieľanie poznatkov* podľa tematického alebo komunitného princípu (Web 2.0, Web 3.0 a súvisiace služby).

INFOS 2011 29. 6. 2011

11

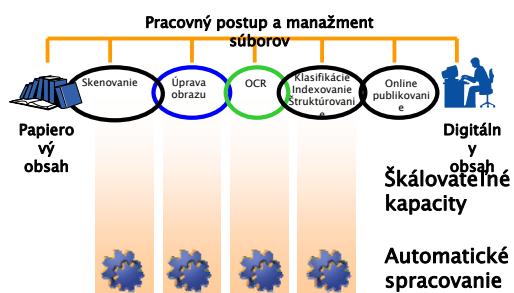
Miesto a spôsob realizácie digitalizácie

- ▶ *Masová priemyselná digitalizácia*
- ▶ 80% digitalizácie sa uskutoční s použitím *robotov*
- ▶ 20 % sa uskutoční s použitím manuálnych skenerov
- ▶ *Integrované konzervačné a digitalizačné centrum*
- ▶ Digitalizácia a konzervovanie ako *jeden sofistikovaný technologický proces*.
- ▶ *Kritický masív slovacikálnych objektov sa nachádza v Slovenskej národnej knižnici v Martine a v Slovenskom národnom archíve v Bratislave*

INFOS 2011 29. 6. 2011

12

Projekt škálovateľnej architektúry digitalizácie v SNK

Digitalizácia

- ▶ Masová priemyselná digitalizácia v špecializovanom digitalizačnom centre, organizačnom útvare SNK s názvom –
- ▶ Integrované konzervačné a digitalizačné centrum SNK Martin – Vrútky
- ▶ Nová systemizácia 78 nových pracovných miest
- ▶ Návrhy do katalógu pracovných činností
- ▶ Partner SNA

INFOS 2011 29. 6. 2011

15

Aktivity projektu

1. Manažment
2. Infraštruktúra
3. Digitalizácia

INFOS 2011 29. 6. 2011

14

Národné projekty OPIS 2 Alokácia finančných prostriedkov

Názov projektu	Žiadateľ	Finančná alokácia €
Digitálna knižnica a digitálny archív	Slovenská národná knižnica	49 667 500,00 €
Digitálna galéria	Slovenská národná galéria	16 009 000,00 €
Digitálne múzeum	Múzeum SNP	27 612 000,00 €
Digitálny pamiatkový fond	Pamiatkový úrad SR	10 600 000,00 €
Digitálna audiovizia	Slovenský filmový ústav	24 200 000,00 €
Centrálna aplikačná infraštruktúra a registratúra	Národné osvetové centrum	23 797 000,00 €
Centrálny dátový archív	Univerzitná knižnica v Bratislave	33 193 918,00 €
Harmonizácia informačných systémov	Národné osvetové centrum	8 868 256,00 €
Dokumentačno-informačné centrum rómskej kultúry	Štátna vedecká knižnica v Prešove	1 924 000,00 €

INFOS 2011 29. 6. 2011

16

Projekt	Predmet zákazky	Metóda	Začiatok	Koniec
SNK NP1	Obstaranie firmy na verejné obstarávanie	verejná súťaž	5.11	11.11
SNK NP1	Obstaranie vnútorného vybavenia depozitov IKDC Vrútky a SNK Martin	verejná súťaž	6.11	11.11
SNK NP1	Obstaranie modernizácie a rekonštrukcie existujúceho výpočtového strediska	verejná súťaž	6.11	11.11
SNK NP1	Obstaranie Digitalizačných zariadení	rámcová zmluva MKSR		
SNK NP1	Obstaranie výpočtovej a telekomunikačnej techniky a softvéru	rámcová zmluva MKSR		
SNK NP1	Obstarávanie interiérového vybavenia	verejná súťaž	6.11	11.11
SNK NP1	Obstaranie služieb pre zabezpečenie publicity projektu	verejná súťaž	6.11	11.11
SNK NP1	Obstaranie služieb pre manažmentu projektu	verejná súťaž	6.11	11.11
SNK NP1	Obstaranie technológie a konzervačného centra vrátane špeciálnych konzervačných látok (sterilizácia, sušenie, deacidifikácia a lyofilizácia)	rokovacie konanie	6.11	11.11
SNK NP1	Obstaranie služieb digitalizácie na neštandardné formáty (uzavreté zbierky)	verejná súťaž	6.11	11.11
SNK NP1	Obstaranie dopravných prostriedkov	verejná súťaž	6.11	11.11
SNK NP1	Obstaranie prepravných kontajnerov , manipulačnej a prepravnej techniky	verejná súťaž	6.11	11.11
SNK NP1	Obstaranie obalových materiálov	verejná súťaž	6.11	11.11
SNK NP1	Obstaranie personálneho lízingu na operátorov postprocesingu (spracovanie obrazov a rozpoznávanie textu)	verejná súťaž	6.11	11.11

INFOS 2011 29. 6. 2011

17

Výstupy projektu 2011–2015

- ▶ Kompletná digitalizácia a konzervovanie textových archívnych a knižničných materiálov (2.800 000 objektov), najmä
- ▶ príprava, identifikácia, klasifikácia materiálu do technologických tried,
- ▶ digitalizácia, prevádzka pracovného úložiska, úprava obrazu, optické rozlíšenie písma,
- ▶ deskriptívne metadáta,
- ▶ prevádzka pracovného úložiska
- ▶ príprava na dlhodobé archivovanie,
- ▶ lokálne sprístupnenie digitálneho obsahu,
- ▶ 30% digitálneho obsahu –sprístupnenie cez internet
- ▶ 78 nových pracovných miest – vytvorenie a udržanie
- ▶ kontrola kvality,
- ▶ sektorové agregovanie a sprístupnenie digitálneho obsahu do systému Europeana a portálu Slovakiana.

Kapacita: konzervačná príprava do 20 ton/rok knižničných materiálov, do 20 ton/rok archívnych materiálov, do 80 ton/rok sterilizácia

INFOS 2011 29. 6. 2011

18

dusan.katuscak@snk.sk

POĎMEEEE DO TOHO VŠETCIIII !!!!!!!

**Využime historickú šancu na kvalitatívnu zmenu nášho
knižovníctva !!!!**

Súťaž o najlepšie webové sídlo knižnice

Ján Krištof
INFOS 2011

Cieľ súťaže

- Skvalitnenie webových sídiel knižníc
- Podporiť spoluprácu a výmenu skúseností v oblasti služieb poskytovaných na webových sídlach knižníc
- Ohodnotenie snahy pracovníkov knižníc za zvyšovanie kvality a prístupnosti ich služieb na webových sídlach

Organizátor

- **Spolok slovenských knihovníkov**
  - PhDr. Judita Kopáčiková
  - Mgr. Norbert Végh
  - Ing. Silvia Stasselová

Odborná porota

- **Predseda:**
  - Ján Krištof (ŠVK v Košiciach)
- **Členovia:**
  - Andrea Dohovičová (Knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešove)
  - Norbert Végh (Slovenská knižnica pre nevidiacich v Levoči)
  - Jana Briťová (Knižnica J. Fándlyho v Trnave)

Kritériá

1. obsah, aktuálnosť a prístupnosť pre návštevníka stránky (štýl a formálna úprava, jazyková mutácia, on-line katalóg, úplnosť kontaktných údajov),
2. navigácia a vyhľadávanie na stránke (fulltextové vyhľadávanie, mapa stránky)
3. originalnosť, inovatívnosť stránky
4. funkčnosť stránky (či funguje všetko, čo by malo)
5. grafická úprava (estetičnosť, výtvarné stvárnenie)
6. úroveň dodržania webových štandardov a zákona č. 275/2006 Z.z. o informačných systémoch verejnej správy (metadáta, bezbariérová prístupnosť, funkčnosť odkazov)
7. vyhľadateľnosť stránky na webe
8. prvky Web 2.0 – interaktívny charakter stránky (diskusné fórum, komentáre, ankety, blogy, RSS, multimediálny obsah stránok reportáže, správy, prezentácie, videá)

Súťažné kategórie

- a) verejné knižnice
- b) ostatné knižnice (vedecké, akademické, špeciálne, ...)

Ocenenia

- a) cena sympatií TOP WebLib sympatia – výsledok verejného hlasovania na základe individuálnych nominácií,
- b) cena odbornej poroty TOP WebLib – prvé tri najlepšie umiestnené webové sídla podľa hodnotenia odbornej poroty,
- c) čestné uznanie za trvale kvalitnú webovú prezentáciu - knižnice, ktoré sa v minulom ročníku súťaže umiestnili na prvých troch miestach v oboch kategóriách, mohli v tomto ročníku získať čestné uznanie za trvale kvalitnú webovú prezentáciu

Zoznam súťažiacich knižníc

1. Liptovská knižnica Gašpara Fejérpataky-Belopotockého v Liptovskom Mikuláši
2. Univerzitná knižnica v Bratislave
3. Verejná knižnica Michala Rešetku v Trenčíne
4. Knižnica Józsefa Szinyeioho v Komárne
5. Zemplínska knižnica Trebišov
6. Krajská knižnica L. Štúra vo Zvolene
7. Novohradská knižnica v Lučenci
8. Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici
9. Knižnica Antona Bernoláka v Nových Zámkoch
10. Mestská knižnica mesta Piešťany

Zoznam súťažiacich knižníc

11. Knižnica P. O Hviezdoslava v Prešove
12. Verejná knižnica Jána Bocatia v Košiciach
13. Podtatranská knižnica v Poprade
14. Akademická knižnica Akadémie ozbrojených síl M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši
15. Knižnica Mateja Hrebendu, Rimavská Sobota
16. Spišská knižnica, Spišská Nová Ves
17. Centrum vedecko-technických informácií SR
18. Univerzitná knižnica Technickej univerzity v Košiciach
19. Mestská knižnica Bojnice
20. Slovenská asociácia knižníc
21. Okresná knižnica Dávida Gutgesela v Bardejove
22. Slovenská pedagogická knižnica

Zoznam súťažiacich knižníc

23. Knižnica Ružinov
24. Digitálna Bibiana
25. Knižnica pre mládež mesta Košice
26. Zemplínska knižnica Gorazda Zvonického v Michalovciach
27. Krajská knižnica Karola Kmeľka v Nitre
28. Vihorlatská knižnica v Humennom
29. Staromestská knižnica v Bratislave
30. Hornonitrianska knižnica v Prievidzi
31. Ústredná knižnica SAV v Bratislave
32. Slovenská národná knižnica v Martine

Technické zabezpečenie webových sídel

- **Operačné systémy**
  - FreeBSD
  - Windows
  - Linux
- **CMS**
  - Joomla 8x
  - Swiftsite 3x
  - Typo3 2x
  - Buxus 2x
  - atď.
- **http server**
  - Apache 1.3.x – 2.2 29x
  - IIS 7 2x
  - Nginx 1x

Nedostatky

- zverejňovanie verzií www serverov
- otvorené porty databáz
- veľké, objemné www stránky (obrázky, skripty)
- chybné podstránky
- chybné CSS

Vyhodnotenie – kategória verejných a školských knižníc

1. Staromestská knižnica v Bratislave
2. Hornonitrianska knižnica v Prievidzi
3. Knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešove

Vyhodnotenie – kategória ostatných knižníc

1. Slovenská národná knižnica
2. Slovenská pedagogická knižnica
3. Ústredná knižnica SAV

Čestné uznanie za trvalo kvalitné webové sídlo

- Univerzitná knižnica v Bratislave
- Verejná knižnica Michala Rešetku v Trenčíne

Výsledky verejného hlasovania – Cena sympatií

Celkovo hlasovalo 1105 ľudí.

1. Hornonitrianska knižnica v Prievidzi
2. Mestská knižnica Bojnice
3. Verejná knižnica Michala Rešetku v Trenčíne

Ďakujem za pozornosť
Ján Krištof

TOP WebLib 2010
INFOS 2011

Ako ovplyvnila súťaž TOPWebLib webové stránky knižníc?

Mgr. Norbert Végh
Slovenská knižnica pre nevidiacich
Mateja Hrebendu, Levoča

Top Weblib 2004 - 2010

- Top Weblib 2004 – 2010,
- 2004,
- alarmujúci stav webových stránok,
- kritika webových sídiel knižníc,
- pozitívny príklad Biblioweb,
- 2006,
- prijatý Zákon o informačných systémoch verejnej správy,
- minimálne kritériá určuje zákon o IS VS.

Top Weblib 2004 - 2010

Prvý ročník:

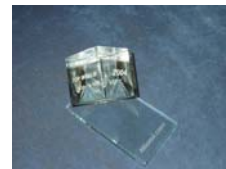
- 1. 12. 2004 do 31. 1. 2005,
- kategórie odborné a verejné knižnice
- Cieľ súťaže:
Podnietiť úsilie knižníc prezentovať svoju činnosť na internete, zvýšiť kvalitu a návštevnosť svojich web stránok a tým dosiahnuť lepšiu informovanosť o činnosti a poskytovaných službách.
- Hodnotenie bolo formou verejného hlasovania, ale kritériá hodnotila aj odborná porota.

Top Weblib 2004 - 2010

Prvý ročník – 2004

Hodnotili sa kritériá:

- kvalita obsahu www stránok,
- primeranosť aplikovanej grafiky,
- funkčné odkazy, jazykové mutácie,
- úplnosť kontaktných údajov,
- aktuálnosť informácií,
- grafická úprava
- navigačné prvky,
- on line katalóg,
- dostupnosť.

Top Weblib 2004 - 2010

Druhý ročník – 2005

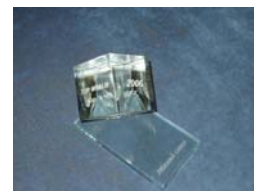
- vyhlásenie v Univerzitnej knižnici v Bratislave, 10. mája 2006 počas seminára Redakčné systémy v knižniciach.
- SSK zaviedol pravidlo, aby bol v každom ročníku nový predseda odbornej poroty.
- Zaviedol sa systém, ktorý bol každý rok obohatený o nový pohľad predsedu odbornej poroty.
- Do súťaže sa prihlásilo 29 knižníc.

Top Weblib 2004 - 2010

Tretí ročník – 2006

- 22. 1. 2007 do 16. 3. 2007,
- V súťaži sa zaviedol systém hodnotenia, kedy ocenené knižnice z predchádzajúceho roka získali ocenenie za trvalo udržateľné sídlo.
- Do súťaže sa prihlásilo 26 knižníc.

Top Weblib 2004 - 2010

Štvrtý ročník – 2007

- 1. 2. 2008 – 15. 3. 2008,
- postupné sprisňovania kritérií,
- porota zložená zo zástupcov knižníc, ktoré v predchádzajúcom ročníku súťaže obstáli na prvých miestach
- 16 kritérií, váhové kritériá (1-3),
- Do súťaže sa prihlásilo 21 knižníc.
  - verejné knižnice - 17,
  - akademické alebo ŠVK - 5

Top Weblib 2004 - 2010

Štvrtý ročník – 2007

Hodnotenie:

- štýl a formálna úprava,
- jazyková mutácia, on-line katalóg,
- úplnosť kontaktných údajov,
- originalnosť, inovatívnosť a grafická úprava
- full textové vyhľadávanie, mapa stránky
- funkčnosť, validnosť kódu W3C,
- používanie metaúdajov,
- správne používanie kontrastu farieb, fontov s relatívnou veľkosťou, alternatívne texty

Top Weblib 2004 - 2010

Piaty ročník – 2008

- 19. 1. 2009 – 15. 3. 2009.
- Výsledky boli vyhlásené na 35. medzinárodnom informatickom sympóziu Infos v Starej Lesnej.
- do súťaže sa prihlásilo 18 knižníc.

Top Weblib 2004 - 2010

Šiesty ročník – 2010

- 2. 2010 – 15. 3. 2010,
- doterajšie kritériá sa rozrástli o prvky Web 2.0
- interaktívny charakter stránky (diskusné fórum, komentáre, ankety, blogy, RSS, multimediálny obsah stránok - reportáže, správy, prezentácie, videá,
- výsledky boli vyhodnotené 17. 6. 2010 na odbornom seminári Nitlib v Nitre,
- do súťaže sa prihlásilo 24 knižníc.

Top Weblib 2004 - 2010

Siedmy ročník – 2010

- 1. 1. 2011 – 1. 5. 2011,
- výsledky budú vyhlásené počas 36. Medzinárodného informatického sympózia Infos, 9.-12. 5. 2011 v Starej Lesnej,
- do súťaže sa prihlásilo rekordných 33 knižníc.

Top Weblib 2004 - 2010

- zvyšujúci sa trend kvality webových stránok,
- v roku 2004 sa realizovali webové stránky bez redakčného systému,
- v posledných rokoch sa redakčné systémy používajú čoraz častejšie,
- v minulosti stačilo na weby umiestňovať texty a obrázky,
- dnes je evidentná snaha o čo najvyššiu pridanú hodnotu (Web 2.0),
- predpoklad zvyšujúcej sa kvality
- zvyšujúci sa počet prihlásených knižníc

Top Weblib 2004 - 2010

Top Weblib 2004 - 2010

Poďakovanie patrí:

- knižniciam, ktoré sa zapojili do súťaže,
- členom a predsedom odborných porôt,
- SSK,
- sponzorom, ktorí každoročne venovali hodnotné ceny.

Ďakujem za pozornosť.

Mgr. Norbert Végh,
vedúci oddelenia IT a digitálnej knžnice

Slovenská knižnica pre nevidiacich
Mateja Hrebendu
Štúrova 36
054 65 Levoča

www.skn.sk
norbert.vegh@skn.sk

International Federation of Library Associations and Institutions

Let's get involved! – New Professionals and their place in the LIS profession

Sebastian Wilke, Convenor,
IFLA New Professionals Special Interest Group

INFOS 2011, 10 May 2011

International Federation of Library Associations and Institutions

Agenda

New Professionals Special Interest Group (15 min)

Brainstorming session (45 min)

Conclusions and wrap up (30 min)

International Federation of Library Associations and Institutions

Some basics about the NPSIG

What is a New Professional?

major goals of the NPSIG:

- to **provide a forum** within IFLA for the discussion of relevant issues related to New Professionals,
- to **recruit and actively involve** New Professionals in the IFLA network, and
- to **connect New Professionals worldwide** and to whet their appetite for conferences and networking

open community allows everyone to easily get involved!

International Federation of Library Associations and Institutions

History

Founded in 2004 (New Professionals Discussion Group)

Programmes at each IFLA Congress since 2004

IFLA 2010 – Satellite Meeting:
„The Global Librarian“

International Federation of Library Associations and Institutions

Let's stay in touch!

<http://npsig.wordpress.com/>

<http://www.facebook.com/npsig>

<http://twitter.com/npsig>

NPSIG photostream

Mailing list – submissions:
npg-1@infoserv.inist.fr

International Federation of Library Associations and Institutions

Adopt a Student!

Open access to IFLA
Open a door to IFLA's network!

Idea

Private and company sponsors play the role of LIS students' mentors through taking over the fee for a 1 year IFLA student membership

Benefits

- open door to IFLA network
- Networking (students)
- Receiving fresh and innovative ideas (professionals)

<http://www.ifla.org/en/set/adopt-a-student>

International Federation of Library Associations and Institutions

It's workshop time!

45 minutes

group work

presentation of findings

International Federation of Library Associations and Institutions

1. Support on a national level

- Are there groups for New Professionals in your country?
- What does your national organisation(s) do to support New Professionals (scholarships, discounts, awards, special conferences and so on) and are you satisfied with this support?
- How can this support be improved?

International Federation of Library Associations and Institutions

2. General characteristics

- What does being a New Professional mean to you? Find some key skills and characteristics!
- What are the challenges for new information professionals and what can be done to meet them?
- How can New Professionals become motivated and involved in professional activities?

International Federation of Library Associations and Institutions

LIS New Professionals in 2011

A global viewpoint

Sebastian Wilke, Convenor,
IFLA New Professionals Special Interest Group

INFOS 2011, 11 May 2011

International Federation of Library Associations and Institutions

What is a New Professional?

International Federation of Library Associations and Institutions

globally connected...

International Federation of Library Associations and Institutions

Some basics about the NPSIG

major goals of the NPSIG:

- to **provide a forum** within IFLA for the discussion of relevant issues related to New Professionals,
- to **recruit and actively involve** New Professionals in the IFLA network, and
- to **connect New Professionals worldwide** and to whet their appetite for conferences and networking

open community allows everyone to easily get involved!

International Federation of Library Associations and Institutions

History

Founded in 2004 (New Professionals Discussion Group)

Programmes at each IFLA Congress since 2004

IFLA 2010 – Satellite Meeting:
„The Global Librarian“

International Federation of Library Associations and Institutions

“The 2011 New Professional“

Benefits of getting involved internationally

- access to a rich personal and professional network
- training of personal and professional skills
- inspiration for the daily work
- impact on the wider LIS profession

shaping the future of yours and your profession!

Let's stay in touch!

- <http://npsig.wordpress.com/>
- <http://www.facebook.com/npsig>
- <http://twitter.com/npsig>
- NPSIG photostream

Mailing list – submissions:
npdg-1@infoserv.inist.fr

